

Валентина Собољ

Діялог зі світом тривалістю в три століття

Діярій Пилипа Орлика
1724 року

Відчитання з рукопису,
переклад, опрацювання, примітки, індекси



**Діалог зі світом тривалістю
в три століття**

**Діярій Пилипа Орлика
1724 року**

Валентина Собољ

**Діалог зі світом тривалістю
в три століття**

**Діярій Пилипа Орлика
1724 року**

Відчитання з рукопису,
переклад, опрацювання, примітки, індекси



Ведучий редактор / Redaktor prowadzący
Якуб Озімек / *Jakub Ozimek*

Редактор і коректор / Redakcja i korekta
Ігор Набитович / *Ihor Nabytovych*

Переклад з латинської мови / *Tłumaczenie z języka łacińskiego*
Володимир Литвинов / *Volodymyr Lytvynov*
Людмила Шевченко / *Liudmyla Shevchenko*

Переклад з французької мови / *Tłumaczenie z języka francuskiego*
Зоя Борисюк / *Zoia Borysiuk*

Переклад з англійської мови / *Tłumaczenie z języka angielskiego*
Катерина Богатирьова / *Kateryna Bohatyrova*

Проект обкладинки і титульних сторінок / Projekt okładki i stron tytułowych
Анна Гоголевська / *Anna Gogolewska*

Ілюстрація на обкладинці / Ilustracja na okładce
Град Батурин, лубок XVIII ст., Wikimedia Commons
Miasto Baturyn, rycina XVIII w., Wikimedia Commons

Верстка / Skład i łamanie
ALINEA

Видано за фінансової підтримки Варшавського університету.

Dofinansowano ze środków Uniwersytetu Warszawskiego.

Публікація за ліцензією Creative Commons Attribution 4.0 PL (CC BY 4.0 PL)
(повний вміст шаблону доступний за адресою:
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/pl/legalcode>).

Publikacja na licencji Creative Commons Attribution 4.0 PL (CC BY 4.0 PL)
(pełna treść wzorca dostępna pod adresem:
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/pl/legalcode>).

© Copyright by Walentyna Sobol, Warszawa 2025

© Copyright by Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2025

Валентина Соболевська / Walentyna Sobol, Uniwersytet Warszawski, ORCID 0000-0003-0484-6874

ISBN 978-83-235-7129-2

ISBN 978-83-235-7131-5 (pdf online) ISBN 978-83-235-7130-8 (e-pub)

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego
ul. Smyczkova 5/7
02-678 Warszawa
e-mail: wuw@uw.edu.pl
www.wuw.pl

1-е видання, Варшава 2025 / Wydanie 1, Warszawa 2025

Зміст • Table of Contents • Table des matières

Діялог Пилипа Орлика зі світом тривалістю у три століття (Діаріуш Пилипа Орлика у світлі найновіших архівних кверенд у Парижі)	7
Pylyp Orlyk's Dialogue With the World Spanning Three Centuries (The Diary of Pylyp Orlyk in the Light of the Latest Archival Search in Paris).	47
Un dialogue de trois siècles de Philippe Orlyk avec le monde (<i>Le Journal</i> de Philippe Orlyk à la lumière de nouvelles recherches à Paris)	85
Діарій Пилипа Орлика 1724 року в перекладі українською мовою	127
Словник латинських термінів і макаронізмів	745
Словник туркізмів	765
Бібліографія	769
Резюме	785
Summary	789
Résumé	793
Іменний покажчик	797
Географічний покажчик	809

Діялог Пилипа Орлика зі світом тривалістю у три століття

(Діяріуш Пилипа Орлика у світлі найновіших архівних кверенд у Парижі)

I. ЧОМУ ДІАЛОГ

Шановний Читачу!

Отже, чому діалог? Довжиною в три століття. Не лише тому, що про дискурси-діалоги, розмови у рукописі є чимало загадок. Цінуючи їх, а також своїх співрозмовників, Автор пильно все фіксував. А улюблене словосполучення „забавився на дискурсах” стосується насамперед насолоди людського спілкування. У центрі уваги – далеко не „wódka i kafa”, тобто горілка і кава (хоча й цей приватний дискурс є цінний), а мудрі шляхетні люди. Коло співбесідників, яких доля звела у провінційних Салоніках 1724 року, часом нагадувало інтердисциплінарний семінар із міжнародного права, політики, дипломатії, історії. Проте траплялося й так, що зустрічі, на які довго сподівався, не покращували ні його інтелектуального, ні духовного стану. Пилип Орлик, як колись Ціцерон¹, був у Салоніках на вигнанні. Звідти був змушений виїхати до села Галаціта, аби врятуватися: і в Салоніках, і в інших містах вибухла епідемія, а про її спалахи згадуватиме Орлик у щоденникових нотатках наступних років.

З тексту діяріуша видно, що Пилип Орлик умів заохотити своїх співрозмовників до діалогу – чи то сердечного приятеля, англійського консула Джонса, чи митрополита, чи протосингела Синайського, численних мандрівників на Гору Афон, які щоразу відвідували гетьмана в Салоніках. Автора вражає проблиск людської думки, неординарних здібностей, новаторські ідеї, небуденні людські вчинки і плани. Гетьман Орлик здобувається на сміливість бути собою у найскладніших випробуваннях. Звідси злободенність усього, про що писав, бо ж нотував те, що є важливе у будь-якій людській спільноті, у будь-які часи.

¹ Ціцерона було вигнано з Риму до Салонік, де він пробув у 59–57 роках (перед Христом).

Орієнтиром йому залишається – і це підтверджується щоразу, з року на рік – його попередник Іван Мазепа. „Найважче бути власною совістю”², – так через три століття визначить таку настанову до світу Іван Дзюба. Засади добра та зла, волі та зневолення незмінні від тисяч років. А 1 грудня (за новим календарем) 1724 року Пилип Орлик занотує, як, мандруючи до Єрусалима, відвідав його дякон з Волині, з Почаївського монастиря, і „той мені переповів *мірабілі*”³, які тепер в Україні діються. Окрім того, що гетьмана немає і не буде, полковників і всю старшину з України до Москви вивезли, пана Полуботка, чернігівського полковника, знищили, який зі суплікою їздив від цілого війська до його милости царя, просячи про гетьмана; скарги всі та інші рухомі добра тих же українських полковників для царя відібрано. Москва в Україні усім править і всю її собі підпорядкувала, оте загалом усе те нині діється, що небіжчик Мазепа передбачив, що має статись” (том 2, 359 verso – архівна нумерація, 350 – нумерація Пилипа Орлика).

Мине ще три роки, і в листі до короля Станіслава Лещинського від 5–25 червня 1727 року, скопійованому до діяріуша того ж 1727 року, Орлик відтворює у деталях запроваджений в Україні театр різників. Він дасть йому латинську дефініцію (*theatrum carnificinae*) мовою еліт, яким адресує свою програму дій, а поряд подасть власний польський переклад: „teatr rzeźniczy” (том 3, 250 – архівна нумерація, 185 – нумерація Пилипа Орлика).

Про Мазепу гетьман Орлик мислить у категоріях критичної межі народного болю та запізнілого прозріння: гірко жалкують усі одностайно („*clerus i populus*”), нарікаючи, що „не хотіли йти слідами („*sequi vestigia*”⁴) небіжчика Мазепа, який у яскравих кольорах („*in vivis prae coloribus*”⁵) представив їм теперішнє скрутне становище (*teraźniejszy ich opłakany stan reprezentował*)” (том 3, 251 verso – архівна нумерація, 188 – нумерація Пилипа Орлика).

Як переконує відчитування наступних років рукопису, в ньому від початку і до завершення домінує той дискурс, який Жак Ле Гофф (Jacques Le Goff) кваліфікує як „ідею-силу”: „Дуже люблю вислів, запропонований під кінець XIX століття позитивістами: ідеї-сили [*idées forces*], бо ж описує він цільово роль тієї частини інтелектуальних чинностей, яка спонукає до дії, не тільки до мислення, але власне до дії” (переклад мій – В.С.)⁶.

² Іван Дзюба, „Найважче бути власною совістю”, у: Богдан Залізняк, *Діалоги тривають. Книга інтерв'ю*, т. 2, Львів 2009, с. 147.

³ *mirabilia* – дивовижі, дива (від лат. *mirabilis*, е – дивовижний). Детальніше про мірабілі дивись: *Staropolskie przeprowadnie i mirabilia*, опрас. Maciej Eder, Wrocław 2007.

⁴ Йти слідами, наслідувати (лат.).

⁵ *in vivis coloribus* – у яскравих (живих) кольорах.

⁶ *Rozmowa I. Jacques Le Goff: Problem historii*, w: Paweł Rodak, *Pismo, książka, lektura / Rozmowy: Le Goff, Chartier, Hébrard, Fabre, Lejeune*, Warszawa 2009, s. 44; див.: *Розмова I. Жак Ле Гофф: Проблема історії*, в: Павел Родак, *Письмо, книжка, лектура. Розмови*, пер. Олесь Герасим, ред. Андрій Павлишин, Варшава 2016, с. 39.

Це якраз і є той випадок, коли особистий документ, запрограмований на реакцію і діалог, доносить до світу „ідею-силу”, набуваючи вселюдського значення: Слово стає чином.

* * *

Рукопис 1724 року подаємо у перекладі сучасною українською мовою; досвід міжслов'янського перекладу також було апробовано в публікаціях⁷, у доповідях на конгресах, конференціях, семінарах. І тут знову йдеться про діалог, бо ж за словами Умберто Еко, переклад – це також інтелектуальний обмін у вічності. Науковець кількаразово повторює, що треба сприймати переклад „не як взаємини між двома мовами, але радше як реляцію між двома культурами”⁸; „Переклад то не перехід з мови Alfa на мову Beta. Переклади не відносяться до лексичних т и п і в, але до понять текстуальних, до т о к е н і в”⁹; „Переклад ніколи не є простим переходом між двома мовами, але між двома культурами”¹⁰ (виокремлення У. Еко. – В. С.).

Зрештою, саме життя подвижника Пилипа Орлика, його творчість також є діялогом поміж кількома культурами, до яких він мав причетність, залишивши свідоцтва (хай часом фрагментарні, але промовисті) про вірування, звичаї, приватне життя, дипломатію, етику поведінки поляків, українців, французів, італійців, євреїв, угорців, греків, турків, болгарів, молдаванів, татар та ін.

Однак сьогодні в новому баченні, в домінантному українсько-польському контексті сприймається теза Юзефа Геровського (Józef Gierowski) в авторитетному *Польському Біографічному Словнику*: гетьман Пилип Орлик, „виразно був пов'язаний з польським культурним колом. Натомість у політиці, крім шляхетських симпатій до Речі Посполитої, керувався українським інтересом і згідно з цим повинен бути оцінюваний”¹¹.

* * *

⁷ Walentyna Sobol, *Międzysłowiański przekład: polskojęzyczny dziariusz Filipa Orlika (1672–1742) w tłumaczeniu na ukraiński*, w: *Z polskich studiów slawistycznych. Literaturoznawstwo. Kulturoznawstwo. Folklorystyka*, red. Bogusław Zieliński Poznań 2018, s. 243–253; Walentyna Sobol, *Międzysłowiański przekład: polskojęzyczny dziariusz Filipa Orlika (1672–1742) w tłumaczeniu na ukraiński*, w: *XVI Międzynarodni kongres slavista: teze i rezumeu u dva toma*, уред. Бошко Сувацкић, Београд, стр. 107; Валентина Собољ, *Міжслов'янський переклад. Досвід роботи з діярушем Пилипа Орлика (1672–1742)*, у: *IX Міжнародний Конгрес Україністів. Літературознавство*, ред. Сергій Пирожков, Анатолій Загородній, Ганна Скрипник, Київ 2018, с. 310–321.

⁸ Umberto Eco, *Doświadczenie przekładu*, „Teksty Drugie”, 2006, nr 6, s. 105.

⁹ Ibidem, s. 108.

¹⁰ Ibidem, s. 113.

¹¹ Józef A. Gierowski, *Orlik Filip h. Nowina*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XXIV, Gdańsk 1979, s. 201.

Культура написання щоденників відповідає добі Бароко, зокрема французького, і сягає Франції XVII століття. Тут, в архіві Франції, зберігається і бароковий діяріуш Пилипа Орлика (1672–1742) у п'яти томах – один із найбільших, якщо порівняти його із представленими у новочасній антології найвидатніших у світі щоденників, журналів, записників та листів¹². І найбільший серед українських, якщо поставити його поряд з щоденниками Михайла Ханенка та Якова Марковича.

Перший виїзд до паризького архіву, який тоді називався Archives diplomatiques du Ministère des Affaires Étrangères, був здійснений авторкою ще в 2012 році. Але того року не допомогла навіть протекція відомої французько-української письменниці Наталі Замулко-Дюбуше. Ми удвох дісталися до архіву у серпні 2012-го – з метою опрацювати рукопис діяріуша. Однак, засади в Парижі тоді були такі, що дозволено було працювати лише з копією оригіналу.

У серпні 2024-го запанувала сприятливіша атмосфера у світі, який пізнає Україну аж нині, у трагічні часи війни. Тепер дипломатичний архів у Парижі має іншу назву: архів у Міністерстві Європи та закордонних справ Франції¹³: Ministère de l'Europe et des Affaires Étrangères. Тепер уже не копію, а врешті сам рукопис було надано до дослідження. Не відразу. Не без проблем. Але все ж. І все-таки вимріяна мить доторку до нетлінних джерел настала: *Juwat integros accedere fontes*¹⁴.

Тримала в руках мережані гетьманом сторінки, повторюючи подумки слова Ліни Костенко: „Од звичайного погляду скрите відкривається лиш дивакам. Прочитай золоті манускрипти, подивися у вічі вікам”¹⁵.

І щойно отепер, після праці в архіві, рукопис Орлика 1724 року, над відчитуванням і перекладом якого сучасною українською я почала працювати з початком XXI століття¹⁶, має перспективу потрапити до читача. Це далеко не випадковість. Символічно, бо якраз у 2024 сплигло 300 років після того, як Орлик його написав. І через три століття знайдемо у ньому чимало паралелей,

¹² Remarkable Diaries. The World's Greatest Diaries, Journals, Notebooks, and Letters, New York 2020.

¹³ Міністерство закордонних та європейських справ Франції.

¹⁴ Відрадно сягати до нетлінних джерел (лат.).

¹⁵ Ліна Костенко, *Вибране*, Київ 1989, с. 547.

¹⁶ Див.: Валентина Соболев, *Штрихи до постаті Пилипа Орлика (на підставі його діяріуша)*, у: Пилип Орлик. Життя, політика, тексти. Матеріали Міжнародної наукової конференції „Ad fontes” до 300-річчя Бендерської конституції 1710 року, Київ, 14–16 жовтня 2010 року, ред. Наталя Яковенко, Київ 2011, с. 61–74; Sobol Walentyna, *Piękno listów miłosnych staropolskich i staroukraińskich (Jana Sobieskiego i Filipa Orlika)*, w: *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej*, t. VI: *Stulecia XVI–XIX. Nowa perspektywa historyczna i językowa*, red. Piotr Borek, Marceli Olma, Kraków 2015, s. 121–128.

контекстів і віднесення, які допомагають збагнути наші сучасні проблеми – і України, й цілого світу.

Це не випадковість, що навіть три століття не знівельовали сповідального рукописного слова особистого документа. Натомість підважили – у моєму сприйнятті – твердження, що „більшість ідей Орлика залишається невідомими або незатребуваними його співвітчизниками. Удома, в Україні, козаки запекло боролися за те, щоб зберегти хоча б те, що залишилося від їхньої автономії після Полтави”¹⁷.

Пилип Орлик створив п’ятитомний щоденник, який провадив власноруч упродовж 1720–1732 років. Досі він був видрукуваний тільки по частинах. Початковий фрагмент Орликового діяріуша (1720 – початок 1723 рр.), відчитаний із рукопису Яном Токаржевським, побачив світ у 1936 у Варшаві¹⁸. Рукопис 1725–1726 років видано також у Варшаві в 2021-му і, вдруге, в 2023-му *Filip Orlik (1672–1742) i jego Dziariusz (odczytanie z rękopisu, opracowanie, wstęp, komentarze Walentyna Sobol)*.

Архівні кверенди 2024 року в архіві Міністерства Європи та закордонних справ Франції – Ministère de l’Europe et des Affaires Étrangères – були проведені з метою відчитати часто непридатні до розшифрування місця неякісних копій, а також поєднати пагінацію, дослідити палеографічні особливості оригіналу, про які далі мова. Праця увінчалася результатом, заінспірувала новими помислами. Головне ж, додала сил у справі надзвичайної ваги і складності.

II. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

Нині увійшло в наукову практику одне із головних відкриттів руху „Анналів”: співпраця, звертання до методів інших суспільних наук: Жак Ле Гофф, маючи на увазі істориків, підкреслює, що така засада має джерело в русі „Анналів”, і вона зобов’язує науковців. Учений пише про дві найважливіші засади „Annales”, або ж розпізнання („rozpoznanie”), які вважає „правдивою революцією”. Перший принцип стосується того, „що історичний факт не дає історія, тільки він є конструйований істориком”¹⁹.

У моєму випадку, коли у праці надзвичайно важливе місце займає практична палеографія багатомовного і складного рукописного щоденника, не

¹⁷ Сергій Плохій, *Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності*, Харків 2016, с. 179.

¹⁸ Розшифрування і видання рукопису щоденника українського гетьмана-вигнанця справа надзвичайної ваги і складності. Це відчув і доцінив Ян Токаржевський. Він відчитав з рукопису і видав у 1936 перший том щоденника (від 1720 до 14 лютого 1723 року).

¹⁹ *Rozmowa I...*, s. 32; див.: *Rozmowa I...*, с. 26.

можна переоцінити другу велику зміну, що її доконали вчені „Annales”: „історія не може бути практикована в спосіб відповідний, поглиблений, справді експлікативний, якщо не спіпрацює з іншими суспільними науками. До тих наук належать: економія, мовознавство, соціологія, етнологія [...] історія мусить бути мультидисциплінарна”²⁰. Отже, історія, переконує вчений, мусить бути мультидисциплінарною. Важливі й інші зауваги дослідника: сьогодні наука ставить наголос не на економіці, мовознавстві чи соціології, а якраз на етнології та антропології, а тому, переконує Жак Ле Гофф, стало модним таке означення, як „історична антропологія”²¹.

Філіп Лежен (Philippe Lejeune) кваліфікує щоденник як феномен ідентифікації, наголошує на осмисленні, а водночас оприлюдненні ідентичности самим Автором. Науковець, за переконанням Лежена, повинен „уміти контролювати передусім феномен ідентифікації...”²². Відомий польський дослідник особистих документів Павло Родак у розмові з Філіпом Леженом запитав французького колегу: „А чи ми не можемо писати для того, щоб робити те, про що пишемо, а радше робити щось за допомогою слів. Це був би специфічний різновид *перформативного вживання слова* або свого роду „індивідуальної магії” – заклинання себе, свого життя за допомогою писаних слів”²³ (письмівка моя. – В. С.).

Саме цю індивідуальну магію і заклинання себе і свого життя, присвячених великій справі, маємо в діярії Пилипа Орлика. І це видається закономірним. Адже мистецтво слова як перформанс – ця проблема не нова, але надалі гостро актуальна. Її теоретичний вимір віддавна перебуває в полі зору науковців. Свого часу над цим міркував і Річард Бауман, досліджуючи ситуацію, коли перформанс „стає конститутивною складовою сфери словесного мистецтва як розмовної комунікації” (виокремлено Р. Бауманом. – В. С.)²⁴. Найважливішою, отже, надалі залишається перспектива відчитувати особисті документи як діяння Словом.

Щоденник як дія словом – цю проблему виекспонував Павло Родак у синтетичній праці *Особистий щоденник як письмова практика: дія, суттєвість, текст*. Поділяю тезу дослідника, що „аби зрозуміти значення, мусимо радше дослідити динаміку слів, а не їхню чисто інтелектуальну функцію”²⁵.

²⁰ Ibidem, s. 33 (с. 27).

²¹ Ibidem, s. 28 (с. 28).

²² Розмова В. Філіп Лежен: Довкола автобіографій та особистих щоденників, у: Павел Родак, Письмо, книжка, лектура. Розмови, пер. Олесь Герасим, ред. Андрій Павлишин, Варшава 2016, с. 259.

²³ Ibidem, с. 275.

²⁴ Richard Bauman, *Sztuka słowa jako performance*, w: *Antropologia twórczości słownej. Zagadnienia i wybór tekstów*, red. Agnieszka Karpowicz, Warszawa 2012, s. 106.

²⁵ Paweł Rodak, *Dziennik osobisty jako praktyka pisemna: działanie, materialność, tekst*, w: *Antropologia pisma. Od teorii do praktyki*, red. Philippe Artières, Paweł Rodak, Warszawa 2010, s. 180.

Гідна подиву є і змістова, і комунікаційна атмосфера рукопису Орлика. Можна говорити про своєрідне емоційно-почуттєве поле поміж діяріушем та діяристом, тому твір має особливий різновид персвазії – його не може відтворити жодна, навіть найкраща із кращих копія. У рукописі, з яким мені пощастило працювати в паризькому архіві (Ministère de L'Europe et des Affaires étrangères)²⁶, прикмети ідентифікації окреслюються феноменально. Власноруч писані і нумеровані картки, з поправками, закресленнями, перпендикулярними до головного тексту уточненнями на маргінесах сторінки – спроможні передати настрій діяриста, а на це неспроможна жодна копія. Від блідо-жовтого паперу, такого ж, як і в листах дружини Анни, які було віднайдено в травні 2024 року в архіві Чарториських у Кракові, еманує щось, що справді можна кваліфікувати як „індивідуальну магію”. Папір доброї якості, виготовлений у XVIII столітті, витримав випробування часом.

II.1 ПАЛЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РУКОПISY ОРЛИКА

Палеографія – допоміжна дисципліна, до того ж не тільки щодо історії, а й до літературознавства. Вона вивчає зовнішній вигляд рукописних пам'яток, матеріали і засоби письма, історію форм (способів) записів та особливості графіки. Сформулюємо простіше: який вигляд має рукопис, на чому написано текст, яким чорнилом, пером, олівцем – а чи може чимось іншим. Традиційно палеографія обмежується пам'ятками XI–XVIII століть. Аж тільки наприкінці XVIII сторіччя відбувається дуже поступовий перехід від палеографії до неографії.

Отож, про зовнішній вигляд. Під час праці в архіві *de visu* мені випала нагода тримати в руках, читати і вивчати п'ять томів рукопису. Вразила їх ошатна, навіть розкішна оправа із зеленого сап'яну, з якою контрастує золотий колір літер, чисел, видавничої марки. Сонячного кольору видавнича марка (*marque d'imprimeur*) є з обох боків твердої обкладинки кожного з п'яти томів. На ній читаємо: у центрі 1. RF. Далі – у внутрішньому ободі: 2. Liberté. Égalité. Fraternité. По зовнішньому ободі внизу: 3. Archives des Affaires Étrangères. У внутрішньому ободі – девіз Франції і Гаїті – *Свобода. Рівність. Братерство*. Його чітко видно на світлині. Девіз, який було прийнято як протизагуг девізові часів конституційної монархії: *Нація. Закон. Король*.

²⁶ Другий виїзд до архіву Парижа щойно в серпні 2024-го виявився результативнішим за перший, який був здійснений у 2012-му. За допомогу складаю щирі вдячність працівникам Дипломатичного архіву Франції Ministère de L'Europe et des Affaires étrangères, за можливість працювати з рукописом українського гетьмана у п'яти томах.



У 1882 року рукопис було обрізано й оправлено, надано архівну нумерацію томів 7, 8, 9, 10, 11, а також архівну пагінацію:

Том Перший Орлика – відповідно том 7 Архівний

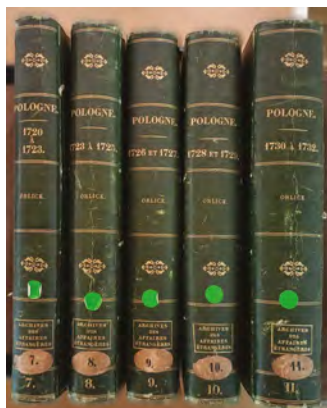
Том Другий Орлика – відповідно том 8 Архівний

Том Третій Орлика – том 9 Архівний

Том Червертий Орлика – том 10 Архівний

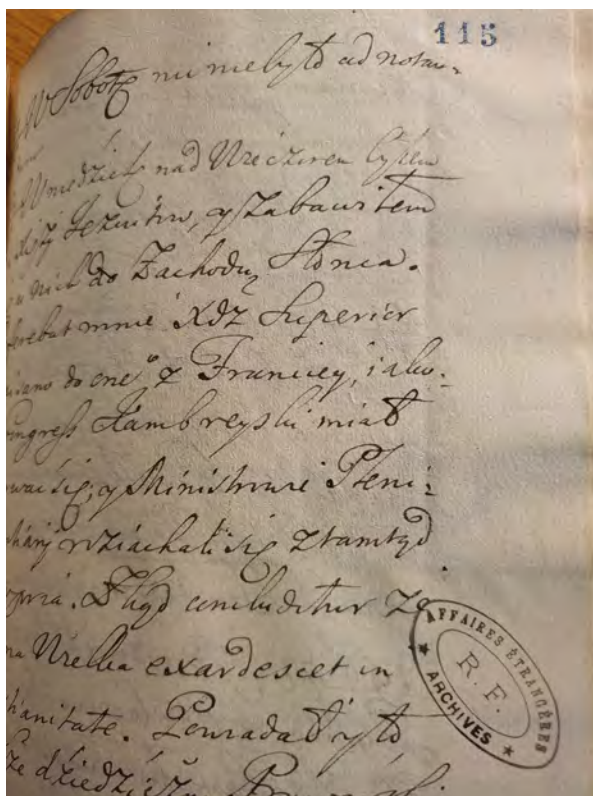
Том П'ятий Орлика – том 11 Архівний

Томи в оправі дещо відрізняються за розміром. Причому том № 2 (Орлика), який відповідно є Томом 8 (за Архівом: Pologne. 1723 à 1725. Orlick. Archives des Affaires étrangères. 8), є вужчим (16,5 сантиметрів) за томи 4 і 5 (ширина 18 сантиметрів). Найвужчим є том 9 (3). Його висота 34 см. А ширина – тільки 15,5 см. На світліні видно різницю розмірів. Висота кожного з томів – 34 см. Але і товщина і ширина томів різні. Найширші томи, як видно на світліні, сьомий (перший за Орликом) та одинадцятий (п'ятий за Орликом). Найвужча оправа (а звідси – частіше зрізана нумерація власне Орликова) – томів 8 (2), 9 (3) та 10 (4). Кількість сторінок кожного тому різні. Нумерація також різні, про неї далі окремо. Том 9 (3 Орлика) є шириною 15 см, а том 8 (2) – 16 см. Найширші власне томи 7(1) та 11 (5)– 18, 5 см. Це добре видно на світлинах:



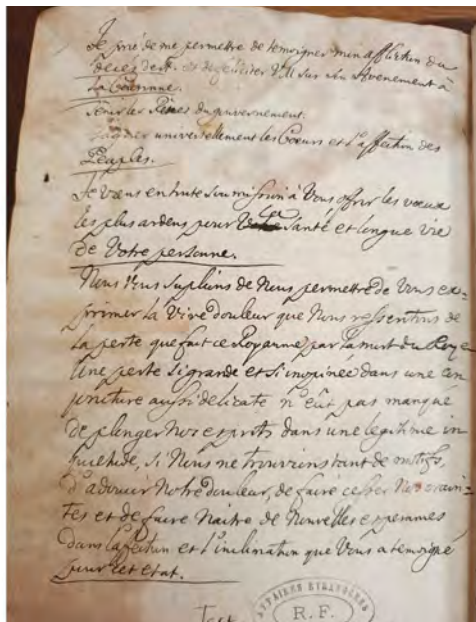
Рукопис 1724 року, який вперше подаємо до друку у перекладі сучасною українською мовою, під час праці в архіві особливо ретельно було прочитано і вивчено. Відновлена власне Орликова нумерація сторінок, оскільки на багатьох картках авторські позначки були зрізані при переплетенні. Натомість виразною є архівна нумерація: проставлена печаткою на першій сторінці кожної картки. Якщо архівний номер сторінки 115, то друга сторінка картки це

115 verso (зворот), як бачимо на фото. Нижче наведено сторінку рукопису 1724 року з тому другого – а цей том рукопису, у порівнянні з чотирма іншими томами, є найвужчим. Правдоподібно, що він був у дещо гіршому стані, ніж інші, а тому при переплетенні його було обрізано на кілька міліметрів більше. Найбільше ушкодженою в рукописі 1724 року є властиво Орликова нумерація. Часто зрізаними є проставлені Орликом номери сторінок у рукописі року 1724.



Що стосується паперу, на якому написано діярій, то правдоподібно, що гетьман Орлик привіз його до Салонік з Європи. Цю гіпотезу потверджує праця в архіві Чарториських у Кракові в травні 2024 року. Чому? Бо тієї ж якості і кольору папір послужив його дружині Анні Орлик. У архіві Чарториських у Кракові збережено її листи до чоловіка – власне ті, які написані в часі перебування Орлика в Салоніках. Це папір без філіграней (водяних знаків), блідо жовтого кольору, але доброї якості і міцності. Єдино остання картка рукопису за 1727 рік (№ 434 і № 434 verso архівної нумерації у т. 3) має плями. Але навіть вода та волога не розмили доброго чорнила (див. світлини нижче).

Почерк як складний психофізіологічний процес заслуговує на особливу увагу. Почерк автора діярія в п'яти розлогіх томах вироблений, але його



Сторінка № 434 і № 434 verso архівної нумерації у томі третьому має плями. Це єдине ушкодження рукопису загалом.

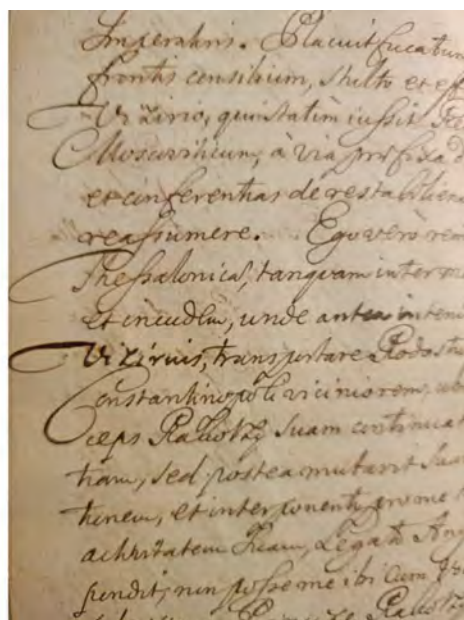
індивідуальна манера писання часом зазнає змін. Так, листи французькою, яку він вивчив самостійно, написані ретельніше, ніж польською, якою гетьман володів найкраще. У французьких вставках виразно окреслені літери полегшують відчитання манускрипту.

Писемне слово Орлика – це скоропис XVIII століття. На рукописному щоденниковому слові – і в приватних нотатках, і в офіційних листах, які автор копіює (окрім зашифрованих, „написаних цифрами”) також позначається його добрий вишкіл. У єзуїтському колегіумі у Вільно, де спершу студював Орлик, а згодом і в Києво-Могилянській академії, вінцем освіти була наука риторики. В обох закладах було фахове навчання риторики, яке позначилося і на написанні латиномовної Конституції 1710 року, і на поетичних вправах, і на своєрідності нотаток в особистому документі з дивовижним синтаксисом, діякритичними знаками, скороченнями etc. Висновок Мирослава Трофимука, що стосується Конституції, цілком органічно проєктується на синтаксис діяріуша, який так само зазнав „виразного впливу риторичної доктрини XVII – XVIII ст., яку викладали у Віленській єзуїтській академії і в Києво-Могилянській академії як базовий курс *Humaniora*...”²⁷.

²⁷ Мирослав Трофимук, Конституція 1710 року: проблема автентичності, у: Пилип Орлик: життя, політика, тексти..., с. 27.

Мова діярія Орлика – старопольська мова XVIII століття, щедро інкрустована латиною, латинсько-польськими макаронізмами, туркізмами, церковнослов'янізмами. Листи, написані латиною, французькою та польською мовами Автор копіює в щоденнику, а про листи шифровані, які називає „написані шифрами/цифрами”, лише згадує.

Рукопис 1724 року багатий на зразки красивого почерку Автора. Наприклад, у латиномовному листі гетьмана Орлика до графа Флеммінга, із вишуканими дуктами, як то бачимо на сторінках 371, 374 за Орликовою нумерацією (відповідно архівна – 370, 371 verso):



Роль і значення чорнила рукописних творів нині може сприйматися як метафора. Однак, у XVIII сторіччі то була реалія буквальна; вона знайшла вираження у словах Байрона: „Вистачить однієї краплини чорнила, аби спонукати думати мільйони людей”.

Але в стосунку до Орлика дефініцію класика могло б доповнити і увиразнити арабське прислів'я, яке твердить: „Чорнила мудреців так само цінні, як і кров мучеників”. Відома величезна кількість рецептів для виготовлення чорнила: з листя берези, дуба, вільхи, кори яблуні або ясеня і т. п. За допомогою сучасних методів досліджень можливо вдасться встановити, з чого саме було виготовлене чорнило рукопису. Однак уже сьогодні можна відзначити його добру якість у всьому рукописі загалом, різною лише є лише концентрація кольору та відтінки. Світлішим є чорнило в томі першому (1720 – початок

1723-го років). Виразно чорний колір атраменту є в манускрипті наступних років, починаючи з тому другого (нотатки від лютого 1723 року до кінця 1725-го, який за обсягом є найкоротшим). Однак, найбільші проблеми чекають на палеографа, що запрагне відчитати останні п'ять років діяря – 1728, 1729, 1730, 1731, 1732.

Якщо спроектувати проблему якості чорнила на рукопис Орлика, то маємо дещо навіть магічну історію. Тут варто пильніше подивитися на сторінку 573 Гарвардського факсиміле, виданого ще в 1989 році²⁸.

Напередодні першого приїду до дипломатичного архіву Парижа в 2012 році не придавала належного значення зображенню на сторінці 311 (архівної нумерації), відповідно – 573 Гарвардського факсиміле. Єдиний у цілому діярії малюнок його автора у факсимільному виданні виглядає, на жаль, як велика чорнильна клякса. Але вже в 2012 архівна копія оригіналу в Парижі розвіяла всі сумніви, бо з'ясувалося, що насправді це не залита чорнилом картка паперу. Це власноруч зроблена Автором науково впорядкована мапа святої води Агіязми, чудодійного джерела „святої води” – із вказівкою не лише того місця, де вода з гіркої стає солодкою, а й інших дев'яти див та принад, які він побачив навколо джерела.

Однак, навіть і тоді, у 2012, той малюнок не судилося досягнути і зрозуміти повною мірою. У чому ж є згадана вище магія? Напевно в тому, що тільки запізнення з оригінальним рукописом, на якому чітко проглядається кожна прокреслена автором лінія, – дало можливість доцінити „інтерсеміотичний” прийом, коли наведений пояснювальний текст на десять пунктів співграє з малюнком²⁹.

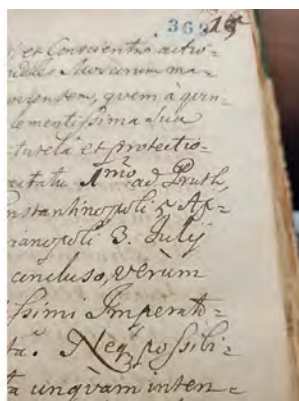
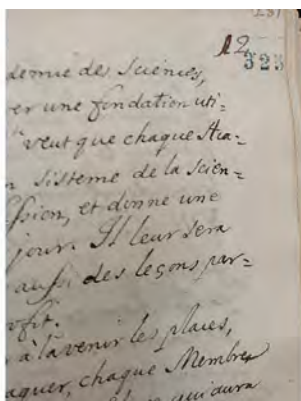
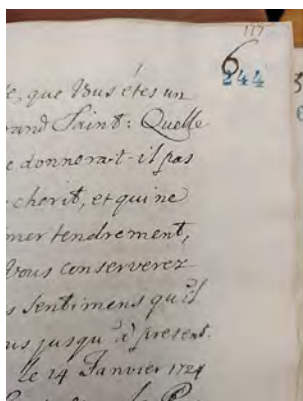
Матеріал, засоби, спосіб запису, тобто папір, чорнило і перо – це специфічні проблеми, якими займається палеографія і які не стосуються текстології. Відомо, що писання гусячим пером (воно було засобом письма упродовж багатьох століть) обмежувало можливості індивідуалізації. Про це можна прочитати в дослідженнях. Металеве перо вважається одним із досягнень людського генія. Чи писав ним Орлик? Правдоподібно, що так. Адже ж відомо, що в Давньому Римі пера виготовляли з бронзи, міді і срібла. У XV столітті німецькі майстри вже користувалися і мідними, і срібними перами.

²⁸ *The Diariusz podróży of Pylyp Orlyk (1720–1726)*, Harvard Library of Early Ukrainian Literature, Texts: Volume V, Cambridge MA 1989, p. 658.

²⁹ Walentyna Sobol, *Dyskurs życia prywatnego w „Diariuszu podróży” Filipa Orlika (ujęcie komparatystyczne)*, w: *Memuarystyka w dawnej Polsce*, red. Piotr Borek, Dariusz Chemperek, Anna Nowicka-Struska, Kraków 2016, s. 161–167.

Рукопис 1724 року – правдоподібно найцікавішого, бо унікального, знаходимо в архівному томі восьмому³⁰ і відповідно томі другому оригіналу діяря Пилипа Орлика. Том 8 (архівний) – це Орликів том 2, який обіймає роки: фрагмент 1723 (від 14 лютого) плюс рукопис 1724 року і 1725³¹.

Рукопис 1724 року є винятковим у порівнянні з іншими у кількох вимірах. Насамперед, він має незвичну нумерацію. Порівняльне вивчення дає підставу твердити, що тільки рукописні нотатки діяря 1723 і 1724 років мають не подвійну, а потрійну нумерацію. Рік 1724 – потрійну: Перша – це самого Орлика, в багатьох місцях невиразна, мала б бути на кожній сторінці. Друга – архівна. Це – штамп печаткою. Третій нумерації варто шукати пояснення. Ось три зразки нумерації 1724 року:



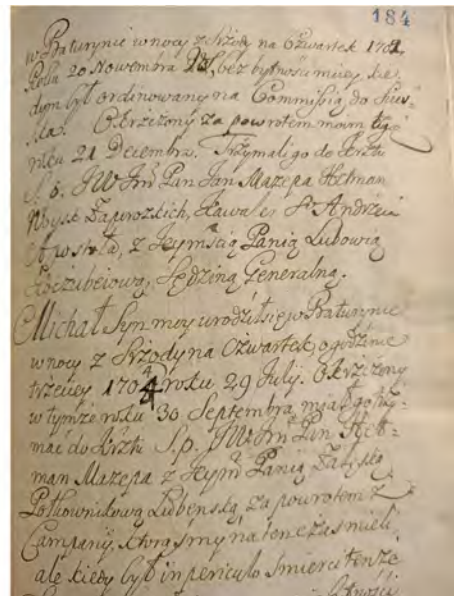
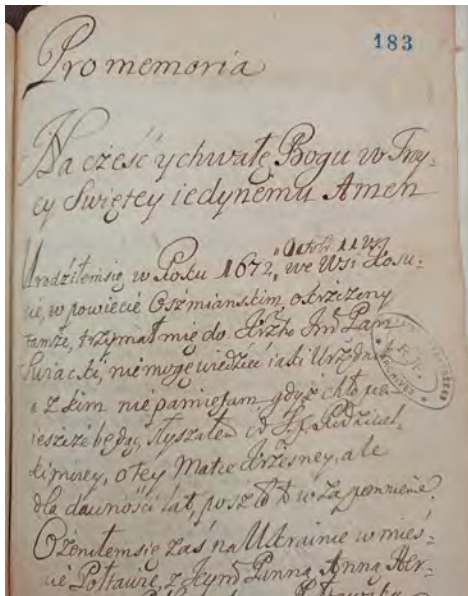
Порівняймо три картки. Рукою Орлика пронумеровано сторінку – це наприклад сторінка 369 з діяріуша 1724 року згідно з архівною нумерацією. Однак, як з'ясувалося, власне Орликову нумерацію було необачно зрізано під час переплетення тому. Користування оригіналом дозволило її встановити: це сторінка 369 згідно з нумерацією самого автора; тут маємо щасливе співпадіння номерів сторінки архівальної і авторської, але це насправді виняток. Нижче великі цифри 15, також написані рукою Автора щоденника. Правдоподібно, що Орлик планував пронумерувати у хронологічній послідовності частини свого рукопису загалом. Однак пронумерував тільки рукопис 1724 року, і таких умовних підрозділів тут разом є 16.

³⁰ Sygnatura MD Pologne. P.18006, P 18007. Vues: 956. [Journal de voyage d'Orlik, rédigé en polonais]. Vol. 8 – 412 folios; Ministère des Affaires étrangères – Archives diplomatiques, 3 rue Suzanne Masson, 93126 La Courneuve Cedex.

³¹ Рукопис діяря 1725 і 1726 років, як вище зауважено, вже побачив світ: Filip Orlik (1672–1742) i jego Dziariusz, odczytanie z rękopisu, opracowanie, wstęp, komentarze Walentyna Sobol, Warszawa 2021, 2023.

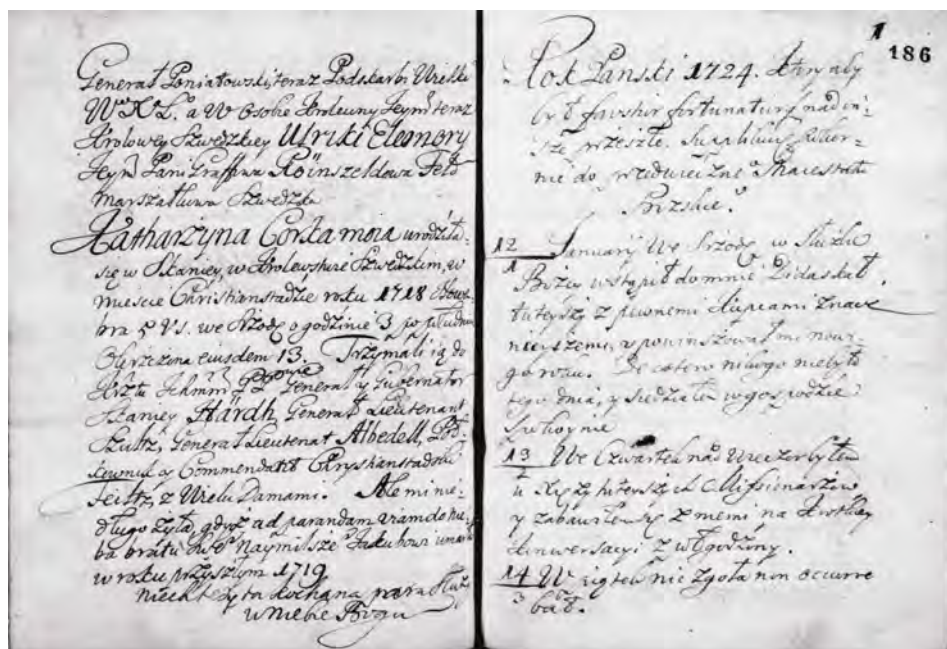
Наприклад, під великим номером один (розмір цифри 1 високий у порівнянні з крихітними цифрами на кожній сторінці) налічуємо 11 карток, списаних із обох боків. Отож сторінок є 22. Під великим номером два є вже 12 карток. Тому сторінок – 24. Подамо це нижче в табличці. Третя нумерація – це архівна: 412 карток, кожна має зворот (verso). Таким чином, у томі другому (згідно з нумерацією французького архіву – це том восьмий) рукописного діярія усіх сторінок аж 824. Картки 409, 410, 411, 412 – пусті.

Перед текстом власне 1724 року знаходимо автобіографічний фрагмент. Автор, правдоподібно маючи якісь плани, не проставив сторінок. Цей рукописний текст було пронумеровано тільки архівною печаткою 1882 року в Парижі (том 2, 183–183 verso; 184–184 verso; 185–185 verso). Ідеться про розділ *Pro memoria. Na cześć i chwałę Bogu w Trojcy Świętej jedynemu Amen* на трьох картках, шести сторінках. Зроблені у 2024 році в архіві Парижа світліни демонструють чіткий виразний почерк, якого автентично не могла б відтворити жодна копія:



Як тут можна побачити, наступним після розділу-автобіографії *Pro memoria. Na cześć i chwałę Bogu w Trojcy Świętej jedynemu Amen* світлішим чорнилом написано перші нотатки 1724 року. Виразний контраст чорнила і літер дозволяють припустити, що гетьман Орлик зробив ці записи не в одному часі і у не найкращому фізичному та психічному стані.

Праця в архіві допомогла наново відтворити Орликову нумерацію рукопису 1724 року, зрізану у процесі опрацювання манускрипту в 1882 році. Подана нижче таблиця є інформацією до студій того, якою була мотивація Орликової



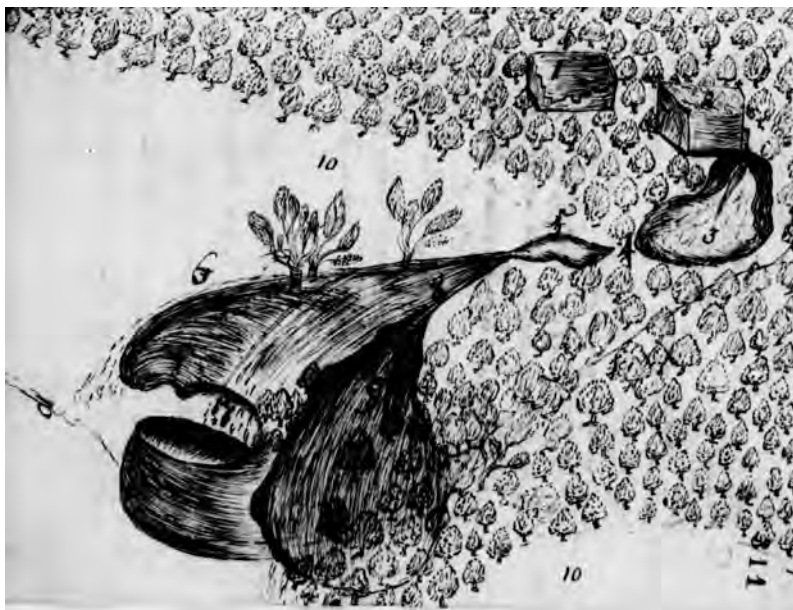
подвійної нумерації. Перша – це великими цифрами фрагментів (ix 16). Друга – крихтними цифрами посторінкова нумерація, зберегти яку вже не прагнули ані майстри переплуту, ані копії Гарварда, ані пізніші видання.

№ частин великими цифрами рукою Пилипа Орлика	Ф. Архівні сторінки	Сторінки рукою Орлика	Кількість карток	Кількість сторінок
1	186	1 –	11	24
2	198	25	12	24
3	210	49	12	24
4	222	73	12	24
5	234	97	10	20
6	244	117	12	24
7	256	141	12	24
8	268	165	12	24
9	280	189	16	32
10	296	221	12	24
11	307	245	18	36
12	325	281	12	24
13	337	305	20	40

№ частин великими цифрами рукою Пилипа Орлика	Ф. Архівні сторінки	Сторінки рукою Орлика	Кількість карток	Кількість сторінок
14	357	345	12	24
15	369	369	12	24
16	381	393	16	32
	397–399: Notata ex Ecclesiaste			
	399–400 verso: Словничок Автора 401–402: пусті 402 verso–403 verso: словник 404–405: пусті сторінки 406verso–408 verso: словничок Автора 408–412: пусті			

II.2. ВИНЯТКОВІСТЬ РУКОПISY 1724 РОКУ

Власноручний малюнок-карта є одиноким у цілому п'ятитомному рукописі і знаходиться він саме в тексті 1724 року. Ось (с. 18, № 1) який вигляд має копія єдиного в діярії власноручного малюнка Орлика, до якої в 2012 було надано доступ в архіві: Ministère De L'Europe et des Affaires Étrangères. Commoission des archives diplomatiques. Documents Diplomatoques Français.



А нижче бачимо ще темнішу копію у факсимільному виданні Гарвардського інституту: Distributed by the Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University, Harvard Library of Early Ukrainian Literature, vol. V, p. 311 (Arch.) = p. 573 (Harvard)



№ 2

Оригінал єдиного власноручного малюнка автора діяріуша³² (сторінка Орлика 253, архівна нумерація 311) – разом із коментарем Орлика в десяти пунктах – судилося опрацювати і осмислити його правдиве значення тільки нині, у серпні 2024 року у цьому ж архіві.

Порівняймо виразний оригінал (№ 3) із копією, зробленою в Парижі в цьому ж архіві в серпні 2012 року (№ 1), а також зі сторінкою Гарвардського факсиміле (№ 2). Факсимільне видання свого часу спонукало сприйняти малюнок-карту – як чорнильну кляксу. А насправді перед нами зразок барокової візуальної антропології. Малюнок-карта Автора рукопису у співдії з детальним поясненням, що означає кожен із десяти зазначених об'єктів, презентує бароковий метод дослідження унікального явища природи, з акцентом того місця неподалік „Агіязми”, в якому гірка вода стає солодкою.

Рукопис Пилипа Орлика 1724 року навіть з формального погляду – традиційний тільки на перший погляд. Приватні, зрідка навіть інтимні фрагменти в діярії контрастують із політичними та дипломатичними справами, зі

³² Див.: Walentyna Sobol, *Dyskurs życia prywatnego w „Diariuszu podróżnym” Filipa Orlika (ujęcie komparatystyczne)...*, s. 161–167.



№ 3

вставленими до щоденника – „для пам’яти” – численними його листами. Але так насправді цей рукопис є унікальний уже від першого рядка. Бо ж це саме тут „для пам’яти” (*Pro memoria. Na cześć i chwałę Bogu w Trojcy Świętej jedynemu Amen*) Автор вписав те, що на серці скніло, куди серце летіло: історію своєї великої родини, з якою був розлучений.

Ключем до аналізу тут може бути концепт „місць пам’яти”, який запровадив до наукового обігу представник третього покоління школи „Annales” П’єр Нора (Pierre Nora). У таких місцях, наголошує дослідник, „пам’ять кристалізується і знаходить свій екзиль, пов’язується з особливим моментом у нашій історії”³³.

Універсальним видається спостереження вченого про те, що почуття тягlosti „триває в місцях, в яких пам’ять приймає реальний кшталт. Місця пам’яти існують тому, що немає вже середовищ пам’яти”³⁴. „Час місць розпочинається докладно в миті, – підкреслює Нора – коли зменшується капітал наших усталених зв’язків з пам’яттю і доводиться нам жити під оком відбудованої історії”³⁵.

³³ Pierre Nora, *Міędzy pamięcią a historią*, red. Piotr Kłoczowski, Gdańsk 2022, s. 95.

³⁴ Ibidem, s. 103.

³⁵ Ibidem, s. 95–96.

Прагненням з'єднатися з родиною пройнятий діярій у цілому. Аби переконатися, варто лишень на прикладі другого тому порівняти перший запис року 1723 і перший запис року 1724³⁶:

Rok Panski 1723 February 14/3 dies

W niedzielę w dzień świętej Anny Prorokini, patronki najmilszej małżonki mojej odprawiłem imienia i rodzenia Jej solennitatem z wielkim i niežnośnym serdecznym żalem, nie miałem szczęścia obecnie powinszować Jej mści i celebrować ten dzień wespół z Jej mścią. Sercem jednak rozkwilonym, i duszą żalem przerażoną życząc Jej mści długiego i szczęśliwego[go] wespół ze mną pożycia, dałem na tę intencję na dwie służby Boże do dwóch Cerkwi, suplikując do Majestatu Boskie[go], aby mię jako najprędzej z te[go] kraju wyprowadził, i zdrową widzieć moją najmilszą małżonkę pozwolił. Z gospody tego dnia nigdzie nie wychodził... (Том 2, 4–4 verso – архівна нумерація; 1–2 – нумерація Орлика)

Ці згорьовані нотатки Пилипа Орлика від 14 лютого 1723 року (вони відкривають другий том) упритул кореспондують із автобіографічною вставкою, якою розпочинається рукопис власне 1724 року. Орлик по-бароковому титулує один із найстисліших, але чи не найзначніший підрозділів: *Pro memoria. Na cześć i chwałę Bogu w Trojcy Świętej jedynemu Amen*. Він є перлиною, назвімо її умовно, невільницької частини, коли туга за дружиною та вісьмома дітьми досягає свого піку і спонукає його на шести рукописних сторінках закарбувати як місця пам'яті, де народився, де і коли одружився, де і як (часто „на лоні” батька) народилися діти: пам'ять про ці події триматиме Орлика на світі в найскрутніші часи і додаватиме йому сил.

Інформацію до роздумів та гіпотез дає той факт, що архівна нумерація (F. 183–185) є єдиною нумерацією на сторінках цього автобіографічного розділу Орлика *Pro memoria*... Від наступної сторінки (після ненумерованих) під номером 186 за архівною пагінацією, а за Орликовою нумерацією зі сторінки № 1 розпочинається властивий рукопис 1724 року: „Orl. 1. Rok Pański 1724”.

Цю розповідь-вставку в рукописі 1724 року можна кваліфікувати як зразок барокової автобіографії. Незважаючи на її стислість (а це тільки три аркуші, шість рукописних сторінок), це місце пам'яті відлунує у наступних нотатках багатовимірно, навіть трагічно, і так часто, як тільки Орлик згадуватиме дружину, дітей, згодом онуків, найближче оточення. Про себе самого він дає тут лише дві інформації: коли народився і одружився; інші ж нотатки – про вісьмох дітей та їхніх хрещених батьків. День і година їх приходу в світ була часто повна небезпеки і випробувань, які лягли на плечі гетьмана-батька, але

³⁶ Передаємо правопис Пилипа Орлика. При модернізуванні тексту беремо за основу видання: *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. Kazimierz Lepczy, Wrocław 1953.

випали також на долю всієї родини, а найбільше на долю матері – Анни Орлик. Співвіднесення цих коротких нотаток *Pro memoria*... – із перспективою в часі – творить епічну панораму, яка з відлеглості років хоча й набуває драматичних і навіть трагічних барв, але водночас від неї еманують найщасливіші миті, зачаровані в рукописному слові. Нарація про народження кожного з дітей має традиційний стиль, але різну емоційну тональність. В окремих місцях є виправлення рукою автора: у 1724 році ці нотатки робить 52-літній Орлик, який відновлює в пам'яті, чи був присутній при народженні дітей, а коли був, тоді вони приходили на світ у його присутності. За його словами, народилися „на łonie moim”, його сини Михайло (Міхал), Яків (Якуб) та доньки Анастасія, Варвара і Катерина. Він печалився, коли не міг бути присутнім у мить появи на світ інших дітей. А причиною відсутності батька („bez bytności mojej”) при народженні сина Григорія та доньки Марини були військові виправи та справи державної ваги. Про них згадано стисло. Щасливим винятком, у годину миру і затишшя, 6 листопада 1699 року був прихід у світ первістки, доньки Анастасії:

Anastazja Teodora córka moja pierworodna urodziła się na łonie moim w Połtawie, z nie-dzieli na poniedziałek, w nocy, o godzinie czwartej roku 1699 Nowembra 6. Odrodziła się zaś przez Krzest Święty *eiusdem* 9. Trzymali ją do Krztu J[ego] m[ość] Pan Hrehory Hercyk szwagier mój, z Jejm[ością] Panią Ma[ks]imiczówną siostrą swoją rodzoną, i J[ego] m[ość] Pan Lewenec, asaул na ten czas, a potym Pułkownik Połtawski, z Jej m[ością] Panią Paraskewą Iskrzyną Pułkownikową Połtawską.

Анастасія Орликівна (6.11.1699 – 1728, місто Кіль), дружина генерала Стенфліхта, померла у віці 29 років, залишивши двох синів – 4-річного Кароля і 2-річного Пилипа³⁷. У часі народження сина Григорія (1702–1759), похресника Мазепа, майбутнього фельдмаршала Людовіка XV і гордості Франції, нотатка вже інша, Орлика було відряджено у справах до Севська:

Hrehory Piotr syn mój urodził się w Baturynie w nocy ze środy na czwartek 1702 roku 20 Nowembra VS bez bytności mojej, kiedym był ordynowany na komisję do Siewska. Okrzczony za powrotem moim tegoż roku 21 Decembra. Trzymali go do Krztu ś[więtej] p[amięci] J[ego] W[ielebność] J[ego] M[ość] Pan Jan Mazepa Hetman Wojsk Zaporoskich, Kawaler ś[więtego] Andrzeja Apostoła, z J[ej] M[ością] Panią Lubowią Koczubewą Sędziną Generalną.

³⁷ За словами Бориса Крупницького, онук Орлика Пилип Стенфліхт у 1750-х роках був старшиною в полку Григорія Орлика, працював у дипломатії на користь України, їздив до Стокгольма „як посередник у французько-шведських перемовинах щодо козацьких прав” (Борис Крупницький, *Гетьман Пилип Орлик*, Київ 1991, с. 70).

1730-го року, через сім літ від появи цієї нотатки, Григорій прибуде в Салоніки *incognito*, з метою виконання таємної дипломатичної місії. Григорій не матиме права виявити свого правдивого імені, і невтішному батькові не вільно буде зрадити таємницю, аби визнати у товаристві приятелів, що 28-річний капітан є його сином. Зустрічі та розмови батька з сином у Салоніках на переломі травня-червня 1730 року відбуватимуться також в умовах пильної конспірації, гетьман пережив щастя зустрічі і біль розлуки, зі сльозами попрощався з сином, і батькове потрясіння матеріалізувалося у найтерпкіші нотатки в його діяріуші за 1730 рік³⁸.

Дві наступні стислі інформації розділу *Pro memoria*... відкривають сторінку гетьманської столиці Батурина в долі Орлика та в історії України. Перша „батуринська” нотатка присвячена синові Михайлові. „Urodził się na łonie moim”, зазначає Автор, але мало не помер при народженні, а тому спішно мали його охрестити, не дочекавшись з походу ані рідного батька Орлика, ані хрещеного батька Мазепу. Антропология війни вкотре вплітається в автобіографію. На вимушеній еміграції у 1724-му, коли поставали ці рядки, 20-річний син Михайло був поряд з батьком та його людьми – він єдиний з дітей був із гетьманом у Салоніках:

Michał syn mój urodził się w Baturynie w nocy ze środy na czwartek o godzinie trzeciej 1704 roku 29 July. Okrzczoney w tymże roku 30 Septembra, miał go trzymać do Krztu ś[więtej] p[amięci] J[ego] W[ielebność] J[ego] M[ości] Pan Hetman Mazepa z J[ej] M[ością] Panią Załęską Połkownikową Łubeńską, za powrotem z kampanii, którąśmy na ten czas mieli, ale kiedy był *in periculo* śmierci tenże syn mój, okrzczono go w niebytności mojej, które[go] trzymali do Krztu J[ego] M[ości] Pan Jan Czernysz teraz Sędzia Generalny Wojsk Zaporoskich z J[ej] M[ością] Panią Tatianą Sawiczową, Pisarową Generalną. Urodził się na łonie moim.

Нотатка про прихід на світ доньки Варвари стисла, але радісна: дівчинка народилася в присутності батька, а її тримали до хреста гетьман Іван Мазепа разом із Ганною Обідовською, дружиною ніжинського полковника:

Barbara córka moja urodziła się w Baturynie na łonie moim, w niedzielę o godzinie jedynastej 1707 roku 7 [decem]bris VS. Okrzczone 1708 roku 4 Januarij, trzymał ją do Krztu ś[więtej] p[amięci] J[ego] W[ielebność] J[ego] M[ości] Pan Hetman Mazepa z J[ej] M[ością] Panią Anną Obidowską, Stolnikową i Pułkownikową Niżyńską.

³⁸ Валентина Соболев, *Фрагмент дипломатії батька й сина Орликів, у: Ukraina – teksty i konteksty. Symbolae in Honorem Stefan Kozak. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Stefanowi Kozakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Bazyli Nazaruk, Walentyna Sobol, Wołodymyr Aleksandrowycz, Warszawa 2007, s. 111–121.

Найбільш резонансним – упродовж усього подальшого тексту – стає запис про передчасно померлого сина Якова (Якуба) (1711–1721). Звернімо увагу, що саме у 1711-му Орлик намагався відбити Україну.

До хреста тримав немовлятко приятель Орлика король Карло XII разом із Ганною Войнарівською. Скорбота від втрати десятирічної дитини („nie-znośny i nieskończony do zgonu życia me[go] żal”) знаходить свій вираз у безрадісних зізнаннях і спогадах батька, жаль за цим дітям проходить крізь увесь діяріуш. Щороку, в день народження і в день смерти сина, Орлик замовляв служби за душу Якова (Якуба), який був щедро обдарований багатьма талантами і чеснотами:

Jakub syn mój urodził się za urzędu mojego w Państwie Tureckim na łonie moim w Benderze w nocy z poniedziałka na wtorek o godzinie 12. 1711 roku 23 Oktobres VS. Okrzczoney *eiusdem* 25. Trzymał go Krztu Król nieboszczyk szwedzki Karolus XII z J[ej] M[ością] Panią Anną Woynarowską. Ale na nieznośny i nieskończony do zgonu życia me[go] żal umarł w Wrocławiu w Kościele o[jców] Jezuitów 1721 roku VS. 4 May i tamże w Kościele ś[więtego] Jakuba na przedmieściu pogrzebiony.

Доля доньок – Варвари, Марти, Марини-Анни незнана, відомо лише, що одна з них була з матір'ю Анною Герцик у Станіславові в 1747, коли минуло п'ять років після смерти Орлика в Ясах у 1742-му. Гідний поваги шляхетний чин Варвари, яка, після несподіваної передчасної смерти в 1728 році старшої сестри Анастасії, замінила осиротілим небожам Карлові та Пилипові матір.

Народження доньки Марти припало вже на роки еміграції. До хреста її тримали король Станіслав Лещинський, Міхал Корибут Вишневецький, Юзеф Потоцький – разом з 14-річною Анастасією Орлик:

Marta córka moja urodziła się w Benderze z poniedziałka na wtorek w nocy o godzinie 2. Anno 1713. Junij 5. Okrzczonea *eiusdem* Junij 10. Trzymał ją do Krztu Król Stanisław, ks[ią]żę J[ego] M[ość] Michał Korybut Wiśniowiecki Kanclerz teraz Wielki W[ielkiego] K[sięstwa] L[itewskiego] i J[ego] M[ość] Pan Józef Potocki Wojewoda Kijowski, z córką moją Anastazją i z J[ej] M[ością] Panią Woynarowską.

Народження Марини-Анни випало на час військового оточення – облоги Штрансгульду:

Maryna Anna córka moja urodziła się na Insule Rugiey, podczas same[go] oblężenia, od krolów Dunskie[go] i Pruskie[go] Stransundu, przy wsi Alteferre, w dworze nazwanym Gralserhoff, w roku 1715 octobr[is] 18 w nocy o godzinie 10 z[e] środy na czwartek. Okrzczonea tamże *eiusdem* 28. Trzymał ją do krztu w osobie Króla J[ego] M[ości] Stanisława J[ego] M[ość] Pan Generał Poniatowski, teraz Podskarbi wielki W[ielkiego] K[sięstwa] L[itewskiego], a w osobie Królowny J[ej] M[ości] teraz Królowej Szwedzkiej Ulriki Eleonory J[ej] M[ość] Pani Grafowa Röinszeldowa Feldmarszałkowa Szwedzka.

Гіркотою сповнений останній запис цього розділу про останню, наймолодшу донечку Катерину, пам'ять про смерть якої стала невіддільною від скорботи за десятирічним сином Яковом (Якубом). Варто підкреслити, що ці нотатки зроблено в 1724 році, коли не було серед живих ані найбільшої батькової надії – обдарованого Якова (Якуба), ані немовляти Катерини. Згорьований батько щиро молиться, аби ця дорога батьківському серцю пара служила в небі Богові.

Katarzyna córka moja urodziła się w Skaniey, w Królestwie Szwedzkim w mieście Christianstadzie roku 1718 Nowembra 5 VS. we środę o godzinie 3 popołudniu. Okrzczona *eiusdem* 13. Trzymali ją do Krztu I[ch] M[ości] Panowie Generał i Gubernator Skaniey Hårdh, Generał Lieutenant Albedell, Pułkownik i Komendant Christianstadski Feiltz, z wielu damami. Ale mi nie długo żyła, gdyż *ad parandam viam* do nieba bratu swe[mu] najmilsze[mu] Jakubowi umarła w roku przyszłym 1719. Niech tedy ta kochana para służy w niebie Bogu.

Як бачимо, навіть у стислих записах – буремні будні війни, в яких повний сил і задумів Орлик не припиняв праці і не тратив надії на визволення України.

Старший Орлик дочекався двох онуків, але не мав жодної змоги їх побачити. Про народження першого онука Кароля гетьман дізнається з листа Григорія 25 жовтня 1724 року. Син повідомив:

Anastazja moja kochana córka pierworodna już rok minął, jak małżeński związek zawarła z Panem Sztenflichtem Generałem, i Pan Bóg ich z wielkie[g]° miłosierdzia swe[g]° obdarzył synem a mnie wnukiem, który nazywa Karol Gustaw, który niech na chwałę Je[g]° Świętą szczęśliwie rośnie.

Із великим запізненням, аж у березні 1726 року, Орлик отримує кілька листів, але цього разу не копіює їх у свій щоденник. Серед них також і лист від доньки Анастасії (написаний у жовтні минулого 1725 року), з якого довідується про втішну новину: народження другого онука, названого на честь діда Пилипом:

Co od Familiey mojej, to nic tak pociesniejsze[go] nie mogłem mieć na całe życie moje, jako tą wiadomość, że córka moja starsza Generałowa Sztenflichtowa powiła mi już to drugiego wnuczka od Imienia me[go] Filipa, a tak chwala Bogu już tu dwóch mam wnuków, pierwsze[go] Karola Gustawa a drugiego Filipa. Żona moja z Krakowa zjachała tam do Góry, gdzie córka moja z mężem swoim zostaje w majątności Pana Węgierskie[go], siedem mil od Wrocławia skąd i listy do mnie pisała 26 Octobra w roku przeszłym 1725. Pierwsze zaś listy były pisane z Krakowa 18 Aprila także w roku przeszłym, a te wszystkie teraz razem doszły mię. Nie wiem tedy, gdzie tak długo były utrzymywane, a pono w Stambule we Dworze J[ego]m[ości] Pana Ambasadora Angielskie[go], bo mi one teraz dopiero J[ego]m[ość] Pan kapitan des Cloires tam przy boku J[ego]m[ości] Pana zostający przysłał.

1726 рік в долі Орлика видається ласкавішим за інші³⁹. В день народження доньки Марисеньки він замовляє службу Божу за її здоров'я і в той же день отримує лист від дружини з новою про народження третього онучатка – цього разу Анастасія народила дівчинку:

...we wtorek na ś[więtego] Łukasza w dzień narodzenia kochanej mojej córki Marysienki wysłuchałem za jej zdrowie Służby Bożej najętej ode mnie w Cerkwi Ś[więtego] Męczenika Teodora. A kiedym powrócił po Nabożeństwie, właśnie jakby w półgodzinę odebrałem listy od mej najmilszej Małżonki z Krakowa [...], z których informowałem się że chwała Bogu Najwyższe[mu] cała familia moja zdrowa, że córka moja najmilsza Anastazja Sztenlichtowa Generałowa Marty 22 w tym roku córkę sobie a mnie wnuczkę powiła, i już z błogosłowieństwa i miłosierdzia Boskie[go] dwóch mam wnuków a trzecią wnuczkę, ktorzy niech na chwałę Boską szczęśliwie rosną, a nam na pociechę. [...] Pisze także żona moja najmilsza, abym pewien był, że za instancją ks[ię]cia J[ego] m[ości] Holsztyńskie[go] będę panować na miejscu te[go], który Hrehore[go] syna nasze[go] do Krztu trzymał, co chciała pono sekretnie wyrazić, a ten jest w samej rzeczy nieboszczyk Mazepa, ale ja bardzo o tym wątpię, gdyż pono *in perpetuum officium* i władzę Hetmańską na Ukrainie zniesiono. O czym jednak będę czekać na pewniejszą wiadomość od Pana Sztenlichta.

Отже буремні події того століття, коли зазнавав змін геополітичний візерунок цілої Європи, відбилися на долі й України, й Орликової родини. Відчитування нотаток унікального діарія гетьмана як діяння словом у дивовижний спосіб здатне їх не лише наблизити, а й увиразнити неперебутність, історичну вагу і злободенність. На тлі наративних світів цілого діаріуша біографічна перлина *Pro memoria. Na cześć i chwałę Bogu w Trojcy Świętej jedynemu Amen* є винятковою. Вона позначена силою дуже особистих спогадів, переживань, надії на повернення до гаряче любленої родини. Це джерело витривалости Пилипа Орлика, віри у власну особливу місію – повернути і родину, і Україну.

III. LOCUS AMOENUS

Ернст Роберт Курціус (Ernst Robert Curtius) виразно окреслює тоpos розкішного місця – *locus amoenus*: „Філософський епос кінця XII століття включив *locus amoenus* до свого репертуару та розвинув у різні форми образу земного раю”⁴⁰. Місцем розкоші в уяві зісланого до провінційних Салонік гетьмана найчастіше постає природа і витвори людського генія на землі – як наприклад

³⁹ Валентина Соболев, *1726 рік у житті гетьмана (на підставі палеографічних студій)*, у: *Від бароко до постмодернізму*, ред. Наталія Левченко, Київ–Львів–Харків 2020, с. 137–148.

⁴⁰ Ernst Robert Curtius, *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, tłum. Andrzej Borowski, Kraków 1997, s. 204.

монастир Ізуграл, що означає „самонамальований”: на Афоні образ святого Юрія невидимою рукою був намальований, „під іменем його церква заснована і монастир називається на честь того образу Ізуграл”. Виїзд до лікувальних джерел Автор увічніть власним малюнком, який нагадує топографічну карту і видає в Орликові правдивого вченого, дослідника *Dei gratia*. А у спільній із митрополитом мандрівці до села Хортячі гетьман марно сподіватиметься помилуватися ще одним дивом, подібним до константинопольського – замком Єдикула, що означає „сім веж”.

...mi droga była mimo zamek przez górę, który się nazywa Jedykuła, to jest siedm wież *ad imitationem* Konstantynopolskiej Jedykuły ufundowany, przez który przejechałem chcąc go widzieć pierwszy raz, lecz kiedym widział, że nic nie było godne[go] do widzenia, nie wstępowałem.

У щоденникових записах домінує, однак, пам'ять про лихоліття, епідемії, війни. Тут можна говорити про специфіку заміток, пов'язаних із власним воєнним досвідом самого гетьмана. Адже ж і в 1711, і в 1712 роках він робив спробу відвоювати Україну. Йдеться про винятковість ситуації, пов'язаної зі станом тривоги, перебуванням у пограничній ситуації поміж життям та смертю⁴¹. Знову ж, поміж буттям та небуттям перебуває Пилип Орлик, коли вже в січні 1724 року в Салоніках починається чума і щодня помирає понад 200 людей, а турецький мулла не випускає гетьмана з міста – аж до часу заступництва: поручительства з боку спритного і впливового приятеля і хабаря. 1726-го епідемія досягає інших міст: Смирни, Стамбула. Порівняймо нотатки 1724 і 1726 років:

1724. W sobotę umarła na powietrze córeczka krzesna Michała (syna Orlika. – W. S.) Barbara, której brat wczora także na też powietrze umarł, i pogrzebiony jest. Panie Boże nasz, zachowaj nas w całości od tej zarazy, i wyprowadź nas z tej ziemi, dla Wielkie[go] miłosierdzia Twego.

1726. We środę około Kindyi był u mnie ks[ią]dz superior i komunikował mi list do siebie pisany z Stambułu, od ks[ię]dza superiora tamtejsze[go], w którym oznajmuje mu że powietrze srogie, jakie rzadko przed tym bywało w Stambule, grasuje tak dalece, że po 1500 i więcej każdego dnia z miasta umarłych wynoszą...

Гетерогенність Орликових нотаток переконує, якою важливою є індивідуалізація підходу до його слова, розуміння змінних обставин, ситуації,

⁴¹ Жан Ебрар наводить такий факт: у роки першої світової війни у Франції між фронтом і тилами щодня відбувався обмін чотирма мільйонами листів (*Розмова III. Жан Ебрар. Між оральністю і писемністю*, у: Павел Родак, *Письмо, книжка, лектура. Розмови...*, с. 176).

в якій перебував гетьман Орлик. Можна говорити про існування кількох паралельних світів його письма. На таке явище звернув увагу Даніель Фабр (Daniel Fabre)⁴². У діярії навіть за один тільки 1724 рік їх є кілька чи кільканадцять. Тут усього більш ніж досить: і прото-автобіографія, і приватна щоденність, і лікування себе самого і найближчих (показові назви тогочасних ліків „crucl” „laxatiwum”, „krystera”⁴³, які радить гетьманові лікар), і бюрократичні засади Оттоманської Порти, і забобони та релігійні звичаї греків, і полювання, і невтомний пошук для читання цінних книжок різними мовами. Це останнє відіграло чи не найголовнішу роль. Адже гетьман належав до суспільного класу з блискучим рівнем освіти, властиво такого, якщо послужитися кваліфікацією Жана Ебра (Jean Hébrard), який мав „ментальну бібліотеку як культурний капітал”⁴⁴. Ця проблема, як переконують практичні спроби⁴⁵, має перспективи глибшого вивчення, наприклад у студіях впливу на його стиль однієї з улюблених книжок – філософсько-утопійного роману *Пригоди Телемака* Франсуа Фенелона.

У Швеції Орлик купує голландське видання 1719 року Фенелонової книжки *Пригоди Телемака* і читає її в дорозі до Салонік. Орлик був книжною людиною. *Псалтир*, *Еклезіяст*, *Святий Августин* – це ті джерела, з якими він не розлучався, шукаючи утіхи в релігії. Про читацькі вподобання та ерудицію гетьмана дізнаємося з розвідок Ілька Борщак *Данте й Орлик*⁴⁶, *В книгозбірні гетьмана*⁴⁷, *Пилип Орлик – книжник*⁴⁸ та праці Петра Зленка *Українські приватні бібліотеки*⁴⁹. Орликова лектура – це також Геродот, Страбон, Пліній, Вергілій, Овідій. Голландські газети (як найінформованіші на той час) він читає з особливим інтересом, так само, як французькі, італійські та німецькі

⁴² Розмова IV. Даніель Фабр. Від антропології письма до антропології письменника і літератури, у: Павел Родак, *Письмо, книжка, лектура. Розмови...*, с. 220–221.

⁴³ Валентина Соболев, *Чудесне і реальне оздоровлення в час пандемії (Салоніцький 1724 рік Пилипа Орлика)*, в: „Slavica Wratislaviensia”, t. CLXXVII: *Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich*, Wrocław 2023, s. 103–112.

⁴⁴ Розмова III, у: Павел Родак, *Письмо, книжка, лектура. Розмови...*, с. 191.

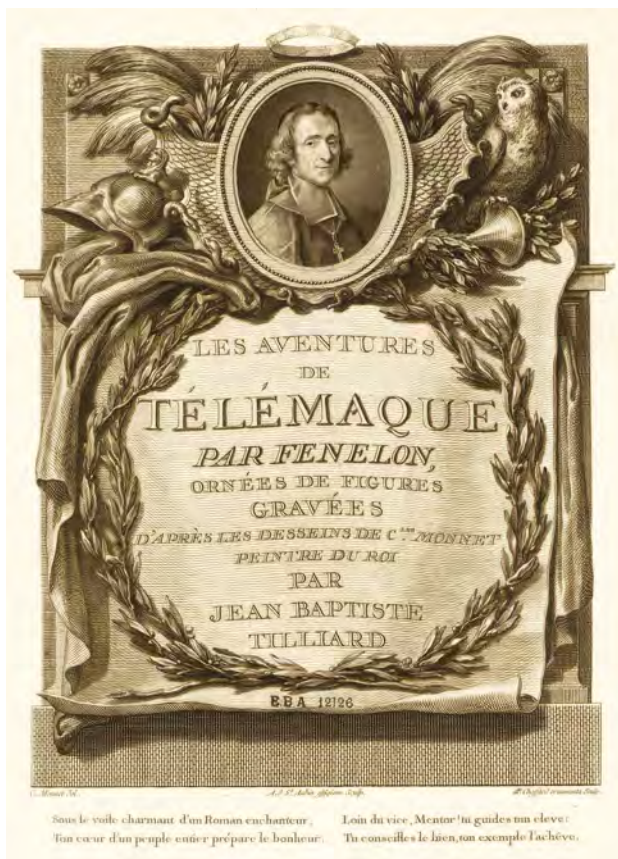
⁴⁵ Валентина Соболев, *Штрихи до портрету Пилипа Орлика (на підставі його діяриуша)...*, с. 61–74.

⁴⁶ Ілько Борщак, *Данте й Орлик*, у: „Українська Трибуна”, Варшава 1922, № 22, с. 2–3; Важлива також його праця італійською мовою: Ilko Borshchak, *Latamanno ucraino Filippo Orlik su Dante*, in: „L'Europa orientale”, Roma 1924, № 3.

⁴⁷ Ілько Борщак, *В книгозбірні гетьмана Орлика*, у: „Літературно-Науковий Вістник”, Львів 1923, книга XI, с. 260–266.

⁴⁸ Ілько Борщак, *Пилип Орлик – книжник*, у: „Бібліографічні вісті”, Київ 1929, № 2–3, с. 48–53

⁴⁹ Петро Зленко, *Українські приватні бібліотеки (Івана Мазепи, Пилипа Орлика, Кирила Розумовського)*, в: „Українська книга”, Львів 1937, книга 9–10, с. 197–203.



Титульна сторінка видання *Пригоди Телемака* (Fénelon, *Les Aventures de Télémaque*, 1699)

й у щоденнику знаходимо цікаві коментарі до прочитаного⁵⁰. У його бібліотеці були твори Данте, Мольєра, Шекспіра. Так, із творів Шекспіра *Річард III* та *Король Лір* у 1728 році він зробив нотатки французькою. Читаючи твори французьких проповідників-красномовців, він цікавився правничими проблемами, а як політик черпав свої відомості про те, що діється у світі, із тогочасної преси та від мандрівників.

⁵⁰ Вони розмаїті за змістом і за тональністю – як вітально-життєствердною, так і трагічною, драматичною а часом саркастичною, як наприклад, у коментуванні вичитаної з європейських газет інформації про інцестуальні подружжя на сторінці 346. Свої рефлексії Пилип Орлик завершує дотепним підсумуванням-прислів'ям – „яка віра, така й офіра”.

Окрема сторінка – це стосунки Пилипа та Григорія Орликів із Вольтером. Як знаємо, Орлик-син передав Вольтерові від Орлика-батька низку цінних матеріалів, скориставшись якими Вольтер написав *Історію Карла XII*.

У діяріюші *silva rerum* по-бароковому контрастно поєднуються сухі нотатки і розлогі описи, лірична сповідальність з епістолярним багатим доробком Автора (правдоподібним є використання ним реєстру топосів притаманних епістолярію, як того навчали у курсі риторики). Орликів документ має і періодичні записи, і відступи від них, коли він вставляє численні документи – листи, рахунки, нотатки про таїн (скромне утримання, якого ледь вистачало, а частіше – ні). З особливою ретельністю він копіював отримані листи звідусіль, а „копіювання, а отже писання є актом присвоєння сили переписуваного тексту”⁵¹ – так ствердив Даніель Фабр у розмові з Павлом Родаком. Діяріуш посвідчує, що щоденність не зневолює, не поглинає його Автора, бо ж той знаходить в собі дивовижну енергію писати і писати до можновладців світу; Даніель Бовуа не випадково порівняв Пилипа Орлика з павучком. Домінує антропологія Орликової пам’яті – в його автобіографічних вставках, а навіть у констатації, що, на жаль, все те відбувається в Україні (гетьман дізнається від монахів та з газет), констатує діярист, що йому „небіжчик Мазепа пророкував”. Діяріуш став для його автора своєрідною філософією витривалості і сили духу. Відчутною в ньому є шляхетна амбіція гетьмана, аби хтось прочитав написане. Правдоподібно завдяки синові Григорієві, його прочитав Вольтер.

IV. ГРАФОЛОГІЯ. МОВА ТВОРУ. СКОРОЧЕННЯ

Діярій написано скорописом, курсивом, головний принцип якого – писати якомога швидше. З року в рік почерк Орлика ставав дрібнішим і менш розбірливим. Рукопис далеко не завжди є таким чітким, як про нього писав видавець фрагмента 1720–1723 років Ян Токаржевський-Карашевич. У 1936 році він відзначав, що „письмо гетьмана чітке, атрамент мало зблід, і небагато таких місць, що їх прочитати тяжко”⁵².

⁵¹ *Rozmowa IV: Od antropologii pisma do antropologii pisarza i literatury*, w: Paweł Rodak, *Pismo, księżka, lektura...*, s. 215; див.: *Розмова IV...*, с. 217.

⁵² *Діярій гетьмана Пилипа Орлика*, опрацював до друку Ян із Токар Токаржевський-Карашевич, Варшава 1936, с. IX. Друкуючи рукопис 1720 – початку 1723 років (перший том), він подав потрібну нумерацію: насамперед, власну нумерацію видавця; по-друге, ту, яку було зроблено у міністерському архіві у Франції; по-третє, нумерацію самого Пилипа Орлика. При цьому дослідник вивчив сторінки, які розчитував із оригіналу, відзначив, що на деяких нотатках взагалі не проставлено дат.

У письмі Орлика поєднався, на мою думку, досвід здобутої в Києві та Вільно освіти – із європейськими впливами. Все це позначилося на письмі – і у змісті, й у формі. Можна б говорити про переплетіння прикмет „українського скоропису” з ознаками латинської палеографії. Проблемі українського та білоруського скоропису Лев Черепнін присвятив окремий розділ у праці про палеографію. Властиво, саме він увів у науковий обіг поняття „український скоропис”⁵³. Водночас, знайомство із новочасними працями в царині латинської палеографії переконує в тому, що Орликове письмо перебуває також і в її силовому полі⁵⁴. Орликове письмо, як видається, подібне до мінускульного⁵⁵, в якому літери мають різну висоту⁵⁶, а в написанні великих літер бачимо від одного до чотирьох дуктів⁵⁷.

Наука скорочення висловів не становила жодних труднощів для Орлика, але чималі перепони – для дослідників. Автор робив скорочення, вживав лігатури, лінійки, заставні літери, суспенсії, контракції, дужки з двокрапками та ін. З-поміж найбільш відомих у палеографії тироніянських знаків у діяріуші Пилипа Орлика зустрічаємо значок „q = qui”:

„Sit nomen Domini benedictum ex hoc et usq[ue] in sa[e]culum” (Нехай буде благословенне ім’я Господа віднині і навіки);

„Rok Panski 1724, który aby był favstior fortunatior[ue] nad insze przeszle. Suplikuję pokornie do przedwieczne[go] Majestatu Boskie[go]”⁵⁸ (Рік Господній 1724. Аби був сприятливий на щастя над інші роки молю покійно предвічний маєстат Божий).

Звернімо увагу на значок °. У рукописі 1724 року він вживається значно частіше, але по-різному. У польськомовних нотатках вживається тільки на позначення закінчення у словах типу: „zrodzone°”–„zrodzonego”, „zapowietrzone°”–„zapowietrzonego”, „wielkie°”– „wielkiego”. Ян Токаржевський-Карашевич передає цей значок у такий спосіб: dla „cze-o”, „osobliwe-o”⁵⁹. Наразі не пощастило віднайти в палеографічних дослідженнях дефініції

⁵³ Сьогодні терміном „український скоропис” послуговується й Татьяна Таїрова-Яковлева: Т. Таїрова-Яковлева, *Гетман Иван Мазепа*, у: *Документы из архивных собраний Санкт-Петербурга*, вып. 1, 1687–1705 гг., Санкт-Петербург 2007, с. 9.

⁵⁴ У діярії зафіксовано факт, що в Салоніках гетьман був для греків латинником.

⁵⁵ „Мінускул – це письмо, висота літер якого різна, і його можна писати між чотирма паралельними лініями, причому дві внутрішні лінії містять основну частину літери, тоді як деякі літери розширюють менш важливі частини до двох зовнішніх ліній” (Władysław Siemkiewicz, *Paleografia łacińska*, Kraków 2002, s. 209).

⁵⁶ Władysław Siemkiewicz, *Paleografia łacińska...*, s. 209–210. Мінускульне письмо подало з маюскульного, в якому всі літери мають однакову висоту.

⁵⁷ Дукт – розчерк пера, яким написана літера або її частина.

⁵⁸ Рукопис діяріуша, том 2, 186 – архівна нумерація, 1 – нумерація Пилипа Орлика.

⁵⁹ Див.: *Діярій гетьмана Пилипа Орлика...*

на його позначення: принаймні, у списку скорочень, вживаних у польсько-латинських рукописах XIV–XVII століть, який подає в довіднику Теодор Фелікс Вежбовський, цей значок відсутній.

Для Орлика-діяриста було звичним явищем вживання *лігатур*, тобто поєднання сусідніх літер, що у висліді утворює монограматичну цілісність. Часом автор скорочує два слова, які стоять поряд: „Nemo dat qu[od] po[n] habet” (Ніхто не дає того, чого не має).

Чи не найактивніше Орлик вживає *суспенсії* та *контракції*. Як найдревніша форма абрєвіатур, суспенсії подають тільки початок слова або виразу, опускаючи все останнє. Прагненням максимального заощадження часу можна пояснити наявність найрадикальніших форм суспенсії – так званих „сигл”, коли цілий вираз може бути презентовано тільки однією літерою, причому титла в рукописі Орлика є присутня далеко не завжди, або й зовсім є відсутня.

Контракції – це скорочення, при якому зі слова випущено одну або більше літер („JM”, „xdz”, „Pmissii”). Найбільш розповсюджені в часи Середньовіччя, контракції є улюбленим прийомом Орликового скоропису. Практична перевага контракцій над суспенсіями полягає в тому, що приярвність закінчення слова допомагає звести до мінімуму так звані „флексійні сумніви”. Брахіграфічні засоби також свідчать про особливості вдачі гетьмана. У листах він обрав притаманну його часові стратегію комунікації, урізноманітнив її власними, зручними йому прийомами (всталяв пропущені слова зі своєю спеціальною позначкою, є маргіналії, вписані його рукою *перпендикулярно* до основного тексту, скорочення закінчень та ін. Окремо слід сказати про інтерпунктуацію діяріуша. Орлик вживає дужки, круглі або прямі, коли в дужки взято речення, яке несе основне смислове навантаження в записі. І кількаразово вжито дужки в поєднанні із двокрапками „(: ... :)”. Стиль викладу думок не тільки інформативний, але часом по-бароковому вишуканий. Наприклад, переказ прочитаного у французькій газеті в діярії 1724 року набуває рис детективного оповідання, а не тільки звичаєвої історії.

Найбільшу складність, але водночас і принаду, становлять латинсько-польські макаронізми. Вони барвисті й чисельні, актуалізують міркування Чеслава Гернаса про риторичну моду, яка схияла авторів до вживання латинських вставок, оскільки „польщизна, переплетена латиною, видавалася достойнішою та багатшою”⁶⁰. Показовою для розуміння твору бачиться властиво сама

⁶⁰ Чеслав Гернас пише, що макаронізми, насамперед, вживали із практичних потреб (вплітали в мову звороти, вирази та граматичні форми – в старопольщизні перш за все латинські); по-друге, „окрім цих практичних потреб, використовувати латинські вставки давньопольських письменників заохочувала також риторична мода: польська мова, переплетена з латиною, здавалася більш гідною та багатшою” (Czesław Hernas, *Barok*, Warszawa 1998, s. 265–267).

техніка того, як вправно, а часом просто віртуозно Автор „вживляє” латинські слова, додаючи до латинської основи польське закінчення і записуючи латинські вирази суто по-польськи; як узявши за основу латину, – множить важкі для розчитування й перекладу макаронізми.

Зрідка макаронічні експерименти в тексті відсутні або їх уживання стає значно поміркованішим. Це відбувається у тих випадках, коли сама ситуація мов би надиктовує звичаєві істини, відсуваючи у тінь новотвори-макаронізми („*Co przewlecze nie uciesze*”, „*zięć lubi wziąć*”, „*jaka wiara taka i ofiara*” і ін.). Особливий інтерес становить контекст, у якому Орлик вживає ці прислів'я. Він вживає латинські сентенції: „*victus et amictus*” („харчування та одяг”), „*Panem maeroris et doloris*” („хліб смутку та болю”), „*dulcem praeteritorum recordationem*” („приємні спогади про людей, які відійшли у вічність”), „*Sit nomen Domini benedictum ex hoc et usq[ue] in saeculum*” („хай буде благословенне ім'я Господнє віднині і навіки”).

Латинські сентенції, вживані щоразу в іншому контексті, а також криптоцитати⁶¹ зазнавали модифікацій: у *Горація* „*Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus*”⁶²; у *Орлика* „*pono parturiunt montes nascitur ridiculus mus*” – „народжують гори, а народжується жалюгідна миша”. А в іншому фрагменті в Орлика знаходимо такий варіант: „*Parturiebant montes natus est ridiculus mus*” – „Мучились у пологах гори, а була народжена жалюгідна миша”...

Можна твердити, що латина в Пилипа Орлика – це не тільки „тодішня мода”, як кваліфікував це явище Ян із Токар Токаржевський-Карашевич (а згодом обґрунтував Чеслав Гернас), а й особливий культурний код, мова еліт, яка заслуговує на окреме вивчення⁶³.

У латиномовному дискурсі твору гетьмана Орлика засигналізовано важливу проблему, яку Єжи Аксер окреслює в такий спосіб:

Поляки, подібно як угорці, після втрати незалежності шукали в латинській мові і традиції гарантії власної самототожності. В Польщі вона мала вістря переважно антиросійське. В Угорщині залишалася в опозиції до німецькості. Роль латинської мови тут полягала на входженні в функцію народної мови вже не для підкреслення приналежності до громадянської частини суспільства (хоча й ця функція тривала

⁶¹ Криптоцитатами називаємо запозичення з творів інших авторів, які уводить Автор до свого твору, з настановою, що читач „розпізнає запозичення і оживить у своїй пам'яті контекст, з якого було взято цю цитату; тільки пам'ятаючи про контекст твору, на який посилаються, можна правильно інтерпретувати текст, в якому з'являється посилання” (Jerzy Axer, *Rola kryptocytatów z literatury łacińskiej w polskojęzycznej twórczości Jana Kochanowskiego*, w: „Pamiętnik Literacki”, z. 1/2, 1982, s. 167)

⁶² Володимир Литвинов, Людмила Скорина, *Lingua Latina: Латино-український словник. 500 крилатих висловів*, Київ 1993, с. 12.

⁶³ Zob.: *Łacina jako język elit*, red. Jerzy Axer, Warszawa 2004.

на диво довго), але до етнічної спільноти, мова якої була зіпхнута до домашнього вжитку, а була також заборонена⁶⁴.

Автор розвідки *Методологічна ситуація у дослідженні латиномовних джерел Нового часу* пише також про латинський шифр, у якому, за переконанням ученого, „зафіксовано дії та погляди еліти Речі Посполитої, яка була частиною латинської спільноти гуманістичної Європи і водночас мала окрему та периферійну специфіку”⁶⁵.

Одна з перших розвідок, присвячених дослідженню латиномовних листів, скопійованих до діяріуша 1727 року – це стаття Малгожати Корнацької *Криптографічні цитати, прислів'я та інші іноземні вставки в латинських листах Пилипа Орлика (на основі рукопису 1727 року)*⁶⁶.

V. ВИСНОВКИ

У серпні 2012 під час праці в цьому ж архіві Парижа⁶⁷ з копією раритету складно було уявити, який вигляд має рукопис у його автентичному кшталті. То ж у 2012 вибір упав саме на рукопис 1724 року, який ще в 2002–2007⁶⁸ роках у відчитуванні його з Гарвардського факсиміле – видався мені значно доступнішим для зрозуміння, та й то далеко не відразу, а лише після прочитання скороченої, на 700 сторінок, копії трьох польських палеографів у Народовій Бібліотеці⁶⁹ Варшави. Рукопис 1724 року заінспірував таємницею: згадана мапа у факсиміле була подібна до розлитого чорнила і видавалася навіть великою кляксою, а то виявився власноручний твір Автора, що представив своєрідну антропологію видовищ: вісім мандрівників могло зміститися в намальованій печері, яку утворила, падаючи згори, чудодійна вода.

Рукопис у доброму розумінні слова спершу приголомшив. Не тільки старопольською XVIII століття, латиною, французькою, що її Пилип Орлик вивчив самотужки і невпинно покращував. Тому в рукописах наступних років питома

⁶⁴ Jerzy Axer, *Sytuacja metodologiczna w badaniach nad źródłami łacińskojęzycznymi okresu nowożytnego*, w: *Łacina jako język elit...*, s. 30.

⁶⁵ Ibidem, s. 31.

⁶⁶ Małgorzata Kornacka, *Kryptocytaty, wyrażenia przysłowiowe i inne obce wtręty w łacińskich listach Filipa Orlika (na podstawie rękopisu z 1727 roku)*, w: „*Studia Polsko-Ukraińskie*”, red. Walentyna Sobol, Warszawa 2025, nr 12, s. 11–25.

⁶⁷ Архів знаходився за цією ж адресою, що й тепер, але в 2012 році мав іншу назву: Archives diplomatiques du Ministère des Affaires Étrangères.

⁶⁸ Валентина Соболев, *Фрагмент дипломатії батька й сина Орликів...*, с. 111–121.

⁶⁹ Biblioteka Narodowa, mikrofilm 16748: *Diariusz Podrózny który w Imię Troycy Przenajświętszey zaczął się 1720. Miesiąca oktobra dnia 10* (kopia).

вага французькомовних листів та вставок невпинно зростає. При цьому Автор поволи забував правопис церковнослов'янізмів, які, наприклад, уже в рукописі 1726 року⁷⁰ було складніше відчитати, аніж латинсько-польські макаронізми та туркізми. Але чи не більше твір вражає – відтворенням звичаїв, обрядів, забобонів у турецькій провінції Салоніки – на тлі великої дипломатії і політики.

Европеець Орлик опиняється у зовсім інших реаліях; його гостре око обсервує, осмислює, фіксує. Спрацював ефект свіжого погляду, пізніше уведений Бертольтом Брехтом (*Verfemdungseffekt*) і знаний у науці як очуднення, пол. *uniezwyklenie, udziwnienie*⁷¹. Обсервація і осмислення побаченого – то безцінний матеріял⁷². Це абсолютно інший наратив у порівнянні з його переживаннями, з незагойною ранюю, якою є розлука з родиною.

* * *

Унікальність пропонованого до видання рукопису 1724 року засвідчують такі ознаки:

1. Діялог Орлика зі світом розгортається через ряд мотивів, що маючи своїм джерелом реальні події, виявляють вражаючу співзвучність із сучасними українськими та світовими тенденціями. Є щось знаменне і повчальне в тому, що державний діяч барокової доби передбачає час, коли доля України стане глобальною проблемою. Орлик побачив серцем те, що було правдиве й очевидне, та що, власне з огляду на очевидність, як зауважив Тімоті Снайдер (Timothy D. Snyder), є найважчим для сприйняття.
2. Діаріуш Пилипа Орлика загалом повертає до реалій так званого „довгого” XVIII століття, демонструє неоднозначну політичну та дипломатичну атмосферу у світі. Інспіруючи до мислення, рукопис сигналізує діяльну незгоду його автора на недотримання домовленостей, на маргіналізацію ролі України. Незаперечне значення особистого документа в тому, що він „реєструє усвідомлення української ідеї в Європі”, яка однак – як доводить цей особистий документ – тримається далеко не тільки „на вірі в заяви Орлика”⁷³, як помилково вважає Даніель Бовуа.
3. У тексті щоденника 1724 року більше, аніж у рукописі наступних років, певності і щирої надії Орлика на повернення до своєї родини. На перший

⁷⁰ Див.: *Filip Orlik (1672–1742) i jego Diariusz...*, s. 106.

⁷¹ Див.: Anna Burzyńska, Michał Paweł Markowski, *Teorie literatury XX wieku. Podręcznik*, Kraków 2006, s. 119.

⁷² Справді, жоден інший щоденник не відтворив так багатопланово життя міста в цьому столітті, як твір Орлика, див.: M. Mazower, *Saloniki. Miasto duchów. Chrzęścjanie, muzułmanie i żydzi w latach 1430–1950*, Wołowiec 2017, s. 131–137.

⁷³ Даніель Бовуа, „Щоденник” Пилипа Орлика: від міражу вигнання до українського міфу, у: „Український археографічний щорічник” (Нова серія), № 8/9, 2004, с. 326.

погляд, тут значною мірою домінує приватний дискурс: від січня до вересня в Салоніках шаленіла чума. Небезпека загострила увагу до пошуків шляхів уникнення очевидної смерті. Однак самі лиш скопійовані до щоденника листи – то як вершина невидимого айсберга, з яким можна порівняти тягар державних обов'язків, що його гідно тримав на своїх плечах гетьман.

4. На цьому тлі вирізняються протоновели Автора про монастир Ізуграл, про грецькі свята, про заботони, про тогочасні ліки і лікування святою водою „агіязмоу” etc. Тільки у рукописі цього року є власноручний малюнок Пилипа Орлика, з детальним авторським коментарем зображеного. Це візуальна антропологія у співдії зі словом демонструє науковий метод, який переконує: Автор був ученим *Dei gratia*.
5. Виключно в рукописі 1724 року знаходимо автобіографічний (певною мірою загадковий, єдиний без нумерації Орлика) розділ *Pro memoria. Na cześć i chwałę Bogu w Trojcy Świętej jedynemu Amen* – про час власного народження, одруження, приходу на світ кожного з восьми своїх дітей, про обставини їх хрещення й хресних батьків. Тут Автор подає концентровану інформацію, в той час як відомості про вдачу й таланти дітей знаходимо в різних місцях, у рукописах усіх 12 років. Так, у діяріуші 1730 року це розповідь про зустріч із найстаршим сином-дипломатом, який прибуде до Салонік *incognito*. Розділ свідчить, що в час заслання гетьман практикує письмо і читання в приватному просторі, в тиші – у різкому контрасті до буремних років війни, тривоги, зміни місця свого проживання та поневіряння великої родини.

Пилип Орлик реально започатковує один із жанрів, який, згідно з висновком Роже Шарт'є (Roger Chartier) та Якоба Буркгардта (Jacob Burckhardt) „лежить у основі нових стосунків автора зі самим собою”.

6. Автор не лише розумів колоніальну залежність України від Московії. На основі інформації, отриманої з газет та від європейських послів, консулів, мандрівників до Святої Гори Афон, він окреслив небезпеку провінціалізації України та передбачив фатальні наслідки такого явища не лише для українського народу, але й для всього цивілізованого людства. Своїми листами до володарів Європи гетьман Орлик будив їхнє сумління, відчувачи, що Україна може стати „центром сильного колоніального тиску” протягом століть, як згодом підтвердить це Тімоті Снайдер, автор шести книжок про Україну.
7. Рукопис 1724 року має потрібну нумерацію, яку було встановлено у процесі опрацювання оригіналу в паризькому архіві. Її відображено у поданій вище таблиці.

Упродовж останніх 25 років праці знахідки, гіпотези, але й помилки пощастило зверифікувати в доповідях на наукових конференціях, на Міжнародних конгресах Славістів в Охриді (2008), Мінську (2013) сербському Београді (2018), Парижі (2025), а також на Конгресі дослідників XVIII століття в Римі у 2023 році. Власне кажучи, наукові контакти, обговорення проблем, які порушував Пилип Орлик у своїх щоденникових записках, дали можливість усвідомити актуальність його участі в діалозі про минуле, і про майбутнє світу.

* * *

Метою цього видання є прагнення заінспірувати дослідників – і молодих, і досвідчених, до занурення в текст зі щирою настановою почути, зрозуміти, осмислити вікопомне Слово гетьмана. Тому на завершення спробуємо виокремити перспективи вивчення рукопису П. Орлика, які увиразнюють необхідність видання цілого діяріуша. Це *палеографічний* напрям (відчитання, розшифрування записів 1727–1732 рр.). Автор послуговувався польською, латиною, французькою, тогочасною українською. Більше того, знаходимо не тільки численні латинсько-польські макаронізми, туркізми, але в рукописі 1727 р., який на стадії розшифрування, на с. 381–382 – грецькі терміни (як, наприклад, τριαννάλης – „щотрилітній”), а також румунські (як-от Resuzat – „зреквізований”) etc. Крім того, не менш важливі *едиційний*⁷⁴, *антропологічний* (вивчення тексту в аспекті антропології війни, пам’яті, приватного життя, тогочасної медицини та способів лікування), *компаративний* (переклад із трьох основних мов щоденника – старопольської, старофранцузької, латини, вкраплень церковнослов’янізмів, українізмів, туркізмів, латинсько-польських макаронізмів та ін.) напрямми.

Щоденник Пилипа Орлика є невичерпним джерелом інформації для дослідників. Наприклад, історики культури знайдуть цінні матеріали про багатонаціональні Польщу, Україну, Францію, Туреччину, Швецію, зможуть простежити діалог різних культур доби Бароко – адже П. Орлик вільно володів шістьма мовами, часто був у центрі добірного інтелектуального товариства у Салоніках, де перебував на засланні. Істориків релігії зацікавить розмаїття інформації, яка стосується перебігу служби Божої різних віросповідань у різних країнах Європи – адже в 1720–1723 рр. гетьман був змушений змінювати місце перебування, багато мандрував, описав побачене не лише в початковому фрагменті щоденника, який видав 1936 р. у Варшаві Український науковий інститут.

⁷⁴ Опублікування відчитаного рукопису (з коментарями, покажчиками, словниками латинсько-польських макаронізмів, туркізмів) – надзвичайно складне завдання, яке взяли на себе Видавництва Варшавського університету, надрукувавши розшифрований текст 1725 і 1726 рр.: *Filip Orlik (1672–1742) i jego Diariusz...*, 2021, 2023.

Для політологів пізнавальним може бути специфіка міжнародної дипломатії XVIII ст. – Пилип Орлик писав численні листи до володарів, а не зашифровані копіював у щоденник. Етнографів вочевидь може зацікавити опис різних звичаїв, обрядів та забобонів. П'ятитомний діярій становить також цінне джерело для мовознавців, фахівців із латини, церковнослов'янської, старопольської, французької й інших мов у першій половині XVIII ст., їх ролі та місця в діяльності європейських політичних еліт. Для дослідників балканських мов (наприклад, ономастів) дискусійною може бути проблема ідентифікації топонімів, які П. Орлик, хоч і по-різному, але досить часто подавав у щоденнику у формі турецьких назв, або ж у тому звучанні, яке записав на слух (Гнесто, Гонесто, Хонесто; назва села, де гетьман урятувався від пошесті в 1724 р. – Gałacita, Halacita etc.). Окремо треба сказати про гімрукчи (гімрульчи, гімрукчий), що турецькою означає митник. Цю дефініцію в рукописі 1724 року вжито 25 разів, щоразу з великої літери. Легко було зробити помилку, вважаючи, що це ім'я турецького урядника. Орлик бо надміру часто вживає великі літери там, де мають бути малі. Тільки єдиний раз Орлик називає цього митника, який виплачував йому таїн, на ім'я: Емір Бекір ага (с. 251 verso – архівна нумерація; с. 132 – нумерація Орлика).

Вивчення творчості Пилипа Орлика у світі триває. Домінантним мотивом сучасних досліджень є той, що Орлик зумів розвинути ідею звільнення України до оригінальної концепції, яка становить поміст у напрямку ідеї прометеїзму. На цьому наголошували численні праці на сторінках видання „*Biuletyn Polsko-Ukraiński*” (1932–1938). У 2018 році постає праця *Заповіт Прометея. Джерела східної політики III Речі Посполитої* Павла Коваля⁷⁵, яка нав'язує до засад попередників, спонукає досягнути еволюцію ідеї прометеїзму, від Орлика через родину Чарториських, польську еміграцію XIX-го століття, до концепцій Пілсудського.

VI. ЗАСАДИ ВИДАННЯ РУКОПISY 1724 РОКУ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Засади видання рукопису 1724 року є фактично ті ж самі, що були прийняті в 2021 році у першому виданні рукопису Пилипа Орлика 1725 і 1726 років⁷⁶, яке зреалізували Видавництва Варшавського університету.

⁷⁵ Paweł Kowal, *Testament Prometeusza. Źródła polityki wschodniej III Rzeczypospolitej*, Warszawa–Wojnowice 2018, s. 683. Див. також: Paweł Kowal, *Polityka wschodnia Jana Pawła II*, „Więź”, 2018, nr 1 [671], s. 100–112.

⁷⁶ Filip Orlik (1672–1742) i jego *Diariusz...*, s. 26–27.

Наголосимо лише, що упродовж багатьох років – і то не лише в польській історіографії – триває дискусія про мовну модернізацію при виданнях рукописних джерел. Але до цього додається ще одна проблема, а саме переклад рукопису, бо результатом перекладу фактично має стати новий мовний дискурс. Утримати золоту середину, тобто зберегти неповторну магію особистості автора, яка постає в мові його доби та в її індивідуальному темпоритмі, а водночас модернізувати бароковий, часто дуже химерний синтаксис, – украй непросто. Адже й понині для видавців обов'язковою залишається інструкція за редакцією К. Лепшого щодо видання рукописів XVI-го – першої половини XIX століть⁷⁷, а в українському науковому середовищі активно використовується методичний посібник давніх документів і пам'яток⁷⁸. Однак щодалі проблема модернізації давніх текстів стає все актуальнішою. Зрештою, *Інструкція щодо публікації історичних джерел від XVI до середини XIX століття* наголошує на можливості, коли це необхідно, запроваджувати власні засади.

Отож, у цьому виданні орієнтиром служить як згадана авторитетна і сьогодні інструкція, так і елементи модернізації тексту, зумовлені правилами синтаксису, правопису та збагаченням сучасної української мови. Це рішення уможлиблює той факт, що у виданні буде представлено також скан оригінального тексту, нумерацію якого (і архівну, і подану рукою Пилипа Орлика) під час архівної кверенди в Парижі в 2024 році, було ретельно звірено. Порівняння пагінації, завдяки доступові до п'яти томів рукопису, дозволило зауважити помилку в архівній нумерації: двічі повторюється сторінка 307 і 307 verso, що відповідає авторським 243, 244, 245, 246 сторінкам. Власне, тут на сторінці 245 (її видно невиразно) – маємо велику цифру рукою Орлика – „11” як позначення підрозділу (ці особливості показано в упорядкованій під час праці в архіві таблиці, яку представлено вище). У виданні перекладеного рукопису осучаснено пунктуацію. Однак, в окремих випадках її свідомо було збережено – з метою відтворити атмосферу часу, місця, зрештою, емоційного інтелектуального та психічного стану Автора. Так у виняткових випадках:

- Для увиразнення залишаю розділові знаки Пилипа Орлика, як наприклад у реченні: „Коли однак той анонім у призначений ним термін увечері о сьомій годині 8 лютого цього ж року прийшов до воріт банкіра, знайшов в охоронця готові гроші, і відібравши їх та поклавши під одержу, коли повертався, був перейнятий на вулиці вартою і запроваджений до в'язниці (:”⁷⁹оскільки в Парижі невільно під суворою карою ходити увечері о

⁷⁷ *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku...*

⁷⁸ *Передача текстів документів і пам'яток: матеріали науково-методичної наради*, ред. Василь Німчук, Київ 1990.

⁷⁹ Тут залишаю розділові знаки Пилипа Орлика.

тій годині і вночі по вулицях!:)” (233 verso–234 – архівна нумерація; 96–97 – нумерація Орлика).

- Модернізуємо написання великих і малих літер. Залишаємо велику літеру в окремих випадках, як наприклад тоді, коли цим підкреслено особливий емоційний стан автора, а також у релігійному чи родинному контекстах;
- Не повторюємо тих самих слів, які в більшості випадків виступають двічі – наприкінці рукописної сторінки та на початку наступної.
- Нотатки Пилипа Орлика, які він у щоденнику вписав перпендикулярно на маргінесі сторінки, подаємо в дужках {}, і зазначаємо це в посиланні.
- У випадку незідентифікованих географічних назв подаємо оригінальний запис, супроводжуючи його знаком оклику у квадратних дужках [!].

Латина – мова тогочасних еліт⁸⁰ – в усьому рукописі Пилипа Орлика відіграє, без перебільшення, домінуючу роль: крім численних листів, латиномовними криптоцитатами, вставками, польсько-латинськими макаронізмами щедро наповнена тогочасна польська (головна мова рукопису). Отож, письмівкою у тексті позначаємо їх переклад, а в примітках читач знайде оригінальний Орликів запис, коли це необхідно – із поясненнями Людмили Шевченко.

Значну роль у рукописі відіграють латиномовні листи, а також ті дві загадкові епістоли, в яких надзвичайно густими є саме латинські вставки (лист до пана воєводи Підляського та Лист до його милости пана Кришпіна, каштеляна Жмудського). Латинські інкрустації та латинсько-польські макаронізми у цих листах перекладено Людмилою Шевченко з особливою ретельністю, щиро їй дякую. Латину в тексті позначено письмівками, а в примітках подано фаховий переклад, часто з коментарем.

Додатками є словник латинських термінів та словник туркізмів. Туркізмів у тексті 1724 року, коли гетьман опинився у вигнанні, у напівув’язненні, пізнавав Туреччину і Салоніки, є набагато більше, аніж у рукописі наступних років діяріуша.

VII. СЕРДЕЧНІ ПОДЯКИ

Щиро дякую Видавництву Варшавського університету, які взяли на себе складне завдання донести до читача цінний манускрипт. Дякую редакторові Якубові Озимку, рецензентам-професорам Львівського Національного Університету ім. Івана Франка Богдані Крисі та Мирославу Трофимуків, моїм колегам Мирославу Нагельському, Тересі Хинчевській-Геннель, Миколі

⁸⁰ Промовистою є нотатка Пилипа Орлика про новоприбулого французького консула, який декларує знання латини, але так і не наважується заговорити.

Жулинському, Руслану Ткачукові, Ігорю Набитовичу, Людмилі Шевченко, яка з розчитаного рукопису зрештовувала латинські терміни та впорядковувала словник латинських термінів та латинсько-польських макаронізмів. Наступну подяку також складаю повторно Людмилі Шевченко та Володимирі Литвинову за переклад з відчитаного тексту латинських листів, за нашу багатолітню приязнь та співпрацю. Безмірно вдячна Зої Борисюк, французькому філологові, за переклад листів, написаних французькою. Дякую родині і чоловікові Іванові Соболю за тривке зацікавлення подвигом Пилипа Орлика і моїми дослідженнями. За сприяння складаю вдячність відкритим на світ і Україну працівникам Дипломатичного архіву Франції *Ministère de L'Europe et des Affaires étrangères*, які у 2024 році зробили можливим повторне, а тому результативне вивчення рукопису діяріуша в п'яти томах.

Pylyp Orlyk's Dialogue With the World Spanning Three Centuries

(The Diary of Pylyp Orlyk in the Light of the Latest Archival
Search in Paris)

I. WHY DIALOGUE?

Dear Reader!

Why has Pylyp Orlyk's dialogue with the world lasted for over three centuries? His *Diary* contains many references to talks and discussions. The author respected his interlocutors and carefully recorded their conversations. His favourite phrase, "enter-taining discussions", refers primarily to the enjoyment of communication with other people. The focus was not on "wódka i kafa"—i.e. horilka (strong alcoholic drink) and coffee, although such private conversations are also valuable—but on wise and noble people. Orlyk's interlocutors in provincial Thessaloniki in 1724 included lawyers, politicians, diplomats, and historians. However, sometimes those meetings did not improve his intellectual or spiritual state. Orlyk, like Cicero¹ many centuries earlier, was in exile in Thessaloniki. He later retreated to the village of Galatsita when an epidemic broke out in Thessaloniki and other cities, and mentioned its subsequent outbreaks in his diary entries in the following years.

From his *Diary*, we learn that Orlyk knew how to encourage his interlocutors to engage in dialogue with him—whether it was his close friend, the English consul Jones, the metropolitan, the protosyncellus of Sinai, or travellers to Mount Athos who visited him in Thessaloniki. The diarist admired their views, extraordinary abilities, innovative ideas, actions, and plans. Even when facing difficult circumstances, the hetman tried to record the important things that were happening in the community at that time.

It is known that Orlyk admired his predecessor Ivan Mazepa. "The hardest thing is to be your own conscience",² is how Ivan Dziuba described this attitude to the world three centuries later. The principles of good and evil, freedom and oppression have remained unchanged for thousands of years. On 1 December (according to the new calendar) 1724, Orlyk described how a deacon from Volhynia visited him on the way

¹ Cicero was exiled from Rome to Thessaloniki in 59–57 BC.

² Іван Дзюба, "Найважче бути власною совістю", in: Богдан Залізник, *Діалоги тривають. Книга інтерв'ю*, vol. 2, Львів 2009, p. 147.

from the Pochaiv Monastery to Jerusalem: "He told me *mirabiles*³ about Ukraine. The hetman was gone; the colonels and all the Cossack officers from Ukraine had been taken to Moscow; Chernihiv Colonel Polubotok, who had travelled with a written request from the army asking the tsar for mercy for the hetman, was imprisoned; all the treasures and property of these Ukrainian colonels were confiscated. Moscow controlled Ukraine, and everything was happening as the late Mazepa had predicted" (Volume 2, p. 359 verso according to the archival page numbering = p. 350 according to Orlyk's page numbering).

Three years later, Orlyk described in detail the "theatre of carnage" (the killing of large numbers of people) in Ukraine in a letter to Polish King Stanisław Leszczyński dated 5 (25) June 1727, which he copied in his diary from the same year. He referred to it using a Latin term (*theatrum carnificinae*) because Latin was the language of the elites to whom the hetman addressed his programme of activities (Volume 3, p. 250 according to the archival page numbering = p. 185 according to Orlyk's page numbering).

Orlyk viewed Mazepa in the context of a critical moment of national grief and belated insight: the people and the clergy ("*clerus i populus*") unanimously lamented and complained that they did not want to follow ("*sequi vestigia*"⁴) the ideas of the late Mazepa, who vividly ("*in vivis prawię coloribus*"⁵) represented their current plight ("*teraźniejszy ich opłakany stan reprezentował*") (Volume 3, p. 251 verso according to the archival page numbering = p. 188 according to Orlyk's page numbering).

In the entries from the following years, we find reflections that Jacques Le Goff calls an "idea-force": "I'm very fond of the notion, coined towards the end of the 19th century by the positivists, of idea-forces [*les idées forces*], because it aptly describes the role of the part of intellectual activity that fosters action, not just thinking but precisely action".⁶

This is the case when a personal document, designed to provoke reaction and encourage dialogue, has universal significance and conveys the author's "idea-force" to the world: the word becomes an action.

* * *

³ *Mirabilia* – miracles, wonders (from Lat. *mirabilis* – miraculous). See *Staropolskie przepowiednie i mirabilia*, ed. Maciej Eder, Wrocław 2007.

⁴ Lat. "to follow".

⁵ Lat. "in bright (vibrant) colours".

⁶ "Rozmowa I. Jacques Le Goff: Problem historii", in: Paweł Rodak, *Pismo, książka, lektura / Rozmowy: Le Goff, Chartier, Hébrard, Fabre, Lejeune*, Warszawa 2009, p. 44.

The diary entries from 1724 are published here in a modern Ukrainian translation; inter-Slavic translations of the manuscript have also been presented in articles,⁷ as well as in reports at congresses, conferences, and seminars. And here again we are talking about a dialogue because, according to Umberto Eco, translation is an intellectual exchange in eternity. He emphasised that “[t]ranslations do not concern a shift from a language A to a language B ... Translations are not about linguistic *types* but rather about linguistic *tokens*”;⁸ “translation is always a shift, not between two languages, but between two cultures”.⁹

Finally, Orlyk's ascetic life and his work were a dialogue between several different cultures. His *Diary* is filled with information (sometimes fragmentary but nevertheless eloquent) about the beliefs, customs, private life, diplomacy, and ethical behaviour of Poles, Ukrainians, French, Italians, Jews, Hungarians, Greeks, Turks, Bulgarians, Moldovans, Tatars, and others.

Today, Józef Gierowski's statement in the authoritative *Polish Biographical Dictionary* reflects a new perspective influenced by the dominant Ukrainian–Polish context: Hetman Orlyk “was clearly associated with Polish cultural circles. However, in politics, despite his noble sympathies for the Polish–Lithuanian Commonwealth, he was guided by Ukrainian interests and should be evaluated accordingly”.¹⁰

* * *

The beginnings of the culture of diary writing date back to the Baroque period, particularly to 17th-century France. It is here, in one of the Paris archives, that we find the five-volume Baroque *Diary* of Pylyp Orlyk (1672–1742)—one of the largest works of this kind, when compared to those included in the modern anthology of the world's most remarkable diaries, journals, notebooks, and letters.¹¹ It is also the

⁷ Walentyna Sobol, “Międzysłowiański przekład: polskojęzyczny diariusz Filipa Orlika (1672–1742) w tłumaczeniu na ukraiński”, in: *Z polskich studiów slawistycznych. Literaturoznawstwo. Kulturoznawstwo. Folklorystyka: Prace na XVI Międzynarodowy kongres slawistów w Belgradzie 2018*, ed. B. Zieliński, Poznań 2018, pp. 243–253; Walentyna Sobol, “Międzysłowiański przekład: polskojęzyczny diariusz Filipa Orlika (1672–1742) w tłumaczeniu na ukraiński”, in: *XVI Међународни конгрес слависта: тезе и резимеи у два тома*, ed. Бошко Сувајић, Београд 2018, p. 107; Валентина Собољ, “Міжслов'янський переклад. Досвід роботи з діярушем Пилипа Орлика (1672–1742)”, in: *IX Міжнародний Конгрес Україністів. Літературознавство*, Київ 2018, pp. 310–321.

⁸ Umberto Eco, *Experiences in Translation*, transl. Alastair McEwen, Toronto 2001, pp. 13–14 (emphasis in the original).

⁹ Ibidem, p. 17.

¹⁰ Józef A. Gierowski, “Orlik Filip h. Nowina”, in: *Polski słownik biograficzny*, vol. XXIV, Gdańsk 1979, p. 201.

¹¹ *Remarkable Diaries: The World's Greatest Diaries, Journals, Notebooks, and Letters*, New York 2020.

largest among Ukrainian diaries, more extensive than those of Mykhailo Khanenko and Yakiv Markovych.

The editor, together with the famous French-Ukrainian writer Natalia Zamoulko-Dubouchet, visited the Diplomatic Archives of the French Ministry for Foreign Affairs (Ministère des Affaires Étrangères) in Paris in August 2012. But they were only permitted to work with the copy of the original.

A more favourable atmosphere emerged in August 2024, during the tragic time of the war in Ukraine. In the meantime, the name of the archives had been changed to the Diplomatic Archives of the French Ministry for Europe and Foreign Affairs (Ministère de l'Europe et des Affaires Étrangères). Not immediately and not without obstacles, but the long-awaited moment of accessing the original manuscript had finally arrived: *Juvat integros accedere fontes*.¹²

The editor held the pages written by Orlyk in her hands, repeating Lina Kostenko's words in her mind: "What is hidden from the ordinary gaze is revealed only to the curious. Read the golden manuscripts, look into the eyes of the ages".¹³

The editor started studying the manuscript of the entries from 1724 at the beginning of the 21st century,¹⁴ and now, after many years of work in the archives, of deciphering and translating the text into modern Ukrainian, this part of the hetman's *Diary* is finally being made available to readers. It is a symbolic moment because 2024 marked 300 years since Orlyk had written it. Three centuries later, we find in it many parallels, contexts, and references that help us understand our contemporary problems—both in Ukraine and around the world.

It is worth noting that even the passage of three centuries has not diminished the confessional nature of a handwritten personal document. The editor agrees with the statement that "most of Orlyk's ideas remained unknown or unclaimed by his compatriots. At home, in Ukraine, the Cossacks were fighting hard to preserve whatever was left of their autonomy".¹⁵

Orlyk's five-volume diary was written between 1720 and 1732. So far, only parts of it have been published. The initial part (containing entries from 1720 through early 1723), read from the manuscript by Jan Tokarzewski-Karaszewicz, was published in

¹² Lat. "It's a joy to reach undefiled sources".

¹³ Ліна Костенко, *Вибране*, Київ 1989, p. 547.

¹⁴ See Валентина Соболев, "Штрихи до постаті Пилипа Орлика (на підставі його діаріуша)", in: Пилип Орлик. *Життя, політика, тексти. Матеріали Міжнародної наукової конференції "Ad fontes" до 300-річчя Бендерської конституції 1710 року, Київ, 14–16 жовтня 2010 року*, ed. Наталя Яковенко, Київ 2011, pp. 61–74; Walentyna Sobol, "Piękno listów miłosnych staropolskich i staroukraińskich (Jana Sobieskiego i Filipa Orlika)", in: *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej*, vol. VI: *Stulecia XVI–XIX. Nowa perspektywa historyczna i językowa*, ed. Piotr Borek, Marceli Olma, Kraków 2015, pp. 121–128.

¹⁵ Serhii Plokh, *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, New York 2015, p. 128.

Warsaw in 1936.¹⁶ The part concerning the years 1725–1726 was published in Warsaw in 2021 and, for the second time, in 2023: *Filip Orlik (1672–1742) i jego Diariusz* (read from the manuscript and edited by Walentyna Sobol).

The aim of the archival search conducted in 2024 in the Paris archives was to decipher the passages that were often illegible in poor-quality copies, verify pagination, and study the paleographic features of the original. The work was crowned with success and inspired new ideas. It gave the editor strength to carry on this important and complex investigation.

II. METHODOLOGICAL PRINCIPLES

Collaborating with and using methods of other social sciences, one of the main postulates of the Annales movement, has become part of scientific practice. Jacques Le Goff emphasises the relevance of such an approach for historians. There are two most important observations of the Annales school that he considers a “true revolution”. The first one is the notion that “a historical fact is not given by history, but constructed by the historian”.¹⁷

Since the palaeography of a multilingual and complex handwritten diary plays a very significant role here, the second major change introduced by the Annales scholars cannot be overstated: “History cannot be studied in an appropriate, in-depth, truly explanatory manner without collaboration with other social sciences. These sciences include economics, linguistics, sociology, and ethnology”.¹⁸ Thus, Le Goff argues, history must be multidisciplinary. He believes that today, science focuses not on economics, linguistics, or sociology, but on ethnology and anthropology, which is why the term “historical anthropology”¹⁹ has become fashionable.

Philippe Lejeune characterises the diary as a phenomenon of identification, emphasising the author's reflection on and disclosure of his identity. According to Lejeune, a researcher must “be able to control the phenomenon of identification”.²⁰ The well-known Polish researcher of personal documents, Paweł Rodak, asked his French colleague: “Can't we write in order to do what we write about, rather than do something with the help of words? This would be a specific type of *performative use*

¹⁶ Tokarzewski-Karaszewicz understood and appreciated the fact that deciphering and publishing the manuscript of the diary of the exiled hetman was an important and complex task.

¹⁷ “Rozmowa I. Jacques Le Goff...”, p. 32.

¹⁸ Ibidem, p. 33.

¹⁹ Ibidem, p. 28.

²⁰ “Розмова V: Навколо автобіографії та особистих щоденників”, in: Павел Родак, *Листьмо, книжка, лектура. Розмови*, transl. Олесь Герасим, Варшава 2016, p. 259.

of words or a kind of 'individual magic'—conjuring oneself and one's life through written words".²¹

It is precisely this individual magic and the conjuring of oneself and one's life, dedicated to a great cause, that we find in Orlyk's diary. And this seems natural. After all, the art of the word as performance is not a new problem, but it remains relevant. Richard Bauman explored the situation when "performance becomes *constitutive* of the domain of verbal art as spoken communication".²² Therefore, the most important perspective is that of reading personal documents as acts of the Word.

The diary as an act of the word has been studied by Rodak. The editor agrees with his opinion that "in order to understand meaning, we must examine the dynamics of words rather than their purely intellectual function".²³

The content of Orlyk's manuscript is remarkable. There is an emotional relationship between the diary and the diarist, which gives the text a special kind of persuasiveness that cannot be reproduced by even the best of copies. The original studied by the editor in the Paris archives has many individual features. The handwritten and numbered pages, with corrections, crossings-out, and clarifications in the margins, convey the mood of the diarist, which no copy can do. The pale yellow paper—of the same kind as the one on which Orlyk's wife Anna wrote her letters to him (this correspondence was discovered in May 2024 in the archives of the Princes Czartoryski Library in Krakow)—exudes something that can be described as "individual magic". The high-quality paper, made in the 18th century, has stood the test of time.

II.1. PALAEOGRAPHIC FEATURES OF ORLYK'S MANUSCRIPT

Paleography is an auxiliary discipline not only of history but also of literary studies. It focuses on the appearance of manuscripts, writing tools and materials, the history of forms (methods) of recording, and the peculiarities of graphics. Paleographers usually study manuscripts dating from the 11th through the 18th century. The end of the 18th century marks a gradual transition from paleography to neography.

The editor had the opportunity to hold, read, and study the five volumes of Orlyk's manuscript during her *de visu* work in the Paris archives. The elegant, even luxurious, binding is made of green saffian, which contrasts with the gold colour of the letters, numbers, and the publisher's mark. The gold publisher's mark appears on both sides of the hard cover of each of the five volumes. It consists of three elements:

²¹ Ibidem, p. 275 (emphasis added).

²² Richard Bauman, *Verbal Act as Performance*, "American Anthropologist" 1975, no. 2, p. 293 (emphasis in the original).

²³ Paweł Rodak, *Dziennik osobisty jako praktyka pisemna: działanie, materialność, tekst*, in: *Antropologia pisma. Od teorii do praktyki*, ed. Philippe Artières, Paweł Rodak, Warszawa 2010, p. 180.

1) the abbreviation RF in the centre; 2) the words “Liberté. Égalité. Fraternité” (the motto of France and Haiti) on the inner rim; 3) the name “Archives des Affaires Étrangères” at the bottom of the outer rim. The motto “Liberty. Equality. Fraternity” was adopted as a counterweight to the motto of the constitutional monarchy, “Nation. Law. King”.



In 1882, the manuscript was trimmed and bound, and the five volumes were numbered 7, 8, 9, 10, and 11 and given archival pagination:

Orlyk's Volume 1 corresponds to archival Volume 7

Orlyk's Volume 2 corresponds to archival Volume 8

Orlyk's Volume 3 corresponds to archival Volume 9

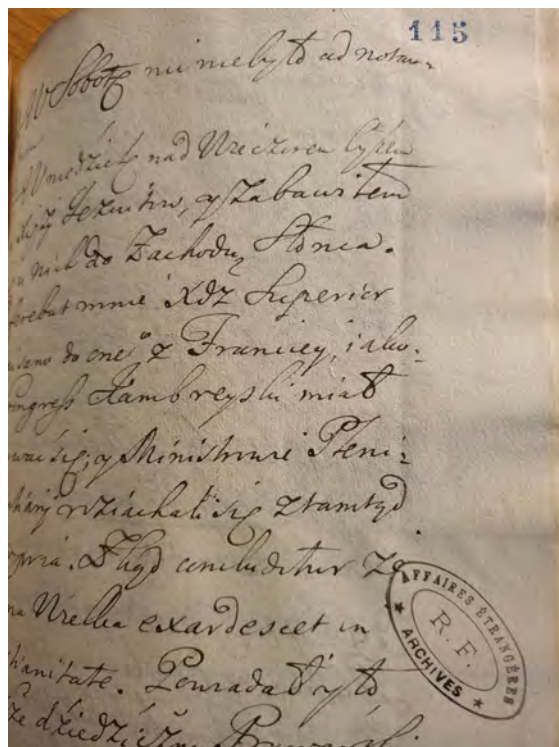
Orlyk's Volume 4 corresponds to archival Volume 10

Orlyk's Volume 5 corresponds to archival Volume 11.

The bound volumes differ in size. They are all 34 cm high, but their width varies. Orlyk's Volumes 1 (= archival Volume 7) and 5 (= 11) have the widest covers (18.5 cm), Volume 2 (= 8) is 16.5 cm wide, and Volume 3 (= 9) is the narrowest (15.5 cm). Orlyk's pagination is most often cut off in the narrower volumes, i.e. Volumes 2 (= 8), 3 (= 9), and 4 (= 10). The number of pages also differs in each volume, as is illustrated by the photographs:



In addition to Orlyk's own handwritten page numbers, the archival pagination is stamped on the first page of each leaf. If the archival page number is 115 (as shown on the photograph), then the second page of the leaf is 115 verso (meaning: on the back). This page of the manuscript from 1724 comes from Volume 2, which is the narrowest. It is likely that these pages were in a worse condition than the others, and therefore a few more millimetres were trimmed from them during binding. As a result, page numbers written by Orlyk are often cut off. Nevertheless, Orlyk's pagination has been restored by the editor.



Orlyk probably brought the **paper** on which he wrote his diary with him to Thessaloniki. This is suggested by the fact that paper of the same quality and colour was used by his wife, Anna. The letters she wrote to her husband during his exile are kept in the archives of the Princes Czartoryski Library in Krakow. The paper is pale yellow but of good quality and durability, and has no watermarks. Only the last leaf of the manuscript from 1727 (Volume 3, pp. 434 and 434 verso according to the archival page numbering) has stains. However, even water and moisture did not wash away the high-quality ink (as shown on the photographs below).

Handwriting, as a complex psychophysiological process, deserves special attention. The diarist's handwriting is well-developed, but its style changes sometimes. For example, the letters in French, a language Orlyk had learnt on his own, were written more carefully than those in Polish, which the hetman knew best. The clearly defined letters in the French inserts make it easier to decipher those parts of the manuscript.

Orlyk wrote in an 18th-century cursive. The hetman had studied at the Jesuit college in Vilnius and later at the Kyiv-Mohyla Academy, where rhetoric was a very important subject. His mastery of it is evidenced in his Latin-language Constitution of 1710, poetic exercises, as well as notes and documents where he uses remarkable syntax, diacritical marks, and abbreviations. Myroslav Trofymuk concludes that the syntax of the *Diary* was also "strongly influenced by the rhetorical doctrine of the



Pages 434 and 434 verso according to the archival page numbering. The only example of water damage to the manuscript

17th and 18th centuries, which was taught at the Jesuit Academy in Vilnius and at the Kyiv-Mohyla Academy as a basic course in *Humaniora*.²⁴

Orlyk's *Diary* is written in Old Polish of the 18th century, interspersed with words in Latin, Turkish, and Church Slavonic, as well as Latin-Polish macaronic expressions. The text includes copies of the author's letters, written in Latin, French, and Polish, while encrypted letters ("written in ciphers/numbers") are only mentioned.

The manuscript from 1724 is rich in examples of the author's beautiful handwriting. The most prominent case is the hetman's letter in Latin to Count Flemming, with exquisite ductus (pp. 370, 371 verso according to the archival page numbering = pp. 371, 374 according to Orlyk's page numbering—see photos below).

The role and significance of **ink** in handwritten works may nowadays be perceived in metaphorical terms. However, in the 18th century, it was taken literally; as George Gordon Byron noted: "a drop of ink may make a million think". In Orlyk's case, however, the English poet's remark may be supplemented by the following Arabic proverb: "The ink of the scholar is holier than the blood of the martyr".

²⁴ Мирослав Трофимук, "Конституція 1710 року: проблема автентичності", in: *Пилип Орлик: життя, політика, тексти...*, p. 27.



There are many methods of making ink, including from the bark of birch, oak, alder, apple, or ash trees. With the help of modern research methods, it may be possible to identify what the ink used by the diarist was made of. Even so, its good quality is evident throughout the manuscript, with only the intensity of colour and shades varying. The ink in Volume 1 (1720 – early 1723) is lighter. Starting with Volume 2 (entries from February 1723 through the end of 1725), the ink is black. The pages of the *Diary* from the last five years—1728, 1729, 1730, 1731, and 1732—are the most difficult for paleographers to decipher.

The issue of ink quality in Orlyk's manuscript is tied to a somewhat magical story that concerns page 573 of the Harvard facsimile (published in 1989).²⁵

Prior to her first visit to the Paris archives in 2012, the editor did not pay much attention to the image on page 311 (archival page numbering), corresponding to page 573 of the Harvard facsimile. What appeared as an ink blot in the facsimile edition, however, turned out to be Orlyk's own drawing (the only one in the whole manuscript)—a map showing the location of *Aghiasma*, the miraculous source of “holy water” he had visited, as well as the other nine wonders he had seen there.

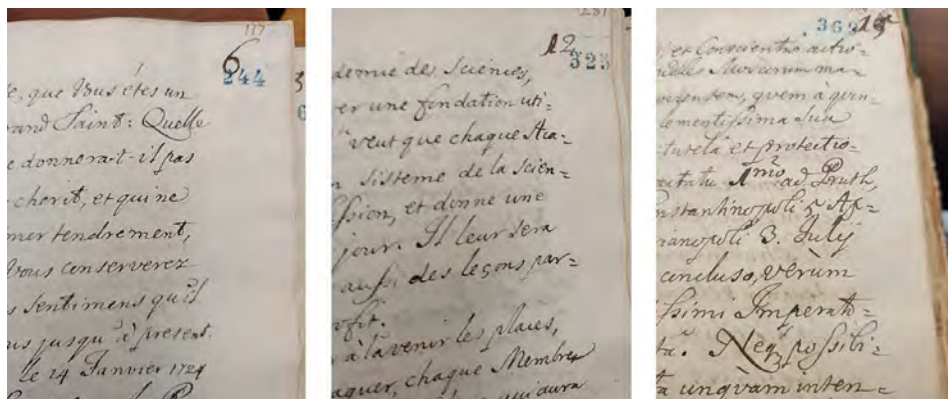
What is so magical about this story? The drawing could not be fully understood in 2012 when the editor worked with the copy of the manuscript. Only by studying the original, where every line made by the author was clearly visible, was it possible

²⁵ *The Diariusz podróży of Pylyp Orlyk (1720–1726)*, Harvard Library of Early Ukrainian Literature, Texts: Volume V, Cambridge 1989, p. 658.

to appreciate the “intersemiotic” technique he used to explain his drawing by adding a description in ten points.²⁶

The materials, tools, and methods of recording, i.e. paper, ink, and quill, are specific issues examined by palaeographers and are not related to textual studies. Writing with a goose quill (which was used as a writing tool for many centuries) limited individualisation. The introduction of a metal quill pen is considered one of the achievements of human genius. Did Orlyk write with it? It is likely that he did. We know that in Ancient Rome, quills were made of bronze, copper, and silver. In the 15th century, German craftsmen used both copper and silver quills.

The entries from 1724 are included in Volume 2 of Orlyk's *Diary* (= archival Volume 8²⁷), which covers the period from 14 February 1723 to 1725.²⁸ It is exceptional in several respects. First of all, the page numbering is unusual. A comparative study gives reason to believe that only the entries from 1723 and 1724 have three systems of pagination: the first is Orlyk's own, the second (stamped) was introduced by the archival staff, and the third still requires explanation. Examples of this triple page numbering are shown below:



On page 369 (according to the archival page numbering), Orlyk's handwritten pagination has been partially cut off during the binding of the volume. In this case, the author's numbering coincided with the archival one, but this was a rare exception.

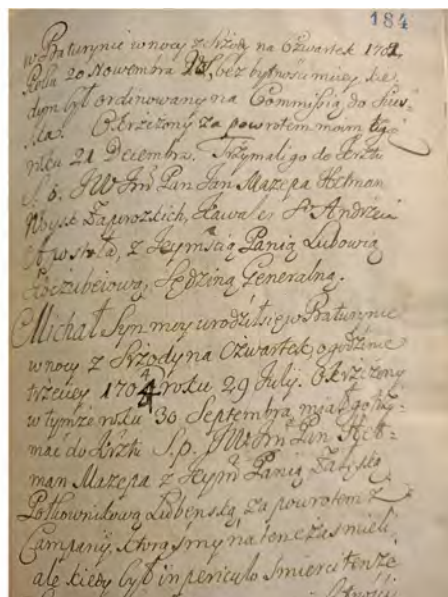
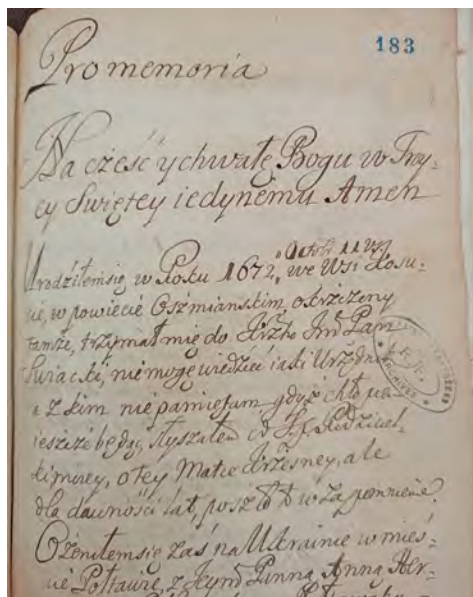
²⁶ Walentyna Sobol, “Dyskurs życia prywatnego w ‘Diariuszu podróżnym’ Filipa Orlika (ujęcie komparatystyczne)”, in: *Memuarystyka w dawnej Polsce*, ed. Piotr Borek, Dariusz Chemperek, Anna Nowicka-Struska, Kraków 2016, pp. 161–167.

²⁷ Call no. MD Pologne. P.18006, P.18007. Vues: 956. [Journal de voyage d'Orlik, rédigé en polonais]. Vol. 8 – 412 folios; Ministère des Affaires étrangères – Archives diplomatiques 3 rue Suzanne Masson, 93126 La Courneuve Cedex.

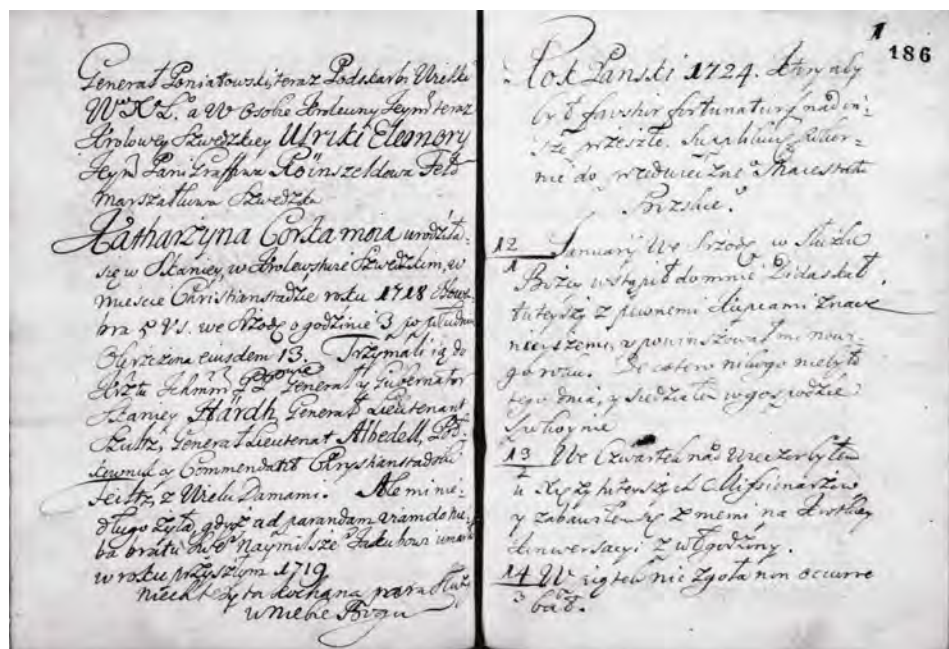
²⁸ The entries from 1725 and 1726 have already been published: *Filip Orlik (1672–1742) i jego Diariusz*, ed. Walentyna Sobol, Warszawa 2021, 2023.

The large number 15 below is also written in Orlyk's hand. It is likely that he planned to number the parts of his manuscript in chronological order. However, he only did it in the text from 1724, and it contains 16 such parts (see Table 1). The first part (marked with a number 1 that is much bigger than the page numbers) contains 11 leaves with writing on both sides, which gives us 22 pages. The second part consists of 12 leaves, i.e. 24 pages. The third numbering system is archival: Volume 2 has 412 leaves with writing on both sides, which equals 824 pages. Leaves 409, 410, 411, and 412 are blank.

The 1724 manuscript contains an autobiographical passage entitled *Pro memoria*. *Na cześć i chwałę Bogu w Trojcy Świętej jedynemu Amen*. It was written on three leaves (six pages), which were not numbered by the author. They only bear the stamped archival pagination introduced in 1882 (Volume 2, pp. 183–183 verso, 184–184 verso, 185–185 verso). Photographs taken in 2024 in the Paris archives show clear, distinctive handwriting that no copy could faithfully reproduce:



As we can see in the image below, the first entries from 1724 which follow the autobiographical passage *Pro memoria* are written in lighter ink. This distinct contrast in colour suggests that those two sections were written at different times, when the physical and emotional state of the author was not the same.



The editor was able to reconstruct Orlyk's pagination of the 1724 manuscript, which had been cut off during the latter's binding in 1882. Table 1 presents Orlyk's system of double numbering. The first column refers to the "sections" marked with larger numbers (there are 16 of them). The second column contains the page numbering introduced in the French archives, while the third—Orlyk's page numbering, which was not preserved by the book binders, the Harvard facsimile, or the later editions.

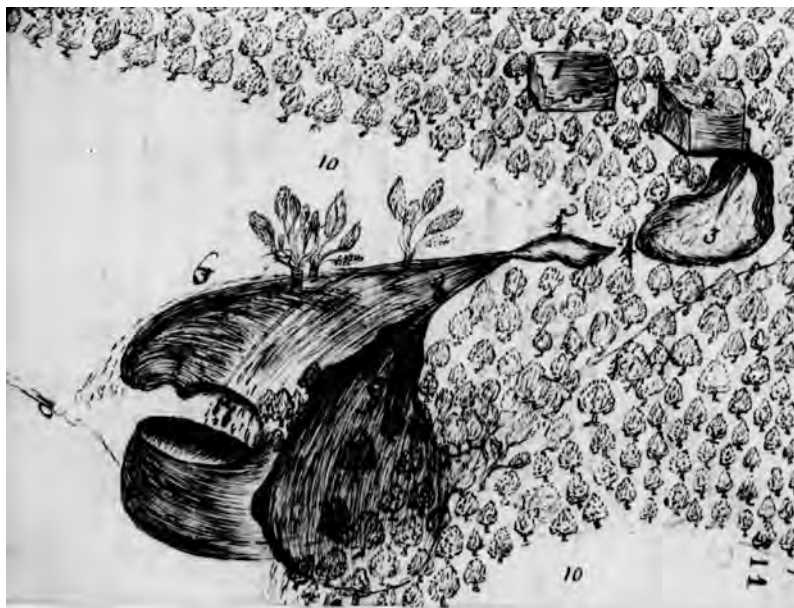
Table 1. Page numbering of the 1724 manuscript

Section (marked with a larger number by Orlyk)	French archival page numbering	Orlyk's page numbering	Number of leaves	Number of pages
1	186	1	11	24
2	198	25	12	24
3	210	49	12	24
4	222	73	12	24
5	234	97	10	20
6	244	117	12	24
7	256	141	12	24
8	268	165	12	24
9	280	189	16	32

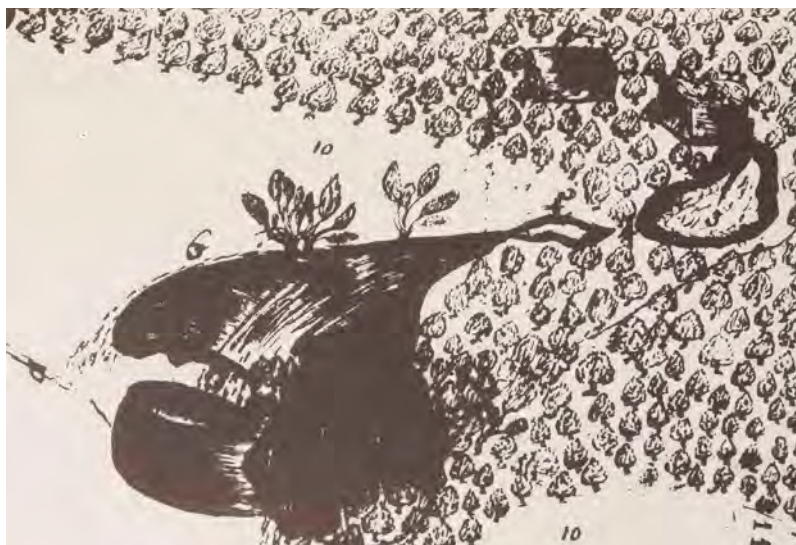
Section (marked with a larger number by Orlyk)	French archival page numbering	Orlyk's page numbering	Number of leaves	Number of pages
10	296	221	12	24
11	307	245	18	36
12	325	281	12	24
13	337	305	20	40
14	357	345	12	24
15	369	369	12	24
16	381	393	16	32
	397–399: Notata ex Ecclesiaste 399–400 verso: author's glossary 401–402: blank pages 402 verso – 403 verso: glossary 404–405: blank pages 406 verso – 408 verso: author's glossary 408–412: blank pages			

II.2. THE UNIQUENESS OF THE 1724 MANUSCRIPT

The 1724 manuscript contains a drawing which resembles a map. The copy of it which the editor saw in the Paris archives in 2012 is shown below:



The next image shows the poor-quality copy of the drawing in the Harvard facsimile edition Harvard Library of Early Ukrainian Literature, Volume 5, p. 311 according to the archival page numbering = p. 573 according to the Harvard pagination).



№ 2

The final image shows the original drawing which the editor studied in August 2024 in the Paris archives. This allowed her to understand its meaning, thanks in part to the description in ten points included in the text²⁹ (p. 311 according to the archival page numbering = p. 253 according to Orlyk's page numbering).

Let us compare the original with the copy from the same Paris archives that the editor saw in August 2012, and with the copy from the Harvard facsimile. Due to the poor quality of the drawing in the facsimile edition, it has long been thought to be merely an ink blot. Yet what we have here is, in fact, an example of Baroque visual anthropology. It is a method of studying a unique natural phenomenon: *Aghiasma*—the place where bitter water turns sweet.

At first glance, Orlyk's manuscript from 1724 appears quite conventional. Private, sometimes intimate, fragments (numerous letters copied in the diary "to be remembered") contrast with accounts of political and diplomatic affairs. But in reality, the text is unique from the very first line because it begins with a passage written down "for memory" (*Pro memoria. Na cześć i chwałę Bogu w Trojcy Świętej jedynemu Amen*), in which the author wrote what was in his heart: the story of his large family and his separation from them.

²⁹ See Walentyna Sobol, "Dyskurs życia prywatnego...", pp. 161–167.



№ 3

The key to analysis here may be the concept of “sites of memory”, introduced by Pierre Nora, a representative of the third generation of the *Annales* school, who emphasised that “the place in which memory is crystallized, in which it finds refuge, is associated with this specific moment in French history”.³⁰

“There are sites, *lieux de mémoire*, in which a residual sense of continuity remains. *Lieux de mémoire* exist because there are no longer any *milieux de mémoire*, settings in which memory is a real part of everyday experience”.³¹ This observation seems universal. Nora emphasises that “[p]laces, *lieux de mémoire*, become important even as the vast fund of memories among which we used to live on terms of intimacy has been depleted, only to be replaced by a reconstructed history”.³²

The *Diary* demonstrates the author's desire to be reunited with his family. We can see this clearly by comparing the first entry of 1723 with the first entry of 1724 in Volume 2:³³

Rok Panski 1723 February 14/3 dies

W niedzielę w dzień świętej Anny Prorokini, patronki najmilszej małżonki mojej odprawiłem imienia i rodzenia Jej solennitatem z wielkim i nieznośnym serdecznym żalem, nie

³⁰ *Realms of Memory: The Construction of the French Past*, vol. 1: *Conflicts and Divisions*, ed. Pierre Nora, transl. Arthur Goldhammer, New York 1996, p. 1.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, p. 6.

³³ Passages from the manuscript are quoted preserving Orlyk's writing style, with orthography modernised according to *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, ed. Kazimierz Lepszy, Wrocław 1953.

miałem szczęścia obecnie powinszować Jej mści i celebrować ten dzień wspólny z Jej mścią. Sercem jednak rozkwilonym, i duszą żalem przerażoną życząc Jej mści długiego i szczęśliwego[go] wspólnego z mną pożycia, dałem na tę intencję na dwie służby Boże do dwóch Cerkwi, suplikując do Majestatu Boskiego[go], aby mnie jako najprędzej z tego[go] kraju wyprowadził, i zdrową widzieć moją najmiłszą małżonkę pozwolił. Z gospody tego dnia nigdzie nie wychodził... (Volume 2, pp. 4–4 verso according to the archival page numbering = p. 2 according to Orlyk's page numbering)

Year of Our Lord 1723, February 14/3

On Sunday, the Feast of Anna the Prophetess, the patron Saint of my bellowed spouse, I celebrated the solemnity of her name and birth with great and unbearable sorrow in my heart; I did not have the opportunity to offer my wishes to Her Ladyship in person or to celebrate this day in Her company. However, with a whimpering heart and a soul torn by grief, wishing Her Ladyship a long and happy life by my side, I offered two Masses for this intention in two churches, begging the divine Majesty to take me out of this country as soon as possible and allow me to see my dear wife safe and sound again. That day, I did not leave my quarters...

These notes (which open Volume 2), dated 14 February 1723, closely correspond to the autobiographical passage at the beginning of the 1724 manuscript. This shortest, but perhaps the most significant, section was baroquely titled: *Pro memoria. Na cześć i chwałę Bogu w Trojcy Świętej jedynemu Amen*. In it, the author described his longing for his wife and eight children, as well as his “sites of memory”: where he was born, where and when he got married, where and how his children were born; the memory of these events sustained Orlyk in the most difficult times and gave him strength. The six pages which contain this passage were not numbered by the author and were only paginated by the French archivists (F. 183–185). The diary entries from 1724 (“Orl. 1. Rok Pański 1724”) begin on the following page, i.e. p. 1 according to Orlyk's page numbering = p. 186 according to the archival page numbering.

This insert in the 1724 manuscript is an example of a Baroque autobiography. Although it is brief (just six pages long), this “site of memory” echoes in subsequent entries in a multidimensional, even tragic, way whenever Orlyk mentions his wife, children, grandchildren, and his closest acquaintances. In this section, he provided only two pieces of information about himself: when he was born and when he got married; the rest of the passage concerned his eight children and their godparents. Their births were often fraught with danger and brought trials to the hetman, the whole family, and most of all to the mother, Anna Orlyk. Combining this short *Pro memoria* section with the perspective of time creates an epic panorama of dramatic and even tragic events, but also the happiest moments of the author's life. The style of the narrative about the birth of each child is conventional but has a distinct emotional tone. In 1724, 52-year-old Orlyk recalled whether he had been present at the birth of his children and stated that his two sons, Mykhailo (Michał) and Yakiv

(Jakub), as well as three daughters, Anastasia, Varvara, and Kateryna, had been born “on his bosom”. The fact that he had not been present at the birth of his son Hryhorii and daughter Maryna—due to being away on military campaigns and taking care of matters of state—saddened him. A happy exception was the birth of his first child, Anastasia, on 6 November 1699, in a time of peace:

Anastazja Teodora córka moja pierworodna urodziła się na łonie moim w Połtawie, z niedzieli na poniedziałek, w nocy, o godzinie czwartej roku 1699 Nowembra 6. Odrodziła się zaś przez Krzest Święty *eiusdem* 9. Trzymali ją do Krztu J[ego] m[ość] Pan Hrehory Hercyk szwagier mój, z Jej[m[ością] Panią Ma[ks]imiczówną siostrą swoją rodzoną, i J[ego] m[ość] Pan Lewenec Asaul na ten czas, a potym Pułkownik Połtawski, z Jej m[ością] Panią Paraskewą Iskrzyną Pułkownikową Połtawską.

Anastasia Theodora, my eldest daughter, was born on my bosom in Poltava, at four o'clock in the morning on Monday, 6 November 1699. She was baptised on the 9th day of the same month. She was held at the baptismal font by His Lordship Hrehory Hercyk, my brother-in-law, and Her Ladyship Madame Maximitch, his sister, by His Lordship Lewenec, Captain, then Colonel of Poltava, with His Ladyship Madame Paraskewa Iskra, wife of the Colonel of Poltava.

Anastasia Orlyk (b. 6.11.1699 – d. 1728 in Kiel), wife of General Stenflucht, died at the age of 29, leaving behind two sons: 4-year-old Karol and 2-year-old Pylyp.³⁴

At the time of the birth of his son Hryhorii (1702–1759), Mazepa's godson and future field marshal of Louis XV and the pride of France, Orlyk was in Sevsk:

Hrehory Piotr syn mój urodził się w Baturynie w nocy ze środy na czwartek 1702 roku 20 Nowembra VS bez bytności mojej, kiedym był ordynowany na komisję do Siewska. Okrzczone za powrotem moim tegoż roku 21 Decembra. Trzymali go do Krztu ś[więtej] p[amięci] J[ego] W[ielebność] J[ego] M[ość] Pan Jan Mazepa Hetman Wojsk Zaporoskich, Kawaler ś[więtego] Andrzeja Apostoła, z J[ej] M[ością] Panią Lubowią Koczubową Sędziną Generalną.

Hryhorii Piotr, my son, was born in Baturyn on the night between Wednesday and Thursday, 20 November, old style, of the year 1702, in my absence, when I was sent to the Commission in Sevsk. He was baptised upon my return, in the same year, on 21 December. He was held at his baptism by His Illustrious Highness the late Ivan Mazepa, Hetman of the Zaporozhian Army, Knight of the Order of Saint Andrew the Apostle, with Her Ladyship Madame Lubow Koczubei, wife of the Chief Justice.

³⁴ According to Borys Krupnytskyi, Pylyp Stenflucht, Orlyk's grandson, was a sergeant major in Hryhorii Orlyk's regiment in the 1750s, served as an ambassador, and travelled to Stockholm “as an intermediary in French–Swedish negotiations on Cossack rights” (Борис Крупницький, *Гетьман Пилип Орлик*, Київ 1991, p. 70).

Seven years after this passage had been written, in 1730, Hryhorii came to Thessaloniki *incognito* to carry out a secret diplomatic mission. Father and son met in secret, and the hetman was unable to share with his friends the joy of seeing his son because he couldn't reveal his true name to them. He described his thoughts and feelings on that occasion in his diary from 1730.³⁵

The next two brief entries in the *Pro memoria* section describe the capital of the Cossack Hetmanate, Baturyn, and the role it played in Orlyk's life and in the history of Ukraine. The first fragment concerns his son Mykhailo, "born on my bosom". The author notes that the child almost died at birth, and therefore had to be baptised hastily without waiting for the return of either his father or his godfather Mazepa from a military campaign. War had once again woven itself into Orlyk's autobiography. During the hetman's exile in 1724, 20-year-old Mykhailo was the only one of his children to be with him in Thessaloniki:

Michał syn mój urodził się w Baturynie w nocy ze środy na czwartek o godzinie trzeciej 1704 roku 29 July. Okrzczone w tymże roku 30 Septembra, miał go trzymać do Krztu ś[więtej] p[amięci] J[ego] W[ielebność] J[ego] M[ość] Pan Hetman Mazepa z J[ej] M[ością] Panią Załęską Połkownikową Łubeńską, za powrotem z kampanii, którąśmy na ten czas mieli, ale kiedy był *in periculo* śmierci tenże syn mój, okrzczono go w niebytności mojej, które[go] trzymali do Krztu J[ego] M[ość] Pan Jan Czernysz teraz Sędzia Generalny Wojsk Zaporoskich z J[ej] M[ością] Panią Tatianą Sawiczową, Pisarową Generalną. Urodził się na łonie moim.

Michał (Mykhailo), my son, was born in Baturyn at 3 o'clock in the morning on Thursday, 29 July 1704. He was baptised on 30 September of the same year; he should have been held at the baptismal font by His Illustrious Highness the late Hetman Mazepa with Her Ladyship Mrs Załęska, wife of Colonel de Lubny, after our return from the campaign we were conducting; but when he was in danger of death, my son was baptised in my absence, held at the baptismal font by His Lordship Jan Czernysz, now the Judge General of the Zaporozhian Army, with Her Ladyship Mrs Tatiana Sawiczowa, wife of the clerk general. Born on my bosom.

The entry about the birth of Orlyk's daughter Varvara is brief but joyful: the girl was born in the presence of her father, and her godparents were Hetman Ivan Mazepa and Hanna Obidovska, the wife of Colonel of Nizhyn:

Barbara córka moja urodziła się w Baturynie na łonie moim, w niedzielę o godzinie jedynastej 1707 roku 7 [decem]bris VS. Okrzczone 1708 roku 4 Januarij, trzymał ją do

³⁵ Валентина Соболев, "Фрагмент дипломатії батька й сина Орликів", in: *Ukraina – teksty i konteksty. Symbolae in Honorem Stefan Kozak. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Stefanowi Kozakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, ed. Bazyli Nazaruk, Walentyna Sobol, Wołodymyr Aleksandrowycz, Warszawa 2007, pp. 111–121.

Krztu ś[więtej] p[amięci] J[ego] W[ielebność] J[ego] M[ości] Pan Hetman Mazepa z J[ej] M[ością] Panią Anną Obidowską, Stolnikową i Pułkownikową Niżyńską.

Barbara (Varvara), my daughter, was born in Baturyn, on my bosom, on Sunday, at 11 o'clock, in the year 1707, on 7 December, old style. She was baptised in the year 1708, on 4 January, and was held at the baptismal font by His Illustrious Highness the late Hetman Ivan Mazepa and Her Ladyship Mrs Anna Obidowska, wife of the Stolnik and Colonel of Nizhyn.

The most moving entry in this section is the one about the premature death of Orlyk's son Yakiv (Jakub) (1711–1721). It should be noted that in 1711, the hetman attempted to liberate Ukraine. Orlyk's friend Charles XII, the King of Sweden, and Anna Woynarowska were the baby's godparents. The author's grief over the loss of his 10-year-old child ("*nieznośny i nieskończony do zgonu życia me[go] żal*"; "unbearable and infinite sorrow until the end of my life") is expressed many times in his *Diary*. Every year, on his son's birthday and on the day of his death, Orlyk ordered prayers for his soul:

Jakub syn mój urodził się za urzędu mojego w Państwie Tureckim na łonie moim w Benderze w nocy z poniedziałka na wtorek o godzinie 12. 1711 roku 23 Oktobres VS. Okrzczone *eiusdem* 25. Trzymał go Krztu Król nieboszczyk szwedzki Karolus XII z J[ej] M[ością] Panią Anną Woynarowską. Ale na nieznośni i nieskończony do zgonu życia me[go] żal umarł w Wrocławiu w Kościele ołjców Jezuitów 1721 roku VS. 4 May i tamże w Kościele s[więtego] Jakuba na przedmieściu pogrzebiony.

Jakub (Yakiv), my son, was born during my time in office in the Turkish State, on my bosom, in Bender, at 12 o'clock on the night between Monday and Tuesday, 23 October 1711, old style. He was baptised on the 25 of the same month. He was held at the baptismal font by His Majesty the late King Charles XII of Sweden and by Her Ladyship Madame Anna Woynarowska. But to my unbearable and infinite sorrow until the end of my life, he died in Wrocław in the Jesuit church on 4 May, old style, of the year 1721 and was buried there, in St James's Church, in the suburbs.

Orlyk's daughter Martha was born during his years in exile. Polish King Stanisław Leszczyński, Michał Korybut Wiśniowiecki, Józef Potocki, and 14-year-old Anastasia Orlyk were her godparents:

Marta córka moja urodziła się w Benderze z poniedziałka na wtorek w nocy o godzinie 2. Anno 1713. Junij 5. Okrzczone *eiusdem* Junij 10. Trzymał ją do Krztu Król Stanisław, ks[ia]żę J[ego] M[ości] Michał Korybut Wiśniowiecki Kanclerz teraz Wielki W[ielkiego] K[sięstwa] L[itewskiego] i J[ego] M[ości] Pan Józef Potocki Wojewoda Kijowski, z córką moją Anastazją i z J[ej] M[ością] Panią Woynarowską.

Martha, my daughter, was born in Bender at two o'clock in the night between Monday and Tuesday, 5 June 1713. She was baptised on the 10th of the same month. She was held at the baptismal font by His Majesty King Stanisław, His Highness Prince Michał Korybut

Wiśniowiecki, Grand Chancellor of the Grand Duchy of Lithuania, and His Lordship Józef Potocki, Voivode of Kyiv, with my daughter Anastasia and Her Ladyship Madame Woynarowska.

Maryna-Anna, in turn, was born during the siege of Stralsund:

Maryna Anna córka moja urodziła się na Insule Rugiey, podczas same[go] oblężenia, od krolów Dunskie[go] i Pruskie[go] Stransuldu, przy wsi Alteferre, w dworze nazwanym Gralszerhoff, w roku 1715 octobr[is] 18 w nocy o godzinie 10 z[e] środy na czwartek. Okrzczona tamże *eiusdem* 28. Trzymał ją do krztu w osobie Króla J[ego] M[ości] Stanisława J[ego] M[ość] Pan Generał Poniatowski, teraz Podskarbi wielki W[ielkiego] K[sięstwa] L[itewskiego], a w osobie Królowny J[ej] M[ości] teraz Królowej Szwedzkiej Ulriki Eleonory J[ej] M[ość] Pani Grafowa Röinszeldowa Feldmarszałkowa Szwedzka.

Maryna-Anna, my daughter, was born on the island of Rügen during the siege of Stralsund by the King of Denmark and the King of Prussia, near the village of Altefähr, in the manor called Glarszerhof [Grahlfhof?], on 18 October 1715, at 10 o'clock on the night from Wednesday to Thursday. She was baptised there on the 28th of the same month. She was held at the baptismal font in the name of His Majesty King Stanisław (Leszczyński) by General Poniatowski, now Grand Treasurer of the Grand Duchy of Lithuania, and in the name of the Princess, now Queen Ulrika Eleonora of Sweden, by Her Ladyship the Countess, wife of Count Rehnskiöld, Field Marshal of Sweden.

Not much is known about the later fate of Varvara, Marta, and Maryna-Anna, but it is certain that one of them was living with her mother in Stanislaviv in 1747, five years after Orlyk's death in Jassy in 1742. After the unexpected and premature death of her older sister Anastasia in 1728, Varvara took care of her orphaned nephews Karol and Pylyp.

The last entry in this section refers to Orlyk's youngest daughter, Kateryna, whose death in infancy became for him a source of grief inseparable from that over the loss of Yakiv.

Katarzyna córka moja urodziła się w Skaniey, w Królestwie Szwedzkim w mieście Christianstadzie roku 1718 Nowembra 5 VS. we środę o godzinie 3 popołudniu. Okrzczona *eiusdem* 13. Trzymali ją do Krztu I[ch] M[ości] Panowie Generał i Gubernator Skaniey Hårdh, Generał Lieutenant Albedell, Pułkownik i Komendant Christianstadski Feiltz, z wielu damami. Ale mi nie długo żyła, gdyż *ad parandam viam* do nieba bratu swe[mu] najmilsze[mu] Jakubowi umarła w roku przyszłym 1719. Niech tedy ta kochana para służy w niebie Bogu.

Katarzyna (Kateryna), my daughter, was born in Scania, in the Kingdom of Sweden, in the town of Christianstad, in the year 1718, on Wednesday, 5 November old style, at 3 o'clock in the afternoon. She was baptised on the 13th of the same month. She was held at the baptismal font by Mister Hårdh, General and Governor of Scania, Lieutenant General Szultz, Lieutenant General Albedell and Feiltz, Colonel and Commander of Christianstad,

along with several ladies. But she did not survive long, for, paving the way to heaven for her beloved brother Jakub, she died the following year, 1719. May this beloved pair be in God's service in heaven.

Despite these blows, Orlyk remained full of energy and ideas. He did not stop working and did not give up hope for Ukraine's liberation.

The hetman never met his grandchildren. He learned about the birth of his first grandson Karol from Hryhorii's letter dated 25 October 1724:

Anastazja moja kochana córka pierworodna już rok minął, jak małżeński związek zawarła z Panem Stenflihtem Generałem, i Pan Bóg ich z wielkie[go] miłosierdzia swe[go] obdarzył synem a mnie wnukiem, który nazywa Karol Gustaw, który niech na chwałę Je[go] Świętą szczęśliwie rośnie.

My dear eldest daughter Nastasia married, more than a year ago now, General Stenflicht, and that God, in His great mercy, has blessed them with a son—and me with a grandson—named Karol Gustaw, may he grow up happily to the glory of His Holy Name.

In March 1726, Orlyk received several letters but did not copy them into his *Diary*. One of them had been sent by Anastasia in October 1725 with the news of the birth of his second grandson, named Pylyp after his grandfather:

Co od Familiey mojej, to nic tak pociesniejsze[go] nie mogłem mieć na całe życie moje, jako tą wiadomość, że córka moja starsza Generałowa Sztenflihtowa powiła mi już to drugiego wnuczka od Imienia me[go] Filipa, a tak chwała Bogu już tu dwóch mam wnuków, pierwsze[go] Karola Gustawa a drugiego Filipa. Żona moja z Krakowa zjachała tam do Góry, gdzie córka moja z mężem swoim zostaje w majątności Pana Węgierskie[go], siedem mil od Wrocławia skąd i listy do mnie pisała 26 Octobra w roku pszeszłym 1725. Pierwsze zaś listy były pisane z Krakowa 18 Aprila także w roku pszeszłym, a te wszystkie teraz razem doszły mi. Nie wiem tedy, gdzie tak długo były utrzymane, a pono w Stambule we Dworze J[ego]m[ości] Pana Ambasadora Angielskie[go], bo mi one teraz dopiero J[ego]m[ości] Pan kapitan des Cloires tam przy boku J[ego]m[ości] Pana zostający przysłał.

As for my family, I could not have received more joyful news in my entire life than this: my eldest daughter, wife of General Stenflicht, has given me a second grandson, named after me, Filip. So, thanks to God, I now have two grandsons: the first named Karol Gustaw, and the second, Filip. My wife left Krakow for Gora, where my daughter lives with her husband on a property belonging to Mr Węgierski, seven miles from Wrocław, from where she wrote to me on 26 October last year, 1725. The first letters had been written from Krakow on 18 April of the same year, and they have all now reached me at the same time. I do not know where they were held up for so long, but probably in Istanbul, at the court of His Excellency the British Ambassador, for it was His Excellency Captain des Cloires, attached to his service, who finally sent them to me.

The year 1726 was the happiest in Orlyk's life.³⁶ He ordered prayers to be said for the health of his daughter Marysia on her birthday, and on the same day received a letter from his wife with the news of the birth of Anastasia's third child—his granddaughter:

...we wtorek na ś[więtego] Łukasza w dzień narodzenia kochanej mojej córki Marysieńki wysłuchałem za jej zdrowie Służby Bożej najętej ode mnie w Cerkwi Ś[więtego] Męczennika Teodora. A kiedym powrócił po Nabożeństwie, właśnie jakby w półgodzinę odebrałem listy od mej najmilszej Małżonki z Krakowa [...], z których informowałem się że chwała Bogu Najwyższe[mu] cała familia moja zdrowa, że córka moja najmilsza Anastazja Stenflichtowa Generałowa Marty 22 w tym roku córkę sobie a mnie wnuczkę powiła, i już z błogosławieństwa i miłosierdzia Boskie[go] dwóch mam wnuków a trzecią wnuczkę, którzy niech na chwałę Boską szczęśliwie rosną, a nam na pociechę. [...] Pisze także żona moja najmilsza, abym pewien był, że za instancją ks[ię]cia J[ego] m[ości] Holsztyńskie[go] będę panować na miejscu te[go], który Hrehore[go] syna nasze[go] do Krztu trzymał, co chciała pono sekretnie wyrazić, a ten jest w samej rzeczy nieboszczyk Mazepa, ale ja bardzo o tym wątpię, gdyż pono *in perpetuum officium* i władzę Hetmańską na Ukrainie zniesiono. O czym jednak będę czekać na pewniejszą wiadomość od Pana Stenflichta.

...on Tuesday, the feast of Saint Luke, the birthday of my dear daughter Maryna, I attended a Mass for her health, which I had commissioned in the Church of Saint Theodore the Martyr. And when I returned from the service, about half an hour later, I received letters from my dear wife in Krakow [...], from which I learned—praise be to God Almighty—that my whole family was in good health; that my dear daughter Anastasia, wife of General Stenflicht, had given birth on 22 March this year to a daughter—her daughter, my granddaughter. And so, by God's blessing and mercy, I already have two grandsons and now a third granddaughter. May they all grow up to the glory of God and be a joy to us. [...] My dearly beloved wife also writes to me that I should be sure that by the decision of His Highness the Prince of Holstein I should reign in place of the one who held our son Hrehorii for his baptism, which—apparently—the Price had wanted to discreetly tell me; if so, that office is indeed that of the late Mazepa, but I doubt this very much, because, in my opinion, the office and power of the hetman in Ukraine have been abolished for good. Nevertheless, I shall wait for more reliable news about all this from Mr Stenflicht.

Thus, the turbulent events of the 18th century, when the geopolitical landscape of Europe was changing, affected the fate of both Ukraine and Orlyk's family. The originality, historical significance, and relevance of the hetman's *Diary* is beyond doubt. Yet it is the autobiographical section *Pro memoria. Na cześć i chwałę Bogu w Trojcy Świętej jedynemu Amen* that is truly exceptional. It is a record of personal memories, experiences, and hopes of being reunited with his beloved family. The

³⁶ Валентина Соболев, "1726 рік у житті гетьмана (на підставі палеографічних студій)", in: *Від бароко до постмодернізму*, ed. Наталія Левченко, Київ–Люблін–Харків 2020, pp. 137–148.

thought of returning to his family and Ukraine was what gave Orlyk strength and upheld his faith in his special mission.

III. *LOCUS AMOENUS*

The topos of a “pleasant place” (*locus amoenus*) was clearly defined by Ernst Robert Curtius: “The philosophical epic of the latter part of the twelfth century incorporates the *locus amoenus* into its structure and develops it into various forms of the earthly paradise”.³⁷

Nature and the creations of human genius were “pleasant places” for the hetman during his exile in Thessaloniki—for example, the Zograf Monastery on Mount Athos (named after an icon of St George that was said to have miraculously painted itself). Orlyk recorded his trip to the holy spring in a drawing, which proved that he was a scholar *Dei gratia* (Lat. “by the grace of God”). During his visit with the metropolitan to the village of Hortiachi, the hetman hoped in vain to see a similar wonder as Yedikule (Fortress of the Seven Towers) in Constantinople.

...mi droga była mimo zamek przez górę, który się nazywa Jedykuła, to jest siedm wież *ad imitationem* Konstantynopolskiej Jedykuły ufundowany, przez który przejechałem chcąc go widzieć pierwszy raz, lecz kiedym widział, że nic nie było godne[go] do widzenia, nie wstępowałem.

...my path then led me near a castle on a mountain called Yedikule, meaning “The Seven Towers”, founded in imitation of the Yedikule in Constantinople. I walked past it, eager to see it for the first time, but having realised that there was nothing worth seeing, I did not enter.

However, his diary entries are dominated by news of disasters, epidemics, and wars. Many refer to the hetman's own military experience. After all, in both 1711 and 1712, he attempted to liberate Ukraine. He was thus in an exceptional situation, a matter of life and death, which contributed to his state of anxiety.³⁸ In January 1724, an epidemic broke out in Thessaloniki, and more than 200 people died every day. The Turkish mullah did not allow the hetman to leave the city until an influential friend vouched for him and paid a bribe. In 1726, the epidemic spread to Smyrna and Istanbul. Let us compare the entries from those two years:

³⁷ Ernst Robert Curtius, *European Literature and the Latin Middle Ages*, transl. Willard R. Trask, Princeton–Oxford 2013, p. 198.

³⁸ According to Jean Hébrard, in 1914, during the First World War, four million letters were exchanged between the front and the home front in France every day (*Розмова III*, in: Павел Родак, *Письмо, книжка, лектура. Розмови...*, p. 176).

1724. W sobotę umarła na powietrze córeczka krzesna Michała (syna Orlika. – W. S.) Barbara, której brat wczora także na też powietrze umarł, i pogrzebiony jest. Panie Boże nasz, zachowaj nas w całości od tej zarazy, i wyprowadź nas z tej ziemi, dla Wielkie[go] miłosierdzia Twego.

1726. We środę około Kindyi był u mnie ks[ią]dz superior i komunikował mi list do siebie pisany z Stambułu, od xdza Superiora tamteysze[go], w którym oznajmuje mu że powietrze srogie, jakie rzadko przed tym bywało w Stambule, grasuje tak dalece, że po 1500 i więcej każdego dnia z miasta umarłych wynoszą...

1724. On Saturday, Michał's [Orlyk's son's] little goddaughter, Barbara, died of the plague, whose brother had also died of the same plague the day before and was buried. Lord our God, deliver us from this plague and bring us out of this land, through Your great mercy.

1726. On Wednesday, between three and four o'clock in the afternoon, the Father Superior came to see me and gave me a letter that had been sent to him from Istanbul by the Father Superior there, informing him that a terrible plague, the likes of which had rarely been seen before in Istanbul, was raging, to such an extent that 1,500 or more dead bodies were being carried out of the city every day...

The diversity of Orlyk's entries underlines the importance of taking an individualised approach to his work and the changing circumstances that influenced it. Several parallel worlds exist in his *Diary*, as pointed out by Daniel Fabre.³⁹ In the 1724 manuscript, they include his quasi-autobiography as well as notes on his private life, medical treatments (including names of the medicines of that time, such as "crucel", "laxatiwum", and "krystera",⁴⁰ which were recommended to the hetman by a doctor), the bureaucracy of the Ottoman Empire, the superstitions and religious customs of the Greeks, hunting, and the search for valuable books in different languages. That last element played a very important role because Orlyk belonged to a highly-educated social class and had—in the words of Jean Hébrard—"a mental library as cultural capital".⁴¹ This gives researchers the opportunity to study, for example, how one of his favourite books, the philosophical-utopian novel *The Adventures of Telemachus* by François Fénelon, influenced Orlyk's style.⁴² He bought a Dutch edition of this book (published in 1719) in Sweden and read it on the way to Thessaloniki.

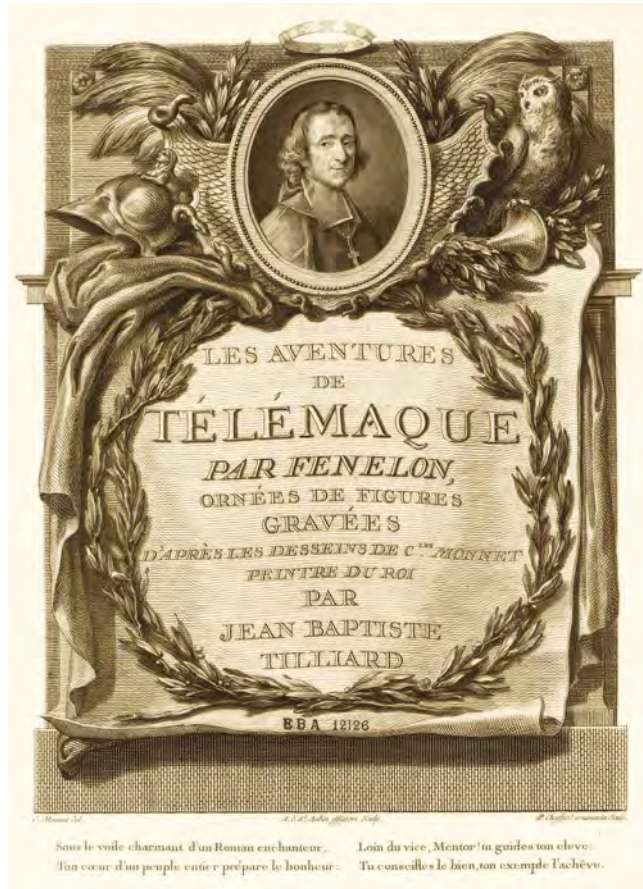
Orlyk was a well-read man. The Psalms, Ecclesiastes, and St Augustine were his inspiration, sources he never parted with, seeking consolation in religion. The

³⁹ "Розмова IV", in: Павел Родак, *Письмо, книжка, лектура. Розмови...*, pp. 220–221.

⁴⁰ Валентина Соболев, "Чудесне і реальне оздоровлення в час пандемії (Салоніцький 1724 рік Пилипа Орлика)", *Slavica Wratislaviensia* 2023, vol. CLXXVII: *Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich*, pp. 103–112.

⁴¹ "Розмова III", in: Павел Родак, *Письмо, книжка, лектура. Розмови...*, p. 191.

⁴² Валентина Соболев, "Штрихи до постаті Пилипа Орлика (на підставі його діяріуша)...", pp. 61–74.



Title page of François Fénelon's *The Adventures of Telemachus* (*Les Aventures de Télémaque*, 1699)

hetman's reading preferences and erudition have been described by Élie Borschak⁴³ and Petro Zlenko.⁴⁴ Orlyk's private library contained the works of Herodotus, Strabon, Pliny, Virgil, Ovid, Dante, Molière, and Shakespeare. In 1728, for example, he made notes in French on Shakespeare's *Richard III* and *King Lear*. Apart from conversations with travellers, he drew his knowledge of world events from the press

⁴³ Ілько Борщак, "Данте й Орлик", *Українська Трибуна* 1922, no. 22, pp. 2–3; his work in Italian is also important: Ilko Borshchak, "Latamanno ucraino Filippo Orlik su Dante", *L'Europa orientale* 1924, no. 3; Ілько Борщак, "В книгозбірні гетьмана Орлика", *Літературно-Науковий Вісник* 1923, no. XI, pp. 260–266; Ілько Борщак, "Пилип Орлик – книжник", *Бібліографічні вісті* 1929, nos 2–3, pp. 48–53.

⁴⁴ Петро Зленко, "Українські приватні бібліотеки (Івана Мазепи, Пилипа Орлика, Кирила Розумовського)", *Українська книга* 1937, nos 9–10, pp. 197–203.

(especially the Dutch newspapers, which were the most well-informed at the time, in addition to French, Italian, and German ones), and commented on what he had read in his *Diary*.⁴⁵ He also read the works of eloquent French preachers and took an interest in legal issues.

The relationship between Orlyk, his son Hryhorii, and Voltaire deserves separate mention. It is known that Hryhorii, on behalf of his father, gave the French philosopher some valuable materials, which Voltaire used to write his *History of Charles XII*.

Orlyk's manuscript resembles a *silva rerum* which combines short diary entries with detailed descriptions, and the author's poetic confessions with his epistolary work in a manner characteristic of the Baroque (the hetman may have used a list of topoi typical of epistolary writing, which he had learned when studying rhetoric at school). Apart from entries relating to particular days, the *Diary* also contains copies of numerous documents, such as letters, accounts, notes about *tayin* (small amounts of money paid to the hetman and his men). Orlyk dilligently copied the letters he received from all over; it is worth noting in this context that "copying, and therefore writing, is an act of assimilating the power of the copied text",⁴⁶ as Daniel Fabre concluded in his conversation with Paweł Rodak. The diarist was evidently not weakened by his day-to-day life because he found within himself an amazing energy to repeatedly write to the people in power; it is not a coincidence that Daniel Beauvois compared him to a spider. The anthropology of Orlyk's memory dominates in the autobiographical passages where he states that, sadly, the "late Mazepa has predicted" everything that is happening in Ukraine (the hetman learned the news from monks and newspapers). Writing the *Diary* became for its author an expression of a kind of philosophy of endurance and strength of spirit. It is clear that the hetman wished it would be read by other people. As we know, Voltaire read the *Diary* thanks to his contacts with Hryhorii Orlyk.

IV. GRAPHOLOGY; THE LANGUAGE OF THE *DIARY*; ABBREVIATIONS

The *Diary* was written in cursive (*skoropys* in Ukrainian), the main principle of which is to write as quickly as possible. Over the years, Orlyk's handwriting became smaller and less legible. It is thus not always easy to read, despite what the publisher of the entries from 1720–1723, Jan Tokarzewski-Karaszewicz, claimed in 1936: "the

⁴⁵ They vary in content and tone—some are cheerful and life-affirming, some tragic and dramatic, and still others, sarcastic. For example, commenting on the reports of incestuous marriages in the European press (on p. 346), Orlyk ends with a witty proverb: "Like faith, like sacrifice".

⁴⁶ "Rozmowa IV: Od antropologii pisma do antropologii piszrza i literatury", in: Paweł Rodak, *Pismo, książka, lektura...*, p. 215.

hetman's handwriting is clear; the ink has hardly faded, and there are few places that are difficult to read".⁴⁷

In his work, Orlyk combines the knowledge gained during his education in Kyiv and Vilnius with European influences. They are reflected both in the content and the form of his writing, which shows features of "Ukrainian *skoropys*" and Latin palaeography. Lev Cherepnin devoted a separate chapter of his work on palaeography to the problem of Ukrainian and Belarusian cursive, and was the one who introduced the term "Ukrainian cursive".⁴⁸ The fact that Orlyk's writing belongs to the field of Latin palaeography is confirmed by recent works on the subject.⁴⁹ The hetman wrote in a minuscule script, in which letters have different heights.⁵⁰ The ductus of his capital letters consists of one to four strokes.⁵¹

The art of abbreviating posed no difficulty for Orlyk, but it presents a considerable challenge for researchers. The author used abbreviations, ligatures, overlines, capital letters, suspensions, contractions, colons enclosed in parentheses, etc. One of the most well-known Tironian notes that appears in the *Diary* is the sign *q* for *qui*:

"Sit nomen Domini benedictum ex hoc et usq[ue] in sa[e]culum" (Blessed be the name of the Lord from this time forth and forevermore);

"Rok Panski 1724. Ktory aby był favstior fortunatiorq[ue] nad insze przeszle. Suplikuję pokornie do przedwieczne[go] Majestatu Boskie[go]"⁵² (The year of our Lord 1724. May it be more prosperous than the ones before it. I humbly pray to the eternal majesty of God).

It should be noted that in the entries from 1724, the **symbol** is used quite often, though in different ways. In passages written in Polish, it denotes endings of inflected

⁴⁷ *Діярії гетьмана Пилипа Орлика*, prepared for publication by Jan Tokarzewski-Karaszewicz, Warsaw 1936, p. IX. He used three types of numbering in his edition: firstly, his own numbering; secondly, the pagination introduced in the French archives; and thirdly, Orlyk's numbering. Tokarzewski-Karaszewicz carefully examined the pages of the original and noted that some entries were not dated.

⁴⁸ The term "Ukrainian cursive" is also used by Tatiana Tairova-Yakovleva: Татьяна Таирова-Яковлева, *Гетман Иван Мазепа, Документы из архивных собраний Санкт-Петербурга*, вып. 1: 1687–1705 гг., Санкт-Петербург 2007, p. 9.

⁴⁹ As recorded in the *Diary*, during his stay in Thessaloniki, Orlyk was called a Litinist by the Greeks.

⁵⁰ "Minuscule refers to a type of writing in which the letters vary in height and can be written between four parallel lines, with the main body of the letter fitting between the two inner lines, while some letters extend less important parts to both outer lines. The minuscule script originated from the majuscule (in majuscule, all letters are of the same height and can be written between two parallel lines)" (Władysław Siemkiewicz, *Paleografia łacińska*, Kraków 2002, p. 209).

⁵¹ The term "ductus" describes the distinctive features of the strokes in a particular hand.

⁵² Volume 2, p. 186 according to the archival page numbering = p. 1 according to Orlyk's page numbering.

words, e.g. “zrodzone” — “zrodzonego”, “zapowietrzone” — “zapowietrzonego”, “wielkie” — “wielkiego”. Jan Tokarzewski-Karaszewicz reproduces this symbol as follows: “dla cze-o”, “osobliwe-o”.⁵³ No definition of this symbol exists in palaeographic studies; it does not appear in the list of abbreviations used in Polish-Latin manuscripts of the 14th–17th centuries that was compiled by Teodor Feliks Wierzbowski.

Orlyk often used **ligatures**, i.e. joined two or more letters to form a single glyph. Sometimes, he also shortened two adjacent words: “Nemo dat qu[od] no[n] habet” (No one gives what they do not have).

The diarist frequently used suspensions and contractions. **Suspensions** (where only the first part of a word is written, and the last part is substituted by a mark) are the oldest type of abbreviations. The desire to save time may explain the most radical type of suspension—shortening a word to a single letter, a siglum. It rarely appears in Orlyk's manuscript, just like overlines.

In **contractions**, one or more middle letters of a word are omitted (“JM”, “xdz”, “Pmissii”). It was the most common type of abbreviations used in the Middle Ages, and it was also Orlyk's favourite. The practical advantage of contractions over suspensions is that preserving the word ending helps to avoid so-called inflectional ambiguity. The brachygraphic style employed by the hetman speaks to his character. In his letters, he used a communication strategy that was typical of his time, but adapted it to his needs (missing words were denoted with a special mark and added in the margins perpendicularly to the main text, word endings were abbreviated, etc.). The diarist's punctuation also deserves a few words. Orlyk put sentences carrying the main semantic load in a given entry in round or square brackets. He also used parentheses in combination with colons—(, :). His style of expression was not only informative but sometimes baroquely sophisticated. For example, his retelling of something he had read in a French newspaper resembled a detective story rather than a simple narrative.

Latin-Polish macaronic words present the greatest difficulty, but at the same time are the most interesting feature of the *Diary*. They are colourful and numerous, which is in line with Czesław Hernas's comments on the rhetorical fashion that encouraged authors to use Latin insertions since “Polish interlaced with Latin seemed more dignified and richer”.⁵⁴ Orlyk did this very skilfully by adding Polish endings to Latin bases and writing Latin expressions in Polish, which resulted in his work being full of macaronic words that are difficult to decipher and translate.

⁵³ See *Діярії гетьмана Пилипа Орлика*, prepared for publication by Jan Tokarzewski-Karaszewicz, Warsaw 1936.

⁵⁴ Czesław Hernas, *Barok*, Warszawa 1998, p. 267. Although Latin phrases and expressions were also inserted for practical reasons (Ibidem, pp. 265–267).

Occasionally, experimentation with macaronic words gave way to customary truths ("Co przewlecze nie uciecze" [all is not lost that is delayed], "zięć lubi wziąć" [a son-in-law likes to take], "jaka wiara taka i ofiara" [like faith, like sacrifice], etc.). The context in which Orlyk used these proverbs is interesting. He also used Latin phrases: "victus et amictus" ("food and clothing"), "Panem maeroris et doloris" ("bread of sorrow and pain"), "dulcem praeteritorum recordationem" ("fond memories of people who have passed away"), "Sit nomen Domini benedictum ex hoc et usq[ue] in saeculum" ("Blessed be the name of the Lord from this time forth and forevermore").

When using them in a different context, Orlyk modified Latin maxims and introduced hidden quotations.⁵⁵ For example, in one instance, he referred to Horace's "Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus"⁵⁶ by writing "pono parturiunt montes nascitur ridiculus mus" ("Mountains will labour: what's born? A ridiculous mouse"). In another fragment, he used the following variant: "Parturiebant montes natus est ridiculus mus" ("The mountains suffered in labour, and a pitiful mouse was born").

It can be argued that Orlyk used Latin in his *Diary* not only because it was "in fashion at that time", as Jan Tokarzewski-Karaszewicz described it (which was echoed later by Czesław Hernas), but also because it was a special cultural code, the language of the elites. This is an issue that deserves further study.⁵⁷

The Latin discourse present in the hetman's work signals an important problem, which Jerzy Axer outlines as follows:

After losing their independence, Poles, like Hungarians, sought guarantees of their own identity in the Latin language and tradition. In Poland, this identity was mainly anti-Russian. In Hungary, it remained in opposition to Germanism. The role of the Latin language here was to become the national language, no longer to emphasise belonging to the civic part of society (although this function survived for a surprisingly long time), but to the ethnic community, whose language had been relegated to domestic use and was sometimes outright banned.⁵⁸

⁵⁵ Hidden quotations are borrowings from the works of other people, introduced by the author with the assumption that the reader "will recognize the borrowing and be reminded of the context from which the quotation has been taken; only when the context of the work being referenced is recognised can the text in which the reference appears be properly interpreted" (Jerzy Axer, "Rola kryptocytatów z literatury łacińskiej w polskojęzycznej twórczości Jana Kochanowskiego", *Pamiętnik Literacki* 1982, no. 1/2, p. 167).

⁵⁶ Володимир Литвинів, Людмила Скорина, *Lingua Latina: Латино-український словник. 500 крилатих висловів*, Київ 1993, p. 12.

⁵⁷ See *Łacina jako język elit*, ed. Jerzy Axer, Warszawa 2004.

⁵⁸ Jerzy Axer, "Sytuacja metodologiczna w badaniach nad źródłami łacińskojęzycznymi okresu nowożytnego", in: *Łacina jako język elit...*, p. 30.

The Polish scholar also offers a comment on the Latin script: “it records the deeds and views of the elites of the Polish–Lithuanian Commonwealth, which was part of the Latin community of humanistic Europe, and at the same time had such a distinct and peripheral specificity”.⁵⁹ One of the first studies devoted to the letters in Latin in Orlyk's *Diary* (copied into the entries from 1727) was written by Małgorzata Kornacka.⁶⁰

V. CONCLUSION

The editor started her study of Pylyp Orlik's *Diary* by reading a 700-page abridged copy prepared by three Polish palaeographers (kept in the National Library of Poland in Warsaw⁶¹). In 2002–2007,⁶² she read the Harvard facsimile of the manuscript from 1724, which she found easier to understand. In August 2012, she studied another copy of the document, this time from the collection of the Diplomatic Archives of the French Ministry for Foreign Affairs in Paris (now called the Diplomatic Archives of the French Ministry for Europe and Foreign Affairs). The 1724 manuscript held a mystery: what appeared as an ink blot in the facsimile edition turned out to be a drawing by the author which depicted eight travellers in a cave formed by the flow of miraculous water.

The *Diary* is mainly written in 18th-century Old Polish and saturated with words in Latin and French, languages which Orlyk had learned on his own and the knowledge of which he constantly improved. With time, French insertions became more and more frequent, while spelling rules of Church Slavonic were gradually forgotten. In the entries from 1726,⁶³ Church Slavonic words were more difficult to decipher than Latin-Polish macaronic words and Turkish terms. It should be noted that in his entries from 1724, the diarist depicts the customs, rituals, and superstitions in the Turkish province of Thessaloniki against the backdrop of high diplomacy and politics.

During his exile, Orlyk found himself in a different world; he observed, recorded, and reflected on everything that happened to him and around him. It resembled the distancing or alienation effect (*Verfremdungseffekt*), a concept introduced later

⁵⁹ Ibidem, p. 31.

⁶⁰ Małgorzata Kornacka, “Kryptocytaty, wyrażenia przysłowiowe i inne obce wtręty w łacińskich listach Filipa Orlika (na podstawie rękopisu z 1727 roku)”, *Studia Polsko-Ukraińskie* 2025, vol. 12.

⁶¹ National Library of Poland, Microfilm 16748: *Diariusz Podrózny który w Imię Troycy Przenajświętszey zaczął się 1720. Miesiąca oktobra dnia 10* (copy).

⁶² Валентина Соболев, “Фрагмент дипломатії батька й сина Орликів...”, pp. 111–121.

⁶³ See *Filip Orlik (1672–1742) i jego Diariusz...*, p. 106.

by Bertolt Brecht.⁶⁴ His reflections on what he saw are an invaluable material for researchers,⁶⁵ as they provide a different narrative from the one describing the experience of being separated from his family.

* * *

The part of Orlyk's *Diary* written in 1724 has the following features that contribute to its uniqueness:

1. The hetman's dialogue with the world is filled with themes rooted in real-life events that show striking similarities with present-day Ukrainian and global trends. There is something significant and instructive in the fact that a statesman of the Baroque era foresaw a time when Ukraine's fate would become a global issue. Orlyk had a deep understanding of what was true and obvious, which, as Timothy D. Snyder noted, is something that is most difficult to perceive.
2. Orlyk's work allows us to study the realities of the so-called long 18th century, especially the ambiguous political and diplomatic atmosphere of that time. The diarist refused to accept the breaching of agreements and the marginalisation of Ukraine's role. The undeniable value of this personal document lies in the fact that it "records the awareness of the Ukrainian idea in Europe", documenting its shared character and praxis so that we do not have to rely "only on faith in Orlyk's statements",⁶⁶ as Daniel Beauvois mistakenly believes.
3. The diary entries from 1724 testify to Orlyk's sincere hope that he will be able to return to his family. It is worth noting that they are dominated by reflections of a private nature: from January to September, an epidemic raged in Thessaloniki, and survival was the author's main concern. However, the manuscript from this year also contains copies of letters that demonstrate the burden of state duties which the hetman bore with dignity.
4. Orlyk's descriptions of the Zograf Monastery, Greek holidays, superstitions, contemporary medicines, and the treatment with *aghiasma* (holy water), etc. are an important element of the 1724 manuscript. It also contains a drawing by Orlyk (the only one in the whole *Diary*). The detailed commentary on the image that supplements it proves that the author was a scholar *Dei gratia* (Lat. "by the grace of God").

⁶⁴ See Anna Burzyńska, Michał Paweł Markowski, *Teorie literatury XX wieku. Podręcznik*, Kraków 2006, p. 119.

⁶⁵ In fact, no other diaries manage to portray the many facets of the city's life in that century quite as well as Orlik's work. See M. Mazower, *Salonica, City of Ghosts: Christians, Muslim and Jews 1430–1950*, New York 2005, p. 107–112.

⁶⁶ Даниєль Бовуа, "Щоденник' Пилипа Орлика: від міражу вигнанця до українського міфу", *Український археографічний щорічник (нова серія)* 2004, nos 8/9, 11/12, p. 326.

5. The 1724 manuscript contains an autobiographical section that does not appear elsewhere in his work. Titled *Pro memoria. Na cześć i chwałę Bogu w Trojcy Świętej jedynemu Amen*, it is the only part of the text without Orlyk's page numbering. It is a concise account of his birth and marriage as well as of the birth and baptism of each of his eight children, including the names of their godparents. (His children's characters and talents are described in more detail throughout the five volumes of the *Diary*. For example, an entry from 1730 refers to the hetman's meeting with his eldest son, a diplomat, who arrived in Thessaloniki *incognito*.) This passage shows that during his exile, Orlyk wrote and read in private, in silence, which was in stark contrast to the turbulent years of war, filled with worry, displacement, and hardships for his large family. In so doing, he was a pioneer of a genre which, according to Roger Chartier and Jacob Burckhardt, "lies at the heart of the author's new relationship with himself".
6. The diarist was aware of Ukraine's colonial dependence on Muscovy. Based on information obtained from newspapers, European ambassadors, consuls, and travellers to Mount Athos, he outlined the dangers of Ukraine's provincialisation and predicted its fatal consequences not only for the Ukrainian people but also for all of civilised humanity. In the letters he wrote to people in power in Europe, Orlyk appealed to their conscience, sensing that Ukraine could become a "centre of strong colonial pressure" for centuries. This notion would be later echoed by Timothy D. Snyder, author of six books about Ukraine.
7. The pages of the manuscript written in 1724 were numbered in three different ways (a fact discovered during the work with the original text in the Paris archives).

Over the past 25 years, the results of the research on Orlyk's *Diary* have been presented in reports at scientific conferences: the International Congresses of Slavists in Ohrid (2008), Minsk (2013), Belgrade (2018), and Paris (2025), as well as at the Congress of the International Society for Eighteenth-Century Studies in Rome (2023). In fact, it was thanks to the scientific discussions of the issues raised by the hetman in his work that the editor realised the relevance of his participation in the dialogue about the future of Ukraine, Europe, and the world.

* * *

The aim of this publication is to inspire young researchers to truly hear, appreciate, and comprehend the timeless words of the hetman. It offers many possible areas of study, which emphasises the need to publish the entire *Diary*. One of them is **paleographic studies** (reading and deciphering the entries from 1727–1732). The manuscript contains passages in Polish, Latin, French, and Ukrainian of the time, as well as numerous Latin-Polish macaronic words and Turkish words. In the entries

from 1727, which are currently being deciphered, on pp. 381–382, terms in Greek (such as “τριαννάλης”—“every three years”) and Romanian (e.g. “Recuzat”—“re-possessed”) also appear. Future research could continue to explore the **editorial**⁶⁷ and **anthropological** aspects (study of the text in terms of the anthropology of war, memory, private life, contemporary medicine and methods of treatment). The *Diary* could also be the subject of **comparative studies** focusing on the three main languages of the text (Old Polish, Old French, Latin), which are interspersed with Church Slavonic, Ukrainian, Turkish, and Latin-Polish macaronic words.

Orlyk's *Diary* is an inexhaustible source of information for researchers in various fields. This is due to the fact that the hetman spoke six languages fluently and was at the centre of an intellectual community in Thessaloniki during his exile. His work offers historians the opportunity to learn about multinational Poland, Ukraine, France, Sweden, and Turkey, and to follow the dialogue of different cultures of the Baroque era. Historians of religion will find in the text descriptions of how religious services of various denominations were conducted in different European countries since the diarist commented on what he saw during his extensive travels in 1720–1723 throughout his work (not just in the entries from those years, which have been published in 1936). Political scientists may study the specifics of the 18th-century international diplomacy, seeing that the hetman copied into his *Diary* the numerous letters that he wrote to European rulers. Of interest to ethnographers will be the descriptions of various customs, rituals, and superstitions. Orlyk's *Diary* is also a valuable source for linguists studying Latin, Church Slavonic, Old Polish, French, and other languages of the first half of the 18th century, who will find in it information about their role and place in the activities of European diplomatic elites. An interesting problem for researchers of Balkan onomastics will be the identification of toponyms since the hetman often used Turkish names recorded by ear and thus written in different ways (for example, Gnesto, Gonesto, Honesto, or the name of the village to which the hetman retreated during the epidemic in 1724, which was given either as Gałacita or Halacita). It is also worth mentioning that the term *Gümrukçü* (*gümruk*), which means “customs officer” or “tax inspector” in Turkish, appears 25 times in the entries from 1724, each time written with a capital letter as if it was a proper name, which is unlikely. Orlyk often used uppercase letters instead of lowercase letters. Only once did he refer to this customs officer, who paid him *tayin* (small amounts of money paid to the hetman and his men), by name: Emir Bekir aga (p. 251 verso according to the archival page numbering = p. 132 according to Orlyk's page numbering).

⁶⁷ As has already been emphasised, publishing the deciphered manuscript (with commentaries, indexes, glossaries of Latin-Polish macaronic words and Turkish words) is a very difficult task.

The study of Orlyk's work continues around the world. The dominant topic of contemporary research is the idea of Ukraine's liberation which was developed by the hetman into an original concept that served as a bridge to the idea of Prometheism. This issue was emphasised in numerous articles published in "Biuletyn Polsko-Ukraiński" (1932–1938). In 2018, Paweł Kowal⁶⁸ build on the work of his predecessors by analysing the evolution of the idea of Prometheism, from Orlyk, through the Czartoryski family and the 19th-century Polish emigration, to Józef Piłsudski's political project.

VI. EDITORIAL PRINCIPLES OF PUBLISHING THE 1724 MANUSCRIPT IN UKRAINIAN TRANSLATION

The editorial principles of the present edition are the same as those adopted in 2021 in the first edition of a part of Orlyk's manuscript (entries from 1725 and 1726),⁶⁹ published by the University of Warsaw Press. It is worth mentioning an ongoing discussion—not only in Polish historiography—about the modernisation of language when publishing manuscript sources. However, the issue of translation poses another problem because translating a text creates, in effect, a new linguistic discourse. It is extremely difficult to strike the right balance between preserving the unique magic of the author's personality, which is reflected in the language he uses and its pace, and modernising the Baroque, often whimsical syntax. The guidelines for publishing manuscripts from the 16th to the first half of the 19th century⁷⁰ are still in use, and the Ukrainian scientific community additionally follows the rules for publishing ancient documents compiled in a special manual.⁷¹ However, modernisation of ancient texts has become a primary task for researchers. Thus, the guidelines allow the possibility of introducing one's own principles when necessary.

The present edition follows the main principles given in the above-mentioned guidelines and introduces elements of text modernisation, which are determined by the rules of syntax, spelling, and the enrichment of the modern Ukrainian language. Scans of the original manuscript are included. During the archival search in 2024, the editor verified both Orlyk's handwritten page numbering and the pagination

⁶⁸ Paweł Kowal, *Testament Prometeusza. Źródła polityki wschodniej III Rzeczypospolitej*, Warszawa–Wojnowice 2018, p. 683. See also Paweł Kowal, "Polityka wschodnia Jana Pawła II", *Więź* 2018, no. 1 [671], pp. 100–112.

⁶⁹ Filip Orlik (1672–1742) i jego *Diariusz...*, pp. 26–27.

⁷⁰ *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, ed. Kazimierz Lepszy, Wrocław 1953.

⁷¹ *Передача текстів документів і пам'яток: матеріали науково-методичної наради*, ed. Василь Німчук, Київ 1990.

added by the archival staff. An error was noticed in the archival numbering: pages 307 and 307 verso are repeated twice, which corresponds to the author's pages 243, 244, 245, and 246. On page 245 (the number is not clearly visible), there is a large number "11" written in Orlyk's hand as a designation of a section (see table above). In the published version of the translated manuscript, the punctuation has been modernised. However, in some places, it has been deliberately retained in order to convey the atmosphere of the time and place, as well as the emotional and mental state of the author:

- in exceptional cases, Orlyk's punctuation marks have been retained for clarity, as in the sentence: "When that anonymous person arrived at the banker's gate at seven o'clock in the evening on 8 February, he found the guard's money and took it, and put it under his clothes; then he was seized by the guards in the street and taken to prison (:⁷² because in Paris it is forbidden to walk the streets at that time of the evening and at night!:) " (pp. 233 verso – 234 according to the archival page numbering = pp. 96–97 according to Orlyk's page numbering);
- the spelling of upper- and lowercase letters has also been modernised, except for capital letters that convey the author's emotional state, for example, when he writes about religion or his family;
- in the manuscript, the last word on a given page was usually rewritten at the beginning of the next page—such words were not repeated twice in the published version;
- Orlyk's notes which he added in the margins perpendicularly to the main text are given in curly brackets {}, and this fact is indicated in a footnote;
- in the case of unidentified geographical names, the original notation has been retained, marked with an exclamation point in square brackets—[!].

Latin—the language of the elites⁷³ of that time—plays a vital role in the text, which contains numerous letters, hidden quotations, insertions, and Polish-Latin macaronic words. Therefore, their translation is indicated in italics, with the original text given in the footnotes (with added explanations by Liudmyla Shevchenko when necessary).

Latin letters are an important part of the manuscript, similarly as two mysterious epistles that contain Latin insertions (one to the Voivode of Podlasie and the other to His Grace Lord Kryspin, Castellan of Samogitia). Latin insertions and Latin-Polish macaronic words in these letters are marked in bold, with translations and comments by Liudmyla Shevchenko given in the footnotes.

⁷² Orlyk's punctuation mark retained by the editor.

⁷³ Orlyk's note about a recently arrived French consul who claimed to know Latin but never dared to speak it is very telling.

The appendices include glossaries of Latin and Turkish words. There were many more Turkish terms in the entries from 1724, when the hetman was in exile in Thessaloniki, than in the following years of his *Diary*.

VII. HEARTFELT THANKS

I would like to express my profound gratitude to the University of Warsaw Press and its staff, especially Commissioning Editor Jakub Ozimek, for their valuable help in preparing this edition. Thanks are also due to the reviewers from the Ivan Franko National University of Lviv, Professor Bohdana Krysa and Professor Myroslav Trofymuk, as well as to my dear colleagues, Myroslav Nahelskyi, Teresa Chynczewska-Hennel, Mykola Zhulynskyi, Ruslan Tkachuk, and Ihor Nabytovych. I wish to thank Liudmyla Shevchenko, who edited the Latin terms in the original text and compiled the glossary of Latin terms and Latin-Polish macaronic words. Moreover, I would like to thank her and Volodymyr Lytvynov for translating Orlyk's letters written in Latin and for our long-standing friendship and co-operation. I am truly grateful to Zoia Borysiuk, a philologist of the French language, for translating the hetman's French letters. I thank my family and my husband, Ivan Sobol, for their continued interest in Orlyk's exploits and my research. I express my gratitude to the staff of the Diplomatic Archives of the French Ministry for Europe and Foreign Affairs for their assistance and for allowing me to re-examine the manuscript of the *Diary* in 2024.

Un dialogue de trois siècles de Philippe Orlyk avec le monde

(Le *Journal* de Philippe Orlyk à la lumière de nouvelles recherches à Paris)

I. POURQUOI UN DIALOGUE

Alors, pourquoi un dialogue ? Et de trois siècles ? Non seulement à cause de multiples mentions à propos de discussions, de dialogues et de conversations dans le manuscrit. Conscient de leur importance ainsi que de la dimension de ses interlocuteurs, Philippe Orlyk a tout scrupuleusement noté. Sa locution préférée « je me suis amusé lors des discussions » se rapporte tout d'abord au plaisir de la communication humaine. Loin de priser « wódka i kava » (de la vodka et du café) (bien que ce côté privé soit aussi important), il a beaucoup apprécié les gens nobles et intelligents. Parfois l'échange entre ses interlocuteurs lesquels le destin a amené à ce Salonique provincial en 1724, rappelait un séminaire interdisciplinaire consacré au droit international, à la politique, à la diplomatie et à l'histoire, bien qu'il y eût aussi des rencontres longtemps attendues qui n'amélioreraient ni son état d'âme, ni son état d'esprit. A Salonique, comme autrefois Cicéron¹, Philippe Orlyk était en exil. Pour sauver sa vie, il a dû partir au village Halacita, car une pandémie a éclaté à Salonique et dans d'autres villes dont les attaques Orlyk parlera dans les années à venir.

Philippe Orlyk savait motiver ses interlocuteurs à dialoguer – qu'il s'agisse d'un ami proche ou du consul anglais Jones, d'un métropolitite ou d'un protosyncelle de Sinaï, ou encore des nombreux voyageurs au mont d'Athos qui, à chaque fois, rendaient visite à l'hetman. Il s'est laissait volontiers impressionner par l'éclat de la pensée humaine, les capacités non ordinaires, les idées novatrices, les actes et les projets hors du commun. L'hetman Orlyk avait le courage de préserver son individualité face aux épreuves les plus dures, ce qui contribue à l'intérêt de tous ses écrits car il ne laissait pas à côté tout ce qui comptait pour toute société humaine, à toutes les époques.

Son prédécesseur, Ivan Mazepa resta toujours son point de repère comme cela se confirma d'année en année. « Le plus difficile est de rester fidèle à sa propre conscience »² – telle est la formule avec laquelle Ivan Dziouba, critique littéraire

¹ Cicéron a été expulsé de Rome à Salonique où il a vécu dans les années 59–57 avant Jésus-Christ.

² Іван Дзюба, „Найважче бути власною совістю”, у: Богдан Залізник, *Діалоги тривають. Книга інтерв'ю*, т. 2, Львів 2009, с. 147.

ukrainien, a défini son attitude envers le monde. Les principes du bien et du mal, de la liberté et de la captivité demeurent inchangés depuis des siècles. Le 7 décembre (selon le nouveau calendrier) 1724, Philippe Orlyk relate la visite d'un diacre de Volhynie, du monastère de Potchaïv, qui se rendait à Jérusalem : « Et il me raconta des *mirabilia*³, qui ont actuellement lieu en Ukraine. Notamment que non seulement il n'y a plus d'hetman, mais qu'il n'y en aura plus ; que les colonels et tous les officiers cosaques sont transférés à Moscou ; que Monsieur Poloubotok, colonel de Tchernihiv, qui avait présenté une supplique à sa Majesté le Tsar de la part de toute l'armée cosaque pour demander grâce pour l'hetman, a été assassiné ; que tous les trésors et les biens immobiliers de tous les colonels ukrainiens sont confisqués au profit du tsar. Moscou gouverne désormais tout en Ukraine et a soumis tout le pays à son pouvoir ; et tout ce qui s'y passe actuellement – encore le feu Mazepa avait prédit ce qui doit arriver » (vol. 2, 359 verso – PA (pagination d'archives), 350 – PO (pagination d'Orlyk)).

Trois ans plus tard, dans une lettre adressée au roi Stanisław Leszczyński (5–25 juin 1727) et copiée dans le Journal la même année, Ph. Orlyk décrit en détails le théâtre des exécutions instauré en Ukraine. Il lui donne une définition latine *theatrum carnificinae*, se servant de la langue des élites auxquelles il adressait son programme d'action, et à côté, donne sa traduction en polonais « teatr rzeźniczy » (théâtre boucher) (vol. 3, 250 – PA, 185 – PO).

En parlant de Mazepa, l'hetman Orlyk utilise les catégories qui reflètent les limites critiques de la souffrance du peuple ukrainien et de sa révélation tardive : tous, « *clerus i populus* », unanimement, regrettent amèrement et se repentent de « ne pas vouloir suivre les traces (‹ *sequi vestigial* ›) du feu Mazepa qui avait décrit avec des couleurs vives (‹ *in vivis prawie coloribus* ›) leur situation pénible (‹ *teraźniejszy ich oplakany stan reprezentował* ›) » (vol.3, 251 – PA, 188 – PO).

Lisant le manuscrit, on réalise que dans le texte du *Journal* dominent les idées-forces, d'après la définition de Jacques Le Goff : « J'aime beaucoup l'expression que les positivistes avaient trouvé à la fin du XIXe siècle – les *idées forces*, parce que ça montre bien ce rôle de toute une partie d'activité intellectuelle qui fait agir – pas seulement penser mais agir. »⁴

C'est justement un des cas où un document personnel, conçu pour susciter une réaction et encourager un dialogue, parvient à transmettre au monde une idée-force d'une importance universelle. La Parole devient une action.

* * *

³ *mirabilia* – (du latin : mirabilis – miraculeux). Voir plus : *Staropolskie przepowiednie i mirabilia*, oprac. Maciej Eder, Wrocław 2007.

⁴ *Rozmowa I. Jacques Le Goff : Problem historii*, w: Paweł Rodak, *Pismo, książka, lektura / Rozmowy: Le Goff, Chartier, Hébrard, Fabre, Lejeune*, Warszawa 2009, s. 44.

Le manuscrit de l'année 1724 est publié dans la traduction en langue ukrainienne contemporaine ; notre expérience de la traduction des textes slaves a été présentée dans les publications⁵, dans les rapports aux congrès, conférences et séminaires. Dans ce domaine, on peut aussi parler de dialogue, car d'après Umberto Eco, la traduction est aussi un échange intellectuel dans l'éternité. Le scientifique répète plus d'une fois que la traduction doit être considérée « non comme un rapport entre deux langues mais plutôt comme relation entre deux cultures »⁶: « La traduction n'est pas un simple passage de la langue Alpha à la langue Bêta. Les traductions ne se rapportent pas à des *types* lexicaux, mais aux circonstances textuelles, aux *occurrences* (tokens) »⁷; « La traduction ne constitue jamais un simple passage entre deux langues, mais entre deux *cultures*. »⁸ (cursus U. Eco – W.S.).

En définitive, la vie même de Philippe Orlyk et son œuvre représentent aussi un dialogue entre quelques cultures auxquelles il a été lié, ayant laissé des témoignages, parfois fragmentaires mais expressifs, concernant les croyances, les coutumes, la vie privée, la diplomatie et l'éthique du comportement de nombreuses nations : Polonais, Français, Italiens, Juifs, Hongrois, Grecs, Turcs, Bulgares, Moldaves, Tatars et d'autres encore.

Mais aujourd'hui, on a un nouvel aspect quant à la thèse de Józef Gierowski où domine le contexte ukrainienne-polonais, il dit que Philippe Orlyk « était manifestement lié au cercle culturel polonais. Cependant, en politique, malgré ses sympathies de noble pour la République des Deux Nations, il se guidait par l'intérêt ukrainien, et c'est selon cela qu'il devrait être jugé »⁹.

* * *

La culture de la tenue du Journal s'inscrit dans l'époque baroque, en particulier celle de la France du XVII^e siècle. Et c'est en France que le *Journal* baroque de Philippe Orlyk, en cinq volumes (1672 – 1742) est conservé ; il est un des plus volumineux manuscrits dans l'anthologie contemporaine de journaux, d'agendas et de lettres au

⁵ Walentyna Sobol, *Międzysłowiański przekład: polskojęzyczny diariusz Filipa Orlika (1672–1742) w tłumaczeniu na ukraiński*, w: *Z polskich studiów slawistycznych. Literaturoznawstwo. Kulturoznawstwo. Folklorystyka*, red. B. Zieliński, Poznań 2018, s. 243–253; Walentyna Sobol, *Międzysłowiański przekład: polskojęzyczny diariusz Filipa Orlika (1672–1742) w tłumaczeniu na ukraiński*, w: *XVI Міжнародний конгрес слависта: тези и резимеи у два тома*, уред. Бошко Суваїцић, Београд 2018, стр. 107; Валентина Собољ, *Міжслов'янський переклад. Досвід роботи з діярушем Филипа Орлика (1672–1742)*, у: *IX Міжнародний Конгрес Україністів. Літературознавство*, Київ 2018, с. 310–321.

⁶ Umberto Eco, *Doświadczenie przekładu*, „Teksty Drugie”, 2006, nr 6, s. 105.

⁷ Ibidem, s. 108.

⁸ Ibidem, s. 113.

⁹ Józef A. Gierowski, *Orlik Filip h. Nowina*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XXIV, Gdańsk 1979, s. 201.

monde¹⁰, et le plus imposant parmi les témoignages ukrainiens : aux côtés des journaux de Mykhailo Khanenko et Yakiv Markowytsch.

Nous avons visité pour la première fois, les Archives diplomatiques du Ministère des Affaires Étrangères en 2012, en compagnie de l'écrivaine franco-ukrainienne Nathalie Zamoulko-Dubouchet ; malheureusement, à l'époque, nous n'avons pu consulter qu'une copie du *Journal*.

Ce n'est qu'en 2024 que nous avons eu le droit de travailler avec le manuscrit original. Le moment tant rêvé – celui de toucher aux sources impérissables – est enfin advenu : *Juwat integros accedere fontes*¹¹. A ce moment, les Archives du quai d'Orsay étaient désignées comme Archives de l'Europe et des Affaires étrangères de la France.

Tenant entre mes mains les pages écrites par l'hetman ukrainien, je répétais mentalement les lignes de Lina Kostenko, poétesse reconnue ukrainienne : « Ce qui est caché au regard habituel ne se dévoile qu'aux originaux. Lis les manuscrits d'or, regarde aux yeux des siècles »¹².

Lors de cette mission, nous avons pu déchiffrer les passages jusqu'alors incompréhensibles à cause de la mauvaise qualité des copies, ainsi que comparer la pagination et étudier les particularités paléographiques de l'original. Les résultats obtenus nous ont apporté de nouvelles idées et nous ont inspiré dans l'accomplissement de cette tâche important et complexe.

Ce n'est qu'après notre travail avec l'original, au début du XXI^e siècle¹³, que le texte de l'année 1724 a eu les perspectives de devenir accessible aux lecteurs – et ce n'est pas une coïncidence. Cela est même hautement symbolique car justement 2024 marque le tricentenaire de sa rédaction. Et même trois siècles plus tard, on peut y trouver de nombreux parallèles, contextes et références qui permettent de mieux comprendre nos problèmes contemporains – ceux de l'Ukraine et du monde entier.

Ce n'est pas un hasard si même trois siècles écoulés n'ont pas réussi à atténuer le caractère confessionnel de ce document personnel. Bien au contraire, il a suscité des doutes quant à l'affirmation selon laquelle : « La plupart des idées d'Orlyk sont restées inconnues de ses compatriotes ; du moins ne s'en sont-ils pas réclamés. Chez

¹⁰ *Remarkable Diaries. The World's Greatest Diaries, Journals, Notebooks, and Letters*, New York 2020.

¹¹ Accéder à des sources intègres (lat.).

¹² Ліна Костенко, *Вибране*, Київ 1989, с. 547. « Од звичайного погляду скрите відкривається лиш дивакам. Прочитай золоті манускрипти, подивися у вічі вікам ».

¹³ Voir: Валентина Соболев, *Штрихи до постаті Пилипа Орлика (на підставі його діяриуша)*, у: Пилип Орлик. *Життя, політика, тексти. Матеріали Міжнародної наукової конференції „Ad fontes” до 300-річчя Бендерської конституції 1710 року*, Київ, 14–16 жовтня 2010 року, ред. Наталя Яковенко, Київ 2011, с. 61–74; Walentyna Sobol, *Piękno listów miłosnych staropolskich i staroukraińskich (Jana Sobieskiego i Filipa Orlika)*, w: *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej*, t. 4: *Stulecia XVI–XIX. Nowa perspektywa historyczna i językowa*, red. Piotr Borek, Marceli Olma, Kraków 2015, s. 121–128.

eux, en Ukraine, les Cosaques se battaient avec acharnement pour préserver ce qui restait d'autonomie »¹⁴.

Le *Journal* manuscrit de Philippe Orlyk a été rédigé entre 1720 et 1732. A ce jour, il n'a été publié qu'en extraits. Un fragment du début du Journal (1720 – début 1723) a été copié et publié par Jan Tokarzewski en 1936 à Varsovie. Le manuscrit des années 1725 – 1726 est aussi publié à Varsovie en 2021 et en 2023 : *Filip Orlik (1672–1742) i jego Dziariusz* (Transcription du manuscrit, édition, introduction et commentaires par Walentyna Sobol).

Les recherches de 2024 aux archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères de France avaient pour but de déchiffrer les passages souvent illisibles des copies de mauvaise qualité, ainsi que de comparer la pagination et d'étudier les particularités paléographiques de l'original, dont il sera question plus loin. Ce travail a porté ses fruits, nous inspirant de nouvelles réflexions. Surtout, il a donné des forces pour poursuivre une tâche d'une importance et d'une complexité exceptionnelles.

II. LES BASES MÉTHODOLOGIQUES

De nos jours, une des principales découvertes de l'école des Annales – la collaboration, c'est-à-dire l'utilisation des méthodes d'autres sciences sociales – fait partie intégrante de la pratique de recherche : s'adressant aux historiens, Jacques Le Goff a souligné que cette méthode trouve ses origines dans le mouvement des Annales. Le savant parle de deux principes fondamentaux de son école ou de l'identification (« rozpoznanie »), qu'il qualifie de « véritable révolution ». Le premier principe précise que le fait historique n'est pas donné par l'histoire mais construit par l'historien¹⁵.

Dans notre cas, alors que nous travaillons avec le manuscrit complexe, rédigé en plusieurs langues, où la paléographie pratique occupe une place prépondérante, il est impossible sous-estimer la deuxième thèse fondamentale de l'école des Annales : « l'histoire ne peut être pratiquée de manière appropriée, approfondie et véritablement explicative que si elle collabore avec d'autres sciences sociales. Celles-ci incluent l'économie, la linguistique, la sociologie, l'ethnologie [...]. L'histoire doit donc être multidisciplinaire »¹⁶. Bien que l'histoire, comme estime le savant, doit être multidisciplinaire, de nos jours, la science met l'accent non sur l'économie, la linguistique ou la sociologie mais surtout sur l'ethnologie et l'anthropologie, c'est

¹⁴ Serhii Plokhyy, *Aux portes de l'Europe : Histoire de l'Ukraine*, trad. Jacques Dalarun, Paris 2022, p. 191.

¹⁵ *Rozmowa I. Jacques Le Goff...*, s. 32.

¹⁶ Ibidem, s. 33.

pourquoi, affirme Jacques Le Goff, la définition « une anthropologie historique » est devenue à la mode¹⁷.

Caractérisant le journal comme un phénomène d'identification, Philippe Lejeune souligne l'importance de la perception et, en même temps, de la compréhension de l'identité intérieure de l'auteur par lui-même. Le chercheur, affirme-t-il, doit « une chose qu'il faut pouvoir contrôler, qu'est un phénomène d'identification... »¹⁸. Dans sa conversation avec Philippe Lejeune, Paweł Rodak, spécialiste reconnu de documents personnels, a demandé à son collègue français « Ne pourrait-on pas écrire pour parvenir à faire ce que l'on écrit, au lieu de simplement faire quelque chose avec des mots ? Ce serait, dit-il, une variété spécifique de *l'utilisation performative* du mot ou < d'une magie individuelle > : une incantation de soi-même et de sa vie à l'aide des mots écrits »¹⁹ [cursus – W.S.].

C'est surtout cette magie individuelle et l'incantation de soi-même et de sa vie consacrée à une grande cause qu'on perçoit dans le *Journal* de Philippe Orlyk. Et cela paraît logique. Après tout, le problème de l'art du mot en tant qu'une performance n'est pas nouvelle mais il garde toujours son actualité. Son aspect théorique reste toujours dans le champ d'intérêt des savants. Richard Bauman y réfléchissait en analysant la situation quand la performance « ...devient un facteur *constitutif* du domaine de l'art verbal en tant que communication orale »²⁰ [cursus R. Bauman – W.S.]. Donc, la perspective de lire des documents personnels en tant qu'action à l'aide de la Parole reste la plus importante.

Le problème du *Journal* en tant qu'une action à l'aide de la parole a été traité par Paweł Rodak dans son ouvrage de synthèse *Dziennik osobisty jako praktyka pisemna: działanie, materialność, tekst* (Journal intime comme une pratique écrite : action, matérialité, texte). Nous partageons la thèse du chercheur : « pour comprendre la signification, on doit plutôt étudier la dynamique des mots, pas leur fonction purement intellectuelle »²¹.

L'atmosphère substantielle et communicative de cette œuvre est digne d'émerveillement. On peut parler d'un champs émotionnel particulier entre le *Journal* et son auteur ; c'est pourquoi cette œuvre possède un aspect spécifique de la pervasion, qu'aucune copie ne saurait restituer. Les signes d'identification du *Journal*, tel que je l'ai consulté aux Archives du Ministère de L'Europe et des Affaires étrangères sont phénoménaux. Les feuilles écrites et numérotées à la main, les corrections, les ratures,

¹⁷ Ibidem, s. 28.

¹⁸ Розмова V: Навколо автобіографії та особистих щоденників, у: Павел Родак, *Письмо, книжка, лектура*. Розмови, пер. Олесь Герасим, Варшава 2016, с. 259.

¹⁹ Ibidem, c. 275.

²⁰ Richard Bauman, *Verbal Act as Performance*, „American Anthropologist” 1975, no. 2, p. 293.

²¹ Paweł Rodak, *Dziennik osobisty jako praktyka pisemna: działanie, materialność, tekst*, w: *Antropologia pisma od teorii do praktyki*, red. Philippe Artières, Paweł Rodak, Warszawa 2010, s. 180.

les précisions ajoutées perpendiculairement au texte principal dans les marges permettent de ressentir l'humeur de l'auteur, ce que aucune copie n'est capable de transmettre. Le papier, d'un jaune pâle, identique à celui des lettres de son épouse Anna retrouvées en mai 2024 aux Archives Czartoryski à Cracovie, dégage quelque chose que l'on peut qualifier de « magie individuelle ». Ce papier de bonne qualité, fabriqué au XVIII^e siècle, a résisté à l'épreuve du temps.

II.1. LES PARTICULARITÉS PALÉOGRAPHIQUES DU MANUSCRIT DE PH. ORLYK

La paléographie est une discipline auxiliaire qui étudie l'aspect extérieur des ouvrages manuscrits, le support matériel, les procédés de l'écriture, l'histoire des formes et des systèmes de notation, ainsi que les particularités de la graphie. En résumé, elle s'intéresse à l'aspect général du manuscrit, à son support et aux instruments d'écriture – encre, plume, crayon et autres. Traditionnellement, la paléographie se concerne les ouvrages allant du XI^e au XVIII^e siècle. Ce n'est qu'à la fin du XVIII^e siècle qu'a eu lieu un passage progressif de la paléographie à la néographie.

Revenons à l'aspect extérieur des cinq volumes que j'ai pu examiner *de visu* au quai d'Orsay. J'ai été agréablement surprise par leurs reliures de cuir vert, contrastant avec les lettres et les chiffres dorés ainsi que le signe d'édition. Ce dernier, de couleur soleil, figure des deux côtés de chacun des cinq volumes. On y lit : au centre 1. RF ; dans le cercle intérieur *Liberté. Égalité. Fraternité*, devise ayant remplacé celle de la monarchie constitutionnelle : *Nation. Loi. Roi*. Le cercle extérieur porte au-dessus l'inscription Archives des Affaires Étrangères.



En 1882, le manuscrit a été massicoté et relié, les cinq volumes ont été numérotés – de 7 à 11, une pagination d'archives a été ajoutée.

Le volume 1 d'Orlyk – vol. 7

Le volume 2 d'Orlyk – vol. 8

Le volume 3 d'Orlyk – vol. 9

Le volume 4 d'Orlyk – vol. 10

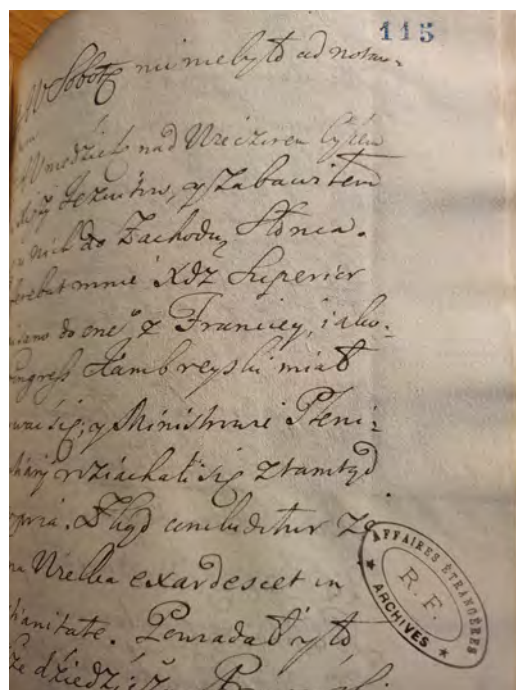
Le volume 5 d'Orlyk – vol. 11

Les volumes reliés diffèrent quelque peu par leur format. Ainsi, le tome n° 2 (d'Orlyk), qui correspond au tome 8 selon l'archivage (*Pologne. 1723 à 1725. Orlick. Archives des Affaires étrangères.* 8), est plus étroit (16,5 cm) que les tomes 4 et 5 (largeur 18 cm). Le plus étroit est le tome 9 (3), dont la hauteur est de 34 cm mais la largeur seulement de 15,5 cm. La différence de dimensions est visible sur la photo. La hauteur de chacun des volumes est de 34 cm, mais leur épaisseur et leur largeur varient. Les plus larges, comme on le voit sur la photo, sont le tome 7 (le premier d'Orlyk) et le tome 11 (le cinquième d'Orlyk). Les reliures les plus étroites (et donc celles où la numérotation d'Orlyk a le plus souvent été massicotée) sont celles des tomes 8 (2), 9 (3) et 10 (4). Le nombre de pages diffère selon chaque volume. La numérotation aussi, on le détaillera plus loin. Le tome 9 (3 d'Orlyk) mesure 15 cm de large, tandis que le tome 8 (2) fait 16 cm. Les plus larges, à savoir les tomes 7 (1) et 11 (5), mesurent 18,5 cm. Cela est parfaitement visible sur les photos.





Le manuscrit de 1724, que nous publions pour la première fois en traduction en ukrainien moderne, a été soigneusement lu et étudié au cours du travail aux Archives. On a pu rétablir la numérotation propre d'Orlyk, car sur de nombreuses feuilles les marques de l'auteur avaient été massicotées lors de la reliure. En revanche, la numérotation d'archives est bien visible : elle a été apposée au tampon sur la première page de chaque feuillet. Ainsi, si le numéro d'archive est 115, comme on le voit sur la photo ci-dessous, le verso du feuillet devient 115 verso. La page reproduite du manuscrit de 1724 provient du deuxième tome – qui, comparé aux quatre autres volumes, est



le plus étroit. Il est probable qu'il était en moins bon état que les autres, et a été masicoté de quelques millimètres supplémentaires lors de la reliure. La numérotation d'Orlyk de 1724 est la plus endommagée : souvent, les numéros de pages inscrits de sa main ont été coupés.

Concernant *le papier*, il est fort probable que l'hetman l'ait rapporté d'Europe. Cette hypothèse a été confirmée lors de notre travail aux Archives Czartoryski en mai 2024 où sont conservées les lettres de son épouse Anna Orlyk écrites durant son exil à Salonique. Le papier y est de la même bonne qualité, de la même teinte jaune pâle, et sans filigranes. Seule la dernière page du manuscrit de 1727 (n/434 et 434 verso du vol. 3) présente quelques taches. Mais ni l'eau ni l'humidité n'ont pu délayer l'encre de qualité.



Page 434 et 434 verso (NA) du 3-me volume a des taches. C'est le seul dommage notable du manuscrit dans son ensemble.

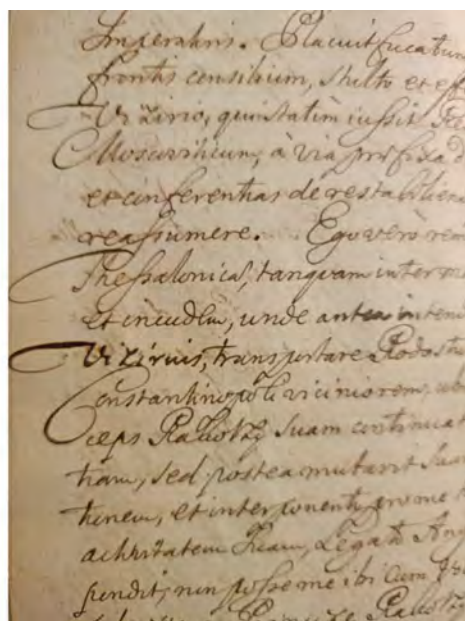
L'écriture, en tant que processus psychophysiologique complexe, mérite une attention particulière. Celle de l'auteur de ce *Journal* est claire mais sa manière de tracer les caractères varie parfois. Ainsi, les lettres rédigées en français — langue qu'il avait appris en autodidacte — sont écrites dans une calligraphie plus élaborée en comparaison avec ses texte polonais, langue qu'il maîtrisait parfaitement. Grâce à cela, la lecture des passages en français ne pose pas de problèmes.

Les mots écrits de Philippe Orlyk relèvent l'écriture rapide (*skoropys*) du XVIII^e siècle. Sa manière de s'exprimer dans ses notes Orlyk personnelles comme dans ses

lettres officielles copiées (à l'exception de celles « écrites en chiffres ») témoigne d'une excellente instruction. Au collège jésuite de Wilno et à l'Académie Mohyla de Kyïv, la rhétorique constituait le sommet de l'éducation. Les effets de cette formation se reflètent dans le texte de la Constitution de 1710, et dans les exercices poétiques, ainsi que dans les particularités syntaxiques de ses notes personnelles : emploi surprenant de la syntaxe, signes diacritiques, abréviations... La conclusion de Myroslav Trofimuk à propos de la Constitution peut aussi s'appliquer à la syntaxe du Journal qui a aussi connu « une nette influence de la doctrine rhétorique de XVII^e–XVIII^e siècles enseignée à l'Académie de Wilno et à l'Académie Mohyla de Kyïv, dans le cadre du cours fondamental des *Humaniora* »²².

Ph. Orlyk se sert de la langue ancienne polonaise de XVIII s. incrustée abondamment de latin, de macaronismes polono-latins, turcs et de slavon d'église. Les lettres en latin, français et polonais sont copiées, celles « écrites en chiffres » que mentionnées.

Dans le manuscrit de 1724 il y a beaucoup d'exemples d'une belle écriture de Philippe Orlyk. Par exemple, la lettre de l'hetman en latin au comte Flemming avec les beaux ductus (vol.1, p.371, 374 = 370, 370 verso).



²² Мирослав Трофимук, *Конституція 1710 року: проблема автентичності*, у: Пилип Орлик. *Життя, політика, тексти...*, с. 274.

De nos jours, le rôle et l'importance de l'encre dans les manuscrits peuvent être perçus comme une métaphore. Mais au XVIII^e siècle c'était une réalité exprimée par George Byron : « Il suffirait d'une goutte d'encre pour faire réfléchir des millions de gens ».

Dans le cas de Philippe Orlyk, cette pensée pourrait être complétée par un proverbe arabe : « L'encre des sages est aussi précieuse que le sang des martyrs ». On connaît de nombreuses recettes de fabrication de l'encre : à base de feuilles de bouleau, de chêne, d'aulne, ou encore d'écorce de pommier ou de frêne. Il est probable qu'à l'aide de méthodes contemporaines, on puisse identifier la provenance de l'encre de ce manuscrit. Mais dès aujourd'hui, on peut déjà souligner sa très bonne qualité : dans nos cinq volumes, seul la concentration et les dégradés varient. L'encre du premier volume (1720 – début 1723) est plus claire ; elle est nettement noire à partir du deuxième volume (février 1723 – fin 1725). De gros problèmes attendent les paléographes qui voudront lire les cinq dernières années du Journal : 1728, 1729, 1730, 1731, 1732.

En évoquant le problème de la qualité de l'encre, nous aimerions raconter une histoire presque magique. Avant notre arrivée aux Archives du quai d'Orsay en 2012, nous n'avons pas prêté une attention suffisante au dessin de la page 311 du premier volume (la page 573 dans l'édition facsimilée de Harvard de 1989²³). Malheureusement, l'unique dessin de l'auteur du Journal y apparaissait comme une grande tache d'encre. Mais la copie consultée aux Archives a révélé qu'il s'agissait en réalité du plan de localisation d'Aghiasma, une source miraculeuse de l'eau sainte. Orlyk y indique non seulement l'endroit où l'eau amère se transforme en eau sucrée, mais aussi les neuf autres miracles et curiosités vus autour de la source.

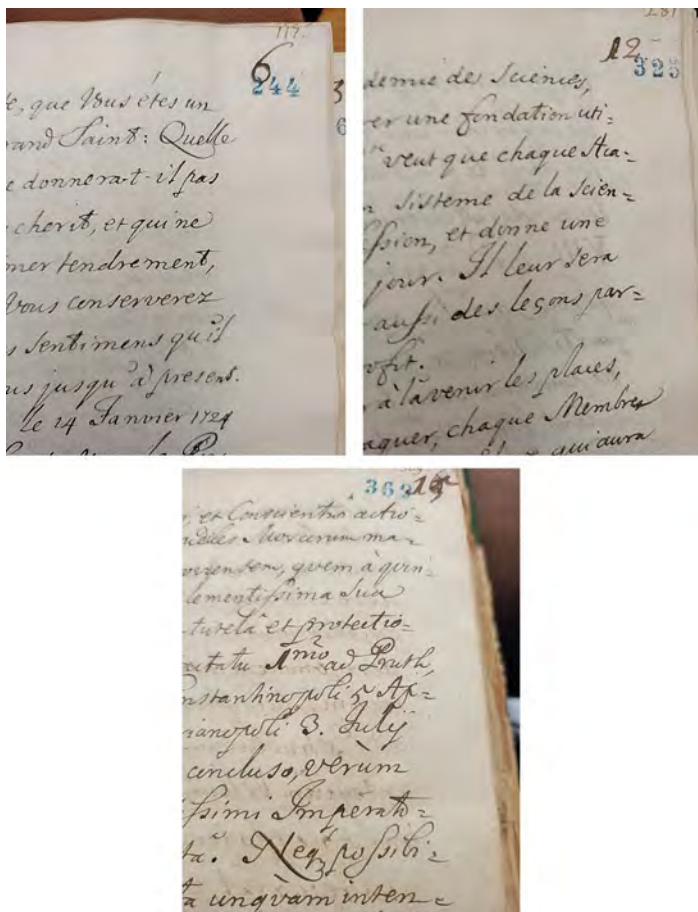
Même en 2012, on ne pouvait pas toujours comprendre la signification profonde de ce dessin. Mais où réside la magie ? Eventuellement, dans le fait que ce n'est que grâce à l'original — avec le tracé précis de chaque ligne — que l'on a pu apprécier pleinement le procédé « intersémiotique » lorsque les explications du texte, organisées en dix points, correspondent au dessin²⁴.

Le matériel, les procédés et les moyens d'écriture, c'est-à-dire, le papier, l'encre et la plume, relèvent des questions traitées par la paléographie et non par la textologie. On sait que l'écriture à la plume doit, durant plusieurs siècles, limiter les possibilités d'individualisation. Une plume de métal est considérée comme une invention du génie humain. Est-ce que Philippe Orlyk s'en est servie ? Vraisemblablement, oui. Il est connu que, dans la Rome antique, les plumes étaient fabriquées en airain, en cuivre et en argent. Au XV^e siècle, les maîtres allemands utilisaient déjà des plumes de cuivre et d'argent.

²³ *The Diariusz podróży of Pylyp Orlyk (1720–1726)*, Harvard Library of Early Ukrainian Literature, Texts, vol. V, Cambridge MA 1989, p. 658.

²⁴ Walentyna Sobol, *Dyskurs życia prywatnego w „Diariuszu podróży” Filipa Orlika (ujęcie komparatystyczne)*, w: *Memuarystyka w dawnej Polsce*, red. Piotr Borek, Dariusz Chemperek, Anna Nowicka-Struska, Kraków 2016, s. 161–167.

Le manuscrit de 1724 est probablement le plus intéressant, car unique par comparaison aux autres à plusieurs égards. Tout d'abord, il a une pagination particulière. On faut dire que seules les notes des années 1723 – 1724 comportent une triple pagination, à la différence des autres volumes. La première faite par Philippe Orlyk lui-même, dans beaucoup de cas peu lisible, est censée figurer sur chaque page. La deuxième, apposée aux Archives, est un tampon. Quant à la troisième, elle mérite d'être expliquée. Voici trois exemples de 1724.

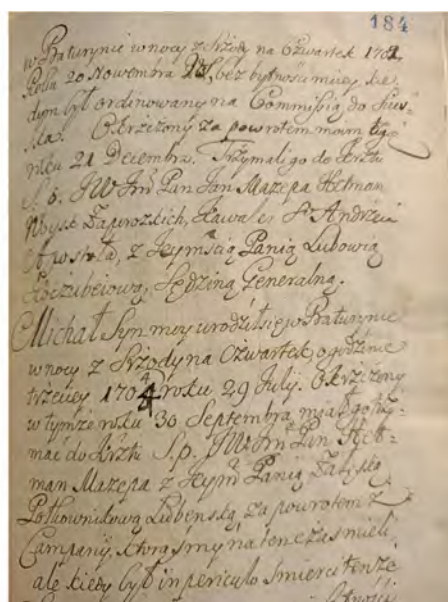
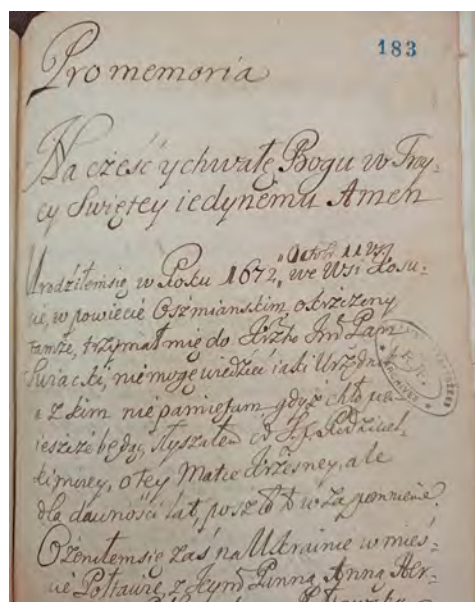


Comparons trois feuillets. Par exemple la page 369 du *Journal* de 1724 selon la numérotation d'archives. Bien que la numérotation propre de l'auteur eût été malencontreusement massicotée lors de la reliure, l'accès à l'original nous a permis de la rétablir : il s'agit bien de la page 369 selon la numérotation de l'auteur ; dans ce cas, nous avons la coïncidence heureuse entre la pagination d'archives et celle de l'auteur, mais il s'agit en réalité d'une exception. En dessous, figurent de grands chiffres « 15 »,

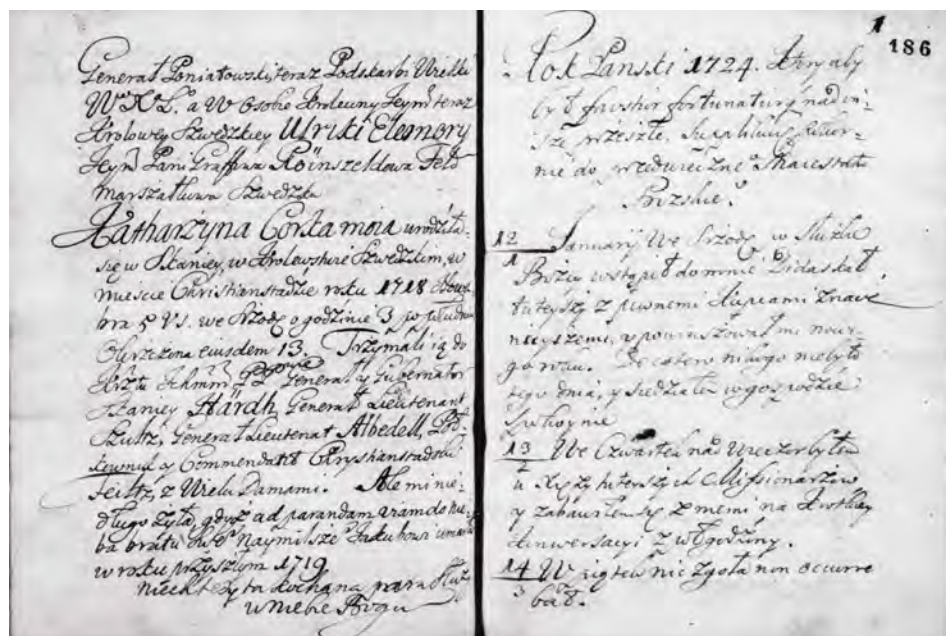
également écrits de la main de l'auteur du journal. Il est vraisemblable qu'Orlyk avait prévu de numéroter, dans l'ordre chronologique, toutes les parties de son manuscrit dans leur ensemble. Mais il n'a numéroté que le manuscrit de 1724, en 16 sous-sections.

Par exemple, sous le grand chiffre « 1 » (dont la taille est bien plus grande que celle des minuscules chiffres portés sur chaque page), on compte 11 feuillets écrits recto verso. Cela fait donc 22 pages. Sous le grand chiffre « 2 », on trouve 12 feuillets, soit 24 pages. Un tableau récapitulatif est donné plus bas. La troisième numérotation est celle de l'archive : 412 feuillets, chacun ayant un verso. Ainsi, dans le deuxième tome (qui correspond, dans la numérotation d'archives françaises, au tome 8), le manuscrit compte en tout 824 pages. Les feuillets 409, 410, 411 et 412 sont vierges.

Avant le texte de 1724 proprement dit, on trouve un fragment autobiographique. L'auteur, ayant probablement des projets en tête, n'y a pas mis de numéros de pages. Ce texte manuscrit n'a été numéroté que par le tampon d'archive en 1882 à Paris (tome 2, 183–183 verso ; 184–184 verso ; 185–185 verso). Il s'agit de la section *Pro memoria. Na cześć i chwałę Bogu w Trojcy Świętej jedynemu Amen*, occupant trois feuillets, six pages. Les photos prises en 2024 aux archives de Paris montrent une écriture nette et précise, qu'aucune copie n'aurait pu restituer avec autant d'authenticité.



Comme on peut le constater, immédiatement après la section autobiographique *Pro memoria. Na cześć i chwałę Bogu w Trojcy Świętej jedynemu Amen*, les premières notes de 1724 sont écrites avec une encre plus claire. Le contraste marqué de l'encre et des lettres laisse supposer que l'hetman Orlyk a rédigé ces passages à des moments différents et dans un état physique et psychologique peu favorable.



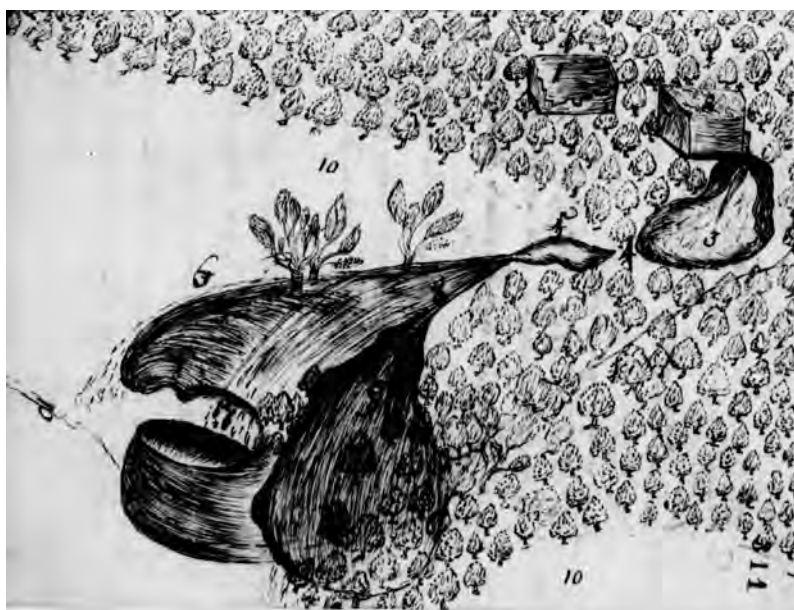
Le travail aux Archives a permis de reconstituer la numérotation d'Orlyk du manuscrit de 1724, massicotée lors de la reliure du manuscrit en 1882. Le tableau présenté ci-dessous éclaire la logique de cette double numérotation. La première est celle des grands chiffres (16 sections). La seconde, en minuscules chiffres, est la pagination continue, que ni les relieurs, ni les copies de Harvard, ni les éditions ultérieures n'ont cherché à préserver.

Numero de groupes de feuillets numérotés par Orlyk	F. Pages tamponnées aux Archives	Pages numérotées par Orlyk	Quantité de feuillets	Quantité de pages
1	186	1 –	11	24
2	198	25	12	24
3	210	49	12	24
4	222	73	12	24
5	234	97	10	20
6	244	117	12	24
7	256	141	12	24
8	268	165	12	24
9	280	189	16	32
10	296	221	12	24
11	307	245	18	36
12	325	281	12	24

Numero de groupes de feuillets numérotés par Orlyk	F. Pages tamponnées aux Archives	Pages numérotées par Orlyk	Quantité de feuillets	Quantité de pages
13	337	305	20	40
14	357	345	12	24
15	369	369	12	24
16	381	393	16	32
	397–399: Notata ex Ecclesiaste			
	399–400 verso: vocabulaire de l'auteur. 401–402: vierges 402 verso–403 verso: vocabulaire 404–405: pages vierges 406verso–408 verso: vocabulaire de l'auteur 408–412: vierges			

II.2. EXCLUSIVITÉ DU MANUSCRIT DE 1724

Le dessin du plan fait à la main par Philippe Orlyk est unique dans l'ensemble des cinq volumes. Il se trouve dans le texte de 1724. Voici sa copie à laquelle on a eu l'accès en 2012 aux Archives d'Orsay. En 2012, nous avons pu en obtenir une copie.



En dessous, figure une autre reproduction, de moindre qualité, issue de l'édition fac-similé de Harvard (p. 573), où l'on ne voyait qu'une tache d'encre.



Nº 2

Ce n'est qu'en août de 2024 que nous avons eu l'occasion²⁵ d'étudier de visu et de réinterpréter l'unique dessin accompagné d'un commentaire en dix points rédigé par Orlyk lui-même.



Nº 3

²⁵ Walentyna Sobol, *Dyskurs życia prywatnego w „Diariuszu podróżnym” Filipa Orlika (ujęcie komparatystyczne)*, w: *Memuarystyka w dawnej Polsce*, red. Piotr Borek, Dariusz Chemperek, Anna Nowicka-Struska, Kraków 2016, s. 161–167.

Comparons l'original net avec la copie (n. 3) faite à Paris en août 2012 (n. 1), ainsi qu'avec la page du fac-similé de Harvard (n. 2). À l'époque, sur celle de Harvard on ne voyait qu'une tache d'encre à la place de la carte. En réalité, il s'agit d'un exemple de l'anthropologie virtuelle baroque. Ce dessin-carte, avec une explication détaillée de chacun de dix lieux, illustre une méthode baroque d'étude d'un phénomène de la nature, en mettant l'accent sur un lieu précis près de « l'*ahiazma* » où l'eau amère se transforme en eau sucrée.

Même du point de vue formel, le manuscrit de 1724 n'est traditionnel qu'au premier abord. Les fragments personnels, parfois même intimes, contrastent avec les affaires politiques et diplomatiques ainsi qu'avec les nombreuses lettres inscrites « *pro memoria* ». Le manuscrit est unique dès la première ligne, car ici – *Pro memoria*. À l'honneur et à la gloire de Dieu en la Sainte Trinité, le seul. Amen – l'auteur a exprimé ce qu'il avait au fond du cœur et vers quoi son cœur voulait s'envoler : c'est l'histoire de sa grande famille dont il a été séparé.

Comme clé d'analyse, on peut retenir le concept de « lieux de mémoire » introduit dans le circuit scientifique par Pierre Nora, représentant de la troisième génération de l'Ecole des Annales. « La curiosité pour les lieux où se cristallise et se réfugie la mémoire est liée à ce moment particulier de notre histoire », – précise le chercheur²⁶. Son constat que le sentiment de la continuité « devient résiduel à des lieux. Il y a des lieux de mémoire parce qu'il n'y a plus de milieux de mémoire »²⁷ nous paraît universel. Pierre Nora souligne que « le temps des lieux, c'est ce moment précis où un immense capital que nous vivions dans l'intimité d'une mémoire disparaît pour ne plus vivre que sous le regard d'une histoire reconstituée »²⁸.

Tout son Journal est imprégné de son souhait le plus cher – rejoindre sa famille. Il suffit de comparer la première note du février 1723 et celle de l'année 1724²⁹ :

Rok Panski 1723 February 14/3 dies.

W niedzielę w dzień świętej Anny Prorokini, patronki najmiłszej małżonki mojej odprawiłem imienia i rodzenia Jej solennitatem z wielkim i nieznośnym serdecznym żalem, nie miałem szczęścia obecnie powinszować Jej mści i celebrować ten dzień wspólnie z Jej mścią. Sercem jednak rozkwilonym, i duszą żalem przerażoną życząc Jej mści długiego i szczęśliwego[go] wspólnie ze mną pożycia, dałem na tę intencję na dwie służby Boże do dwóch Cerkwi, suplikując do Majestatu Boskie[go], aby mię jako najprędzej z te[go] kraju wyprowadził,

²⁶ Pierre Nora, *Entre Mémoire et Histoire. La problématique des lieux*, dans : *Les Lieux de mémoire*. 1, dir. Pierre Nora, Paris 1997, p. 23.

²⁷ Ibidem, p. 23.

²⁸ Ibidem, p. 28.

²⁹ Les extraits du manuscrit sont cités en conservant le style d'écriture d'Orlyk, l'orthographe ayant été modernisée conformément à *Instrukcja wydawnicza dla Źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. Kazimierz Lepszy, Wrocław 1953.

i zdrową widzieć moją najmiłszą małżonkę pozwolił. Z gospody tego dnia nigdzie nie wychodził... (vol. 2, 4 – 4 verso – PA ; 2 – PO).

Le dimanche, jour de sainte Anne la Prophétesse, patronne de ma très chère épouse, j'ai célébré la solennité de son nom et de sa naissance avec une grande et insupportable douleur du cœur ; je n'ai pas eu la chance d'adresser à Sa Seigneurie personnellement mes vœux ni de célébrer ce jour en compagnie de Sa Seigneurie. Toutefois, avec un cœur brisé et une âme déchirée par le chagrin, en souhaitant à Sa Seigneurie une longue et heureuse vie à mes côtés, j'ai offert deux messes pour cette intention dans deux églises, suppliant la Majesté divine de me faire sortir au plus vite de ce pays et de me permettre de revoir saine et sauve ma très chère épouse. Ce jour-là, je ne suis pas sorti de mon logis...

Ces tristes notes de 14 février 1723 (par elles commence le 2^e vol.) s'accordent étroitement avec une insertion autobiographique qui ouvre le manuscrit de 1724. Philippe Orlyk donne un titre baroque à une des plus succinctes mais une des plus importantes sous-sections : *Pro memoria. À l'honneur et à la gloire de Dieu en la Sainte Trinité, le seul. Amen.* C'est une perle de cette période, soi-disant prisonnière, de son séjour à Salonique, quand la tristesse à cause de l'absence de sa femme et de ses huit enfants atteint le sommet le poussant à remplir six pages des lieux de mémoire : les dates et les localités de sa naissance et de son mariage, ainsi que dates et les circonstances de la naissance de ses enfants ; les souvenirs de ces événements vont aider Philippe Orlyk à supporter les temps les plus cruels lui redonnant des forces.

Le fait que les pages de ce récit autobiographique n'ont que la pagination d'archives (F. 183 – 185) donne à réfléchir et à faire des hypothèses. Le manuscrit de l'année 1724 commence à la page 186 (Orl. 1. Rok Pański 1724).

Ce récit peut être qualifié comme échantillon d'une autobiographie baroque. Nonobstant sa manière concise, ce lieu de mémoire se répercute plusieurs fois, même tragiquement, à chaque fois qu'Orlyk se souviendra de sa femme, de ses enfants et, plus tard, de ses petits-enfants et de son entourage. De lui-même, on ne trouve que les deux faits : les dates de sa naissance et de son mariage ; les autres notes sont consacrées à ses huit enfants, leurs parrains et marraines. Assez souvent, le jour et l'heure de leur arrivée au monde ont été marqués par des dangers et des épreuves qui ont tombé sur les épaules du père hetman, marquant aussi le destin de toute la famille, surtout celui de sa femme Anna. La corrélation de ces courtes notes *Pro memoria* – avec une perspective dans le temps – crée un panorama épique dont émanent les moments les plus heureux nonobstant des nuances dramatiques et même tragiques, gravés dans les mots écrits à la main. La note consacrée à la naissance de chacun de ses enfants a son style traditionnel mais une tonalité émotionnelle différente. Parfois, on voit des corrections de l'auteur : en 1724, Philippe Orlyk, âgé de 52 ans, renouvellait dans sa mémoire le fait de sa présence lors de la naissance des enfants ; d'après lui, ses fils Michel [Michał], Jacques [Jakub, Yakiv] et ses filles Anastasia [Anastazia],

Barbara et Catherine [Katarzyna] sont venus au monde en sa présence (« na łonie moim » / « au mon sein »). Il était triste quand il ne pouvait pas être présent lors de la naissance de ses autres enfants. Les causes de son absence (« bez bytności mojej »), lors de la naissance de son fils Grégoire [Hrehory] et de sa fille Maryna étaient ses obligations militaires et les affaires d'importance nationale dont il parlait très sommairement. L'arrivée au monde de sa première fille Anastasia le 6 novembre 1699 fut une exception heureuse, car c'était la période de paix, de trêve.

Anastazja Teodora córka moja pierworodna urodziła się na łonie moim w Połtawie, z niedzieli na poniedziałek, w nocy, o godzinie czwartej roku 1699 Nowembra 6. Odrodziła się zaś przez Krzest Święty *eiusdem* 9. Trzymali ją do Krztu J[ego] m[ość] Pan Hrehory Hercyk szwagier mój, z Jejm[ością] Panią Ma[ks]imiczówną siostrą swoją rodzoną, i J[ego] m[ość] Pan Lewenec Asauł na ten czas, a potym Pułkownik Połtawski, z Jej m[ością] Panią Paraskewą Iskrzyną Pułkownikową Połtawską³⁰.

Anastasia Théodora, ma fille aînée est née en ma présence à Poltava, dans la nuit du dimanche au lundi, à quatre heures, en l'année 1699, le 6 novembre. Baptisée le 9 du même mois. Elle fut tenue sur les fonts baptismaux par Sa Seigneurie Grégoire Hercyk, mon beau-frère, et Sa Seigneurie Madame Maximitch, sa sœur, par Sa Seigneurie Lewenec, capitaine, puis le colonel de Poltava, avec Sa Seigneurie Madame Paraskewa Iskra, épouse du colonel de Poltava.

Anastasia (6.11.1699 – 1728, Kiel), femme du général Stenflucht, était morte à l'âge de 29 ans, ayant deux fils – Charles [Karol] de 4 ans et Philippe [Filip] de 2 ans³¹.

La note sur la naissance de son fils Grégoire (1702 – 1759), filleul de Mazepa, feld-maréchal de Louis XV et la gloire de France, est tout à fait différente ; à ce moment, Orlyk était envoyé à Sevsk :

Hrehory Piotr syn mój urodził się w Baturynie w nocy ze środy na czwartek 1702 roku 20 Nowembra VS bez bytności mojej, kiedym był ordynowany na komisję do Siewska. Okrzczone za powrotem moim tegoż roku 21 Decembra. Trzymali go do Krztu ś[więtej] p[amięci] J[ego] W[ielebność] J[ego] M[ość] Pan Jan Mazepa Hetman Wojsk Zaporoskich, Kawaler ś[więtego] Andrzeja Apostoła, z J[iej] M[ością] Panią Lubowią Koczubową Sędzią Generalną.

Grégoire Pierre, mon fils, fut né à Batouryne dans la nuit du mercredi au jeudi en l'année 1702, le 20 novembre V[eteris] S[tili], en mon absence, quand je fus envoyé à la

³⁰ On garde l'orthographe de Philippe Orlyk. Si le texte est un peu modernisé, on prend pour référence l'édition : *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. Kazimierz Lepszy, Wrocław 1953.

³¹ D'après Borys Kroupnytsky, dans les années 1750, le petit-fils de Philippe Orlyk était officier dans le régiment de Grégoire Orlyk, travaillait pour la diplomatie en faveur de l'Ukraine, prenait part aux pourparlers des Français avec des Suédois concernant les droits cosaques à Stockholm : Борис Круппницький, *Гетьман Пилип Орлик*, Київ 1991, с. 70.

Commission à Sevs. Baptisé après mon retour, la même année, le 21 décembre. Il fut tenu, lors de son baptême, par feu Son Altesse Sérénissime Ivan Mazepa, l'hetman de l'Armée Zaporogue, cavalier de l'ordre de Saint-André Apôtre, avec Sa Seigneurie Madame Lubow Koczubei, épouse du juge général.

En 1730, sept ans après, Grégoire viendra à Salonique incognito avec une mission secrète diplomatique. Il n'aura pas le droit de révéler son vrai nom, et le père devra garder le secret et ne pas dire à ses compagnons que ce capitaine de 28 ans était son fils. Les rencontres et les conversations du père avec son fils, en mai – juin 1730, passeront conformément aux règles de la conspiration. Ayant vécu le bonheur de ces rencontres et la douleur de la séparation avec les larmes aux yeux, le père bouleversé écrira les notes, les plus émotionnelles dans son Journal de 1730³².

Deux informations suivantes de *Pro memoria* nous ouvrent une page sur la capitale d'hetman à Batouryne qui a joué un grand rôle dans le destin d'Orlyk et dans l'histoire de l'Ukraine. Dans la première consacrée à son fils Michel, né en présence de son père, l'hetman précise qu'à cause de sa santé, il a été hâtivement baptisé le lendemain, sans attendre ni son père ni son parrain Mazepa qui étaient en campagne militaire. En 1724, lors de son émigration forcée, quand il écrivait ces lignes, son fils Michel, âgé de 20 ans, était à ses côtés, lui seul a pu rester avec son père à Salonique :

Michał syn mój urodził się w Baturynie w nocy ze środy na czwartek o godzinie trzeciej 1704 roku 29 July. Okrzczoney w tymże roku 30 Septembra, miał go trzymać do Krztu ś[więtej] p[amięci] J[ego] W[ielebność] J[ego] M[ości] Pan Hetman Mazepa z J[ej] M[ością] Panią Załęską Połkownikową Łubeńską, za powrotem z kampanii, którąśmy na ten czas mieli, ale kiedy był *in periculo* śmierci tenże syn mój, okrzczono go w niebytności mojej, które[go] trzymali do Krztu J[ego] M[ości] Pan Jan Czernysz teraz Sędzia Generalny Wojsk Zaporoskich z J[ej] M[ością] Panią Tatianą Sawiczową, Pisarową Generalną. Urodził się na łonie moim.

Michel, mon fils est né à Batouryne, dans la nuit du mercredi au jeudi à 3 heures en l'année 1704, le 29 juillet. Baptisé la même année le 30 septembre ; il a dû être tenu sur les fonts baptismaux par feu Son Altesse Sérénissime l'Hetman Mazepa avec Sa Seigneurie madame Załęska, épouse du colonel de Loubny, après le retour de la campagne que nous étions en train de mener ; mais quand il fut *in periculo* de la mort, mon fils fut baptisé en mon absence, tenu sur les fonts baptismaux par Sa Seigneurie Jan Czernysz, aujourd'hui le juge général de l'Armée Zaporogue, avec Sa Seigneurie Madame Tatiana Sawiczowa, épouse du greffier général. Né en ma présence.

³² Валентина Соболев, Фрагмент дипломатії батька й сина Орликів, w: *Ukraina – teksty i konteksty. Symbolae in Honorem Stefan Kozak. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Stefanowi Kozakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Bazyli Nazaruk, Walentyna Sobol, Wołodmyr Aleksandrowycz, Warszawa 2007. s. 111–121.

La note sur la naissance de sa fille Barbara est courte mais joyeuse : elle est née en présence de son père, son parrain a été l'hetman Ivan Mazepa et sa marraine – Hanna Obidowska, femme du colonel de Nijyn :

Barbara córka moja urodziła się w Baturynie na łonie moim, w niedzielę o godzinie jedynastej 1707 roku 7 [decem]bris VS. Okrzczone 1708 roku 4 Januarij, trzymał ją do Krztu ś[więtej] p[amięci] J[ego] W[ielebność] J[ego] M[ości] Pan Hetman Mazepa z J[ej] M[ością] Panią Anną Obidowską, Stolnikową i Pułkownikową Niżyńską.

Barbara, ma fille, est née à Batouryne, en ma présence, dimanche, à 11 heures, en l'année 1707, le 7 décembre V[eteris] S[tili]. Baptisée en l'année 1708, le 4 janvier, fut tenue sur les fonts baptismaux par feu Son Altesse Sérénissime l'hetman Ivan Mazepa et Sa Seigneurie Madame Anna Obidowska, épouse du stolnik et du colonel de Nijyn.

La notice sur la naissance de son fils Jacques (1711 – 1721), prématurément mort, est très émotionnelle. Soulignons qu'en 1711 l'hetman menait une lutte pour l'Ukraine.

Yacques a été le filleul du roi Charles XII et de Anna Woynarowska. Un chagrin insupportable et infini jusqu'à la fin de sa vie se retrouve dans plusieurs aveux et souvenirs du père. Le petit fut tenu sur les fonts baptismaux par le roi de Suède Charles XII avec Anna Woynarowska. La douleur de la perte d'un enfant de dix ans (« *nieznośny i nieskończony do zgonu życia me[go] żal* », « chagrin insupportable et infini jusqu'à la fin de ma vie ») est exprimée dans les aveux sombres et les souvenirs du père, à travers tout le *Journal*. Chaque année, le jour de la naissance et le jour de la mort de son fils, Orlyk faisait célébrer des messes pour l'âme de Jacques (Yakiv, Jakub), qui avait été richement doté de nombreux talents et vertus.

Jakub syn mój urodził się za urzędu mojego w Państwie Tureckim na łonie moim w Benderze w nocy z poniedziałka na wtorek o godzinie 12. 1711 roku 23 Oktobres VS. Okrzczoney *eiusdem* 25. Trzymał go Krztu Król nieboszczyk szwedzki Karolus XII z J[ej] M[ością] Panią Anną Woynarowską. Ale na nieznośny i nieskończony do zgonu życia me[go] żal umarł w Wrocławiu w Kościele o[jców] Jezuitów 1721 roku VS. 4 May i tamże w Kościele s[więtego] Jakuba na przedmieściu pogrzebiony.

Jacques, mon fils, est né lors de mon séjour au pays turc, en ma présence, à Bender, dans la nuit du lundi au mardi à 12 heures, en l'année 1711, le 23 octobre V[eteris] S[tili]. Baptisé le même mois 25. Il fut tenu sur les fonts baptismaux par feu Sa Majesté le roi de Suède Charles XII et par Sa Seigneurie Madame Anna Woynarowska. Mais à mon chagrin insupportable et infini jusqu'à la fin de ma vie, il est mort à Wrocław dans l'église des Jésuites en 1721 V[eteris] S[tili], le 4 mai, et là-bas, à l'église Saint Jacques, en banlieue, fut enterré.

On n'a que très peu d'information sur la vie de ses filles Barbara, Marthe [Marta] et Marie-Anne [Maryna-Anna] ; en 1747, cinq ans après la mort d'Orlyk à Jassy (1742), une d'elles s'est retrouvée à Stanyslaviv en compagnie de sa mère. L'attitude de

Barbara est digne de respect : après la mort prématurée de sa sœur aînée Anastasia en 1728, elle est devenue mère pour ses deux neveux Charles et Philippe.

Sa fille Marta est née dans l'émigration, ses parrains ont été le roi Stanisław Leszczyński, Michał Korybut Wiśniowiecki et Józef Potocki, ses marraines Anastasia Orlyk, âgée de 14 ans, et Madame Woynarowska.

Marta córka moja urodziła się w Benderze z poniedziałka na wtorek w nocy o godzinie 2. Anno 1713. Junij 5. Okrzczonea *eiusdem* Junij 10. Trzymał ją do Krztu Król Stanisław, ks[ia]żę J[ego] M[ość] Michał Korybut Wiśniowiecki Kanclerz teraz Wielki W[ielkiego] K[sięstwa] L[itewskiego] i J[ego] M[ość] Pan Józef Potocki Wojewoda Kijowski, z córką moją Anastazją i z J[ej] M[ością] Panią Woynarowską.

Marthe, ma fille, fut née à Bender dans la nuit du lundi au mardi, à deux heures, en l'année 1713, le 5 juin. Baptisée le 10 du même mois. Elle fut tenue sur les fonts baptismaux par Sa Majesté le Roi Stanisław, Son Altesse le Prince Michał Korybut Wiśniowiecki, grand chancelier du Grand-Duché de Lituanie et par Sa Seigneurie Józef Potocki Voïvode de Kyiv avec ma fille Anastasia et Sa Seigneurie Madame Woynarowska.

Sa fille Marie-Anne a vu le monde lors du siège de Stralsund:

Maryna Anna córka moja urodziła się na Insule Rugiey, podczas same[go] oblężenia, od krolów Dunskie[go] i Pruskie[go] Stransuldu, przy wsi Alteferre, w dworze nazwanym Galszerhoff, w roku 1715 octobr[is] 18 w nocy o godzinie 10 z[e] środy na czwartek. Okrzczonea tamże *eiusdem* 28. Trzymał ją do krztu w osobie Króla J[ego] M[ości] Stanisława J[ego] M[ość] Pan Generał Poniatowski, teraz Podskarbi wielki W[ielkiego] K[sięstwa] L[itewskiego], a w osobie Królowy J[ej] M[ości] teraz Królowej Szwedzkiej Ulriki Eleonory J[ej] M[ość] Pani Grafowa Röinszeldowa Feldmarszałkowa Szwedzka.

Marie-Anne, ma fille, fut née sur l'île de Rügen, durant le siège – par le roi de Danemark et le roi de Prusse – de Stralsund, près le village Altefähr, dans la cour nomme Glarszerhof [Grahlhof ?], en l'année 1715 le 18 octobre à 10 heures, du mercredi au jeudi. Baptisée sur place 28 du même mois. Elle fut tenue sur les fonts baptismaux au nom de Sa Majesté le Roi Stanisław (Leszczyński), par le général Poniatowski, aujourd'hui Grand Trésorier du Grand-Duché de Lituanie, et au nom de la princesse, aujourd'hui la reine de Suède Ulrika Eleonora, par Sa Seigneurie Madame la comtesse, épouse du comte Rehnskiöld, feld-marchal de Suède.

Quelle tristesse émane de la dernière note de l'année 1724 concernant la plus jeune de ses filles Catharine dont la mort est devenue indissociable avec sa douleur de la perte du fils Jakub. Soulignons que cette notice est faite plusieurs années après la perte de ses chers enfants. Le père chagriné prie sincèrement que ses deux chers enfants soient au service de Dieu.

Katarzyna córka moja urodziła się w Skaniey, w Królestwie Szwedzkim w mieście Christianstadzie roku 1718 Nowembra 5 VS. we środę o godzinie 3 popołudniu. Okrzczone *eiusdem* 13. Trzymali ją do Krztu I[ch] M[ości] Panowie Generał i Gubernator Skaniey Hårdh, Generał Lieutenant Szultz, Generał Lieutenant Albedell, Pułkownik i Komendant Christianstadski Feiltz, z wielu damami. Ale mi nie długo żyła, gdyż *ad parandam viam* do nieba bratu swe[mu] najmilsze[mu] Jakubowi umarła w roku przyszłym 1719. Niech tedy ta kochana para służy w niebie Bogu.

Catherine, ma fille, est née à Scanie, le royaume de Suède, dans la ville de Christianstad, en l'année 1718, le 5 novembre V[eteris] S[tili], mercredi, à 3 heures de l'après-midi. Baptisée le 13 du même mois. Elle fut tenue sur les fonts baptismaux par Messieurs Hårdh, général et gouverneur de Scanie, général-lieutenant Szultz, général-lieutenant Albedell et Feiltz, colonel et commandant de Christianstad, avec plusieurs dames. Mais elle n'a pas survécu longtemps car, *ad parandam viam* au ciel chez son frère chéri Jacques, fut morte l'année prochaine 1719. Que ce couple bien aimé soit au service de Dieu dans le ciel.

Comme on le voit, même dans de brèves mentions de sa vie militaire. Orlyk était plein de volonté et de desseins, il n'arrêtait pas de travailler et ne perdait pas l'espoir de libérer l'Ukraine.

Philippe Orlyk a eu le bonheur de devenir grand-père mais n'a pas pu voir ses petits-enfants. C'est une lettre de son fils Grégoire, datée de 25 octobre 1724, qui lui a appris la naissance de son premier petit-fils, Charles :

Anastazja moja kochana córka pierworodna już rok minął, jak małżeński związek zawarła z Panem Stenflihtem Generałem, i Pan Bóg ich z wielkie[g]° miłosierdzia swe[g]° obdarzył synem a mnie wnukiem, który się nazywa Carol Gustaw, który niech na chwałę Je[g]° Świątą szczęśliwie rośnie.

Ma chère fille aînée Nastasia a déjà passé un an depuis qu'elle a contracté mariage avec Monsieur Stenflicht, général, et que Dieu, dans sa grande miséricorde, les a gratifiés d'un fils – et moi, d'un petit-fils – qui porte le nom de Charles Gustave, et que celui-ci croisse heureusement à la gloire de Son Saint Nom.

Avec un grand retard, en mars de 1726, Orlyk a reçu quelques lettres, mais cette fois il ne les a pas copiées dans son *Journal*. Parmi cette correspondance il y avait la lettre de sa fille Anastasia (datée d'octobre 1725) qui annonçait une bonne nouvelle : la naissance de son deuxième petit-fils, nommé Philippe en honneur de son grand-père.

Co od Familiey mojej, to nic tak pociesniejsze[go] nie mogłem mieć na całe życie moje, jako tą wiadomość, że córka moja starsza Generałowa Sztenflichtowa powiła mi już to drugiego wnuczka od Imienia me[go] Filipa, a tak chwala Bogu już tu dwóch mam wnuków, pierwsze[go] Karola Gustawa a drugiego Filipa. Żona moja z Krakowa zjechała tam do Góry, gdzie córka moja z mężem swoim zostaje w majątności Pana Węgierskie[go],

siedem mil od Wrocławia skąd i listy do mnie pisała 26 Octobra w roku przeszłym 1725. Pierwsze zaś listy były pisane z Krakowa 18 Aprila także w roku przeszłym, a te wszystkie teraz razem doszły mi. Nie wiem tedy, gdzie tak długo były utrzymywane, a pono w Stambule we Dworze J[ego]m[ości] Pana Ambasadora Angielskie[go], bo mi one teraz dopiero J[ego]m[ość] Pan kapitan des Cloires tam przy boku J[ego]m[ości] Pana zostający przysłał.

Quant à ma famille, je ne pourrais avoir en toute ma vie de nouvelle plus réjouissante que celle-ci : que ma fille aînée, épouse du général Stenflicht, m'a donné un deuxième petit-fils, nommé de mon propre prénom, Philippe. Ainsi, grâce à Dieu, j'ai maintenant deux petits-fils : le premier nommé Charles Gustave, et le second, Philippe. Mon épouse est partie de Cracovie vers Gora où ma fille habite avec son mari, dans une propriété appartenant à Monsieur Węgierski, à sept milles de Wrocław, d'où elle m'a écrit des lettres le 26 octobre de l'année passée, 1725. Les premières lettres avaient été écrites depuis Cracovie le 18 avril de la même année, et elles me sont toutes parvenues maintenant en même temps. Je ne sais où elles ont été retenues si longtemps, mais probablement à Istanbul, à la cour de Son Excellence l'ambassadeur d'Angleterre, car c'est justement Son Excellence monsieur le capitaine des Cloires, attaché à son service, qui me les a finalement envoyées.

L'année 1726 a été plus miséricordieux que les autres dans le destin d'Orlyk³³. En occasion de l'anniversaire de sa fille Marie, il a commandé un office divin priant pour sa santé et le même jour il reçoit la lettre de sa femme qui annonçait une bonne nouvelle : cette fois Anastasia a mis au monde une petite fille :

...we wtorek na ś[więtego] Łukasza w dzień narodzenia kochanej mojej córki Marysienki wysłuchałem za jej zdrowie Służby Bożej najętej ode mnie w Cerkwi Ś[więtego] Męczennika Teodora. A kiedy powrócił po Nabożeństwie, właśnie jakby w półgodzinę odebrałem listy od mej najmilszej Małżonki z Krakowa [...], z których informowałem się że chwala Bogu Najwyższe[mu] cała familia moja zdrowa, że córka moja najmilsza Anastazja Stenflichtowa Generałowa Marty 22 w tym roku córkę sobie a mnie wnuczkę powiła, i już z błogosłowieństwa i miłosierdzia Boskie[go] dwóch mam wnuków a trzecią wnuczkę, którzy niech na chwałę Boską szczęśliwie rosną, a nam na pociechę. [...] Pisze także żona moja najmilsza, abym pewien był, że za instancją ks[ię]cia J[ego] m[ości] Holsztyńskie[go] będę panować na miejscu te[go], który Hrehore[go] syna nasze[go] do Krztu trzymał, co chciała pono sekretnie wyrazić, a ten jest w samej rzeczy nieboszczyk Mazepa, ale ja bardzo o tym wąpię, gdyż pono *in perpetuum officium* i władzę Hetmańską na Ukrainie zniesiono. O czym jednak będę czekać na pewniejszą wiadomość od Pana Sztenflichta.

...le mardi, jour de la Saint-Luc, jour de naissance de ma chère fille Marie, j'ai assisté pour sa santé à une messe que j'avais fait célébrer dans l'église du Saint Martyr Théodore. Et lorsque je suis rentré du service religieux, environ une demi-heure plus tard, j'ai reçu des lettres de ma très chère épouse depuis Cracovie [...], par lesquelles j'ai appris — Dieu soit loué, le Très-Haut — que toute ma famille était en bonne santé ; que ma très chère fille

³³ Валентина Соболь, 1726 рік у житті гетьмана (на підставі палеографічних студій), у: Від бароко до постмодернізму, ред. Наталія Левченко, Київ–Люблін–Харків 2020, с. 137–148.

Anastasia, épouse du général Stenflicht, a mis au monde, le 22 mars de cette année, une fille — sa fille, ma petite-fille. Et ainsi, par la bénédiction et la miséricorde de Dieu, j'ai déjà deux petits-fils et maintenant une troisième petite-fille. Que tous grandissent à la gloire de Dieu et soient pour nous une joie. [...] Ma chère épouse bien-aimée m'écrit aussi d'être sûr que par la décision de Son Altesse le prince de Holstein je devrais régner à la place de celui qui a tenu notre fils Grégoire pour son baptême, voulant, je pense, discrètement me dire qu'en fait il s'agit du feu Mazepa, mais je m'en doute beaucoup, car, à mon avis, les fonctions et le pouvoir de l'hetman en Ukraine sont liquidés. Néanmoins, de tout cela, j'attendrais des nouvelles plus infaillibles de la part de Monsieur Stenflicht.

Les événements tumultueux du XVIII^e siècle qui ont transformé la carte géopolitique de toute l'Europe, ont aussi influencé le destin de l'Ukraine et de la famille d'Orlyk. La lecture des notes de l'hetman en tant qu'action par la Parole est, d'une manière miraculeuse, capable non seulement de les faire plus proches, mais de souligner leur valeur intemporelle, leur importance historique et leur actualité. Sur le fond des passages narratifs du *Journal*, la perle biographique *Pro memoria* est unique. Elle est marquée par la force des souvenirs très intimes, des émotions et de l'espoir de rejoindre sa famille si tendrement aimée. C'est une source de l'endurance de Philippe Orlyk et de la foi en sa mission particulière – retrouver sa famille et récupérer l'Ukraine.

III. *LOCUS AMOENUS*

Ernst Robert Curtius a clairement défini le topos d'un endroit chic, idyllique – *locus amoenus* : « L'épopée philosophique de la fin du XII^e siècle a intégré le *locus amoenus* dans son répertoire et l'a développé sous diverses formes d'images du paradis terrestre »³⁴. Les lieux idylliques pour Philippe Orlyk étaient la nature et surtout les œuvres du génie humain – par exemple, le monastère de Zographou, qui veut dire « dessiné par lui-même » : l'image de saint George peinte d'une main invisible en mont d'Athos avait donné le nom à l'église et au monastère. La visite auprès des sources miraculeuses fut immortalisée par l'auteur d'un dessin qui fait penser à un plan topographique et montre Philippe Orlyk comme un vrai savant étudiant *Dei gratia*. Lors d'un voyage en compagnie du métropolite au village Khortitsky l'hetman a vainement espéré de voir encore un miracle rappelant celui de Constantinople – le château Yedikule ce qui signifie « sept tours ».

³⁴ Ernst Robert Curtius, *La littérature européenne et le Moyen Âge latin*, trad. Jean Bréjoux, Paris 1956, p. 242.

...mi droga była mimo zamek przez górę, który się nazywa Jedykuła, to jest siedm wież *ad imitationem* Konstantynopolskiej Jedykuły ufundowany, przez który przejechałem chcąc go zobaczyć pierwszy raz, lecz kiedym widział, że nic nie było godne[go] do widzenia, nie wstępowałem.

...mon chemin me mena ensuite près d'un château sur une montagne appelé Yedikule, c'est-à-dire « Les Sept Tours », fondé à l'imitation de la Yedikule de Constantinople. Je suis passé à côté, désireux de le voir pour la première fois, mais ayant constaté qu'il n'y avait rien de digne d'être vu, je n'y suis pas entré.

Dans les notes, domine néanmoins la mémoire des troubles, des épidémies et des guerres. On peut parler de la spécificité des passages consacrés à l'expérience militaire de l'hetman qui avait tenté de libérer l'Ukraine en 1711 et 1712. Il s'agit d'une situation particulière marquée par l'angoisse, un état à la limite entre la vie et la mort³⁵. En janvier 1724, Philippe Orlyk s'est retrouvé de nouveau entre l'existence et le néant, quand la peste est arrivée à Salonique où 200 personnes mouraient chaque jour ; le mulla turc ne lui permettait pas de quitter la ville, en attendant le pot-de-vin d'un de ses amis, rusé et influant. En 1726, la peste envahit d'autres villes – Smyrne et Istambul. Comparons les notes rédigées en 1724 et 1726 :

1724. W sobotę umarła na powietrze córeczka krzesna Michała (syna Orlika. – W. S.) Barbara, której brat wczora także na też powietrze umarł, i pogrzebiony jest. Panie Boże nasz, zachowaj nas w całości od tej zarazy, i wyprowadź nas z tej ziemi, dla Wielkie[go] miłosierdzia Twego.

1726. We środę około Kindyi był u mnie ks[ią]dz superior i komunikował mi list do siebie pisany z Stambułu, od xdza Superiora tamteysze[go], w którym oznajmuje mu że powietrze srogie, jakie rzadko przed tym bywało w Stambule, grasuje tak dalece, że po 1500 i więcej każdego dnia z miasta umarłych wynoszą...

1724. Le samedi, est morte de la peste la filleule de Michel (fils d'Orlyk – W.S.), Barbara, dont le frère était aussi mort de cette même peste la veille, et a été enterré. Seigneur notre Dieu, garde-nous en bonne santé de ce fléau et fais-nous sortir de cette terre, par Ta grande miséricorde.

1726. Le mercredi, entre trois et quatre heures de l'après-midi, le Père Supérieur est venu me voir et m'a communiqué une lettre qui lui avait été adressée depuis Istanbul, par le Père Supérieur de là-bas, dans laquelle il l'informait qu'une peste terrible, comme il y en a rarement eu auparavant à Istanbul, faisait rage, à tel point que l'on transportait hors de la ville 1 500 morts ou plus chaque jour...

³⁵ Jean Hebrard signale que pendant les années de la Première Guerre mondiale, l'échange de lettres entre les fronts et l'arrière en France atteignait quatre millions. (*Розмова III*, в: Павло Родак, *Письмо, книжка, лектура. Розмови...*, с. 176).

L'hétérogénéité de notes confirme combien il était important d'individualiser l'approche à sa parole, la compréhension de circonstances changeantes et de la situation de l'hetman. On peut parler de l'existence de plusieurs mondes parallèles dans son *Journal*. C'est Daniel Fabre qui preta l'attention à un tel phénomène³⁶. Il y en a plusieurs durant l'année 1724. Il y en a plus qu'il en faut : proto-autobiographie, la vie privée quotidienne, le traitement de lui-même et des autres (voici les médicaments conseillés par son médecin : « crucel », « laxatiwum », « krystera »³⁷), les coutumes bureaucratiques de la Porte Ottomane, les superstitions et les coutumes religieux des Grecs, la chasse, la recherche constante des livres précieux pour lire en différentes langues. Ce dernier souci était peut-être essentiel, car l'hetman appartenait à une classe sociale ayant un brillant niveau d'éducation qui avait « la bibliothèque mentale en tant que le capital culturel »³⁸. Ce sujet – comme les essais pratiques le confirment³⁹ – prévoit la perspective d'une étude approfondie ; p.ex., du point de vue de l'influence sur son style d'un de ses livres préférés – le roman philosophique utopiste *Les aventures de Télémaque* de François Fénelon.

Philippe Orlyk en a acheté une édition hollandaise de 1719 en Suède et la lisait pendant son voyage à Salonique. L'hetman aimait les livres. Psautier, Ecclésiaste, Saint Augustin – sont les sources dont il ne se séparait jamais en cherchant du réconfort dans la religion. De ses préférences de lecteur et de son érudition nous parlent les chercheurs Élie Borschak⁴⁰ et Petro Zlenko⁴¹. Hérodote, Strabon, Pline, Virgile, Ovide figurent aussi parmi ses auteurs. C'est avec un grand intérêt qu'il lit les journaux hollandais qui sont les plus informatifs, ainsi que les journaux français, italiens et allemands : on y trouve des commentaires très intéressants⁴². Dans sa bibliothèque il possédait les œuvres de Dante, Molière, Shakespeare, dont il a pris des notes en français après la lecture de *Richard III* et *Le roi Lear* en 1728. Lisant les sermons

³⁶ Розмова IV, в: Павел Родак, *Письмо, книжка, лектура. Розмови...*, с. 220–221.

³⁷ Валентина Соболев, *Чудесне і реальне оздоровлення в час пандемії (Салоніцький 1724 рік Пилипа Орлика)*, „Slavica Wratislaviensia”, t. CLXXVII: *Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich*, Wrocław 2023, s. 103–112.

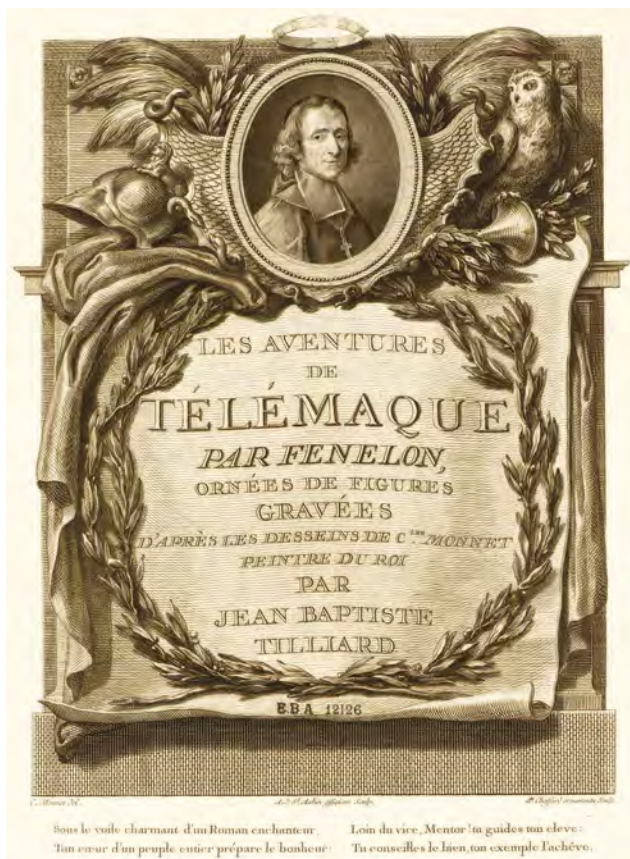
³⁸ Розмова III, в: Павел Родак, *Письмо, книжка, лектура. Розмови...*, s. 191.

³⁹ Валентина Соболев, *Штрихи до портрету Пилипа Орлика (на підставі його діяриуша)...*, с. 61–74.

⁴⁰ Ілько Борщак, *Данте й Орлик*, „Українська Трибуна”, Варшава 1922, № 22, с. 2–3 ; *В книгозбірні гетьмана Орлика*, „Літературно-Науковий Вістник”, Львів 1923, кн. 11, с. 260–266 ; *Пилип Орлик – книжник*, „Бібліографічні вісті”, Київ 1929, № 2–3, с. 48–53. Signalons aussi une publication importante en italien : Ilko Borshchak, *Latamanno ucraino Filippo Orlik su Dante*, „L'Europa orientale”, Roma 1924, № 3.

⁴¹ Петро Зленко, *Українські приватні бібліотеки (Івана Мазепи, Пилипа Орлика, Кирила Розумовського)*, „Українська книга”, Львів 1937, кн. 9–10, с. 197–203.

⁴² Elles sont très différentes quant à leur contenu et la tonalité : dynamique, émotionnelle, mais aussi tragique, dramatique, parfois sarcastique ; par exemple, ses réflexions concernant les couples incestueux (f. 346) qui finissent avec un proverbe « tel berger, tel troupeau ».

Page de titre de Fénelon, *Les Aventures de Télémaque*, 1699

des prêcheurs-orateurs français, il s'intéressait aux problèmes juridiques et, tel un homme politique, il cherchait l'information dans la presse et auprès des voyageurs.

Il faudrait, éventuellement, faire des recherches concernant les contacts du père et du fils Orlyk avec Voltaire. On suppose que Grégoire, le fils de Philippe Orlyk, transmet à Voltaire un certain nombre de matériaux précieux provenant de son père, grâce auxquels Voltaire écrit son *Histoire de Charles XII*.

Dans ce *sylva rerum* qu'est le *Journal* sont lié à la manière baroque, en contraste des notes sèches et de longues descriptions, un lyrisme confessionnel et toute la richesse épistolaire de l'auteur (l'utilisation du registre de *topoi* caractéristiques pour des textes épistolaires enseignés dans le cours de rhétorique semble vraisemblable). On y trouve des notes périodiques et des parenthèses où il ajoute de nombreux documents – lettres, factures, notes sur taines (versement insignifiant à peine suffisant pour survivre, le plus souvent – même pas). Il copiait avec le plus grand soin les lettres venues de partout et on sait que « l'écrire, c'est à dire devait le recopier, et

que la copie, donc l'écriture, était un acte d'appropriation de la force de l'écrité »⁴³, comme l'affirmait Daniel Fabre.

Le *Journal* confirme que le quotidien ne l'absorbe pas complètement, car il retrouve toujours une énergie étonnante pour écrire, surtout aux puissants de ce monde. Ce n'est pas par hasard que Daniel Beauvois parle de l'efficacité de la méthode de « cette minuscule araignée »⁴⁴. C'est l'anthropologie de la mémoire d'Orlyk qui domine dans le *Journal* en ce qui concerne ses écrits autobiographiques et même dans la constatation de tout ce qui passait en Ukraine, informations qu'il apprenait des moines ou de la presse. Le *Journal* reflète une philosophie particulière et une grande force d'esprit ; on y sent une noble ambition de l'hetman qu'un jour quelqu'un lise ses écrits.

IV. GRAPHOLOGIE, LANGAGE DE L'ŒUVRE, ABRÉVIATIONS

Le *Journal* est rédigé en écriture cursive, *skoropys*, dont le principe est un tracé rapide de lettres. D'année en année, l'écriture d'Orlyk devenait de plus en plus petite et de moins en moins lisible. Le manuscrit est loin d'être aussi facile à lire comme le caractérisait Jan Tokarzewski-Karaczewicz, l'éditeur du fragment des années 1720 – 1723. En 1936, il écrivait que « l'écriture de l'hetman est claire, l'encre a très peu pâli, il y a peu d'endroits qui sont difficile à lire »⁴⁵.

A notre avis, Orlyk a su réunir l'éducation reçue à Kyïv et à Wilno avec les pratiques européennes dont on perçoit l'influence dans le contenu et la forme. On peut parler d'un entrelacement des procédés du *skoropys* ukrainien avec ceux de la paléographie latine. Lev Tcherepnine a consacré tout un chapitre au problème du *skoropys* ukrainien et biélorusse dans son ouvrage sur la paléographie. C'est justement lui qui a introduit le terme « *skoropys* ukrainien »⁴⁶ dans la recherche scientifique. Par ailleurs, la familiarisation avec les travaux récents en paléographie latine conduit à la conclusion que l'écriture d'Orlyk relève également de son champ d'influence⁴⁷. L'écriture

⁴³ *Rozmowa IV: Od antropologii pisma do antropologii pisarza i literatury*, w: Paweł Rodak, *Pismo, książka, lektura...*, s. 215.

⁴⁴ Daniel Beauvois. *Les hésitations identitaires d'un hetman ukrainien d'après son Journal (1720 – 1733)*, « Slavica Occitani », n. 22, 2006 : Monde slave et interculturalité (civilisation, linguistique, littérature). Mélanges offerts à Roger Comtet, p. 269.

⁴⁵ *Діярий гетьмана Пилипа Орлика*, Опрацював до друку Ян із Токар Токаржевський-Карашевич, Варшава 1936, с. IX. Dans cette publication on a utilisé une triple pagination : d'éditeur, d'archives et de Philippe Orlyk. L'éditeur a précisé qu'il y a des notes sans dates.

⁴⁶ De nos jours, ce terme est utilisé par Tatiana Taïrova-Yakovleva: Татьяна Таирова-Яковлева, *Гетман Иван Мазепа*, Документы из архивных собраний Санкт-Петербурга, вып. 1: 1687–1705 гг., Санкт-Петербург 2007, с. 9.

⁴⁷ Dans le *Journal*, il est consigné que, pour les Grecs, à Thessalonique, l'hetman était un latiniste.

ture d'Orlyk peut être qualifiée de minuscule, avec des lettres de taille différente⁴⁸ ; et dans le tracé des majuscules on observe jusqu'au quatre *ductus*.

La science des abréviations n'a présenté aucune difficulté pour Orlyk, mais elle a constitué de grands obstacles pour les chercheurs. L'auteur employait des abréviations, des ligatures, des traits, des lettres ornées, des suspensions, des contractions, des parenthèses avec deux points, etc. Dans le *Journal* de Philippe Orlyk, parmi les signes tironiens les plus connus en paléographie, on rencontre le signe « *q = qui* ».

« *Sit nomen Domini benedictum ex hoc et usq[ue] in sa[e]culum* »

(« Que le nom du Seigneur soit béni dès maintenant et à jamais ») ;

ou encore :

« *Rok Pański 1724. Który aby był fawstior fortunatio[r]q[ue] nad insze przeszłe. Suplikuję pokornie do przedwieczne[go] Majestatu Boskie[go]* »⁴⁹

(« L'An du Seigneur 1724. Afin qu'il soit plus favorable et plus heureux que les années précédentes, je supplie humblement Sa Majesté Eternelle de Dieu »).

Prêtons l'attention au signe. Dans le manuscrit de 1724, il est utilisé beaucoup plus fréquemment, mais de manières différentes. Dans les notes en polonais, il n'apparaît que pour indiquer une terminaison dans des mots tels que : « *zrodzone*^o » – « *zrodzonego* », « *zapowietrzzone*^o » – « *zapowietrzonego* », « *wielkie*^o » – « *wielkiego* ». Jan Karaszewicz-Tokarzewski rend ce signe ainsi : « dla cze-o », « osobliwe-o »⁵⁰. À ce jour, on n'a pas pu retrouver dans les ouvrages paléographiques une définition précise de ce signe : du moins, dans la liste des abréviations utilisées dans les manuscrits polono-latins des XIV^e–XVII^e siècles que Teodor Feliks Wierzbowski présente dans son manuel, ce signe est absent.

Pour Orlyk, diariste, l'usage des *ligatures*, c'est-à-dire la combinaison de lettres voisines formant une unité monogrammatique, était une chose courante. Parfois l'auteur abrège deux mots contigus : « *Nemo dat qu[od] no[n] habet* » (« Nul ne donne ce qu'il ne possède pas »).

Orlyk recourt peut-être le plus activement aux *suspensions* et aux *contractions*. Forme la plus ancienne d'abréviation, les suspensions ne donnent que le début d'un mot ou d'une expression, en omettant tout le reste... Le désir d'un maximum

⁴⁸ Władysław Siemkowicz, *Paleografia łacińska*, Kraków 2002, s. 209–210. L'écriture minuscule est issue de l'écriture majuscule, dans laquelle toutes les lettres ont la même hauteur.

⁴⁹ Le manuscrit du Journal, t.1, 186 – pagination d'archives, 1 – pagination de Philippe Orlyk.

⁵⁰ Voir : *Діярий гетьмана Пилипа Орлика*, приготував до друку Ян із Токар Токаржевський-Карашевич, Варшава 1936.

d'économie de temps explique l'existence des formes les plus radicales de suspension – les « sigles », lorsqu'une expression entière peut être représentée par une seule lettre, sans que le *titulus* ne soit toujours présent dans le manuscrit d'Orlyk, voire totalement absent.

Les contractions, quant à elles, consistent à supprimer une ou plusieurs lettres dans un mot (« JM », « xdz », « Pmissii »). Très répandues au Moyen Âge, elles constituent le procédé favori de l'écriture abrégée d'Orlyk. Leur avantage pratique par rapport aux suspensions réside dans le fait que la présence de la terminaison aide à réduire au minimum les « doutes flexionnels ».

Les procédés brachygraphiques témoignent également des particularités du caractère de l'hetman. Dans ses lettres, il adopte la stratégie de communication propre à son époque, en la diversifiant par ses propres méthodes qui lui sont commodées (il insère des mots omis par un signe particulier, on trouve des marginalia écrites de sa main perpendiculairement au texte principal, des abréviations de terminaisons, etc.).

Un mot particulier doit être dit sur l'interponctuation du *Journal*. Orlyk emploie des parenthèses, rondes ou droites, quand il faut encadrer une phrase qui porte la charge sémantique principale du passage. À plusieurs reprises, les parenthèses sont associées aux deux points – (:, :). Le style de l'exposition n'est pas seulement informatif, mais parfois d'un raffinement baroque. Ainsi, le résumé d'un article lu dans un journal français de 1724 prend les allures d'un récit policier, et non pas seulement d'une chronique d'usage.

La plus grande difficulté, mais aussi le plus grand charme, réside dans les macaronismes latino-polonais. Ils sont colorés et nombreux, et confirment les réflexions de Czesław Hernas sur la mode rhétorique qui incitait les auteurs à insérer des passages latins, puisque « le polonais entrelacé de latin paraissait plus digne et plus riche »⁵¹. Ce qui paraît le plus révélateur pour la compréhension de l'œuvre, c'est précisément la technique même par laquelle l'auteur insère habilement, parfois même avec virtuosité, des mots latins, en ajoutant à la base latine une terminaison polonaise et en transcrivant les expressions latines à la polonaise ; en prenant le latin pour base, il multiplie les macaronismes difficiles à lire et à traduire.

Parfois, les expérimentations macaronistes sont absentes du texte ou leur usage devient beaucoup plus mesuré. Cela se produit dans les cas où la situation elle-même dicte comme une vérité coutumière, reléguant à l'arrière-plan les néologismes

⁵¹ Czesław Hernas, *Barok*, Warszawa 1998, s. 267. Hernas écrit que les macaronismes servaient, d'une part, à des besoins pratiques (on introduisait dans la langue des tournures, des expressions et des formes grammaticales — surtout latines, en vieux polonais). D'autre part, leur usage relevait aussi d'un effet de mode : pour les écrivains de l'ancienne Pologne, le polonais mêlé de latin paraissait plus noble et plus riche (ibidem, s. 265–267).

macaronistes (« Co przewlecze nie uciecze », « zięc lubi wziąć », « jaka wiara taka i ofiara », etc.). Un intérêt particulier réside dans le contexte dans lequel Orlyk utilise ces proverbes. Il recourt également à des sentences latines : « victus et amictus » (« nourriture et vêtement »), « Panem maeroris et doloris » (« le pain de tristesse et de douleur »), « dulcem praeteritorum recordationem » (« le doux souvenir de ceux qui sont passés à l'éternité »), « Sit nomen Domini benedictum ex hoc et usq[ue] in saeculum » (« que le nom du Seigneur soit béni dès maintenant et pour l'éternité »).

Les sentences latines, utilisées chaque fois dans un contexte différent, ainsi que les cryptocitations⁵², subissaient souvent des modifications. Ainsi, chez Horace : « *Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus* » (« les montagnes accouchent, une souris ridicule naîtra »), et chez Orlyk : « *pono parturiunt montes nascitur ridiculus mus* » – « les montagnes engendrent, et naît une misérable souris ». Dans un autre fragment d'Orlyk, on trouve cette variante : « *Parturiebant montes natus est ridiculus mus* » – « Les montagnes souffraient dans l'enfantement, et une misérable souris naquit » ...

On peut affirmer que le latin chez Philippe Orlyk n'est pas seulement une « mode de l'époque », comme le qualifia Jan Tokarzewski-Karszewicz (et plus tard le justifia Czesław Hernas), mais bien un code culturel particulier, langue des élites, qui mérite une étude spécifique⁵³.

Dans le discours latin de l'œuvre de l'hetman Orlyk est également signalé un problème important, que Jerzy Axer définit de la manière suivante :

Les Polonais, tout comme les Hongrois, après la perte de leur indépendance, ont cherché dans la langue et la tradition latine une garantie de leur identité propre. En Pologne, cette fonction avait surtout une tonalité antirusse. En Hongrie, elle se plaçait en opposition à la germanité. Le rôle de la langue latine consistait alors à assumer la fonction d'une langue nationale, non plus seulement pour souligner l'appartenance à la partie citoyenne de la société (bien que cette fonction ait survécu étonnamment longtemps), mais pour marquer l'appartenance à une communauté ethnique dont la langue avait été reléguée à l'usage domestique, voire parfois interdite⁵⁴.

L'auteur de l'étude *Sytuacja metodologiczna w badaniach nad źródłami łacińskojęzycznymi okresu nowożytnego* (*La situation méthodologique dans les recherches*

⁵² Nous appelons cryptocitations les emprunts à des œuvres d'autres auteurs que l'Auteur introduit dans son propre texte, en partant du principe que le lecteur « reconnaîtra l'emprunt et que le contexte d'où la citation a été tirée revivra dans sa mémoire ; ce n'est qu'en gardant à l'esprit le contexte de l'œuvre évoquée que l'on peut alors interpréter correctement le texte où cette réminiscence apparaît » (Jerzy Axer, *Rola kryptocytatów z literatury łacińskiej w polskojęzycznej twórczości Jana Kochanowskiego*, „Pamiętnik Literacki” 1982, z. 1/2, s. 167).

⁵³ Voir : *Łacina jako język elit*, red. Jerzy Axer, Warszawa 2004.

⁵⁴ Jerzy Axer, *Sytuacja metodologiczna w badaniach nad źródłami łacińskojęzycznymi okresu nowożytnego*, w: *Łacina jako język elit...*, s. 30.

sur les sources en latin de l'époque moderne) écrit également au sujet d'un « chiffre latin », dans lequel, selon le chercheur, « sont consignés les actes et les opinions des élites de la République des Deux Nations, faisant partie de la communauté latine de l'Europe humaniste, tout en possédant une spécificité si distincte et périphérique⁵⁵.

L'une des premières recherches consacrées à l'étude des lettres en latin, copiées dans le *Journal* de 1727, est l'article de Małgorzata Kornacka *Kryptocytaty, wyrażenia przysłowiowe i inne obce wtręty w łacińskich listach Filipa Orlika (na podstawie rękopisu z 1727 roku)* (*Cryptocitations, expressions proverbiales et autres insertions étrangères dans les lettres latines de Philippe Orlyk [d'après le manuscrit de 1727]*)⁵⁶.

V. CONCLUSIONS

En août 2012, en travaillant aux Archives Diplomatiques sur la copie de ce document inestimable, il était difficile de se représenter l'aspect de son original. J'ai alors choisi d'étudier le manuscrit de 1724 qui, dans la publication facsimilée de Harvard (2002 – 2007)⁵⁷, m'a paru plus accessible à la compréhension, surtout après la lecture de sa copie abrégée de 700 pages, réalisée par trois paléographes et conservée à la Biblioteka Narodowa à Varsovie⁵⁸. Le manuscrit m'a étonnée par son mystère : la carte mentionnée plus haut faisait penser à une tache d'encre étalée qui s'est avérée être le dessin réalisé par l'auteur, représentant une anthropologie particulière de la scène : huit voyageurs pouvaient se retrouver dans cette grotte formée par l'eau miraculeuse tombant d'en-haut.

Du prime abord, le manuscrit m'a stupéfiée, dans le bon sens du terme. Non seulement par son polonais ancien de XVIII^e siècle, son latin et son français, appris en autodidacte, qu'il perfectionnait régulièrement. C'est pourquoi par la suite la quantité de lettres et de notes en français devient de plus en plus importante. On remarque également qu'il délaisse progressivement le slavon ecclésiastique : déjà en 1726⁵⁹, sa lecture devenait plus difficile en raison de l'introduction de macaronismes latins et polonais, ainsi que de turcismes. Cette œuvre nous étonne encore davantage par sa description des coutumes, des rites et des superstitions dans la province turque de Salonique présentée sur le fond de grande diplomatie et de politique.

⁵⁵ Ibidem, s. 31.

⁵⁶ M. Kornacka, *Kryptocytaty, wyrażenia przysłowiowe i inne obce wtręty w łacińskich listach Filipa Orlika (na podstawie rękopisu z 1727 roku)*, „Studia Polsko-Ukraińskie”, red. Walentyna Sobol, Warszawa 2025, nr 12, s. 11–25.

⁵⁷ Валентина Соболев, Фрагмент дипломатії батька й сина Орликів..., с. 111–121.

⁵⁸ Biblioteka Narodowa, Mikrofilm 16748: *Diariusz Podrożny który w Imię Trojcy Przenajświętszy zaczął się 1720. Miesiąca oktobra dnia 10* (kopia).

⁵⁹ Voir : Filip Orlik (1672–1742) i jego *Diariusz*..., s. 106.

Philippe Orlyk, l'européen, se retrouve dans des réalités complètement différentes ; son regard acéré observe, enregistre, réfléchit. C'est l'effet d'un regard nouveau (*Verfemdungseffekt*) que plus tard, Bertolt Brecht inclura dans la science comme l'émerveillement, pol. « uniezwyklenie », « udziwnienie »⁶⁰. L'observation et la réflexion sur ce que l'on voit donnent des possibilités infinies. C'est une narration tout à fait différente en comparaison⁶¹ avec ses souffrances et sa blessure inguérissable qu'était la séparation avec sa famille.

* * *

Précisons les caractéristiques qui confirment la singularité du *Journal* :

1. Le dialogue de Philippe Orlyk avec le monde, développé à partir d'événements multiples et réels, démontre une concordance étonnante avec les tendances contemporaines en Ukraine et dans le monde entier. Il y a quelque chose de profondément significatif et instructif dans le fait qu'un homme d'Etat de l'époque baroque a pu pressentir un moment où l'avenir de l'Ukraine deviendrait un enjeu mondial. Orlyk sentait avec son cœur ce qui fut une réalité que seule la vérité rendait difficile à admettre, comme l'aurait souligné Timothy D. Snyder.
2. Le *Journal* nous fait revenir aux réalités de ce « long XVIII^e siècle » et témoigne d'une atmosphère politique et diplomatique contrastée dans le monde. Suscitant à la réflexion, le manuscrit signale l'opposition active de son auteur face au non-respect des accords et à la marginalisation du rôle de l'Ukraine. L'importance non-négligeable de ce document personnel réside dans le fait qu'il « enregistre la réception de l'idée ukrainienne en Europe », ce qui dément, comme ce document le prouve, l'affirmation de Daniel Beauvois selon laquelle cette idée ne reposerait que « sur la foi dans les déclarations de Orlik »⁶².
3. Le texte de 1724, plus que ceux des années suivantes, est imprégné de la certitude et de l'espoir sincère d'un retour au pays natal. De prime abord, c'est la narration personnelle qui y domine : de janvier au septembre, la peste fait des ravages à Salonique. Le danger accentue le désir de trouver un refuge pour se protéger d'une mort atroce. Les lettres copiées ne sont que la partie émergée d'un iceberg invisible que l'on peut comparer avec le poids des obligations que l'hetman en tant que chef d'Etat assumait avec dignité.
4. Sur ce fond, se distinguent les protonouvelles de l'auteur sur le monastère Zographou, les fêtes grecques, les superstitions, les médicaments et le traitement

⁶⁰ Voir : Anna Burzyńska, Michał Paweł Markowski, *Teorie literatury XX wieku. Podręcznik*, Kraków 2006, s. 119.

⁶¹ En fait, aucun autre journal intime ne parvient à dépeindre les multiples facettes de la vie de la ville au cours de ce siècle aussi bien que l'œuvre d'Orlik. Voir : M. Mazower, *Salonica, City of Ghosts: Christians, Muslims and Jews 1430–1950*, New York 2005, p. 107–112.

⁶² Daniel Beauvois, *Les hésitations identitaires...*, p. 269.

à l'eau sainte « aghiasma » de l'époque. Ce n'est qu'en cette année que l'on trouve un seul dessin de l'auteur avec ses commentaires. Cette anthropologie visuelle couplée avec les mots démontre une véritable méthode scientifique qui confirme : Philippe Orlyk apparaît ici comme un savant *Dei gratia*.

5. Uniquement dans le manuscrit de 1724, on trouve un chapitre autobiographique — en quelque sorte mystérieux, seule sans la pagination — intitulé : *Pro memoria. Na cześć i chwałę Bogu w Trojcy Świętej jedynemu Amen*. L'auteur y relate sa naissance et son mariage, la naissance de chacun de ses huit enfants, les conditions de leurs baptêmes avec les noms de leurs parrains et marraines. Ces informations, très précises, sont complétées au fil des douze prochaines années par des détails sur les caractères et les talents de ses enfants. Ainsi, en 1730, nous avons le récit de sa rencontre avec son fils aîné Grégoire, diplomate, venu à Salonique incognito. Le chapitre montre que dans sa vie privée en l'exil, l'hetman continue à écrire et lire, en silence, ce qui fait un contraste frappant avec les années tempétueuses de la guerre, de l'angoisse, des déplacements et des errances de sa grande famille.

Philippe Orlyk est réellement à l'origine d'un des genres qui, suivant l'idée de Roger Chartier et Jacob Burckhardt, « sont à la base de nouvelles relations de l'auteur avec lui-même ».

6. Orlyk comprenait la dépendance coloniale de l'Ukraine envers la Moscovie. Se fondant sur les informations venues de journaux, d'ambassadeurs, de consuls, de voyageurs européens au saint mont d'Athos, il a décrit le danger de la provincialisation de l'Ukraine et a prévu les conséquences fatales — non seulement pour le peuple ukrainien mais pour toute la civilisation européenne. Envoyant ses lettres aux souverains européens, l'hetman Orlyk tentait éveiller leur conscience, il prévoyait que l'Ukraine pourrait devenir « le centre de forte oppression coloniale » durant les siècles à venir, ce que serait confirmé par Timothy D. Snyder, auteur de six livres consacrés à l'Ukraine.
7. Le manuscrit de 1724 possède une triple pagination comme cela a été confirmé lors de l'étude de l'original à Paris.

Durant les 25 dernières années de recherches, nos découvertes et nos hypothèses — y compris nos erreurs — ont été discutées lors de conférences scientifiques, congrès internationaux de slavistes à Ohrid (2008), Minsk (2013), Belgrade (2018), Paris (2025), ainsi qu'au congrès des huitiémistes à Rome en 2023. En fait, les contacts scientifiques et les discussions autour des problèmes abordés par Philippe Orlyk ont contribué à mieux comprendre l'actualité de sa pensée dans le dialogue sur le passé et l'avenir du monde actuel.

Le but de cette publication est d'inspirer les chercheurs – jeunes et expérimentés – à plonger dans ce texte avec le désir de comprendre, d'interroger, de réfléchir sur la Parole de l'hetman ukrainien. Je vais essayer de définir les perspectives d'étude du *Journal*, en confirmant la nécessité de sa publication intégrale. Tout d'abord, c'est une voie *paléographique* : lecture et déchiffrement des notes des années 1727 – 1732. L'auteur utilise le polonais, le latin, le français et l'ukrainien de l'époque. De surcroît, on y trouve non seulement de nombreux macaronismes latins et polonais et des turcismes, le manuscrit de 1727, qui est en train d'être déchiffré (p. 381 – 382), est ponctué de notions grecques (p.ex., « τριαννάλης » – « chaque trois ans ») et roumaines (« Recuzat » – « réquisitionné »), etc. A part cela, non moins importantes sont les voies *éditoriale*⁶³, *anthropologique* (étude du texte sous l'angle de l'anthropologie de guerre, de mémoire, de vie privée, de médecine de l'époque et de méthodes du traitement), et *comparative* (traduction des trois langues principales utilisées (polonais ancien, français ancien, latin) ; ainsi que des inclusions de mots du slavons ecclésiastique et d'ukrainien, de turcismes, de macaronismes latins et polonais et autres.

Le *Journal* de Philippe Orlyk constitue une source inépuisable d'informations pour les chercheurs. Par exemple, les historiens de la culture y trouveront des matériaux précieux sur la Pologne, l'Ukraine, la France, la Turquie, la Suède – toutes multinationales – et pourront suivre le dialogue des différentes cultures de l'époque baroque. En effet, grâce à la connaissance de six langues, Ph. Orlyk se retrouvait souvent au cœur d'une société intellectuelle de choix à Salonique, où il était en exil. Les historiens des religions seront intéressés par la diversité des informations concernant le déroulement des offices religieux de différentes confessions dans divers pays d'Europe – car, entre 1720 et 1723, l'hetman fut contraint de changer fréquemment de lieu de séjour, voyageant beaucoup, et il décrit ce qu'il voyait non seulement dans le fragment initial de son journal, publié en 1936 à Varsovie par l'Institut scientifique ukrainien. Pour les politologues, l'étude de la diplomatie internationale du XVIII^e siècle peut être éclairante : Philippe Orlyk rédigeait de nombreuses lettres aux souverains, dont il copiait les versions non chiffrées dans son journal. Les ethnographes trouveront, pour leur part, un intérêt évident dans la description de coutumes, de rituels et de superstitions variés. Ce journal en cinq volumes est également une source précieuse pour les linguistes, spécialistes du latin, du slavons d'église, du vieux polonais, du français et d'autres langues de la première moitié du XVIII^e siècle, ainsi que pour l'étude de leur rôle et de leur place dans l'activité des élites politiques européennes. Pour les chercheurs en langues balkaniques (par exemple les onomasticiens), la question de l'identification des toponymes peut poser problème : Orlyk les donnait assez souvent sous forme de noms turcs ou selon la sonorité qu'il avait

⁶³ La Maison d'édition de l'université à Varsovie a réalisé un travail très important en publiant le texte transcrit des années 1725 et 1726 : *Filip Orlik (1672–1742) i jego Dziariusz...*, 2021, 2023.

notée à l'oreille (par exemple : Hnesto, Honesto, Khonesto). Le nom du village où l'hetman échappa à une épidémie en 1724 apparaît comme *Galacita*, *Halacita*, etc. Il faut mentionner à part le mot *Gümrukçü* (*gümruk*), qui signifie en turc *percepteur des douanes*. Dans le manuscrit de 1724, ce terme est utilisé 25 fois, chaque fois avec une majuscule. Il était facile de commettre l'erreur de croire qu'il s'agissait du nom d'un fonctionnaire turc. En réalité, Orlyk employait trop souvent des majuscules là où il aurait fallu des minuscules. Une seule fois, il donne le nom de ce percepteur, qui lui versait la *taïn* : Émir Bekir aga (f. 251 verso, numérotation des archives ; f. 132, numérotation d'Orlyk).

L'étude de l'œuvre de Philippe Orlyk se poursuit dans le monde. Le motif dominant des recherches contemporaines est qu'Orlyk a su développer l'idée de la libération de l'Ukraine en une conception originale, faisant le lien avec l'idée du prométhéisme. Ce point a été souligné dans de nombreux travaux publiés dans le *Biuletyn Polsko-Ukraiński* (1932–1938). En 2018 paraît l'ouvrage *Testament Prometeusza. Źródła polityki wschodniej III Rzeczypospolitej* de Paweł Kowal⁶⁴, qui reprend les fondements de ses prédécesseurs et invite à comprendre l'évolution de l'idée prométhéenne : d'Orlyk, en passant par la famille Czartoryski et l'émigration polonaise du XIX^e siècle, jusqu'aux conceptions de Piłsudski.

VI. PRINCIPES DE L'ÉDITION DU MANUSCRIT DE 1724 EN TRADUCTION UKRAINIENNE

Les principes d'édition du manuscrit de 1724 sont en réalité les mêmes que ceux adoptés en 2021 lors de la première édition des manuscrits de Philippe Orlyk des années 1725 et 1726⁶⁵, réalisée par les Éditions de l'Université de Varsovie.

Il convient de souligner que, depuis de nombreuses années – et pas seulement dans l'historiographie polonaise – un débat se poursuit sur la modernisation linguistique lors de l'édition des sources manuscrites. Mais à cela s'ajoute encore le problème de la traduction du manuscrit, car le résultat de la traduction doit en fait devenir un nouveau discours linguistique. Trouver le juste milieu – c'est-à-dire préserver la magie unique de la personnalité de l'auteur, qui s'exprime dans la langue de son époque et dans son rythme individuel, tout en modernisant la syntaxe baroque, souvent très complexe – est une tâche extrêmement difficile. Car, encore aujourd'hui, demeure obligatoire pour les éditeurs l'instruction relative à l'édition des manuscrits

⁶⁴ Paweł Kowal, *Testament Prometeusza. Źródła polityki wschodniej III Rzeczypospolitej*, Warszawa–Wojnowice 2018, s. 683. Voir aussi : Paweł Kowal, *Polityka wschodnia Jana Pawła II*, „Więź” 2018, nr 1 [671], s. 100–112.

⁶⁵ *Filip Orlik (1672–1742) i jego Diariusz...*, s. 26–27.

du XVI^e au début du XIX^e siècle⁶⁶. Dans le milieu scientifique ukrainien, le manuel méthodologique sur les anciens documents et monuments est largement utilisé⁶⁷. Cependant, la question de la modernisation des textes anciens devient de plus en plus actuelle. En fin de compte, l'*Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku* (*Instruction éditoriale pour les sources historiques du XVI^e siècle jusqu'au milieu du XIX^e siècle*) souligne la possibilité d'introduire ses propres principes lorsque cela est nécessaire.

Ainsi, dans cette édition, on se servait à la fois de l'*Instruction* toujours reconnue comme faisant autorité, et des éléments de modernisation du texte imposés par les règles de syntaxe, d'orthographe et par l'enrichissement de la langue ukrainienne contemporaine. Cette décision est rendue possible par le fait que l'édition présente également le scan du texte original, dont la pagination (tant archivistique que manuscrite par Philippe Orlyk) a été soigneusement vérifiée lors de recherches à Paris en 2024. La comparaison de la pagination, rendue possible par l'accès aux cinq volumes du manuscrit, a permis de constater une erreur dans la numérotation des archives : la page 307 et 307 verso apparaissent deux fois, ce qui correspond aux pages 243, 244, 245, 246 de l'auteur. Précisément, sur la page 245 (peu lisible), on voit un grand chiffre « 11 » écrit de la main d'Orlyk comme indication de sous-section (ces particularités ont été consignées dans un tableau dressé lors du travail aux archives, présenté plus haut). Dans l'édition traduite, la ponctuation a été modernisée. Toutefois, dans certains cas, elle a été volontairement conservée afin de restituer l'atmosphère de l'époque, du lieu, et, en fin de compte, de l'état émotionnel, intellectuel et psychique de l'auteur. Ainsi,

- Dans des cas exceptionnels, pour plus de relief, on a laissé les signes de ponctuation de Philippe Orlyk, comme dans la phrase : « Lorsque cependant cet anonyme, au terme fixé par lui-même, le 8 février de la même année à sept heures du soir, se présenta à la porte du banquier, il trouva auprès du gardien l'argent préparé, et l'ayant pris et mis sous ses vêtements ; alors qu'il rentrait, il fut intercepté dans la rue par la garde et conduit en prison (: ⁶⁸ car à Paris il est strictement interdit, sous peine sévère, de circuler le soir à cette heure et la nuit dans les rues !) » (folio 233 verso–234, numérotation des archives ; p. 96–97, numérotation d'Orlyk).
- Nous modernisons l'usage des majuscules et minuscules. Mais nous conservons la majuscule dans certains cas, par exemple lorsque cela souligne un état

⁶⁶ *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. Kazimierz Lepszy, Wrocław 1953.

⁶⁷ *Передача текстів документів і пам'яток: матеріали науково-методичної наради*, ред. Василь Німчук, Київ 1990.

⁶⁸ Ici, je conserve la ponctuation de Philippe Orlyk.

émotionnel particulier de l'auteur, ainsi que dans un contexte religieux ou familial.

- Nous ne répétons pas les mêmes mots qui, dans la plupart des cas, apparaissent deux fois – à la fin d'une page manuscrite et au début de la suivante.
- Les notes de Philippe Orlyk, qu'il a inscrites perpendiculairement dans la marge du journal, sont données entre accolades {}, et cela est signalé en note.
- Dans le cas de toponymes non identifiés, nous donnons la forme originale, en l'accompagnant d'un point d'exclamation entre crochets [!].

Le latin – langue des élites de l'époque⁶⁹ – joue, sans exagération, un rôle dominant dans l'ensemble du manuscrit de Philippe Orlyk : en plus des nombreuses lettres, le polonais de l'époque (principale langue du manuscrit) est abondamment enrichi de cryptocitations latines, d'incrustations et de macaronismes polono-latins. Ainsi, dans le texte, leur traduction est marquée par un italique, tandis que dans les notes, le lecteur trouvera l'original d'Orlyk, accompagné si nécessaire des explications de Lioudmyla Chevtchenko.

Une place importante revient aussi aux lettres rédigées en latin, ainsi qu'à deux épîtres énigmatiques dans lesquelles les insertions latines sont particulièrement denses (la lettre adressée au voïvode de Podlachie et la *Lettre à son Excellence M. Kryszpin, châtelain de Samogitie*). Les incrustations latines et les macaronismes polono-latins de ces lettres ont été traduits par Lioudmyla Chevtchenko avec un soin particulier. Le latin est signalé dans le texte en gras, et les notes proposent une traduction spécialisée, souvent assortie d'un commentaire.

En annexes figurent un glossaire des termes latins et un glossaire des turcismes. Les turcismes sont beaucoup plus nombreux dans le texte de 1724 – époque où l'hetman, en exil et dans une semi-détention, découvrait la Turquie et Salonique – que dans les manuscrits ultérieurs du *Journal*.

VII. REMERCIEMENTS CHALEUREUX

J'adresse ma profonde gratitude aux Éditions de l'Université de Varsovie, qui ont assumé la tâche difficile de transmettre au lecteur ce précieux manuscrit. Je remercie le éditeur Jakub Ozimek, ainsi que les professeurs de l'Université nationale Ivan-Franko de Lviv, Bohdana Krysa et Myroslav Trofymuk, qui ont assuré la relecture. Je suis reconnaissante à mes chers collègues Myroslav Nahelskyi, Teresa Chynczewska-Hennel, Mykola Zhulynsky, Ruslan Tkachuk, Ihor Nabytovych, et Lioudmyla

⁶⁹ La note de Philippe Orlyk au sujet du nouveau consul français, qui déclare connaître le latin mais n'ose pourtant pas le parler, est particulièrement éloquente.

Chevtchenko, qui, à partir du manuscrit déchiffré, a édité les termes latins et organisé le glossaire des termes latins et des macaronismes polono-latins. J'adresse également mes remerciements renouvelés à Lioudmyla Chevtchenko et Volodymyr Lytvynov pour la traduction, à partir du texte déchiffré, des lettres latines, ainsi que pour notre amitié et notre collaboration de longue date. Ma gratitude va aussi à Zoïa Borysiuk, philologue française, pour la traduction des lettres rédigées en français. Je remercie ma famille et mon mari Ivan Sobol pour leur intérêt constant envers l'exploit de Philippe Orlyk et mes recherches. Je suis également reconnaissante aux collaborateurs des Archives diplomatiques du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères de France, ouverts au monde et à l'Ukraine, qui, en 2024, ont rendu possible une nouvelle étude, fructueuse cette fois, du manuscrit du *Journal* en cinq volumes.

Діярій Пилипа Орлика
1724 року

в перекладі українською мовою

Januarius według nowe[g]o kalendarza i nowy rok 1724...		
Січень згідно з новим календарем і новий рік 1724...	172 verso (apx.), 337 O	131
Pro memoria...		
Для пам'яті...	183 (apx.), O (окрема нумерація)	137
Rok pański 1724...		
Рік господній 1724...	186 (apx.), 1 O	148
Februarius według nowego kalendarza		
Лютий за новим календарем	192 verso (apx.), 14 O	155
Februarius według starego kalendarza		
Лютий за старим календарем	199 verso (apx.), 28 O	160
Martius według n[oweg]o kal[endarza]		
Березень за новим календарем	205 verso (apx.), 40 O	164
Martius według stare[g]o kalend[arza]		
Березень за старим календарем	210 (apx.), 49 O	168
Aprilis według nowe[g]o kalendarza		
Квітень за новим календарем	216 verso (apx.), 62 O	174
Aprilis według starego kalendarza		
Квітень за старим календарем	222 verso (apx.), 74 O	178
[Лист до його милости пана посла англійського]	227 (apx.), 83 O	182
[Лист <i>anonymè</i>]	235 (apx.), 99 O	188
[Декрет про абдикацію]	238 (apx.), 105 O	190
[Лист короля Філіпа до свого сина Людовіка]	239 verso (apx.), 108 O	191
Maius według n[oweg]o kalendarza		
Травень за новим календарем	247 (apx.), 123 O	195
Maius według stare[g]o kalendarza		
Травень за старим календарем	256 verso (apx.), 142 O	201
Junius według n[oweg]o kalendarza		
Червень за новим календарем	261 verso (apx.), 152 O	205
Лист до Великого візира	263 verso (apx.), 156 O	206
[Лист до його милости пана посла англійського]	266 (apx.), 161 O	208
Junius według stare[g]o kal[endarza]		
Червень за старим календарем	269 verso (apx.), 168 O	210
Julius według n[oweg]o kalendarza		
Липень за новим календарем	280 (apx.), 189 O	217

Julius według stare[g]o kalen[darza]		
Липень за старим календарем	287 (apx.), 203 O	222
Augustus według n[oweg]o kalendarza		
Серпень за новим календарем	294 (apx.), 217 O	228
Augustus według stare[go] kalendarza		
Серпень за старим календарем	296 verso (apx.), 222 O	230
September według no[weg]o kal[endarza]		
Вересень за новим календарем	316 (apx.), 263 O	244
September według stare[g]o kal[endarza]		
Вересень за старим календарем	323 (apx.), 277 O	248
[Проект положення про створення Академії наук і художеств]	324 (apx.), 279 O	249
October według nowe[go] kalendarza		
Жовтень за новим календарем	330 verso (apx.), 292 O	254
October według stare[g]o kal[endarza]		
Жовтень за старим календрем	336 (apx.), 303 O	258
November według n[owego] kal[endarza]		
Листопад за новим календарем	346 (apx.), 323 O	265
November według s[tarego] k[alendarza]		
Листопад за старим календарем	352 (apx.), 335 O	269
December według nowe[g]o kalendarza		
Грудень за новим календарем	358 verso (apx.), 348 O	275
December według stare[g]o kal[endarza]		
Грудень за старим календарем	361 (apx.), 353 O	277
Лист до його милости пана посла англійського	363 verso (apx.), 358 O	279
Анекс до цього листа	366 verso (apx.), 364 O	280
Лист до великого візира	367 (apx.), 365 O	281
Лист до його милости пана графа [Якуба Генріха] Флеммінга	370 (apx.), 371 O	283
Лист до його милости пана Гоплена, статс-секретаря шведського	373 (apx.), 377 O	284
Лист до його милости пана воеводи Підляського Польного		
Коронного	376 verso (apx.), 384 O	287
Лист до ксьодза його милости єпископа Краківського	379 (apx.), 389 O	291
Лист до його милости пана Кришпіна, каштеляна		
Жмудського	380 verso (apx.), 392 O	292
Лист до ксьондза Затенського	381 (apx.), 393 O	293
До його милости отця патріярха Єрусалимського	386 (apx.), 403 O	299
До ксьондза-ректора Таріллона	387 (apx.), 405 O	300
1725		
Januarius y nowy rok według nowego kalendarza		
Січень і новий рік за новим календарем	390 (apx.), 411 O	302

PIK 1724¹

**Januarius² według nowe[g]o kalendarza i nowy rok 1724 który
daj Boże aby był *faustior fortunatur*³**

**Січень згідно з новим календарем і новий рік 1724, аби був,
дай Боже, сприятливіший та успішніший**

C. 172 verso (архівна нумерація; далі – арх.)

C. 337 (нумерація в Орлика; далі – О)

1/21⁴ Січень/грудень. У суботу вранці відрядив я Кароля до французького консула, вітаючи його з Новим роком, і надіслав йому живих чотирьох

¹ *Journal de voyage d'Orlik, rédigé en polonais*, Archives diplomatiques du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères – La Courneuve, MD Pologne. P. 18006, P. 18007. Vues: 956. Vol. 2, 38MD/8, folios 172–390.

² *Januarius* – січень (від лат. Januarius, i, m. – січень).

³ *faustior fortunatur* – сприятливіший удався (від лат. faustus, a, um – щасливий, вдатний; fortunatus, avi, atum, are – ошчасливити, удатися).

⁴ Орлик подає дати своїх нотаток за новим і за старим календарем. *Старий юліанський календар* був запроваджений у 46 році перед Христом. Опрацював календар александрійський астроном Соріген, а запровадив Юлій Цезар. Старий юліанський календар брав за основу сонячний рік, який налічує 365,5 днів. Усталив чотирирічні цикли, в яких три роки мають по 365 днів, а один – 366 днів. Миколай Копернік також працював над календарем, але його праці не віднайдено. У 1576 році до праці над реформою календаря було запрошено професора з Перуджі Луїджі Лільо та його брата Антоніо, їхні висновки були взяті за основу нового календаря. Григоріанський календар у 1582 році було прийнято при папі Григорії XIII. Його оголошено буллою *Inter gravissimas*. Було запроваджено дві засадничі зміни: 1. було прийнято, що вже в 1582 році після 4 жовтня настане відразу 15 жовтня (отож, належить пам'ятати, що не повинно бути документів із датами 5–14.10.1582). 2. прийнято засаду, що кожні 400 років віднімаються 3 дні, якщо роки, які закінчуються круглими сотнями, не діляться без решти на 400. Звідси винятковим роком є 1600 та 2000, але звичайними – 1700, 1800, 1900. Новий календар спершу діяв тільки в Італії, Іспанії, Португалії, Польщі. У Ризі в 1584 році дійшло до бунтівних протестів, тому тут цей календар було запроваджено у 1598 році. У Австрії та Чехії новий календар прийнято 6.01.1584. У Голландії – 21.12.1582, в Баварії – 5.10.1583, в Швайцарії – 11.01.1584, в Угорщині – 21.10.1587. Натомість у протестантських країнах Німеччині, Данії, Норвегії григоріанський календар впроваджено аж 18.02.1700. В Англії – додаючи вже 11 днів – григоріанський календар було задіяно 2.09.1752, в Швеції та Фінляндії – 17.02.1753, в Японії – додаючи 12 днів – 1.03.1873, в Китаї – додаючи вже 13 днів – 20.09.1911, у Болгарії – 31.03.1916, на советській Росії – 31.01.1918, у Сербії та Румунії – 18.01.1919, у Греції – 9.03.1924,

куріпок, з чого, як і спершу, [він] був дуже задоволений. *До того*⁵ ж послав також чотири куріпки, дві живі, а дві зарізані, консулові англійському.

2/22 У неділю нічого не мав до писання в сей діяріуш.

3/23 У понеділок відрядив я Кароля⁶

173 (арх.)

338 О

до французького консула, просячи його про надсилання мені французьких газет, які [він] у ті дні отримав із французького корабля, сюди прибулого; він передав мені їх, але давні, *за серпень і вересень*⁷, і нічого там *цікавого*⁸ не було. Ті ж самі французькі купці, які [сюди] прибули зі своїми кораблями, повідомили, що великий князь Флоренський і князь Орлеанський, французький регент, померли, однак другий – *несподіваною смертю*⁹ від епілепсії.

4/24 У вівторок, у Вігільї Різдва Христового, опівдні перед третьою годиною, власне коли

в Туреччині – 18.12.1925, в Єгипті – 17.09.1928. Пилип Орлик, як бачимо, був добре знайомий із засадами юліанського та григоріанського календарів. У його записах „за новим календарем” (наприклад, 21/10) різниця сягає 11 днів. До сьогодні григоріанський календар не є повсюдно застосований. У багатьох країнах, зокрема й у Туреччині та В’єтнамі, поруч із григоріанським застосовується інший, традиційний календар (Józef Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2004, s. 123; Teresa Chynczewska-Hennel, *Wiara–Historia–Teraźniejszość*, w: „Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne”, 4, 2009, s. 159–170. Дивись також: *Kalendarz półstuletni 1750–1800*, Warszawa 1975; Teodor Wierzbowski, *Vademecum. Podręcznik dla studiów archiwalnych*, Łwów–Warszawa 1926, s. 50–162).

⁵ *eodem* (adv.) – туди ж, до того (лат.). Письмівка тут і далі є там, де в рукописі латина або латинсько-польські макаронізми, яких у діярії величезна кількість.

⁶ Кароль – помічник (покойовий) Орлика – не тільки у часи його перебування в Салоніках, а й раніше. Вперше про нього Пилип Орлик згадує у початкових щоденникових записах як про свого підручного. А в записі від травня 1722 року (23/12 за новим стилем) – як про одного із 8 осіб, які були з Орликом і на утримання яких він отримав від паші дуже скромні кошти, так званий „таїн” (див.: Пилип Орлик, *Конституція, маніфести та літературна спадщина: Вибрані твори*, упорядкування і примітки Мирослав Трофимук, Валерій Шевчук, Київ 2006, с. 307, 386). Окрім самого гетьмана та його сина Михайла, це були: Кароль, капітан де Клуар, слуга Іван, Сітенський (кухар), Іван (фурман від гетьманської карети), Рудий (фурман від воза, козак із Запорожжя).

⁷ *de Augusto ... Septembri* – за серпень і вересень (від лат. de (Abl.) – від, про; Augustus, i. m. – серпень; September, bri, m. – вересень).

⁸ *curiosi* – цікавого (від лат. curiosus, a, um – цікавий).

⁹ *inopinata morte* – несподіваною смертю (від лат. inopinatus, a, um – несподіваний; mors, rtis, f. – смерть).

173 (арх.)**339 О**

вже я виходив до церкви на Службу Божу, прийшли до мене двоє перекладачів від французького консула з привітаннями зі святами і з подарунком – двома пляшками горілки росолісу¹⁰ і третьою, з цукру виробленою.

Коли я пішов до церкви, приходив ксьондз-суперіор (настоятель монастиря) з тим же привітанням, але мене вже не застав. Після богослужіння був я вночі у турецькій лазні, а йдучи звідти, зайшов до старенького отця мого духовного¹¹, якому висповідався я у гріхах моїх.

5/25 У середу на Різдва

174 (арх.)**340 О**

встав я зранку о першій годині опівночі на богослужіння, яке вислухав на честь і хвалу Божу в людському новонародженому тілі, і прийняв його в найсвятішому таїнстві як недостойний такої великої таємниці через незліченні гріхи мої. Того ж дня нікого, хвалити Бога, не було з привітаннями, окрім одного, якого пан консул англійський прислав був із повіншуванням.

6/26 У четвер після Служби Божої приходили до мене тутешній протопіп із двома попами, своїми *помічниками*¹²,

174 verso (арх.)**341 О**

із тутешньої церкви святих Костянтина і Олени, й з усіма властиво значнішими парохіянами, що їх була повна господа; вітали мене зі святом. Після обіду, однак, перед *кіндією*¹³ був також із привітанням тутешній дидаскал зі своїми учнями та з іншими знатними людьми, випровадивши яких, пройшовся я до пана англійського консула і розважився у нього до вечора.

¹⁰ *rossolis* (фр., заст.) – росоліс – міцний солодкий напій, „запашна французька горівка” (Олекса Скалозуб, *Словник чужомовних слів, виразів і приповідок, що вживаються в українській мові*, Коломия 1933, с. 343). Сорт лікеру, міцність – 39 %, виготовлявся в місті Кагирлик (Болгарія) із харчового сорту троянд. Сьогодні виготовляється у місті Ланцуті в маєтку Любомірських. Про популярність таких напоїв пише і Зиґмунд Глогер у *Старопольській ілюстрованій енциклопедії* (див.: Wino, w: Zygmunt Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, Warszawa 1985, t. IV, s. 440).

¹¹ Отець Діонізій – болгарин, сповідник гетьмана. У діяріюші за 1726 рік є розповідь: 90-літній Діонізій саме Орлика попросить виконати його останню волю та розпорядитися його вбогим майном.

¹² *comministris* – помічниками, побратимами (від лат. *comminister*, *tri*, *m.* – помічник, колега).

¹³ *kindia* – від турецького „ikindi” – 1. заклик на мусульманську молитву після полудня між 15 та 16 годинами; 2. час поміж 15 та 16 годинами.

7/27 У п'ятницю пригадав я собі, що у перший день свят під вечір приходив до мене спершу ксьондз Піпері із привітанням, але заставши

175 (арх.)

342 О

мене після майже цілонічного богослужіння сплячого, залишив у Кароля дві книжки для мене: одну – французько-італійську граматику, а другу – італійсько-латинський *словник*¹⁴. Після його відходу був також із привітанням ксьондз-суперіор, який переказав мені написаного до нього листа зі Стамбула¹⁵ від 18 грудня нового стилу, в якому пишуть йому, що Перські¹⁶ війська *об'єднаною зброєю*¹⁷ з Москвою розбили вщент війська узурпатора-емірвейзи¹⁸ і турецькі *допоміжні*¹⁹, і відібрали у нього місто Тифліс²⁰. Ще він розповів, що читав листа до одного французького купця, вісім днів тому зі Стамбула написаного, в якому повідомляють, що турецький цезар [султан]²¹ має тієї зими зі Стамбула

¹⁴ *dikcionarz* – словник, лексикон (макаронізм від лат. *dictionarium*, ii, n.).

¹⁵ Стамбул (Істамбул); в давнину Константинополь, Царгород – найбільше в Туреччині місто над Босфором, центр культури, торгівлі, фінансів, архітектурних цінностей (Свята Софія із VI ст, мечеть Сулеймана з XVI ст.). Важливий стратегічний та комунікаційний центр на перехресті доріг поміж Європою та Азією. У творі Марціна Пашковського *Dzieje Tureckie y utarczki Kozackie z Tatary. Przez Marcina Paszkowskiego. Na czworo ciąg rozdzielone opisane y wydane w Krakowie Roku P. 1615*, s. 34 зазначено: „Z dawna miasto to jest zacne Na wszystkie świat, a cztery ma nazwiska znaczne: Bizancjum, Carygrad, Konstantynopol, a po turecku Stambol” (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turczyzmów w języku polskim*, Kraków 2007, s. 376).

¹⁶ Орлик пильно стежить за подіями: 1723 року османські війська атакували Персію; в перші роки вони здобували перемоги в тій війні, яка завершилася, однак, аж через 23 роки.

¹⁷ *unitis armis* – об'єднаною зброєю (від лат. *unio*, – , *itum*, *ire* – поєднувати, єднати; *arma*, *orum*, n. – зброя).

¹⁸ *емір вейз*, *емірвейз* – 1. титул різного ступеня урядників в адміністрації і у війську османської Туреччини. У Криму назва очільників феодальних родів; 2. розпорядження, наказ, мандат султана (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turczyzmów w języku polskim...*, s. 119–120).

¹⁹ *auxilarne* – допоміжні (макаронізм від лат. *auxiliaris*, e – допоміжний).

²⁰ Тифліс – назва міста до 1936 року. Зараз це місто Тбілісі – столиця Грузії на березі річки Кури. Тифліс – місто, яке було засноване в V ст.

²¹ Султан – титул арабських володарів, прийнятий згодом у всіх мусульманських краях на означення не тільки того, хто панує, але також його дружин („султанок”) та потомства. Османські падишахи нарівні із цим титулом, який ставився перед іменем, уживали також давній титул „хан”, але після імені. Османські історики надавали султанам також пошанівний титул мусульманських лицарів – „газі” (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turczyzmów w języku polskim...*, s. 379–382).

175 verso (арх.)**343 О**

до Адріанополя²² перенести свою резиденцію і стягнути туди війська. А сьогодні були в мене з привітанням різні тутешні знатні купці; а пан англійський консул прислав, даючи знати, що має бути в мене після полудня. І справді був у мене зі своїм колегою паном Гоне[с]тем о кіндії і привітав мене зі святами, а також просив, щоб у нього я обідав у наступний понеділок.

8/28 У суботу нічого я не мав *до нотування*²³, посилав тільки просити пана консула англійського, колегу його пана Гонеста²⁴, а третього – англійського купця Фрея на завтрашній день до себе на обід, а також тутешнього дидакала²⁵.

9/29 У неділю мав я у себе на обіді

176 (арх.)**344 О**

згаданих учора запрошених осіб, з якими більше на *прогулянці*²⁶, аніж на частуванні розважився до заходу сонця.

10/30 У понеділок був я на обіді у того пана консула, який мене пригощав щедро й *вишукано*²⁷; запрошені також були *до товариства*²⁸ ксьондз-суперіор зі своїм *товаришем*²⁹ – ксьондзом Піпері, дидакалом, [та] Фрей і Гонесто. По обіді розважився до заходу сонця на дискурсах [розмовах] і на частуванні чаєм та кавою.

11/31 У вівторок читав я газети італійські, доставлені мені від ксьондза-суперіора через пана консула, у яких те *є досить примітним*³⁰, що король його милість

²² Адрінополь (грец.), також Едірне (тур.), Одрин (болг.) – місто у північно-західній європейській частині Туреччини; розташоване на річці Еврос (Маріца) на кордоні з Грецією, за 235 км від Стамбула.

²³ *ad notandum* – для нотування (від лат. ad (Acc.) – до; noto, avi, atum, are – завважити). Далі – без перекладу, оскільки Пилип Орлик вживає цей зворот дуже часто.

²⁴ У рукописі є різні варіанти написання Орликом не тільки цього прізвища (Гнесто, Гонесто, Хонесто), а й багатьох інших.

²⁵ *Дидаскал* – учитель. Назва на позначення осіб, зайнятих педагогічною діяльністю.

²⁶ *na discursii* – на прогулянці (макаронізм від лат. discursio, onis, f. – проходження, прогулянка, марш).

²⁷ *splendide* (adv.) – блискуче, вишукано (лат.).

²⁸ *in societatem* – до товариства (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; societas, atis, f. – товариство).

²⁹ *socius* – товариш (від лат. socius, i, m. – товариш, приятель).

³⁰ *ha[e]c sunt notabiliora* – досить примітним є (від лат. hic, haec, hoc – цей, ця, це; sum, fui, –, esse – бути; notabilis, e – помітний, визначний).

176 verso (арх.)**345 О**

Август учинив був союз із імператором і з баварським електором, і що чинить *приготування*³¹; що імператор його милість хоче, аби Річ Посполита від своїх претензій *щодо*³² Інфлянт та Курляндії не відступала. А що його милість царська має намір атакувати *ранньої весни*³³ Гданськ, то гданці, *про всяк випадок*³⁴, посилали своїх депутатів до пруського короля, прохаючи його *про допомогу*³⁵ *наскільки можливо*³⁶, говорячи, що його милість царська хотів проти міста зяття боротися; в чому король Пруський їм не відмовив; що король Данський також чинить *приготування*³⁷ до війни проти Москви; що імператриця вагітна, тому всюди в імператорській країні по костелах

177 (арх.)**346 О**

*Тебе, Боже, хвалимо з подякою*³⁸ співають; що англійський король за свого онука, який від його старшого сина вродився, пошлюбив свою онуку, народжену від його доньки, теперішньої пруської королеви, а свою онуку, також народжену від сина, пошлюбив за сина пруського короля – онука свого, від своєї доньки народженого. Гарне подружжя, власне, стосовно закону християнського, ото ж, яка віра, така й офіра³⁹.

Кінець цього року, за який нехай буде вічна слава нескінченній доброті й милосердю Божому, що мене в ньому зберіг здорового і не вкоротив життя мого.

³¹ *pra[e]paramenta* – приготування (від лат. praeparamentum, i, n. – приготування).

³² *respectem* – з огляду на, щодо (макаронізм від лат. respectus, us, m. – озирання).

³³ *primo vere* – рано навесні (від лат. primus, a, um – перший; ver, is, n. – весна).

³⁴ *in omnem eventum* – про всяк випадок (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; eventus, us, m. – випадок; omnis, e – всякий, кожен).

³⁵ *succuri* – допомагати (від лат. succuro, curri, cursum, ěre – приходити на допомогу).

³⁶ *in quantumvis* (adv.) – скільки завгодно (лат.).

³⁷ *pra[e]paramenta* – приготування (від лат. praeparamentum, i, n. – приготування).

³⁸ *Te Deum laudamus, in via ambulamus* – Тебе, Бога, славимо, дорогою ідемо (від лат. tu – ти; deus, i, m. – бог; laudo, avi, atum, are – славити; in (Acc., Abl.) – у, на; via, ae, f. – шлях; ambulo, avi, atum, are – йти, походжати). Алюзія на відомий похвальний гімн, автором якого є св. Амвросій Медіолянський *Te Deum laudamus*.

³⁹ У рукописі: „jaka wiara taka i ofiara”.

183 (арх.)

Брак нумерації в Пилипа Орлика у розділі *Pro memoria*⁴⁰

**Pro memoria. Na cześć i chwałę Bogu w Trojcy Świętej
jedynemu. Amen⁴¹**

**Для пам'яті. На честь і хвалу Бога в Святій Трійці єдиному.
Амінь**

Народився⁴² я року 1672-го 11 жовтня за старим стилем в селі Косуті у повіті Ошмянському, охрещений там же; і тримав мене до хреста його милість пан Свяцький, не можу знати який урядник, а з ким не пам'ятаю, бо ж хлопцем

⁴⁰ Правдоподібно, Пилип Орлик не планував вносити ці шість сторінок до діяріуша, тому не пронумерував їх.

⁴¹ *pro memoria* – для пам'яті, щоб пам'ятати (від лат. pro (Acc., Abl.) – для, замість; memoria, ae, f. – пам'ять).

⁴² Пилип Орлик (11.10.1672 – 24.05.1742) народився у селі Косуті у повіті Ошмянському 11 жовтня 1672 року за старим стилем. Сьогодні це село Касута Вілейського району Мінської області (див.: *Беларуская энцыклапедыя*, Мінск 2000, с. 449). Помер у Ясах.

Його щоденникові автобіографічні моменти набувають нині особливої ваги, бо ж навіть найповажніші, видані в „Оссолінеумі”, сучасні довідкові видання іноді не вказують місця народження Пилипа Орлика; також вони не позбавлені неточностей. (Див.: *Słownik biograficzny historii Polski*, red. Janina Chodera, Feliks Koryk, Wrocław–Warszawa–Kraków 2005, t. 2, s. 1082).

Як у вищезазначеному словнику, так і в новочасній *Білоруській енциклопедії* дата народження подається за новим стилем – 22.X.1672: „Пилип Орлик, гербу Новина (22.X.1672 – 24.V.1742)”. Однак, день смерті Пилипа Орлика у *Білоруській енциклопедії* наведено інший, аніж в усіх досі знаних виданнях, а саме 25.05.1742. Гетьман представлений як „український державний діяч з білоруського шляхетного роду гербу Навіна” (див.: *Беларуская энцыклапедыя...*, с. 449). Ще іншу дату смерті гетьмана подає Олекса Луговий – 26.05.1742 (Олекса Луговий, *Ганна Орликова*, у: Idem, *Визначне жіноцтво України*, Київ 2004, с. 131).

Пилипові Орликові судилося жити у „столітті філософів”, початком якого вважають 1680 рік (коли було зроблено два наукові відкриття Ісаака Ньютона і Готфріда Вільгельма Ляйбніца), а завершення доби Просвітництва окреслюють орієнтовно 1780 роком (1780 рік – рік появи праці Іммануїла Канта *Критика чистого розуму*). При завершенні цієї епохи у 1795 році Польща зникає з карти Європи (див.: *Wielka Historia Świata. 1700–1789*, red. Marian Szulc, Kraków 2003, t. XII, s. 6–32). На Пилипа Орлика, а також його сина Григорія мала вплив діяльність Вольтера (1694–1778) в царині філософії, науки, історії, літератури. Саме Вольтерові Григорій Орлик (як фельдмаршал Людовіка XV) передав матеріали про Мазепу. Про Пилипа Орлика див.: *Гетьман. Шляхи*, Київ 2009; *Гетьман. Осмислення*, Київ 2009; *Пилип Орлик. Життя, політика, тексти. Матеріали Міжнародної наукової конференції „Ad fontes” до 300-річчя Бендерської конституції 1710 року*, Київ, 14–16 жовтня 2010 року, Київ 2011; *Іван Мазепа і мазепинці: Історія та культура останньої третини XVII – початку XVIII ст.*, Львів 2011; *Сергій Павленко, Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники*, Київ 2004.

ще будучи, чув від її милості пані моєї родительки про ту хрещену матір, але від давности пішло те все в забуття.

Одружився я натомість в Україні, у місті Полтаві, з її милістю панною Анною Герциківною⁴³, полковниківною полтавською, року

183 verso (арх.)

Брак нумерації в Орлика

року 1698 23 жовтня⁴⁴.

⁴³ Ганна Герцик, донька Павла (бл. 1680 – після 1752) – дружина Орлика. Походить з роду Герциків, у польській історіографії – „Orlikowa Anna z Hercyków Filipowa” (Emanuel Rostworowski, *O polską koronę. Polityka Francji w latach 1725–1733*, Wrocław–Kraków 1958, s. 359). Рід Герциків ведеться від єврея Симона Герцика з Умані, який вихрестився у 1650 році. Його син Павло Герцик, син Семена (батько Ганни), був полковником козачого полтавського полку (1675–1695). Дмитро Павличко присвятив дружині Орлика сонет *Анна Герцик*, який вважаємо окрасою його поетичного циклу *Болісні сонети*.

Про те, настільки точно й тонко поет відтворив трагізм її долі, потверджують не тільки щоденникові записи її чоловіка. Доля дружини Орлика, як свідчать про те наведені Е. Ростворовським архівні матеріали, у 1728 році стає (принаймні, теоретично) у політичних планах Станіслава Лещинського та кардинала Анре-Еркюля де Флері засобом ймовірного, до того ж найбільш дієвого впливу на гетьмана Орлика. Так, Лещинський 21 вересня 1728 за посередництвом шведського посла Гедди пересилає меморіал до кардинала Флері, у якому, зі слів автора, написав усе, що „йому спало на думку”. У цьому меморіалі він пише про гетьмана Орлика як про людину, яка здатна підняти „велику революцію на Україні, котра добре розважила б царя, коли б той мав намір порушувати наші плани в Польщі”. Якщо ж дружині Орлика, яка мешкає в Кракові у великій скруті, дати бодай 1000 франків, то, – пише С. Лещинський, – можна буде „розпоряджатися її чоловіком відповідно до потреби” (Emanuel Rostworowski, *O polską koronę. Polityka Francji w latach 1725–1733...*, s. 101). Ганні Орлик, попри випробування розлукою з чоловіком, смертю дітей (Катерина померла немовлям, Яків (Якуб) у віці 10 років, Анастасія на 29му році життя), суджено було виконати героїчний чин: Борис Крупницький, Сергій Павленко зазначають, що в 40х роках XVIII ст. вона була особливою зв’язковою поміж Григорієм Орликом, Мировичем та Нахимовським. Олекса Луговий пише про неї як про одну із видатних жінок України. 1741 року, не маючи на що жити в Станіславові, Ганна Орлик передала в заставу власний одяг. Лише у 1747 році шведський король призначив їй пенсію. Очевидно, що О. Луговий помиляється, пишучи, що Ганна пережила свого чоловіка на 6 років. С. Павленко, покликаючись на розвідку Б. Барвінського, робить поправку: померла Ганна Орлик після 1752 року в Станіславові, правдоподібно в монастирі (Сергій Павленко, *Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники...*, с. 113; Богдан Барвінський, *До побуту Ганни Орликової в Станіславові*, у: *Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського*, Київ 1928, т. 1, с. 235; Борис Крупницький, *Гетьман Пилип Орлик*, Київ 1991, с. 70; Олекса Луговий, *Ганна Орликова...*, с. 125–131; Emanuel Rostworowski, *O polską koronę. Polityka Francji w latach 1725–1733...*, s. 101).

⁴⁴ **Octobris** – жовтня (від лат. October, bris, m. – жовтень).

Анастасія Теодора⁴⁵ – донька моя первістка, народилася на лоні моему в Полтаві з неділі на понеділок вночі о годині четвертій року 1699 *листопада*⁴⁶ 6-го. Вдруге народилася через святе охрещення *того ж місяця*⁴⁷ 9 [числа].

Тримали її до хреста його милість пан Григорій Герцик⁴⁸, швагер мій, із її милістю пані Марією Максимовичевою, сестрою своєю рідною, і пан Ян Левенець⁴⁹, на той час осаул, а потім полтавський полковник, із її милістю панею Параскевою Іскриною, полковниковою полтавською.

Григорій Петро⁵⁰, син мій, народився в Батурині

⁴⁵ Анастасія Теодора Орлик (6.11.1699 – 1728, місто Кіль) – найстарша донька Пилипа Орлика, згодом дружина генерала Стенфліхта. Померла молодою – у 29 років, залишивши чоловіка і двох синів – Кароля та Пилипа. Один із них продовжив справу діда Пилипа Орлика і дядька Григорія Орлика. Борис Крупницький пише що син Анастасії – граф Пилип Стенфліхт у 50х роках XVIII ст. був старшиною в полку свого дядька Григорія Орлика і працював на користь України, їздячи до Стокгольма „як посередник у французько-шведських перемовинах щодо козацьких справ” (Борис Крупницький, *Гетьман Пилип Орлик...*, с. 70; Олекса Луговий, *Ганна Орликова...*, с. 125–131).

⁴⁶ *Nowembra* – листопада (макаронізм від лат. November, bris, m. – листопад).

⁴⁷ *eiusdem* (adv.) – тоді ж, там само (лат.); тут: того ж самого [місяця].

⁴⁸ Григорій Герцик, син Павла – один із найбільш відданих прихильників гетьманів Мазепи та Орлика. Був родичем (братом дружини) Пилипа Орлика. Рід Герциків походить від єврея Симона Герцика з Умані, який вихрестився в 1650 році. Саме цей рід, як відзначено у словнику Брокгауза і Ефрона, внесено до другої частини родословної книги Полтавської губернії. Григорій Герцик після полтавської битви супроводжував Івана Мазепу, Пилипа Орлика, Карла XII до Бендер. За гетьманування Орлика він отримав титул генерального осаула. 1715 року разом із Пилипом Орликом Герцик виїхав до Стокгольма, де пробув до кінця 1719 року, потім був відправлений Орликом до Польщі – із дорученням передати від імени гетьмана кореспонденцію різним польським сенаторам, а потім спробувати сконтактуватися із запорожцями та кримським ханом. У Варшаві він відмовився від поїздки на Запорозжжя під претекстом хвороби. Незабаром його було арештовано і видано московській владі. У Петербурзі після суду його було запроторено до в'язниці в Адміралтействі. Тільки 1728 року його було „звільнено” на проживання до Москви. Про Григорія Герцика та його лікарську практику у Москві знаходимо цінні й дуже цікаві записи Пилипа Орлика в його діяріюші за 1730 рік. У „Кіевской Старине” за 1883 рік (№ 3) надруковано матеріали допиту Григорія Герцика, який йому було влаштовано в Перербурзі 1721 року.

⁴⁹ Ян (Іван) Левенець – призначений гетьманом Іваном Мазепою його полтавським полковником 1703 року. Це – син Прокопа Левенця, що займав полковницький уряд у Полтаві упродовж 1674–1679 років. Як підкреслює С. Павленко, із донесень та повідомлень першої половини 1709 року видно драму прибічника І. Мазепи І. Левенця, що, усупереч своїм прагненням, змушений був коритися силі московського війська, таємно підтримувати мазепинців і водночас вдавати вірогідного царя. Після Полтавської битви, коли московським урядовцям уже не треба було загравати з українською старшиною, Івана Левенця було відправлено у відставку. 1724 року, як свідчать деякі джерела, І. Левенець разом із І. Мануйловичем та Ф. Гречаним очолював Генеральну Військову Канцелярію, а потім знову став полковником (1725–1727), активним учасником військових походів проти Кримського ханства (Сергій Павленко, *Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники...*, с. 192–196).

⁵⁰ Григорій Петро Орлик (20.11.1702 – 14.11.1759) – майбутній фельмаршал Людовіка XV – Орлі. Кавалер шведського Ордена Меча і святого Людовика. Допомігав батькові в його дипломатичній діяльності. Про нього знаходимо цінну інформацію в щоденникових записях

184 (арх.)

Брак нумерації в Орлика

в ніч з середи на четвер 1702 року 20 листопада⁵¹ за старим стилем⁵², без моєї присутности, коли мене було відряджено на комісію до Севська. Охрещений він після мого повернення того ж року 21 грудня⁵³. Тримали його до хреста святої пам'яті його велебність і його милість пан Іван Мазепа⁵⁴, гетьман військ запорозьких, кавалер святого Апостола Андрія, з її милістю панею Любов'ю Кочубеївною⁵⁵, суддівною генеральною.

Пилипа Орлика із подальших років, найбільше – з року 1730, коли після майже десятилітньої розлуки батькові й синові пощастило не тільки зустрітися, а й узгодити дипломатичну співпрацю (про це: Валентина Соболев, *Фрагмент дипломатії батька і сина Орликів*, у: *Symbolae in honorem Stefan Kozak*, Warszawa 2007, с. 111–121).

На формування Григорія Орлика мала вплив діяльність Вольтера (1694–1778) в царині філософії, науки, історії, літератури. Саме Вольтерові Григорій Орлик (як фельдмаршал Людовіка XV) передав матеріали про Мазепу (див.: *Wielka Historia Świata. 1700–1789...*, s. 6–32). Людовік XV зважився не призначати першого міністра, а ділянку політики довірив скромному, тихому і цнотливому Анре-Ерколеві де Флері, в майбутньому – кардиналові. Про нього є чимало інформацій у щоденнику Пилипа Орлика, зокрема в записках наступних років, включно із 1730м. Саме у цей період (30–40і роки XVIII ст.), як зазначає Е. Ростворовський, вплив режиму А.-Е. де Флері позначився на французько-данських та французько-шведських стосунках та контактах (Emanuel Rostworowski, *O polską koronę. Polityka Francji w latach 1725–1733...*, s. 289).

Борис Крупницький зауважує, що ще в 1754 році граф Григорій Орлик посилав Нахимовського і Мировича до Криму, аби звідти вони налагодили стосунки з Запорожжям (Борис Крупницький, *Гетьман Пилип Орлик...*, с. 70). Основні публікації про Григорія Орлика: *Гетьман. Шляхи...*; Ірина Дмитришин, *Григорій Орлик та Україна. На матеріалах архівів Міністерства Закордонних справ Франції*, у: *Mazepa e il suo tempo. Storia, cultura, società*, Alessandria 2004, р. 179–203; Володимир Цуп, *Маршал Франції Григорій Орлик, похресник Мазепи*, „Визвольний шлях”, 2003, Вересень (Книга 9), с. 54–63; Тарас Чухліб, *Ад'ютант Його Величності короля Франції Людовика XV, козацький син Григорій Орлик*, у: *Пилип Орлик – гетьман і автор першої конституції України*, Мінськ 2006, с. 100–106.

⁵¹ *Nowembra* – листопада.

⁵² *V[eteris] S[tili]* – за старим стилем (від лат. *vetus, eris* – старий; *stulus, i, m.* – стиль).

⁵³ *Decembra* – грудня (макаронізм від лат. *December, bris, m.* – грудень).

⁵⁴ Іван Мазепа (... – 22.08.1709) – гетьман України (25.07.1687–22.08.1709). Орден святого Апостола Андрія (або ж орден Андрія Первозванного), кавалером якого був Мазепа (про що тут пише Орлик), був запроваджений царем Пьотром I 30 листопада 1698 року після його повернення із закордонної мандрівки. Ймовірно, Мазепа був нагороджений цим орденом незадовго до 1702 року або ж у 1702му, і саме тому Орликові ця подія прийшла на згадку (Про нього: *Гетьман. Шляхи...*; *Гетьман. Осмислення...*; *Доба Івана Мазепи в документах*, Київ 2008; Теодор Мацьків, *Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687–1709*, Мюнхен 1988; Сергій Павленко, *Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники...*; Валерій Шевчук, *Просвічений володар. Іван Мазепа як будівник Козацької держави і як літературний герой*, Київ 2006).

⁵⁵ Любов Кочубеївна, суддівна генеральна – дружина Василя Кочубея (бл. 1640 – 15.07.1708). Донька Федора Жученка, значного військового товариша. Її названо суддівною, бо

Михайло⁵⁶, син мій, народився в Батурині в ніч із середи на четвер о третій годині 1704 року 29 *липня*⁵⁷. Охрещений в тому ж році 30 *вересня*⁵⁸, мав його тримати до хреста святої пам'яті його велебність і його милість пан гетьман

в 1694 році Іван Мазепа призначив її чоловіка Василя Кочубея генеральним суддею, а в 1700 році виклопотав йому звання стольника. Це саме з її ініціативи до царя Пьотра I було послано мандрівного ченця Никанора зі словесним доносом на гетьмана Мазепу. „Пробний камінь імпичменту гетьмана”, як назвав С. Павленко (Сергій Павленко, *Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники...*, с. 288) записаний усний донос ченця Никанора, який довго лежав без дії у зв'язку із тривалою відсутністю царя.

Вдруге в 1707 році було знову послано донос Петра Яценка. Втретє Кочубеї послали донос на Івана Мазепу через полковника Івана Іскру (онука родоначальника Якова Іскри-Острияниці, замордованого в 1641 році у Варшаві) та священника Святайла. Цей донос передав цареві київський губернатор князь Д. Голіцин. Князь доручив канцлеру Г. Головкину провести розслідування справи. Мазепа ж діяв настільки мудро й тактовно, що слідчі, навпаки, переконалися в невинності гетьмана, який буцімто щедро їх обдарував. Цар, пересвідчившись у безпідставності доносів, написав Мазепі кілька приязних листів та наказав видати йому звинувачувальників. У Вітебську Кочубея та Іскру жорстоко мордували. 14 липня 1708 року їх було страчені (обезголовлено) в містечку Борщагівка поблизу Білої Церкви. Дружину Кочубея з синами також було заарештовано, але з часом (коли Мазепа відкрито виступив проти царя) Кочубеям було повернуто їхні володіння, а також володіння Іскри. Мотрю Кочубей, доньку Василя та Любові Кочубеїв, до якої Іван Мазепа адресував пречудовою мовою написані листи, у 1707 році видали заміж за сина реєнта Генеральної військової канцелярії Василя Чуйкевича, Семена. Сергій Павленко наводить факти, що Іван Мазепа не дав згоди на їхній шлюб, тим самим прискоривши дії Кочубея щодо зміщення Мазепи. Не підтвердженням є те, що Мазепа зумів схилити Чуйкевичів на свій бік. Разом із чоловіком Мотрю було заслано до Сибіру. Після повернення вона померла в монастирі. Автобіографічна записка Кочубея надрукована в „Чтениях Московского Общества Истории и Древностей” (1859, I). „Не донос Кочубея став детонатором організації антимосковського повстання в Україні, а brutальний наступ московського абсолютизму на українську автономію. Гетьман, занепокоєний майбутнім краєм, посилав таємних уповноважених до С. Лещинського та шведів у другій половині 1707 року. Генеральний суддя ж свідчив про Мазепу на допитах лише у квітні 1708 р.” (Сергій Павленко, *Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники...*, с. 291–292) – цей висновок С. Павленка потверджують і щоденникові записи Орлика (Сергій Павленко, *Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники...*, с. 287–288; Сергій Павленко, *3 міфів про Івана Мазепу*, у: *Україна крізь віки*, Київ 2000, с. 174–176; *Энциклопедический словарь*, издатели Ф. Брокгауз, И. Ефронъ, Санкт-Петербургъ 1894, т. XIII, с. 370; 1895, т. XVI, с. 465–466).

⁵⁶ Михайло Орлик (29.07.1704 – ?) – середній син Пилипа Орлика. Мав би бути похресником гетьмана Мазепи, але з причини хвороби немовляти, не дочекавшись повернення Орлика разом із Мазепою, хрещеним батьком став Іван Черниш. Михайло – єдиний із дітей, що перебував із Орликом у Салоніках у 1724 році і в наступні роки. Олекса Луговий пише, що Михайло Орлик „знімчився” і дав початок німецько-австрійській гілці роду Орликів, останній представник якої помер у Мюнхені наприкінці ХХ ст. Сергій Павленко називає 1720ті роки як роки ймовірної смерті Михайла. (Сергій Павленко, *Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники...*, с. 113; Олекса Луговий, *Ганна Орликова*, у: *Idem, Визначне жіноцтво України*, Київ 2004, с. 125–131).

⁵⁷ *Julij* – липня (від лат. Julius, i, m. – липень).

⁵⁸ *Septembra* – вересня (макаронізм від лат. September, bris, m. – вересень).

Мазепа з її милістю пані Заленською⁵⁹, полковниківною лубенською, після повернення з кампанії, яку ми в той час мали. Але, коли був у *небезпеці*⁶⁰ смерті той же син мій, охрещено його за відсутности

184 verso (арх.)

Брак нумерації в Орлика

моєї, і тримали його до хреста його милість пан Іван Черниш⁶¹, суддя генеральний військ Запорозьких, із її милістю пані Тетяною Савичевою⁶², генеральною писаревою. Народився на лоні моему.

⁵⁹ Заленська, полковникова Лубенська. Найбільш імовірно, тут Орлик пише про дружину лубенського полковника (1701–1709) Дмитра Зеленського. Його дружиною, як зазначено в *Малоросійському родословнику* Вадима Модзалевського (Київ 1910, т. 2, с. 161) була донька свата Івана Самойловича, колишнього переяславського полковника Федора Сулими. Лубенський полк брав участь у героїчній обороні міста Батурин; Дмитро Зеленський у той час був разом із Мазепою. Після Полтавської битви разом із багатьма іншими старшинами здався. Був ув'язнений і в 1711 році засланий до Сибіру, де помер.

Відомий брацлавський полковник Михайло Зеленський, за гіпотезою Сергія Павленка, був батьком Дмитра Зеленського або якимось родичем. Інший представник цього роду – львівський архієпископ коронував Станіслава Лещинського. Костянтин Зеленський у лютому 1707 року був схоплений московськими вояками, відправлений до Москви, де у лютому 1709 року помер від тяжкої хвороби (див.: Сергій Павленко, *Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники...*, с. 90, 150–151).

⁶⁰ *in periculo* – у небезпеці (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; periculum, i, n. – небезпека).

⁶¹ Іван Черниш – генеральний суддя військ Запорозьких. У 1692–1693 роках займав уряд полтавського полкового писаря, а з 1695 року – полкового сотника. У 1700–1703 роках згадується як господар Гадяцького замку. Був наближеним до І. Мазепи, однак, незабаром утратив прихильність гетьмана, він став одним із головних учасників змови проти гетьмана – поряд із В. Кочубеєм, В. Чуйкевичем, Д. Апостолом, І. Іскрою. С. Павленко, аналізуючи листи І. Мазепи, П. Орлика та інші документи, робить висновок, що членів опозиційного старшинського угруповання було більше (В. Модзалевський, *Генеральний судья Иванъ Чернышъ и его родъ*, „Кіевская старина”, 1904, Т. LXXXIV, Мартъ, с. 315; Осипъ Бодянский, *Дело гадяцкого полковника Михайла Милорадовича съ генеральнымъ судьёю Чернышомъ 1716 года*, „Чтения ОИДР”, 1870. Книга 3, с. 8–9; Сергій Павленко, *Невдала спроба змістити І. Мазепу у 1707–1708 рр.*, у: Idem, *Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники...*, с. 285, 280–292).

⁶² Тетяна Савичева, писарева генеральна – дружина Семена Савича (? – 1725), який був писарем Генерального Військового Суду (1701–1706) та генеральним писарем (1709–1723). Семен Савич у 1723–1725 роках був ув'язнений у Петропавлівській фортеці в Петербурзі у зв'язку зі справою гетьмана Павла Полуботка, його швагра, і помер в ув'язненні. Савичі – козацько-старшинський рід на Чернігівщині. Одна гілка роду у першій половині XVIII ст. переселилася на Слобожанщину. Рід походив від Сави Прокоповича (? – 1701), батька Семена Савича. Сава Прокопович – воронезький сотник (1699), писар Генерального Військового Суду (до 1672 р.), генеральний писар (1672–1687), а згодом генеральний суддя (1687–1700). Був учасником чигиринських та кримських походів, а також посланцем до Москви у 1677 році. До цього роду належали кілька яскравих особистостей. Серд них – Данило Савич (? – 1763), вихованець Київської Академії, університетів у Вюртемберзі та Москві. Данило Савич був професором фізики та географії Московського університету. Олексій Савич (1810–1883) – астроном і математик, навчався у Харківському, Московському, Тартуському університетах,

Варвара⁶³, донька моя, народилася в Батурині на моєму лоні у неділю о одинадцятій годині 1707 року сьомого *грудня за старим стилем*⁶⁴. Охрещена 1708 року четвертого *січня*⁶⁵, тримав її до хреста святої пам'яті його велебність і його милість пан гетьман Мазепа з її милістю панею Анною Обидовською⁶⁶, стільниковою і полковниковою ніжинською.

Яків⁶⁷, мій син, народився за врядування мого в Турецькій державі, на лоні моєму, в Бендері, вночі з понеділка на вівторок о 12 годині 1711 року 23 *жовтня за старим стилем*. Охрещений *того ж місяця*⁶⁸ дня 25. Тримав його

був дослідником Тартуської Обсерваторії (1833–1839). У 1836–1838 роках провів нівелювання між Чорним і Каспійським морями і остаточно довів різницю їхнього рівня (*Енциклопедія Українознавства*, Львів 1998, т. 7, с. 2682).

⁶³ Варвара Орлик (7.12.1707 – ?) – донька Пилипа Орлика, хрещеними батьками якої були гетьман Мазепа та Ганна Обидовська. Варварі судилося після смерті сестри Анастасії Теодори, замінити матір її синам – Карлові і Пилипові. Генерал Іван Стенфліхт одружився з нею після смерті Анастасії. У рукописі щоденника 1732 року гетьман висловлюється проти цього шлюбу: „Wołałby i Jan Krzcziciel z nieba na Jana mego: *Non licet tibi habere sororem uxoris Tuae*” („Волав би Іван Хреститель з неба до Івана мого: *Не годиться тобі мати сестри твоєї дружини*”).

⁶⁴ 7 *X[Decem]bris V[eteris] S[tili]* – 7 грудня за старим стилем (від лат. December, bris, m. – грудень veter, era, erum – старий; stulus, i, m. – стиль).

⁶⁵ *Januarij* – січня (від. лат. Januarius, i, m. – січень).

⁶⁶ Ганна Обидовська, стільникова і полковникова Ніжинська – дружина Івана Обидовського (1672–1701), невіжа гетьмана Івана Мазепи, обраного у травні 1698 полковником у Ніжині. Як наказний гетьман він брав участь у війнах із Туреччиною (1695) та Швецією (1700–1701). Одруження із Ганною, донькою В. Кочубея, відбулося у 1698 році. Весілля Івана Обидовського та Ганни Кочубей поєднувало роди І. Мазепи та В. Кочубея. На урочистій шлюбній церемонії Стефан Яворський виголосив *Весельное казанье, при благословенном венчаннии Иоанна з Обедова Обедовского, стольника и полковника Нежинского в церкви Свято-Троицкой Батуринской, названное Виноград Христов*. Пилип Орлик (на той час – консисторський писар Київської митрополії) написав панегірик *Hippomenes Sarmacki*, в якому порівняв полковника „в юних літах” – із Ганнібалом. Родина Івана Обидовського зазнала репресій після 1708 року. Незважаючи на те, що Ганна була дочкою В. Кочубея, її утримували в Полтаві під вартою. Згодом, у березні 1710 року, цар дозволив їй мешкати у Глухові, однак удові заборонялося відвідувати інші населені пункти (Сергій Павленко, *Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники...*, с. 67–71; *Енциклопедія Українознавства*, Львів 1996, т. 5, с. 1802).

⁶⁷ Яків Орлик (23.10.1711 – 4.05.1721) – наймолодший син Пилипа Орлика, про якого є неодноразові згадки в цілому щоденнику. Цей син був найбільш обдарованим з-посеред 8 дітей подружжя Орликів. Несподівана смерть Якова (Якуба) у віці 10 років у Вроцлаві залишила рану в батьковому серці, настільки глибоку й невтішну, що він часто подумки повертався до образу сина і нотував свій розпач і невтішиму скорботу у формі тренів.

⁶⁸ *eiusdem* (adv.) – цього ж (лат.).

до хреста король шведський небіжчик Карло XII⁶⁹ з її милістю панею Анною Войнаровською⁷⁰. Але на нестерпний і безмежний

185 (арх.)

Брак нумерації Орлика

до кінця життя мого жаль, він помер у Вроцлаві в костелі отців-єзуїтів 1721 року 4 травня і там само, в костелі святого Якова у передмісті, похований.

Марта⁷¹, донька моя, народилася в Бендері з понеділка на вівторок уночі о другій годині *Року Божого*⁷² 1713, *п'ятого червня*⁷³. Охрещена *того ж місяця десятого червня*. Тримав її до хреста король Станіслав⁷⁴, його милість Михайло

⁶⁹ Карло XII (17.06.1682, Стокгольм – 30.11.1718, Фрідріхсгальд) – король Швеції (1697–1718), видатний полководець. Відзначався здібностями в математиці та лицарських вправах, вільно володів німецькою та латиною, а при цьому (як і його батько король Карло XI) ненавидів французьку мову. Увійшов в історію як блискучий воїн і справедливий володар. Вів життя надивовижу просте, навіть дивне з огляду на королівський титул. Опис цього життя не може не нагадати, як у *Повісті временних літ* Нестор описує життя князя України-Руси Святослава. Отож, король Карло XII уникав усіляких веселощів та забав, ніколи не мав на своєму столі вина, а часом сухий хліб був його єдиною potravою. Був невибагливий в одязі: носив темно-синій сурдут з мідними гудзиками, чоботи сягали вище колін, в обозі „спав так само як його жовніри, накрившись плащем на голій землі. Цноти і вади Карла XII були великі; щастя нераз його приголомшило, але нещастя не пригнобило ніколи”. В останні роки життя займався великими планами у мореплаванні, промисловості, торгівлі. Радився із вченими, відбув наукову виправу до Греції та Азії. Його наступницею стала його сестра Ульріка Елеонора. Пилип Орлик згадує про зустріч із Карлом XII 1713 року у турецькому місті Адріанополі. Це могло бути ймовірно в місцевості Демотики під Адріанополем, куди зпід Бендер турки вивезли короля, що потрапив до них у полон 1 лютого 1713 року. Як сказано у виданні (*Encyklopedyja powszechna [Orgelbranda]*, Warszawa 1985, t. 14, s. 201), тут Карло XII упродовж двох місяців удавав, що він хворий. А коли переконався, що від Порти дарма чекати допомоги, вислав прощальне посольство до Константинополя і з двома офіцерами вирушив у кінну, що тривала вдень і вночі, подорож – через Угорщину та Німеччину – до Штральзунду, куди він прибув 22 листопада 1714 року. Відомість про прибуття короля розлетілася містом і у всіх будинках запалили світло. Незабаром те місто потрапило в облогу від Данії, Пруссії та Московії (*Encyklopedyja powszechna...*, t. 14, s. 199–202; *Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powszechna*, Kraków 1995, t. VII, s. 192). Карло XII був хрещеним батьком улюбленої дитини Орлика, сина Якуба (23.10 за старим стилем 1721 – 4.05.1721).

⁷⁰ Анна Войнаровська (з роду Миновичів) – дружина Андрія Войнаровського (небожа Мазепа), яка на час, описаний у діяріуші, перебувала в Швеції, а їхній син Станіслав залишився там назавжди. Андрій Войнаровський (бл. 1681 – бл. 1741) – політичний діяч, дипломат. Був довіреною особою гетьмана Мазепа. Його також вважають одним із авторів Конституції 1710 року. Про Андрія Войнаровського відомо, що той після обрання Пилипа Орлика гетьманом виїхав до Німеччини. У Гамбурзі його схопила московська агентура й вивезла до Петербурга, де він був катований, а згодом висланий до Сибіру.

⁷¹ Марта Орлик (5.06.1713 – ?) – донька Пилипа Орлика.

⁷² *A[nn]o D[omi]ni* – року Божого (від лат. annus, i, m. – рік; Dominus, i, m.).

⁷³ *Junij* 5 – 5 червня (від лат. Junius, i, m. – червень).

⁷⁴ Станіслав Лещинський (23.10.1677, Львів – 23.02.1766, Люневіль у Франції), обраний на польського короля у 1704 році, а позбавлений був трону у 1709 році Августом II Саксонським.

(Міхал) Корибут Вишневецький⁷⁵, зараз канцлер Великого Князівства Литов-

Григорій Орлик брав безпосередню (хоча й потаємну, за дорученням Людовіка XV) участь у поверненні на трон Станіслава Лещинського у 1733 році. 12 вересня 1733 року на елекції у Варшаві був проголошений королем Польщі, де „сто тисяч шляхти піднесло голос за Станіслава, але не зуміло захистити його права. Російські війська увійшли до Литви і нестримним маршем пішли на Варшаву”. Після чотирнадцяти днів, які минули від часу вступу на трон, даремно очікуючи на допомогу з Франції, С. Лещинський покинув Варшаву, удався до Гданська разом із примасом Теодором Потоцьким, французьким послом Монті, воєводою Понятовським і багатьма польськими магнатами. Московські війська вступили до Варшави, королем було обрано сина Августа II – Августа III. „Тут суперчку про корону точили не самі претенденти, а ціла Європа” (*Encyklopedia powszechna [Orgelbranda]...*, t. 23, s. 960). 1736 року С. Лещинський повернувся до Франції і наступного року заклав свою столицю в Люневілью Лотаринзького князівства; там же заснував школу для польської молоді та польську друкарню, у якій друкував свої опуси та праці своїх земляків. Любив літературну працю, морально-релігійні, політичні студії писав по-польськи і по-французьки. Академія, яку С. Лещинський заснував у Нансі донині має його ім’я (*Academie Stanislas*). Своєю шляхетністю та добрими справами здобув пошану у цілій Європі. Коли 1757 року його колишній супротивник король Август III перед пруським нападом був змушений покинути Дрезден і шукати порятунку в Варшаві, то своїх осиротілих (після смерті матері) молодших дітей відіслав був до Люневілью, де король Станіслав опікувався ними. С. Лещинський дожив до третього по собі наступника на польському троні: після смерті Августа III королем Польщі в 1764 році було обрано Станіслава Понятовського. Помер Лещинський 23 лютого 1766. Поховали його в костелі Пресвятої Діви де Бонсекурс (*de Bonsecours*), якого він був фундатором. Під час французької революції тіло короля було викинуте з могили, а один із шаленців, відтявши королівську голову, забрав її з собою. Смерть С. Лещинського засмутила край: жителі Лотарингії досі згадують його. Ще за його життя, 1744 року було надруковано розвідку про нього *Historia życia Najjaśniejszego Stanisława I króla Polskiego...*, яка є важливим джерелом як до біографії короля, так і до історії того часу (*Encyklopedia powszechna [Orgelbranda]...*, t. 23, s. 957–963).

⁷⁵ Міхал Корибут Вишневецький (*Michał Serwacy Wiśniowiecki*, 1680–1744) – останній з роду Вишневецьких, який іде від Дмитра Корибута Ольгердовича, брата короля Владислава Ягайла. Народився у Львові 13 травня 1680-го. Помер у Меречі 16 вересня 1744 року. Мав, може найпишніший у Польщі похорон у XVIII ст., коли дзвони в столиці оголошували жалобу по останньому з роду Вишневецьких. Знаним є панегірик, надрукований василіянами в Почаєві (*Inwenncyi ks. Pawła Giżyckiego*). Залишив по собі сухі біографічні і хронологічні нотатки (*Pamiętnik księcia*), які видрукував Александер Пшездзєцький (*Aleksander Przezdziecki*) у своїй двохтомній праці *Podole, Wołyń, Ukraina, obrazy miejsc i czasów* (Wilno 1841, t. 1, s. 96–112).

Після поразки під Полтавою 1709 року Міхал Корибут рік перебував у неволі в Москві, другий рік у Глухові та на Задніпрській Україні. У Глухові врятувався втечею, боявся перебувати в Польщі, по якій „царські війська блукали повсюдно”, перебував у Вроцлаві, Пруссії, Угорщині. 1712 року відвідав у Бендерах короля Карла XII, бачив приїзд до Бендер Станіслава Лещинського. Потім безчинно сидів на Волощині і цілий 1714 рік у Вроцлаві. Міхал Корибут Вишневецький втретє одружився 21 лютого 1730 року із вдовою фельдмаршала Флеммінга Теклею Радзивиллівною. Про Якуба Генріха Флеммінга є чимало інформації та згадок у діярії Орлика. В енциклопедії Оргельбранда про нього сказано, що Міхал Корибут „сумно закінчив шерег славних і потужних колись княжат Вишневецьких”, що він не відзначався видатними здібностями, а „тому всюди і завжди був безуспішним”, часто змінював свої заняття, „брався за булаву і за печатку, за крісло і за регіментарство, сам не знав, що чинити, чого жадати, але найбільше дбав про булаву...” (*Encyklopedia powszechna [Orgelbranda]...*, t. 27, s. 227–232; 257–264).

ського, і його милість пан Юзеф Потоцький⁷⁶, київський воєвода, із донькою моєю Анастасією⁷⁷ і з її милістю пані [Анною] Войнаровською.

Марина Анна⁷⁸, донька моя, народилася на *острові*⁷⁹ Рутій, під час самої облоги – данським і пруським королями – Штральзунда⁸⁰, при селі Альтеферре, у дворі, названому Іральшергоф, 1715 року 18 *жовтня* о 10 годині з середи на четвер. Охрещена там же, *того ж місяця* – 28го. Тримав її до хреста від імени короля його милости Станіслава, його милість пан

185 verso (арх.)

Брак нумерації в Орлика

генерал Понятовський⁸¹, тепер великий підскарбій Великого Князівства Литовського, а від імени королівни її милости, а нині шведської королеви

⁷⁶ Юзеф Потоцький (1673–16/19.05.1751) – воєвода київський – один із нащадків роду гербу Пілава. Першим під цим прізвиськом записався у 1217 році Суліслав, сandomirський каштелян. В енциклопедії Оргельбранда про Юзефа Потоцького йдеться як про одного із найзначніших представників того роду: воєвода київський, великий коронний гетьман, він був сином Єнджея Потоцького, краківського каштеляна, що відзначився як войовник, супроводив Яна Собеського в його знаменитій хотинській виправі 1673 року, що принесла йому корону. Єнджей Потоцький уфортифікував місто Станіславів (нині Івано-Франківськ), зафундував костюл колегіяти у цьому місті, де був похований у 1691 році. Його син Юзеф Потоцький відзначився у боротьбі зі шведами за часів Августа II, а від Августа III отримав велику булаву (*Encyklopedia powszechna [Orgelbranda]...*, t. 21, s. 426–427).

⁷⁷ Анастасія Теодора (6.11.1699 – 1728, місто Кіль) – донька Орлика, що в 1713 році, маючи 14 літ, стала хрещеною матір'ю своєї сестри Марти. Дружина генерала Стенфліхта, мати Кароля і Пилипа Стенфліхтів.

⁷⁸ Марина Анна (19.10.1715 – ?) – донька Орлика.

⁷⁹ *insula* – острівце (від лат. *insula*, ae, f. – острівце).

⁸⁰ Див. примітку 573.

⁸¹ Генерал Понятовський. Найвірогідніше, тут Орлик пише про Станіслава Понятовського (народився у 1676 році від батька Францішка – помер 23.09.1762 у Риках). Великий підскарбій Великого Князівства Литовського, генерал королівської гвардії, мазовецький воєвода, краківський каштелян. Голова партії Чарториських, потім міністр при Августі II та Августі III. Його високо цінував Карло XII, який призначив його своїм ад'ютантом. Був прихильником Лещинського, а це послужило причиною того, що Август II у 1709 році, ставши королем Польщі, конфіскував маєтки Понятовського. Після Полтавської битви разом із Карлом XII він удавсь до Туреччини, де зарекомендував себе як добрий дипломат. Після смерті Карла XII, маючи протекцію шведської королеви Ульріки Елеонори та Лещинського, повернувся до Польщі, де йому було повернуто втрачені маєтки. Згодом він отримав підтримку від Августа II. Був литовським підчашим, великим підскарбієм Великого Князівства Литовського, генерал-лейтенантом піхоти (1724), начальником королівської гвардії, генеральним регіментарем (від 1728 року). Те врядування він покинув у часи „безкоролів'я” – у 1733 році. Був мазовецьким воєводою від 1731, краківським каштеляном від року 1752. Згодом змінив політичну орієнтацію на проросійську, працював на полі проведення скарбових та військових реформ. На сеймі 1744 року запропонував політичний трактат *List ziemianina do pewnego przyjaciela z innego wojewodstwa*, у якому були пропозиції найважливіших змін у Речі Посполитій. Станіслав Понятовський так і не досягнув омріяної булави великого коронного гетьмана. Після

Ульріки Елеонори⁸² її милість пані графова Рейншельдова⁸³, фельдмаршалова шведська.

Катерина, донька моя, народилася у Сконе, у Шведському королівстві, в місті Християнштадті року 1718 *п'ятого листопада за старим стилем* у середу о третій годині пополудню. Охрещена *того ж місяця* дня 13-го. Три-мали її до хреста їх милості панове генерал і губернатор Сконе Ёрд⁸⁴, генерал-лейтенант Альбеделл, полковник і комендант християнштадський Фельтц⁸⁵ з багатьма дамами. Але вона мені недовго жила, *щоб приготувати дорогу*⁸⁶ до неба до брата свого наймилішого Якова, померла в наступному році, 1719му.

Нехай тоді ся укохана пара служить в небі Богові.

здобуття уряду краківського каштеляна, він присвятив багато уваги політичному вихованню синів. Він залишив по собі трьох доньок та шістьох синів, в тому числі й останнього польського короля Станіслава Августа (*Encyklopedia powszechna [Orgelbranda]...*, t. 21, s. 311–312; *Słownik biograficzny historii Polski...*, s. 1199).

Станіслав Август (Понятовський) (17.01.1732, Вольчин, маєток Чарториських – 12.02.1798, Петербург) – останній король Польщі, син Станіслава Понятовського. Астрологи від дитинства прорікали йому королівське берло. 1795 року Станіслав Август отримав наказ із Петербурга виїхати до Гродна, де 25 листопада 1795 року він підписав акт відречення від корони. Помер унаслідок нервової апоплексії в Петербургу і похований там у костюлі. Станіслава Понятовського вважають палким прихильником ідей Вольтера (1694–1778), який причину зла вбачав у забобонах, фанатизмі, в несправедливому судівництві та надмірних амбіціях, задля реалізації яких монархи наражають на смерть своїх підданих (*Encyklopedia powszechna [Orgelbranda]...*, t. 23, s. 963–965; *Wielka Historia Świata. 1700–1789...*, s. 9).

⁸² Ульріка Елеонора – королева шведська (1688–1741). У 1715 році взяла шлюб із Фрідріхом, принцом Гессенським. Після смерті своєї сестри (1708) стала єдиною, крім брата Карла XII, представницею Пфальцьської династії; за відсутності короля до неї зверталися з різними політичними питаннями. Брала участь у засіданнях ради, яка не заперечувала проти проголошення Ульрікою Елеонорою себе королевою після смерті Карла XII (1718); у складний для Швеції час виявила велику рішучість, наказала заарештувати прихильників Ёртца (про нього пише і Пилип Орлик) і відмінила його розпорядження. 23 січня 1719 року її було обрано і затверджено королевою, тоді ж вона підписала закон про нову форму управління: вирішальна влада переходила до рук риксдагу. Часті зміни президентів канцелярії шкідливо позначилися на військових подіях та на дипломатії. Вважають, що з її вини президент канцелярії Горн, надзвичайно здібний, залишив свій пост. 29 лютого 1720 року відмовилася від корони на користь свого чоловіка Фрідріха Гессенського, задекларувавши собі право повернутися до влади, коли б він помер. Двічі, під час закордонної поїздки короля (1731) та під час його хвороби (1738) ставала на чолі держави (Йорген Вейбуль, *Коротка історія Швеції*, переклад із шведської Олександра Буценка, Стокгольм 1998, с. 58–59).

⁸³ Дружина фельдмаршала Карла Густава Рейншельда (Ренскольда, Carl Gustaf Rehnskiöld; 1651–1722), Єлизавета Функ (Elisabeth Funck).

⁸⁴ У рукописі Орлика – *Hårdh*. Губернатор Сконе Ёрд – ймовірно йдеться про барона Ёртца (Görtz), сміливого міністра і довірену особу шведського короля Карла XII (*Encyklopedia powszechna [Orgelbranda]...*, t. 14, s. 201).

⁸⁵ У рукописі Орлика – *Feiltz*.

⁸⁶ *ad parandam viam* – щоб приготувати дорогу (від лат. ad (Acc.) – до; paro, avi, atum, are – готувати; via, ae, f. – шлях).

186 (архівна номерація)

1 (нумерація в Орлика)

**Rok Pański 1724 który aby był *faustior fortunatio*q[ue]⁸⁷
nad insze przeszłe, suplikuję pokornie
do przedwieczne[go] majestatu boskiego
Рік господній 1724. Аби був сприятливіший
і щасливіший над інші минулі роки молю
покірно предвічний маєстат божий**

12/1 січня у середу після Служби Божої вступив до мене тутешній дидакал з певними значнішими купцями і привітав мене з Новим роком. *Крім них*⁸⁸ нікого [іншого] не було того дня, і сидів у господі спокійно.

13/2 У четвер під вечір був у тутешніх ксьондзів, місіонерів, і розважився з ними на короткій розмові з півгодини.

14/3 У п'ятницю взагалі нічого *non occurrebat*⁸⁹.

186 verso (арх.)

2 О

15/4 У суботу був перед кіндією у пана консула англійського, з яким розважився у розмовах до заходу сонця.

16/5 У неділю, у дні Вігільної Епіфанії⁹⁰, був я на Службі Божій у метрополітанській катедральній церкві, яку спозаранку було відправлено; і відразу

⁸⁷ *faustior fortunatio*q[ue] – сприятливіший і щасливіший (від лат. *faustus*, а, um – щасливий, вдатний; *fortunatus*, а, um – щасливий).

⁸⁸ *de ca[e]tero* – від іншого (від лат. *de* (Abl.) – від, про; *caeterus*, а, um – інший). Далі – без перекладу.

⁸⁹ *non occurrebat* – [нічого] не траплялося (від лат. *non* – не; *occurro*, *curri*, *cursum*, *ěre* – ставатися). Далі – без перекладу, оскільки Орлик уживає цей зворот дуже часто.

⁹⁰ Вігільна Епіфанія; епіфанія (Теофанія) – Богоявлення. Одне із найбільших свят християнства. У Східній Церкві це свято Хрещення Ісуса Христа (Йордан), у Західній Церкві – це свято Трьох Королів (посвячення мира, ладану і золота). Пилип Орлик, безперечно, знав це свято і під польськими назвами: *Teofania*, *Trzech Króli*, *Chrzest Pański*, *Objawienie Pańskie* (*Mała Encyklopedia Powszechna PWN*, Warszawa 1959, s. 229).

Вігілья – 1. нічне чування перед важливими святами (вігілья пасхальна, вігілья Різдва Христового та урочистість 25 грудня) або перед якоюсь важливою подією з читанням Святого Письма, співами та молитвою; 2. вечір в переддень Народження Христа. Орлик в іншому місці описує пасхальну Вігілью або Всенощну – вечір чування із запаленими свічками перед воскресінням Христа. Розпочинається він від запалювання пасхального вогню і повітання вечірньої світлості, а завершується оголошенням приходу Воскреслого Христа при поновній

ж після Служби Божої, не виходячи, святити воду; а коли я повернувся до господи, мав у себе частих гостей – тутешніх попів та ченців, що одні за іншими приходили зі свяченою водою, в зв'язку з чим грошики мусили зникати.

187 (арх.)

3 О

17/6 У понеділок у час епіфанійних днів був на богослужінні в церкві святих Костянтина і Олени, яке розпочалося властиво опівночі і тривало аж до восьмої години. По обіді були в мене з тієї, на якій маю господу, вулиці, люди, від імени свого і всіх тієї вулиці співмешканців, повідомляючи, що болгарка, яка біля моєї господи мешкає фіртка до фіртки, хоче дочку свою спровадити до себе з одного чифліка⁹¹, *інакше* [відомого]⁹² як турецький фільварок, зараженого на „повітря”, що називається Текіліза, дві години їзди звідси, і просили мене, аби я їй те робити заборонив і не допустив. Тому я посилав

187 verso (арх.)

4 О

до неї з погрозою, що коли б ногою вступила донька її до господи, де мешкає, то пошлю до паші, просячи, аби наказав її зі всім, [що має], викинути і дім забити [дошками]. Розповідають також, що і в інших місцях по навколишніх селах починається „повітря”, від якого, пане Боже, при допомозі великого милосердя Свого збережи і випровади нас із сього проклятого краю.

18/7 У вівторок, **19/8** У середу нічого *non occurrebat*.

20/9 У четвер був надвечір у мене пан англійський консул і забавився [зі мною] короткою бесідою до заходу сонця.

188 (арх.)

5 О

21/10 У п'ятницю нічого не було *ad notandum* тут.

22/11 У суботу навідав мене зрання перекладач англійського консула, який будучи від нього посланий у купецьких справах до певного порту, пробув там кілька місяців і в минулий четвер повернувся, а тут своїм повідомленням підтвердив, що Москва *об'єднаними силами*⁹³, з персами та вірменами, змістили

грі органів та битті дзвонів із так званою „резурекційною” процесією, тобто службою пасхальної вігії з урочистим оголошенням Воскресіння Христа. „Резурекція” відправляється у Велику Суботу увечері або в перший день Великодня засвіту (у православних – це пасхальна заутреня) (А. Markunas, T. Uczitel, *Leksykon chrześcijaństwa*, Poznań 1999, s. 38, 290, 341, 359–360).

⁹¹ Слово *чифлік* означає земельний маєток (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 95).

⁹² *alias* (adv.) – інакше, поза тим (лат.).

⁹³ *unitis viribus* – об'єднаними силами (від лат. unio, – , itum, ire – поєднувати, єднати; vis, –, f. – сила).

емірвейза⁹⁴ і *допоміжні*⁹⁵ турецькі війська так далеко, що із семи турецьких пашів один тільки втік, а всі інші на майдані полягли, і всі обози у них було відібрано.

23/12 У неділю нічого не було *ad notandum*.

24/13 У понеділок власне пополудню під час обіду, коли ми за столом
188 verso (арх.)

6 О

сиділи, було трясіння землі, яка двічі задрижала, але інші твердять, що сім.

25/14 У вівторок відіслав італійському жидові 30 талярів⁹⁶ за сукно і атлас, які перед святами взяв собі на кілька убрень.

26/15 У середу поширилися чутки у цілому місті про війну, проголошену Портою⁹⁷ Москві, і ніби вже мали в Стамбулі святкове богослужіння про щасливі її успіхи відправляти і цезарські [султанські] знаки перед палацом виставити. Але тут прийшов наказ, аби французам більше не дозволяти купувати збіжжя і в чужі краї транспортувати невільно, а куплене в коморах

189 (арх.)

7 О

було опечатано. Під вечір, уже після заходу сонця, був у мене англійський консул з *підтвердженням*⁹⁸ тієї самої звістки, і переказав мені французькі газети, у яких про неминучу турецьку війну з Москвою ознаймують. *Щодо решти*⁹⁹, то мало було там *цікавого*¹⁰⁰, тільки деякі із значніших повмирали, а саме великий князь Флоренський, цариця Федорова та інші.

⁹⁴ Див. прим. 18.

⁹⁵ *auxilarne* – допоміжні (макаронізм від лат. *auxiliaris*, е – допоміжний).

⁹⁶ *Таляр* – тут: турецька монета: „*talary tureckie: gurusz (piastr) = 40 para = 120 aspr = 3 liwry francuskie = 4 złote polskie; zolota = 30 para = 90 asprów; zelota dzedid = 26,6 para = 80 asprów*” (Andrzej Dziubiński, *Na szlakach Orientu. Handel między Polską a imperium Osmańskim w XVI–XVIII wieku*, Wrocław 1998, s. 294). Важливо підкреслити, що для Орлика ця монета не була чимось зовсім новим, бо в давній Польщі перший таляр був вибитий за часів короля Сигізмунда I. Польський сейм від 1620 року заборонив впровадження чужих монет у державі, окрім талярів та дукатів. Перші монети в Польщі почав бити зі срібла Мешко I – після прийняття християнства. Це були динари, як і згодом – динари Болеслава Хороброго. Пізніше (динари з часів воєн Болеслава Сміливого) мали „руський” напис кирилицею, що у *Старопольській енциклопедії* трактується як незаперечний слід панування обох Болеславів над Руссю (Zygmunt Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana...*, t. IV, s. 4–9, 354).

⁹⁷ Порта Отоманська, Брама Отоманська – офіційна назва османської Туреччини. Слово *отоман* – старожитня назва турків, яка походить від зачинателя династії Отомана (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turczyzmów w języku polskim...*, s. 315–316).

⁹⁸ *confirmacja* – підтвердженням (макаронізм від лат. *confirmatio*, onis, f. – підтвердження, підбадьорення, заспокоєння).

⁹⁹ *in reliquo* – щодо решти, зрештою (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *reliquus*, a, um – залишений, колишній).

¹⁰⁰ *curiosi* – цікавого (від лат. *curiosus*, a, um – цікавий).

27/16 У четвер та сама новина про турецьку війну розповсюджувалася, і ще більше різними певними повідомленнями підтверджувалася. Надвечір був ксьондз-суперіор з запевненням тієї ж самої звістки, про що читав листа сьогодні

189 verso (apx.)

8 О

в одного француза, зі Стамбула написаний, в якому і те *додалося*¹⁰¹, ніби великий візир¹⁰² не будучи *здатний*¹⁰³ до війни, *зрікається*¹⁰⁴ [своїєї влади].

28/17 У п'ятницю зранку доніс мені жид, мій перекладач, що тієї ночі приїхав сюди зі Стамбула від Порти Капіджі-баша з цезарськими [султанськими] указами, [однак] що вони містять¹⁰⁵, ще не розголошено. Про скинення

¹⁰¹ *adjungitur* – приєднався (від лат. adjungo, junxi, junctum, ěre – приєднуватися).

¹⁰² *Bizir* – міністр. Цей титул носили також особливо заслужені паші, прем'єри і головнокомандуючі армією. Це друга після султана особа в османській Туреччині (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turczyzmów w języku polskim...*, s. 355–357). *Indeks chronologiczny turczyzmów* подає це та інші поняття у всіх орфографічних та фонетичних формах, зреструйованих із помилкових записів у польських текстах (подібне бачимо і в записях Орлика). У дужках наводиться рік, в якому зафіксовано слово: „wejzer” (1647), „wejzyr” (1787), „wizyr” (1582–1584), „wiser” (1564), „wielki wezyr” (1647) (Stanisław Stachowski, *Indeks chronologiczny turczyzmów*, w: Idem, *Słownik historyczny turczyzmów w języku polskim...*, s. 512–513). У 1718–1730 роках великим візиром в османській імперії був Дамад Ібрагім, що, запровадивши нові податки, поліпшив фінансові справи, реформував військо. У записях Пилипа Орлика бачимо відгомін деяких історичних подій, а саме: вибух громадянської війни у Персії, у 1722 році – позбавлення влади шаха Гусейна. Усім цим скористалася Московія, яка посунулася на південь уздовж Каспійського моря, заволоділа частиною Кавказу. Туреччина у відповідь розпочала воєнні дії, заволодівши у 1723–1727 роках Закавказзям та кількома прикордонними провінціями. Згодом турецько-російський конфлікт завершився домовленістю, поділом здобичі та визнанням Тахмаспа (сина шаха Гусейна) шахом Персії. Незабаром, однак, подальші події змінили ситуацію в некорисному для Туреччини напрямку. Тахмасп не зміг протистояти афганцям, утік до Хорасану. Там він здобув підтримку туркменських племен каджарів і афшарів, які вигнали афганців із Персії і в 1730 році повернули трон Тахмаспові. Тахмасп відразу зажадав евакуації турецьких та московських військ зі своєї країни, а великий візир Дамад Ібрагім відмовився від завоюваних прикордонних провінцій, бо не мав сил продовжувати війну. Вождь афшарів Надір-хан не заспокоївся і розпочав із Туреччиною війну за Закавказзя. У тій війні турки зазнали кількох поразок. Усі ці події спричинили в 1730 році в Стамбулі вибух незадоволення яничарів разом із військовими формуваннями та міською біднотою. Про все це Орлик нотує в щоденнику 1730–1731 років. На чолі бунтівників був Патрона Галіл, рядовий яничар, албанець за походженням. Султан наказав стратити кількох найважливіших достойників на чолі із великим візирем. Свою реакцію на ці події Орлик також занотує в щоденнику за 1730 рік. Однак це не заспокоїло неспокою у Стамбулі; султан був змушений відректися від влади і на троні засів Махмуд I (1730–1754). (Детальніше про це: Danuta Madejska, *Historia świata arabskiego. Okres osmański 1516–1920*, Warszawa 1988, s. 77–78).

¹⁰³ *capax* – здатний (від лат. sarax, acis – спроможний).

¹⁰⁴ *abdikuje* – зрікається (макаронізм від лат. abdico, avi, atum, are – зрікатися).

¹⁰⁵ *sonant* – звучать, тут: містять (від лат. sono, avi, atum are – звучати).

великого візира і яничар аги¹⁰⁶ чув той же самий жид, про що й від інших я багато наслухався. Розповідають також, що й сам султан [є] під загрозою втрати свого престолу. Що далі буде, час нам *відкриє*¹⁰⁷. Я, однак, із отриманням тих новин поволі

190 (арх.)

9 О

почав збиратися в дорогу, зокрема коли його милість пан англійський посол розповів мені трохи у своєму листі, перед тим написаному, про ту саму війну і запевнив, що мене мають до Стамбула спровадити. Чекаю тільки *дуже змуджено*¹⁰⁸ з дня на день¹⁰⁹ на категоричне повідомлення. Отець-протосингел¹¹⁰ зі Синайської гори, повернувшись учора зі своєї петиції, навідав мене сьогодні і пообідав у мене, дозволивши собі – на настійне моє прохання і на честь святого Антонія Великого (якого сьогодні *свято*¹¹¹ відзначають) – їсти рибу, *поза тим*¹¹² що загалом усі греки в середи та п'ятниці, хоча б було і велике свято в ті дні, не їдять риби, так і він [не вживає], хоч не є

190 verso (арх.)

10 О

греком, а *за походженням*¹¹³ – русином зі Львова; напевно, не їв би, якби я його на те не намовив.

29/18 У суботу, в день святого Атанасія, я хотів бути в його церкві, яка тут *досить велелюдна*¹¹⁴, на богослужінні, але понеже по дощах щоденних, мало не тижневих, на вулицях було мокро, а до того вночі ходити неблизько від моєї господи, тому вислухав Службу на честь Божу в близькій тут церкві святого Константина. З причини згаданих дощів не зайве тут занотувати, що тільки в листопаді місяці налякала нас була зима, коли упродовж кількох днів суворі північні вітри з прикрим і разючим холодом докучали нам. І ми потерпали,

¹⁰⁶ *Aga* – зворот чемности, вживаний до впливових євнухів, відповідник слова „пан” (Jerzy S. Łątka, *Słownik Polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji*, Kraków 2015, s. 13–14).

¹⁰⁷ *revelabit* – відкриє, виявить (від лат. *revelo*, *avi*, *atum*, *are* – оголювати, виявити).

¹⁰⁸ *tardiosissime* – дуже повільно, тут: дуже нудно (від лат. *tardiosus*, *a*, *um* – млявий, повільний).

¹⁰⁹ *in dies* – з дня на день, днями (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *dies*, *ei*, *f.* – день).

¹¹⁰ Протосингел (від лат. *protosyncellus*, *i*, *m.*) – 1) духовна (церковна) посада в деяких помісних православних церквах; 2) помічник патріярха, який жив при ньому.

¹¹¹ *solennitatem* – свято (від лат. *solennitas*, *atis*, *f.* – урочистість, свято).

¹¹² *alias* (adv.) – поза тим, інакше (лат.).

¹¹³ *natione* – за походженням (від лат. *natio*, *onis*, *f.* – походження, плем'я).

¹¹⁴ *celebrior* – досить велелюдна (від лат. *celeber*, *bris*, *bre* – велелюдний).

191(арх.)**11 О**

остерігаючись такої ж тяжкої зими, яка була минулого року, зі смерчем і з суворим морозом. І хоча [вона] недовго тривала, але однак незмірно докучала у тутешніх хатах, на зиму невивігдних, і немало шкоди людям учинила. [Негода позначилася на] худобі, а найбільше на вівцях, бо ж у полі від великих гвалтовних морозів та снігів кілька тисяч їх в околиці Тесалоніцькій¹¹⁵ у полях виздихало. Однак у тій думці ми помилились, оскільки від останніх днів листопада аж до сього часу ані знаку зими ще не бачили ми. Загалом є більша тенденція до весни, ніж до зими, і тепло з погодою власне ніби посеред весни триває

191 verso (арх.)**12 О**

так завзято, що не тільки різні зела у городах, а й в полях, і дерева, а найбільше мигдаль, але навіть боби квітнуть, і овочі всі. Також салати на грядках ніби посеред літа зеленіють і з городів їх продають. Святого Атанасія¹¹⁶ греки мають у великій пошані, так що цілий тиждень до нього постяться, а хто хоче, то чинить і в свято[го] Димитрія¹¹⁷ найбільше тут, в Тесалоніках, де його собі

¹¹⁵ Салоніки (в давнину також Солунь, від грецького Θεσσαλονίκη – Thessaloniki, турецьке – Selanik). Орлик найчастіше пише „Thessaloniki”, але також „Salonik”, „Saloniki”. Місто засноване близько 315 року до Різдва Христового Кассандром, на місці ще більш давніх Ферм. У Салоніках проповідував християнство апостол Павло і заснував спільноту, для якої написав два послання (*Послання до Солунян*). Місто вважається місцем народження слов'янських першовчителів Кирила та Мефодія. За своїм торговим значенням та бататством місто було одним із найважливіших у Візантійській імперії. Готи не змогли його завоювати. У VII ст. кілька разів намагалися заволодіти ним слов'яни. 1430 року його завойовують турки. Місто лежить в глибині великої Солунської (або Термейської) затоки, яка є частиною Егейського моря. У місті багато залишків старовини, які бачив Орлик. Це, наприклад, усередині цитаделі – сліди тріумфальної арки Марка Аврелія, мечеть Ескі-Джаму, яка була храмом Термейської Венери, Вардарські ворота – тріумфальна арка Октавіяна Августа, покрита мармуром тріумфальна арка Костянтина Великого, чисельні колони, статуї, написи та ін. У перекладі подаю назву Салоніки, Тесалоніки, Тесалоніцький, хоча маємо ще одну українську форму – Фесалоніки, Фесалоніційський.

¹¹⁶ святий Атанасій Великий – єпископ Александрії. Народився ймовірно у 295 році або трохи пізніше. На історичній арені з'явився 318 року як автор апологетично-теологічних творів *Contra gentes* і *De incarnatione Verbi*. Слави зазнав сімома роками пізніше, коли, поряд зі своїм єпископом, узяв участь у Нікейському соборі 325 року і спричинився до перемоги над аріянами. Невтомно працював над відновленням віри та християнського життя у своїй дієцезії та в цілому Єгипті. Присвятив своє життя проповідництву та написав важливі теологічні праці. Помер уночі з 2 на 3 травня 373 року після 45 років єпископства та 17 років, проведених у вигнанні. День пам'яті святого Атанасія відзначають 2 травня. Детальніше про нього: *Księga imion i świętych*, oprac. Henryk Fros SJ (hagiografia), Franciszek Sowa (onomastyka), Kraków 1996, s. 290–291.

¹¹⁷ святий Димитрій (III–IV ст.) – святий перших століть християнства, про якого є небагато задокументованих даних. На Сході його день пам'яті відзначають 26 жовтня, на Заході

тутешні греки за особливого патрона мають, оскільки тут реліквії його святі, які мироточили, були, а де зараз вони є, ніхто не знає.

192 (арх.)

13 О

30/19 У неділю *поширилася*¹¹⁸ тут *чутка*¹¹⁹ по цілому місті, що в Стамбулі є велика метушня і *змова*¹²⁰ не тільки проти візира, але й проти самого цезаря [султана], що досі війни з Москвою не розпочали, і дали їй вільний час до розширення в Персії і до більшого зміцнення у тому краї. Але на се треба чекати *підтвердження*¹²¹.

31/20 У понеділок Кароль, повернувшись від гімрукчя¹²², до якого ходив по решту таїнових¹²³ грошей, приналежних за минулий місяць, повідомив мені, що той же гімрукчи розповів, що вже війни з Москвою не буде, оскільки ніби цезар, французький король, англійський король і Голландія через

192 verso (арх.)

14 О

своїх послів *протистойть*¹²⁴ їй і хочуть посередництвом своїм те протистояння, яке заходить поміж Портою та Москвою, заспокоїти. І кажуть [ще], що ніби дозволено французам знову збіжжя продавати. З іншого, однак, боку твердять про неминучу війну, і то є певним, що яничари до Стамбула „одами”¹²⁵

– 9 квітня. Помер мученицькою смертю бл. 306 року. Салоніки є центральним осередком культу святого Димитрія, тому в агіографії святий є знаним як Димитрій із Салонік, де в V ст. імператорський намісник Леонтій збудував на честь святого базиліку, до якої мандрували паломники не тільки із навколишніх міст, а й із інших балканських країн. Сліди колись глибокого культу святого Димитрія збереглися в літературі та іконографії. Атрибутами святого є найчастіше зброя, меч, звично його представляють в убранні офіцера, натомість у базиліці в Салоніках святий Димитрій представлений у шатах римського достойника (*Wielka księga świętych*, Kraków 2003, t. 1, s. 153–154).

¹¹⁸ *invalid* – посилюватися (від лат. *invalesco*, *valui*, – , *ēre* – посилюватися).

¹¹⁹ *rumor* – чутка (від лат. *rumor*, *oris*, *m.* – чутка, гомін).

¹²⁰ *conspiratio* – змова (макаронізм від лат. *conspiratio*, *onis*, *f.* – змова).

¹²¹ *confirmacii* – підтвердження (макаронізм від лат. *confirmatio*, *onis*, *f.* – підтвердження).

¹²² *Гімрукчи* – митник. Тільки єдиний раз Орлик називає його по імені: Емір Бекір ага (251 verso (арх.), 132 О).

¹²³ *tain* (*tain*) – утримання, пенсія (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 403). Францішек Равіта-Гавронський прочитав і презентує це слово як „*tainy*, czyli żywność ze skarbu” (Franciszek Rawita-Gawroński, *Filip Orlik, nieuznany hetman kozacki*, w: „*Studia i szkice historyczne*”, Seria II, Lwów–Warszawa–Poznań 1900, s. 51). Пізніше в Салоніках, куди гетьман прибув 7 грудня 1722 року, йому „*wyznaczono taimowych pieniędzy dziennie cztery talary*” (с. 54).

¹²⁴ *obstant* – протистоять, (від лат. *obsto*, *stiter*, *are* – перешкоджати, протидіяти).

¹²⁵ *Ода* – тут: яничарський полк. *Ода-баші* – керівник військової одиниці яничарів, яка називалася ода. Це слово мало інші значення: 1. спальня яничарів, у якій могло розміститися 100–150 жовнів; яничарське помешкання, хатка; 2. хоругва, яничарський полк. Дуже цікавий приклад, який наведено в *Історичному словнику тюркізмів* із праці *Obserwacje*

своїми йдуть і в минулі дні недалеко від Тесалонік сім „одів” яничарів прийшло, які звідси за дві години в Араплії ночували. Чим ся сцена завершиться, час покаже.

Februarius¹²⁶ według nowego kalendarza Лютий за новим календарем

1/21 У вівторок, по Службі Божій, рано повернувшись із церкви до господи здоровісінський,

193 (apx.)

15 O

в одну часинку захворів я у такий спосіб: приліг на тапчані і взявся читати французьку книжку, яка мені трапила до рук, і, почитавши трохи, хотів устати, але коли порушився, звалили мене гострі болі у крижах, напала слабкість, хотів тоді напитися горілки і ледве міг сягнути до шафи, яку щойно відчинив, так у ту ж мить зімлів, і не пам'ятаю, як на коліна впав і об мур головою оперся. Однак, у тій знеможі не знаю як, дістався до ліжка і швидко уклався, минула слабкість і я спотів. Мав, однак,

193 verso (apx.)

16 O

упродовж цілого дня тяжкі болі і наказав покликати жида-медика, який казав дати мені „кристеру”, і дав мені якоїсь олійки для намащення крижів, жодного, однак, полегшення я не відчув.

2/22 У середу ті ж самі болі діяли мене, і другий раз давали мені „кристеру”. Пополудню відвідали мене його милість пан англійський посол і дидаскал зі своїми учнями, протопопом та іншими ченцями. Хвороба та не з якоїсь іншої причини випала, тільки тому, що вчора в церкві стояв під час Служби Божої з непокритою головою, а повітря було зле, імлисте і в цілому нездорове. Греки тут усі тутешні і чужоземні

*polityczne Państwa Tureckiego, Rządu, Religii, Sił jego, Obyczajów, i Narodów pod tymże Panowaniem z Przydatkiem myśli partykularnych o Człowieku Moralnym i Edukacji Kraiowej, przez Imci Pana Miłosze, w czasie mieszkania jego w Stambule (część I, w Warszawie 1787, s. 98), дає поняття „спаги” і „оди”: „Spahow od czasu ich ustanowienia zawsze 12 tysięcy liczono, taż sama i teraz daie się widzieć liczba, podzieleni są na cztery ody, czyli półki” (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny tureczymów w języku polskim...*, s. 303–304).*

¹²⁶ *Februarius* – лютий (від лат. Februarius, i, m. – лютий).

194 (арх.)**17 О**

громадяни остерігаються відкривати голову через „повітря” часто заразливе, і мене часто попереджали, аби в церкві без шапки не стояв. А так, вважаю, що зле повітря ударило в голову і зараза та впала *і проникла*¹²⁷ у крижі. Медик розповів, що то епілепсія впала на крижі, але той медик не дуже є освічений.

3/23 У четвер із тими самими болями я бідував, що їх на мене Господь поклав, і стишував їх ліками і натиранням суглобів „кручем”. Під вечір прислав до мене пан англійський консул [посланця] довідатись про моє здоров’я.

4/24 У п’ятницю ті ж самі болі продовжувалися

194 verso (арх.)**18 О**

і тамував я їх ліками, які жид-медик *дуже щедро призначав*¹²⁸. Під вечір надсилав пан консул англійський свого перекладача, запитуючи про моє здоров’я, який *повідомив*¹²⁹ мені про неминучу Турецьку війну, і що яничари¹³⁰ *невпинно*¹³¹ кожного дня проходять «одами» своїми трактом мимо Салонік до Константинополя. Той, тільки що згаданий тлумач, вийшов із господи, аж у ту ж мить увійшов ксьондз-суперіор, єзуїт, із переказом листа йому з Константинополя написаного, в якому повідомляють, що Порта, за посередництвом французького посла, полагодує свої розбіжності з Москвою, і що в того посла щоденно відбуваються наради про комбінації – турецьких міністрів,

195 (арх.)**19 О**

перського посла і московського резидента, який *рішуче протидіє*¹³² від імени свого принципала, з тим відзиваючись, що його милість цар ані на п’ядь не хоче уступити тієї землі, яку *набув за правом війни*¹³³ і через трактат із шахом у Персії, інакше претендуватиме на *реституцію*¹³⁴ Азова, який турки

¹²⁷ *perfluxit* – проникла (від лат. perfluo, fluxi, fluxum, ěre – протікати).

¹²⁸ *superdibat* – надміру наділяв, призначав (від лат. super-dito, avi, atum, are – надміру наділяти).

¹²⁹ *retulit* – приніс, тут: зголосив (від лат. refero, tuli, latum, ferre – при-, переносити, передавати).

¹³⁰ Яничарство – військова служба в турецькій піхоті. Яничар ага (Яничарага) – „головний начальник корпусу яничар, гетьман яничар, який мешкає при дворі султана” (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turczyzmów w języku polskim...*, s. 163–164).

¹³¹ *incessanter* (adv.) – невинно (лат.)

¹³² *fortiter obstat* – рішуче протидіє (від лат. fortiter (adv.) – сильно; obsto, stiti, –, are – перешкоджати, протидіяти).

¹³³ *acquisivit jure belli* – набув за правом війни (від лат. acquiro, quisivi, quisitum, ěre надбати, набувати; jus, juris, n. – право; bellum, i, n. – війна).

¹³⁴ *restitutio* – повернення (лат. restitutio, onis, f.).

з кинджалом видерли йому з володіння; і що Порто чинить на шість місяців перемир'я з Москвою для обмірковування, як має діяти і що учиняти. Тому всьому не йму віри, найбільше про претензію до Азова, яка б напевне турків розлютила і швидше спонукала б до війни, якої його милість цар усілякими способами прагне уникнути.

195 verso (арх.)

20 О

5/25 У суботу взяв *лаксатив*¹³⁵ від того ж жида, який, будучи в мене зранку, розповів мені, що є *за походженням*¹³⁶ із Португалії з повіту Алгарбії¹³⁷, з міста Фаро¹³⁸, де народився і виховався, і тридцять літ від народження маючи, виїхав звідти. Коли я йому сказав, що в Еспанії і Португалії після вигнання звідти жидів не вільно їм там ані мешкати, ані бувати, відповів мені на те, що в обидвох тих королівствах повно є жидів, які залишилися і, християнську віру прийнявши, під її претекстом мешкають, вдаючи християн, дітей своїх хрестячи, до костелу ходячи та сповідаючись, комунікуючи і всі таємниці християнські

196 (арх.)

21 О

поверхово приймаючи, а по суті і в серці залишаються юдеями. І визнав те й на собі, що його там, у Португалії, батьки його, коли народився, охрестили, але у вірі своїй, жидівській, його виховали; і хоча до костелу він ходив і тайни християнські приймав, однак всередині залишався юдеєм. І вийшовши з Португалії, на вернувся в Ліворно у віру [юдейську], а відтоді, як прийшов [до Салонік], уже тому минає чотирнадцятий рік. Такі то є погани затверділі у своїх забобонах та недовірстві. Під час перебування того жида-медика прийшов отець протосингел Синайський¹³⁹, *за походженням*¹⁴⁰ львів'янин, що мене відвідав

¹³⁵ *laxativum* – лаксатив, послаблюючий засіб (від лат. laxativus, a, um – розм'якшувальний; пор. сучасний мед. термін: remedium laxans – послаблюючий засіб).

¹³⁶ *natione* – за походженням (від лат. natio, onis, f. – походження, плем'я).

¹³⁷ Провінція Алгарве.

¹³⁸ Ф́ару (порт. Faro) – муніципалітет і місто розташоване у південній частині Португалії, на березі Атлантичного океану, на теренах історичної португальської провінції Алгарве (до 1976 року був складовою провінції). Належить до Фарузької дієцезії Католицької Церкви в Португалії. Права міського самоврядування має з 1266 року.

¹³⁹ Протосингел Синайський – ідеться про південну частину Синайського півострова із кількома його горами, найвища з яких сягає понад 2600 метрів. На рівні 1530 метрів знаходиться монастир святої Катерини, який у 528 році заснував імператор Юстиніян. На рівні 2100 метрів стоїть каплиця святого Іллі, яка є головною метою палігримів (*Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powszechna...*, t. XVI, s. 286).

¹⁴⁰ *natione* – за походженням (від лат. natio, onis, f. – походження, плем'я).

196 verso (арх.)**22 О**

і розважився близько години, а, схоже, зі мною й попрощався, бо ж хоче звідси знову виїжджати до Берії (do Beriey)¹⁴¹ і далі для зібрання милостині до свого монастиря Синайського.

Надвечір був у мене пан консул англійський, довідуючись про моє здоров'я, і розважився до самого вечора на різних дискурсах. Під час його перебування прийшов дидакал мене провідати. Про війну турецьку ходили й далі різні чутки, а перекладач того ж пана англійського консула розповідав, ніби чув, коли був у мулли тутешнього, що там читали цезарський [султанів] ферман, аби звідси 3000 „юриків”¹⁴² [було] підготовлено на війну, яких повинністю є, йдучи перед військом,

197 (арх.)**23 О**

дороги чистити і переправи робити та направляти.

6/26 У неділю, [себто] сьогодні, відчув я, хвала панові Богу, велике покращення і вже не тільки можу добре ходити, але потроху й нахилятися, хоча маю ще невеликі у крижах болі. Опівдні викрикували тут всюди по вулицях падишахові укази, аби більше ніхто не зважився французам та іншим чужоземцям збіжжя продавати для транспортування його в чужі краї, через що ще міцніше переконання про війну в усіх загалом зросло. Що з того далі буде, час покаже.

Кароль сьогодні приніс від гімрукчи 47 талярів таїнових на місяць

197 verso (арх.)**24 О**

лютий, який, згідно з курсом небесним, **26/15** зараз [спливає], бо ж турки лічать свої місяці від руху небесного. Залишилося ще в Гімрукчия моїх грошей 73 таляри. **NB**¹⁴³

7/27 У понеділок, відчувши значну реконвалесценцію¹⁴⁴ в собі, хотів я сьогодні, під час *урочистостей*¹⁴⁵ святого Івана Хрестителя, піти на Службу Божу,

¹⁴¹ Берія (гр. Βέροια, за Біблією Berea) – місто неподалік Салонік.

¹⁴² Юрики – чисельні підлеглі бея Юрухі. Їхньою повинністю, як зазначає Орлик, було, йдучи попереду, забезпечувати війську добрі дороги, мости та переправи. Бей – пан, шанобливе звернення до офіцерів та державних урядовців, також до інженерів (Jerzy S. Łątka, *Słownik Polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji...*, s. 13–14). Як дізнаємось із контексту, саме від прізвища бея Юрухі Пилип Орлик називає його підлеглих „юрики”, „юруки”, „рухи” (див. наступні Орликові нотатки).

¹⁴³ *N[ota] B[ene]* – завваж добре (від лат. noto, avi, atum, are – зважати; bene (adv.) – добре) [тут і далі **NB** – примітки Орлика].

¹⁴⁴ Від лат. *reconvalescentia*, ae, f. – одужання.

¹⁴⁵ *sollennizacyi* – урочистостей (макаронізм від лат. sollemnizo, –, –, are – урочисто відзначати).

але що був вітер, а болі ще в крижах моїх не зовсім стихли, не хотів хоробритися і пильнував ще хати.

8/28 У вівторок прислав до мене пан консул англійський з пересторогою, аби ніхто з моїх людей до церкви згорілої, не дуже далеко від господи моєї розташованої, не ходив, де на цвинтарі, в хаті одній чоловік з жінкою від „повітря” повмирали, а й там *поруч*¹⁴⁶ пана консула кілька людей в одному домі

198 (арх.)

25 О

померло „повітрям” заражених. Пане Боже, збережи нас здорових і цілих від цієї участі Твоїєї страшної і випровади нас із цього Вавилону.

Ксьондз Піпері, єзуїт тутешній, був у мене під вечір і розповів мені, що один грек сьогодні приїхав зі Стамбула й у своєму повідомленні виклав йому, ніби там яничари обід, [який] для них згідно зі звичаєм у п'ятницю від цезаря [султана] [був] поданий, ногами вивернули – з цієї причини, що коли від цезаря їх запитали, відповісти ніби мали, що візир, увесь у розкоші занурений, не дбає про цілість країни, а тільки про свій маєток, фундуючи який, уже видав 400 кес¹⁴⁷, а москаль бусурманську кров наших братів проливає, і так близько вже

198 verso (арх.)

26 О

зі своєю звитяжною зброєю від Персії до країни Отоманської насунув. І ніби те вимовивши, всі гуртом мали кинутися в палац до візира і розсікти його шаблями на частини. Про се треба чекати повідомлення, бо ж тут щогодини такі, і тому подібні, плітки розсіваються, і ніколи хоча б і найпевнішим релігіям не можна остаточно довіряти.

9/29 У середу виїхав Кароль на полювання; не знаю, з чим тоді повернеться. А я ще змашченням крижів моїх бавився, бо ж від болів крижових ще не цілком звільнився, хоча, хвала Богу, значне чую полегшення.

199 (арх.)

27 О

10/30 У четвер, у день трьох святих ієрархів та докторів¹⁴⁸ Василя Великого, Григорія Богослова та Івана Хрестителя був перший раз у церкві на

¹⁴⁶ *in vicinio* – поруч, поблизу (лат.).

¹⁴⁷ *Keca (kiesa)* – розрахункова одиниця в османській Туреччині, яка дорівнює 500 курушів (піястрів). У словнику Самуеля Лінде знаходимо приклад: „Собеський, опанувавши турецький обоз, узяв 2000 кес готових грошей, рахуючи кожну кесу по 500 талярів” (Samuel Bogumił Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 2, Lwów 1855, s. 353; див. також: Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turczyzmów w języku polskim...*, s. 221–222).

¹⁴⁸ Орлик не випадково тут пише про трьох святих – Василя Великого, Григорія Назіянзина (Богослова) та Івана Златоустого, день пам'яті яких відзначається 30 січня з такої нагоди: в XI ст. поміж греками виникла суперечка, хто із трьох названих вселенських святителів та

богослужінні після хвороби моєї. А коли повернувся до господи, прийшов жид, перекладач мій, і розповів мені, що зараз щойно над морем будучи, чув про долю великого візира те ж саме, що мені ксьондз Піпері повідомляв. Від тутешніх яничар, [однак] із тим треба чекати певнішої інформації, оскільки тут між турками і греками у тутешньому місті про се – глибока мовчанка. Пополудню, о кіндії, бажаючи пройтися, був я у пана консула тутешнього англійського, але його не застав. Пережив проте *піднесення*¹⁴⁹

199 verso (арх.)

28 О

за міською брамою, де власне, наче посеред весни, бачив у садах мигдалеві дерева правдиво розквітлі, і греків на зеленій траві за містом, що танцювали, і дам грецьких із квітами, що прогулювалися гурточками.

11/31 У п'ятницю був надвечір у пана англійського консула, в якого затримався до заходу сонця.

Februarius według starego kalendarza

Лютий за старим календарем

12/1 У суботу бачився я із ксьондзом Піпері, в якого питав, чи має яку звістку *про недолю*¹⁵⁰ великого візира, про що мені спершу розповідав,

200 (арх.)

29 О

і чи той грек, який йому те передав, був присутній у Стамбулі під час тієї трагедії, на що він відповів мені, що не від грека те чув, але сказав йому про те їхній

учителів є найбільш достойний. Суперечка набула такої гостроти, що могли постати три секти – Василіян, Григоріян та Іонітів. Тоді ж до святого єпископа Івана Евхаїтського уві сні прийшли три святителі і оголосили, що поміж ними не може бути жодної суперечки про першість, що вони рівноцінно послужили Богові та церкві, і наказали повідомити патріярха та імператора, що для слави Божої варто встановити спільне свято трьох святителів, що й було зроблено. Василій Великий (329–378) – разом зі своїм братом св. Григорієм Нісським та своїм другом св. Григорієм Назіанзином (Богословом) був представником Каппадокійської школи православного богослів'я. Ця школа займала примирливу позицію між школами Антіохійською та Олександрійською. Василій Великий зруйнував своє здоров'я аскетичними подвигами, помер у віці 49 років. Залишив по собі багату творчу спадщину; починаючи з XVI ст. його твори друкувалися багато разів. Пам'ять Василія Великого відзначається 1 січня.

¹⁴⁹ *divertissement* (фр.) – піднесення, розвага.

¹⁵⁰ *de fatis* – про недолю (від лат. *de* (Abl.) – від, про; *fatum*, і, п. – недоля).

французький консул із *переказів*¹⁵¹ перукаря турчина, який його голить. З того констатація, що се мусять бути плітки. Пан англійський консул був у мене о четвертій і затримався до вечора; він розповідав мені, що чув, ніби [візир] мав утекти до падишинського гарему і там сховався від рук яничарських, але то мусить бути бридка фальш, оскільки

200 verso (арх.)

30 О

у турків такі фабули легко [розповсюджуються].

13/2 У неділю нічого *non occurrebat*.

14/3 У понеділок, у день народження та іменин моєї наймилішої дружини, найняв за її здоров'я дві служби Божі, яких вислухав, просячи Бога Всемогутнього, аби її в найліпшому здоров'ї і в провидінні своєму беріг із наймилішими дітьми, і мене з цієї землі випровадивши, дозволив бачити їх і жити з ними спокійно в щасливішій долі.

15/4 У вівторок просився Михайло до тутешнього монастиря, Чаушом¹⁵² званого,

201 (арх.)

31 О

де має бути сьогодні вчитель зі всіма своїми вихованцями, які мають там його частувати і гостину вчинити, тому і Михайло, як *учень*¹⁵³ його, бажаючи до того частування приєднатися, наполіг, аби було зроблено йому паштет і печене тісто, що я наказав учинити.

Тоді ж уночі, десь о другій годині, прийшов жид, мій перекладач, і привів зі собою двох також жидів, братів, що служать при дворі паші, які мені розповіли, що сьогодні опівдні приїхав зі Стамбула Капіджі-баша¹⁵⁴ з фірманом¹⁵⁵ цезарським [султана] до тутешнього паші, аби готувався і вибирався на війну,

¹⁵¹ *ex relatis* – зі слів (від лат. ex (Acc., Abl.) – з, через; від лат. relatus, us m. – повідомлення, донесення).

¹⁵² Традиційна назва монастиря Влададон у Салоніках.

¹⁵³ *discipul* – учень (макаронізм від лат. discipulus, i, m. – учень).

¹⁵⁴ *Пашиа (башиа)* – в османській Туреччині титул найвищих достойників в адміністраційній та військовій царинах; ступінь, відповідний європейському генералові; так теж було титуловано губернаторів османських провінцій (Jerzy S. Łątka, *Słownik Polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji...*, s. 14). У Європі титул цей функціонував також у формі „баша” (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 324–325). *Капіджі-баша (kapidzi basza/pasza)* – начальник корпусу жовнірів (капіджі), які сторожують брами султанських палаців (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 203–204, 326).

¹⁵⁵ *Фірман, ферман* – наказ, розпорядження перського шаха або турецького султана (*Leksykon PWN*, Warszawa 1972, s. 313, 320).

201 verso (арх.)**32 О**

а також виїжджав до Стамбула. Про се треба ще чекати певнішого та правдивішого *підтвердження*¹⁵⁶.

16/5 У середу нічого не було *ad notandum*.

17/6 У четвер приніс мені звістку жид, перекладач мій, від одного тут потурченого Яворського, який на флоті перебуває, що в тих днях приїхав сюди зі Стамбула один також від флоту турчин з інформацією, ніби за наказом падиші мають виходити в Чорне море і далі кораблі-фрегати, всіх біля сотні.

18/7 У п'ятницю під вечір був у мене ксьондз-суперіор і розповів мені, що до нього написали зі Стамбула, ніби

202 (арх.)**33 О**

мав би настати мир між Москвою та Портою за французьким посередництвом; і ніби зі завершеним трактатом мав поїхати небіж французького посла до царя його милости [зі супроводом] на двадцяти конях, із яких десять має бути французів, а десять турків, і ніби мир той мав постати секретно, щоб поспільство не знало. Сьому я не в усьому довіряю, бо ж про того ксьондза не тільки греки, але навіть жиди розповідають, що є великий „мантач”¹⁵⁷, і я сам не раз того досвідчував.

19/8 У суботу нічого не було *ad notandum*.

202 verso (арх.)**34 О**

20/9 У неділю на м'ясні запусти¹⁵⁸ були в мене на обіді тутешній протопіп і дидаскал, а під вечір відвідав мене пан англійський консул.

21/10 У понеділок розповів мені жид, перекладач мій, що будучи у пашинському дворі бачив, що там збираються до маршу, намети роблять, золотниці, а також срібні паси для сієї кавалькади. Увечері присмерком прислав до мене пан французький консул через слугу і своїх яничарів Рудого – мого слугу, окрутного пияка, забрьоханого усього й намертво п'яного, якого яничари знайшли на вулиці в болоті,

¹⁵⁶ *confirmacyi* – підтвердження (макаронізм від лат. від лат. confirmatio, onis, f. – підтвердження).

¹⁵⁷ Від пол. „mantyczny” – бурчати, нудити.

¹⁵⁸ Запусти – останні дні Масниці (Antoni Markunas, Tamara Uczitel, *Terminologia kościelna. Mały słownik opisowy polsko-ukraiński i ukraińsko-polski*, Poznań 1995, s. 98). Масниця – тиждень, який передуює Великодньому посту. Спершу називалася „м'ясопуста”, а вираз „сирна неділя” постав не раніше XVI ст. Масниця (так само, як західноєвропейський карнавал) – спадок часів язичництва.

203 (арх.)**35 О**

і, розуміючи французьку мову, випровадили його до консула, а він його до мене відіслав; тим усім я дуже був збентежений, мушу, однак, [через] брак слуг у чужому краї [се] толерувати.

22/11 У вівторок нічого не було *ad notandum*, тільки що Рудий, якого замкнуто було в хаті, вивалив у стіні дірку і втік до нашого духовного отця, який його видав; однак, коли його до господи припроваджено, під час перебування мого на той час у церкві на Службі Божій, повторно утік до господи господаря мого, звідки його відшукавши

203 verso (арх.)**36 О**

доставили, коли смеркалося, до моєї господи, і, вважаю, завтра вранці буде *багато скорбот нечестивим*¹⁵⁹. Жида, [драгомана мого], нині цілий день не було, і не знаю, яка тому є причина.

23/12 У середу прийшов був пополудню жид – п'яний; і коли Іван йому виговорював, що бере гроші за переклад, а служби не пильнує, то відійшов з „фуками”, я ж хотів і вчора, і сьогодні побувати у паші, але, з причини відсутності того поганина, не міг туди піти.

24/13 У четвер я ходив для прогулянки, аби зажити свіжого повітря, на міський мур, звідки бачив французів п'яних, що по вулицях ходили,

204 (арх.)**37 О**

до того ж зараз перед запустами мають шалені дні, в які і впиваються, і вибрикують у машкарах; сим греки гостро обурюються – найбільше [ж тим], що запустити вони відправляють і навіженіють, а в піст не постяться, оскільки не тільки олію, але і м'ясо споживають – що їм священики дозволяють, і на казаннях дозвіл на м'ясо дають під тією приправою, що коли хтось хоче м'ясо споживати, [щоб] купив [такий дозвіл], сиріч дав би на оливу до церкви.

25/14 У п'ятницю надвечір я був у пана англійського консула, де до заходу сонця забавився на дискурсах.

26/15 У суботу у надвечір'я був я у дидаסקала, де до вечірні засидівся.

204 verso (арх.)**38 О**

27/16 У неділю на запуст мав у себе на обіді тутешнього протопопа, медика-ченця, ще одного духовного, також ченця, і дидаסקала, з якими і обід

¹⁵⁹ *multa flagella peccatorum* – багато скорбот нечестивим (Псалми з молитвами, переклад псалмів Володимира Романенка, Київ 2021, с. 48) – фрагмент рядка Псалма 31 (32), де Орлик змінив закінчення Р. в. однини *peccatoris* на Р. в. множини *peccatorum* – вочевидь, випадково.

спожив, а після обіду з годину розважився. Після вечірні, йдучи з церкви, запросив до себе одного перекладача з Яс¹⁶⁰ з монастиря, названого Голія¹⁶¹, [який] до Афонської гори до свого монастиря, звідки було його на те ігуменство послано, повертався, і після Служби Божої сьогодні був у мене на горілці. Розповів, що під час його

205 (арх.)

39 О

перебування в Бухаресті, коли сюди їхав, отримав господар Мултянський „ферман” від Порти, аби готувався на війну.

28/17 У понеділок, **29/18** у вівторок нічого не було *ad notandum*, тільки що вчора до мене через Кароля гімрукчи квит по-турецьки написав собі на всю таїнову суму, яку минулого року від початку березня до сьогодні в тому році брав я у нього, прохаючи, аби до нього печатку мою приклав. А решту грошей, які належать [мені] за ті дні до кінця березня згідно зі старим календарем, – себто 56 талярів,

205 verso (арх.)

40 О

обіцяв мені виплатити. Поклав я печатку тоді на той квит і відіслав йому його. Вночі о першій годині розповіли мені мої люди, що до Михайлового кума, який тут, на сій вулиці, де є моя господа, по сусідству мешкає, увірвалося „повітря”, або як турки і греки називають, чума, на яку син молодший і донечка маленька, яку Михайло тримав до хреста, захворіли. Пане Боже, з великого милосердя свого збережи нас від тієї своєї кари і випровадь нас із цієї проклятої землі та поганської протекції.

Martius¹⁶² według n[oweg]o kal[endarza]

Березень за новим календарем

206 (арх.)

41 О

1/19 У середу ходив Кароль до гімрукчи по решту грошей, яких [той] ще не віддавши, просив його, аби з тим квитом, який йому вчора запечатав, пішов

¹⁶⁰ Яси – місто в північно-східній Румунії. Від середини XVI століття столиця Молдавського Господарства.

¹⁶¹ Монастир трьох святих ієрархів (XVII ст.) зазначений у Національному реєстрі історичних пам'яток, включений до Світової спадщини Юнеско.

¹⁶² *Martius* – березень (від лат. *Martius*, i, m. – березень).

до мулли¹⁶³ і іменем моїм просив його, аби на тому ж квиті для засвідчення підписав. Гіумрукчи, однак, наказав [Каролеві] мені повідомити, що завтра пошле до Стамбула свою людину, і якщо маю що до кого писати, аби йому до рук прислав листи, які він обіцяє відіслати. Мулла, який у минулий понеділок сюди приїхав, просив мене через Кароля, аби його відвідав і запізнався з ним.

2/20 У четвер надвечір перелякав мене

206 verso (арх.)

42 О

був кріпко мій син Михайло болями голови своєї, на які скаржився, а найбільше, коли мені Іван розповів, що минулого вівторка від куми його, якої син і донечка „заповітрилися” і захворіли, того ж самого дня принесено йому хустку його, там випрану, якою пов’язував собі під час болю зубів лице, і заледве Кароль та Іван змогли його тоді переконати, отримавши новину про зараження того дому, аби відкинув ту хустку геть, яку я наказав у ту ж мить взяти і спалити.

3/21 У п’ятницю помер від „повітря” той же самий хлопець, син Михайлового кума,

207 (арх.)

43 О

і поховали його перед полуднем, а донечка, Михайлова похресниця, Бог знає, чи видужає. Сьогодні вчинив *протестацію*¹⁶⁴ перед [на маргінесі тричі: *NB*] Богом із присягою, що маю помститися за честь Бога і Спасителя нашого Господа Христа над однією бестією, невартою ласки його найсвятішої, кухарем моїм Сітенським, який учора, сварячись із візником Іваном, повівся немудро й зверхньо, що він [Іван] не є йому рівний; коли ж візник йому відповів, що за Христом ми є між собою браття, відповів йому (тремтить рука писати)¹⁶⁵ з Христом, просто кажучи... etc.

207 verso (арх.)

44 О

Послав був я потихо в ту ж мить, сьогодні, коли його [кухаря] за те сварив, Кароля до турецького дейнеки¹⁶⁶, хотів його натовкти згідно із тутешнім звичаєм, але якось він зник із господи; однак щось та привабить [його], не втече, зокрема, маю на думці, аби з відчаю не потурчився.

¹⁶³ Мулла – служитель релігійного культу в мусульман.

¹⁶⁴ *protestacja* – заяву, висловлення протесту (макаронізм від лат. *protestatio*, *onis*, f. – урочиста заява).

¹⁶⁵ У рукописі Орлик саме так акцентує важливе для нього: „drzy ręka pisać”.

¹⁶⁶ *дейнек* – 1. кий, палиця, костур, яким бито в підшви; 2. козацький жовнір, який озброєний грубим кием (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turczyzmów w języku polskim...*, s. 98).

4/22 У суботу померла від „повітря” донечка хрещена Михайлова – Варвара, якої брат учора також від тієї ж напасти помер і вже поховали. Пане Боже, збережи нас і випроведи нас з цієї землі

208 (арх.)

45 О

задля великого милосердя Твого.

5/23 У неділю надвечір приходив до мене один грецький купець, який тільки щойно з України приїхав, і там вже кільканадцять років у Ніжині мешкає, торгуючи. Той мені розповідав, що по смерті небіжчика Скоропадського¹⁶⁷ до цього часу гетьмана в Україні ще немає, і, *вважаю*¹⁶⁸, не буде, оскільки його милість цар у Глухові московську колегію постановив, яка цілою Україною урядує, судить, податки та гетьманські привілеї на царя його милість відбирає; розповів він також, що пан Полуботок¹⁶⁹, чернігівський полковник, від цілого війська поїхав до царя його милости

208 verso (арх.)

46 О

просити про гетьмана, але ще не повернувся. Московського війська 12 регіментів стоїть, у кожному полку по регіменту, квартирують у селян, а козаки, [які були] вільні до цього часу, [тепер] обтяжені. Посілості від усіх відібрано

¹⁶⁷ Іван Скоропадський (? – 1722) – став гетьманом України 1708 року – за сприяння Пьотра І; був стародубським полковником, генеральним бунчужним і генеральним осаулом. Був слабохарактерним, відданий особистим інтересам; при запровадженні Малоросійської колегії майже цілковито позбувся влади.

¹⁶⁸ *попо* – вважаю (від лат. *popo*, *posui*, *positum*, *ēre* – покладати, вважати, передбачати).

¹⁶⁹ Павло Полуботок, син Леонтія (1660?–1724) – полковник і наказний гетьман. Рід походить від Леонтія Полуботка, сина Артема, який був переяславським полковником, генеральним осаулом і бунчужним. Рід припинив існування в 1752 році зі смертю останнього в роду Полуботка. Після полтавської битви П. Полуботок був одним із двох кандидатур на гетьманську булаву. Пьотр І призначив Івана Скоропадського, а про Павла Полуботка сказав: „Цей дуже хитрий, він може до Мазепи дорівнятися”. Голова „малоросійської колегії” Вельямінов поскаржився Пьотру І на Полуботка, який боронив прав свого народу. Результатом цих скарг були жорстокі щодо України укази царя від 1723 року, відгомін яких знаходимо у щоденникових записках Орлика. Царські укази надавали ще більші права „малоросійській колегії”, до якої переходила фактично вся попередня гетьманська влада. На посади полковників цар наказав призначати московитів, а не українців. Полуботок та його два головні помічники Савич і Черниш були викликані царем до Петербурга і запроторені до Петропавлівської фортеці. В Україну цар послав Румянцева, аби той провів слідство про чолобитні, які подані були Полуботком від імени всього народу. Павло Полуботок помер у Петропавлівській фортеці в грудні 1724 року, про що Пилип Орлик довідається вже в наступному році. В *Історії Русів* знаходимо обвинувачувальну промову Павла Полуботка, з якою він звернувся до царя, заявляючи, що „вступаючись за отчизну, я не боюсь ні кайданів, ні тюрми, і для мене краще найгіршою смертю померти, як дивитися на повсехну загибель моїх земляків” (Сергій Павленко, *Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники...*).

і [якщо] хто-небудь перед тим мав маєтності, тепер над ними не має влади, і селянинові не може наказати навіть дров собі привезти, хіба [що] його найме й заплатити, а чогось більшого – нічого; не може від нього жодних податків взяти. Козацькі війська командировані, які минулого року пішли до Персії, ще там залишаються. Оповідав і інше, що я тут оминаю.

209 (арх.)

47 О

6/24 У понеділок, **7/25** у вівторок нічого не було *ad notandum*, тільки що сьогодні приніс Кароль 28 талярів від гімрукчи таїнових грошей, які мені належать по закінченню місяця – згідно з курсом небесним – *до першого березня*¹⁷⁰, оскільки від того часу почне мені *заново*¹⁷¹ платити таїн, а *зосталося*¹⁷² ще також у того ж гімрукчи 28 талярів.

8/26 У середу нічого не було *ad notandum*.

9/27 У четвер мій отець духовний¹⁷³, старенький, був у мене надвечір і приніс мені разом із помаранчами, горіхами, черешнями, дерев'яними ложечками і хрестиками, також дерев'яними, різьбленими, лист від отця ігумена

209 verso (арх.)

48 О

свого монастиря від святої гори Афонської Ізуграл¹⁷⁴ названого, який є болгарським. А Ізуграл значить самонамальований, оскільки образ святого Юрія мученика, невідомою і небаченою якоюсь рукою там намальований, і під іменем його церква [була] заснована, і монастир називається на честь того образу Ізуграл. У листі своєму – іменем усієї братії тамтешньої – просить той отець

¹⁷⁰ *ad primam Martii* – до першого [дня] березня (від лат. ad (Acc.) – до; primus, a, um – перший; Martius, i, m. – березень).

¹⁷¹ *de novo* – тут: заново (від лат. de (Abl.) – від, про; novus, a, um – новий).

¹⁷² *restant* – залишаються (від лат. resto, stiti, –, are – залишатися).

¹⁷³ Болгарин отець Діонісій – сповідник Орлика, про нього див. у діярії 1726 року.

¹⁷⁴ Монастир Зографу (грецьк. Μονή Ζωγράφου) – болгарський чоловічий православний монастир на Святій горі Афон, займає в святогірській ієрархії дев'яте місце. В рукописі наступних років назва монастиря виступає у варіантах – Ізуграл, Зуграл. Назва Ζωγράφου означає *мальовничий*; обитель споруджено високо над морем, на скелі, понад прірвою. Був найдавнішим слов'янським монастирем на Афоні. Монастир Зографу заснований у 919 році в добу правління Лева Філософа трьома братами, уродженцями міста Охрид у Болгарії: Мойсеєм, Аароном та Іваном. Бібліотека монастиря має 126 грецьких і 388 слов'янських рукописів, а також близько 10 000 стародруків. 1834 року австрійський консул Антон Мігановіч (Miġanović) подав першу відомість про *Зографський кодекс*, який до 1860 року знаходився на Горі Афон у монастирі Ізуграл, про який тут пише Пилип Орлик. Цілком правдоподібно, що гетьман міг про нього знати. Це рукопис із 304 рукописних аркушів. У його складі – написані глаголицею чотири євангелії (тетраєвангеліум). Витримав кілька видань у XX столітті (див.: *Kodeks Zografski*, w: Stanisław Słoiński, *Wybór tekstów starosłowiańskich (starobułgarskich)*, Warszawa 1952, s. 1–5).

ігумен про милостиню на свій монастир, і щоб йому був я ктиторм¹⁷⁵, але не знайшов мене в тому стані, щоби щось давав – *ніхто не дає, чого сам не має*¹⁷⁶.

10/28 У п'ятницю, **11/29** у суботу нічого не було *ad notandum*.

210 (арх.)

49 О

Martius według stare[g]o kalend[arza]

Березень за старим календарем

12/1 У другу неділю посту, в яку святкується пам'ять тутешнього архієпископа Григорія Палами¹⁷⁷ (якого й тіло тут лежить), не тільки тут, у Греції, а найбільше в цьому місті, але й в Україні, оскільки в Тріоді особливе на його хвалу складено богослужіння і в ту неділю встановлено його іменини, не було в цілому місті в усіх церквах звичайного богослужіння, оскільки всі, як духовні, так і світські, сходилися до Метрополітанської катедральної церкви до реліквій того Палами на богослужіння, де велике

¹⁷⁵ *Ктиторм* – гр. κτίτωρ – означає дослівно будівельник, творець. У Візантії часто церкви будувалися приватними особами на власний кошт, ці особи набували спадкове ктиторське право, згідно з яким вони розпоряджалися прибутками храму. Згодом ктиторм стали називати церковного старосту, що його обирав приход і утверджував архієрей. У його обов'язки входив збір матеріальних засобів для церкви, турбота про її благоустрій (Наталія Пуряєва, *Словник церковно-обрядової термінології*, Львів 2001, с. 67). У Пилипа Орлика – той, який приносить пожертвування на церкву або монастир (Antoni Markunas, Tamara Uczitel, *Leksykon chrześcijaństwa...*, s. 110).

¹⁷⁶ *Nemo dat quod non habet* – Ніхто не дає, чого сам не має – принцип римського цивільного права.

¹⁷⁷ Григорій Палама (Паламас – Παλαμάς) – Солунський митрополит XIV століття; народився в Константинополі в багатій родині, у віці 20 років став монахом однієї із афонських обителей. Найбільш відома його дискусія із Варлаамом Калабрійським та Акіндином про „фаворське світло”. Григорій Палама у цій суперечці відстоював учення Церкви, що це світло не є творінням, а що воно прісносуще. Вважав облудною віру афонських пустельників у можливість споглядання світу Божого тілесними очима. Григорій Палама виступив на них зі скаргою до патріярха Івана XIV. З цього приводу у 1341 році у Софійському храмі під головуванням патріярха було скликано собор, на якому Палама викрив помилки Варлаама і той вирішив податися до Італії. За свою ревність в утвердженні православного вчення Палама був рукоположений на архієпископа фесалонійського і упродовж довгого часу правив солунською церквою. Незадовго після своєї смерті був оголошений святим, бо ще за життя „сподобився одкровення” і виявив свій дар цілювати людей. Константинопольський патріярх Філофей написав житіє Григорія Палами. Головний твір Григорія Палами *Prosoporegia* (Утілення). Проти Варлаама та його учнів був спрямований також собор 1368 року.

210 verso (арх.)**50 О**

було зібрання людей, але я не був на тому богослужінні, а то з такої причини, що в тому році читав історії Никифора Григори¹⁷⁸, *за походженням* грека (який із тим Паламою дискутував *щодо Божественного Світла*¹⁷⁹, яке Господь на Фаворі показав), що той був єретиком і великим злочинцем. Однак [і] в іншій греко-латинській книзі також читав три клятви, видані публічно проти того ж Палами синодально від патріярха Константинопольського Івана і Антіохійського Ігнація¹⁸⁰, і від синоду, за погодженням трьох патріярхів, проти Ісидора Бругірі¹⁸¹, патріярха Константинопольського,

211 (арх.)**51 О**

який, будучи з Паламою проклятий, *відібрав силою*¹⁸² в імператора Йоанна Контакузена¹⁸³ *патріярший престол*¹⁸⁴, і проти того ж Палами, одного

¹⁷⁸ Никифор Григора (в рукописі *Nicephor Gregory*); найімовірніше Пилип Орлик має на увазі Никифора (758 – 2 червня 828), константинопольського патріярха, що народився в Константинополі в 758 році. Залишив по собі чисельні теологічні твори, зокрема листи про доктринальні помилки, *Синодальний лист*, адресований папі Леонові III, канонічні студії та ін. (*Księga imion i świętych...*, t. 4, s. 377).

¹⁷⁹ *de Lumine Divino* – про Божественне Світло (від лат. de (Abl.) – від, про; lumen, inis, n. – світло; divinus, a, um – божественний).

¹⁸⁰ Пилип Орлик тут пише про антіохійського мученика Ігнація, про якого відомо тільки те, що є в його творах (послання до церков у Філадельфії та Смирні, а також до єпископа Полікарпа та ін.). Був другим (після св. Петра) антіохійським єпископом; його було заарештовано в часи переслідування за врядування Траяна. Приреченого на смерть, його вислано до Риму, де він мав бути розтерзаний дикими звірами. До Риму дістався близько 107 р., де загинув на арені колізею (про це є свідчення в Іриней та Оригена). Існує також кілька псевдоігнатіянських творів. День пам'яті Ігнатія відзначається під різними датами (17 грудня, 20 грудня, 20 січня, 1 липня та ін.) (*Księga imion i świętych...*, t. 3, s. 118–119).

¹⁸¹ *Issidor B[r]uhira* – Ісидор Вухірас (1347–1349), Константинопольський патріярх, що ліквідував був Галицьку митрополію. Його біограф Філотей оповідає, що „про великого патріярха почули в найдальших куточках всесвіту, а разом побачили, що він вселенський не лише словом, а й ділом”. Ісидор мав намір правити Православною церквою у світовому масштабі. (Ігор Шевченко, *Україна між Сходом і Заходом*, пер. з англ. Марія Габлевич, Львів 2001, с. 78).

¹⁸² *surrupuit per potestatem* – відібрав силою (від лат. surripio, ripui, reptum, ēre – видерти, забрати; per (Acc.) – через; potestas, atis, f. – сила, потуга).

¹⁸³ Імператор Йоанн Контакузен у 1355 році повинен був уступити престол Йоаннові Палеологові. Філотей, боячись помсти з боку нового імператора (бо ж уперше Філотей був обраний на місце Калліста, який відмовився коронувати сина Контакузена – Матвія) покинув патріяршу катедру і переховувався. Палеолог однак не мав нічого проти Філофея і після смерті Калліста, який був повторно патріярхом через утечу Філотей, – останнього було знову запрошено до управління Церквою.

¹⁸⁴ *Patriarchalem Sedem* – патріярший престол (від лат. patriarchalis, e – патріярший; sedes, is, m. – сидіння).

з єретицтва учителів, яке в тих клятвах є виражене з багатьма злочинами, ними ж здійсненими. Писав той Палама і проти латинників; промований він був на митрополію Тесалоніцьку в той же час, коли й Сідер на патріярха від Йоанна Контакузена, незаконного імператора, який одного був єретицтва з Паламою, а потім після смерті своєї був зарахований до святих

211 verso (арх.)

52 О

Філотеем¹⁸⁵, патріярхом Константинопольським, що був його учнем і також єретиком і багато його панегіризував у Тріоді канонем, якого сам написав і там додав. З таких ото міркувань я не був на богослужінні тому, яке узагалі було хвалою, властиво гіперболізованою, того Палами, сумніваючись в його святостливості, який, якщо і є святим, то нехай у *сонмі святих*¹⁸⁶ молить з ними Бога і за мене. *Якщо ні*¹⁸⁷, не маю підстав мати його за святого.

Вночі близько дев'ятої години випав рясний дощ із великими

212 (арх.)

53 О

блискавками і громами, які посеред літа не можуть бути більшими.

13/2 У понеділок, **14/3** у вівторок, **15/4** у середу, **16/5** у четвер взагалі нічого *non occurrebat*.

17/6 У п'ятницю вночі, за кілька годин до світанку, вдарили з однієї гармати, з чого знати, що мали когось із турків – згідно декрету – задушити, бо ж такі езекуції за звичаєм тут, у Турецькій державі, чинять уночі і оголошують про них стрілянням із гармати.

18/7 У суботу, згідно із домаганням Гіумрукчия, написав квит NB

212 verso (арх.)

54 О

на відібрання за 16 днів таїнових грошей, які мені обіцяв виплатити *від першого березня до 17го (цього ж місяця)*¹⁸⁸, а се до нового місяця, від якого почне мені, знову, як і щороку, таїнові гроші видавати.

19/8 У неділю вночі близько дев'ятої години упав гвалтовний дощ із потужними громами.

¹⁸⁵ Філотей (Філофей), патріярх Константинопольський, займав престол двічі: у 1353–1354 і у 1364–1376 роках. Редактор літургії та Учительного Євангелія, автор численних творів, в тому числі, житій (зокрема, Григорія Палами), богословсько-полемічних творів, діятаксисів, молитов і гимнів. Філотей остаточно оформив сучасний ісихазм.

¹⁸⁶ *in coetu sanctorum* – у сонмі святих (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; coetus, us, m. – зібрання; sanctus, a, um – святий).

¹⁸⁷ *sin secus* – тут: якщо не (від лат. sin – якщо ж; secus (adv.) – інакше).

¹⁸⁸ *a 1ma Martii ad 17 eiusdem* – від першого березня до 17го цього ж [місяця] (від лат. ab, a (Abl.) – від, з; primus, a, um – перший; Martius, i, m. – березень; eiusdem (adv.) – цього ж).

20/9 У понеділок, **21/10** у вівторок загалом нічого *non occurrebat*.

22/10 У середу жид, драгоман мій, що кілька тижнів тому відійшов від мене, сьогодні знову повернувся з великою покорою, аби я його прийняв.

213 (арх.)

55 О

Надвечір був у мене від пана консула англійського перекладач його, що розповідав мені, що війна буде з Москвою, але я тому не вірю, хоч би мене янгол переконував. Розповідав ще, що, згідно з турецькою традицією, паші, вийшовши з міста на військову виправу, мають звичай ставати наметами під своїми містами, у яких мають правління, а тутешній паша, вийшовши минулого тижня звідси до війська, ледве міг за містом у наметі переночувати, понеже того ж самого дня, в який він вийшов, прибіг до нього зі Стамбула кур'єр із розпорядженням,

213 verso (арх.)

56 О

аби він і бей Юрухі¹⁸⁹ поспішали до Адріанополя. Тому на завтра вранці вирушив у свою дорогу паша, а бей Юрухі стоїть ще наметами за містом, громадячи своїх „юрухів”.

23/12 У четвер ходив я навч до Кроми Евфимія і купив у нього на фарбування для слуг і челяді сукна.

24/13 У п'ятницю пополудні був у мене пан англійський консул і розважився зо дві години спілкуванням.

25/14 У суботу мій духовний отець¹⁹⁰, будучи сьогодні в мене, повідомив мені, що тутешній протопіп

214 (арх.)

57 О

нагадував йому про те, що він є моїм сповідником, але не забороняє мені, аби я отепер, у дні посту недільні та суботні, як звик чинити, риби не їв, *інакше*¹⁹¹ не дасть мені причастя. Тут однак, у Греції, так суворо Великого посту

¹⁸⁹ *бей* – пан; 1. у турків первісно означав титул головного у роді. Те ж саме значення терміну збереглося в Криму, де його вживали начальники феодалних родів; 2. титул, який ставиться після імені, наприклад, „1678: Перший Саланік-бей; Другий Ейнедул-бей” (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny tureczmów w języku polskim...*, s. 43–45). Як виникає із контексту, саме від прізвища бей Юрухі Орлик називає його підлеглих „юрики”, „юруки”, „юрухи” (див. також попередні нотатки Орлика).

¹⁹⁰ Сповідник Орлика болгарин отець Діонізій, якому в 1726 виповниться 90 – про це в рукописі 1726 року. Дивись: *Filip Orlik (1672–1742) i jego Dziennik, odczytanie z rękopisu, opracowanie, wstęp, komentarze* Walentyna Sobol, Warszawa 2021, s. 50, 97, 166.

¹⁹¹ *alias* (adv.) – інакше, поза тим (лат.).

дотримуються, що навіть дітям [віком] два й три роки не дають рибу їсти, і коли б якийсь грек дав, то його не допустили б до причастя.

26/15 У неділю, **27/16** у понеділок, **28/17** у вівторок, **29/18** у середу нічого взагалі *non occurrebat*, сидів тільки в господі, як в ув'язненні, з *важким серцем*¹⁹², чекаючи *згори*¹⁹³ ласки Божої,

214 verso (арх.)

58 О

коли назавжди мене від цієї невольничої резиденції, а точніше вигнання визволить, а щоб повправлятися та розвіяти тугу, перекладав із французької мови на польську історії про грецьку схизму, яка *міститься*¹⁹⁴, згідно з диспозицією автора, у шести книгах, з яких три я вже раніше переклав був, а сьогодні четверту закінчив власне *в часі*¹⁹⁵ виходу на нічне богослужіння [на честь] канону святого Андрія Критського¹⁹⁶.

30/19 У четвер нічого не було гідного до вписання тут, та однак, з *цікавості*¹⁹⁷, замислив занотувати, що сьогодні увечері я бачив у ближчій тут

215 (арх.)

59 О

турецькій джамії¹⁹⁸ вершок вежі, з якої турецькі кантори¹⁹⁹ на богослужіння своє скликають, і на ній *у зазначений час*²⁰⁰ спозарання, опівдні, перед вечором, вночі й опівночі співають; [той вершок вежі] прикрашений та оточений довкола запаленими лампами, а то за душу якогось померлого. Бо ж турки за душі померлих моляться, дають пожертвування та милостиню, а найбільше

¹⁹² *in maerore cordis* – досл.: в печалі серця (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *maeror*, oris, m. – смуток; cor, dis, n. – серце).

¹⁹³ *desuper* (adv.) – згори, крім того (лат.).

¹⁹⁴ *contineatur* – міститься (від лат. *contineo*, *tinui*, *tentum*, *ēre* – миститися).

¹⁹⁵ *in puncto* – у момент, у часі (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *punctum*, i, n. – мить, точка).

¹⁹⁶ святий Андрій Критський – народився бл. 660 року в Дамаску. У 15 років став ченцем в Єрусалимі, тому його називають також: святий Андрій Критський Єрусалимський. У 685 році був делегований до Константинополя з метою засвідчити там, що єрусалимський клір прийняв ухвали II Константинопольського собору. Наприкінці VII або на початку VIII ст. став єпископом у Гортині, столиці Криту. Його цінують як проповідника та поета, але його літературна спадщина досі не вивчена. Відомо напевно, що є автором проповідей про Найсвятішу Матір (свідчення розвитку маріології). Помер 4 серпня 740 року (*Księga imion i świętych...*, t. 1, s. 163).

¹⁹⁷ *pro curiositate* – з цікавості (від лат. *pro* (Acc., Abl.) – для, замість; *curiositas*, atis, m. – допитливість).

¹⁹⁸ *джамія* – турецька мечеть (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcызмów w języku polskim...*, s. 115).

¹⁹⁹ *kantor* – співак, органіст і вчитель (макаронізм від лат. *cantor*, oris, m. – співак), див.: Michał Arct, *Słownik ilustrowany języka polskiego*, Warszawa 1995. Т. 1, s. 233.

²⁰⁰ *statutis temporibus* – у визначені години (від лат. *statutus* – встановлений, визначений; *tempus*, oris, n. – час).

псів годують; і, якщо комусь із них присниться хтось із померлих, батько чи мати, або [хтось] із рідних, то, вставши вранці, накуплять хлібів і, ходячи по вулицях, де побачать, роздають псам. Собак, однак, тому мають турки в такій пошані, і вважають, що у Бога

215 verso (арх.)

60 О

се є велика, за молитвами перед Магометом, *заслуга*²⁰¹, що їхнє місто милостині годують; що той же Магомет собачі екскременти до ремесла свого кожум'яцького уживав, без яких те ремесло не може провадитись, і шкір не можна без них [собачих екскрементів], як розказують, вичинити; оскільки Магомет був кожум'якою, тому в турків у найбільшій *ціні*²⁰² та увазі те кожум'яцьке ремесло залишається, і не може того заводу мати жоден християнин, ані іншої якої релігії люди, які під турецькою владою перебувають. Кожум'яки таку мають силу та свободу, що завжди можуть самого цезаря [султана] застерігати,

216 (арх.)

61 О

якби [хтось] щось чинив проти Закону Магометанського, і примусити його, аби того не вчиняв. А якщо бачать в чомусь проти Закону Магометанського якесь *занедбання*²⁰³ чи з боку цезарського, чи з боку мулли, чи візира, чи інших якихось сановників, тоді незадоволення своє тим дають знак, що замикають усі свої „дугені”, себто комори, у яких шкіри вичиняють, продають і домашнє взуття роблять; а коли те учинять, то збираються всі в одному певному і звичному місці, в якому провадять свої наради, як мають чинити. Вільно, однак, християнам бути шевцями, але не вільно шкір вичиняти, ані з жовтої

216 verso (арх.)

62 О

шкіри нічого взагалі робити – ні взуття, ні капці; також жодному із християн не вільно носити ані чобіт, ані черевиків, ані капців жовтих, оскільки Магомет найбільше саме з того кольору шкіри робив, і сам із них папучі та черевики шив. Се я занотував, як цікаву річ турецького *забобону*²⁰⁴.

²⁰¹ *meritum* – заслуга (від лат. meritum, i, n. – заслуга, винагорода).

²⁰² *estimie* – ціні (макаронізм від лат. aestimatio, onis, f. – ціна, вартість).

²⁰³ *exerbitanciq* – тут: занедбання (макаронізм від лат. exherbo, avi, atum, are – вкриватися травою).

²⁰⁴ *supersticii* – забобону (макаронізм від лат. superstitio, onis, f. – упередження).

31/20 У п'ятницю нічого взагалі не відбулося, тільки що вночі о дев'ятій годині, від полудня рахуючи, задушено шнуром якогось яничара *за наказом*²⁰⁵ – за убійства іншого яничара, і вдарено з гармати – для оголошення тієї екезекуції.

Aprilis²⁰⁶ według nowe[g]o kalendarza **Квітень за новим календарем**

217 (арх.)

63 О

1/21 У суботу також нічого *non occurrebat*.

2/22 У неділю по обіді був у пана консула англійського, куди прийшов був один купець, прибулий недавно сюди на кораблі з товарами, *за походженням*²⁰⁷ еспанець, який розповідав мені, що бував і в Польщі, і в Москві, і в Петербурзі, і майже в усіх європейських країнах.

3/23 У понеділок, **4/24** у вівторок, у Вігілью Благовіщення Пресвятої Богородиці, окрім належного богослужіння, нічого взагалі *non occurrebat*.

5/25 У середу на Благовіщення Пресвятої Богородиці був уночі на богослужінні, але воно не так відправлялося,

217 verso (арх.)

64 О

як у нас, де звичаєм є відправляти його з великою урочистістю; не було ані Полілевсу²⁰⁸, ані Євангелії на ранкове богослужіння, і, знати, Псалтиря не читали, тільки вжили, промуркотівши, Ексапсалми, розпочали Канон²⁰⁹; позаяк дуже швидко закалатали на богослужіння, ходячи по вулиці, то я, одразу убравшись, пішов до церкви, сподіваючись застати початок, але прийшов уже на

²⁰⁵ *ex decreto* – за наказом (від лат. ex (Acc., Abl.) – з, через; decretum, i, n. – постанова, наказ).

²⁰⁶ *Aprilis* – квітень (від лат. Aprilis is, m. – квітень).

²⁰⁷ *natione* – за походженням (від лат. natio, onis, f. – походження, плем'я).

²⁰⁸ Полілевс (*polieleos*) – так називається додаток вибраних псалмів 134го та 135го – до ранкових богослужінь під час середніх за важливістю свят. При цьому багатократно повторюються слова „Яко благ, яко велика милість Його” (Antoni Markunas, Tamara Uczitel, *Leksykon chrześcijaństwa...*, s. 168, 332).

²⁰⁹ Канон – 1. всі постанови церкви, які стосуються як вівчечення, так і організації Церкви, її інституцій, дисципліни, релігійного життя спільноти, а іноді творинь окремих отців Церкви (наприклад, канон Климента Олександрійського); 2. особлива група християнських піснеспівів, які входять до складу ранкової служби.

сьому пісню Канону, а по закінченні утрени відразу спозарана Службу Божу відправили, не виходячи з церкви. Пісного набожества

218 (арх.)

65 О

взагалі не було; і Служба Божа без вечірні була, відправлена *у призначений час*²¹⁰, увечері. Всенічної²¹¹ [служби], тобто нічної Вігілії, ніколи тут не знають, навіть у найбільші свята, хіба на саме Різдво буває.

6/26 У четвер посилав через Кароля квит на таїнові гроші, які належало розпочати брати на сей місяць, згідно з курсом небесним, від *сімнадцятого цього (місяця)*, оскільки шістнадцятого сплигло тридцять днів. За дату в тому курсі взяв *сімнадцяте (цього місяця)*²¹², а термін тридцяти днів *до молодика*²¹³
218 verso (арх.)

66 О

завершиться п'ятнадцятого квітня включно²¹⁴. Того ж самого дня, вже при смерком, увечері, прислав до мене пан англійський консул через свого перекладача пакетик листів, зі Стамбула йому адресований, у якому знайшов я листа від пана капітана де Клуара²¹⁵ і від моєї родини. Пан капітан повідомляє мене, за дорученням його милости пана англійського посла, що візир, коли той його милість посол клопотався за мене в нього – як про акцію таїну, так і про відбуття моє з Салонік – відповів, що нічого більше не чекає, тільки повернення синівця чи племінника

219 (арх.)

67 О

французького посла від царя його милости, за поверненням котрого з останньою резолюцією учинить про мене розпорядження і захоче взятися за моє

²¹⁰ *ordinaria hora* – у звичайну годину, у призначений час (від лат. *ordinarius*, а, um – упорядкований, встановлений; *hora*, ae, f. – година).

²¹¹ Всенощна – церковне богослужіння за добовим колом, в якому за уставом належить читання із Синаксаря, Діянь Апостольських або Писань святих отців. Добове богослужіння відмічає молитвою головні періоди дня: вечір, ніч, ранок і полудень. Цей звичай, притаманний юдаїзмові, був засвоєний і християнством

²¹² *17 huius* – сімнадцяте [число] цього [місяця] (від лат. *hic*, *haec*, *hoc* – цей, ця, це).

²¹³ *ad novilunum* – до молодика (від лат. *ad* (Acc.) – до; *novilunum*, i, n. – новолуння, місяць-молодик).

²¹⁴ *15 Aprilis inclusive* – п'ятнадцятого квітня включно (від лат. *inclusive* (adv.) – включно).

²¹⁵ *Des Cloira*; Де Клуар (також *de Cloires*) – французький емігрант, який походив із протестантської родини. Спершу в ранзі капітана, як і називає його Пилип Орлик, був на шведській службі, а потім став секретарем Пилипа Орлика та домашнім учителем старшого сина Григорія. Відомо, що в 1722 році він вступив на англійську службу. Ф. Равіта-Гавронський називає капітана „*De Cloirs*”, вважаючи, що він був приватним секретарем Пилипа Орлика (Franciszek Rawita-Gawroński, *Filip Orlik, nieuznany hetman kozacki...*, s. 43).

питання. Повідомляє і те, що вже війна була *правдоподібною*²¹⁶ з Москвою, і вже московський резидент був *у приготуванні*²¹⁷ виїзду *додому*²¹⁸ зі Стамбула, однак французький посол винайшов спосіб підсумування своїх переговорів щодо заспокоєння розходжень поміж Портою і царем його милістю, і відправив синівця, чи племінника свого, до царя його милости по останню резолюцію з пунктами, обговореними поміж ним і Портою. *Наприкінці*²¹⁹

219 verso (арх.)

68 О

Сталося тут *помилково*²²⁰, що замість одного два аркуші спільно перегорнув, тому читати потрібно те, що на наступному аркуші зі зворотньої сторони написано.

220 (арх.)

69 О

[Незаписана сторінка]

220 verso (арх.)

70 О

запевняє мене [капітан де Клуар] іменем його милости пана англійського посла, що візир – чи то війна, чи мир буде – захоче інтерес мій прийняти на своє старання, про що його милість пан посол наполегливо обіцяє старатися і повторити свою спробу, пам'ятаючи про результат *обіцянок*²²¹.

*Поза тим*²²², повідомив мені той же пан капітан дуже невтішну і загалом прикру новину, що один грек, слуга або фактор також одного гречина, краківського купця, приїхав із Кракова до Стамбула, від пана свого присланий

221 (арх.)

71 О

до мене – від моєї дружини з листами, які мені прислав пан капітан, претендуючи на виплату 2000 талярів, які дружина моя готовими грошима і товарами понабирала там, у Кракові, від нього, про що жона моя пише до мене, просячи на живого Бога, аби йому виплатив, коли ж той купець *у сподіванні*²²³ від мене

²¹⁶ *in promptu* – наготові, тут: близька, правдоподібна (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *promptus*, *us*, *m.* – наближення).

²¹⁷ *in procinctu* – у приготуванні (від лат. *procinctus*, *us*, *m.* – готовність).

²¹⁸ *ad propria* – до своїх, додому (від лат. *proprius*, *a*, *um* – власний, близький).

²¹⁹ *ad extremum* – тут: наприкінці, врешті (від лат. *ad* (Acc.) – до; *extremum*, *i*, *n.* – кінець).

²²⁰ *errore* – помилкою, тут: помилково (від лат. *error*, *oris m.* – помилка).

²²¹ *promissorum* – обіцянок (від лат. *promissum*, *i*, *n.* – обіцянка).

²²² *insuper* (adv.) – поза тим, на додачу (лат.).

²²³ *in spem* – у надії, у сподіванні (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *spes*, *ei*, *f.* – надія).

того боргу виплати, навмисне послав до Стамбулу свого фактора, щоб йому там за ті гроші товарів накупив і до Кракова допровадив. Що мене [особливо] діймає, що способів не знаходжу, як би се я міг позбутися

221 verso (арх.)

72 О

і того купця, і борг виплатити. Між іншими речами пише до мене дружина моя, що два рази писала до його милости пана фельдмаршала Флеммінга²²⁴, просячи про *допомогу*²²⁵ грошима, але від того [він] відмовився двома листами, які вона *в оригіналі*²²⁶ до мене прислала. Вона пише також, що на пана зятя, аби допоміг, не треба сподіватися, оскільки „пан зять хоче взять”, називає його генералом, а Настусю генераловою, а певно нікого іншого, тільки пана генерала Стенфліхта²²⁷, і повідомляє, що на Великдень треба сподіватися внука чи внучку, а зовсім

²²⁴ Якуб Генріх Флеммінг (1667 – 30.06.1728) – граф Священної Римської імперії, саксонський польовий маршал, генерал військ литовських, генерал коронної артилерії (1710–1714), староста тчевський і саксонський міністр. Бойовий шлях розпочав у війнах проти Людовіка XIV. На польському сеймі 1697 року зробив важливі послуги Августові, якого було обрано королем Польщі. Участь у Північній війні принесла йому чин генерала-фельдмаршала та звання кабінет-міністра. Був присутній на побаченні польського короля з Пьотром I у Гданську, а також на конгресах у Любліні і у Варшаві, після чого був призначений головним губернатором усіх польських областей. Згодом він виявився добрим дипломатом. В енциклопедії Оргельбранда про нього сказано як про одного із найвидатніших дипломатів свого часу, значення якого для польської історії ще належить оцінити. „Всі заміри короля Августа народжувалися насамперед у голові Флеммінга”, саме від нього пішли плани реформ, які приписують королеві Августові. Був людиною здібною і практичною, як про те свідчить архів Августа II, виданий Рачинським. Однак Еразм Отвіновський змальовує його негативно, бо ж не любив його, як не любила Флеммінга вся шляхта Речі Посполитої, коронна і литовська, бо ж був прибульцем (німцем), але набув у Польщі величезного значення. „Для польської шляхти він був небезпечним у роках 1697–1717. Потім уже менше значив, а найменше від 1724 року” (*Encyklopedia powszechna [Orgelbranda]...*, t. 8, s. 982–983).

²²⁵ *sublicius* – опора, допомога (від лат. *sublicius*, a, um – опорний).

²²⁶ *in originali* – в оригіналі (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *originalis*, e – початковий).

²²⁷ Генерал Іван Стенфліхт (1682 – 12.06.1758) – видатний шведський військовий і політичний діяч. У записах Пилипа Орлика знаходимо також такі форми прізвища, як Штенфлік, Штенфліхт. Син капітана Сегеретина, зять гетьмана Пилипа Орлика. Прізвище змінив при наданні йому шляхетства у 1715. Кароль Естрайхер подає дві форми прізвища генерала: *Szteinflik* (*Steinflick*), але при цьому не наводить його імені. Натомість Естрайхер посилається на коротку довідку про Юзефа Солістровського, де в розповіді про вихід короля Польщі Станіслава з облоги міста Гданська у 1734 році знаходимо слова високої похвали на адресу генерала Стенфліхта: „*Towarzyszyl im gen. Sztenflik. Wysłano za nimi mandat, polecajacy ich łapać i pogoń kozaków. Różne przygody, jakie król przechodził nim się do Kwidzyna dostał 3 lipca. Chwali bardzo na końcu Szteinflika*” (*Karol Estreicher, Bibliografia polska, Kraków 1934, t. XXX, s. 31, 300*). Пройшов довгий військовий шлях: у 1702 році був капралом, у 1705 поручником, 1715 – старшим поручником. Перебуваючи на шведській службі, бував в Україні. У 1719 році перебував на гольштинській службі і разом із князем Карлом Фрідріхом (зятєм Пьотра I) приїздив до

222 (арх.)**73 О**

ні слова про те не ознаймує, коли те весілля відбулося, в якому місці і в який спосіб, і де зараз нова родина перебуває; про се все з великим нетерпінням та хвилюванням буду очікувати відомостей.

7/27 У п'ятницю приніс Кароль від гімрукчи таїнових грошей 55 талярів на той місяць, який нині *триває*²²⁸ і той, якого завтра буде *повня*²²⁹, а ще *залишаються*²³⁰ у нього 65 талярів. NB NB

8/28 у суботу, 9/29 у неділю, 10/30 у понеділок, 11/31 у вівторок

222 verso (арх.)**74 О**

жодних не було *подій*²³¹, які б тут гідні були до вписання; ми проводили час тільки в пості та молитвах на хвалу Божу, готуючись до найсвятішого таїнства.

Aprilis według starego kalendarza

Квітень за старим календарем

12/1 У середу розпочав я споряджати листа до його милости пана англійського посла, *поза тим*²³² нічого не було до вписання тут гідного

13/2 У великий четвер висповідався я у моїх гріхах перед невибагливим моїм сповідником стареньким, за *походженням*²³³ болгариним, пополудню почалося звичайне богослужіння, сиріч

Московії як генерал-майор. 1733 року перейшов на службу до польського короля Станіслава Лещинського. У 1738 році був генерал-поручником на французькій службі, потім на шведській службі; у 1748 його прийняли лицарем до ордену Серафимів. У Пилипа Орлика є кілька записів: про одруження Анастасії з генералом Стенфліхтом, про приїзд молодого подружжя до матері Анни Орлик по благословення, про народження онуків та ін. Після смерті у 1728му році першої його дружини Анастасії Орлик, генерал Стенфліхт одружився із її молодшою сестрою Варварою, яка народилася 7.12.1707 і була хрещеницею гетьмана Мазепи (дивись *Pro memoria*). Пилип Орлик був проти цього шлюбу.

²²⁸ *currit* – триває (від лат. curro, cucurri, cursum, ěre – тривати).

²²⁹ *plenilunium* – повня (від лат. plenilunium, i, n. – повня).

²³⁰ *restant* – залишаються (від лат. resto, stiti, –, are – залишатися).

²³¹ *occurenciy* – подій (макаронізм від лат. occurrere – траплятися).

²³² *alias* (adv.) – інакше, поза тим, ще (лат.).

²³³ *natione* – за походженням (від лат. natio, onis, f. – походження, плем'я).

223 (арх.)**75 О**

*Hora Canonica*²³⁴, Вечірня служба і літургія, на котрій я, недостойний, прийняв тіло і кров Господню найдорожчу, – з Михайлом, сином, і з моїми слугами.

14/3 У п'ятницю був я на цілонічному богослужінні *муки*²³⁵ Господньої, яке вчора звечора о першій годині після заходу сонця, *ще*²³⁶ о восьмій годині пополудню почалося і тривало всю ніч аж до світанку. Поспавши трохи після богослужіння (:бо мені турецькі хлопці перед вікнами господи моєї на вулиці граючись, великим криком і шаленством не дали довше поспати:)²³⁷, хотів я

223 verso (арх.)**76 О**

піти до французької каплиці на проповідь, яку мав ксьондз Піпері; однак Кароль, пішовши першим до сповіді, вислухав сам ту проповідь, зовсім її не розуміючи, тільки знаючи, що по-французьки [ксьондз] правив, не дав мені знати, хоча я йому і наказував, бо ж [він] думав, що я сплю, а так мусив „на коші залишитися”, не будши на тій проповіді, яку я мав цікавість вислухати. Івана, візницю, послав я вранці до Галаціти купити вина на свято, оскільки вже залишки жену того вина, такого доброго, яке сам минулої осені робив; не знаю, як сей хлоп справиться із купівлею

224 (арх.)**77 О**

того вина.

15/4 У Велику Суботу о кіндії прислали до мене консули – спершу англійський, а потім французький – своїх перекладачів із привітаннями до Великодніх свят, оскільки тут звичай мають віншування свят, як у Вігілію, Різдво, Новий рік – так і на Вознесіння Господнє.

16/5 У неділю на Великдень непогода дощово-холодна була цілий день, тому нікого із греків не мав я з привітаннями, і сам, після звичайного богослужіння греків, сидів упродовж цілого дня в хаті, нікуди не виходячи. Хотів я бути на службі і на проповіді у французів, але не пустила мене негода.

17/6 У понеділок Великодній розпогодилося трохи. Після літургії

²³⁴ *hora canonica* – канонічна година (від лат. hora, ae, f. – година; canonicus, a, um – канонічний).

²³⁵ *passyi* – муки (макаронізм від лат. passio, onis, f. – страждання).

²³⁶ *alias* (adv.) – інакше, поза тим, ще (лат.).

²³⁷ Дужки, двокрапка – такий акцент в рукописі Орлика.

224 verso (арх.)**78 О**

вранці були у мене з привітанням зі святом каплани церкви святих Костянтина і Олени зі всіма своїми прихожанами, після відходу яких, трохи побув я у господі, [а потім] ходив на службу до французів, але проповіді не було.

18/7 У вівторок після літургії зранку був у мене тутешній дидаскал зі своїми учнями – з повітаннями свят, після відходу якого ходив я на службу до французів. Після полудня ходив я до пана англійського консула, а перед моїм виходом годину був у мене ксьондз-суперіор, тутешньої місії єзуїт, і повітав мене зі святами; а в ході різних бесід повідав мені секрет, що Стефансон²³⁸.

225 (арх.)**79 О**

англійський купець, який перебуває тут, у Салоніках, мав отримати диплома на тутешнє консульство з Лонду²³⁹ від купецької компанії, від чого засмутився я через те *майбутнє* пониження²⁴⁰ і віддалення від цього чину пана Джонса, консула теперішнього англійського, приятеля мого доброго, який зичливо мені в усьому – за вказівкою його милости пана посла англійського – був готовий прислужитися. Будучи в пана англійського консула, отримав від нього передані мені газети французькі, але давні, у яких мало що є *цікавого*²⁴¹, тільки вичитав у них трактат, укладений поміж його милістю царем та молодим шахом

225 verso (арх.)**80 О**

Перським теперішнім; *силою*²⁴² того трактату його милість цар декларує йому всіляке сприяння і допомогу проти узурпатора держави його і бунтівника – емірвейза, і доти хоче допоміжним військом своїм продовжувати разом із шахом *об'єднаними силами*²⁴³ проти того ж узурпатора війну, доки того шаха, як *законного спадкоємця*²⁴⁴, не утвердять у владі. Шах, на відшкодування²⁴⁵ за

²³⁸ Консул Стефансон – Robert Stevenson (див.: Mehmet Demiryürek, “The Levant Company did me ye honour of appointing me consul of this place, Negropont and all Greece”: The Institutional Appearance of the British in Salonica, “Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies”, LXII, 2023, p. 113–143).

²³⁹ У Пилипа Орлика „з Лонду”, правдоподібно це „з Лондона”.

²⁴⁰ *subsequenter* (adv.) – надалі, тут: майбутнє (лат.).

²⁴¹ *curiosi* – цікавого (від лат. curiosus, а, um – цікавий).

²⁴² *vigore* – міцністю, силою (від лат. vigor, oris, m. – міцність).

²⁴³ *unitis viribus* – об'єднаними силами (від лат. unio, – , itum, ire – поєднувати, єднати; vis, –, f. – сила).

²⁴⁴ *legitimum haeredem* – законного спадкоємця (від лат. legitimus, а, um – законний; haeres, edis, m. – нащадок).

²⁴⁵ *in recompensam* – на відшкодування (макаронізм від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; recompensatio, onis, f. – відшкодування).

ту співдію, віддає цареві місто Дербент *разом із околицями*²⁴⁶ і три провінції понад морем Каспійським – Кілан, Мазарлеран і Астерабат. *Інше*²⁴⁷ вичитав я **226 (арх.)**

81 О

у тих же газетах, що його милість цар укоронував – з *усіма почесностями*²⁴⁸ – у Москві свою теперішню жону як *супутницю життя*²⁴⁹ та імперії, на коронацію якої спішно зібрав до Москви всі російські стани.

19/8 У середу писав я листовну експедицію²⁵⁰ до його милости пана посла англійського, який у Порті перебуває, до його милости пана капітана де Клуара, до жони моєї і до коханої доньки Анастасії, а коли був я у *процесі*²⁵¹ того писання, надійшов спершу ксьондз Піпері з привітанням, а потім [і] пан англійський консул, [а] *наприкінці*²⁵² – один серезький купець, які мені перешкодили і перервали

226 verso (арх.)

82 О

продовження того писання; і гостювали власне до вечора в мене на різних бесідах, між якими ксьондз Піпері розповів, що зі Стамбула до ксьондза-суперіора писано, що досі ще племінник французького посла від царя його милости з останньою декларацією не повернувся, чого турки не дуже прагнуть, і сумніваються всі, аби трактат миру було вчинено, зокрема, коли ніби мали московські війська зараз, *нещодавно*²⁵³, знести емірвейза і двадцять тисяч допоміжних військ турецьких; що з того *успішним*²⁵⁴ буде, час покаже.

20/9 У четвер я продовжував

227 (арх.)

83 О

ту ж саму [листовну] експедицію до Стамбула і завершив її уночі.

21/10 У п'ятницю після служби Божої, вранці, переписавши французького листа до його милости пана англійського посла, мною з великою працею складеного, опечатав усю сю експедицію і відіслав її на руки пана консула, який її

²⁴⁶ *cum adiacentiis* – разом з околицями (від лат. adjaceo, -, -, ēre – прилягати)

²⁴⁷ *alterum* (adv.) – інше (лат.).

²⁴⁸ *cum omnibus solennitatibus* – з усіма почесностями (від лат. cum (Acc., Abl.) – з; omnis, e – весь, всякий; solennitas, atis, f. – почесні).

²⁴⁹ *sociam vitae* – супутницю життя (від лат. socia, ae, f. – супутниця; vita, ae, f. – життя).

²⁵⁰ *експедиція* – висилання (Władysław Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych...*, s. 391; *Leksykon PWN...*, s. 141). Тут мається на увазі цілий комплект листів, які Орлик писав також і шифруючи.

²⁵¹ *in opere* – у дії, у процесі (від лат. in – (Acc., Abl.) – у, на; opus, eris, n. – справа).

²⁵² *ad extremum* – наприкінці, зрештою (від лат. ad (Acc.) – до; extremum, i, n. – край).

²⁵³ *recenter* (adv.) – нещодавно (лат.).

²⁵⁴ *successum* – успішним (від лат. successus, a, um – успішний).

сьогодні відправив у свою дорогу до Стамбула. Листи мої, всі під датою **19/8**, *тепер*²⁵⁵ написані, а який лист написав до його милости пана англійського посла, того тут копію *для пам'яти додаю*²⁵⁶.

[Лист до його милости пана посла англійського]

(пер. із фр. Зоя Борисюк)

Монсеньйоре,

В[аша] Е[кскеленція], зволила втішити мене

227 verso (арх.)

84 О

листом, яким вона ласкаво мене вшанувала 11 грудня попереднього року, повідомивши, що великий візир визнав доброю думку зробити мені приємність. Відтоді я щоднини думаю лише про те, що маю бути готовим вирушити до Константинополя, щоб викласти там свої прагнення В[ашій] Е[кскеленції], а через Вас і першому міністрові Порти, а найголовніше – щоб мати честь і радість значно ближче показати Вам, Монсеньйоре, свою палку і безмежну шану і вдячність за всі визначні милості, що їх я отримав завдяки Вашій щедрості й доброті, та за ті значні

228 (арх.)

85 О

прояви турботи, з якою В[аша] Е[кскеленція], наче батько, намагалася піднести і відновити мої статки й усі сподівання. Болить мені, Монсеньйоре, те, що ось уже кілька місяців приготування моєї подорожі ніяк не зрушить з місця і що звідусіль, навіть від турків, я щодня дізнаюся про тисячу речей, які, в поєднанні з мовчанням моїх покровителів, змушують мене глибоко замислитись. Утім, усе се, можливо, лише хитрощі, що до них вдаються французи, щоб відвернути увагу Порти і відволікти її від задуманого на користь царя, аби той виграв час і

228 verso (арх.)

86 О

краще осів у Персії. Хай там як, Монсеньйоре, але у сьому подвійному засланні я скнію і марнію щоднини. Жаль мені за тим, що моя шабля так довго залишається бездіяльною проти ворога; пригніченість сумним становищем моєї родини, яку печалить моя відсутність, чорна й глибока меланхолія, яку сі дві вимушені обставини постійно кидають мені в душу, все се, наважуюсь відкритись В[ашій] Е[кскеленції], призвело до виникнення двох страшних хвороб, одну з яких спричинила неймовірна духота сього надто спекотного для мене клімату. Іншою став

229 (арх.)

87 О

несподіваний приступ, який трапився зі мною і який тутешні лікарі кваліфікували як апоплексію, через який я перебував на волосину від смерті.

²⁵⁵ *praesentis* – теперішнього (від лат. *praesens*, *ntis* – теперішній).

²⁵⁶ *pro memoria annecto* – для пам'яти додаю (від лат. *pro* (Acc., Abl.) – для, замість; *memoria*, *ae*, *f.* – пам'ять; *annecto*, *nexui*, *nexum*, *ěre* – додати).

Насамкінець довершенням прикроців стала чума, яка охопила все місто, день за днем чинячи у ньому великі спустошення. Річ не в тім, що я боюся смерти; дякувати Богові, вона ніколи мене не лякала. Боюсь лише, що не встигну змусити дорого заплатити за неї тих, чиє зле серце довело мене і мій дім до вкрай важкого становища, в якому я нині перебуваю. Тож я знову звертаюсь до В[ашої] Е[ксцеленції], закликаючи всіма колишніми і нинішніми добрими

229 verso (apx.)

88 О

вчинками, зволити проявити ще дрібку піклування, аби мене якнайшвидше відкликали з Солуня.

Після Бога, Ви, Монсеньйоре, залишаєтесь моєю великою надією. Серце підказує мені, що В[аша] Е[ксцеленція] ніколи мене не покине і не підведе. Власне у сьому приємному очікуванні продовження Ваших добрих клопотань на мою користь при візиріві, я терплю се життя, яке інакше було б просто нестерпним. Великий авторитет В[ашої] Е[ксцеленції] та висока й справедлива повага, якою Ви користується в Порти, не залишають

230 (apx.)

89 О

жодного сумніву щодо найближчих перемін у моїй долі.

Маю честь назавжди бути з безмірно глибокою повагою, Монсеньйоре, Вашої Ексцеленції....

22/11 У суботу дощово-зимна непогода цілий день тривала і від прогулянки, яку сьогодні хотів я зробити, утримала. Тоді ж вечером прислав до мене газети, також, як і раніше, французькі, але свіжіші, пан англійський консул, у яких *між іншим*²⁵⁷ я те вичитав, що Порта відправила до царя його милости з останньою декларацією одного агу²⁵⁸ з людьми французького посла по останню

230 verso (apx.)

90 О

також резолюцію, якщо зволить – із Персії відійти і тамтешніми аферами не цікавитися, і що взяв – віддати, бо вже час, однак, те повернути. Адже призначила [на се] Порта 40 днів, а тим часом на війну великі не припиняє чинити приготування, від чого і його милість цар не спить, але потужно озброюється.

²⁵⁷ *inter caetera* – (лат.) між іншим (від лат. inter (Acc.) – серед; caeterus, a, um – інший).

²⁵⁸ *Aga* – 1. офіцер в османсько-турецькій армії, старший урядовець; 2. титул гречности, який ставиться після імені; 3. ага яничар (aga janczarski) – генеральний комендант яничарської піхоти (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 7–8).

Що великий коронний гетьман²⁵⁹ *letaliter*²⁶⁰ паралізований, тому, бажаючи за свого життя бачити свою доньку-одиначку в подружньому стані, видав її за його милість пана Денгоффа²⁶¹, гетьмана польного литовського, давнього на те одруження претендента, і [на]казав на своєму смертному ложі

231 (арх.)

91 О

шлюб дати, щоб останню потіху сю перед своєю смертю міг бачити. Булава велика має бути віддана його милості панові Ржевуському²⁶², гетьманові поль-

²⁵⁹ Ідеться про великого коронного гетьмана Адама Миколая Сенявського (бл. 1666 – 18.02.1726, Львів), воєвода белзький 1693–1710, гетьман польний коронний від 1702, гетьман вел. кор. від 1706, каштелян краківський від 1710. Учасник віденської виправи 1683. Чоловік Ельжбети Гелени Сенявської, яку сучасники називали „королевою без корони” (Див.: Halina Wiśniewska, *Świat płci żeńskiej baroku zaklęty w słowach*, Lublin 2003, s. 172). Постать Сенявського з’являється у *Dumie o Żółkiewskim* (1789), яка пізніше увійшла до *Śpiewów historycznych* Юліана Урсіна Немцевіча (Warszawa 1816). Після 1717 року Адам Сенявський „продемонстрував стриманість у контактах з Московією, Туреччиною і татарами. У 1718 році він відмовився прийняти царського резидента, твердячи, що так учинив на повеління короля. 1719 року не відповів на лист царя, аргументуючи, що не може цього вчинити без згоди сейму. Не дав згоди на присутність при собі представника Пьотра I, полковника Єропкина. Натомість дбав про людей, що їх було вивезено в глибину Московії” (Див.: Andrzej Link-Lenczowski, *Sieniawski Adam Mikołaj h. Leliwa (1666–1726)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, Warszawa-Kraków 1996, t. XXXVII/1, zeszyt 152, s. 113).

²⁶⁰ *letaliter* (adv.) – смертельно (лат.).

²⁶¹ Станіслав Ернест Денгофф (1673–1728) – воєвода полоцький. 20 травня 1704 був обраний маршалком. Від 1709 р. – і гетьман польний Литовський. У 1724 році шляхта полоцького воєводства обрала Денгоффа полоцьким воєводою. В енциклопедії Оргельбранда зазначено, що в 1722 році після смерті першої дружини Йоанни узяв шлюб зі Софією Сенявською, єдиною донькою великого коронного гетьмана Сенявського. *Польський Біографічний Словник* подає іншу дату шлюбу – 30 липня 1724 (*Polski Słownik Biograficzny*, Warszawa-Kraków-Łódź-Poznań 1939–1946, t. V, s. 117). Одруження Денгоффа мало політичний характер: він побільшив свої маєтки і підвищив свій статус. Софію Сенявську Оргельбранд називає спадкоємницею рідкісної фортуни: до хреста тримав її Пьотр I у Яворові за часів шведської війни і сам же її висватав за Денгоффа (*Encyklopedia powszechna [Orgelbranda]...*, t. 6, s. 979–981).

²⁶² Станіслав Матеуш Ржевуський (1662–1728, Львів). Родина Ржевуських починає бути зауважуваною у польській історії в другій половині XVII століття. Станіслав Матеуш Ржевуський – гетьман польний, пізніше великий коронний, молодший син Ржевуського Миколая Флоріяна (спершу, від 1663 року, львівського скарбника, а потім придворного коронного підскарбія, королівського полковника в 1674 році). С. Ржевуський у 1698 брав участь у виправі проти турків під Хотиним. У 1699 році відбув два посольства до Туреччини. Внаслідок другого посольства було досягнуто примирення з татарським ханом, а Кам’янець-Подільський – повернуто Польщі. У 1706 році як гетьман польний коронний спричинився до перемоги над військами Карла XII під Калішем та під Варшавою. 1706 року отримав Підляське воєводство, з якого після смерті Адама Сенявського став великим коронним гетьманом (1726) та отримав Белзьке воєводство. Помер у Львові в 1728 році Був обдарований надзвичайною тілесною силою, спиритним у життєвих справах. Із обуренням, як зазначено у *Польському Біографічному Словнику* Станіслав Ржевуський сприйняв звістку про оголошення Пьотра I імператором Росії.

ному коронному, а менша з тих двох або його милості пану Потоцькому²⁶³, воєводі Київському, або його милості панові Хоментовському²⁶⁴, воєводі Мазовецькому.

*На додачу, між іншим*²⁶⁵, і те є варте уваги, що четверо полковників з України приїхали до Петербурга від цілого війська і від усієї нації – до царя його милости з суплікою, просячи, аби права давні і вольності були повернені *зусиллям*²⁶⁶ їхнім, аби могли вільними голосами обрати собі гетьмана, без якого так давно залишаються під

(*Encyklopedia powszechna [Orgelbranda]...*, t. 22, s. 636; *Polski Słownik Biograficzny*, Warszawa-Kraków 1992, t. XXXIV/I, s. 152–159).

²⁶³ Стефан Потоцький (? – 1730). Ймовірно, Пилип Орлик помиляється, називаючи Стефана Потоцького Київським воєводою. С. Потоцький гербу Пілава – придворний коронний маршалок. 26 лютого 1726 став поморським воєводою. Брав участь у нарадах осіннього сейму 1720 року, жовтневого варшавського сейму 1722 року, був маршалком сейму 1724 року, намагався залагодити протистояння пид час наради поміж двором і гетьманами щодо організації війська (ця справа була в руках фельдмаршала Якуба Генріха Флеммінга, довіреного міністра Августа II). С. Потоцький також брав участь у раді сенату в травні 1729 року, у посеймовій раді сенату, яка відбулася 5 вересня 1729 року. Звертав увагу на зростання загрози для Речі Посполитої з боку сусідів. Був противником російських впливів. У січні 1720 року під час зустрічі й розмови з Г. Долгорукім критично висловлювався про діяльність представника Пьотра I в Стамбулі – А. Дашкова, який спонукав Туреччину до акцій проти Речі Посполитої. Мав добрі стосунки з Яблоновськими – великим коронним гетьманом Станіславом та його сином Яном Станіславом. Восени 1729 року Стефан Потоцький (разом із Теодором та Юзефом Потоцькими) дав рекомендацію Григорієві Орликові (*Polski Słownik Biograficzny...*, Warszawa-Kraków 1984, t. XXVIII/1, s. 182). Французькому амбасадорові А. Ф. Монті було представлено та роз'яснено, яке велике значення для справи С. Лещинського в Речі Посполитій мало би повернення гетьмана П. Орлика, який на той час перебував у напівув'язненні в Салоніках (*Polski Słownik Biograficzny...*, 1984, t. XXVIII/1, s. 180–183).

²⁶⁴ Станіслав Хоментовський (13 грудня 1673 – 1 вересня 1728, Дрогобич) – гербу Ліс, воєвода мазовецький, гетьман польний коронний. Цікаво, що тут Орлик у 1724 р. як би передбачає ситуацію, яка склалася згодом: у жовтні 1726 р. „король роздавав булави в Гродні, велику взяв Ржевуський, польну – Хоментовський. Але саме гетьманство не робило сенатором, отож міг би при булаві отримати сенаторський жезл Хоментовський. Знайшовся однак охочий до жезла, був то Стефан Потоцький, воєвода мазовецький. Отже, Хоментовський помінявся з Потоцьким” (*Encyklopedia powszechna [Orgelbranda]...*, t. 5, s. 449). С. Хоментовський мав високий авторитет серед сучасників, хоча так само, як С. Понятовський, починав кар'єру від низьких щаблів. Його зображення можна побачити на Вавелі в одному із вівтарів правої нави (*Encyklopedia powszechna [Orgelbranda]...*, t. 5, s. 444–450; *Polski Słownik Biograficzny...*, 1937, t. III, s. 412–414).

²⁶⁵ *insuper inter caetera* – на додачу, між іншим (від лат. *insuper* (adv.) – поза тим, між іншим; *inter* (Acc.) – серед; *caeterus*, a, um – інший).

²⁶⁶ *vigore* – зусиллям, міцністю (від лат. *vigor*, *oris*, m. – міцність).

231 verso (арх.)**92 О**

урядом, їм неналежним, – московських міністрів; за що його милість цар наказав їх до замку запровадити і до в'язниці кинути, а за іншими полковниками – для запроторення їх також до в'язниці – до України послав; і тужать усі, що той гетьманський уряд в Україні буде анульовано.

23/12 У неділю продовжував я читати ті ж самі газети, у яких, між іншими звістками, те *зустріє*²⁶⁷, що його милість цар одному золотареві довірив багато дорогоцінного каміння для виготовлення з нього імператорських орнаментів на коронацію самої теперішньої імператриці, але той золотар у своєму мистецтві таким був майстерним,

232 (арх.)**93 О**

що з тих каменів зумів-таки собі привласнити приблизно сто тисяч червоних золотих, що коли виявили й донесли те цареві його милості, той наказав узяти його в ув'язнення, а коли щоденно його мордуючи суровими й нестерпними тортурами і нічого від нього не можучи витягнути, і взагалі [той золотар] до переступу не признавався, – тоді було оголошено всюди, обіцяючи *винагороду*²⁶⁸ тисячу рублів тому, хто бодай якийсь знак, або що-небудь від того каміння, з боку того золотаря мав, і повідомив про те.

*Також*²⁶⁹ [вчитав] я, що конгрес Камбрейський²⁷⁰ [автор тут закреслив слово Брауншвейський²⁷¹. – В.С.] щасливий матиме кінець, із задоволенням цілої Європи, із цілковитим заспокоєнням християнських монархів,

232 verso (арх.)**94 О**

що дай, Пане Боже.

Також [вчитав] я, що еспанський король принижує своє королівство і хоче з королевою окремо²⁷² жити, а се *при схваленні*²⁷³ сина свого Людовіка, князя Астурійського, якого уже за згодою всієї держави оголошено у Мадриді 9 лютого еспанським королем, зі звичними церемоніями.

²⁶⁷ *occurrit* – трапилося (від лат. *occurro, curri, cursum, ěre* – ставатися).

²⁶⁸ *in recompensam* – на відшкодування, тут: у винагороду (макаронізм від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *recompensatio, onis, f.* – відшкодування).

²⁶⁹ *item* (adv.) – також, так само (лат.).

²⁷⁰ Конгрес у Камбре розпочався в 1724 році. Такі конгреси тягнулися роками і не були спроможні узгодити інтереси європейських держав. Филип Орлик спершу написав *Брауншвейський*, а потім закреслив.

²⁷¹ Брауншвейський конгрес тривав упродовж 1713–1721 років. Конгрес в Камбре тривав із 1724 року, конгрес в Саусоні – із 1728 року.

²⁷² *solitarie* (adv.) – окремо (лат.).

²⁷³ *in favorem* – за схвалення (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *favor, oris, m.* – схвалення).

Заразом²⁷⁴ [вичитав я, що] у Парижі якийсь, значного походження зубожілий від нещастя і судового процесу [чоловік], не знаючи, як повернути фортуни, написав листа до тамтешнього Паризького банкіра без підпису імени свого, просячи його в ім'я Господнє, аби його порятував 40 000 франками, і віддав йому того листа *incognito* через охоронця,

233 (арх.)

95 О

не відкриваючи ні особи, ні імені свого, за тими, однак, грошима, якби той [банковець] мав доброту їх йому дати, обіцяв сам, також *incognito*, прийти наступного дня і взяти їх у того ж охоронця. Банкір, коли прочитав того листа анонімно написаного, подивувався і мав таку велику доброту, поштивість, любов і християнське співчуття, що ані особи, ані імени, хто б то був, не знаючи, наказав відрахувати 40 000 франків і, вклавши в два мішки, запечатав їх своєю печаткою, і дав до рук своєму охоронцеві з таким наказом, аби тому, хто прийде ввечері о сьомій

233 verso (арх.)

96 О

годині по ті гроші, віддав їх, оскільки той анонім на Живого Бога просив цього поштивого банкіра, щоб сам не виходив, не бачив і не знав його, бо з відчаю помер би. Коли однак той анонім у призначений ним термін увечері о сьомій годині 8 лютого цього ж року прийшов до воріт банкіра, забрав в охоронця приготовлені гроші, і, узявши їх та сховавши під одержу, коли повертався, був перейнятий на вулиці вартою і запроваджений до в'язниці (: оскільки в Парижі невільно під суворою карою ходити увечері о тій годині і вночі по вулицях!), де коли

234 (арх.)

97 О

був допитаний, розповів про все як є, де був і чому, а ще писав із в'язниці до банкіра, називаючи йому своє ім'я і просячи його, аби старався про звільнення з того ув'язнення. Банкір тоді, довідавшись з листа, хто се був, побіг швидко до лейтенанта, який мав над вартою команду, і показавши йому той перший лист, що був написаний анонімно, просив, аби звільнив в'язня; лейтенант однак, не сміючи того вчинити без волі князя Бурбонського, першого міністра, який успадкував місце свого батька,

234 verso (арх.)

98 О

князя Орлеанського, взяв того листа і відніс до згаданого князя, розповівши йому про все; а банкір, збігавши швидко до Версальської резиденції

²⁷⁴ *item* (adv.) – також, так само (лат.).

французького короля і впавши йому до ніг, просив того князя, аби наказав звільнити з ув'язнення сього арештанта, який був радником Прованського парламенту. Тоді князь, прийнявши дуже ласкаво того банкіра і похваливши його за *великодушність*²⁷⁵ і добре серце, відповів, що хоч за те заборонене ходіння той радник гідний є, аби бути покараним для прикладу [усім],

235 (арх.)

99 О

однак із огляду на таку велику доброту, звільняє від тієї кари, але звільнити не може з ув'язнення і мусить бути запроваджений [той чоловік] до Бастилії. Лист однак той, анонімно написаний, який гідний є знання [про се] і співчуття, надумав я вписати його для пам'яті, який таке в собі має²⁷⁶.

[Лист *anonimè*]

(пер. із фр. Зоя Борисюк)

Пане,

Пропозиція видається Вам нечуваною, [і для] мес'є, можливо, неймовірною, але будучи негідна мене, вона підходить до мого нещасного становища та до Вашого милосердя, яке не могло б не проявитись у ситуації,

235 verso (арх.)

100 О

що варта радше жалю. Я – шляхтич і, можу сказати, з дуже хорошого дому, який розорився через минулу систему та внаслідок програного процесу, зумовленого тією самою системою; який, цілком певно, не накликав на себе нещастя жодним безчесним вчинком, обтяжений дружиною та чотирма дітьми, у котрих невдовзі не буде навіть шматка хліба; і якого сума в 40 000 ліврів²⁷⁷ знову повернула б до стану пристойного існування, назавжди убезпечила б від незаслужених злиднів, що нині мене обсіли. Вкриті почестями і статками, Ви повною мірою здатні полегшити становище знедолених. Проявіть чуйність до безпорадної родини,

236 (арх.)

101 О

яка, запевняю, гідна Вашого співчуття і завдячуватиме Вам своїм щастям, якщо Ви зробите їй такий гарний дарунок, вона довіку пам'ятатиме, що Вам завдячує геть усім. Колись Ви будете вихвалитись тим, що підняли мою занепалу родину, бо я недовго триматиму Вас у невіданні щодо того, хто я такий і хто завдячуватиме Вам усією своєю фортуною. Визнайте радше справедливість мого прохання, замість того, щоб вважати мене якимось авантюристом, хоча я на нього досить таки схожий через своє клопотання, до якого змушений вдатися внаслідок неймовірного зубожіння;

²⁷⁵ *generositas* – великодушність (від лат. *generositas*, *atis*, *f.* – великодушність).

²⁷⁶ Цей анонімний французькомовний лист „гідний є знання і співчуття”, як підкреслює Пилип Орлик.

²⁷⁷ Вище Пилип Орлик пише про 40 000 франків.

воно ще жакливіше через те, що ніщо не вказувало, що я коли-небудь зможу його відчути. Заради Бога, полегшіть моє життя. Приверніть Його милість благодійним учинком, і будьте певні,

236 verso (арх.)

102 О

що я гідний Вашого співчуття. Сума справді велика, але не для Вас, мене влаштувала б і менша сума, та вона лише змусила б злидні відступити. Повірте, що з подібним проханням, настільки суперечним почуванням мого серця, можна звернутись, лише відчуючи таку нагальну потребу, як у мене. У середу, у часі між шостою і сьомою годиною вечора, я сам прийду до Вашого порт'є за відповіддю від Вас, бо я нікому не звіряюсь; але нехай цікавість не спонукає Вас познайомитись зі мною всупереч моєму бажанню, [бо] се кине мене у розпач, і від горя я помру. Ви дізнаєтеся, хто я такий, даю Вам слово,

237 (арх.)

103 О

якщо виявите милосердя, про яке я Вас прошу, або полегшите мої страждання, що дійшли до краю.

Париж, 4 лютого 1724.

Прощу Вас спалити мій лист і знайти засіб таємно прийняти мене, якщо вважаєте [мене] сього гідним.

24/13 У понеділок мав головний біль, *поза тим*²⁷⁸ – нічого *non occurrebat*.

25/14 У вівторок уранці той же головний біль докучав мені, який упродовж цілої ночі тривав. Повернувшись, однак, із церкви після ранньої Служби Божої, пригадав собі турецькі ліки від болю голови, не раз мною перевірені, наказав стовкти часнику і в бавовну загорнувши, поклав його під язик. [Часник] тримав

237 verso (арх.)

104 О

під язиком, прикладаючи і виймаючи кілька разів, не мігши довго тримати через сильну печію, але в якийсь один момент припинився мій біль голови, що не раз я досвідчував. Під час уживання сих ліків принесли мені від англійського пана консула французькі газети, у яких, між іншими багатьма речами, *підтверджується*²⁷⁹ цілковита абдикація Філіпа V²⁸⁰, еспанського короля, від корони тієї і віддання її, зі звичайними церемоніями, Людовікові I, старшому

²⁷⁸ *alias* (adv.) – поза тим (лат.).

²⁷⁹ *confirmatur* – підтверджується (від лат. confirmo, avi, atum, are – підтверджувати).

²⁸⁰ Еспанський король – Пилип Орлик прочитав про тодішнього короля Філіпа V (1700–1746).

синові²⁸¹. Той король обрав собі з королевою *життя нарізно*²⁸², зарезервувавши річне утримання

238 (арх.)

105 О

і не більше, тільки що людей для послуг своїх залишивши, з одним тільки кухарем. Усі відзнаки і регалії він склав і не хоче їх більше вживати, щоб йому ніколи титулу владного не давали, – наказав. І варті жодної до своєї окремої резиденції, яку обрав у палаці святого Ільденфонса, не допустив, хоча йому її син його – новий король – посилав і наполегливо просив, аби принаймні 24 людей *для охорони*²⁸³ прийняв. Відречення того [короля], який видав декрет, вписую його тут для пам'яті.

[Декрет про абдикацію]

(пер. із фр. Зоя Борисюк)

Після чотирирічних серйозних і розважливих міркувань про

238 verso (арх.)

106 О

лихоліття сього життя, відчуваючи наслідки недуг, війн і тривоги, якими Бог захотів мене випробувати упродовж 23 років мого владарювання, вважаючи також, що мій старший син, спадковий принц еспанського престолу, досяг належного віку, вже одружений, наділений здатністю, судженням і якостями, необхідними для успішного і справедливого керівництва і правління цією Монархією, я прийняв рішення повністю відмовитись від володіння і врядування, зрікаючись усіх земель, королівств і маєтностей, що входять до її складу, на користь згаданого принца дона Люїса²⁸⁴,

239 (арх.)

107 О

мого старшого сина, і разом із королевою, яка доброхіть виявила готовність і бажання негайно слідувати за мною у палац Сан Ільдефонсо²⁸⁵, щоб служити Богові і, позбувшись інших клопотів, поміркувати про смерть та подбати про своє спасіння. Повідомляю про це Раду, щоб вона була поінформована й повідомила свою думку всім, кому належить, щоб рішення се дійшло до відома геть усіх.

У палаці Сан Ільдефонсо 15 січня 1724 року.

²⁸¹ Син Людовік, князь астурийський. Астурія – північна провінція Іспанії, яка в 1833 році була офіційно перейменована на провінцію Овієдо.

²⁸² *solitarium vitam* – життя нарізно (від лат. solitarius, a, um – усамітнений; vita, ae, f. – життя).

²⁸³ *pro custodia* – для охорони (від лат. pro (Acc., Abl.) – для, замість; custodia, ae, f.).

²⁸⁴ Луїс І Еспанський (1707–1724) – король Іспанії з 15 січня по 31 серпня 1724 року.

²⁸⁵ Палац Сан Ільдефонсо (La Granja de San Ildefonso), будівля XVIII ст. – літня резиденція еспанських королів від часів правління Філіпа V у провінції Серовія, за 80 км від Мадрида.

Листа, якого написав той король Філіп до сина свого Людовіка, нового Еспанського короля, для інструкції його,

239 verso (арх.)

108 O

той *подається*²⁸⁶ тут для збереження.

[Лист короля Філіпа до сина Людовіка]

(пер. із фр. Зоя Борисюк)

Тим паче, мій найдорожчий сину, що своїм безмежним милосердям Господь Бог уже від кількох років дав мені пізнати мінливість справ світу сього та марність його величі, а водночас розбудив палке прагнення до благ небесних, набагато цінніших у порівнянні з земними, які даються нам лише для того, аби привести до інших [дарів]. Я вирішив, що не можу краще відповісти на милість такого доброго Отця, який кличе Йому служити і

240 (арх.)

109 O

який упродовж мого життя дав стільки свідчень свого очевидного заступництва, позбавивши від ворогів і усіх бід, що їх Він захотів мені послати, допомагаючи виконувати обтяжливі обов'язки регентства і давши змогу зберегти Корону, попри всі намагання стількох союзних потуг, які на неї посягали. Найкраще підтвердити свою вдячність, сказав [собі] я, можна, лише поклавши корону сю до стіп Його, аби краще Йому служити, оплакуючи свої гріхи, аби з більшою гідністю постати перед Ним,

240 verso (арх.)

110 O

коли Він вирішить покликати мене на Свій суд, значно страшніший для королів, ніж для інших істот.

Приймаючи се рішення, я відчув ще більше завзяття і радість, коли, на щастя, зрозумів, що королева, яку Бог дав мені за дружину, переймається тими самими почуттями, зневажаючи марносластво світу сього. Тож кілька років тому, завдяки підтримці Святої Діви Марії, ми спільно вирішили здійснити сей задум: нині я виконую се зобов'язання; мене неймовірно тішить те,

241 (арх.)

111 O

що я вручаю корону синові, якого ніжно люблю і який гідний того, щоб її носити; його чесноти дають мені впевненість у тому, що він зможе виконати обов'язки, які пов'язані з сією високою посадою і які є набагато обтяжливішими, ніж я здатний описати.

Тож, дорогий мій сину, добре пізнайте тягар сих обов'язків і намагайтеся належним чином виконати всі свої зобов'язання, не піддаючися спокусам сліпучої

²⁸⁶ *sequit* – йде вслід, тут: подається (від лат. *sequor, secutus sum, sequi* – рухатися вслід).

пишноти, що Вас оточує; думайте про те, що Ви є королем лише для того, щоб славити Бога і робити свій народ щасливим: пам'ятайте, що над Вами є Господь, Ваш Творець і

241 verso (арх.)

112 О

Спокутник, який щедро обдарував Вас своїми милостями і якому Ви маєте принести все, чим володієте, навіть свою особу. Тож беріться до праці задля слави Його і використайте свою владу для сприяння всьому, що може її піднести; захищайте її та Його Святу Віру всією своєю могутністю, не жаліючи ні корони, ні, коли потрібно, власного життя; не шкодуйте нічого з того, що може сприяти її поширенню аж до краю землі, керуючись принципом, що служіння Богові і Його пізнання є справді істинним і значно більшим

242 (арх.)

113 О

щастям, ніж розширення Вашого панування у цьому краї.

Всіма можливими засобами не допускайте образ Бога в усіх Ваших королівствах і застосуйте усю свою могутність, щоби [усі] служили Йому з шаною і повагою на всьому обширі Ваших володінь. Збережіть назавжди велике обожнювання Пресвятої Діви Марії і віддайте себе і свої королівства під Її покровительство, бо немає дієвішого засобу домогтися і для Вас, і для них усього, що Вам необхідне. Будьте завжди таким, яким маєте бути, підкоряючись Святому Престолові і папі як

242 verso (арх.)

114 О

намісникові Ісуса Христа. Завжди захищайте і підтримуйте суд інквізиції, який можна назвати Щитом віри і якому ми завдячуємо її чистотою в еспанській країні, щоб ересі, які спричинили такі сумні й жахливі спустошення в інших християнських державах, не змогли проникнути в Іспанію.

Шануйте завжди королеву, ставлячись до неї як до своєї матері не тільки доти, доки Бог зберігатиме мені життя, а й після моєї смерті, якщо на те буде Його воля, аби я першим покинув сей світ. Відповідайте згідно з обов'язком на ніжну дружбу, яку вона завжди до Вас виявляла.

243 (арх.)

115 О

Потурбуйтеся, аби їй усього вистачало, і щоб Ваші піддані завжди виявляли їй належні знаки уваги. Любіть Ваших братів і, уявивши себе на моєму місці, ставтеся до них так, наче Ви їхній батько; дайте їм виховання, як і належить принцам-християнам. Будьте справедливі до всіх своїх підданих, як великих, так і малих, ні до кого не виявляючи упереджености. Захищайте слабких від жорсткості, з якою до них захочуть ставитися, і зарадьте хабарництву у Вест-Індії²⁸⁷. Полегшіть, наскільки се є можливе, життя Вашим підданим і з тією метою виконайте все те, чого я, через

²⁸⁷ Вест-Індія (англ. *West-Indies* – Західна Індія або Західні Індії) – традиційна історична назва островів Карибського моря. Протиставляється Ост-Індії (Східній Індії), країнам Південної та Південно-Східної Азії.

лихі часи свого регентства, не зумів зробити, так як мені хотілося – на знак визнання їхнього завзяття й проявів любови, які

243 verso (арх.)

116 О

назавжди закарбувались у моєму серці, на що Ви маєте постійно зважати.

Нарешті, майте завжди перед очима двох святих королів, які уособлюють славу Франції та Іспанії, це – св. Фердинанд та св. Людовік: пропоную Вам узяти їх за взірця та піти їхніми слідами – що Ви просто зобов'язані зробити, бо маєте честь бути іменитим завдяки їхній крові. Вони були великими королями, а водночас великими святими. Наслідуйте їх, взуваючи як одну, так і другу чесноту, особливо другу, [бо] вона визначніша.

Я молю Бога, любий мій сину, аби він зробив таку милість і дав Вам усе, що необхідне для Вашого регентства, щоб я, перебуваючи на спочинку, мав розраду чути,

244 (арх.)

117 О

як Вас називатимуть великим королем і великим святим. Якою ж утіхою буде се для батька, який Вас обожнює і завжди ніжно любитиме, сподіваючись, що Ви назавжди збережете почуття, що їх він визнавав за Вами до сих пір.

Сан Ільдефонсо, 24 січня 1724 р.

Підписано: Я, Король

Пишуть у тих же газетах, що еспанський король прийняв *подобу самотності*²⁸⁸, подібну до пілігримської, але замість [пілігримського] ціпка використовує якусь там палицю святого Якова.

В Берліні пруський король наказав узяти в суворий арешт графа Поссе²⁸⁹, мого приятеля, шведського міністра і посла

244 verso (арх.)

118 О

до того Берлінського двору, [а] також і його людей; і наказав оголосити в місті, аби кожен, хто тільки що має до того графа або до людей його, зголошувались. За що, однак, арештовано, [він] не повідомляє.

26/15 У середу, коли повернувся я з церкви вранці після Служби Божої, доповіли мені мої люди, що в одного чоловіка, який там же, на цвинтарі при церкві мешкає, мала донечка, на „повітря” заражена, *при смерті*²⁹⁰ перебуває,

²⁸⁸ *habit[us] in solitudine* – вигляд у самотині (від лат. habitus, us, m. – вигляд; in (Acc., Abl.) – у, на; solitududo, inis, f. – усамітнення).

²⁸⁹ Граф Карл Поссе (1687–1737) – шведський солдат і дипломат, посол у Берліні між 1700 і 1724 роками. У 1723 році пруський уряд, на прохання його заявника, заборонив йому залишати місто та, порушуючи міжнародне право, приставив офіцера для його охорони. Поссе був відкликаний з місії, і протягом кількох років, від початку 1724 року, при берлінському дворі не було представника Швеції (див.: *Friherre Erik Matthias von Nolckens efterlemnade papper*, „Historisk Tidskrift”, 1, 1881, s. 120).

²⁹⁰ *in extremis* – у критичному стані (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; extremum, i, n. – кінець).

тому одна вдова, яка мешкає в іншому будинку на тім же цвинтарі і при тій же церкві, почала перебиратися з дітьми до іншої господи, і інші греки з міста почали

245 (арх.)

119 О

вже від „повітря” до навколишніх сіл поміж гори виїжджати; і дидаскал зі своїми учнями також виїжджає сьогодні. *Поза тим*²⁹¹, і се мені розповіли мої люди, що сич тієї минулої ночі, усівшись на господі моїй, кричав, а той їхній птах фатальний, як то *досвідом*²⁹² *підтверджено*²⁹³. Господи Боже, збережи нас завдяки великому милосердю Своєму, від того Свого страшного бича і випроводи мене з моїми людьми від такої великої і явної смертельної небезпеки.

Сьогодні минуло вже 30 днів відібраних таїнових грошей.

NB

245 verso (арх.)

120 О

27/16 У четвер померла на „повітря” та дівчинка, про яку вчора писав, тому більше в церкві святого Константина не служать, і церкву замкнuto. Богослужіння перенесено до церкви святого Теодора, яка є *по сусідству*²⁹⁴ і до тієї ж парафії належить.

[На маргінесі примітка:] **NB** Сьогодні належить почати відбирати таїнові гроші.

28/17 У п'ятницю зранку відправив я Кароля до Галаціти з одним англійським купцем і з яничаром пана англійського консула для пошуку там господи для мене і для того ж пана консула, як теж і інших англійців, які хочуть зі мною уникнути тієї страшної „повітряної” участі Божої.

29/18 У суботу сподівався на повернення Кароля

246 (арх.)

221 О

на ніч з Галаціти, але його не було, тим часом, однак, повідомили мені, що тут також недалеко від моєї господи один болгарин захворів на „повітря”, і що дидаскала та його учнів не хочуть приймати в Галаціті тамтешні люди; і говорили йому з села вийти, що мене дуже схвилювало.

30/19 У неділю відважився піти на Службу Божу до церкви святого Теодора, хоча й остерігався туди ходити, тому що і піп над тією дівчиною, яка у четвер на „повітря” померла, читав якісь молитви, коли ще хворіла, і господар мій, який там же, на цвинтарі мешкає, в тому домі під час хвороби з іншими

²⁹¹ *insuper* (adv.) – поза тим, крім того (лат.).

²⁹² *experiencia* – досвідом (макаронізм від лат. *experientia*, ae, f. – досвід).

²⁹³ *comprobatum* – підтверджено (від лат. *comprobo*, avi, atum, are – схвалювати).

²⁹⁴ *in vicinia* – по сусідству (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *vicinia*, ae, f. – сусідство).

246 verso (арх.)**122 О**

бував. Пополудню надвечір повернувся Кароль із Галації і розповів мені, що тамтешні люди вчора обіцяли були дати мені господа в себе в селі, а сьогодні, маючи раду зранку перед церквою по Службі Божій, нікого не впускати поставили. Кучук Ахмет, який зараз на місці паші зостається, прислав туди десять сейменів²⁹⁵ з наказом, аби нікого з греків і з інших людей не пускати до того села, а се з тієї рації, що він і мулла, не бажаючи звідси, з міста, ані греків, ані жидів випускати, поки їм греки шість,

247 (арх.)**123 О**

а жиди також шість кес не дадуть, що дорівнює 6000 талярів; уже тепер греки дають дві кеси, але не є *задоволені*²⁹⁶.

Maius²⁹⁷ według n[oweg]o kalendarza **Травень за новим календарем**

1/20 У понеділок перед полуднем був я у Кучук Ахмета аги, намісника пашинського, просячи його аби дав наказ людям Галацітським, щоб мене там прийняли і господа призначили, але мені відповів, що се до нього не належить, а до мулли. Був тоді в мулли, але мене поганин дійняв, сказавши, що в цезарському наказі не написано, щоб я де хотів їздив, і де

247 verso (арх.)**124 О**

хотів, господа собі обирав, але написано тут, щоб у цьому місці господа мені призначено, і щоб у ній тут сидів. Церемонився з ним довго різними раціями, але – *глухому розповідав байку*²⁹⁸. Обіцяв, однак, радитися про те з тутешніми агами завтра і мене повідомити, що на тій глупій раді постановлять.

²⁹⁵ *Сеймен (sejmen)* – в османській Туреччині спершу жовнір окремого формування, який служив султанові. Згодом такий загін був переформований у 65й полк яничарів Порти, який складався з піхоти, а частково з кінноти. Назву сеймен в османській Туреччині носив також рід війська на пограниччі з християнськими країнами (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turczytów w języku polskim...*, s. 358–359).

²⁹⁶ *contenti* – задоволені (від лат. *contentus*, а, um – задоволений).

²⁹⁷ *Maius* – травень (від лат. *Maĳus*, і, m. – травень).

²⁹⁸ *surdo narravi fabulam* – глухому розповів байку (від лат. *surdus*, а, um – глухий; *narrō*, avi, atum, are – розповідати; *fabula*, ae, f. – байка).

2/21 У вівторок, цілу ніч не спавши від думок, що докучали мені озиранням на вчорашню відповідь, яку я отримав від мулли, – їздив зранку до Кучук Ахмета аги і розповів йому про все, як мені відповів мулла,

248 (арх.)

125 О

представив йому також падишинський „клітишариф”, сиріч привілей на прокляту і злодійську протекцію, що мені дали договір із Кримською державою і лист візира, до мене написаний, щоб я короткий час перебув у Салоніках, перш ніж їхати мені до Стамбула. Доводячи тим, що я тут не є невільник, але падишинським гостем, і не повинен мене мулла утримувати як невільника на місці у час такої великої для мого життя небезпеки. Виправдовував тоді Кучук Ахмет ага муллу, що він сюди недавно прибув і не є добре про мене інформований, у якого

248 verso (арх.)

126 О

має сьогодні увечері або вранці бути і говорити про все, а тим часом радив, аби я йому сьогодні ті всі документи показав для ліпшого ознайомлення. Тому, виїхавши від нього, був я у того поганина мулли, який мені те саме, що вчора, сказав, не бажаючи нічого дозволяти понад падишинський ферман, але обіцяв написати до Стамбула, питаючи, як має чинити зі мною; врешті сказав, що він мене тут не тримає і вільно мені поїхати де хочу, але на господу жодного листа не хоче дати, *окрім того*²⁹⁹,

249 (арх.)

127 О

відправив мене з тим, що має радитися сьогодні увечері або завтра вранці з тутешніми агами. Сьогодні надвечір розповіли мені мої люди, що болгарин той, який у суботу *по сусідству*³⁰⁰ з господою моєю на „повітря”, захворів, зараз помер. Се мене ще більше схвилювало і налякало.

3/22 У середу, **4/23** у четвер розказали мені, що на тім же цвинтарі при церкві святого Константина одна жінка на „повітря” захворіла, і винесено її за місто, що мене дуже схвилювало і невимовними дійняло муками – зокрема коли мулла стоїть при своїй упертості, не бажаючи мене випускати з міста.

249 verso (арх.)

128 О

5/24 У п'ятницю донесли мені, що одна дівчина на тому ж цвинтарі, муром блазеньським від господи моєї перегородженому, захворіла, що мене ще більше стурбовувало.

²⁹⁹ *insuper* (adv.) – поза тим, крім того (лат.).

³⁰⁰ *in vicino* – тут: по сусідству (від лат. vicinum, i, m. – сусідство).

6/25 У суботу надвечір був у пана консула англійського, а коли вже при-смерком до господи моєї повернувся, розповіли мені, що молодший син мого хазяїна захворів, що не тільки мене, але й інших сусідів, які в тій господі моїй мешкали, так налякало, що всі ми повтікали з господи і речі наші, також карету, на вулицю повиносили, при яких слуги наші на дощі ночували, а я із сином Михайлом

250 (арх.)

129 О

попросився на ніч до одного дому монастирського, який до гори Афонської належить, в якому отець наш духовний старий мешкає, де переночували ми з великим страхом.

7/26 У неділю зранку вислухав я службу Божу в церкві згорілій, не наважуючись іти до ближчої парохіяльної [церкви] святого Теодора, а потім був у французькій каплиці на службі і на проповіді; після богослужіння, коли повертався до тієї самої господи, де ночував, бачив сина господарєвого молодшого, який учора був захворів, [а сьогодні] на вулиці бігав та грався, що нас потішило і уможливило повернення до своєї

250 verso (арх.)

130 О

господи, що й інші сусіди вчинили.

8/27 У понеділок, вислухавши святу службу в каплиці французькій, відрядив Кароля до Кучук Ахмета аги, який на місці паші тут застається, питаючи його, як про мене мулла на глупій своїй [наradі], яку з ним і з іншими агами мав радити, вирішив, і доносячи йому, що властиво ціла вулиця, на якій маю господу, є „заповітрена“, а найбільше прилеглий до моєї господи дім, в якому сьогодні тільки жінка та, якої донечка недавно на „повітря“ померла, також заповітрилася і в критичному стані³⁰¹ перебуває, і що я сам, і люди мої

251 (арх.)

131 О

в господі не ночуємо. Повернувся тоді Кароль із невтішною відповіддю від Кучук Ахмета аги, який його з тим відправив, що мулла взагалі не хоче мені дозволити виїздити звідси до Галаціти, але від себе той ага зичив, аби я їхав, коли хочу і куди хочу, а те чуючи, інший ага, який там перебував і який варти тримає в брамах, відізався, що мене жодною мірою не може випустити з міста, оскільки має від мулли наказ на те, що ані мене, ані людей моїх, ані консулів не випускати з їхніми людьми. Посилав тоді до мулли Кароля, переконуючи його різними аргументами і посилаючись на явну життя мого із сином

³⁰¹ *in extremis* – у критичному стані (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *extremum*, *i*, *n.* – кінець).

251 verso (арх.)**132 О**

і з людьми моїми небезпеку, яке [життя] якби ми тут марно втратили, тоді ніхто інший, [а] падиші відповідь – тільки він, однак *глухому розповідав байку*³⁰², і не міг його схилити, аби з міста випустив; відправив однак Кароля з сією останньою декларацією, аби був терплячий до завтрашнього дня, поки приїде сюди до міста з фільварку свого Емір Бекір ага гіумрукчи, тобто митник тутешній, з яким має радитись, а більше інформувати його, як я тут перебуваю і чому присланий сюди Портою, висуваючи той аргумент, що той бей Абдула, який мене сюди за наказом Порти припровадив, мусив йому, гіумрукчийові

252 (арх.)**133 О**

розповісти, часто з ними бесідуючи під час перебування свого в цьому місті, зокрема коли наказ від нього мав, аби мені кожного дня таїнових грошей виплачував по чотири таляри. Однак мене та відповідь не вдовольнила, бо жодної не подала надії, аби мене випустив з міста, а ще більше засмутила. Пан консул англійський, довідавшись із повідомлення Кароля, що мулла наказав у брамі, аби його і жодних купців англійських і французьких не випускати з міста, посилав до нього свого перекладача, питаючи, для чого так чинить, на що йому той поганин

252 verso (арх.)**134 О**

відповів, що вони прислані, аби в місті перебувати, а не в селах, і відправив з тим, що не може їх випустити з міста. Однак, коли повторно через перекладача пострашив його, що має вдень і вночі посилати кур'єра свого до Стамбула, до посла англійського, повідомляючи його, що мулла чинить їм насильство над приязню поміж королівством Англійським і Портою, прислав зараз свого чукадара, даючи вільність виїзду, і через того ж чукадара послав до брами наказ, аби пана консула англійського випущено з міста, а разом підтвердив,

253 (арх.)**135 О**

аби жодною мірою мене не випускати. Дійняло мене це так сильно, що я ледь не збожеволів і не міг спати цілу ніч.

9/28 У вівторок устав я вранці і, не маючи змоги далі стерпіти такого тяжкого жалю і клопоту, пішов до пана консула англійського, просячи його іменем Божого милосердя, аби захотів сам особою своєю піти до мулли і репрезентувати йому, що я не є невільник, щоб так безчесно мене трактував і марно

³⁰² *surdo narravi fabulam* – глухому розповів байку (від лат. *surdus*, а, um – глухий; *narro*, avi, atum, are – розповідати; *fabula*, ae, f. – байка).

мене нищив, врешті коли б [мулла] при зятятості та впертості залишався, аби за мене поручився, і дав то на письмі, що мене в цілості дотримає. Був

253 verso (арх.)

136 О

тоді сам пан консул у того проклятого поганина, і докладно йому згідно з моєю інформацією представив, однак бестії нерозумній, і *гаспидові глухому*³⁰³ те сказав, аж *наприкінці*³⁰⁴ ледве міг його схилити до консенсусу, аби випускав мене з міста, зобов'язуючись взяти мене на свою віру, сумління і поштивість, що мені ані волосина з голови не впаде і що як у селі Галаціті спільно зі мною в одній господі буде залишатися, так спільно зі мною до міста повернеться – так швидко, як тільки з Божого милосердя та його страшна повітряна кара минеться.

254 (арх.)

137 О

Зібрав тоді мулла багато агів на Свідощтво, щоб притомні були і вислухали облігацію Пана Консула, казав при усіх тих свідках написати, що Пан Консул узяв мене на своє сумління, віру і поштивість, зобов'язався йому дотримати мене в цілості, що я звідти не поїду і що від розбійників не буде в тому селі жодної небезпеки.

О дурний претекст, село оте має більше ніж 500 домів і жодних не тільки там, але й по дорогах не чути тут розбоїв, але тим шаленим претекстом прикривав свою думку

254 verso (арх.)

138 О

і підозру, щоб я не втік; мусив тоді я [ще] дати писареві його за написання того свідощтва та *зобов'язання*³⁰⁵ червоного золотого.

10/29 У середу зранку прислав мулла свого чукадара до господи пана консула (: до якої вчора зі всіма речами і з людьми перенісся з господи моєї :), даючи мені знати, що він його посилає до брами з розпорядженням, аби мене з міста випущено з людьми моїми, тому чукадарові дав „бакчиша”³⁰⁶ золотого відгриз³⁰⁷, але після відібрання того „бакчиша”, коли з перекладачем

³⁰³ *aspidi surdo* – гаспидові глухому (від лат. *aspis*, *idis*, *f.* – гаспид; *surdus*, *a*, *um* – глухий).

³⁰⁴ *ad extremum* – тут: наприкінці, врешті (від лат. *ad* (Acc.) – до; *extremum*, *i*, *n.* – кінець).

³⁰⁵ *obligatii* – зобов'язання (макаронізм від лат. *obligatio* – зобов'язання).

³⁰⁶ *Бакчиши* – гонопар, подарунок, презент (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turczyzmów w języku polskim...*, s. 33–34).

³⁰⁷ Тобто домігся гонопару.

255 (арх.)**139 О**

пана консула він ходив до брами і переказав варті розпорядження щодо мене від мулли, не хотіли його слухати без присутности свого командира, тому перекладач мусив ходити до мулли, потурбувати його, аби послав до чорбаджиця³⁰⁸ яничарського, з яким найбільше та варта спілкувалася, вимагаючи, аби від нього був присланий чукадар із наказом, щоб випустити мене з міста. Коли те йому перекладач пана консула розповів, [мулла] розгнівався на чорбаджиця і відразу до нього послав, аби наказав своїм яничарам не втручатися в такі речі і розпоряджень його

255 verso (арх.)**140 О**

слухати, якщо накаже з міста випустати. Мав тоді чорбаджи злість на перекладача, що другий раз ходив до мулли, і не повідомив йому про те, що яничари не виконали наказу його, і відразу послав до брами свого чукадара, аби мене через браму з людьми моїми пропущено, коли буду їхати з паном кконсулом. Мусив тоді і тому чукадарові дати „бакчиша” злотника.

11/30 У четвер рано, коли вибрались ми в дорогу до Галаціти, і вже всі речі попакували і зовсім рушили, власне, *в процесі*³⁰⁹ виїзду нашого прибув один сеймен з листом до мене і до Пана Консула

256 (арх.)**141 О**

від цілого села Галаціти написаним, в якому повідомляли нам, що вчора на посполитій раді своїй постановили, аби нас до села і нікого взагалі не пускати, і прощено нас, аби ми до них не їхали, а *якщо ні*³¹⁰, тоді вони, спаливши дома свої, підуть у гори. Не звернувши тоді жодної *уваги*³¹¹ на ті селянські погрози, виїхали ми з Іменем Божим в підприємливу дорогу до Галаціти о десятій годині перед полуднем і, догнавши пана Стефансона, купця англійського з його родиною, в одну компанію з нами забрали його, який воловими возами їхав; їхали ми з ними спільно нога за ногою волів, так як запевнили його, що

256 verso (арх.)**142 О**

не будемо його родини залишати для більшої безпеки від свавільних людей, найбільше яничарів, і ставши в самому опівдні в одному фільварку турецькому

³⁰⁸ *Чорбаджи* – в османській Туреччині титул офіцерів у деяких яничарських полках. Може бути з додатком назви офіцерського ступеня – *чорбаджи ага* (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turczyzmów w języku polskim...*, s. 92–94).

³⁰⁹ *in procinctu* – наготові; тут: у процесі (від лат. *procinctus*, us, m. – готовність).

³¹⁰ *sin secus* – тут: якщо не (від лат. *sin* – якщо ж; *secus* (adv.) – інакше).

³¹¹ *consideracii* – взяття до уваги (макаронізм від лат. *consideratio*, onis, f. – судження).

названому³¹² за три години дороги від Салоніка, спожиткували ми там обід на зимно, всі разом [те], що мали на возах. Звідти рушивши, стали ми увечері в селі Васильках за одну годину дороги від Салоніка, де на подвір'ї під деревами розбивши намет, ночували.

Maius według stare[g]o kalendarza Травень за старим календарем

12/1 У п'ятницю, рушивши з нічлігу, послали попереду жида, мого пере-
кладача, до Галаціти

257 (apx.)

143 О

з листом від єпископа Галацітського, який писав до брата свого, щоб зібравши людей Галацітських, переконав їх, аби мені ранішу дали господа, і, перш ніж її віднайдуть, аби мені не боронили *відпочинок*³¹³ упродовж кількох днів у домі його єпископському. Однак сам я із паном консулом запровадився до фільварку монастиря святої Анастасії, де ми залишили карету, для якої поблизу Галаціти є хижа дуже дорога; наказали ми коні осідлати /і приїхали ми верхи до Галаціти, де жодної не знайшли ми *перешкоди*³¹⁴ і заїхали *без будь-чийого заперчення*^{315/316} прямо до дому Єпископського, де жид, перекладач мій, зустрівши мене з паном консулом, учинив нам розповідь, що лист Єпископський на ринку селяни, зібравшись з попами своїми,

257 verso (apx.)

144 О

казали читати; по прочитанню якого були великі суперечки і галасування, які зчинив поміж хлопами один піп, взагалі не дозволяючи, а до того ж усіх на свій бік ведучи, аби нас не впускати до села, однак інші попи *супротивилися*³¹⁷ тому і легко домоглися від усіх дозволу одностайного, щоб нас не стримувано і дозволено, аби ми собі господа найняли, яку нам той самий піп, який спершу

³¹² Орлик залишив у рукописі місце, аби вписати згодом назву, але так і не дописав назви цього фільварку.

³¹³ *reclinatorium* – тут: відпочинок (від лат. *reclinatorium*, і, п. – крісло, узголів'я).

³¹⁴ *obstaculum* – перешкоду (від лат. *obstaculum*, і, п. – перешкода).

³¹⁵ *namine resistente* – без супротиву (від лат. *namine* – ніхто; *resisto*, *stiti*, –, *ēre* – зупинятися, триматися).

³¹⁶ Це речення виокремлено Орликом у рукописі.

³¹⁷ *obstiterunt* – супротивилися (від лат. *obsto*, *stiti*, *are* – стояти перед, перешкоджати).

протидіав, показав і допоміг учинити контракт, що маємо дати за неї; і так за 16 талярів виговоривши ту господу, осіли ми в ній із паном консулом і наказали речі наші до неї транспортувати.

258 (арх.)

145 О

13/2 У суботу на святого Атанасія Великого в церкві святого Долібора, якого пам'ять греки *урочисто*³¹⁸ звеличують, вислухав у церкві ближчій Службу Божу, що нехай буде на більшу хвалу Господню. Пополудню, поспавши трохи, ходили ми на село з паном консулом, так, для прогулянки, як і побачити танці грецькі, де багато було жінок, дівчат і самих греків – тутешніх селян; а надивившись на ті танці і наслухавшись танечних пісень, повернулися ми до господи.

14/3 У неділю після богослужіння отримав Михайло (Міхал) дозвіл від мене їхати до дидакала, який у монастирі святої Анастасії зі своїми учнями перебуває,

258 verso (арх.)

146 О

хоронячись від „повітря”.

15/4 У понеділок, у день *сумного спомину*³¹⁹ про ніколи на ціле життя не відшкодованої втрати наймилішого сина мого, єдиного мого улюбленця і єдиної утіхи та надії Якова (Якуба), який у Вроцлаві в році 1721 на десятому році життя свого відійшов, найняв я у шести тут церквах шість служб Божих *інакше*³²⁰ Літургій *на спомин*³²¹ про смерть його і за душу родительки моєї³²², якої завтра іменини святої Регіни-мучениці випадають; три тоді літургії сьогодні відправлено, з яких одну

259 (арх.)

147 О

вислухав я у ближній церкві святого Миколая, а три на завтра відкладено.

16/5 У вівторок, у день іменин святої пам'яті родительки моєї, вислухав я за душу її службу Божу – із трьох, які сьогодні відправлялися, одну. Нехай тоді з онуком своїм Яковом (Якубом) та з онукою Катериною³²³, дітьми моїми

³¹⁸ *solenniter* (adv.) – урочисто (лат.).

³¹⁹ *tristis recordationis* – сумного спомину (від лат. tristis, e – сумний; recordatio, onis, f. – спогад).

³²⁰ *alias* (adv.) – тут: інакше, або (лат.).

³²¹ *in commemorationem* – на спомин (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; commemoratio, onis, f. – спомин).

³²² Ірина Малаховська – мати Орлика.

³²³ Катерина, донька Орлика, яка народилася у Швеції, в місті Хрістіянштадті 5 листопада 1718 року і незабаром малесенькою померла (у 1719 році). „Тримали її до хреста їх милості

наймилішими *спочиває в благословеннях Господніх*³²⁴. До того ж відправив людей моїх до одного села за чотири години дороги [звідси], щоб купили ягнят, курей, яєць та масла, оскільки тут селяни все дорожче, аніж у місті, продають, і з великою трудністю можемо

259 verso (арх.)

148 O

купити [се все].

17/6 У середу повернулися мої люди з купленою провізією, а більше не було нічого *ad notandum*.

18/7 У четвер їздили з паном консулом і з одним купцем англійським до води святої Параскеви, де *в самотині*³²⁵ під горою є одна капличка мурована, занедбана, опустіла і зруйнована; ходять туди, однак, із процесією в день тієї святої і відправляють у тій каплиці літургію святу, де в самому вітварі [є] кри-ниця, про воду якої розповідають, що різні хвороби лікує, і тих, хто п'є її, оздоровлює; місце там

260 (арх.)

149 O

є для прогулянки гарне й веселе.

19/8 У п'ятницю, **20/9** у суботу нічого не було *ad notandum*.

21/10 У неділю рано вставши, їздив до монастиря святої Анастасії, який знаходиться за півтори години дороги від Галаціти, де вислухав Службу Божу і, відобідали у пана дидаскала, який там зі своїми учнями *перебуває*³²⁶, розважився до вечірні, яку також вислухавши, повернувся на ніч до Галаціти.

22/11 У понеділок упродовж цілого дня мав я біль голови, принесений пекучим сонцем, під яким був учора, коли їздив до монастиря.

23/12 У вівторок прислав мені отець єпископ

260 verso (арх.)

150 O

тутешній на кухню баранця молодого, а сам по тій офірті навідав мене. Я ж однак, бажаючи йому віддати візит, ходив до нього, але не застав його,

пани генерал і губернатор Сконе Гьорд, генерал-лейтенант Альбеделл, полковник і комендант Християнштадту Фельтц із багатьма дамами. Але вона мені недовго жила, щоб приготувати дорогу до неба до брата свого наймилішого Якова, померла в наступному році, 1719му. Нехай тоді ся укохана пара служить в небі Богові” – такий запис зробив Орлик у міні-автобіографії. Ймовірно, що ця донька померла зовсім маленькою; про неї раніше не було згадки.

³²⁴ *requiescit in benedictionibus D[omi]ni* – спочиває в благословеннях Господніх (від лат. *requiesco*, *quievi*, *quietum*, *ēre* – заспокоюватися; *benedictio*, *onis*, *f.* – благословення; *Dominus*, *i*, *m.* – Господь).

³²⁵ *in solitudine* – у самотині (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *solitudo*, *inis*, *m.* – самотність).

³²⁶ *subsistit* – перебуває, залишається (від лат. *subsisto*, *stiti*, –, *ēre* – перебувати).

[бо] він до одного ближнього села поїхав для відзначення там *свята*³²⁷ Вознесіння Господнього на небеса.

24/13 У середу поприїжджали сюди жиди італійські з Салоніку, втікаючи від „повітря”, про яке розповідали, що більше, ніж досі, почало поширюватися.

25/14 У четвер на Вознесіння Господнє отримав собі з Італійської землі лист пан консул англійський, в якому йому пишуть, що цариця народила сина, від чого в цілому європейському християнстві велика є радість. Про конгрес

261 (арх.)

151 О

Камбрейський³²⁸, також йому пишуть, іще не завершився.

26/15 У п'ятницю виїхав жид, перекладач мій Яків (Якуб), звідси до Стамбулу для відзначення своїх свят, через якого написав я до ксьондза-суперіора.

[На маргінесі примітка:] *NB* закінчився таїн.

27/16 У суботу, **28/17** у неділю, **29/18** у понеділок нічого *non occurrebat*.

[На маргінесі примітка:] *NB* **27/16** Таїн треба почати відбирати на теперішній місяць.

30/19 У вівторок виїхали звідси жиди італійські, відправивши святки свої в Салоніку; з них одні мають повернутися до Салоніку, а інші сюди знову, до Галаціті. Через одного з них [пере]дав я годинник для ремонту в Салоніку скла, яке пошкодилося.

31/20 У середу прислав мені італійський жид

261 verso (арх.)

152 О

годинник мій зі склом направленим.

³²⁷ *festum* – свято (від лат. *festum*, і, п. – свято).

³²⁸ Ідеться про конгрес в Камбре 1724 року. Ймовірно мається на увазі старовинне французьке місто Cambrai, столиця округу в департаменті ду Норд. Фламандські літописці, як підкреслено в енциклопедії Оргельбранда, приписують цьому місту казкову старовину. Місто славилося багатьма старовинними святинами, а також дуже поважною бібліотекою із багатством цінних рукописів (*Encyklopedyja powszechna [Orgelbranda]...*, t. 4, s. 825).

Junius³²⁹ według n[owego]o kalendarza Червень за новим календарем

1/21 У четвер, повернувшись із прогулянки, застав я в господі моїй у пана консула англійського пана Стефансона, купця також англійського з цілою його родиною, себто з дружиною, з двома синами та двома доньками, які розважалися упродовж кількох годин співами, танцями французькими, а також і грецькими, чим і мене трохи в „шагренах”³³⁰ моїх потішили.

2/22 У п'ятницю почав писати [листовну] експедицію до Стамбулу, і склав та переписав листа до Великого візира.

262 (арх.)

153 O

3/23 У суботу склав листа французькою³³¹ до його милости пана посла англійського, покликаючись в усьому на лист мій до його милости пана капітана де Клуара, який також сьогодні написав, всебічно висловлюючи оплаканий стан мій. Увечері був на вечірні в церкві Єпископській, до якої всі тутешні попи і люди, хто б хотів, ходили на богослужіння, бо в жодній тутешній церкві не було вечірні, як і завтра ніде не буде святої літургії, тільки в цій єдиній Єпископській церкві. Єпископа не було, він виїхав учора до села Равни, яке належить до його дієцезії. Повернувшись

262 verso (арх.)

154 O

з вечірні, забрав листа через пекаря французького від ксьондза-суперіора, який мені прислав нову книжку-*восьмушку*³³² латинську, що містить орації

³²⁹ *Junius* – червень (від лат. *Junius*, i, m. – червень).

³³⁰ *шагрени* – тут у переносному значенні імовірно означає клопоти. Слово *szagryn* – від османсько-турецького слова *sagry*, через французьке *chagrin* – означає шкіру теляти, кози або вівці „z groszkowanym licem”, яку використовують для виготовлення взуття, оправи книжок та ін. Може бути: торба, портмоне́тка, портфель з шагрину (*Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. Halina Zgólkowa, Poznań 2003, t. 41, s. 193). *Słownik ilustrowany języka polskiego* M. Arcta (Warszawa 1995, t. 2, s. 866) подає дещо інше пояснення: „шагрин” – шорстка шкіра акули; старанно вичинена шкіра з хребта коня, осла або ж цапа, дрібно горошкова; вживана для покриття різних галантерейних виробів та в інтролігаторстві.

³³¹ Орест Субтельний пише, що „французькі посланці в Салоніках та в Константинополі одержали вказівку чинити тиск на Орлика, щоби він підтримував зв'язок зі Станіславом [королем. – В. С.]” (Орест Субтельний, *Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст.*, пер. із англ. Володимир Кулик, Київ 2019, с. 128).

³³² *in octavo* – восьмушка (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *octavus*, a, um – восьмий), восьма частина чогось; формат книги, коли аркуш містить у собі вісім карток або 16 сторінок; ввозуючи на рукописи, першодрукарі спершу обмежувалися формами *фоліо* і *кварто*. 1473 року у Венеції Янсон увів до обігу більш зручні формати, і на кінець XV ст. так звана „вісімка”,

в різних матеріалах *європейської знаті*³³³, їх міністрів та послів, також [при-слав] і тютюну трохи.

4/24 У неділю, вислухавши рано на утрєні Службу Божу, вечірню і молитов до святого духа в церкві Єпископській, повернувся до господи і написав листа розлогого до великого тлумача Порти Османської, і переписав лист по-французьки до його милости пана посла англійського.

5/25 У понеділок на Зелені свята, вислухавши зранку Службу Божу в церкві **263 (арх.)**

155 O

святого Юрія і повернувшись до господи, спорядив цілу [листовну] експедицію до Стамбулу, опечатав її і віддав на руки пана консула англійського, який там же і свій лист до його милости пана посла вставивши, послав її через яничара свого до Стамбула на руки колеги свого пана Гонеста, італійця, доручивши йому її, аби найнявши одного посильного пішого, з тих, які звикли носити до Стамбула листи, відправив його завтра з тією експедицією туди ж, до Стамбула. Листи, які я писав до візира і до його милости пана посла англійського, *вставляю*³³⁴ тут для пам'яті, щоб між іншими нещастями та клопотами *сього не забути*³³⁵.

263 verso (арх.)

156 O

Лист до Великого візира (пер. із лат. Володимир Литвинов)

Третій уже спливає рік, відколи позоставивши на пів тільки року свою родину в інших краях, як утікач прибув я на землю, яка перебуває під владою Порти, аби вціліти під її ласкавою опікою. Сліз мені вже не стає, аби оплакувати – не знаю, що більше: чи цілковите усамітнення і руїну моєї родини, в яку впровадила її довготривала моя відсутність, чи, може, ще більше [оплакувати] побут на тих теренах, сумний, який нічим не дасться злагодити, який приносить нещастя, оту мою – як належало б сказати – неволю? Не здавав би собі з неї справи, якби не те, що пан мулла із Салоніка оголосив про неї мені і цілому світові –

„восьмушка” набула поширення (*Słownik języka polskiego wydany staraniem i kosztem Maurycego Orgelbranda*, Wilno 1861, cz. 1, s. 900).

³³³ *procerum Europae* – знаті Європи (від лат. *procerus*, а, um – високий; *Europa*, ае f. – Європа).

³³⁴ *insero* – вкладаю, вставляю (від лат. *insero*, *serui*, *sertum*, *ēre* – вставити).

³³⁵ *et haec meminisse* – щоб я це пам'ятав (від лат. *et* – і; *hic*, *haec*, *hoc* – цей; *memini*, –, *meminisse* пам'ятати).

264 (арх.)**157 О**

на загальну прикрість чужих людей, а саме французів та англійців. Отож, коли з дня на день в щоразу більшій мірі до Салоніка втискається і сильнішає пошесть, стало для мене необхідним, аби разом із паном Консулом Англійським втекти від реальної небезпеки втратити життя – до Галацїти, села, яке розташоване по сусідству, і там шукати здорового повітря. Порадив мені це також Ахмет ага, який виконує в Салоніку функції паші, зокрема ж, коли будинки з обох сторін моєї господи, і то не лише в безпосередньому сусідстві, але й наступні далі, були охоплені тією смертельною заразою, яка становить як найбільш очевидну загрозу для життя мого, мого сина і слуг. Було у зв'язку з тим вирішено, щоб мулла

264 verso (арх.)**158 О**

виставив письмове доручення для віднайдення там, у Галацїті, господи, і винайму її для себе. Він не тільки відмовив, але до всіх міст Порти вислав доручення протилежне: щоб урядники, які виконують функції стражників, не дозволили мені виїхати з міста. Однак, після довгих і багаторазових суперечок у зв'язку з порушенням прав гостинности, справа дійшла до такої межі, що Консул Англійський, бачачи мій розпач і маючи приятельське співчуття [до мене], особисто вдався до того мулли і склав письмове поручительство за мене, аби в той спосіб усунути його злосливу й імени

265 (арх.)**159 О**

мого недостойну, засторогу, через яку, той гадав, я не від'їду. Здійснивши се, визволив мене з зачумленого міста, разом із моїм поручителем, паном Консулом Англійським, до села Галацїти. Не було, однак, нікого, хто б не мав певности, що я є полоненим. Чи те все є згодне з правом і справедливе, нехай найвищим своїм осудом вирішить Ваша Високість. Мені, однак, здається, що сталось те на ганьбу Пресвітлої Порти, яка ретельно дотримується права народів, і не ув'язнює нікого, що втікають під її опіку, і не прирікає на незаслужене вигнання, оскільки несправедливість такого гатунку – якої ані тіні немає на Пресвітлій Порті – цілий

265 verso (арх.)**160 О**

світ впровадила б у подив. Бо ж моя особа не приватна, але така, яка виконує офіційну функцію гетьмана, і не є від'їзд мій зі Швеції до Пресвітлої Порти для багатьох володарів невідомий, про що буде поінформована Ваша Високість із донесень великого тлумача, пана Григорія Гізе. Благаю тільки, аби Ваша Високість найлюбезніше пригадав свою обіцянку, яку року 1722, в місяці жовтні, в найшанованіших ваших листах мені переданих через Абдулу Бея, висловив: що хоче мене по кількох днях спровадити із Салоніка до Константинополя

266 (арх.)**161 О**

зовсім безкорисливо, а також до справ моїх востаннє руку прикласти. Тією доброчинною дією Ваша Високість усуне міцно закорінену в думках усіх мешканців Салоніка оцінку, що я тут є полоненим, звільнить мене від сих страждань і глибокого пригноблення, родину ж мою, зіштовхнуту до прірви стількох нещасть, піднесе на дусі – до більшої надії, мене ж натомість зобов'яже, аби навіки був із пошаною.

266 (арх.)**161 О**

Другий лист по-французьки до його милости пана посла англійського також *вставляю*³³⁶.

[Лист до його милости пана посла англійського]

(пер. із фр. Зоя Борисюк)

Монсеньйоре,
своїм листом від 19/8 квітня я мав

266 verso (арх.)**162 О**

честь знову висловити вияви моєї глибокої поваги до В[ашої] Е[кскеленції], щиро-серднїої молитви за мене Його могутнього заступництва. Воно потрібне лише для того, щоб благувати В[ашу] Е[кскеленцію] ласкаво приділити кілька моментів слуханню того, що я написав панові де Клуару стосовно свого нинішнього становища. Сього разу я не хотів докучати сим В[ашій] Е[кскеленції], щоб не відривати Вас так часто від важливих і великих справ. Увесь мій лист до пана де Клуара спирається на поширенні заразного лиха³³⁷, яке тут щодень розгоряється і майже всі померлі від нього проходять попід моїми вікнами.

267 (арх.)**163 О**

2. Нечемність чи, радше, жорстокість мулли Салоніка, який не дозволив мені виїхати на проживання в будинок, який я знайшов на селі, щоб перечекаати найбільший розпал. Благаю В[ашу] Е[кскеленцію] сказати з цього приводу бодай словечко великому візиту, якому, сподіваюсь, зовсім непотрібно, аби до мене тут так ставились. Найпокірніше прошу В[ашу] Е[кскеленцію], заради Бога, визволити мене зі сього заслання та з такого жорстокого ув'язнення, де я не матиму волі врятувати своє життя. Змилюйтеся, Монсеньйоре, над моєю родиною, глибоко засмученою і пригніченою, яка, запевняю

267 verso (арх.)**164 О**

В[ашу] Е[кскеленцію], гідна Вашого співчуття, бо доведена до краю і через мое вигнання швидко посувається до прірви найжахливіших лихоліть; колись В[аша] Е[кскеленція] буде радіти з того, що допомогла їй піднятися і що своїм щастям вона завдячуватиме Вам. Що ж до мене, я назавжди збережу [до Вас] глибоку повагу.

Ті два листи цінні, як то до його милости пана де Клуара і до великого тлумача, були датовані 25 сього ж місяця.

³³⁶ *insero* – вкладаю, вставляю (від лат. *insero, serui, sertum, ěre* – вставити).

³³⁷ Епідемії чуми в Салоніках.

Тоді ж³³⁸, коли ми вийшли з церкви після вечірні, доніс мені Хаджі, пан купець Тесалоніцький, що Міссірські,

268 (арх.)

165 О

тобто Єгипетські війська, як швидко прийшли до Стамбула, так хутко направлені вони до Анатолії³³⁹. Писав тоді до мене свого часу ксьондз-суперіор, що з Адріанополя писано, ніби Спаги³⁴⁰ за наказом Порти йдуть *великими переходами*³⁴¹ – до цезарських кордонів до Ніссу, й ніби турки віддають Азов Москві разом із територією, чому не йму віри.

6/26 У вівторок, о четвертій годині пополудню, повернувся яничар Суліман Баша з Салоніку з відповіддю від пана Гнеста, який у ній панові консулові англійському повідомив, що сьогодні вранці о 5 годині відіслав листи мої до Стамбула, через одного пішого посланця, який упродовж 21

268 verso (арх.)

166 О

дня обіцяв назад зі Стамбула з відповіддю повернутися, і не більше в тій дорозі туди-сюди ідучи, пробути. Хіба коли б його [на] кілька днів у Стамбулі [було] затримано. Домовлено за 11 талярів і дано половину тих грошей, а решту, повернувшись, отримає. Той же пан Гнесто пише, що чим далі, тим більше поширюється в Салоніку „повітря”, і всі греки та жиди, які *важливіші*³⁴², приходили з міста до сіл. Мулла однак видав наказ, аби жоден із християн, турків та жидів, якщо жив де за містом,

269 (арх.)

167 О

повітрям зараженим, не смів входити до міста, але *зовні*³⁴³ залишався.

7/27 У середу увечері донесено нам, що в селі Василькові, за третину години дороги звідси, три доми „заповітрилося”; пане Боже, охорони нас від тієї зарази. Сьогодні належить розпочати брати таїн на теперішній місяць. **NB**

³³⁸ *eodem* (adv.) – тоді ж (лат.)

³³⁹ Анатолія (тур. Anadolu, гр. Ανατολή – схід сонця) – назва Малої Азії або найбільш західного півострова Азії.

³⁴⁰ *Спагу* – (у Орлика *Spahowie*) – різновид кінноти; „Spahow od czasu ich ustanowienia zawsze 12 tysięcy liczono” (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcызмów w języku polskim...*, s. 303–304, 374).

³⁴¹ *magnis itineribus* – великими переходами (від лат. magnus, а, um – великий; itiner, eris, n. – шлях).

³⁴² *principales* – значніші (від лат. principalis, e – головний, основний).

³⁴³ *extra* – зовні (від лат. extra (Acc.) – зовні).

8/28 У четвер приїхали сюди були з Салоніку дружина перекладача французького і пекар, також французький, але тутешній Субаша³⁴⁴ наказав їх не пускати, також і дидаскала, який із монастиря святої Анастасії зі своїми учнями хотів сюди транспортуватися, і то не з іншої рації [Субаша не пустив], тільки бажаючи від них щонебудь вирвати.

9/29 У п'ятницю спозаранку запровадилася

269 verso (арх.)

168 О

сюди до села дружина перекладача французького і пекар, припускаю – щось-таки давши Субаші.

10/30 У суботу нічого не було *ad notandum*, опріч того, що від самої середи дощі постійні з грозами, блискавками і градом тривають.

11/31 У неділю на запусти, увечері й уночі аж до півночі, повсюдно тут у селі по всіх домах була учта, яка називається „люштик”³⁴⁵, і повно співів.

Junius według stare[g]o kal[endarza]

Червень за старим календарем

12/1 У понеділок приїхали один купець французький Фабре і перекладач, тікаючи від „повітря” в Салоніку, яке чим далі, тим більше розширюється. Був той Фабре у нас із візитом під вечір, але його пан консул надто *холодно*³⁴⁶

270 (арх.)

169 О

прийняв, передбачаю, через ту *непримириму*³⁴⁷ *антипатію*³⁴⁸, яка між двома народами, французьким та англійським, *пролягає*³⁴⁹.

³⁴⁴ *Субаша*, „ага тутешній”. *Субаші* – в османській Туреччині титул начальника сіпаяв (spahów = кінноти) із терену однієї *кази* (судово-адміністративного округу) (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny tureczmów w języku polskim...*, s. 377).

³⁴⁵ *Luszyk* (пол.) – учта, бесіда, гулянка, радість, веселощі. У словнику (*Słownik języka polskiego*, red. Witold Doroszewski, Warszawa 1963, t. IV, s. 232) наведено такий показовий приклад із твору Зиґмунда Качковського (1825–1896): „Як почався обід, ансамблі та різні інші парадні з ілюманаціями ‘люштики’, так шляхта почала збиратися”.

³⁴⁶ *frigide* (adv.) – холодно (лат.).

³⁴⁷ *implacabilis* – непримирима (від лат. *implacabilis*, е – непримиримий).

³⁴⁸ *antipathia* – антипатія (від лат. *antipathia*, ae, f. – неприязнь).

³⁴⁹ *intercedit* – пролягає (від лат. *intercedo*, cessi, cessum, ěre – входити, прямувати).

13/2 У вівторок мав я якусь проблему у здоров'ї з болем голови від учорашнього дня, що через них учора на Службі Божій не був, із відновленням болів крижових, щоправда не дуже прикрих.

14/3 У середу вранці поїхав у своїх інтересах до Салоніку купець молодий англійський Георгій, товариш Стефансона і конкурент³⁵⁰ до його доньки. А я по Службі Божій узяв ліків п'ять пігулок. Перекладач французький був із візитом зранку й розважився [у мене] близько двох годин. Відомостей

270 verso (арх.)

170 О

жодних з Європи він не мав. Розважився [перекладач] тут ще при дружині своїй молодій, яка могла б бути його онукою або правнукою, оскільки не має більш ніж 18 років; [він] одружився з нею, коли вона мала 14-ть, і живе з нею 4 роки; він, однак, має близько або понад 70 [літ], і спершу 7 років мешкав із наложницею, однак коли захворів, ксьондзи чинили йому докори сумління і нагадуванням домоглися, аби її кинув, а коли *одужав*³⁵¹, то одружився з сією дівчиною, самотньою сиротою, за походженням француженкою, яка після смерті батька й матері залишилася в Салоніку. Старий кохає її великими амурами, дітей не має, а що має [маєток], їй *заповів*³⁵² [у спадок].

271 (арх.)

171 О

15/4 У четвер ніч не було *ad notandum*, тільки що купець молодий англійський, який учора поїхав був до Салоніку, сьогодні звідти під вечір повернувся; він розповів, що „повітря” жорстко там поширюється, так сильно, що по 30 людей померлих і більше часом із міста виносять.

16/5 У п'ятницю був я зранку з візитом у єпископа тутешнього, де застав перекладача французького і розважився там. Прийшла відомість із Салоніку, що один отець-єзуїт, який у минулі недавні дні прибув на кораблі зі Смирни, на „повітря” заражений, помер тут, у Салоніку.

17/6 У суботу був на вечірні у церкві Єпископській, де всі

271 verso (арх.)

172 О

попи тутешні сходилися на ту ж вечірню, якої в жодній церкві не було, тільки в єдиній Єпископській, і завтра ніде також не буде Служби Божої, тільки у тій же самій церкві, де буде правити сам єпископ.

18/7 У неділю слухав Службу Божу в церкві катедральній, яку сам єпископ відправляв, який після богослужіння, погаласувавши з попами та світськими

³⁵⁰ Себто залицяльник.

³⁵¹ *convalluit* – одужав (від лат. convalesco, lui, –, ère – одужувати).

³⁵² *legował* – заповів (макаронізм від лат. lego, avi, atum, are – заповідати).

людьми тутешніми, запросив мене до себе на каву. Галас, однак, був із такої причини: протопіп місцевий, чоловік старий, мав брата свого рідного, після смерти якого забрав половину його *статків*³⁵³,

272 (арх.)

173 О

не беручи до уваги, що дві доньки сироти залишилися, які, коли про ту свою кривду жалілися перед єпископом, той постановив, аби їм усе, що той забрав, повернув; але протопіп, не слухаючи того рішення, удався до суду турецького перед муллою салоніцьким, який згідно права свого магометанського підтвердив йому ту забрану від тих сиріт спадщину, оскільки право магометанське каже, якщо по батькові або матері зостанеться не син, а тільки донька, тоді брат рідний померлого половину спадщини має забрати, а друга половина на доньок має припадати.

272 verso (арх.)

174 О

*Силою*³⁵⁴ тоді того права і постанови мулли залишався протопіп *власником*³⁵⁵ забраної собі і від сиріт, своїх племінниць, спадщини, *зневаживши*³⁵⁶ декрет єпископський. Про се, коли єпископ написав, повідомивши про те патріярхові константинопольському, прийшла йому звідти у відповідь постанова, аби того протопіпа *від священнослужіння*³⁵⁷ відлучив і доти не дозволяв його провадити, поки не поверне спадщини, забраної у сиріт. Однак той протопіп, ніяк на те не зважаючи, вперто тримаючись декрету мулли і попівством нехтуючи,

273 (арх.)

175 О

не хотів нічого взагалі повертати сиротам тим. Єпископ тоді після Служби Божої, вийшовши з церкви і сівши в бабинці на своєму стільці, згадав того протопіпа і сварив його, що він, будучи від церкви парафіяльної і *від священнослужіння* відлучений, наважується ще поміж капланами публічно й приватно перше місце посідати. Те почули кривні та приятелі того протопіпа, духовні та світські, і галасували до єпископа, що не тільки його від попівства відлучив, але ще й від спілкування відлучає. Той же єпископ після служби Божої, не розбираючись зі своїх убрань,

³⁵³ *substantcyi* – статків, тут: спадщини (макаронізм від лат. substantia, ae f. – речовина, засіб).

³⁵⁴ *vigore* – силою (від лат. vigor, oris m. – сила).

³⁵⁵ *posessii* – володіння (макаронізм від лат. possessio, onis, f. – володіння).

³⁵⁶ *in contemptum* – у презирстві, зневазі (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; contemptus, us, m. – зневага).

³⁵⁷ *a sacris* – від священнослужіння (від лат. ab, a (Abl.) – від, з; sacrum, i, n. – священний предмет, святе місце, релігійний акт).

273 verso (арх.)**176 О**

читав там при вівтарі анатему³⁵⁸ в тій справі. Дві жінки місцеві повадилися і посварилися між собою; в тій сварці одна другу назвала курвою і казала, що та мала б єдваб десь украсти; побігла тоді та ображена до єпископа і просила його, аби анатему видав і публікував на ту, що тут вчинила, тобто краля і курвилася. А так єпископ, згідно з тим проханням, опублікував таку анатему, про яку просила. Велике тут є в Греції *зловживання*³⁵⁹ тими анатемами, коли за марну річ анатемізують

274 (арх.)**177 О**

публічно у Церкві. А те чинять не тільки єпископи, але й прості попи.

*Тоді ж*³⁶⁰ прийшла звістка, що ксьондз Піпері, „повітрям” заражений, хворіє.

Тоді ж надвечір попросився з нами тлумач і від’їхав до Салоніка, через нього написав я до ксьондза-суперіора співчуття щодо смерти одного, а стосовно іншого смертельної хвороби – співчуття близьким його.

19/8 У понеділок прибули сюди із Салоніку два французи, щоб перебути, поки там „повітря” не стихне, які принесли сюди з собою

274 verso (арх.)**178 О**

*нещасливу звістку*³⁶¹, що ксьондз Піпері помер, „повітрям” заражений. Шкода його, Господи, бо ж ксьондз був добрий, і життя зразкового, нацією за батьком італієць, а за матір’ю грек, із села Сго, мій приятель, який *спочиває в благословеннях Господніх*³⁶².

20/9 У вівторок рано перед полуднем відвідав нас отець єпископ тутешній, загалом же нічого не було *ad notandum*.

21/10 У середу нічого не було *ad notandum*.

³⁵⁸ Анатема (гр. ἀνάθεμα) – відлучення, прокляття. У християнстві відлучення єретиків або непокаянних грішників від церкви з оголошенням довічного прокляття. Застосовується від часів Халкідонського собору 451 року. Право проголошувати анатему мають винятково церковні ієрархи. Анатема є актом охорони вірних Церкви від осіб, які порушують її усталені церковні канони та цінності.

³⁵⁹ *abusus* – зловживання (від лат. *abusus, us, m.* – зловживання).

³⁶⁰ *eodem* (adv.) – тоді ж (лат.).

³⁶¹ *infaustum nuntium* – нещаслива звістка (лат. *infaustus, a, um* – нещасливий; *nuntium, i, n.* – звістка).

³⁶² *requiescat in benedictionibus Domini* – нехай спочиває в благословеннях Господніх (від лат. *requiesco, quievi, quietum, ěre* – заспокоюватися; *benedictio, onis, f.* – благословення; *Dominus, i, m.* – Господь).

22/11 У четвер розпочався проклятий Байрам³⁶³ турецький. Рано, коли ми вийшли з церкви після служби Божої, чути було стрілянину гарматну в місті, яка буде тривати три дні

275 (арх.)

179 О

отих проклятих свят, уранці й увечері при заході сонця.

23/12 У п'ятницю, в день святого Онуфрія, патрона мого особливого, вислухав я службу Божу у церкві святого Юрія.

24/13 У суботу обдарував мене єпископ рибою, яка називається „кефаліями” і „пінами”. Будучи на вечірні, довідався я, що одному молодому чоловікові 20-ти років стався такий казус у тих днях: спав він у саду, на нього сплячого напало троє людей, побили його підступно обухом, повибивали йому всі зуби, голову йому в кількох місцях смертельно потовкли, боки й груди, і сподіваючись, що забили його на смерть, покинули його напівмертвого, якого на ранок батьки знайшли ледь живого;

275 verso (арх.)

180 О

коли його питали, що йому і від кого те сталося, ледь міг промовити, що син попа тутешнього з церкви святого Миколая, якого вночі за першим ударом пізнав, і мав його питати, що йому винен і за що його забиває; однак удвох напавши, один голову й руки, а другий ноги, тримали його, а один бив. Попович той на ранок, почувши, що [побитий] живе, утік, а Субаша, ага тутешній, на скаргу батьків наказав узяти попа під арешт, примушуючи його, аби сина видав. Коли той виправдовувався, що не знав про сина, де той був, наказав його в п'яти бити, і за тим рішенням давши йому 150 „дейнеків”³⁶⁴, приневолив

276 (арх.)

181 О

його [так], що той, хочеш-не-хочеш, а змушений був припровадити і видати до рук аги сина свого. Приїхавши тоді сюди від проклятого поганина мулли, намісник його, якого тут по-турецьки називають „наїп”³⁶⁵, чинив інквізицію тієї справи, а коли попович не признавався до свого вчинку, а батьки того смертельно побитого сина свого, який уже ніц не говорив і фактично *в агонії*³⁶⁶,

³⁶³ *İd аль-âdха*, тур. *Kurban Bayramı* – свято жертвопринесення, найважливіше свято мусульман, яке триває 3–4 дні. Його початок випадає на третій або четвертий день пілігримки до Мекки, але його святкує цілий мусульманський світ (Jerzy S. Łątka, *Słownik Polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji...*, s. 13).

³⁶⁴ Див. примітку 166.

³⁶⁵ *naip* – намісник мулли.

³⁶⁶ *in agonia* – в агонії (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *agonia*, ae, f. –).

між життям та смертю залишався, *стверджували*³⁶⁷, що він назвав *причину* і кривдника його; *звинувачували*³⁶⁸ і *переказували*³⁶⁹, що попович мав *ревності*³⁷⁰ до їхнього сина за одну дівчину тутешню, до якої попович і їхній син конкурували про приязнь дожиттєву, але більше вона їхнього сина

276 verso (арх.)

182 О

кохала і хотіла за нього заміж піти, а поповичем погорджувала і *відразу*³⁷¹ до нього мала; тоді той наїп учинив поповича вільним, а тим, що скаржилися, відповів, що жодних немає свідків, які могли би підтвердити, що те вбивство попович учинив. Таке то тут право і справедливість; а таке сі погани навмисно чинять, бо коли той побитий помре, як не подібно, щоб жив, тоді село тутешнє обдеруть і мусять убогі люди платити поголівщину, кілька сотень телярів, якщо не тисяч, на що майна попівського не вистачить, і для того його сина невинним роблять, щоб його вину село заплатило.

277 (арх.)

183 О

Тоді ж надвечір ударив тут кілька разів грім і забив „катира”³⁷² селянинові. Вже кілька тижнів, як майже щодня тривають тут гвалтовні дощі з великими грозами, блискавицями та перунами, удень і вночі, а *на зміну*³⁷³, однак, буває й погода.

25/14 У неділю надвечір були ми з паном консулом англійським та єпископом тутешнім надвечір³⁷⁴, який розповів, що один грецький митрополит, перебуваючи упродовж семи років на Московії для зібрання милостині, недавно тепер звідти повернувся і є на горі Афонській, якого в цих днях сподіваються тут, у Галаціті. Буду тоді його

277 verso (арх.)

184 О

чекати з великим *нетерпінням*³⁷⁵, від якого *про теперішній стан*³⁷⁶ (подій) можу дізнатися, що теж там на Московії і в Україні відбувається.

³⁶⁷ *instabant* – стверджували (від лат. insto, stiti, –, are – наполягати).

³⁶⁸ *convincebant* – переконували (від лат. convinco, vici, victum, ёге – звинувачувати).

³⁶⁹ *afferebant* – повідомляли (від лат. affero, attuli, allatum, afferre – приносити, переказувати).

³⁷⁰ *zelotypia* – ревності (від лат. zelotypia, ae, f. – ревності).

³⁷¹ *aversia* – відраза (макаронізм від лат. aversus, a, um – відразний).

³⁷² *катир* – мул.

³⁷³ *alternatim* (adv.) – у свою чергу, на зміну, по черзі (лат.).

³⁷⁴ В оригіналі повторюється двічі „надвечір”.

³⁷⁵ *impatientia* – нетерпіння (від лат. impatientia, ae, f. – нетерпіння).

³⁷⁶ *de statu praesenti* – про теперішній стан (від лат. de (Abl.) – від, про; status, us, m. – стан; praesentis, e – теперішній).

[Нижче примітка:] **NB** Минуло 30 днів таїнових.

26/15 У понеділок зранку дійшла до мене невтішна новина, яку мені розказано, що селянин один тутешній, будучи в Салоніку, заразився там „повітрям”, і, приїхавши сюди, сьогодні помер. Люди розповідають, що його ще живого винесено за село, щоб інших не заразив. Господи Боже, збережи нас із милосердя свого великого від тієї страшної участі.

NB Вчора *закінчення*³⁷⁷ таїну, який треба було відібрати, 120 талярів за 30 днів. Сьогодні треба б

278 (арх.)

185 О

на теперішній місяць почати забирати, але й за минулий ще не виплачено, і тільки 20 талярів прислав мені купець салоніцький Евфимій, що має доручення від мене [щодо] відібрання того таїну; писав я однак до купця Хаджі Яна, який тут у селі перебуває, аби мені повідомив, бо має ще прислати мені 30 талярів, але не знаю, яка тому перешкода, що не присилає.

27/16 У вівторок написав квит на гроші таїнові, які належить від вчорашнього дня відбирати і просив Хаджі Яна купця, щоб по-грецьки написав від мене листа до пана Евфимія, **NB**

278 verso (арх.)

186 О

прохаючи його, аби решту грошей прислав за минулий місяць, і на теперішній *на мою думку*³⁷⁸, отримає від гіумрукция; в тому ж листі посилаю йому квит на той, який зараз згідно з плином небесним *триває*³⁷⁹, місяць. **NB**

По ранній годині, яка до полудня тривала, упав дощ гвалтовний із грозами великими й блискавками. Увечері після вечірні вступив до господи нашої отець єпископ тутешній, і учинив мені розповідь, що той заповітрений³⁸⁰ тутешній чоловік ще живе, хворіючи в своєму домі, а не як недавно розказували, що його мали винести за село.

279 (арх.)

189 О

28/17 У середу перед полуднем приходив до мене ага, тобто головний у тому селі. Погода тривала аж до четвертої години пополудню, потім дощ упав гвалтовний із грозами та блискавками. Вже близько місяця така *alternata*³⁸¹

³⁷⁷ *expiratio* – випаровування, тут: закінчення (від лат. *expiratio, onis, f.* – випаровування).

³⁷⁸ *ad rationem* – на мою думку, в моїх інтересах (від лат. *ad* (Acc.) – до, при; *ratio, onis, f.* – міркування).

³⁷⁹ *currit* – триває (від лат. *curro, cucurri, cursum, ěre* – тривати).

³⁸⁰ Хворий на чуму („повітря”).

³⁸¹ *alternata* – черговість, зміна (макаронізм від лат. *alternatio, onis, f.* – чергування).

триває і щодня зранку буває погода вдячна, а опівдні або пополудню дощі гвалтовні з грозами та блискавицями падають, а часом і вночі, [все] те ж діється на зміну з погодою.

29/18 У четвер пополудню помер той заражений повітрям чоловік, але ніхто

279 (арх.)

188 О

не наважився поховати його, і заledве увечері віднайшли одного убогого чоловіка, який зважився за 25 талярів поховати той труп, „повітрям” заражений, будучи зобов’язаний тутешніми людьми, аби в домі зараженого „повітрям” померлого, разом із матір’ю його, ніде не виходячи і ні з ким не спілкуючись, перебував.

30/19 У п’ятницю, бажаючи завтра проїхатись із паном консулом до монастиря святої Анастасії, написав я до дидака, який зі своїми учнями там перебуває, аби про намір наш повідомив отця-ігумена, а то для того вчинив, що купець салоніцький Хаджі Ян, який тут

280 (арх.)

189 О

через „повітря” в Салоніку резидує, вражений смертю того „заповітреного”, хотів зі своїми синами звідти до монастиря перебраться, але отці тамтешні не дозволили йому того; тому сумніваючись, аби і нас туди впустили, з’ясував те через лист, на який мені дидака відписав, що отець-ігумен з отцями тамтешніми дозволяють нам на один день приїхати, тільки б не на довшу резиденцію.

Julius³⁸² według n[oweg]o kalendarza

Липень за новим календарем

1/20 У суботу по четвертій годині виїхали по полудню до монастиря, де нас прийнято, і ночували ми там.

³⁸² *Julius* – липень (від лат. *Julius*, і, м. – липень).

280 verso (арх.)**190 О**

2/21 У неділю, вислухавши Службу Божу з паном консулом, були ми в рефлектарії³⁸³, з *цікавости*³⁸⁴ бажаючи побачити, що і як їдять ті отці того монастиря, але здалось нам наймізернішим [їхнє] життя, оскільки як ігумен, так і інші всі до найупослідженішого хлопа, нічого більше не мали до споживання, тільки кожен із них по чотири рибки малі солоні і сирі замість оселедців, без найменшої приправи і оливки; вареного нічого не було, і рідко коли буває, хіба на велике свято, і то є одна страва. Рибу однак ту солону тільки у неділю дають за наказом, а в інші дні єдиними тільки оливками живучи солоними, яких тут

281 (арх.)**191 О**

є досить. У скромні дні, коли немає посту, в суботи і неділі дають у рефлектарії для отців і для всіх [інших] сир, а в інші усі дні, як то у понеділок, вівторок і четвер, – не годиться нічого молочного, ані скромного їсти згідно зі статутом того монастиря, якого і на горі Афонській дотримуються. Встають вони на утрєню опівночі і аж до світання в церкві перебувають, продовжуючи богослужіння читанням Житій Святих або друкованих проповідей. Обід спожили ми мізерний, я салатом задовольнився, а пан консул холодним

281 verso (арх.)**192 О**

печеним курчам. Чекали ми до вечора через спеку, а увечері перед заходом сонця, вислухавши вечірню, виїхали до Галаціти.

3/22 У понеділок, 4/23 у вівторок нічого не було *ad notandum*.

5/24 У середу, в день народження святого Івана Хрестителя, вислухав я Службу Божу в церкві тутешній під іменем того ж святого.

6/25 В четвер отримали ми звістку з Салоніку, що там не зменшується, а ще більше розповсюджується „повітря”, найбільше поміж турками і жидами, так далеко, що возом вивезено

282 (арх.)**193 О**

померлих на те „повітря” 250. Тут ще, хвала Богу найвищому, ся смертельна зараза не показується після смерти того першого, який тут у минулі дні, на

³⁸³ Рефлектарій – від франц. – їдальня, заля для обіду в монастирі (*Refektarz*, w: ks. dr Alojzy Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Poznań–Warszawa–Lublin 1958, s. 575). Синонім до слова „трапезна”.

³⁸⁴ *ex curiositate* – з цікавості, через допитливість (від лат. *ex* (Abl.) – для, замість; *curiositas*, *atis*, m. – допитливість).

„повітря” заражений будучи тим у Салоніку, що на кораблі зі Смирни прибув, помер.

7/26 У п’ятницю один жид, приїхавши з Салоніку, віддав мені через Михайла (Міхала) *фасцикулу*³⁸⁵ листів, прислану від його милости пана капітана де Клуара, в якому я отримав листи від моєї жони наймилішої, від сина мого коханого Григорія з Саксонії писані два, і від його милости пана

282 verso (арх.)

194 О

Менніха³⁸⁶, також від пана Сенсафорена³⁸⁷, посла англійського при віденському дворі; а ті всі листи були відповідями на мої, які минулого року в місяці листопаді 19/8 я написав був, посилаючи мізерний „сулазедман”³⁸⁸ дружині моїй наймилішій сто червоних, на руки згаданого його милости пана Сенсафорена до Відня, які, дяка Пану Богу, дійшли до рук дружини моєї наймилішої, яка мізерний стан свій, в якому зараз перебуває, жалісно описує і повідомляє, що дочка моя укохана Анастасія вже, слава Богу, взяла шлюб із паном генералом Стенфліхтом, про що і син мій Григорій також повідомляє, але не знає місця, куди її пан генерал запровадив

283 (арх.)

195 О

і де осіли, бо хоча [Стенфліхт] до нього листи пише, однак звідки, місця не вказує. Пише також Григорій, що його милість пан генерал фельдмаршал граф Флеммінг, відшукавши його вдома, питає, якщо має охоту зі мною одну компанію відправити проти Москви, а то задля оголошеного там між Портою та Московією *розриву*³⁸⁹; тож, коли [Григорій] на волю його пристав, казав йому,

³⁸⁵ *fascykul* – фасцикула (макаронізм від лат. *fasciculus*, і, т. – невелика в’язанка). Нині фасцикула – це справа, яка складається з документів різного змісту, розміщених за їхніми реєстраційними номерами.

³⁸⁶ Барон Менніх (Burkhard Christoph von Münnich, 1683–1767) – швагер барона Орлика (родича гетьмана) – російський фельдмаршал і політик німецького походження (див.: *Діарій гетьмана Пилипа Орлика*, опрацював до друку Ян із Токар Токаржевський-Карашевич, Варшава 1936, s. 177; Emanuel Rostworowski, *Historia powszechna. Wiek XVIII*, Warszawa 2006, s. 254–255). Емануель Ростворовський наголошує, що „у роках 1733–1735 французька політика «східного бар’єру» не склала екзамєну, натомість Росія Бірона, Остерманна і Мюнніха (Birona, Ostermanna i Münnicha) підтвердила свою роль великого царства” (Emanuel Rostworowski, *Historia powszechna. Wiek XVIII...*, s. 323).

³⁸⁷ Сенсафорен, François-Louis de Pesmes de Saint-Saphorin (1668–1737) – швейцарський, а згодом британський дипломат, британський посол при дворі у Відні у 1718–1727 роках.

³⁸⁸ *Сулазедман* – (франц.) *sulażeman*, подарунок. У іншому місці П. Орлик вживає термін „гарач” – „трибут”, дань, данина, оплата (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turyzmu w języku polskim...*, s. 145–146). Автор щоденника вживає також термін „бакчиш” – у значенні гонорар, подарунок, презент.

³⁸⁹ *ruptury* – розриву (від лат. *ruptura*, ає, f. – розрив).

аби був готовий в ту дорогу до мене і чекав наказу. В другому листі пише, що той же його милість пан граф Флеммінг, виїжджаючи з Саксонії до Польщі за королем його милістю, казав йому їхати до Кракова і там чекати собі наказу; коли ж [Григорій] однак питав про рацію того, відповів, що для того, аби був *ближче*³⁹⁰ до двору,

283 verso (арх.)

196 О

аби швидше міг бути присланий до мене, коли час для того настане і коли *підтвердження*³⁹¹ того *розриву* відбудеться. Його милість пан капітан повідомляє, що купця того, який мав комісію від купця краківського щодо відібрання від мене 2000 талярів, позичених у нього дружиною моєю, відправив із облігацією моєю, з якої – радий чи не радий – сталося задоволення; він пише, отже, що кур'єр турецький від царя його милости повернувся, але Порта з резолюції його царської милости не була *задоволена*³⁹², тому знову почалися між міністрами Порти з одного боку, а з іншого – між послом французьким і міністром московським як сторонами

284 (арх.)

197 О

конференції, що можуть продовжитися; а відповідно і моя тут нещаслива і згорьована резиденція піде в жертву звинуваченням, зокрема коли як той же його милість пан капітан де Клуар ознаймує, має Порта виправити свого кур'єра до царя його милости двору, якого інтерес мене тут утримує; він запевняє, однак, іменем його милости пана посла англійського, за наказом його, що при першій авдієнції у візира, яку сподівається мати, його милість репрезентуватиме *живими кольорами*³⁹³ мого і родини моєї мізерний стан тому ж візиріві.

8/27 У суботу ніч не було *ad notandum*.

9/28 У неділю повернувся експрес,

284 verso (арх.)

198 О

який був скерований від мене піхотою з листами до Стамбулу писаними, тобто до його милости пана посла англійського, до його милости капітана де Клуара, до великого візира та до великого тлумача Порти. Приніс мені лист тільки один, написаний від його милости пана капітана за розпорядженням

³⁹⁰ *vicinior* – ближче (від лат. *vicinus*, а, um – сусідній).

³⁹¹ *confirmacio* – підтвердження (макаронізм від лат. *confirmatio*, onis, f. – здійснення).

³⁹² *contenta* – задоволена (від лат. *contentus*, а, um – задоволений).

³⁹³ *vivis coloribus* – живими кольорами (від лат. – *vivus*, а, um – живий; *color*, oris, m. – барва, колір).

і з *умислу*³⁹⁴ його милости пана посла англійського писаний, в якому повідомляє, що не тільки між Портою і Московією не ратифіковане перемир'я, але до ратифікації так далеко, як ніколи, оскільки, після повернення турецького кур'єра від його милости царя, знову почалися переговори, тому його милість пан посол англійський не сподівається, аби в той спосіб *так облаштувавши справи*³⁹⁵,

285 (арх.)

199 О

великий візир вирішив відізвати мене звідси до Стамбулу; він усілякими способами остерігається *розриву* з Москвою і не хоче кинути на себе найменшої тіні війни; запевняє однак його милість пан посол, що при авдієнції у візира, на яку сподівається у найближчі дні, буде намагатися переконати того так міцними аргументами, що мусить що-небудь довести на мою користь, тому листи мої до того ж візира і великого тлумача в себе затримав, бажаючи їх з власних рук [йому] віддати під час авдієнції, і усно мій стан представити, а *передусім*³⁹⁶ просити про *збільшення*³⁹⁷ таїну. Пише також

285 verso (арх.)

200 О

його милість пан капітан, що візир не хоче мене звідси спроваджувати ані до Хотина, ані до Родоста. В чому сам перед тим його милості панові послові декларував, висувачи ту рацію, що Хотин так далеко є від Стамбула, а в Родосту князь Ракоці³⁹⁸, який є відданий інтересам його милости царя, великий його приятель. Тоді буду чекати з великим нетерпінням, що теж там на авдієнції про мене *вирішиться*³⁹⁹. Через того ж посланця писано від його милости пана посла до пана консула, аби консульство своє уступив панові Стефансонові, якому кілька днів перед тим прислано на те консульство англійське патент – на інстанцію східної компанії англійських купців, яка

³⁹⁴ *ex mente* – з умислу (від лат. – ex (Abl.) – з; mens, ntis, f. – розум, сумління).

³⁹⁵ *sic stantibus rebus* – так облаштувавши справи (від лат. – sic – так; sto, steti, statum, are – стояти; res, rei, f. – річ, справа).

³⁹⁶ *anteomise* – передусім (від лат. ante (Acc.) – перед; omnis, e – весь).

³⁹⁷ *aukcia* – збільшення (макаронізм від лат. auctio, onis, f. – збільшення).

³⁹⁸ Ференц II Ракоці (1676–1735) – останній князь Трансільванії (правив у 1705–1711 роках), угорський провідник національно-визвольної війни. Після його поразки величезні володіння роду Ракоці були конфісковані Габсбургами. Його син Дьєрдь помер у французькому вигнанні в 1756 році бездітним. На цьому рід Ракоці згас. Орлик листувався з Ракоці, як читаємо, наприклад, у рукописі діярія 1726 року.

³⁹⁹ *concludetur* – вирішиться (від лат. concludo, clusi, clusum, ěre – завершувати).

286 (арх.)**201 О**

*на користь*⁴⁰⁰ того ж пана Стефансона вирішила пропозицію Салоніцького консульства; а до мене пан капітан де Клуар пише, що його милість пан посол англійський видав *розпорядження*⁴⁰¹ тому новому консулові, аби мені в усьому допомагав.

10/29 У понеділок, на святих Петра і Павла, вислухавши згідно з тутешнім звичаєм зранку Службу Божу, відпочив я трохи, і коли спав, прийшов до господи пан Стефансон, новий консул англійський, і щоб мене не розбудити, радився про щось тихо пошепки з паном консулом старим; а коли я прокинувся, він із великою скромністю презентував мені листа до себе від його милости посла англійського писаний, в якому висловлене було згадане вище спеціальне,

286 verso (арх.)**202 О**

щодо мене, від його милости пана де Клуара, розпорядження, аби мені в усьому він usługовував і виконував згідно з сим [дорученням] свої *обов'язки*⁴⁰².

11/30 У вівторок рано-вранці, на зорі, виїхав звідси у своїх інтересах пан консул старий англійський, мій *співмешканець*⁴⁰³, до Салоніку так тихо, що не міг, хоча досить чуїно сплю, пробудитися й чути його від'їзду, а я, щоб не сумувати без нього, спровадив тут до себе з монастиря пана дидаскала, який о десятій годині прибув до мене та обідав у мене разом із грецьким тесалоніцьким купцем Хаджі Яном, який тут зі своїми синами через „повітря” перебуває.

287 (арх.)**203 О**

Julius według stare[g]o kalen[darza]

Липень за старим календарем

12/1 У середу надвечір був у пана Стефансона, нового англійського консула, і привітав його із новим статусом через перекладача пана дидаскала.

⁴⁰⁰ *in favorem* – на користь (від лат. in (Acc., Abl.) – в, на; favor, oris, m. – прихильність).

⁴⁰¹ *ordinans* – розпорядження (від лат. ordino, avi, atum, are – порядкувати).

⁴⁰² *officia* – обов'язки (від лат. officium, i, n. – обов'язок).

⁴⁰³ *commensalis* – співмешканець [попередній консул Джонс] (від лат. commensalis, is, m. – співмешканець).

13/2 У четвер, буквально перед п'ятою годиною пополудню, поїхав від мене до монастиря пан дидакал, а я, у чеканні повернення старого англійського пана консула, залишився сам у господі, який вже вночі приїхав сюди до господи о дев'ятій годині і припровадив зі собою свого перекладача з Салоніку, який прибув сюди для вчинення контракту із новим консулом, на яких *засадах*⁴⁰⁴ він має

287 verso (арх.)

204 О

на службі англійського консульства при ньому перебувати.

14/3 У п'ятницю нічого не було *ad notandum*.

15/4 У суботу поїхав звідси перекладач до Салоніку, учинивши контракт із новим консулом. Увечері розповів мені пан консул попередній англійський, що мати того, на „повітря” померлого тут чоловіка, є тією самою хворобою „повітряною” атакована, що нас вразило, і треба остерігатися, аби та зараза далі тут в селі не розповсюдилася, зокрема коли і люди тутешні безперервно в місті для продавання вина бувають, і друге село

288 (арх.)

205 О

тут *по сусідству*⁴⁰⁵ на горі „повітрям” теж є заражене.

16/5 У неділю нічого не було *ad notandum*, тільки те, що ніби в Салоніку упродовж чотирьох днів жоден на „повітря” не захворів, однак ті, що перед чотирма днями хворіли, повмирали.

17/6 У понеділок повернувся слуга пана консула попереднього з Салоніку, якого [консул] там був залишив у своїх справах, і привіз нам дещо з пісної провізії та інші потрібні речі. Він розповідав, що вчора немало винесено було померлих на „повітря” з міста, і підтвердив, що упродовж чотирьох днів жоден не захворів.

288 verso (арх.)

206 О

18/7 У вівторок, **19/8** у середу, **20/9** у четвер, **21/10** у п'ятницю, **22/11** у суботу нічого взагалі *non occurrebat*, тільки що страшна і нестерпна спека упродовж усіх цих днів мучила мене, а найбільше вночі, через яку, і також від сверблячки, [яка була] з причини тієї ж спеки, я зовсім не міг заснути.

23/12 У неділю посилав я візника Івана з листом до пана Евфимія, купця і кредитора мого, що тепер через повітря в Седесі в одному фільварку, за дві години дороги від Салонік, перебуває, просячи його, аби мені решту грошей,

⁴⁰⁴ *condicjach* – засадах (макаронізм від лат. *conditio*, *onis* f. – стан, умова).

⁴⁰⁵ *in viciniia* – по сусідству (від лат. – *vicinium*, *i*, *n*. – сусідство).

за травень ще належних мені в моїй провізії, які подібно мав відібрати у гімрукчи, 42 таляри, – надіслав.

289 (арх.)

207 О

Повернувся тоді Іван перед вечором і привіз мені від того купця 40 талярів парами, який мені пише, що не відібрав моїх грошей від гімрукчи, і не наважується їх забрати; і посилати до Салоніку через „повітря”, яке ще триває, що, однак, спершу прислав 30 талярів і що зараз посилає 40 – се своїх власних, а не від пана гімрукчия отриманих. У Салоніку страшенно лютує „повітря”, але і в селі Хортячі, з якого тамтешні обивателі повтікали в гори, а купці, що прийшли туди з Салоніку для порятунку там від „повітря”, винеслися звідти в поле, де стоять таборами. Однак тут, у Галаціті жінка, мати померлого

289 verso (арх.)

208 О

на „повітря”, захворіла було на те ж саме „повітря”, однак із поміччю Божою починає видужувати, і вчора її бачили перед ворітьми свого дому, сиділа разом з тим дідом, який сина її, померлого на повітря, поховав.

Послав я до того ж пана Евфимія атестацію і квит, який належать гімрукчи, на таїнові гроші, під датою 15 *теперішнього*⁴⁰⁶ [місяця], оскільки до 14го *того ж*⁴⁰⁷ [місяця] закінчуються таїнові 30 днів, і починається від 15го теперішній, згідно з курсом небесним, місяць, а так то се вже другий звідси посилаю квит на таїнові гроші до рук пана Евфимія, за яким мені належиться 240 талярів таїнових грошей.

290 (арх.)

209 О

24/13 У понеділок нічого не було *ad notandum*. Тільки бажаючи завтра, як дасть Господь, виїхати на полювання, послав я у поле по коні, які мені увечері доставлено.

[На маргінесі примітка:] *NB* Видно було відповідно **1** серпня/**21** липня знаки на місяці, які сьогодні **24/13** появились вночі, о пів на десяту годину показалися.

25/14 У вівторок рано *виїхав* я на полювання з паном консулом попереднім англійським і з купцем одним, французом Спанетем, а полюючи заїхали ми до фільварку монастиря святої Анастасії, не бачачи жодної куріпки, де зимним поживилися обідом, через велику спеку не виїхали в поле, але там до вечора залишилися і ночували зручно; однак надвечір до нас приїхав сингел

⁴⁰⁶ *praesentis* – теперішнього (від лат. *praesens*, *ntis* – теперішній).

⁴⁰⁷ *eiusdem* (adv.) – того ж [місяця] (лат.).

Тесалоніцького митрополита і дидаскал з монастиря, які з нами повечерявши, ночували спільно в тім же фільварку.

[На маргінесі примітка:] **NB** Сьогодні скінчилися таїнові 30 днів.

26/15 У середу, вставши рано, виїхали ми

290 verso (apx.)

210 O

в поле і, полюючи, заїхали ми до однієї мінеральної води, яка називається Свята Параскева завдяки церкві, яка колись там була, а зараз тільки її розвалини залишаються. Однак тут є вода мінеральна, яка виринається із джерела, оточеного впалим і розваленим муром, звідки знати, що перед тим колись були теплиці, бо і вода літепла, має свою течію. Турки не ремонтують тріщин, щоб не довелось церкви ремонтувати, а християни без великого кошту не можуть: на се треба старатися про дозвіл у Стамбулі, і гроші видати; відправляють, однак, там щороку богослужіння в день Святої Параскеви, якої святкування припадає в сьому місяці на 26-те, і буває там велике людей зібрання з Фесалоніку

291 (apx.)

211 O

і з навколишніх сіл, де великим табором стоять, упродовж кількох днів, і купуються в тій воді, як і ми сьогодні застали одного турчина, який купався. Там трохи під деревом посидівши, поїхали до фільварку Кучук Ахмета аги, який зараз на місці Паші перебуває, де є один потурчений швейцарець Субаша, що має дружину українку зпід Львова, також потурчену. Приїхали ми туди перед полуднем, де прибув до мене пан Евфимій, купець фесалоніцький із сином своїм, і поживилися зі мною обідом пісним, і спільно з нами він ночував. Від сьогоднішнього дня починається таїн.

NB

27/16 У четвер полювали ми коло того фільварку і навколо села Седесу, в якому тепер через „повітря” пан Евфимій із родиною своєю перебуває, однак у ситуації сій, *нічого не досягнувши*⁴⁰⁸, повернулися

291 verso (apx.)

212 O

до фільварку Кучук Ахмета аги, де ночували, і там ми мали обід, під час якого приїхав був один чернець-медик, з одним також мешканцем салоніцьким, і зайшов до нас до галереї, де ми їли, але французький купець Спанет в його присутності сказав по-грецьки панові Евфимію, аби тут із нами не тільки в галереї, але і в фільварку не перебував, тому що приїхав із зараженого села

⁴⁰⁸ *infectis rebus* – нічого не досягнувши (від лат. infectus, а, um – незроблений; res, rei, f. – річ, справа).

Хортячі, звідки всі мешканці в гори від „повітря” відійшли, а люди салоніцькі, які там були, повтікали, в поле відійшли. Той тоді законник мусив виїхати з фільварку і, попасши коні під деревом

292 (арх.)

213 О

біля криниці, виїхав у свою дорогу, ми ж, споживши там обід і вечерю, ночували, і пан Евфимій допоміг нам компанією у другому нічлігу.

28/17 В п'ятницю, вставши ранком, ми виїхали в поле, а заодно і до Галаціти, однак як виїзд, так і повернення не ошчасливили нас у полюванні, одного тільки зайця молодого вполювали ми сьогодні; прибувши до турецького фільварку, [який] у дуже гарному розташуванні під горою, між деревами перебуває, в сусідстві із селом Васильків, але ми в тіні під деревами при криниці підживилися пісним обідом, купивши вина та оливок у Васильках⁴⁰⁹, а надвечір повернулися до Галаціти.

29/18 У суботу нічого не було *ad notandum*.

292 verso (арх.)

214 О

30/19 У неділю нічого також не було до нотування, тільки пан Спанет, купець французький, приніс мені книжку французьку, на зразок Катехизму написану, на замовлення єпископа міста Монпельє Кароля (Шарля) Йоахима Кольберта⁴¹⁰, з такою підназвою: *Загальні інструкції у вигляді Катехізису, де коротко на основі Святого Письма й традиції пояснюється Історія й Догмати*

⁴⁰⁹ В оригіналі саме в цьому місці назва села Василькова подається по-іншому – „у Васильках”.

⁴¹⁰ Кароль Йоахим Колберт (Colbert (Kolbert) Karol Joachim), Шарль Йоахим Кольбер де Круасі (1667–1738) – французький єпископ, затверджений Люї XIV єпископом м. Монпельє у січні 1697 р.; автором *Катехізису Монпельє* є священик Франсуа-Еме Пуже (1666–1723). Кароль Естрайхер подає тільки рік смерті Колберта, макграфа де Кроісси, єпископа Монпельє. У праці Колберта, яка складається із чотирьох томів, подаються (представлені в катехитичний спосіб), узяті зі Святого Письма, історії та традиції підстави релігії, християнські звичаї, сакраменти, молитви, церемонії та звичаї – для ужитку як давніх, так і новочесних католиків. 1790 року польський переклад усіх чотирьох томів праці Колберта було надруковано у Варшаві під заголовком (подаю, дотримуючись правопису оригіналу): *Nauki powszechnie w sposob katechizmu w ktorych tłumaczą się krotko z Pisma i Tradycji Historia, Fundamenta Religii, Obyczajność Chrześcijańska, Sakramenta, Modlitwy, Ceremonie i Zwyczaje Kościoła, napisane po francuzku niegdyś na rozkaz s.p. Karola Joachima Kolberta Biskupa Montpellianskiego do użycia tak dawnych, iak i nowotnych Katolików, a oraz i dla tych, którzy są obowiązani do nauczania, – z dwoma katechizmami skroconemi dla dzieci a teraz na polski przełożony, w 8ce, W Warszawie w Drukarni XX. Missionarzew S. Krzyża 1790, Część I–IV (Karol Estreicher, Bibliografia polska, Kraków 1896, cz. III, t. III, s. 318).*

Релігії, Християнська мораль, Таїнства, Молитви, Обряди та Звичай Церкви⁴¹¹. Книжка ся багато речей у собі має цікавих і для знання християнинові потрібних, бо ж містить увесь Старий і Новий Завіт

293 (арх.)

215 О

і всі таємниці віри християнської *в собі*⁴¹²; се перший том, а ще *залишаються*⁴¹³ 4 томи.

30/20 В понеділок, у день святого Іллі, зранку перед полуднем, був у нас отець єпископ тутешній, який щойно повернувся з комісії своєї, яку мав на нього складену Митрополитом Тесалоніцьким, аби поїхав до певного якогось єпископства, яке знаходиться під горою Олімп, і там усунув із посади тамтешнього єпископа; однак єпископ той *заперечив* і *супротивився*⁴¹⁴ втраті [становища], наполягаючи, аби йому повернуто гроші, які дав митрополитові за єпископство. Така-то тут, у греків, *симонія*⁴¹⁵ проклята, що всі *святощі*⁴¹⁶ на *продаж*⁴¹⁷,

293 verso (арх.)

216 О

і не тільки єпископії, але і церкви всі перебувають в посесії. Пополудню о третій годині з'їздили ми з паном Джонсом, консулом попереднім англійським, у село на те місце, де сьогодні відзначають Святого Іллі, відправляють урочистості *серед руїни*⁴¹⁸ церкви його [імени], де застали ще багатьох греків, що пили [вино] і танцювали, а інших зустріли ми, які поверталися. Посиділи ми там у тіні під деревом при церкві Святої Параскеви, також розваленій, де є всередині криниця зимної води, і в наступну неділю буде там відправлятися богослужіння на Святу Параскеву. Забавившись там зо дві години, повернулися.

⁴¹¹ (фр.) *Instructions generales en forme de Catechisme ou l'on explique en abrégé par l'Ecriture-Sainte, & par la Tradition, l'Histoire, & les dogmes de la Religion, la Morale Chrétienne, les Sacrements, les Prières, les Cérémonies & les Usages de l'Eglise* (опубліковано 1702 року в Парижі).

⁴¹² *in suo* – у собі (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *suus*, *a*, *um* – свій).

⁴¹³ *restant* – залишаються (від лат. *resto*, *stiti*, –, *are* – залишатися).

⁴¹⁴ *renuit i obstitit* – (лат.) заперечив і супротивився (від лат. *renuo*, *nui*, *ēre* – відхиляти, заперечувати; *obsto*, *stiti*, *are* – перешкоджати).

⁴¹⁵ *symonia* – симонія (від лат. *symonia*, *ae*, *f.* – симонія), продаж і купівля церковних посад або духовного сану, які практикувалися церквою у Середні віки.

⁴¹⁶ *sacra* – святе, святощі (від лат. *sacer*, *sca*, *sctum* – святий).

⁴¹⁷ *venalia* – на продаж (від лат. *venalis*, *e* – продажний).

⁴¹⁸ *inter rudera* – (лат.) серед руїни.

294 (арх.)

217 O

Augustus⁴¹⁹ według n[owego] kalendarza Серпень за новим календарем

1/21 У вівторок нічого не було *ad notandum*; сьогодні пригадав собі те, що забув для пам'яти записати, що у понеділок – вчора тиждень тому минув, тобто 24 липня, – вночі о пів на дев'яту годину дивним способом місяць при заході своєму мінявся у самій середині, здавалось як надвоє розірваний, а з двох сторін того *розриву*⁴²⁰ були дуже чорні дві лінії, які затемнили були ті цілі частини місяця, які опанували були, і так місяць зайшов, і при заході був як свічка палаюча. Кілька днів перед тим бачено тут і на інших місцях уночі о дев'ятій

294 verso (арх.)

218 O

годині, в повітрі велике світло на кшталт вогнистої стріли летяче, того ж самого тижня пан консул англійський чув трясіння землі, чого я не зауважив, але те ж саме підтвердив мені пан дидакал і інші, коли ми ночували у фільварку монастирському 25 липня, що він також чув, як тричі земля затряслася.

2/22 середа, **3/23** четвер мали в себе на обіді трьох французів купців Фабера, Еспанета і...⁴²¹

4/24 У п'ятницю, **5/25** у суботу нічого не було *ad notandum*, тільки що сьогодні був на вечірні в церкві Святої Параскеви, якої урочистість завтра випадає, де був єпископ тутешній зі всіма попами

295 (арх.)

219 O

і з усіх парафій люди там ходили, оскільки в жодній церкві не відправлялися вечірні, тільки в сій єдиній.

6/26 У неділю, вислухавши богослужіння і Службу Божу в тій самій церкві Святої Параскеви, їхали я, пан консул колишній Джонс і теперішній Стефансон із родиною своєю, тобто з дружиною, з двома синами і з двома доньками, і той Вінштейн, купець молодий англійський, і три купці французькі Фабер,

⁴¹⁹ *Augustus* – серпень (від лат. Augustus, i, m. – серпень).

⁴²⁰ *scisiej* – розриву (макаронізм від лат. scissio, onis, f. – розірвання).

⁴²¹ Тут Орлик забув вписати ім'я третього купця, але далі автор діяря ще раз називає трьох купців французьких, а третій – Дободжі (в рукописі *Dobodzy*).

Еспанет і Дободжі, за годину дороги звідси до однієї криниці, над якою та церква є Святої Параскеви, мурована, маленька і розвалена, де велике було людей тамтешніх зібрання; там тоді вислухавши Служби Божої, на якій був єпископ тутешній з іншими духовними, пообідали

295 verso (apx.)

220 O

і вчинили були полювання, до якого прилучився був і єпископ, але нам його дощ перешкодив, з яким [тим дощем] до села, до господ наших повернулися ми. Полювання, однак, не скінчилося без галасів, де спершу три яничари п'яні прийшли, і один з них прямо до намету, де ми сиділи, намірився був з яничарки своєї стріляти в гурт, однак напавши [на них], деякі з наших повиривали в них зброю, і їх прогнали; потім француз Фабер почав був галасувати на англійця Вінштейна, а я словом їх заспокоїв і розважив; причиною того були ревності до старшої доньки консула теперішнього англійського Стефансона, до якої Вінштейн конкурує, а той мається марно; роз'їхалися ми однак спокійно.

296 (apx.)

221 O

7/27 У понеділок мав у себе на обіді дидаסקала, *що стосується іншого*⁴²² не було *ad notandum*.

8/28 У вівторок, 9/29 у середу нічого *non occurrebat*.

10/30 У четвер на Запусти на піст до вознесення Пресвятої Діви мав на обіді у себе дидаסקала. В неділю, однак, французи вчинили коротке полювання в саду по сусідству з нашим садом, де був пан Стефенсон з цілою своєю родиною і дружиною французького перекладача; до того і мене заохотили. Однак [вразив мене] один писар корабельний, який тими днями з Марсилії, капітального міста провансальського, прибув до Салоніку на кораблі, грав однією рукою на флейті, а другою бив у барабан.

296 verso (apx.)

222 O

Припровадив його сюди з собою з Салоніку пан Фабер, француз, який мені з іншими своїми колегами розповідав, що така є музика в їхній землі, в Провансії.

11/31 В п'ятницю був у мене пан Фабер, запрошуючи мене на наступну неділю до себе на учту, від якої, коли відмовлявся з причини посту, відповів мені, що матиме для мене рибу, про яку вже потурбувався, то ж я не міг відмовитися.

⁴²² *de cetero* – щодо іншого (від лат. de (Abl.) – від, про; caeterus, a, um – інший).

Augustus według stare[go] kalendarza Серпень за старим календарем

12/1 У суботу був на богослужінні в церкві єпископській, де після Служби Божої сам єпископ зі всіма попами вбравшись, виходили

297 (apx.)

223 O

з процесією на ринок, і там святили воду, а після посвячення повернулися до церкви, і там нею людей кропили, по тій церемонії запросив мене [єпископ] до себе на горілку. Приїхав сюди сьогодні рано з Салоніку канцлер французького салоніцького консуляту з капітаном корабля, новоприбулого з Провансії, писарем якого є згаданий тут музикант – а то на полювання завтрашне, на яке пан Фабер їх запросив.

12/2 У неділю був на учті у француза, тобто у пана Фабера і його колеги Дупезета, яка продовжилася аж до першої години за північ, я, однак, після обіду ухилився від неї і відійшов

297 verso (apx.)

224 O

до господи; але там мене увечері по заходу сонця знайшли; з ними був мій співмешканець, пан консул англійський, і запросили мене з собою на вечерю.

14/3 У понеділок повернувся Кароль із Салоніку, якого я посилав як до пана Евфимія зранку, так і до гімрукчя по гроші, оскільки вже третій місяць, як з гімрукчи нічого взагалі не отримав таїнових грошей з причини „повітря”. Однак, більше не міг взяти з гімрукчи, як 23 таляри і 5 пар, винагородив, однак, дефект пан Евфимій, який мені визначив 24 таляри. Гімрукчи однак говорив,

298 (apx.)

225 O

що ніби ми мали перебрати за минулий рік 48 талярів. Про „повітря” розповів мені Кароль, що вже упродовж 8 днів у місті жоден не помер і не захворів. Однак пан Гнесто до пана консула [також] пише, що за два дні жоден не помер. Про жида, перекладача мого, доніс мені, що закутий за шию і за попереки, зі зв'язаними ззаду руками сидить в турецькому ув'язненні, оскільки з іншими десятима жидами, яких він був шефом, обікрав якусь жидівську крамницю, і знайдено в нього різні коштовності та клунки з іншими речами; просив мене через Кароля, про що в попередніх днях і писав, аби я його звільнив із ув'язнення,

228 verso (арх.)**226 О**

обіцяючи мені безоплатно цілий рік служити, але з того нічого не буде. Увечері жид лігорнський Рафаель, який тут від „повітря” сховався, отримав листа зі Салоніку, в якому його повідомляють, що знову 12 домів жидівських заповітрилося там же, в Салоніку. А отже тутешня резиденція наша продовжується. Хотів я звідси їхати *через обітницю*⁴²³ до гори Афонської, яку тут *назагал*⁴²⁴ усі вірні й невірні називають Святою горою, але оскільки мало отримав таїнових грошей, утримався від тієї поїздки, для якої, як я довідався, потрібна сила видатків.

15/4 У вівторок нічого не було *ad notandum*.

299 (арх.)**227 О**

16/5 У середу послав я 10 грецьких куф⁴²⁵ вина до пана Евфимія, про яке мене просив через Кароля. Навідав мене Ага сейменський з іншими турками, такими ж, як сам, шельмами: з Салоніку прийшла звістка, що не тільки 12 домів жидівських заповітрилося, але й інших сила християнських і турецьких, з-поміж яких один поблизу господи пана консула Джонса знаходиться і теж потрапив у нещастя.

17/6 У четвер на Преображення Господнє слухав я Святу літургію в ближній церкві святого Миколая. Замислив тут занотувати для перестороги моєї одне ошуканство, яке трапилося панові Гнестові, купцеві італійському, і товаришеві в комерції пана

299 verso (арх.)**228 О**

Джонса, попереднього англійського консула. Минулої весни, безпосередньо перед Великодніми святами, привезено до Салоніку одного молодика, з вигляду пристойного зовні, з Тиролю – для передачі; він якимось чином, не *відомо*⁴²⁶ як потрапив до турків у неволю, тільки що його один митрополит викупив був, і досить його *шанобливо*⁴²⁷ у себе утримував – так далеко, що його

⁴²³ *ex voto* – через обітницю (від лат. ex (Acc., Abl.) – з, через; votum, i, n. обіцянка, обітниця)

⁴²⁴ *communiter* – на загал, спільно (лат.).

⁴²⁵ Йдеться про спеціальну міру для вина, якою була так звана куфа: „Kufa turecka (dolia) = 421 garnców lwowskich = 1616,64 litrów” (див.: *Miary i wagi tureckie. Miary pojemności*, w: Andrzej Dziubiński, *Na szlakach Orientu. Handel między Polską a imperium Osmańskim w XVI–XVIII wieku...*, s. 294). Цікаво, що старопольський словник подає інше значення: куфа – велика діжка на горілку або вино, менша від піпи, див.: *Słownik języka polskiego wydany staraniem i kosztem Mauryczego Orgelbranda...*, cz. 1, s. 562.

⁴²⁶ *non constat* – не відомо, не встановлено (від лат. non – не; consto, avi, atum, are – встановлювати).

⁴²⁷ *honeste* (adv.) – шанобливо (лат.).

собі прийняв за сина і все, що мав, віддав йому в користування, однак коли бачив, що той все марно тратить і гультай, відняв у нього своє розпорядження, а той, маючи собі се за *зневагу*⁴²⁸, не хотів там далі зоставатися;

300 (арх.)

229 О

називаючись сином генеральським і натискаючи на митрополита, аби його деінде віддав. [Митрополит] на те пристав і, не бажаючи кому іншому продавати, наказав запровадити його до Салоніку, щоб його там хтось купив із французів чи англійців.

*Пригода*⁴²⁹ тоді трапилася така, що його запроваджено до господи пана консула англійського, який бачачи пристойного молодика і змовившись з паном Гнестом, своїм товаришем, який з ним в одній господі мешкає і на один грош разом гендлює, – купили його спільно *зі співчуття*⁴³⁰ і любови християнської. Спочатку

300 verso (арх.)

230 О

тоді [молодик] розповідав, що є сином якогось багатого купця Лупа, і не хотів із челяддю пана консула ані їсти, ані спілкуватися, а потім біля столу консулові і його приятелеві служити. Що коли пан Гнесто за порадою пана консула йому докоряв, відповів йому, що те [робити] походження його не дозволяє, оскільки він є сином одного тирольсокго генерала, який має на ім'я Барон де Бенвіллі, і просив пана Гнеста, аби його інакше обсервовано і іменовано; а коли того не хотів пан консул слухати і не йняв тому віри, твердячи, що він

301 (арх.)

231 О

як невільник, хоч був би генеральський син, повинен служити, те їсти, що челядь їсть, і в тому ходити, що йому дадуть вдягтися – доти, доки про те, що він генеральський син, відомості не отримає, а отримавши її обіцяв і за столом своїм садити, і влаштувати його так, як би сам захотів, і сприймати його *як належить*⁴³¹ синові його батька. Тож, пан Гнесто, повірив *розповіді*⁴³² того молодика, і навіть коли *заявив про нього*⁴³³ один утеклий від турчина зі Смирни невільник, що [молодик] той був його слуга, і ніби з ним спільно був взятий у неволю, просив пана

⁴²⁸ *affront* (англ.) – зневага, образа.

⁴²⁹ *casus* – випадок, пригода (від лат. *casus*, *us*, *m.* – випадок).

⁴³⁰ *compasia* – співчуття (макаронізм від лат. *compassio* – співчуття).

⁴³¹ *in qualitate* – в якості (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *qualitas*, *atis*, *f.* – якість).

⁴³² *relatii* – розповіді (макаронізм від лат. *relatio*, *onis*, *f.* – розповідь).

⁴³³ *confirmavit eidem* – посвідчив про нього (від лат. *confirmo*, *avi*, *atum*, *are* – стверджувати; *idem* – той самий).

301verso (арх.)**232 О**

Джонса, консула, аби своєї частини коштів, що за нього запросив, уступив з претензією і правом, яке мав до нього як до свого невільника. Згодився на те, і пан Гнесто дав йому листа що чи зиск, чи утрата буде – все то його, а пан консул навзаєм дав йому листа, що відступається від права на нього, з тією, однак, умовою, аби спільно не сидів із ними [ані] за столом, ані в господі [з ним] на пару не залишався. Винайняв тоді йому господу і стіл пан консул [Гнесто], влаштував його чудесно, і челядника його, який посвідчив, що той [молодик] є син

302 (арх.)**233 О**

генеральський, яким назвався відкрито перед французами, і *в такій ролі*⁴³⁴ приходив із візитами і до французького консула, і до мене самого, і до інших, і претендував на взаємні візити до себе, жив *чудово*⁴³⁵, не задовольняючись тими грошима, які йому давав пан Гнесто, позичав їх у інших, а пана Гнеста дурих надією великих зобов'язань, яких мав очікувати від свого батька, до котрого, як стверджував, уже кілька разів писав, повідомляючи про себе. Якраз у ті дні пан Гнесто отримав листа від генеральського резидента цезарського,

302 verso (арх.)**234 О**

який залишався в Ліворно. До нього пан Гнесто писав про того молодого чоловіка, прохаючи його, аби повідомив, чи насправді є тим, як каже, і щоб сповістив про нього його батька, з поваги до великого імени якого тримає хлопця тут у себе *шанобливо*⁴³⁶. Отримав, каже, листа від того резидента, в якому той пише, що як живий, жодного Бонвіллі в генеральській службі нема й не було, і що той молодик є брехун і ошуканець. Отримавши того листа, відшукав його разом із челядником пан Гнесто, [запровадив] до своєї господи, і коли йому [молодикові] показав сього

303 (арх.)**235 О**

листа, той без жодного супротиву та *екстази*⁴³⁷ визнав, що правду пише [генеральський резидент⁴³⁸], і що він не є тим, ким називався, виправдовуючись, що

⁴³⁴ *in hac qualitate* – у цій якості (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; hic, haec, hic – цей; qualitas, atis, f. – якість).

⁴³⁵ *splendide* (adv.) – чудово (лат.).

⁴³⁶ *honorifice* (adv.) – шанобливо (лат.).

⁴³⁷ *extaza* – екстаза (макаронізм від лат. exstasis, is, f. – подив).

⁴³⁸ Резидент – тут: убогий родич, приятель або офіційна особа, яка мешкала при шляхетському дворі і була на утриманні господаря (*Leksykon PWN...*, s. 997).

його на те намовив челядник його і хтось там інший; а коли допитали, хто він є, не хотів зізнаватися, тільки запевнив, що ким би не був, не пропадуть його гроші. Пан Гнесто тоді, хоч скромний із натури, тим злим укладом, а найбільше соромом, що дався молодикові ошукатися, розгніваний, наказав чи сам дав обидвом – і пану і слугі – по сто ударів у п'яти; і закував ту пару

303 verso (apx.)

236 О

у колодки, вирішивши послати їх у Ліворно на галери, на яких би вони відпрацювали ті гроші, які він витратив; [тепер] він тільки чекає нагоди для відправлення їх [на галери].

18/7 В п'ятницю, 19/8 у суботу, 20/9 у неділю нічого не було *ad notandum*, тільки що в Салоніках про невтихаюче „повітря” *розповсюджуються різні чутки*⁴³⁹.

21/10 У понеділок увечері доніс мені пан Джонс, що французький купець пан Еспанет, який звідси недавно, минулого тижня, від своєї компанії відлучившись, виїхав до Салонік, писав звідти до пана

304 (apx.)

237 О

Фабера, ніби дійшло до трактату між Москвою і Портою, в якому Порто має взяти одну партію з Персією, його милість цар другу, а на третій частині має zostатися спадкоємцем перський шах молодий Софі⁴⁴⁰, і ніби від падишаха французький посол, маркіз Боннак⁴⁴¹, мав відібрати в презенті двох коней, багато оздоблених, і соболіне хутро *на розгляд*⁴⁴² тих праць, які покладав довгий час у комбінаціях Порти із його милістю царем. Чого всього треба буде чекати [із] конфірмацій, коли ж як із боку французького, так і турецького легко

304 verso (apx.)

238 О

плинуть хитромудрі відомості.

⁴³⁹ *varii rumores spargebantur* – розповсюдилися різні чутки (від лат. varius, a, um – ; rumor, oris, m. – ; spargo, sparsi, sparsum, ěre – розсіятися).

⁴⁴⁰ Молодий перський шах Софі. Показово, що вислів „софі” уживався щодо східних містиків (з арабського *sufi*), які віддавалися молитвам та дотримувалися аскетичного способу життя (*Encyklopedyja powszechna [Orgelbranda]...*, t. 23, s. 786). Імовірно ідеться про Константинопольську угоду 23/12 червня 1724 року та молодого шаха Тахмаспа II (1704–1740), котрий не прийняв умови угоди.

⁴⁴¹ Маркіз де Боннак (Jean Louis d'Usson, 1672–1738) – французький посол в Османській імперії з 1716 по 1724 рік.

⁴⁴² *in considerationem* – на розгляд (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; consideratio, onis, f. – розгляд).

22/11 У вівторок під вечір попрощався з нами пан Фабер, маючи намір виїхати звідси до Салоніку і не повертатися до Галаціти, залишив, однак, свого товариша по комерції пана Дупезета, який розважався тут кілька днів.

23/12 У середу спозаранку виїхав пан Фабер, а вранці один знайомий купець на ім'я Теолог відвідав мене і повідомив, що чугадар великого тлумача Григорашки приїхав до Салонік, їдучи до якогось тут міста, звідси має повернутися у неділю і від'їхати у свою подорож до Стамбула. Розповідав він і те,

305 (арх.)

239 О

що в Салоніках ще не стихає „повітря”, і ніби мало на вулиці, де моя господа, знову розпочатися, [хоч] і не так, як перед тим біснується, але, з тим усім, *поволі*⁴⁴³ сей *гнів*⁴⁴⁴ Божий *стихає*⁴⁴⁵, і не так, як перед тим, грасує.

Донесли мені сьогодні, що тутешній єпископ інкогніто поїхав звідси до Стамбула до свого митрополита, який ще минулого року туди перебрався, однак єпископ за *дозволом*⁴⁴⁶ його *має намір*⁴⁴⁷ помандрувати в Україну і далі на Московію для [збирання] ялмужни⁴⁴⁸, а то подібно для виплати боргів своєму митрополитові, який від нього очікує чотирьох кес за Галацітську⁴⁴⁹ єпископію, не респектуючи того, що йому служив

305 verso (арх.)

240 О

з дитинства, і в останньому його нещасті не відступився, коли попередній візир Алі Паша⁴⁵⁰ тримав його в кайданах, і хотів йому голову відтяти, що без милосердя і виконав би, якби не був забитий під Темізварем; приплатився, однак, і по смерті його, оплатив свою голову вісімдесятьма кесами.

24/13 У четвер нічого не було *ad notandum*, тільки що поширювалися відомості про те, що „повітря” в самому місті ніби стихло, але з навколишніх сіл заражені приходять до міста і там помирають. Того ж дня увечері був у мене пан Стівенсон⁴⁵¹, теперішній англійський консул,

⁴⁴³ *sensim* (adv.) – ледве, поволі (лат.).

⁴⁴⁴ *plaga* – тут: гнів, кара (від лат. *plaga*, ae, f. – удар, ураження).

⁴⁴⁵ *mitescit* – послаблюється (від лат. *mitesco*, –, –, ёре – пом'якшуватися, слабшати).

⁴⁴⁶ *permissiq* – дозволом (макаронізм від лат. *permissio*, onis, f. – дозвіл).

⁴⁴⁷ *intendit* – наміряється (від лат. *intendo*, *tendi*, *tentum*, ёре – висувати).

⁴⁴⁸ *Ялмужна* – милостиня, пожертва.

⁴⁴⁹ Від назви села Галаціта.

⁴⁵⁰ Дамат Сілахдар Алі Паша (1667–5.08.1716) – турецький великий візир.

⁴⁵¹ Тобто, Stevenson, британський консул, якого Орлик раніше називав Стефансоном.

306 (арх.)**241 О**

зі старшим своїм сином Еммануелем, що його звідси завтра рано він відсилає з Вінштейном, своїм товаришем у *торгових справах*⁴⁵² до Салонік, звідти на кораблі до Смирни, а далі – до Англії, оскільки він на одному купецькому кораблі є капітаном, тому [батько] представив мені його, аби зі мною попрощався; я прийняв той комплімент вдячно, і наважам увечері після вечірні вчинив взаємний комплімент, будучи в його господі, віншуючи та зичачи його синові щасливої дороги. Сьогодні скінчилося 30 днів тайну. **NB**

25/14 У п'ятницю приїхав сюди старий французький перекладач, щоб забрати звідси свою молоденьку дружину –

306 verso (арх.)**242 О**

для запровадження її до Салонік. Він розповідає, що „повітря” в самому місті стихло, помирають однак там заражені, які приходять із навколишніх сіл; треба сумніватися, що ті інших людей у місті не заразять і не відновлять знову повітряної зарази. Про мир поміж Портою та Москвою, який домовлено та ратифіковано, розповів мені те ж саме, що в минулі дні писав Еспанет, француз, до своїх земляків, але на се треба чекати підтвердження. Надвечір був у мене отець, протосингел патріярха Єрусалимського – з наміром супроводжувати мене в дорозі на вечірню до церкви Вознесіння

307 (арх.)**243 О**

Пресвятої Діви, якого щорічне *святкування*⁴⁵³ випадає завтра, і запитував мене, чи буду писати до патріярха Єрусалимського, оскільки він наступного понеділка відправлятиме свої листи до Його Святости морем через Смирну до Стамбула, на що я відповів: *за умови*⁴⁵⁴, якщо мені щось не перешкодить, і з ним був на нешпорі⁴⁵⁵, який продовжився довгими співами. Після нешпору капелан благословив читанням молитви *традиційні принесення/облатки*⁴⁵⁶,

⁴⁵² *in commerciis* – у торгових справах (від лат. commercium, і, п. – торгівля).

⁴⁵³ *solemnitas* – вшанування, святкування (від лат. solennitas, atis, м. – урочистості).

⁴⁵⁴ *conditionaliter* (adv.) – умовно, за умови (лат.).

⁴⁵⁵ Нешпори – 1. від лат. vesper eri, м.: пол. wieczór – вечір; укр. нешпир – сутинки; 2. у католицькій традиції передостання частина літургії, яка правиться, згідно з традицією, під час заходу сонця. У православ'ї та східних католицьких обрядах це набоженство розпочинає кожен літургійний день.

⁴⁵⁶ *oblaciones assuetas* – традиційні принесення, пожертви (від лат. oblatio, onis, f. – пропозиція, жертва; assuetus, a, um – узвичаєний). *Облатка* (від лат. oblatum, a, um – принесений) – прісний тонкий білий коржик, який випікають із білого борошна та води без додавання дріжджів. Ним традиційно діляться християни римо-католицького обряду, зібравшись за різдвяним столом, у Польщі, Україні, Литві, Словаччині, Чехії, Білорусі.

тобто кутю, якої було досить, і яку після нешпору всім, хто приносив, *нада-
валася*⁴⁵⁷ з'їсти.

Від сьогоднішнього дня належить відбирати таїнові гроші.

NB NB

307 verso (арх.)

244 О

26/15 У суботу на Вознесіння святої Діви був у тій же церкві на Службі Божій, після якої благословлено *принесення/облатки* з винними ягодами і хлібом, це все після богослужіння за церквою *надавалося*. *Принесення/облатки* ті греки взяли *як традицію ранньої Церкви і дотримуються*⁴⁵⁸ її донині.

27/16 У неділю рано після богослужіння був у нас старий французький перекладач для віддання візиту, а також для прощання, бо ж завтра хоче звідси з дружиною своєю виїхати до Салонік. Пообід, о пів на третю, ми виїхали до Равни на ніч, наміряючись

307 (арх.)⁴⁵⁹

245 О

звідти поїхати до однієї кислої води за дві години від Равни, яку греки називають „Агіязма”, сиріч свята вода, і про яку розповідають, що з гірського джерела витікає кисла, а за кілька кроків стає у своїй течії солодкою і перетворюється в скелю. Їхали ми з Галацита вкрай прикрою дорогою, і такою тісною, що ледве один кінь може пройти; і так кінь за конем їхали ми до самої Равни дві години, де нам тамтешня старшина приготувала госпуду в Цейліку, тобто в гостинному домі, перед яким застали ми

307 verso (арх.)

246 О

великий гурт дівчат, жінок та чоловіків, що танцювали на свій спосіб в єдиному досить широкому колі, тримаючись за руки. Той танок тривав до заходу сонця. Це велике село гарно розташоване поміж горами, тому [там] не так спекотно, ночі для снання вигідно прохолодні. Будинки там усі дахівкою покриті, і можна за будівлями та величиною порівняти [те село] з гарним містечком. Люди заможні, які всі торгують вином, і неміряну силу навколо села мають обширних полів, виноградників. Тамтешня старшина засвідчила нам усіляку

⁴⁵⁷ *offerebant* – пропонували (від лат. *offero, obtuli, oblatum, offere* – приносити, надавати).

⁴⁵⁸ *per traditionem a primitiva Ecclesia ... retinent* – як традицію ранньої церкви ... дотримуються (від лат. *per* (Acc.) – через; *traditio, onis, f.* – традиція; *a* (Abl.) – від; *primitivus, a, um* – найраніший; *ecclesia, ae, f.* – церква; *retineo, tinui, tentum, ēre* – тримати).

⁴⁵⁹ Тут – помилка в архівній нумерації: два рази сторінка з номером 307.

308 (арх.)**247 О**

*прихильність*⁴⁶⁰ за наші гроші. В компанії зі мною був попередній англійський консул пан Джонс та італійський жид⁴⁶¹ з Лігорни⁴⁶², знатний купець, яким тут, у Салоніках всі французькі і англійські купці захоплюються, і в самій суті гідний *захоплення*⁴⁶³, жидовисько добрий, і в компанії веселий та потішний, називається Рафаель Вілероял. Ночували ми там у Равні добре, зручно, через прохолодні *повітряні [потоки]*⁴⁶⁴, і спокійно.

28/17 У понеділок, вставши пораненьку, зі сходом сонця, виїхали ми з Равни до тієї води, і їхали через ще прикріші гори

308 verso (арх.)**248 О**

і скелі тіснішими і крутішими стежками, за провідництвом одного галацітського попа, однак дісталися до тієї води, яка виринає зі скелястої гори і формує дві скали, з яких одна є давня, і щодня падінням води на себе *наростає*⁴⁶⁵, а друга – не дуже давня. Коли ж турки, не вірячи, що та скала утворилася з води, пустили другий струмочок, перекопавши заглиблення, відвернули на інше місце, яке дотикає і поєднує з першою скалою, бажаючи *спробувати*⁴⁶⁶, чи на тому місці сформується скала, однак сам *досвід*⁴⁶⁷ показав, що є по суті

309 (арх.)**249 О**

так, як греки розповідають; бо ж не тільки потужна скала утворилася там, звідки вниз із гори вода спадає і розливається по горі, але навіть те заглиблення, в яке вода пущена струменем тече, перетворилося на камінь, навіть де-інде на дерева падає і галузки обливає. Ті галузки і листя на них висять на деревах скам'янілі, власне як ніби були приготовленим цукром облиті. З гори [вода] тече струменем, і, як довідатися, що було дерево перед тим, як нам розповідав той наш піп-провідник, учинивши пояснення, зпід коріння якого виникав той струмисько: коли б оглянути всі коріння, які

⁴⁶⁰ *civilitatem* – прихильність (від лат. *civilitas*, *atis*, f. – прихильність).

⁴⁶¹ Рафаель Вілероял, який стане приятелем Пилипа Орлика; про нього чимало нотаток у діярії наступних років.

⁴⁶² Ліворно (італ. *Livorno*) – місто в Італії в регіоні Тоскана. Є найбільшим тосканським портом і знаходиться у східній частині Лігурійського моря.

⁴⁶³ *observantij* – захоплення (макаронізм від лат. *observantia*, ae, f. – шанування, захоплення)

⁴⁶⁴ *aëria* – повітряні [потоки] (від лат. *aërius*, a, um – повітряний).

⁴⁶⁵ *accrescit* – наростає (від лат. *accresco*, *crevi*, *cretum*, ēre – наростати).

⁴⁶⁶ *experiri* – випробувати (від лат. *experior*, *expertus sum*, *iri* – випробувати).

⁴⁶⁷ *experientia* – досвід (макаронізм від лат. *experientia*, ae, f. – досвід).

309 verso (арх.)**250 О**

в камінь перетворилися, легко їх пізнати. Вода там, де [початково] витікає, є кислою й трохи прикрою для пиття, має в собі трохи гіркоти, і прикрий запах мінеральний; однак коли я, вперше скуштувавши, виплюнув і не зміг її пити, [то] Кароль, не куштуючи, випив одну й другу склянку; сієї [води] (коли мені вже здалася вона неприкрою) випив я потім багато і неприємности не відчув; загалом міг би її і більше [ви]пити; і знати по ній, що має в собі *цілющу властивість*⁴⁶⁸, яку багато людей досвідчують

310 (арх.)**251 О**

і від різних хвороб п'ють ту воду упродовж трьох днів, найбільше звільняючись від „терцяни”⁴⁶⁹ і „квартини”⁴⁷⁰, про що бачили ми документи і прикмети: коли хто-небудь позбудеться там якоїсь хвороби, на знак того залишає там вузлик якийсь, з полотна, з едвабу, з тканини *і таке подібне*⁴⁷¹, обв'язавши ним галузку на дереві; і дуже багато тих там вузликів зараз. При тій воді була колись церківка невелика, мурована, святих апостолів Петра і Павла, від якої зараз – одна тільки стіна мурована під горою, *від інших*⁴⁷², *руйновище*⁴⁷³ тільки *залишилося*⁴⁷⁴; на місці тієї розвалені церкви

310 verso (арх.)**252 О**

звели греки над самою водою другу церківку без прикрас, без мурування, тільки з каміння склали і галузками накрили, в якій раз на рік на свято апостолів відправляють літургію та інше достойне богослужіння на *[про]славу*⁴⁷⁵ Божих святих; і буває там велике зібрання людей. Під самим струменем тієї води, де джерело, вчинили греки власне як ніби ставочок, обклавши камінням, і затамувавши було рух тієї води; але попід землею вона вирвалася і вже по тому ставочку і вчинила собі вільну течію. В ставочку тому є кисла й гіркувата

⁴⁶⁸ *virtutem sanativam* – цілющу властивість (від лат. virtus, tutis, f. – чеснота; якість sanativus, a, um – цілющий).

⁴⁶⁹ Терцяна – триденна пропасниця (від лат. tertianus, a, um – троїстий, триденний) (*Словник малозрозумілих слів*, у: *Лікарські та господарські поради XVIII ст.*, ред. Василь Німчук, Київ 1984, с. 124).

⁴⁷⁰ Квартина – чотириденна пропасниця (заст., від лат. quartanus, a, um – четвірний, чотириденний) (*Словник малозрозумілих слів...*, с. 122).

⁴⁷¹ *et id genus* – і таке подібне (від лат. et – і; is, ea, id – той, та, те; genus, eris, n. – рід).

⁴⁷² *de ca[er]tero* – щодо іншого (від лат. de (Abl.) – від, про; caeterus, a, um – інший).

⁴⁷³ *rudera* – руйновище (від лат. rudus, eris, n. – руїна, руйновище).

⁴⁷⁴ *ex[s]tant* – залишилися (від лат. exsto, –, –, are – встояти, зберегтися).

⁴⁷⁵ *in laudem* – у славу (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; laus, dis, f. – похвала, слава).

вода, однак за три кроки від неї – солодка і приємна. *Щодо решти*⁴⁷⁶, то та *замальовка*⁴⁷⁷ краще *поінформує, під наступними номерами*^{478, 479}.

311 (арх.)

253 O



Малюнок Орлика у другому томі оригіналу чіткий і виразний.

311 verso (арх.)

254 O

*1mo*⁴⁸⁰. Стара церква святих апостолів Петра і Павла, та, від якої тільки руїна.
2. Нова церква з каменів складена і галузками накрита, в якій тільки раз на рік відправляється богослужіння на святих апостолів Петра і Павла, з-під якої та вода кисла тече.
3. Кисла вода з гори струменіє, яка камінням огорожена і тим самим затамована в плинні своєму.

⁴⁷⁶ *in reliquo* – щодо решти, зрештою (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; reliquus, a, um – залишений, колишній).

⁴⁷⁷ *delineacia* – замальовка (макаронізм від лат. delineatio, onis, f. – нарис, замальовка).

⁴⁷⁸ *informabit sub numeris sequentibus* – поінформує, під наступними номерами (від лат. informo, avi, atim, are – повідомляти, інформувати; sub (Acc., Abl.) – під; numerus, i, m. – номер, число; sequens, ntis – наступний).

⁴⁷⁹ Наступна рукописна сторінка є взагалі без тексту, схожа на заплямовану обгортку. Подальший опис із нумерацією на 10 пунктів нагадує конспект твору про чудодійну воду, яка лікує і з якої утворюються скали. Одна зі скал нагадує пашу звіра; Пилип Орлик пише про її екстремальність.

⁴⁸⁰ *1mo* – [Sub numero pri]mo – [під номером пер]шим (від лат. primus, a, um – перший).

4. Пусте місце дуже марне, де з-під землі тече вода, від самого ставочка вирвавшись.

5. Хід, який собі та вода, вирвавшись, сформувала і тече потоком,

312 (арх.)

255 О

а протікаючи, формує всюди скали; однак від того місця, де вода пробилася з-під землі і відкрила собі дорогу, за три кроки починає бути солодка вона, і чим далі, тим солодша і приємніша стає для пиття, нічого в собі не маючи – ні кислоти, ні гіркоти, ні мінерального запаху.

6. Скала велика, широка і висока, яку з себе та вода створила, і чим далі, тим більшу її чинить, розливаючись по ній, і під дією сонця перетворюється на скелю, а де тече по скелі, там так начебто вапно було розчинене, що *поволі*⁴⁸¹ зсихається і стає скелею.

7. *Край*⁴⁸² тієї скали, яка властиво сформувалася, як пащека якась

312 verso (арх.)

256 О

відкрита, де досить пустого місця – так багато, що кілька людей можуть там сидіти і спати, і є що пити, нікуди не відходячи, бо ж там виринає і падає та ж сама вода, але солодка і приємна, і осідає, обертається на скелю під дією сонця.

8. Хід води, який турки вчинили, прагнучи *перевірити властивість*⁴⁸³, завдяки якій [вода] перетворюється в скалу; тече малим струмочком у протореній долині, яка на скелю перетворилася, і властиво ніби в скалі та долина для струмка висічена.

9. Друга нова скала, яку вчинила та вода з гори, розливаючись по ній

313 (арх.)

257 О

і біжучи вузькою ринвою, виритою турками в землі, струмочком малим і солодким, а потім по горі розливаючись; із часом, однак, буде там більша і обширніша скала.

10. Поля, які є навколо тієї криниці, грецькі селяни орють і засівають, а довкола – скелясті гори і ліси. Є там поблизу село, але ми там не були через „повітря”, яке там біснується. Забавилися ми при тій воді чимало часу, і наказали готувати нам обід, споживши який, ми зо дві години спали у приємному затінку дерев. Греки ту воду дуже шанують, і, як я вище говорив, називають

⁴⁸¹ *sensim* (adv.) – поступово (лат.).

⁴⁸² *extremitas* – край (від лат. *extremitas*, *atis*, f. – закінчення, край).

⁴⁸³ *experiri virtutem* – випробувати властивість (від лат. *experior*, *expertus sum*, *iri*; *virtus*, *tutis*, f. – чеснота, властивість).

313 verso (арх.)**258 О**

її „Агіязма”, тобто свята вода, і влаштовують до неї паломництво – найбільше із хворими. Коли б побачили пса, який ту воду п’є, зараз його заб’ють. Якось, коли піп, наш провідник, побачив нашого пса, який її пив, засмутився, і сказав: для вас *зроблю виняток*⁴⁸⁴, *якщо не*⁴⁸⁵ накажу його забити, бо й без мого указу забили б його „сураdziнові”, тобто „підводні”, які в кухонних коморах тим, що до їжі та пиття належить, порядкують. Велів я, з *огляду на нещільність*⁴⁸⁶, кілька шматків тієї скелі дивної відбити і взяти із собою, також кілька галузок відламати, навколо яких вода

314 (арх.)**259 О**

в камінь перетворилася. Надивившись *досхочу*⁴⁸⁷ на теє диво і задовольнившись такою цікавою *забавою*⁴⁸⁸, повернулися ми на ніч до Равни, де зручно нам спалося.

29/18 У вівторок ми виїхали з Равни до Галаціти; зупинилися о восьмій годині тут при дорозі між деревами у приємній прохолоді, біля води, надміру холодної, яка текла з гори через штучний фонтан; приємність та прохолода при великій сонячній спеці підтримала наше самопочуття, оскільки тільки годину, і то неповну, дороги ми проїхали й зупинилися там, і наказали зготувати обід, яким поживилися зі смаком, із трунком

314 verso (арх.)**260 О**

винним добрим, у тій воді охолодженим, і почасти з тією водою змішаним, який ми пили мов би з льоду був вишній. Після обіду ми спали в тіні під деревами в надмірній тутешнього краю спеці [сном] приємним аж до четвертої години, а вставши, поїхали до Галаціти, до якої нас провадив піп ближчою дорогою, але більш прикрою, скелястою, тісною стежкою, ніби з гір високих скелястих, власне, в провалля їхали; інші однак, не довіряючи своїм коням, боялися впасти, а се легко, їдучи на непризвичаєних конях.

⁴⁸⁴ *condescendo* – змилююся, тут: зроблю виняток (лат. *condescendo*, – , – , єре – бути поблажливим, змилюватися).

⁴⁸⁵ *sin secus* – тут: якщо не (від лат. *sin* – якщо ж; *secus* (adv.) – інакше).

⁴⁸⁶ *propter raritatem* – з огляду на нещільність (від лат. *propter* (Acc.) з огляду на; *raritas*, *atis* f. – нещільність, шпаристість).

⁴⁸⁷ *ad satietatem* – досхочу (від лат. *ad* (Acc.) – до; *satietas*, *atis* f. – достаток).

⁴⁸⁸ *divertiseman* – забава (макаронізм від франц. *divertissement* – розвага, забава).

315 (арх.)**261 О**

Однак мої польські [коні] добрі, до таких доріг при звичаєні, легко перебули ті лабіринти. Приїхавши до Галації, нічого нового ми не почули, тільки що від кількох днів жоден у місті Салоніках на „повітря” не захворів і не помер.

30/19 У середу перед вечором повернувся пан Вінштейн, англійський купець, з Салоніку, відвізши старшого сина пана Стівенсона, теперішнього англійського консула, до Смирни, який доніс сюди, що за вісім днів у Салоніках жоден не помер, ані захворів на „повітря”; тому пан Стівенсон зі своєю сім’єю, і пан Допезет, молодий французький купець, також і згаданий [вище] Вінштейн

315 verso (арх.)**262 О**

вирішили у суботу, а ліворнійські жида італійські в наступну п’ятницю, виїхати звідси до Салонік. Той же пан Вінштейн повідомив, що Франціско, який називався бароном і сином одного Тридентійського генерала і губернатора Тридентійського і ошукав тим пана Гнеста, венецького купця, що його опікав щиро й *шанобливо*⁴⁸⁹, утік з колодок зі своїм челядником, хоч до того був із ним однією петлею припнутий; а втік він уночі, звідки *випливає*⁴⁹⁰, що хтось їм у тій втечі допоміг, і відомо, що вони переховуються в місті, але сумніваюся,

316 (арх.)**263 О**

щоб могли вони звідти вночі через високі мури і через варту вибратися. Привіз мені той же пан Вінштейн лист, написаний латиною, від одного шельми, мого перекладача жида Якова, в якому мене повторно просить, аби його із в’язниці визволив. Однак до тих шельмівських його акцій не хочу вдаватися.

31/10 У четвер увечері були у нас ліворнійські жида і попрощалися з нами, маючи намір завтра спозаранку виїхати звідси назавжди до Салонік.

⁴⁸⁹ *honeste* (adv.) – шанобливо (лат.).

⁴⁹⁰ *sequitur* – слідує, випливає (від лат. *sequor, secūtus sum, sequi* – іти вслід)

September⁴⁹¹ według no[weg]o kal[endarza] Вересень за новим календарем

1/21 У п'ятницю на світанку прибігли

316 verso (apx.)

264 O

всі мої коні, втікши з табуна, і закалатали собі в господі моїй у ворота, а се почувши, візник встав і їм відкрив. Але вони перелякали стадника, який всюди порозсилав своїх селян шукати коней. Я ж, дізнавшись, що там є мало паші, казав тут їх тримати до мого виїзду.

2/22 У суботу виїхав звідси рано пан Стівенсон, теперішній англійський консул, зі своєю родиною і з товаришем своїм *в комерції*⁴⁹² Георгом Вінштейном, також і молодий французький купець Допезет до Салонік зі всіма,

317 (apx.)

265 O

залишивши мене з паном Джонсом, попереднім консулом англійським, тут самих у Галаціті, зокрема тому, що той же пан Джонс заслаб на подагру. І так уже Галаціта не буде бачити більше і чути полювань, пиятик, танців, співання і викрикування *Vivat*⁴⁹³ французьких, що все [се] чи не щодня дознавали та бачили так далеко, що хлопці тутешніх галацітських мешканців, навчившись від французів, викрикують тепер по вулицях *qu'il Vive*⁴⁹⁴. Попрощалися з нами під вечір, сі панове всі, сьогодні рано воловими возами разом виїхали; однак поінформував мене пан Джонс, що хоча й хворий, рад би був звідси виїхати, засумувавши за компанією. Я послав пополудню

317 verso (apx.)

266 O

Кароля до Салонік, до мулли і до Кучук Ахмета аги, просячи іншу господу, оскільки мій господар нічого за те, що там стояв у нього мало не два роки, ані від міста, ані з падишанського скарбу не відібравши, писав до мене, на живого Бога просячи, аби про іншу господу подбав.

3/23 У неділю нічого не було *ad notandum*.

4/24 У понеділок спозаранку вставши, їздив я у поле на куріпок; знайшли ми тоді їх зграйку, але відлетіли нам у винні сади, де ми нічого їм не могли

⁴⁹¹ *September* – вересень (від лат. September, bri, m. – вересень).

⁴⁹² *in commercij* – у комерції (макаронізм від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; commercium, i, n. – торгівля).

⁴⁹³ *Vivat* – (франц.) Довгого життя!

⁴⁹⁴ *qu'il Vive* – (франц.) Хай живе!

вчинити і, втративши надію [щось] уполювати, приїхали ми до криниці, над якою є церківка мурована *занедбана*⁴⁹⁵ святої мучениці Параскеви,

318 (арх.)

267 О

де в самому вівтарі тут є криниця, біля якої від хвороб своїх різних не тільки християни, але й турки *оздоровлюються*⁴⁹⁶. Як ось сьогодні під час нашого перебування прийшли пішки з Галаціти дві жінки, одна стара, друга молода з дитям, хворим на пропасницю, і принесли зі собою свічки (запаливши одну, поставили її на вівтарі, при другій свічці, яку ми там застали запалену), і кадило, таке з важелем, і в ківш поклавши [ладан], вони кадили вівтар і цілу церківку, і поставили потім на вівтарі, а води з криниці взявши, обмили дитині голову, і поклали її на землі в тій церківці, а самі, прощаючись довго, кланялися до землі перед образом святої

318 verso (арх.)

268 О

Параскеви, якої жодного немає зображення, тільки знак, що колись тут був образ; однак по тих поклонах вкинули до тієї криниці гроші турецькі, подарували аспру. Однак ми, рано вставши, перепочили в затінку, опівдні трохи поїли, що мали; а підчас обіду прийшов до нас один галацітський піп і посидів із нами з півгодини, який нам розповідав, що один турецький мулла в Салоніку, довго хворіючи, приїжджав тут до цієї води, змив голову, зовсім одужав і як компенсацію за се дав був мешканцям Галаціти дозвіл на письмі, аби без жодного податку реставрували ту церківку, що вони відразу

319 (арх.)

269 О

тоді зневажили; а тим часом той мулла, розчулений, поїхав [геть] і не мав той дозвіл *результату*⁴⁹⁷. Багато тут є навколо Салонік таких вод, які греки називають „Агіязма”, тобто свята вода, і де вона є, всюди мають або церківки поруйновані, або тільки руїни і місця, де церкви були; однак у рік і в день тих святих, іменами яких називають води, при марній присутності людей відправляють там літургію. А так, *за нестачі*⁴⁹⁸ медиків, *оздоровлюються*⁴⁹⁹ хворі люди з тих

⁴⁹⁵ *desolata* – занедбана (від лат. desolo, avi, atum, are – покинути, занедбати).

⁴⁹⁶ *recurrun* – тут: оздоровлюються (від лат. recurro, curri, cursum, ěre – повертатися, відновлюватися).

⁴⁹⁷ *ad efectum* – тут: результат (від лат. ad (Acc.) – до, при; efficio, feci, fectum, ěre – виробляти).

⁴⁹⁸ *in defectu* – за нестачі (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; defectus, us, m. нестача).

⁴⁹⁹ *recurrun* – тут: оздоровлюються (від лат. recurro, curri, cursum, ěre – повертатися, відновлюватися).

вод, де коли хто *одужає*⁵⁰⁰, на знак того залишає там шматок полотна, зав'язаної і прив'язаної до тієї криниці.

319 verso (арх.)

270 О

5/25 У вівторок пополудню повернувся Кароль із Салонік і повідомив мені, що поганин мулла не хотів спочатку давати мені господи, хіба що при тій умові, щоб я за неї сам платив і щоб винагородив господаря мого за ту господу, в якій сімнадцять місяців стояв. Але потім, отримавши інформацію від Кучук Ахмета аги і з документу падишинського, *опам'ятався*⁵⁰¹, і закликавши мого господаря, наказав, аби мені не боронив упродовж кількадесятьох днів там у тій же господі стати, поки я іншу придивлюсь. Той же Кароль розповідав, що втікач Франціско, що називався був сином одного генерала і губернатора, і його слуга,

320 (арх.)

271 О

втікши із в'язниці вночі, пустилися від пана Гнеста до Белграда, пробираючись пішки, і коли питали в селян дорогу до Відня, а селяни питали їх, чи не хотіли б побачитися із паном Фреєм, англійським купцем, який сюди звідти з жоною своєю через „повітря” [повернувся], відвернули відразу флюгер і відійшли від них швидко; однак пан Фрей, довідавшись від селян, послав за ними погоню, і коли їх догнали і привели до нього, послав був їх до Салонік до пана Гнеста; але вони, по дорозі утікши, самі прийшли до Салонік; слуга тоді пішов до турків і прийняв їхню поганську віру, а швидше *марновір'я*⁵⁰²,

320 verso (арх.)

272 О

а пан генеральський син, прийшовши до французького купця Росета, просив його про посередництво у пана Гнеста, аби той так до нього не ставився і таким тяжким ув'язненням не мордував, обіцяючи йому вірно служити. Про жида, мого тлумача, *розповідав*⁵⁰³ Кароль, що коли його перед муллою бито в п'яти (такий почастунок щодня отримував), не витримавши більше, відізався, що хоче бути бусурманином, але мулла відповів йому, що мав перед тим на те досить часу, а не зараз, коли злодійством одержимий, і наказав його ще більше бити. Запроваджено його після того биття до двору пашинського, щоб там залишався до *ретельного обміркування*⁵⁰⁴

⁵⁰⁰ *reconvalescit* – одужує (від лат. *reconvalesco*, *valui*, –, *ēre* – одужувати).

⁵⁰¹ *resipuit* – опам'ятався (від лат. *resipisco*, *ivi* (ui), –, *ēre* – отямитися, опам'ятатися).

⁵⁰² *supersticiq* – марновір'я (макаронізм від лат. *superstitio*, *onis*, f. – марновір'я, забобони).

⁵⁰³ *referebat* – розповідав (від лат. *refero*, *tuli*, *latum*, *ferre* – передавати, розповідати).

⁵⁰⁴ *deliberacij* – ретельного обміркування (макаронізм від лат. *deliberatio*, *onis*, f. – ретельне обміркування).

321 (арх.)**273 О**

і до остаточного рішення, чи його мають прийняти до своєї віри, чи від неї відлучити і з міста вигнати, бо він є окрутним гультвісою, злодієм і ошустом. Про „повітря”, що стихло, розповідав Кароль, але пропасниця та гарячка, які там дуже зачастили, в тому місці *розгорілися*⁵⁰⁵, і тому пан дидакал, боячись у своєму домі сидіти, з монастиря святої Анастасії приїхавши до міста, вліз там до іншого – Чауш-монастиря, і там перебуває.

6/26 У середу нічого не було *ad notandum*.

7/27 У четвер також нічого *non occurrebat*.

321 verso (арх.)**274 О**

8/28 У п'ятницю відіслав я Кароля наперед до Салонік з Рудим – для перенесення туди деяких речей і для замовлення господи чи тієї самої, в якій я [перед тим] перебував, чи іншої, а сам збирався, маючи намір завтра з Божою поміччю туди ж до Салонік виїхати.

9/29 У суботу, в день усічення святого Івана Хрестителя, вислухавши богослужіння в одній церкві, ми виїхали з Галаціти: пан консул, через подагру, [з] буйволами у возі, а я за ним через кілька годин верхи, і прибувши до чифліку⁵⁰⁶, тобто фільварку монастиря святої Анастасії,

322 (арх.)**275 О**

заночували там, звідки я послав до монастиря з проханням, аби сюди один священик приїхав і відправив нам богослужіння сьогодні і завтра в церкві, яка тут є в чифліку; тож надвечір пополудню приїхавши, один священик відправив нам сьогодні вечірню.

10/30 У неділю після вечірні і Служби Божої ми спожили нетрадиційно о десятій годині обід, щоб виїхати і перед замиканням брам до міста мати змогу потрапити; тож, виїхавши з чифліку, прибули ми до міста перед заходом сонця і зупинився я в першій господі, хоча й із неприязню господаря.

322 verso (арх.)**276 О**

11/31 У понеділок були в мене з візитом французи пани Фабер і Допезет, також два ліворнійські жида з Фльоренції, а під вечір, після тих візитів, [вирушив я] до свого англійського пана консула Джонса, йдучи до якого, зустрівся

⁵⁰⁵ *successerunt* – тут: розгорілися (від лат. succedo, cessi, cessum, ěre – підступати, вдаватися, підноситися).

⁵⁰⁶ *Чифлік* – фільварок монастиря святої Анастасії. Слово „чифлік” означає земельний маєток (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcymów w języku polskim...*, s. 95).

на вулиці з одним значним купцем і Векілем⁵⁰⁷ тутешнім паном Малакі, який мені розповів, що вчора приїхали купці зі Стамбула, що твердять, ніби мир між Москвою і Портою не затверджено, а в стані незавершеному, через складні претензії і пропозиції, які його милість цар висуває; який кінець буде, час нам покаже.

323 (арх.)

277 О

September według stare[g]o kal[endarza] Вересень за старим календарем

12/1 У вівторок пополудню прийшов перший із візитом дидакал зі своїми учнями, тутешнім протопопом і одним ченцем-капеланом, однак услід відразу прийшов ксьондз-суперіор, єзуїт, і в той же власне момент прибув і пан Стівенсон, теперішній англійський консул, з англійцем Вінштейном і зі своїм молодшим сином. Ксьондз-суперіор переказав мені газети, надруковані французькою мовою, але вже давні, за лютий і березень, і мало[є] цікавого в них, окрім про смерть папи Іннокентія⁵⁰⁸.

323 verso (арх.)

278 О

13/2 У середу був у мене рано з візитом француз пан Еспанет, однак, я пополудню о третій годині ходив навзаєм віддати візити тим, які мені їх учинили.

14/3 У четвер, 15/4 у п'ятницю, 16/5 у суботу, 17/6 у неділю, 18/7 у понеділок нічого не було *ad notandum*.

19/8 У вівторок був я у пана попереднього англійського консула, з яким у розмовах провів зо дві години.

⁵⁰⁷ *Вікіль* – „plenipotent”, тобто уповноважений, також були уживані поняття: „wekilhardzi”, „welki mileti” (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turczyzmów w języku polskim...*, s. 459). У Пилипа Орлика в оригіналі: „z Wiekielem tutejszym Panem Małakim” („З Векілем тутушнім панем Малакім”).

⁵⁰⁸ У рукописі *Papież Innocenty*. Не виникає сумніву, що у французьких газетах за березень 1724 року Пилип Орлик прочитав про смерть понтифіка Іннокентія XIII (13.05.1655 – 7.03.1724). Увійшов в історію тим, що збагатив Ватиканську Бібліотеку зібранням творів гуманістів та цінними східними рукописами (Teodor Wierzbowski, *Wykazy chronologiczne. Papieże*, w: Teodor Wierzbowski, *Vademecum. Podręcznik dla studiów archiwalnych*, Lwów–Warszawa 1926, s. 167; *Encyklopedia Katolicka*, red. Stanisław Wielgus, Lublin 1997, t. VII, s. 255).

20/9 У середу був у мене о четвертій годині пан консул Джонс, в присутності якого надійшов ксьондз-суперіор, що обіцяв мені переказати газети в доповнення минулих, кілька днів тому переказаних мені, в яких

324 (арх.)

279 О

*між іншим*⁵⁰⁹ вчитав я, що його милість цар нову заснував академію⁵¹⁰, якої план⁵¹¹ тут подаю.

[Проект положення про створення Академії наук і художеств]

(пер. із фр. Зоя Борисюк)

Стаття перша

Академія має складатися з 12 членів, одного секретаря і бібліотекаря, 4-х перекладачів та 12 учнів.

II. Науки, які вивчатимуть в Академії, будуть розділені на три класи, перший з них буде присвячений усім частинам математики, другий – фізиці, третій – літературі.

III. Кожен поширить свої дослідження на відомі науки і намагатиметься вдосконалити й розвинути ту, якій себе присвятив. Усі члени розглядатимуть відкриття, які їм можуть бути запропоновані, як за наказом імператора, так і за поданням когось із учених; вони щиро визнають,

324 verso (арх.)

280 О

чи ті відкриття нові, корисні й справді такі, за які їх хочуть видати. Вони виберуть уривки з книг, опублікованих у Московії⁵¹² й чужоземних країнах, які вважатимуть корисними для наук і красного письменства, і передадуть їх у руки секретареві з зауваженнями щодо кожного предмета.

IV. Аби кожен міг скористатися знаннями й зауваженнями своїх колег, а також перевірити у присутності Академії досліди, які вони провели особисто, всі члени будуть зобов'язані збиратися один раз на тиждень партикулярно. І тричі на рік – публічно.

V. Оскільки за задумом імператора така установа має не тільки сприяти

⁵⁰⁹ *inter ca[е]tera* – між іншим (від лат. inter (Acc., Abl.) – між; caeterus, a, um – інший).

⁵¹⁰ Проект положення про створення Академії наук і художеств за вказівкою П'єтра І написав Лаврентій Блюментрост. Сенат розглянув його 22 січня 1724 року. Проект не було затверджено офіційно, але до регламенту 1747 року був єдиним документом про Академію.

⁵¹¹ План виглядає як конспект Орлика.

⁵¹² Правдоподібно, тут насамперед ідеться про *Життя святих* у чотирьох томах ростовського митрополита Дмитра Туптала (1651–1709), які користувалися великою славою і популярністю. „Передруковуючи українські видання, в Московії не тільки виправляли їх зміст, але насамперед їхню мову; наприклад, виправляли «по великорусской грамматике» Мінеї Димитрія Ростовського, проповіді Прокоповича й ін. Це саме робили ще року 1627 з *Катихизисом* Лавріна Зизанія [...] Це були перші скорпіони на українське слово” (Див.: Іван Огієнко (митрополит Іларіон), *Історія української літературної мови*, упор. Микола Тимошик, Київ 2004, с. 176).

325 (арх.)**281 О**

розвитку Академії наук, а й стати фундацією, корисною для народу, Його величність хоче, аби кожен академік описав систему науки, якою він займається, і щодня давав один публічний урок. Їм також буде дозволено давати партикулярні уроки на свою користь.

VI. Аби заповнити прогалини, які з'являться в майбутньому, кожен член матиме у своєму розпорядженні учня, що уже отримає хороші базові знання з наук знань і матиме достатнє утримання для забезпечення свого існування; якщо ж він досягне певних успіхів в науці, в якій старанно працюватиме, він замінить того, хто його навчив.

VII. На знак визнання такої милости учні будуть зобов'язані навчати

325 verso (арх.)**282 О**

першим елементам молодих людей і формувати їх таким чином, щоб згодом вони могли використати уроки академіків.

VIII. Цей Заклад залежатиме тільки від імператора, що бере його під свою особисту протекцію; тих, що входитимуть до його складу, не можна буде подати на жоден осуд правосуддя, окрім суду Академії, лише за згодою Президента.

IX. В їхньому розпорядженні будуть бібліотека, Кімната машин, Кабінет анатомії й медалей; вони отримуватимуть кошти, необхідні для проведення експериментів, які їм доведеться проводити як партикулярно, так і публічно.

326 (арх.)**283 О**

X. Кожен член отримає платню на рік наперед із фонду Академії, їм нададуть помешкання і безкоштовні дрова, а тим, хто звідкись прибуде, будуть повернені кошти за проїзд.

XI. В Академії не можна видати жодне розпорядження без згоди всього складу.

Санкт-Петербург, 10 лютого 1724.

Підпис: Пьотр

21/10 У четвер мав у себе на обіді протосингела патріярха Єрусалимського і дидаскала, з якими розважився до кіндії, тобто до 4 години пополудню. Дидаскал розповів мені, що тривають розмови поміж купців, які зі Стамбула приїжджають, ніби

326 verso (арх.)**284 О**

Софі, молодий перський шах, мав прийняти християнську віру, про що перед тим тут в Салоніках і турки розголошували, чому не йму віри, тільки хочу, аби так сталося.

22/11 У п'ятницю нічого не було *ad notandum*.

23/12 У суботу сьогодні скінчилося 30 днів таїнових грошам.

NB 24/13 У неділю від сьогоднішнього дня треба б було почати відбирати таїн на 30 днів, але ще за минулі півтора місяця не виплачено мені в гіумрукчия. Господар мій припровадив мені був двох посланих людей від мулли і від тутешніх веклів⁵¹³, які від їхнього імені претендували, аби з тієї господи, де я зараз живу, перенісся

327 (арх.)

285 O

до іншої господи, зовсім незручної. Відправив їх тоді я з відповіддю, аби мулла і веклі замість мене псів, якими [самі] видаються, до того дому впровадили.

25/14 У понеділок на [Воздвиження] Чесного⁵¹⁴ Хреста, вислухавши звичайне богослужіння, їздив я до мулли як із візитом, так і питаючись, чи з його відома і за наказом його прислали веклі своїх людей, аби звільнив господу і до іншої, досить невідгідної і непочесної, перенісся; він мені відповів, що про те нічого не знає і не говорив мені звідти вибиратись. Від'їхавши від мулли, був із візитом у аги Кучук Ахмета, який тут *заступником*⁵¹⁵

327 verso (арх.)

286 O

паші *виступає*⁵¹⁶. Той повідомив мені тоді, що Девлет Гірея з *острова*⁵¹⁷ Хіоса забрано до Стамбула для відновлення [йому] Ханства, оскільки ціла Кримська держава не хоче більше *терпіти*⁵¹⁸ хана Садет Гірея⁵¹⁹. Коли повернувся до

⁵¹³ *Веклі* – уповноважений.

⁵¹⁴ У рукописі – *Świętego*.

⁵¹⁵ *vicis* – заступник (від лат. *vicis*, *is*, *f.* – зміна, заміна).

⁵¹⁶ *gerit* – виступає (від лат. *gero*, *gessi*, *gestum*, *ēre* – вести, здійснювати, нести).

⁵¹⁷ *insuly* – острова (макаронізм від лат. *insula*, *ae*, *f.* – острів).

⁵¹⁸ *sufferre* – витримувати (від лат. *suffero*, *sustuli*, *-*, *ferre* – підтримувати, терпіти)

⁵¹⁹ Гіреї або Гераї (Девлет Гірей, Садет Гірей і ін.) – династія кримських ханів, яка правила Кримом від початку XV до кінця XVIII ст. Родоначальник династії – Хаджі-Гірей-хан, який заснував у Криму незалежне від Золотої Орди володіння і в 1437 році дав відсіч генуезцям, які намагалися підкорити кримських татар. Після його смерті в 1466 поміж його синами тривала боротьба, ханом став молодший син Менглі-Гірей; при ньому Кримське ханство втратило незалежність, і з того часу хани з роду Гіреїв призначалися Туреччиною. Менглі-Гірей, досягнувши влади, зблизився з Москвою і спільно із московським князем Іваном III воював проти Литви і Польщі. Після смерті Івана III кримські хани по черзі переходять то на бік Москви, то на бік Литовсько-польської держави, від обох вимагаючи плату за допомогу і на обох нападаючи, як тільки сприятимуть обставини. У 1521 році Мохамед-Гірей посадив свого брата Сагіб-Гірея царем у Казані. У 1550 році Москва остаточно знищила владу династії Гіреїв у Казані та Астрахані. Девлет-Гірей, намагаючись помститись за підкорення Казані та Астрахані, в 1555 році розбив Шереметьєва, а в 1571 році спалив Москву. Від кінця XVII ст. Московія починає нападати на Крим. Походи Голіцина на Крим за часів Хаджі Селім-Гірея не принесли успіху. Але вже всередині XVIII століття Росія активно впливає на кримські справи: так, у 1741 році хан Менглі-Гірей був скинутий із трону, але втручання Росії повернуло йому владу. В наступній боротьбі за Крим поміж Росією та Туреччиною, Гіреї відіграють пасивну

господи, прийшли до мене від мулли його писар чугадар і векілі, які мені повідомили, що на скаргу мого господаря сюди послані для ревізії тієї руїни, про яку доніс він муллі і яку я ніби мав учинити в його домі, коли ж тоді сказали господареві, аби їм ту руїну показав, нічого взагалі не мав до показу, отож, я в зворотний спосіб показав

328 (арх.)

287 О

оновлення, яке я вчинив; просив мене тоді господар, аби заступився за нього, щоб його не бито, а потім увечері переді мною виправдовувався, що ніби його мали намовити векілі, щоб скаржився [на мене]. Учинено з ним договір за господа, за яку з міста йому мають платити по 4 таляри на місяць, і вже йому за минулий рік дано, *відповідно*⁵²⁰, 30 талярів, а 18 ще мають додати.

26/15 У вівторок рано поїхав Михайло з Яном та з візником Іваном на куріпки, я ж прийняв ліки. Один чернець, родом зі Львова, який перед тим був за служку у мого канцеляриста Чуйкевича, сина генерального судді,

328 verso (арх.)

288 О

відвідав мене сьогодні; він приймав *габіт*⁵²¹ на Синайській горі, а далі був у Єрусалимі біля Гробу Господнього, а звідти сюди зайшов. Бувши спершу на горі Афонській, розповів, що зумисне прийшов до отця Кирила протосингела Синайського, який тут був і поїхав до іншого місця для зібрання милостині на свій монастир, але має знову повернутися.

27/16 У середу той же самий ченець приходив до мене і подарував мені миро [із] гробу Господнього і три свічки, які горіли тим вогнем, який на гріб Господній сходить щороку у Велику Суботу.

329 (арх.)

289 О

Вчора дав він мені малий глиняний образок втілення Божого, розповівши, що там, у Єрусалимі, а найбільше в монастирі святого Савви, беруть святу

ролю, схиляючись на бік переможця. У 1783 році Шагін-Гірей відрікся від ханства, а Крим було приєднано до Росії. Сам же Шагін-Гірей спершу переселився у глибину Росії, а потім переїхав до Туреччини, де його було страчено. Теодор Вежбовський уточнює, що кримським ханом власне у 1724 році був Менглі-Гірей, а турецьким султаном від 21.08.1703 до 1.10.1730 був Ахмед III (Teodor Wierzbowski, *Sułtanowie tureccy. Chanowie krymscy*, w: Idem, *Vademecum. Podręcznik dla studiów archiwalnych...*, s. 174).

⁵²⁰ *ad rationem* – відповідно (від лат. ad (Acc.) – до; ratio, onis f. – рахунок, розсуд, план).

⁵²¹ *habit* (від лат. habitus, us, m. – зовнішність) – монашій шати, одяг, колір та крій якого був визначений правилами даного закону. Наприклад, „білий габіт домініканина”. Накласти габіт – означає стати ченцем, черницею, ксьондзом. У другій половині XVIII ст. це слово почало означати довгий чоловічий жупан без рукавів та коміра, який увійшов у моду у Франції (див.: *Uniwersalny Słownik Języka Polskiego*, red. Stanisław Dubisz, Warszawa 2003, t. 1, s. 1110; t. 4, s. 472).

землю з Голготи, з Вифлеєму, з Гетсиману, з Оливної гори та інших місць, і змішуючи її з Йорданською Водою, роблять глину, і з неї виготовляють такі викарбувані образки, роздають мандрівникам на благословення. А щодо тих свічок, то питав я його, чи знає, в який спосіб той вогонь сходить, відповів мені *ствердно*⁵²² і таку про це вчинив розповідь, що у Велику Суботу перед вечором патріярший намісник із усім духовенством та народом,

329 verso (арх.)

290 О

тамтешнім і стороннім, у церкві Воскресіння Господнього, де є гріб Його свя- тий, починає звичайне богослужіння, літанію⁵²³ і процесію, і пройшовши перед гробом Господнім, падає хрестом, молячись, і доти не встане, доки на гробі Господньому не запалиться той святий вогонь, а швидше якесь надприродне полум'я. Його чауш⁵²⁴ турецький, пашею призначений, пильнує, і як тільки помітить, повідомить [про се]; потім патріярший намісник, зайшовши до гробу Господнього, збирає те полум'я руками, яке спершу видається як дощова кра- пля або роса,

330 (арх.)

291 О

що точиться на гробі Господньому, а потім водночас спільно і незримо запа- лить лампи, загашені перед вівтарем у Великій Церкві, і свічки, які в руках тримає патріярший намісник або сам Патріярх, коли там *присутній*⁵²⁵; із сими запаленими свічками виходить від гробу Господнього, благословляючи людей тими свічками, що горять, два великі жмутки яких тримає в руках; і притуляє їх до борода і до волосся так близько, що той вогонь цілу голову з волоссям і бороду огорне, і нічого зовсім, ані єдиної волосинки не спалить; від нього ж

⁵²² *affirmative* (adv.) – ствердно (лат.).

⁵²³ Літанія – благальна молитва, в якій віруючі хором повторюють слова, висловлені тим, що проводить молитву. Пізніше слово „літанія” почало означати „довге, монотонне перерахо- вування, називання чогось, також довгий список, реєстр, наприклад літанія прізвищ, літанія скарг та претензій” (*Uniwersalny Słownik Języka Polskiego...*, t. 2, s. 453–454). Теодор Вежбовський вказує на 2 літанії, про які напевне знав Орлик: „Litania maior, Gregoriana, Romana, dzień św. Marka, kwiecień 25” та „Litania minores, triduanae Krzyżowe dni” [письмівки Т. Вежбовського. – В. С.] (Teodor Wierzbowski, *Spis alfabetyczny świętych, świąt, niedziel i dni uroczystych*, w: Teodor Wierzbowski, *Vademecum. Podręcznik dla studiów archiwalnych...*, s. 29).

⁵²⁴ *чауш* – в османській Туреччині член корпусу на службі Порти, який був сторожем та ескортником падишаха під час урочистостей, а також поручителем листів та розпоря- джень султанів та великих візирів – до намісників провінцій та панівних чужинців (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turczyzmów w języku polskim...*, s. 84–86).

⁵²⁵ *pra[e]sens* – присутній (від лат. praesens, ntis – присутній).

330 verso (арх.)**292 О**

усі, що є там, запалюють свої свічки, жмутками для цього зумисне тримаючи. Розповідь та збігається з усіма, які я коли-небудь перед тим чув від різних палігрімів, і від самого Єрусалимського патріарха в Адріанополі в році 1713-му, коли був там у своїх інтересах у Порти Османської – під час перебування у самого турецького цезаря [султана], і в небіжчика шведського короля.

28/17 У четвер, **29/18** у п'ятницю, **30/19** у суботу нічого не було *ad notandum*.

October⁵²⁶ według nowe[g]o kalendarza Жовтень за новим календарем

1/20 У неділю був у пана Джонса, попереднього

331 (арх.)**293 О**

англійського консула, з яким розважився зо дві години у спілкуванні.

2/21 У понеділок, у той день, коли небіжчик гетьман Мазепа помер у Бендерах року 1709, вислухав я *через обітницю*⁵²⁷ Службу Божу за душу його і замовив *на вічний спокій*⁵²⁸ *збір підставових молитов*⁵²⁹ заупокійних; нехай йому Пан Біг з великого милосердя свого відпустить усі гріхи.

3/22 У вівторок був спершу в дидаסקала, який *зі слів*⁵³⁰ людей, прибулих сюди з Константинополя розповів мені, що Москва *об'єднаною зброєю*⁵³¹ з військом молодого Софі мала знести у Персії турецькі війська получені з Еміром Вейсом. Я ж потім був у пана

⁵²⁶ *October* – жовтень (від лат. October, bri, m. – жовтень).

⁵²⁷ *ex voto* – через обітницю (від лат. ex (Acc., Abl.) – з, через; votum, i, n. обіцянка, обітниця).

⁵²⁸ *pro requie a[e]terna* – на вічний покій (від лат. pro (Acc., Abl.) – для, замість; requies, etis, f. – відпочинок, спокій; a[e]ternus, a, um – вічний).

⁵²⁹ *pacierze zaduszne, pacierz* – збір підставових молитов (*Молитва*, у: *Словник біблійного богослов'я*, ред. Ксав'є Леон-Дюфура, Рим–Львів 1992, 1996, с. 437, 443; Antoni Markunas, Tamara Uczitel, *Leksykon chrześcijaństwa...*, s. 168).

⁵³⁰ *ex relatis* – зі слів (від лат. ex (Acc., Abl.) – з, через; від лат. relatus, us m. – повідомлення, донесення).

⁵³¹ *unitis armis* – об'єднаною зброєю (від лат. unio, -, itum, ire – поєднувати, єднати; arma, orum, n. – зброя).

331 verso (арх.)**294 О**

колишнього англійського консула, який те ж саме меніповідав.

4/23 У середу після служби Божої припровадився до мене чернець, про якого вище згадував, *за походженням*⁵³² львів'янин, а постриженець Синайський⁵³³, переказав від одного молодого грека, простого чоловіка, який був сього року в Києві і звідти після Великодня вийшов, – що його милість цар чернігівського полковника Полуботка⁵³⁴, який зі *спільним наміром*⁵³⁵ від усієї Української Старшини їздив до його царської милости з іншими колегами зі суплікою, прохаючи, аби могли згідно своїх прав обрати гетьмана, [цар] наказав узяти

332 (арх.)**295 О**

до в'язниці, всі добра його рухомі й нерухомі забрати і самого на Сибір спроводити. Однак гетьмана в Україні немає, тільки Москва править по всіх містах, усі маєтності не тільки від світських, а й від монастирів відібрали. Урядникам, однак, готові гроші *на харчування й одяг*⁵³⁶ дають. Московське військо (**30 тис.**)⁵³⁷ стоїть усюди в Україні; *поза тим*⁵³⁸ ще він розповів, що його милість цар у Києві робить воєнні галери на колесах, для легшого транспортування землею, куди захоче, а правдоподібно на Чорне море до Очакова⁵³⁹.

5/24 У четвер на сверблячку, від якої

⁵³² *natione* – за походженням (від лат. *natio, onis, f.* – походження, плем'я).

⁵³³ Постриженець Синайський – ідеться про південну частину Синайського півострова із кількома його горами, найвища з яких сягає понад 2600 м. На рівні 1530 м знаходиться монастир святої Катерини, який у 528 році заснував імператор Юстиніян. На рівні 2100 м стоїть каплиця святого Іллі, яка є головною метою пілігримів (*Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powszechna...*, t. XVI, s. 286).

⁵³⁴ Павло Полуботок – Пилип Орлик про Павла Полуботка записує із переказів ченця-львів'янина, Синайського постриженця та безіменного молодого грека, який був у 1724 році в Києві і повернувся звідти після Великодня.

⁵³⁵ *consilio publico* – спільним наміром (від лат. *consilium, i, n.* – намір, рішення; *publicus, a, um* – спільний).

⁵³⁶ *pro victu i amictu* – на харчування й одяг (від лат. *pro* (Acc., Abl.) – для, замість; *victus, us, m.* – їжа; *amictus, us, m.* – одяг).

⁵³⁷ **30 m[ilia]** – тридцять тисяч (від лат. *mille* – тисяча).

⁵³⁸ *insuper* (adv.) – поза тим (лат.).

⁵³⁹ Очаків – українське місто над лиманом Дніпра. Від 1492 року місто було турецькою твердиною. У 1737 та 1788 роках місто здобували московські війська, а цілковито місто належало Росії від 1791 року. Пилип Орлик фіксує підготовчі роботи до здобуття росіянами Очакова, які, судячи зі щоденникового запису, тривали уже в 1724 році. Околиці Очакова, на яких колись мешкали очаківські татари, називаються „Єдиссаном” (*Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powszechna...*, t. XI, s. 250).

332 verso (арх.)**296 О**

від червня місяця потерпаю, дав мені був жид, тутешній медик, якесь *пиття*⁵⁴⁰, що *виготовив*⁵⁴¹. Тих ліків, згідно із його настановою, випив був шкляницю рано, але цілий день і цілу ніч мав нестерпні болі голови з варіацією в шлунку, тих [ліків] більше не думаю брати.

6/25 У п'ятницю по цілонічних болях голови узяв чотири пігулки моїх домашніх ліків, щоб позбутися вчорашнього жидівського трунку, в результаті відчув значне в здоров'ї полегшення, а коли прийняв ті пігулки, мене відвідав пан Джонс, колишній консул англійський, який мені *між іншим*⁵⁴²

333 (арх.)**297 О**

розповів, що теперішній молодий еспанський консул королівну, дружину свою, не знати з якої причини *відіслав*⁵⁴³ від себе і замкнув в одному замку, приділивши їй тільки чотири особи з фрауцимеру⁵⁴⁴ для послуг.

7/26 У суботу вранці перед полуднем прислав до мене пан консул французький свого перекладача, прохаючи мене іменем своїм і цілої нації, аби карету мою з кіньми позичив для запровадження від порту до господи нової пані французької консулової, на яку з її чоловіком, французьким консулом, щодня сподіваються з Марселя, і вже одного француза наперед надіслано для підшукування харчів

333 verso (арх.)**298 О**

і облаштування тут господи. Обіцяв тоді я з великою охотою в тому їм служити, хоча великої нелюдності упродовж мого тутешнього нещасливого замешкання зазнав від них, оскільки ані сам французький консул, ані французи від початку мого приїзду аж по сьогоднішній день не вчинили мені жодного разу візиту, остерігаючись від Москви якоїсь *підозри*⁵⁴⁵, щоб через те не

⁵⁴⁰ *potionem* – пиття (від лат. *potio*, *onis*, *f.* – напій). У рукописі – „*potionere* і *konfekt* – потіунеру і конфект”.

⁵⁴¹ *confecit* – виготовив (від лат. *conficio*, *feci*, *fectum*, *ēre* – виробляти).

⁵⁴² *inter ca[e]tera* – між іншим (від лат. *inter* (Acc.) – серед; *caeterus*, *a*, *um* – інший).

⁵⁴³ *repudiavit* – відіслав (від лат. *repudio*, *avi*, *atum*, *are* – відкидати, зневажати).

⁵⁴⁴ Орлик помилково написав „*francumer*”. Безперечно, мав на увазі „*fraucumer*”, поняття це означає групу з кількох чи кільканадцяти жінок, які належали до оточення королеви або заможної придворні дами. „Фрауцимер” жінки вищого стану складався із гаптарок, гардеробних, над якими мала верх така важлива фігура, як пані столова (*Słownik języka polskiego...*, Warszawa 1965, т. II, s. 971).

⁵⁴⁵ *suspiciyi* – підозри (макаронізм від лат. *suspicio*, *onis*, *f.* – підозра).

порушити приязні царя його милости, яка *зав'язується між*⁵⁴⁶ його царською милістю і Францією, однак *мовчати*⁵⁴⁷ – немудра рація.

8/27 У неділю був перший раз у французькій каплиці на месі, повернувшись з Галації. Після богослужіння *звернулися*⁵⁴⁸ до мене французи

334 (арх.)

299 О

з повторним своїм проханням про карету. Після полудня, між третьою і четвертою [годиною], о кіндії, проходжався я із паном консулом минулим французьким до ліворнійського жида Рафаеля Вілерояля, який нас гостинно прийняв.

9/28 У понеділок нічого не було *ad notandum*, тільки що довідався про прибуття сюди на одному кораблі, який вчора з іншими до тутешнього порту *причалив*⁵⁴⁹, Яна, племінника дидакала, молодого шведського капелана, але не жонатого, який, навчаючись у Венеції і в Римі, заїхав до Мальти, і там упродовж кількох років перебував, священнодійства для греків *целебруючи*⁵⁵⁰ і адмініструючи. Ксьондз-суперіор, тутешній єзуїт, був у мене сьогодні і розповів, що на війну

334 verso (арх.)

300 О

велику непохибно заноситься поміж цезарем і Англією з одного, а з іншого [боку] поміж Францією та Іспанією, і ніби до Камберійського конгресу не дійшло. *Між іншим*⁵⁵¹ і те розповів, ніби новий французький посол, поставлений резидентом Порти, маючи від свого короля переказану князем Ракоці інформацію про близьку війну і йдучи мимо Родосто, де той князь править, наказав кинути якорі і поблизу того міста поставити корабель, до якого, після отримання умовного знаку, їздив той же князь і розмовляв із послом кілька годин, від якого ніби мав узяти *сорок тисяч*⁵⁵² червоних

335 (арх.)

301 О

золотих, надісланих йому французьким королем. Але тим усім розповідям не вірю, оскільки той ксьондз завше обманює, і самі французи мені про те казали,

⁵⁴⁶ *intercedit* – тут: зав'язується між (від лат. *intercedo*, *cessi*, *cessum*, *ěre* – входити, вступати).

⁵⁴⁷ *tacere* – мовчати (від лат. *taceo*, *ui*, *itum*, *ere* – мовчати).

⁵⁴⁸ *convenerunt* – звернулися (від лат. *convenio* *veni*, *ventum*, *ire* – підходити, звертатися).

⁵⁴⁹ *appulit* – причалив (від лат. *appello*, *puli*, *pulsum*, *ěre* – приганяти, причалити).

⁵⁵⁰ *celebruiq* – целебрувати, відправляти урочисте богослужіння (макаронізм від лат. *celebro*, *avi*, *atum*, *are* – прославляти, славити).

⁵⁵¹ *inter ca[te]ra* – між іншим (від лат. *inter* (Acc.) – серед; *caeterus*, *a*, *um* – інший).

⁵⁵² *40 m[illia]* – сорок тисяч (від лат. *mille* – тисяча).

що коли немає газет, то він сам вигадує, komponує і розповсюджує [новини], скрізь розповідаючи, що має про те листи, йому написані.

10/29 У вівторок був я спершу в дидакала, в якого бачився з його небожем, але не міг з ним довго бесідувати, бо відразу ж услід за мною надійшов спершу грек Малакі, а потім ксьондз-суперіор; я зрозумів лише, що він має знову повернутися на Мальту, але дидакал, дядько його, великий

335 verso (арх.)

302 O

за нього страх має, боячись, аби турки не довідалися, що приїхав із Мальти і що [там він] на службі перебуває. Забавившись трохи там у дидакала, пішов [від нього] і навідав колишнього англійського консула.

11/30 У середу казав я Каролеві, який на пропасницю хворіє, кров пустити; він у минулу суботу вживав *блювотний* [засіб]⁵⁵³, і хоча стихилась *сильна пропасниця*⁵⁵⁴, однак внутрішня лихоманка триває [й далі], для припинення і викорінення якої потрібне було пускання крові. Надвечір після кіндії ходив я до пана Фабера, француза, аби дізнатися, як я маю робити вино на французький манір⁵⁵⁵.

336 (арх.)

303 O

October według stare[g]o kal[endarza] Жовтень за старим календрем

12/1 У четвер, у день заступництва Пресвятої Діви, дав я на Службу Божу і на паракліс⁵⁵⁶, і скільки міг, на славу Матері Божої, моєї заступниці, відправив на її честь урочистість, яку греки не відзначають і в книгах своїх не мають, і не знають її. Після служби Божої запросив до себе старого тутешнього попа з церкви Константина та одного законника, *за походженням*⁵⁵⁷ серба, з гори Афонської, з монастиря святого Павла Сербського, в присутності яких прийшов до мене мій дорогий протосингел

⁵⁵³ *vomitiorium* – блювотний [засіб] (від лат. vomitōrius, a, um – блювотний).

⁵⁵⁴ *febris firma* – сильна пропасниця (від лат. febris, is, f. – гарячка; firmus, a, um – сильний).

⁵⁵⁵ У рукописі – *robić wino manierą francuską*.

⁵⁵⁶ Паракліс – ревна молитва, канон Богородиці, який співають у вівторок на Вечірні; молитва, у якій віряни в скорботі благають про допомогу і заступництво Пресвятої Богородиці (Antoni Markunas, Tamara Uczitel, *Leksykon chrześcijaństwa...*, s. 159, 168).

⁵⁵⁷ *natione* – за походженням (від лат. natio, onis, f. – походження, плем'я)

336 verso (арх.)**304 О**

синайський, отець Кирило Львівський, земляк, який ще в місяці січні, поїхавши звідси для зібрання милостині на свій Синайський монастир, отепер щойно повернувся і приємним у мене був гостем, бо ж люблю його за зразкове життя, і що з наших будучи країв, особливу до мене має *прихильність*⁵⁵⁸. Затримав я його тоді на обід, і казав для нього зготувати [їжу] з маслом і з рибою, а сам м'ясний обід спожив, із отцем тутешнім протопопом мізерним, тому що *назву*⁵⁵⁹ тієї

337 (арх.)**305 О**

гідности на собі носить, а прибутку жодного і пошани, належної характерові своєму, не має, ані навіть єпархії, ані церкви, і так само, як інші попи, коли собі заорендує яку церкву в митрополита на рік, у тій самій до закінчення річного терміну служить, і, маючи з неї дохід, живе. Спілкуючись з ним і з отцем протосингелом синайським про різні речі, пригадав я собі, що коли виїжджав був із Галації, і коли вже за село виїхав, при закінченні садів на самому до села в'їзді і виїзді, між двома в'юнкими деревами по обох сторонах дороги, які стоять при перелазах, відізвався візник мій, за мною ззаду їдучи, що

337 verso (арх.)**306 О**

греки, галацітські мешканці, тим самим деревам кланяючись, схиляються перед ними. Прощаючись, свічки до них прикріплюють, чому я не вірячи, питав мого господаря, який за село нас пішки супроводжував, чи се насправді було; відповів він мені ствердно, пояснюючи се тим, що до тих дерев ходять священики із процесією на ті свята, яким церкви присвячені й [на честь яких] названі, і маючи зі собою частку від просфори, читають перед тими деревами Євангеліє і паракліс Пресвятій Діві відправляють, а потім у дереві, вивертівши свердлом дірку, вкладають туди ті

338 (арх.)**307 О**

частки від опріснока і забивають ті дірки гвіздком; однак коли я запитував, для чого чинили ті заботони, відповів мені: щоб до села не входили хвороби, щоб гради виноградні сади не побивали і щоб у їхніх полях та в садах були урожаї. Подивувавшись тій глупоті і таким великим заботонам, не повірив тому сповна, аж, ночуючи у фільварку монастиря святої Анастасії, почув від священика того ж монастиря отця Йоахима, що мені те все розповів і додав,

⁵⁵⁸ *inclinaciq* – прихильність (макаронізм від лат. inclinatio, onis, f. – схильність).

⁵⁵⁹ *nomen* – назва (від лат. nomen, inis, n. – ім'я, назва).

що всюди по селах так чинять; те ж саме мені потвердив отець єрусалимський протосингел, і признався мені, що й сам

338 verso (арх.)

308 О

був у Галаціті на тій процесії і бачив на власні очі ту дурну церемонію. Однак протопіп, коли його питав, чи знає про те, таївся переді мною, очевидно соромлячись так шалено розповсюджених забобонів у народі своєму, бо ж він, *між іншим*⁵⁶⁰, *чернець*⁵⁶¹ і трохи вчився, та і тепер ще продовжує свої студії, в дидаскала тутешнього слухаючи філософію.

13/2 У п'ятницю, 14/3 у суботу, 15/4 у неділю, 16/5 у понеділок, 17/6 у вівторок нічого зовсім *non occurrebat*.

18/7 У середу був у мене пан Джонс, колишній англійський консул, і

339 (арх.)

309 О

забавився зі мною в короткій розмові з годину.

19/8 У четвер повернувся паша зі своєї кампанії, яку десь там за Азовом з військом упродовж цілого літа продовжував, спостерігаючи московські маневри та стережучи свої кордони. Приїзд його сюди був без великого триумфу, тільки що яничари виходили своїми ротами для його зустрічі, і коли заїхав до міста, дали салют із трьох гармат.

20/9 У п'ятницю рознеслося тут, що Кучук Ахмет отримав наказ від Порти, щоб 1000 сейменів завербував і був готовий до маршу, також і про те, що три військові кораблі, мають

339 verso (арх.)

310 О

сюди прийти до порту для забрання олова і пороху і перевезення того [всього] до Стамбула; не знаю, що з того буде – *гадаю*⁵⁶², що *мучаться гори, а народжується жалюгідна миша*⁵⁶³ – так як минулого року з таких великих препаратив⁵⁶⁴.

21/10 У суботу нічого не було *ad notandum*.

22/11 У неділю в день патрона мого Пилипа дав на дві Служби Божі, з яких одну вислухав у [церкві] святого Константина, а другу у [церкві] святого

⁵⁶⁰ *inter ca[et]era* – між іншим (від лат. inter (Acc., Abl.) – між; caeterus, a, um – інший).

⁵⁶¹ *monaculus* – чернець (від лат. monaculus, i, m. – чернець).

⁵⁶² *pono* – гадаю (від лат. pono, posui, positum, ēre – класти, вважати).

⁵⁶³ *Parturiunt montes, nascitur ridiculus mus* – „Гори в пологах важких, а родиться... мишка маленька” (переклад із лат. Андрія Содомори), – цитата із твору Квінта Горация Флакка *Про поетичне мистецтво*.

⁵⁶⁴ *preparamentow* – приготувань (макаронізм від мальт. preparament – приготування).

Антонія, дякуючи Богові моєму Всемогутньому за великі його безкінечні і незлічені ласки, що через великі гріхи

340 (арх.)

311 O

мої незлічені не вкоротив днів життя мого, але продовжив мій вік до сього дня, оберігаючи мене своєю милістю і ласкою в таких великих невдачах і небезпеках, і прохаючи, і до маєстату Його Господнього молячись, аби мене і в наступні часи [згідно зі] Своєю святою волею і на хвалу Свою святу зберігав, не пам'ятаючи злих учинків і неправоти моєї. Той день мого патрона і [день] народження відзначив я інкогніто, без жодних бенкетів і церемоній. *Хай буде благословенне ім'я Господнє віднині і навіки*⁵⁶⁵.

Був я того ж дня у пана Росета, французького купця, з візитом, а також через сукно

340 verso (арх.)

312 O

англійське. Показав мені тоді його штуку кармазинового кольору, яке в хаті і при заході сонця здавалося мені гладеньким і добрим, зокрема коли мене словом своїм запевнив, що є правдиво англійське; обіцяв я завтра по нього прислати.

23/12 У понеділок посилав я Кароля зранку до пана Росета по вчорашнє сукно, щоб мені його пів сьомих ліктя⁵⁶⁶ отримав на кунтуш, на спідні речі, але коли [він] мені його приніс, я спостеріг, але запізно, що мене ошукано, бо ж сукно те грубе і не надається на кунтуш уживати, хіба на опанчу.

Сьогодні вийшло таїнових 30 днів.

NB

341 (арх.)

313 O

24/13 У вівторок нічого не було *ad notandum*.

[Перпендикулярно до всього тексту – на полі праворуч нотатка:]

NB 24/13 Від сьогоднішнього дня починається таїн на 30 днів, на який написав і дав Каролеві до Гумрукчи квит.

25/14 У середу був у грецького купця Хаджі Яна, щоб купити сукно, од якого, коли я повертався до господи, зустрів мене на дорозі жид, повідомляючи, що пан Стефансон, англійський консул, пильно на мене чекає у моїй

⁵⁶⁵ *Sit nomen Domini benedictum ex hoc et usque insaeculum* – „Нехай буде благословенне Господнє ім'я відтепер і навіки” (Псалом 113: 2; український переклад Івана Огієнка).

⁵⁶⁶ Лікоть – міра, „лікоть львівський і краківський = 0,59 м” (*Miary i wagi tureckie. Miary pojemności*, w: Andrzej Dziubiński, *Na szlakach Orientu. Handel między Polską a imperium Osmańskim w XVI–XVIII wieku...*, s. 291).

господі; здогадався я тоді, що має він до мене листи зі Стамбула від його милости пана англійського посла; і не помилився я у своїй здогадці, коли з моїм поверненням до господи він віддав мені пакетик листів, у якому я знайшов, окрім епістоли його милости пана посла, листа від мого сина Григорія з Кракова, в серпні написаний, у якому

341 verso (арх.)

314 О

те мені повідомляє іменем її милости, що 100 червоних венецьких відібрала її милість від його милости пана Сенсафорена, англійського посла, який при віденському дворі перебуває, які я звідси послав, що купець пан Бенґлі чинив велику прикрість її милості за позичені 2000 талерів, не бажаючи задовольнитися моїм *запевненням*⁵⁶⁷, яке я звідси послав до Стамбула до рук комісара його на руки його милости капітана де Клуара. Пише тоді до мене той же пан Бенґлі, прохаючи мене, аби той борг виплатив до рук того, кому зі своїх приятелів він довірить там у Стамбулі.

342 (арх.)

315 О

Притому повідомляє мені і те мій син, що її милість, невплатою того боргу стурбована, захворіла і мало не зомліла в костелі, що моє серце нестерпним жалем вразило. Що він перебуває у Кракові і чекає від мене розпорядження, якщо я скажу йому їхати до мене. Що сейм відкладено до жовтня, про який сумніваються, щоб мав позитивне завершення для пруського короля, який претендує, щоб Річ Посполита визнала його за пруського короля, також і для якогось інтересу царя його милости. Що Настуся, донька моя укохана, вже рік минув, як уклала шлюб з генералом паном Стенфліхтом, і Господь

342 verso (арх.)

316 О

Бог їх з великого милосердя свого обдарував сином, а мене онуком, який називається Кароль Густав, який нехай на славу Його святу щасливо росте. Але те мене не втішає, що той шлюб благословив проклятий міністр Лютерський. Весілля справили інкогніто в Польщі, у пана Венгерського у Горі, як уважаю, шість миль від Вроцлава, на якому ані її милість моя дружина, ані жоден із дітей моїх на тому весіллі не були; і не знали вони, і аж у сей час її милість довідалася, коли та пара наймиліша, перед тим від нас

⁵⁶⁷ *assekuracja* – гарантією, запевненням (макаронізм від лат. *asecuratio*, *onis*, f. – убезпечення).

343 (арх.)**317 О**

на той шлюб поблагословлена, приїхала до Кракова по благословіння від її милости матері своєї, *як написано на роду*⁵⁶⁸. Нехай тоді Бог їх благословить на довгі літа, і розмножить із них родину на славу свою. Його милість пан посол англійський пише до мене, що розповів візиріві про брутальність і варварство тутешнього мулли, що мене не хотів звідси під час „повітря” випустити до Галацїти, і що візир писав до нього, ганячи його за те суворо, і наказуючи, аби мене нічим не важився порочити. Про мої справи ще з візиром він не радився, чекаючи на авдієнцію,

343 verso (арх.)**318 О**

яку має в нього відбутися, але не може дочекатися, хоча часто про неї просить, для котрої обіцяв пан візир їхати до села Белграда *по сусідству*⁵⁶⁹ зі Стамбулом, де зараз його милість пан посол через „повітря”, яке в Стамбулі шаленіє, резидує; а коли то буде, не може знати; я, однак, тут сим нещасливим таким довгим вигнанням пригнічуюсь.

26/15 У четвер прогулювався я надвечір спершу до дидаскала, а потім до пана Джонса, де застав пана англійського консула, купців Фрея і Вітштейна, які розмовляли після прогулянки до паші, в якого були сьогодні з привітанням;

344 (арх.)**319 О**

посидів тоді з ними з годину, потім повернувся до моєї господи, а швидше – до ув'язнення.

Сьогодні довідався, що ксьондз-суперіор від'їхав учора до Смирни, і сьогодні на його місце звідти інший приїхав, але ані зі мною, ані з англійцями, ані з деякими французами не попрощався, і значну по собі в тому показав, подивувавши багатьох, *невихованість*⁵⁷⁰.

27/16 У п'ятницю, **28/17** у суботу нічого не було *ad notandum*.

29/18 У неділю на святого Луки, в день народження моєї укоханої донечки Марисеньки, дав на Службу Божу і вислухав її з думкою, аби

⁵⁶⁸ *sic erat in fatis* – так написано на роду, досл.: так було в долі (від лат. *sic* – так; *sum, fui*, –, *esse* – бути; *in* (Acc., Abl.) – в, на; *fatum*, *i, n.* – доля).

⁵⁶⁹ *in vicinia* – по сусідству, поблизу (від лат. *vicinia*, *ae, f.* – сусідство).

⁵⁷⁰ *incivilitatem* – невихованість (від лат. *incivilitas*, *atis, f.* – грубість, невихованість).

344 verso (арх.)**320 О**

її Бог поблагословив щасливим зростанням, довгими літами, різними цнотами і щастям на хвалу свою святу. Народилася вона на *острові* Рюген⁵⁷¹ в році 1715 *сього дня*⁵⁷², тримав її до хреста від особи Короля його милости Станіслава його милість пан генерал Понятовський, а від особи королеви її милости Шведської Ульріки Елеонори її милість пані фельдмаршалова графиня Рейншельдова, отож, виповнилося їй сьогодні дев'ять років, а народилася підчас самої облоги Штрансульда⁵⁷³ військами данськими, пруськими і саксонськими.

30/19 У понеділок нічого не було *ad notandum*.

31/20 У вівторок надвечір приніс мені

345 (арх.)**321 О**

жид, кравець, зі сином своїм пару кунтушів ново пошитих: один на рисячому, а другий на лисячому хутрі. Сі тоді жиди, батько з сином, власне в той час захворіли на „повітря”, коли я з англійським консулом виїжджав звідси до Галаціти, і дізнались ми сьогодні тимчасом, що один із них, син, уже був заражений моровим повітрям і мав прикмети того під правою пахвою і на пальці правої руки у той час, коли мені приносив пару білих жупанів на літо; і сидючи в господі моїй, поправляв їх, де було зле пошито, і ледве міг завершити ту свою роботу через біль, який його діймав, і як тільки повернувся

345 verso (арх.)**322 О**

до свого дому, то й звалився на ліжко. Коли я почув про се, аж шкіра на мені затремтіла від страху, віддав тоді всемогутньому Богові подяку, що мене своєю ласкою і безкінечним милосердям зберіг зі сином і моїми людьми від тієї своєї участі і не обірвав днів життя мого в сьому чужому краї, за що нехай буде уславлений навіки.

⁵⁷¹ *insule* – острові (макаронізм від лат. *insula*, ае, f. острів); о. Рюген (Руян) – острів у Балтійському морі.

⁵⁷² *huius [die]* – цього [дня] (від лат. *hic*, *haec*, *hoc* – цей, ця, це).

⁵⁷³ Штральзунд (Странсульд) – приморське місто у пруській провінції Померанія. Назва міста походить від назви протоки Штрелазунда, яка відділяє острів Рюген від материка. У місті є ратуша з XIV ст. з музеєм, церква святого Миколи з XV ст., церква Марії з XV ст., а також церква святого Якова, орнаментована чорним глазуrom та живописом Тішбейна. У Кароля Естрайхера знаходимо тільки згадку про місто Stralsund (Karol Estreicher, *Bibliografia polska*, Wyd. Stanisław Estreicher, Kraków 1933, t. XXXIX, s. 319). 2. Stranzuld – твердиня Карла XII над Балтійським морем, куди він перебрався із Туреччини і де мав намір зорганізувати нові військові виправи (*Encyklopedyja powszechna [Orgelbranda]...*, t. 23, s. 959).

Я носив ті білі жупани у Галаціті ціле літо, і то упродовж цілого місяця вересня, нічого не знаючи про повітряну заразу тих жидів, і коли їх питав сьогодні,

346 (арх.)

323 О

чому про те мене не попередили, відповіли погани, що коли б я про те знав, то відмовився б від жупанів; і міг би схопити [ту заразу], а схопивши, міг би захворіти на ту саму хворобу.

November⁵⁷⁴ według n[owego] kal[endarza]

Листопад за новим календарем

1/21 У середу рано, о восьмій годині прийшовши до мене французький перекладач від свого консула, повідомивши мене, що новий французький консул уже прибув до тутешнього порту і просив мене іменем старого консула і всієї тутешньої компанії про карету для запровадження дружини

346 verso (арх.)

324 О

нового консула спершу до церкви, а потім до господи, що з охотою я вчинив і відразу ж послав до моря свою карету, де в порту ціла компанія тутешніх французьких купців почала виходити для привітання, вшанування та прийняття свого нового консула; а коли він висаджувався з корабля, давали салюти зі всіх французьких кораблів, які тут є в порту, – з гармат.

2/22 У четвер перед полуднем прислав до мене новий французький консул свого перекладача, повідомляючи, що має прислати до мене по обіді депутата задля віддання мені чести

347 (арх.)

325 О

і з подякою за карету. Після посланця тоді о третій годині був у мене той депутат з компліментом, запевняючи мене іменем консула, що захоче зі мною контактувати, з відданням усіх почестей, ліпше, ніж його попередник, який на початку приїзду мого до Салонік жодного разу не хотів у мене побувати, на подив і на згіршення всіх тутешніх французів, які на його манери взоруючи, не бували в мене. Коли ж той дидаascal пішов, хутко прийшло до мене п'ятеро

⁵⁷⁴ *November* – листопад (лат. November, bris, m. – листопад).

французів, із силветок своїх, але не з імени мені знайомих, яких віз мимо їдучи [зупинився]; виправдовували вони пана Росета, французького купця
347 verso (арх.)

326 О

тутешнього, найпершого і найзначнішого, що не міг мені вчинити разом із ними гідного пошанівку, – через слабкість свого здоров'я. Після їхнього від'їзду пішов я на вечірню та на панахиду, яку сказав відправити за мого наймилішого сина, небіжчика Якова (Якуба) безцінного, [на честь] імени його і на честь дня народження, який припадає на завтра, згідно зі старим календарем.

3/23 У п'ятницю, у день святого Якова, патрона наймилішого мого сина Якова дав на дві служби Божі і на панахиду⁵⁷⁵ за святу його душу, з яких одну вислухав у церкві святого Костянтина і там же панахиду відправив, тобто *жалобне*⁵⁷⁶ богослужіння о другій у церкві святого мученика Теодора, яка

348 (арх.)

327 О

була також *акцією подяки*⁵⁷⁷ Господові Богові всемогутньому за мене в подружньому стані до сього часу, хоча у великих клопотах й нещасті, [але] з наймилішою моєю дружиною; що живих нас зберіг, рятуючи й захищаючи від великих для життя й чести небезпек, коли того ж власне дня на святого Якова-апостола зв'язок подружній священицьким благословінням і шлюбом був стверджений року 1698-го. Наймиліший же син мій Яків (Якуб) народився в Бендерах року 1711 сього ж дня 23-го; помер же у Вроцлаві року 1721-го місяця травня, дня 4-го. А так нам сьогодні, як у подружжі живемо, закінчилось 26 років, за що хай буде [Господь] навіки уславлений.

348 verso (арх.)

328 О

Синові ж моєму наймилішому виповнилося б 13 років, але важко волі Божій противитися; взяв його до хвали Своєї, *бо душа його сподобалася Господові*⁵⁷⁸, а мені залишив нескінченний жаль, тим більший, що [Яків] більшої був від усіх дітей надії завдяки незвичайному розуму, кмітливості та розторопності.

⁵⁷⁵ Панахида – церковна служба, яка здійснюється над тілом померлого або в річницю його смерті. Церква здійснює також загальні та вселенські панахиди, в яких згадуються всі померлі гідною християнською смертю, а також ті, хто помер несподівано без церковного благословення. Вселенські панахиди бувають до 8 разів у році (Antoni Markunas, Tamara Uczitel, *Leksykon chrześcijaństwa...*, s. 157).

⁵⁷⁶ *exequialne* – жалобне (макаронізм від лат. ex(s)equalis, e – поховальний, жалобний).

⁵⁷⁷ *gratiarum actoria* – акцією подяки (від лат. gratia, ae, f. – прихильність, вдячність; actoria, ae, f. – активна).

⁵⁷⁸ *quoniam placuit D[omi]no Anima Eius* – бо душа його сподобалася Господу (від лат. quoniam – бо; placeo, cui, citum, ēre – подобатися, цінуватися; dominus, i, m. – господар, Господь; anima, ae, f. – душа; is, ea, id – цей (він)).

*Спочиватиме*⁵⁷⁹ тоді *в мирі*⁵⁸⁰ мій любий, мій єдиний аморек і нехай він за нас маєстат Божий благає. Мав у себе на обіді духовного отця і споживав разом із ним *хліб смутку і болю*⁵⁸¹.

4/24 У суботу пополудню був я із візитом у нового французького консула, що прийняв

349 (арх.)

329 О

мене з великим гонором; дякував мені зі своєю дружиною за надання їм карети з кіньми, а коли там сидів, прибуло три турецькі військові кораблі від флоту до тутешнього порту, щоб забрати тут амуніцію, таку, як порох та олово, і запровадити їх до Константинополя. Той консул видався мені гречнішим від попереднього і з багатшим досвідом. Добре вміє по латині, бо був секретарем французького посольства до Порти Отоманської, і в Стамбулі довго мешкав при послі, але не хотів ані слова до мене по латині вимовити, тож ціла розмова наша була по-французьки, і мусив я із ним, як міг, і з його дружиною, а також із французькими купцями, яких

349 verso (арх.)

330 О

не мало було, спілкуватися по-французьки.

5/25 У неділю хотів я бути на службі у французькій каплиці, і сидів там у ксьондза-суперіора (якого сьогодні вперше привітав) дві години, чекаючи нового французького консула, однак, коли вже була одинадцята година, і не бачачи прикмет його прибуття, мусив повернутися до господи, виправдавшись перед ксьондзом-суперіором, що маю справи. До того, однак, завше служба була о дев'ятій годині, коли попередній консул був знаменитий, і не мав перешкоди до прибуття на службу о звичній годині. Пригадав собі сьогодні те, що забув

350 (арх.)

331 О

занотувати, що попередній англійський консул пан Джонс, будучи в п'ятницю 3/23 *сього дня*⁵⁸², повідомив мене, що англійський король мав померти, але ще чекають про се підтвердження⁵⁸³. Був би той рік фатальним для королів,

⁵⁷⁹ *requiescat* – спочиватиме (від лат. *requiesco*, *quievi*, *quietum*, *ěre* – спочити).

⁵⁸⁰ *in pace* – в мирі (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *paх*, *cis*, *f.* – мир).

⁵⁸¹ *panem maeroris et doloris* – хліб смутку і болю (від лат. *panis*, *is*, *m.*; *maeror*, *oris*, *m.* – смуток; *dolor*, *oris*, *m.* – біль).

⁵⁸² *huius [die]* – цього [дня], нині (від лат. *hic*, *haec*, *hoc* – цей, ця, це).

⁵⁸³ Король Великої Британії та Ірландії Георг I помер тільки у 1727 році.

коли б двох їх не стало, оскільки спершу *певніше певного*⁵⁸⁴ помер молодий еспанський король у *розквіті*⁵⁸⁵ свого віку, і батько *знову мусив узяти на себе тягар королювання, поки не подорослішає*⁵⁸⁶ молодший його син⁵⁸⁷, а отепер вже і другий [володар], англійський, помер би. Зрештою, не дивно. *Кому судилося народитися, той і померти має*⁵⁸⁸. Засівно смерть королів зі слугами без жодного розрізнення хапає.

Запрошував я сьогодні до себе на обід пана дидаскала із небожем його,

350 verso (арх.)

332 О

Мальтійським попом, але виправдався мені постом, оскільки греки два тижні найсильніше тут, у Салоніках, постяться до святого Димитрія, що його іменини завтра випадають, і святі *реліквії*⁵⁸⁹ якого миро з себе точать. Допоки турецька *нечестивість*⁵⁹⁰ не взяла того міста, [реліквії] тут зоставалися, однак, де вони тепер, того жоден не може знати.

6/26 У понеділок був я на богослужінні в катедральній церкві в день торжества святого Димитрія, де літургію відправляв сам понтифік, тутешній митрополит, в асистуванні чотирьох єпископів своєї дієцезії; після богослужіння мене було запрошено до того ж митрополита, що частував мене горілкою і кавою та дякував, що я прибув на Службу [Божу]; а ще просив мене вибачити, що, повернувшись

351 (арх.)

333 О

зі Стамбула, до сього часу через свої справи не міг ще бути в мене, обіцяючи звільнившись від них, навідати мене. Після полудня близько кіндії відвідав мене уперше грецький капелан із Мальти, що прибув сюди до своїх

⁵⁸⁴ *certo certius* – певніше певного (від лат. certo (adv.) – певно; certius (adv., Gr. comp.) – певніше).

⁵⁸⁵ *in flore* – у розквіті (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; flos, oris, m. – квітка, цвіт).

⁵⁸⁶ *reassumere habenas regni, ad maioritatem* – мусив знову взяти на себе пута королювання, поки подорослішає (від лат. reassumo, assumo, sumpsi, sumptum, ēre – знову приймати; habena, ae, f. – пута, кайдани; majoritas, atis, f. – дорослішання).

⁵⁸⁷ Луїс I Еспанський помер у серпні 1724 у віці 17 років, пробувши на троні лише 7 місяців. Його батько, Філіп V, який раніше зрікся престолу на його користь, відновив правління і правив до своєї смерті у 1746 році; наступнику Філіпа, Фердинанду VI, було тоді 33 роки.

⁵⁸⁸ *Cui nasci contigit mori restat* – Кому судилося народитися, той і померти має (від лат. qui, quae, quod – який; nascor, natus sum, nasci – народжуватися; contingo, tigi, tactum, ēre досягати; morior, mortuus sum, mori – помирати; resto, stiti, –, are – залишається).

⁵⁸⁹ *reliquiae* – останки (від лат. reliquiae, arum, f. – останки; моці).

⁵⁹⁰ *impietas* – нечестивість (від лат. impietas, atis, f. – нечестивість).

родичів у Салоніках, *паном*⁵⁹¹ *манудуктором*⁵⁹² якого був його вуйко, тутешній дидаскал. Запросив я їх обох на обід на завтрашній день.

7/27 Сьогодні, у вівторок, греки святкували іменини мученика Нестора, як свого знаного *земляка*⁵⁹³ і *співзаступника*⁵⁹⁴, оскільки він тут народився, і разом зі святим Димитрієм тут мученицьку корону отримав. Запрошені вчорашні гості були в мене на обіді.

8/28 У середу вже надвечір,

351 verso (арх.)

334 О

перед заходом сонця, прислав до мене новий французький консул свого перекладача, даючи мені знати, що хоче бути в мене з візитом, але що було вже запізно, а я для прийняття його жодної не мав готовності, [то] виправдався написанням листів до Стамбула, оскільки й насправді застав мене той перекладач над писанням листа по-французьки до його милости пана англійського посла і запросив пана консула на завтрашній день о десятій годині.

9/29 У четвер о десятій годині був у мене пан консул французький і затримавшись у мене з годинку на різних розмовах та частуванні

352 (арх.)

335 О

з конфітурами та горілкою, пішов із великими обіцянками і пристойними французькими компліментами.

10/30 у п'ятницю, **11/31** у суботу нічого не було *ad notandum*.

November według s[tarego] k[alendarza]

Листопад за старим календарем

12/1 У неділю, вислухавши Службу Божу в церкві святого Костянтина, був я на богослужінні у французькій каплиці, де залишився вже по євангелії на проповідь, і тому не хотів заходити до церкви всередину, але в захристії хотів вислухати і казання, і службу, але застережливий консул просив мене до

⁵⁹¹ *domino* – паном (від лат.)

⁵⁹² *manuductore* – керівником (від лат. *manuductor*, *oris*, *m.* – керівник, церк.: наставник послушників в ордені (катол.); керівник церковного хору (правосл.)).

⁵⁹³ *conciuem* – земляка (від лат. *conciuis*, *is*, *m.* – земляк, співгромадянин).

⁵⁹⁴ *compatrona* – співзаступника (макаронізм від лат. *compatrōnus*, *i*, *m.* – спільний заступник).

церкви, аби зайняв стілець, *осібно*⁵⁹⁵ для мене підготовлений, килимом накритий, мусив тоді те зробити, будучи пошанований великими

352 verso (арх.)

336 O

церемоніями, отож, після служби вчинив я той гонор і прохання пані консулової, що її взявши за руку, я вивів її із церкви до [їхньої] господи, де мене консул затримав у себе на обід і частував із великою честю досить добре. Пообіди трохи відпочили і я пішов; зайшов до англійського консула, в якого застав англійських та французьких купців [і], розважившись спілкуванням із ними з годину, повернувся до господи.

13/2 У понеділок був я вперше у паші після його повернення з кампанії, але, оскільки він був зайнятий написанням листів,

354 (арх.)

337 O

запрошував мене на завтрашній день. Однак, повертаючись від паші, зайшов до Яничар-аги, і відвідав його вперше; але почув від нього невтішну новину, що візир наказав був видати Московії моє Запорозьке військо; і написав про те до хана; а той наказ сей хотів виконати, але Ширини⁵⁹⁶ і ціла держава Кримська

⁵⁹⁵ *ex opposito* – навпроти, осібно, окремо (від лат. *ex* (Abl.) – з, від; *oppositus*, а, um – протилежний).

⁵⁹⁶ Ширини – „Szyrynowie (Zrini) herbu własnego” – саме так презентує цей магнатський, потужний колись рід *Złota księga szlachty polskiej* (Золота книга польської шляхти), наголошуючи, що герб роду завжди був той самий, а прізвище упродовж століть зазнало еволюції: „Zrinyi – Serini – Serin – Schirin – Szyryn” (т. 4, s. 375). Рід слов’янського походження, колискою якого є Хорватія. Прізвище походить від містечка та замку Зрін в Хорватії повіту „Зрінове поле”. Було кілька відгалужень цього роду: угорська (згодом вигасла), литовська, юзефовська, германовська, подольська та ін. Про найславнішу представницю згаслої угорської лінії залишилась особливо поетична історія, яку ймовірно мав би знати Пилип Орлик. Йдеться про Гелену Зріні, „божище Угорщини”, матір Ференца II Ракоці, з яким знався і листувався Орлик. Гелена Зріні ушавилася небувалою сміливістю, мужністю, а її ціле життя було „пасмом героїзму і недолі” (т. 4, s. 380). Другий шлюб із графом Емериком Текелі приніс їй на короткий час корону Угорщини: султан Махмуд IV оголосив її чоловіка королем Угорщини, а сейм у Кошицях віддав йому честь як монархові. Але королівська діядема на достойному чолі Гелени „була радше терновим вінцем, ніж символом тріумфу, може тому, що апостольську корону святого Штефана отримала вона не із рук князя Апостолів, але з волі наступника пророка невірних” (т. 4, s. 380). Вона була неодмінною супутницею свого чоловіка в його боях із Австрією, виявила дива героїзму та мужности. Померла на вигнанні, на берегах Босфору, в палаці падишаха Османів. Король Емерик постановив завдати нищівного удару Габсбурзькій потузі і під проводом великого візира Кара-Мустафи в 1683 році скерував свої війська під Відень. Після розгрому турків королем Яном Собеським король Емерик був змушений емігрувати до Царгорода, а сейм у Пресбурзі скинув його з трону. Ще раз, у 1698 році він спробував перетягнути Угорщину на свій бік, але вже в наступному році був назавжди вигнаний із країни; помер 13 вересня 1705 року в Нікомедії в Малій Азії у віці 47 років, похований там же на вірменському цвинтарі. Із подільської лінії на Поділлі *Золота книга польської шляхти* з особливою

повстала через се супроти хана; і скинули його з ханства, а війська не видали і писали про те до Порти, що його будуть боронити, просячи, ото ж, про іншого хана, а найбільше про Девлет Гірея, що його Порта казала була спровадити з Секізу, тобто із острова Хіоса⁵⁹⁷, до Стамбулу, але він відмовився від того титулу, не бажаючи його

353 verso (арх.)

338 О

знову прийняти⁵⁹⁸; тому Порта його брата, іменем [залишено порожнє місце для імені] Гірей, послала на ханство. Забавився зі мною на різних бесідах той Янчар-ага понад годину, якими мене розважив, бо ж є людиною немалого *досвіду*⁵⁹⁹ і на війнах бувалий.

14/3 У вівторок, 15/4 у середу, 16/5 у четвер, 17/6 у п'ятницю нічого не було *ad notandum*.

18/7 У суботу запросив я французького консула до себе на завтра на обід разом із її милістю його, але той відмовився через слабкість здоров'я її, обіцяв, однак, винагородити мене і без фасону сам до мене прийти зі своєю дружиною, просити супу.

354 (арх.)

339 О

Однак щоб [усе] те не перетворилося у непотріб, що був приготував для прийняття їх, то запросив на їхнє місце пана англійського консула з його родиною, пана Джонса, колишнього консула, також англійського, Вінштейна і тлумача, аби завтра в мене той самий обід спожили.

пошаною пише про нащадка в 9 поколінні Яна, який був високоосвіченою людиною, закінчив Віленський університет, був глибоко шанованим, бо його цнотливе життя було „повне тихих заслуг і посвяти задля інших” (т. 4, с. 387). У томі 5му *Золота книга польської шляхти* подає також інформацію про подільсько-галицьку галузку роду – „Szygynowie (Zrini) herbu własnego” (т. 5, с. 331–332). Найбільше похвальних слів знаходимо на адресу Петра Ширина, нащадка галузки цього роду у 8 поколінні, який успадкував Борщів, Губин та Миколаївку з прилеглими землями, був «світлою людиною», завжди веселий, а „всуперуч фізичним та моральним проблемам завжди задоволений”, уславився як „правдива оздоба товариств” (т. 5, с. 332). Він мешкав у власному палаці в Кракові. Важаю, що Пилип Орлик, пишучи *Ширіни і ціла держава Кримська*, мав на увазі нащадків угорської лінії цього роду, яка була близькою до правителів Криму (т. 4, с. 380). (*Złota księga szlachty polskiej*, rocz. IV, Poznań 1882, s. 374–388; rocz. V, Poznań 1883, s. 374–388).

⁵⁹⁷ Острів Хіос (Chios, гр. Χίος, лат. Chius) – острів у Греції в Егейському морі, біля узбережжя Туреччини. В давнину знаний як „острів купців”, „острів капітанів”.

⁵⁹⁸ *reassumować* – знову прийняти (макаронізм від лат. reassumo, assumo, sumpsī, sumptum, ēre – знову приймати).

⁵⁹⁹ *experienti* – досвіду (макаронізм від лат. experientia, ae, f. – досвід).

19/8 У неділю був я на службі і на проповіді у французькій каплиці, а потім чекав на запрошених гостей у моєї господі, які *в призначену годину*⁶⁰⁰ прийшли до мене і, підживились обідом, розважились до вечора; а коли ми ще сиділи за столом, прийшли до мене з візитом найзначніший тут французький купець Росет зі своїм товаришем.

Того ж дня, перш ніж прийшли гості, перед полуднем

354 verso (арх.)

340 О

принесли мені два листа, зі Серезу один, від pana Нахимовського⁶⁰¹, написаний із Бережан 20 червня, в якому він мені повідомляв, що ще там у pana Сенявського під арештом перебуває, але має всіляку свободу, і що його милість цар направив екстрадицію його на минулий сейм, але Річ Посполита не дозволила її, і що його не раз переконував пан Сенявський, що йому той арешт має вийти на добре, і якому на наступному сеймі у Варшаві має настати кінець. Другий же лист від аги Мустафи Ясінського, ротмістра Ліплянського, який мені повідомляє, що надсилає листа до мене від pana

355 (арх.)

341 О

Нахимовського, і просить мене про свій боржок.

20/9 У понеділок, **21/10** у вівторок нічого не було *ad notandum*, тільки що писав велике листове послання до Стамбула і далі, до Німеччини і до Польщі.

22/11 У середу сплило 30 днів моєму таїнові за жовтень, але його ще зовсім і за вересень не відібрав. Захворів на катар.

23/12 У четвер треба було почати відбирати таїн на 30 днів того місяця, який зараз курсує. Французький депутат приходив до мене, просячи про позику карети з кіньми для запровадження консулової

355 verso (арх.)

342 О

французької до його господи на бенкет, до якого упродовж двох тижнів готувався, бажаючи в себе сьогодні частувати свого нового консула з його жоною

⁶⁰⁰ *ordinaria hora* – тут: у призначену годину (від лат. *ordinarius*, а, um – звичайний, черговий; *hora*, ae, f. – година).

⁶⁰¹ Федір Нахимовський (? – 1758) – український дипломат єврейського походження. Один із найактивніших борців за Україну в 1715–1755 роках. Виконував дипломатичні доручення гетьмана Івана Мазепи, такі, як посольство до короля Станіслава Лещинського під час війни 1708–1709 років. Гетьман Пилип Орлик доручив йому здійснити кілька місій до Запорозжя, Криму й Туреччини, зокрема в 1720 і 1721 роках. Співпрацював також і з Григорієм Орликом. На еміграції він жив у Туреччині (до 1714 року), Швеції та Польщі, де продовжував активно боротися за українську справу. Від 1754 року мешкав у Криму (*Енциклопедія Українознавства*, Львів 1996, т. 5, с. 1721; Сергій Павленко, *Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники...*, с. 145–146).

і всіх, які тут перебувають, французів, але був такий *негречний*⁶⁰², що мені не зробив жодного компліменту і не кликав на той свій бенкет, на який би я ніколи не пішов. Мав я у себе на приватному обіді пана дидаскала і тутешнього протопопа, однак катар мені докучав.

24/13 У п'ятницю я продовжував написання листів, які в попередні дні розпочав писати. Докучав мені катар, який з голови перейшов на груди.

356 (арх.)

343 О

25/14 У суботу на адвентові Запусти⁶⁰³ нікого не мав у себе на обіді, який сам із сином Михайлом спожив приватно; не вечеряв, і ніде того дня не був через катар, який мене діймав.

26/15 У неділю між французькими консулами, старим і новим, зчинився великий катабалик⁶⁰⁴ – із обуренням турків і греків, а то з такої причини: старий консул мешкає ще у своїй господі, у французького купця Росета винайнятій, яка консулятові не належить, де він хоче перебути до весни, коли відкриється навігація на морі, безпечна щодо вітрів, щоб у той час він зміг звідси відчалити

356 verso (арх.)

344 О

і до Франції плисти. Новий [консул], однак, маючи те за зле, що [попередник] не звільняє йому тієї господи, таїв *глибоку образу, заховану в серці*⁶⁰⁵, потаємний гнів; однак сьогодні він знайшов okazію для його вияву, побачивши, що невисоко піднесена хоругва на штандарі, який у господі старого консула ще стоїть, а тут консули мають звичай у неділю і в свята вивішувати і підносити на штандарі хоругву своєї нації, послав до нього своїх людей, аби її наказав вище піднести. Однак, старий консул відправив посланих із тією реплікою, що коли я не є консулом, то й хоругва мені не належить; і хай собі до своєї господи все те пан

⁶⁰² *inavilis* – негречний (від лат. *inavilis*, е – негідний).

⁶⁰³ Запусти адвентові – авторський неологізм: адвент (від лат. *adventus*, us, m. – прихід, надходження) – час радісного очікування, який передує Різдву; така назва періоду в літургійному році побутує серед християн католицької та деяких протестантських церков. У східному християнстві натомість існує Різдвяний піст, який триває 40 днів і називається ще Пилипівським. Запуст – останній день перед кожним із чотирьох довготривалих постів, зокрема, Пилипівським; цього дня готували і споживали багато смачних страв.

⁶⁰⁴ *Катабалик* – зіткнення (від тур. *katabalık* – стиснення, зіткнення) (За *Complementum Thesauri Linguarum Orientalium, Seu Onomasticon Latino-Turcico-Arabico-Persici...*, Viena MDCLXXXVII, p. 224).

⁶⁰⁵ *alta mente repostum vulnus* – глибока образа в серці (від лат. *altus*, a, um – глибокий; *mens*, ntis, f. – серце, розум; *repostus*, a, um – захований; *vulnus*, eris, n. – рана).

357 (арх.)**345 О**

[новий] консул каже забирати. Коли забере, вчинить із ними як захоче, я ж однак не повинен тепер хоругви підносити, ані мати її. Розгнівала та репліка нового консула, який повторно послав до нього вимогу, *владно*⁶⁰⁶ і *зверхньо*⁶⁰⁷ наказуючи, аби наказав піднести хоругву, *інакше*⁶⁰⁸ буде змушений відразу те вчинити. Коли ж старий консул з такою ж відповіддю, як і спершу, відправив посланців, то новий консул наказав із французьких кораблів припровадити 12 матросів з кийками і послав їх до господи старого консула з таким наказом, що коли б не хотів хоругву піднести, щоб у нього як у пня стріляли; [на] що неборак, бачачи, що се не жарт, мусив, збентежений,

357 verso (арх.)**346 О**

те вчинити, що від нього просили. *На додачу*⁶⁰⁹, новий консул хотів гвалтом із господи [його] забрати і в залізо закувати і зі всіма відіслати до Франції, однак єзуїти ублагали його не робити того, однак, послав кур'єра до Стамбула до французького посла, скаржачись на нього, а другий, зі свого боку, „не засипаючи грушки в попелі”, також послав свого кур'єра зі скаргою. Який тієї справи буде епілог, час покаже.

27/16 У понеділок був у мене французький депутат з Росетом, дякуючи за карету, яку йому позичав для запровадження до нього на бенкет французької консулової. Катар мені ще докучав, але, попри се усе я *невпинно*⁶¹⁰ *ладнав*⁶¹¹ листи

358 (арх.)**347 О**

до Стамбула, до Німеччини, до Швеції і до Польщі.

28/17 у вівторок, **29/18** у середу продовжував я ту ж саму [листовну] експедицію⁶¹², під час писання якої надвечір мене навідали старий англійський консул пан Джонс, що на різних дискурсах розважився зі мною годину і далі.

30/19 У четвер рано, десь о десятій годині, був у мене отець Кирило, протосингел Синайської гори, повернувшись зі Серезу, куди їздив для [збирання] милостині на свій синайський монастир. Затримав я його тоді у себе на обід,

⁶⁰⁶ *imperiose* (adv.) – владно (лат.).

⁶⁰⁷ *despitice* (adv.) – зверхньо (лат.).

⁶⁰⁸ *alias* (adv.) – інакше (лат.).

⁶⁰⁹ *insuper* (adv.) – на додачу, більше за те (лат.).

⁶¹⁰ *continuanter* (adv.) – невинно (лат.).

⁶¹¹ *expedire* – ладнати (від лат. *expedio*, *ivi*, *itum*, *ire* – готувати, ладнати).

⁶¹² *expedicia* – ладнання (макаронізм від лат. *expeditio*, *onis*, *f.* – впорядкування). Тут ідеться про цілий комплект листів, які Орлик писав, також і шифруючи. Див. примітку 250.

який із ним спожив; і того ж дня почав я переписувати мою експедицію до візира, до англійського посла, а до інших цифрами, які немало в собі мають трудність,

358 verso (арх.)

348 О

так теж сильно важким і довготривалим писанням виснажували.

December⁶¹³ według nowe[go] kalendarza Грудень за новим календарем

1/20 У п'ятницю, в день народження і патрона мого наймилішого сина Григорія, дав за його здоров'я і за щасливу долю на Службу Божу, яку замовив відправити у церкві святого Антонія Великого, і сам її на честь і хвалу Богу вислухав за нього. А після Служби Божої, коли був у господі, прийшов до мене чернець-диякон з Волині, з Почаївського монастиря, який мандрує до Єрусалима, називається Борецький; він був перед тим за співака в царівни

359 (арх.)

349 О

Єкатеріни, сестри його милости царя, бував у Києві і в Україні, з *послушництва*⁶¹⁴ зі свого монастиря посланий у тому році. Сей мені переповів *мірабілі*⁶¹⁵, які зараз в Україні діються, окрім того, що гетьмана немає і не буде, полковників і всю старшину з України до Москви вивезли, пана Полуботка, чернігівського полковника, знищили, який із суплікою їздив від цілого війська до його милості царя просячи про гетьмана; скарби всі та інші рухомі добра тих же українських полковників для царя відібрано. Москва в Україні усім править і всю її собі підпорядкувала, оскільки загалом все те зараз діється, що небіжчик

359 verso (арх.)

350 О

Мазепа говорив, що має статись. Молодим людям наказано не одружуватися, про яких подекуять, що мають забрати в солдати. Про миргородського полковника розповідав, що також його взято, і не знають, чи живий, чи помер, чи його замордовано. Про прилуцького полковника Горленка, про писаря

⁶¹³ *December* – грудень (лат. December, bris, m. – грудень).

⁶¹⁴ *ex obedientia* – з послушництва (від лат. ex (Acc., Abl.) – з, через; oboedientia, ae, f. – послух, покоря).

⁶¹⁵ *mirabilia* – дивовижі, дива (від лат. mirabilis, e – дивовижний).

Максимовича, і про Антоновича розповідав, що в той час, коли він зостався ще при царівні Єкатерині в Москві, вони були там же і мешкали за Москвою під Дівочим монастирем, де їх, виїжджаючи з Москви після смерти тієї ж царівни, залишив. Коли той чернець пішов, я продовжував переписування цифрових

360 (арх.)

351 О

листів, із яких два переписав: один до фельдмаршала графа Флеммінга, а другий до мого зятя генерала Стенфліхта. Також до pana англійського посла переписав листа по-французьки, потім на вечірні був у церкві святих Костянтина і Олени, розважився аж до ночі довгим співом для швидкого завтрашнього жертвоприношення Пресвятій Діві.

2/21 У суботу, в день жертвоприношення Пресвятій Діві, був я на звичайному богослужінні в тій же самій, що вчора, церкві.

3/22 У неділю ті ж самі отці були в мене на обіді, загалом нічого *non occurrebat*, хіба що написав листа до

360 verso (арх.)

352 О

отця Герасима, чернігівського ченця, [що перебуває] зараз у монастирі руському Святогірському, тобто який на Афонській Горі мешкає.

4/23 У понеділок нічого не було *ad notandum*, тільки що писав листа до барона Стопкена, шведського статського секретаря цифрами.

5/24 У вівторок поїхав звідси диякон чернець почаївський до Афонської Гори до руського монастиря святого Пантелеймона⁶¹⁶, що через нього я передав листа до отця Герасима. Перед полуднем навідали мене пан Еспанет, француз, із ще одним французом.

6/25 У середу, **7/26** у четвер, **8/27** в п'ятницю, **9/28** у суботу, **10/29** у неділю, **11/30** у понеділок нічого *non occurrebat* для вписання.

361 (арх.)

353 О

Продовжував тільки мою [епістолярну] експедицію вдень і вночі, турбуючись, як переправити звідси важливі листи, багато в цифрах, які мене незмірно виснажили і забрали багато часу, зокрема коли були довгими.

⁶¹⁶ У XVIII столітті монастир був у такому занедбаному стані, що в 1726 році у ньому, за свідченням Василя Григоровича-Барського, перебувало тільки двоє болгарських і двоє інших монахів з ігуменом-болгарином. 1735 року монастир було оголошено грецьким.

December według stare[go] kal[endarza] Грудень за старим календарем

12/1 У вівторок присилав французький консул до Кароля свого камердинера⁶¹⁷, просячи про куріпок для оголошеного бенкету, на який запросив він нового консула, прийшовши з ним до *залагодження*⁶¹⁸ [стосунків].

13/2 У середу Кароль, хоча й був хворий, їздив з Іваном у поле на куріпки і повернувся надвечір з уловом – хоча й невеликим; відіслав я тоді вісім куріпок старому французькому консулові на нинішній його бенкет, яких він прийняв із вдячністю.

14/3 У четвер, **15/4** у п'ятницю нічого не мав до занотування тут, продовжував

361 verso (apx.)

354 O

тільки ту ж саму [листовну] експедицію.

16/5 У суботу, дяка Богові, завершив я ту таку довгу експедицію, яка мені досить сприялася, але що ж, *працюємо і нічого не отримуємо*⁶¹⁹.

17/6 У понеділок на святого Миколая за старим календарем був я у церкві, присвяченій його імені, і вислухав у ній святу літургію, яку відправляв єпископ, що належить до тієї Фесалоніцької митрополії, що називається Протословна. Після літургії мене [запросив до себе] пан Евфимій, купець, мій „усуаріус“, де був той же самий єпископ і багато інших; випивши тоді чи скуштувавши горілки і кави, я відразу ж пішов геть, не маючи змоги там сидіти, побоюючись, аби від тепла, бо там топили, не розболілася голова. Повернувшись до господи, позапечатував цілу

362 (apx.)

355 O

експедицію і адресував її на руки його милости пана англійського посла. До кого писав, зазначу те спеціально.

До Великого візира два листи, один у моєму приватному інтересі, просячи про підкріплення для моєї родини, а найбільше про повернення боргу 2000 талерів панові Пренглему, грецькому купцеві у Кракові, який займається своєю комерцією; другий у публічному інтересі, дорікаючи йому політично, що за

⁶¹⁷ Камердинер – старший слуга (Władysław Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1990, s. 391; *Leksykon PWN...*, s. 249).

⁶¹⁸ *complanacyi* – залагодження (макаронізм від лат. *complanatio*, *onis*, *f.* – вирівнювання, згладження).

⁶¹⁹ *laboramus et nihil capimus* – працюємо і нічого не отримуємо (від лат. *laboro*, *avi*, *atum*, *are* – працювати; *et* – і; *nihil* – нічого, анітрохи; *capio*, *cepi*, *captum*, *ěre* – брати).

наказом Порти чи швидше того поганина візира хотів минулого літа Седет Герей хан видати Москві військо Запорозьке.

До його милости пана посла англійського

До князя його милости єпископа Краківського

До його милости пана воєводи Київського

До його милости пана воєводи Підляського Г[етьмана] П[ольного Корон[ного]

До його милости пана Флеммінга, фельдмаршала

362 verso (арх.)

356 О

До його милости Кришпіна старшого, вітаючи його з каштелянством Жмудським

До його милости Кришпіна молодшого старости Плуґіянського

До його милости пана Гоплена статського секретаря Швеції

До його милости ксьондза Затенського, ректора Станіславівського

До його милости ксьондза Ванеського, писаря Краківської капітули

До його милости ксьондза Секкацького, єзуїта

До його милости пана генерал-майора Стенфліхта, зятя мого

До його милости пана барона Менніха, на руки якого посилаю до моєї дружини адресовану [епістолярну] експедицію

До наймилішої моєї дружини

До коханих моїх дітей Настусі, а зараз генералової Стенфліхтової,

363 (арх.)

357 О

і до сина мого Григорія

До його милости пана капітана де Клуара

До великого тлумача Порти Отоманської

До пана Пренглема, грецького купця, кредитора жони моєї

До пана Нахимовського

До аги Мустафи Ясинського, до Хотина

До його милости пана Сенсафорена, надзвичайного посла англійського короля до цезарського двору у Відні, на руки якого цілу ту експедицію адресував.

З тих усіх листів деякі тут вставляю для пам'яті, щоб потім мати *світло спогадів про минуле*⁶²⁰, якщо мене Господь визволить ласкою своєю святою з сього нещастя і з такої великої і тяжкої неприємности.

⁶²⁰ *Lucem pra[e]teritorum recordationem* – світло спогадів про минуле (від лат. lux, cis, f. – світло; pra[e]teritorum – praeteritus, a, um – минулий; recordatio, onis, f. – спогади).

363 verso (арх.)**358 O****Лист до його милости пана посла англійського**

(пер. із фр. Зоя Борисюк)

Коли чума повністю затихла і я з села повернувся до місця свого вигнання в Салоніках, щоб сидіти там і, як на ріках Вавилонських, оплакувати свою жорстоку долю, там я отримав дуже шляхетний лист, яким В[аша] Е[ксселенція] ласкаво виявила мені честь і втішила мене 17/28 вересня і з якого я дізнався, що великий візир під впливом вправності В[ашої] Е[ксселенції] наказав написати муллі, аби його напоумити і дати знати відтепер ставитися до мене інакше; і що В[аша] Е[ксселенція], завжди стараючись, як ніхто інший у світі, поправити і піднести мій занепащений статок, хоче

364 (арх.)**359 O**

використати свій дуже великий авторитет у візиря і спонукати його підвищити мій нещасний таїн, щоб змінити моє сумне перебування. Я не можу знайти відповідних слів, щоб висловити всю глибину моєї шани і вдячності В[ашій] Е[ксселенції]. Хочу, далебі, запевнити Вас, що ніщо не зможе зітерти їх з моєї свідомости, в якій вони закарбувались так міцно, що закінчатись лише з моїм життям.

Але, Монсеньйоре, будьте ласкаві розсудити, яку втіху, яке задоволення і перевагу я міг би дістати від такої зміни мого перебування? По суті, це нічого мені не дасть, якщо далі доведеться тут гібїти, подвоюючи свої страждання і помирати сотню разів на день. Я вважав би себе

364 verso (арх.)**360 O**

щасливим, якби мав честь якнайшвидше особисто вітати В[ашу] Е[ксселенцію], і сі сприятливі моменти уявив би собі як кінець усіх моїх поневірянь та початок якнайприємніших сподівань на відновлення мого статусу, що можливе лише завдяки В[ашій] Е[ксселенції].

Нарешті, я нещодавно дізнався, що завдяки прихильності В[ашої] Е[ксселенції] Монсеньйор де Сен Сафорен зміг передати моїй дружині дещичю допомоги, яку я наважився надіслати в руки В[ашої] Е[ксселенції], щоб бодай якось пом'якшити гірке становище моєї сім'ї.

І оскільки я усвідомлюю значення дуже щедрої милости, яку В[аша] Е[ксселенція] недавно проявила щодо сього завдяки своїй добросердній і християнській побожності,

365 (арх.)**361 O**

від усього серця висловлюю Вам за це величезну вдячність, Монсеньйоре, як і за клопоти, які В[аша] Е[ксселенція] взяла на себе, передавши мені лист від сина – хоча він приніс прикрі новини і наповнив моє серце пекучим болем; читаючи його, я не міг стримати сліз і вгамувати тривогу, бо здригався і тремтів за життя своєї дружини, загроза якому існувала саме в той час, коли син писав цього листа. Вона думала, що

помре, втративши свідомість якраз у момент, коли краківський купець-кредитор вимагав сплатити борг і погрожував судом після повернення її посильного з Константинополя, де той не зміг виконати її доручення. Купця, щоправда, трохи вгамували кілька наших друзів, але

365 verso (арх.)

362 О

він висловлює мені своє незадоволення і вимагає невідкладної оплати. Власне з сією метою він і звертається до одного зі своїх друзів у Константинополі. Отака сумна для мене справа.

В[аша] Е[кскеленція] може судити, до якої жахливої крайности ми нині доведені. Тож аби якось із цього викрутитись, я не можу знайти іншого шляху, як вдатися до В[ашої] Е[кскеленції] як до свого найпевнішого захисту чи, радше, як до батька, щоб благувати про се візира.

Ось клопотання з підвісною печаткою, яке я змушений йому направити у зв'язку з крайньою нуждою, яка видається ще жахливішою через те, що ніщо не вказувало на те, що я мав би її відчути.

366 (арх.)

363 О

Що ж до іншого, Монсеньйоре, закликаю В[ашу] Е[кскеленцію], заради любови до Бога, бути ласкавим і довести до завершення сю славну справу, над якою В[аша] Е[кскеленція] почала так щиросердно працювати задля відновлення мого занепалого статку, і найпокірніше благаю В[ашу] Е[кскеленцію] передати вкладене; будьте певні, що я довіку збережу свою глибоку повагу і цілковиту вдячність, Монсеньйоре.

Після написання того листа, який почав я спершу писати, будучи в агіяничар із візитом, довідався я від нього, з запевненнями, що Порта з Москвою *домовляється*⁶²¹ у трактаті про видання війська Запорозького і що хан Садет Гірей за наказом візира хотів його [військо] видати

366 verso (арх.)

364 О

минулого літа Москві, але те суворо держава Кримська потрактувала, і хана з ханства *змістила*⁶²². Тому *post scriptum* написав[про це] до його милости пана посла у тому листі, який тут *слідую*⁶²³.

Анекс: Я вже дописав був сього листа, коли дістав дуже небезпечну і жахливу новину, яка змусила мене затремтіти і взятись за перо, щоб написати візиріві ще одного листа, доданого тут з підвісною печаткою, про який В[ашій] Е[кскеленції] буде повідомлено, як і про один із моїх листів, що його я написав панові де Клуару; В[аша] Е[кскеленція] побачить і сама розсудить, яка неймовірна небезпека мені тут загрожує. І оскільки я можу розраховувати

⁶²¹ *convenit* – домовляється (від лат. convenio, veni, ventum, ire – сходитися).

⁶²² *deposuit* – змістила (від лат. depono, posui, positum, ěre – скласти, скинути).

⁶²³ *sequitur* – слідує (від лат. sequor, secutus sum, sequi – рухатися вслід).

367 (арх.)**365 О**

лише на В[ашу] Е[ксселенцію], найпокірніше благаю Вас змилюватись і поклопотатись про мене, вдавшись до свого надзвичайно великого авторитету, та допомогти позбутися цього нещастя і витягти мене з прірви, в якій я опинився.

Якого однак листа до візира я написав про видання того війська Запорозького, копію його додаю тут, поминувши перший лист, який як *полегшення*⁶²⁴, до нього писав як приватний.

Лист до Великого візира (пер. із лат. Людмила Шевченко)

Після усього з достовірних донесень довідався я, що найясніший хан Садет Гірей хотів минулого літа, нібито за дорученням Пресвітлої Порти видати московитам моє Запорожжя.

367 verso (арх.)**366 О**

Не тільки не міг я йняти віри сказаному, а й подумати про те, щоб Пресвітла Порта тим учинком намірялася зневажити і закон магометанський, найсуворішою ревнительською якою вона є, і права народів, яких є найчутливішою наглядальницею. Нехай Пресвітла Порта буде якнайдалі від такої прилюдної ганьби, яка і на її честі випалила б незнищенну пляму, і впровадила б у подив світ, який ще нещодавно захоплено дивився на настільки шляхетне, наскільки ж і героїчне її рішення. Адже відважно і великодушно протиставилася Пресвітла Порта претензіям римського імператора, які стосувалися видачі його можновладної величності князя Ракоці, зважаючи на них не інакше, як на дурниці.

368 (арх.)**367 О**

І, відмовляючись, можливо, від благодатного подальшого миру, зброю знову хапає для захисту, щоб сим кроком свою честь від безчестя вберегти і не втратити жодної волосини (се є відверті вирази, які пролунали відчутно в листах Вашої Високости, написаних 18 червня 1718 року до посередників хана) і від князя сього відсторонитися. Великим є се, більше скажу, для примноження величі духу і слави Пресвітлої Порти, що здобула собі не лише самим непохитним дотриманням прав народів, а й тим, що з іншими володарями, нею переможеними, поводитися, не зневажаючи їхньої честі. Хто ж не знає, що найясніший цар, переможною зброєю Пресвітлої Порти

368 verso (арх.)**368 О**

у дуже велику скруту був при Пруті загнаний, з якої не сам себе визволив, і тим більше не міг забезпечити господареві Молдавії Димитрію Кантиміру безпеку

⁶²⁴ *soulagement* (фр.) – полегшення.

непотрапляння у руки переможців. Адже ж, коли зміцнився мир, zostало йому дозволено, аби поспішив за своїми союзниками, до яких раніше приєднався, і аби без перешкод вирушив дорогами, які з гори собі устатив. Вчинено так тому, аби інші володарі могли переконатися, як високо Пресвітла Порти цінує собі права народів, і, аби наслідуючи той приклад, брали собі до серця, щоб ті права із релігійним майже прагненням дотримувалися. Отже, існує стільки живих і ясніших за сонце доказів, що б будь-кого переконати, що Пресвітлій Порти ніколи не спало б на думку таке негідне і незгідне з

369 (арх.)

369 О

магометанським законом, гонором і сумлінням, щоб у жорстокі руки Москви видати військо Запорозьке, яке від п'ятнадцяти років оточує вона своєю опікою і охороною, не тільки на підставі трикратного трактату, укладеного поміж Портою та Московією уперше над Прутом 24 липня 1711 року, вдруге – в Константинополі 5 квітня 1712 року, втретє в Андріянополі 3 липня 1713, підтвердженого постановою найпоштивішого Священного Правителя. Не було те можливе, щоб Пресвітла Порти коли-небудь прямувала до того, аби згодитися на видання такого доброго війська Запорозького, яке довічною угодою, що мала силу урочистого трактату, з'єднане і заприязнене з татарами. Доконано стільки преславних чинів, які свідчать про його [війська] вірність та мужність, що витривало у багатьох місцях билось проти московитів і для хвали тієї ж Пресвітлої Порти не щадило крові і життя свого. Рефлексії, які тут подаю, цілковито усувають

369 verso (арх.)

370 О

з мого серця можливість визнати за правду те, що говорять про видання війська Запорозького московитам. Можу натомість здогадуватися, що Москва в неправдивих барвах малює Пресвітлій Порти те військо і докладає всіляких можливих зусиль, аби її [Порту] схилити до видання собі [Московії] того ж війська, для того, щоб наступно оголосити Пресвітлій Порти війну і щоб Україна – коли вже буде війна – не мала до кого звернутися про допомогу і [не мала] з ким поєднати своїх військ, аби скинути з себе московське ярмо. Знає ж, однак, Москва, що – всупереч прийнятим під присягою пактам – Україна є утискувана і позбавлена гетьмана, піддана її [Московії] урядуванню і обтяжена утримуванням на своїй території московських військ і що [Україна] завжди дивиться на військо Запорозьке як на свого оборонця. Якби його забрати, то бідний люд zostався б позбавлений усіляких свобод повернення до колишньої

370 (арх.)

371 О

вольности, яку народ цінує так, як кров. Але не маю сумніву, що Пресвітла Порти, коли пильно дослідить ті справи і дізнається, до чого таємно скеровані наміри Москви, захоче надалі якнайласкавіше задбати про військо Запорозьке своєю опікою, яку йому надала і яку урочисто підтвердила своїми урядовими актами, про що найпокірніше прошу, залишаючись із найбільшою пошаною.

Лист до його милости пана графа [Якуба Генріха] Флеммінга
(пер. із лат. Людмила Шевченко)

Не помилився мій віщий розум щодо наслідку військових приготувань турків проти московитів, який я передбачив, в останніх моїх листах описавши минулого року до В[ашої] В[исокости]. Справді, тужилися гори – народилася жалюгідна миша. Так часто буває: з великого грому або невеликий дощ,

370 verso (арх.)

372 О

або ніякого. І часто не влучає лук, куди цілився. Пізнав же цар мистецтво ухилятися від таких ударів. Була ж якась примара війни, з причини якої хотів візир мене звідси до Константинополя прикликати, і П[ан] Посол Англії мав ласку дати знак мені через свого вістуну про сю його волю. Залишенець московитський, висланий із Порти, щоб у краї свої повертався, вже в очікуванні був свого повернення. Однак потім стан справ змінився і несподівано замість зміцнитися, занепав. Пан Боне і ділом, й іменем добре просунувся у справах, йому доручених, і винайшов спосіб відвернути те лихо, що московитам загрожувало. Тож він (як мені відкрилося з донесень Паші Тесалоніцького) прийшов до візира, сам

371 (арх.)

373 О

виклав, що коли Порта вплутається в імовірну війну проти московитів, [їх] володар, скориставшись слушністю часу, знайде нагоду вдертися на землі її й відібрати як здобич собі не лише Волощину і Молдавію, а також просунути в Боснію і навіть Македонію і далі зброю і перемоги свої. Якщо б же Порта утрималася від війни, до якої зараз схиляється, і мир із московитами ратифікувала би, цар свою зброю, якою був змушений вам погрожувати й боротися, на силі договору між ним і Іаллією та спілки з Іспанією, не обернув би спільно з союзниками своїми проти Правителя [Туреччини]. Порта ж зусібіч убезпечена за допомогою війни нашої могла б знову зайняти Белград, Темісвару, Угорщину і князя Ракоці на своє повернути місце. Й отак з обох боків ми допомагатимемо для неослаблення сили

371 verso (арх.)

374 О

Правителя. Сподобалася фальшива порада зачарованого лоба дурному і зманіженому візирові, який негайно наказав московського резидента з призначеного шляху повернути і перемовини задля встановлення миру відновити. Що ж до мене, то я залишився тут, у Тесалоніку, ніби між молотом і ковадлом, звідки мене потім закликав візир приїхати до міста Родоста, по сусідству з Константинополем, де князь Ракоці влаштував свою резиденцію, але далі змінив свій намір і послові Англії, який сприяв мені у сій справі, відповів, що не може мене тут при всьому бажанні затримати, зв'язавшись із князем Ракоці і загалом з царем і справами його. Сиджу ото ж тут ніби над ріками Вавилону і оплакую непросту мою долю.

372 (арх.)

375 О

Найбільше ж гідне оплакування є нещасне становище моєї родини, яка позбавлена будь-яких засобів, не жебраючи там, де мешкає, не може жити. Зверталася вона

[родина] до Вашої Достойности, аби віднайти якийсь рятунок для себе, а справді, був би він у тому часі жертвою, милою Богові, але даремно наразилася на той труд і отримала тільки пораду, аби звернулася про допомогу до короля Швеції, бо я там її заслужив. Але коли б В[аша] Д[остойність] міг у тому часі заглянути до листів того ж короля, написаних до Найяснішого короля Польщі для моєї підтримки, зрозумів би, що з огляду на найясніший королівський маєстат, безсумнівно, більше зробив я для суспільного пожитку Речі Посполитої, ніж для пожитку Швеції. Присланий пан воєвода Підляшшя, гетьман польний коронний, один за багатьох інших, буде прекраснодушно свідчити, і не обійде мовчанкою моєї вірности королеві

372 verso (арх.)

376 О

як Отцеві Вітчизни, а також ревности та любови до тієї ж Речі Посполитої, матері моєї найулюбленішої. Її користь вище за мою власну ставлячи, я не хотів прийняти запропонованого Правителем турків і, згідно з його указом, передати Україну під заступництво невірних. Тримаю натомість той указ як ознаку моєї вірности, але хоча є громадянином тієї ж Речі Посполитої, не маю – всупереч стільком обіцянкам – сталої місцевости, в якій разом зі своєю родиною міг би голову прихилити, а що більше – не маю ані оборонця, ані охорони. О невдячна Вітчизно, від якої замість винограду отримую дикий виноград! Але що можу зробити? Немає іншої ради, аніж терплячість і надія, яку після Бога на В[ашу] Д[остойність] покладаю, якій себе і родину свою та ін.

373 (арх.)

377 О

Лист до його милости пана Гоплена, статс-секретаря шведського (пер. із лат. Володимир Литвинов)

Хоча я не сумніваюся, що мої листи, надіслані до Вашої величності з Тесалонік шляхом досить погідним і настільки ж безпечним, потрапили до Ваших рук, однак дивуюся, що вони огорнуті такою глибокою тишею. Що ж? Чи ж бо „забуто про мене як про померлого”? Так, що навіть хвалебна пам'ять про благословенного короля неспроможна викликати співчутливого пригадування про нещасливу ситуацію мою і моїх найближчих? Або, може, те глибоке мовчання є свідченням згоди на те, аби в смутному та жалібному відлученні від дружини і дорогих дітей, на тому жорстокому вигнанні я тисячократно кожного дня помирав і живим був кладений до гробу. Впровадила мене в таку ситуацію [моя] ревність у вияві готовності до служіння Святій Королівській Величності і королівству Шведському. Чи таке рішення збігається зі шляхетними шведськими намірами – аби захист їхній мав такий, який навряд чи будь-коли траплявся,

373 verso (арх.)

378 О

кінець? Чи, я б сказав, вигнання? Чи ж то такий вигляд має найвища постать гонору, сумніння, любови до ближнього, християнська цнота, справедливість, сердечність, дотримання даного слова? Того хочуть, аби я, який для них все покинув, покинутий

зараз ними, доведений до відчаю, в неволі моїй ослабнув, і як би хворобою був уражений, і ніби „над ріками Вавилону” сидячи, гіркими сльозами оплакував нещасливу мою родину, яка в чужій землі шукаючи прихистку, без засобів до життя, не може утримуватися навіть із датків, які звично дістають, просячи про милостиню, оскільки куди б [не] вдається із благальною петицією, з кожного місця повертається, або взагалі нічого не досягнувши, або ж остає відіслана до шведів. Ото в додатку копія листа графа Флеммінга, яка особливо виразно поінформує В[ашу] В[ельможність], із чим покірна жона моя повернулася з їхнього палацу. В убогстві своєму просила [вона] про допомогу, отримала ж

374 (арх.)

379 О

пораду, аби звернулася до С[вященної] К[оролівської] В[еличності] Швеції. І я не сумніваюся у незрівнянній доброті К[оролівської] В[еличності], що саме, боліючи королівським серцем над крайньою нуждою моєї родини, хотів би якнайласкавіше прийти їй на допомогу, якби ж тільки для такого чулого володаря „хотіти” було те є саме, що „могти”. О, якби славний люд Швеції єдинодушно йшов за гідним наслідування прикладом галлів, які без будь-яких обмежень виконують зобов’язання їхнього покійного короля щодо охорони та опіки, дані князеві Ракоці. Неухильно дотримуючись [зобов’язань], вони подбали, аби щорічне йому утримання, встановлене королівським указом, через свого посла, до Порти спорядженого, виплачувати всі роки, відколи [Ракоці], покинувши вітчизну, удався до країв Сходу. І більше – обіцяно йому безперервно виплачувати те повік безперервно. Годилося б і Порті такі засоби постачати безперервно. Ото шляхетний

374 verso (арх.)

380 О

характер французів, завдяки якому піднімаються вище за своє коло, аби тільки нести допомогу приятелю, хоча той живе в іншому колі і під іншою вже опікою та охороною. І що ж? Чи князь Ракоці більше вчинив для галлів, ніж я для шведів? У жодному разі. Навпаки, той, коли гриміла війна, відступився від діяльності на боці галлів і, покидаючи їх, перенісся до Польщі. Мене ж, однак, жодні протиріччя, жодні поразки, жодні труднощі, жодна загроза життю і честі, ніяка скрута, ані погоня за особистими вигодами не могли відірвати і відлучити від благословенного короля. Ідучи безупинно його героїчними слідами, незважаючи на різноманітні перешкоди, які поставали в різних краях або ж народжувалися з переляків і страху, служив вірно аж до кінця його життя, а його наступникові – аж до кінця війни. А чи не виконав чогось, що славний

375 (арх.)

381 О

хотів король? Наказав мені – неохочому – аби взяв на себе тягар гетьманських обов’язків, під яким я упав би, але не відмовився. Наказав, аби з моїми загонами на союзницьке турецьке військо я не вирушав до Пруту. Зі шкодою для себе був наказові слухняний, а коли туди вдався, то візир і хан напевно змусили царя до віддання „верхньої” України. Наказав задля свого інтересу, через прихильність до поляків, щоб я не приймав під протекторатом Туреччини „передньої” України; не супротивився я пораді, якій кожен би супротивився. І щоб відвернути мене від турецького

протекторату, мало не силою [король] зтягнув мене до Швеції. Не треба багатьох свідків, що вони би підтвердили, яке нещасне життя вів я там після смутної смерти його королівського маєстату; Ваша Достойність один за всіх посвідчить, що я мовлю правду.

А, однак, всі ті прикрощі не змінили моєї ревности та поштивости,

375 verso (арх.)

383 О

якими я керувався щодо Швеції. Чи я не доклав усіляких старань, аби шведські справи розвивалися добре? Чи не займався ними старанно в Польщі і в Криму? Чи було щось, чого не хотів би знести чи витерпіти? Великі то речі. Скажу про більші. Коли князь Ракоці доконав би чогось подібного, то Галлія по вічні часи із вдячністю повторювала б його ім'я. Хто ж бо не знає, що ми після Полтавської битви вирвали благословенного короля майже з пащеки ворогів, що так багато крові пролили для його безпеки над річкою Бугом і що неушкоджену Його Величність аж до Бендер доправили. Там мужньо стільки витерпіли ми нещастя, за власний кошт служили, але що ж – замість винограду отримали дикий виноград. Працювали ми і нічого не здобули, більше того, не отримали ми грошей, належних мені і війську Запорозькому, і

376 (арх.)

383 О

згідно зі сумлінням і справедливістю. І понад те, навіть за життя своє – єдину річ, яка нам позосталася – не можемо [бути] певні, зокрема, зараз, коли цар, ратифікувавши трактат про мир, узгодив із Портою видачу війська Запорозького. Хан з усією певністю, за порадою Порти, видав би його загонам московським, висланим на Січ, якби не те, що татари протиставилися тим намірам, його самого [хана] скинули з трону і написали до Порти з докорами за негідне порушення закону Магомета і прав народів. Бачиш тоді, Ваша Достойносте, як горить крайній дім Укалегона⁶²⁵ і на які великі небезпеки я наражений, перебуваючи так, як би між молотом і ковадлом, у тій „вавилонській” неволі, де я караюся потрійною тортурою:

376 verso (арх.)

384 О

сумним вигнанням, страхом перед екстрадицією і настільки страшним лихом моєї родини. Тож я, цілком зневірений, змучений і покинутий усіма, звертаюся до В[ашої] В[еличності], якого чуйність та любов до ближнього мені відомі, і, заради Бога, благаю, нехай В[аша] В[еличність] не обтяжиться сією відвертістю, якою його [Вашої Величності], шляхетний дух наділений, се все Священній Королівській Величності і найвищому сенатові представити і діяльність свою виявити, щоб вони мали християнське співчуття до найгіршого становища моєї родини і не залишили її на чужій землі, і мене самого у сьому вигнанні, у безчесті на посміховисько й у ганьбі без заступництва гинути. Зобов'яже мене В[аша] В[еличність] своєю вродженою добротою так, що ніколи не перестану бути боржником і дякувати.

⁶²⁵ Укалегон (Οὐκαλέγων) – один із героїв-старійшин Трої. Його дім спалили ахейці, грабуючи захоплену Іліон-Трою. Епонім „сусіда, в якого палає дім”.

Лист до його милости пана Воеводи Підляського Польного Коронного

(латинські вставки пер. Людмила Шевченко)

377 (арх.)

385 О

Любов моя з дружиною моєю на нерозривне життя *об'єднала в єдиний дух і тіло*⁶²⁶, а моя вроджена любов до Вітчизни від неї *віддалила*⁶²⁷ мене. Марно можу нарікати на моє нещастя, бо мені шукати того наказала палка любов *до батьківщини*⁶²⁸, для якої не хотів визнавати України з турецькою протекцією. Тримаю *в абсолютному володінні*⁶²⁹ даний мені Портою привілей, *доказ*⁶³⁰ моєї старанности, яку *на суспільну користь*⁶³¹ Речі Посполитої та благо *принесу*⁶³² усердно, як *компенсацію*⁶³³ за те *не маю постійного громадянства*⁶³⁴, щоб мав би де голову прихилити і решту моїх днів спокійно *після таких великих нещасть*⁶³⁵ закінчити: бо ж я тут, у далекому краю, куди мене не якісь *зусилля*⁶³⁶, але *гнів*⁶³⁷ царя його милости закинув, а нещасна моя родина деінде інкогніто, властиво, як *над ріками Вавилону сидимо і плачемо*⁶³⁸.

Однак хоч би все оте *печальною метаморфозою*⁶³⁹ змінилося

377 verso (арх.)

386 О

і розчинилося у сльози, то не здолав би я вповні оплакати своє нещастя, яке чим далі, тим більше *посилюється*⁶⁴⁰: *поволи*⁶⁴¹ *так собі настуває, що кінець одного лиха*

⁶²⁶ *in unum coniunxit corpus* – в єдине тіло об'єднав (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; unus, a, um – один, єдиний; conjugo, pxi, nctum, ěre – поєднувати; et – і; corpus, oris, n. – тіло).

⁶²⁷ *separavit* – віддалила (від лат. separo, avi, atum, are – відокремлювати).

⁶²⁸ *in patria* – до батьківщини (від лат. in – (Acc., Abl.) – у, на; patria, ae, f. – батьківщина)

⁶²⁹ *in absolutam possessionem* – в абсолютному володінні (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; absolutus, a, um – повний; possessio, onis, f. – володіння).

⁶³⁰ *indiciu* – доказ (від лат. indicium, i, n. – свідчення, вказівка).

⁶³¹ *in publicam utilitatem* – на суспільну користь (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; publicus, a, um – громадський; utilitas, atis, f. – користь)

⁶³² *ferebor* – принесу (від лат. fero, tuli, latum, fere – нести)

⁶³³ *recompensam* – компенсацію (від лат. recompensa, ae, f. – відшкодування).

⁶³⁴ *non habeo civitatem permanentem* – не маю постійного громадянства (від лат. non – не; habeo, ui, itum, ěre – володіти, civitas, atis, f. – громада, громадянство; permanens, ntis – постійний).

⁶³⁵ *post tot calamitates* – після таких великих нещасть (від лат. post (Acc.) – після; tot – так багато; calamitas, atis, f. – прикрощі, скрута).

⁶³⁶ *molimina* – зусилля (від лат. molimen, inis, n. – напруга).

⁶³⁷ *furor* – гнів (від лат. furor, oris, m.)

⁶³⁸ *Super flumina Babylonis sedemus et flemus* (лат.) – „Над ріками Вавилону сидимо і плачемо” (Пс. 136: 1; український переклад Івана Огієнка).

⁶³⁹ *funesta metamorphosi* – печальною метаморфозою (від лат. funestus, a, um – сумний; metamorphosis, is, f. – метаморфоза).

⁶⁴⁰ *recrudescit* – посилюється (від лат. recrudēscō, crudui, –, ěre – відновлюватися, посилюватися).

⁶⁴¹ *gradatim* (adv.) – поступово (лат.).

став кроком до майбутнього⁶⁴². Писав до мене Ваша милість пан перед тим, аби мав малесеньку терплячість, запевняючи, що не тільки *приватні мої бажання*⁶⁴³, але й *громадські прагнення*⁶⁴⁴ будуть задоволені. Вже тоді від кільканадцяти літ *мужньо*⁶⁴⁵ [я боровся] з несприятливою фортуною, зносячи її з *неймовірною витримкою*⁶⁴⁶, не можу однак ані її *пересилити*⁶⁴⁷, ані у таких тяжких муках і досить тривалій терплячості на *щось веселіше сподіватися*⁶⁴⁸.

Розповідали мені Ваша милість пан у листі своєму, аби Запорожжя у *вірності та покорі*⁶⁴⁹ до пана та отчизни утримував, *згідно з наполяганням*⁶⁵⁰ пана Вашої милости подібним чином влаштував, але що ж потім,

378 (арх.)

387 О

коли цар його милість домігся те був *звичним чином*⁶⁵¹ із Портою, аби йому [запорозьке військо] видано, що за її розпорядженням напевне б [кримський] хан наступного літа вчинив, якби та кримська верхівка *твердо*⁶⁵² не мала, з ханства його не скинула і до Порти не писала, дорікаючи їй за таке соромітне закону магометанського гвалтування у вигляді домовлености на екстрадицію Запорожжя Москві. Зважай тоді, Ваша милість, і *на свій власний розсуд*⁶⁵³ уяви, як *насамперед горів Укалегон*⁶⁵⁴ і як жорстоко ту пожежу розпалювати, що мені такою великою і явною *загрожує*⁶⁵⁵ небезпекою, зокрема від того народу [московитів], у якого *віри і доброчесности*

⁶⁴² *finis unius mali gradus futuri* – кінець одного лиха став кроком до майбутнього (від лат. finis, is, f. – кінець; unus, a, um – один; malum, i, n. – лихо; gradus, us, m. – крок; futurus, a, um – майбутній).

⁶⁴³ *privatis meis desideriiis* – приватні мої бажання (від лат. privatus, a, um – особистий, приватний; meus, a, um – мій; desiderium, i, n. – бажання).

⁶⁴⁴ *publicis votis* – публічні прагнення (від лат. publicus, a, um – суспільний, публічний; votum, i, n. – прагнення).

⁶⁴⁵ *forti animo* – з сильним духом, мужньо (від лат. fortis, e – сильний; animus, i, m. – дух).

⁶⁴⁶ *insupportabili patientia* – неймовірною витримкою (від лат. insupportabilis, e – безпідставний, невинуватий; patientia, ae, f. – витримка, терплячість).

⁶⁴⁷ *superare* – подолати (від лат. supero, avi, atum, are – пересилити).

⁶⁴⁸ *laetiora sperare* – веселішого сподіватися (від лат. laetus, a, um – веселий; spero, avi, atum, are – сподіватися).

⁶⁴⁹ *in fide et obsequio* – у вірності та покорі (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; fides, ei, f. – віра; et – і; obsequium, i, n. – послух, покора).

⁶⁵⁰ *confirmi nisu* – згідно з наполяганням (від лат. confirmis, e – узгоджений; nisus, us, m. – піднімання, наполягання).

⁶⁵¹ *pertractatum* (pertractate) (adv.) – звичним чином (лат.).

⁶⁵² *fortiter* (adv.) – твердо (лат.).

⁶⁵³ *altissimo suo iudicio* – на свій власний розсуд

⁶⁵⁴ *proximus ardet* – тут: насамперед горів Укалегон (від лат. proximus, a, um – найближчий; ardeo, rsi, ěre – горіти; Ucalegon, onis m. – Укалегон).

⁶⁵⁵ *exponit* – тут: загрожує (від лат. expono, posui, positum, ěre – виставляти).

– жодної⁶⁵⁶. Але то було би мені *ще стерпно*⁶⁵⁷, коли б *скорботна*⁶⁵⁸ згадка про дуже мізерний стан оплаканої моєї родини *аж до кісток і нутра*⁶⁵⁹ мене не проймала.

Те одне всі

378 verso (арх.)

388 О

нещастя *переважає*⁶⁶⁰, які судилися на мою долю, що *супутницю життя*⁶⁶¹ і *коштовні застави*⁶⁶² [дітей] не тільки бачити або принаймні часто чути про них не можу, а й *допомогти*⁶⁶³ їм у тяжких їхніх випробуваннях із такого далекого краю. Зверталася дружина моя до його милости пана фельдмаршала графа Флеммінга, прохаючи через нього сприяння короля його милости у *забезпеченні*⁶⁶⁴ *харчами й одягом*⁶⁶⁵, просила в своїх нещастях *допомогти*⁶⁶⁶, отримала від його милости і Вашої милості *пораду*⁶⁶⁷, щоб вдалася зі своїм проханням до його милости шведського короля. Що ж робити, Бог так вирішив, аби я так терпів, до сього мене вроджена до вітчизни любов *спонукала*⁶⁶⁸, *любов усе терпить*⁶⁶⁹.

⁶⁵⁶ *fides pietasque nulla* – віри і доброчесности жодної (від лат. fides, ei, f. – віра; pietas, atis, f. – доброчесність; nullus, a, um – жоден).

⁶⁵⁷ *tolerabilis* – ще стерпно (від лат. tolerabilis, e – стерпний).

⁶⁵⁸ *tristis* – скорботна (від лат. tristis, e – скорботний).

⁶⁵⁹ *recordatio usque ad ossa et medullas* – згадка аж до кісток і нутра (від лат. recordatio, onis, f. – згадка; usque – аж до; ad (Acc.) – до, при; os, ossis, n. – кістка; et – і; medulla, ae, f. – кістковий мозок, нутро).

⁶⁶⁰ *superat* – перевищує (від лат. supero, avi, atum, are – пересилити).

⁶⁶¹ *sociam vitae* – супутницю життя (від лат. socia, ae, f. – супутниця; vita, ae, f. – життя).

⁶⁶² *cara pignora* – коштовні застави (від лат. carus, a, um – дорогий; pignus, oris, n. – застава, запорука). Автор вислову – Вергілій: „Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit, // pignora cara sui” – „Це вбрання мені той зрадник колись залишив, // як коштовну заставу за себе” (Буколіки, еклога VIII, ряд. 91–92). Вислів перетворився на поширену метафору: так, у вірші на смерть військового трибуна Кая Валерія Папіріяна (поч. III ст. н. е.) читаємо, що „tribunus insonti mulieri solvit duo pignora cara amoris” – „трибун дав доброчесній жінці дві коштовні запоруки любови”, тобто мав у шлюбі з нею двох дітей. Клод Парадін 1551 року у книзі популярних емблем *Devises Heroiques* (*Героїчні девізи*) наводить зображення Тподібного хреста з гніздом на ньому і мотто „Cara pignora sui” – „Коштовна застава за себе”; короткий емблематичний вірш-підпис французькою мовою засвідчує християнське перетлумачення цього фрагменту рядка римської поезії. Та з часом вислів знову секуляризується: у значенні „діти” зустрічаємо його, наприклад, у сеймовій промові Якуба Собеського 1626 року.

⁶⁶³ *succurre* – зарадити (від лат. succuro, curri, cursum, ere – допомогти, зарадити).

⁶⁶⁴ *supplement* – забезпечення (макаронізм від supplementum, i, n. – поповнення, забезпечення).

⁶⁶⁵ *pro victu i amictu* – досл.: на харчування й одяг (від лат. pro (Acc., Abl.) – для, замість; victus, us, m. – їжа; amictus, us, m. – одяг).

⁶⁶⁶ *auxilium* – допомоги (від лат. auxilium, i, n. – допомога).

⁶⁶⁷ *consilium* – пораду (від лат. consilium, i, n. – порада).

⁶⁶⁸ *compulit* – спонукала (від лат. compello, puli, pulsum, ere – підштовхувати).

⁶⁶⁹ *c(h)aritas omnia suffert* (лат.) – „любов усе терпить” (Послання ап. Павла до коринтян 13: 4, український переклад Івана Огієнка).

Прошу тоді покійно, аби Ваша милість пан не хотів від такої похвальної справи *відсторонюватися*⁶⁷⁰, яку розпочав був у короля його милости пан Ваша милість: підупалою моєю фортуною

379 (арх.)

389 О

*займатися*⁶⁷¹. На муках моїх час було би вже *остаточно поставити крапку*⁶⁷². Задоволений був би без війська і без булави, якби з ласки його милости короля і Речі Посполитої *на відшкодування*⁶⁷³ зневаженої турецькою протекцією України *солодкий дим батьківщини*⁶⁷⁴ на моєму власному запорошився коминку. Прошу, аби Ваша милість пан *діяльністю своєю*⁶⁷⁵ спромігся покійне прохання про *забезпечення харчами та одягом*⁶⁷⁶ нещасної родини моєї в короля його милости узгодити і сам се *крихтами*⁶⁷⁷ зі столу свого панського доповнити. Се буде більш *угодна Богові жертва*⁶⁷⁸, яку моя родина отримає з щедрої Вашої милости, пане, руки *на приємні пахощі*⁶⁷⁹, ніж якби Ви запропонували її тим, кому *треба гекатомби*⁶⁸⁰. Зостаюся...

⁶⁷⁰ *desistere* – відсторонюватися (від лат. desisto, stiti, stitum, ěre – припиняти).

⁶⁷¹ *operari* – займатися (від лат. operor, atus sum, ari – займатися).

⁶⁷² *ultimam imponere manum* – досл.: востаннє торкнутися рукою, остаточно поставити крапку (від лат. ultimus, a, um – останній; impono, posui, positum, ěre – накладати; manus, us, f. – рука).

⁶⁷³ *recompensam* – відшкодування (від лат. recompensa, ae, f. – відшкодування).

⁶⁷⁴ *dulcis Patriae fumus* – солодкий дим батьківщини (від лат. dulcis, e – солодкий; patria, ae, f. – батьківщина; fumus, i, m. – дим).

⁶⁷⁵ *activitate sua* – діяльністю своєю (від лат. activitas, atis, f. – діяльність; suus, a, um – свій).

⁶⁷⁶ *pro victu i amictu* – на харчування й одяг (від лат. pro (Acc., Abl.) – для, замість; victus, us, m. – їжа; amictus, us, m. – одяг).

⁶⁷⁷ *de micis* – досл.: із крихт (від лат. de (Abl.) – від, про; mica, ae, f. – крихта). У цьому реченні – алюзія на рядки зі Святого Письма: „...et catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum” – „навіть собаки їдять ті крихти, що падають зі столу їхнього господаря” (Матв. 15: 26–27).

⁶⁷⁸ *grata Deo hostia* – приємна Богові жертва (від лат. gratus, a, um – приємний; deus, i, m. – бог; hostia, ae, f. – жертва).

⁶⁷⁹ *in odorem ... suavitatis* – досл.: на запах насолоди (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; odor, oris, m. – запах; suavitas, atis, f. – насолода). Це речення – легко впізнавана алюзія на Послання св. апостола Павла до ефесян 5: 2: „et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos et tradidit seipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis” – „і поведьтєся в любові, як і Христос полюбив вас, і видав за нас Самого Себе, як дар і жертву Богові на приємні пахощі” (український переклад Івана Огієнка).

⁶⁸⁰ *sufficit hecatombe* – досл.: вистачає гекатомби (від лат. sufficio, feci, fectum, ěre – вистачати; hecatombe, es, f. – гекатомба). Від дав.-гр. ἑκατόν – сто, βους – бик – античне публічне жертвопринесення богам зі ста биків; пізніше просто велике жертвопринесення; у переносному значенні гекатомба – великі жертви війни, терору, епідемії тощо.

Лист до ксьондза його милости єпископа Краківського

Сидів я тут, мов *над ріками вавилонськими*⁶⁸¹,

379 verso (арх.)

390 О

куди мене закинули любов та відданість, якими *проймаюся*⁶⁸² до Речі Посполитої, вітчизни моєї, і *на втіху смутку*⁶⁸³ отримав я звістку, що Ваша милість, зглянувшись *співчутливим серцем*⁶⁸⁴ на страждання оплаканої моєї родини, що в *крайній убогості*⁶⁸⁵ і тільки *нажебраними засобами*⁶⁸⁶ живе, мав доброту *підтримати*⁶⁸⁷ її. Як *віддячу панові моєму*⁶⁸⁸, Вашій князівській милості, бо бракує мені слів, а *голос у горлі завмирає*⁶⁸⁹, аби висловити боржника безсмертну вдячність.

Утім *відшкодує*⁶⁹⁰ неспроможність мою *Головний із душпастирів*, який *двадцятикратно*⁶⁹¹ убогих підтримує, *при появі*⁶⁹² своєї укоронує правицею власною ті добродійні діла⁶⁹³ Вашої князівської милости, які через мою родину я прийняв зі щедрої руки, *пожертвування миле і приємне*⁶⁹⁴, яке безсумнівно більше

380 (арх.)

391 О

йому є прийнятне, ніж коли б Ваша князівська милість офірував тим, яким *треба гекатомби*⁶⁹⁵.

При найнижчій моїй вдячності за таку велику Вашої ксьондза милости добродійність, нещасній сім'ї моїй засвідчену, прошу покійно про безперервне її продовження.

⁶⁸¹ *super flumina Babylonis* (лат.) – „над ріками Вавилону” (Пс. 136: 1; український переклад Івана Огієнка).

⁶⁸² *feror* – тут: *проймаюся* (від лат. *fero, tuli, latum, ferre* – нести).

⁶⁸³ *in solatium doloris* – на втіху смутку (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *solatium, i, n.* – втіха; *dolor, oris, m.* – біль, смуток).

⁶⁸⁴ *compassivo pectore* – співчутливим серцем (від лат. *compassivus, a, um* – співчутливий; *pectus, oris, n.* – груди, серце).

⁶⁸⁵ *cum extrema ... egestate* – у крайній убогості (від лат. *cum* (Acc., Abl.) – з; *extremus, a, um* – крайній; *egestas, atis, f.* – вбогість).

⁶⁸⁶ *mendicatis ... suffragiis* – нажебраними засобами (від лат. – *mendico, avi, atum, are* – жебрати; *suffragium, i, n.* – засіб, підтримка).

⁶⁸⁷ *suffragandi* – досл.: із наміром підтримати (від лат. *suffragor, atus sum, ari* – підтримати).

⁶⁸⁸ *retribuam domino teo* – віддячу панові моєму (від лат. *retribuo, bui, butum, ěre* – віддавати; *dominus, i, m.* – пан; *meus, i, m.* – мій).

⁶⁸⁹ *vox faucibus haeret* – голос у горлі завмирає (від лат. *vox, cis, f.* – голос; *fauces, ium f.* – горло; *haeresco, -, ěre* – повиснути, застрягнути).

⁶⁹⁰ *supplebit* – відшкодує (від лат. *suppleo, plevi, pletum, ěre* – відшкодувати).

⁶⁹¹ *vic[i]es* (adv.) – двадцятикратно (лат.).

⁶⁹² *apparycji* – при появі (макаронізм від лат. *apparitio, onis, f.* – служба, поява).

⁶⁹³ *opera* – діла (від лат. *opus, eris, n.* – справа, дія).

⁶⁹⁴ *hostiam acceptam gratatque* – жертвування миле і приємне (від лат. *hostia, ae, f.* – жертва; *acceptus, a, um* – приймний, люб'язний; *gratus, a, um* – приймний).

⁶⁹⁵ *sufficit hecatombe* – досл.: вистачає гекатомби (від лат. *sufficio, feci, fectum, ěre* – вистачати; *hecatombe, es, f.* – гекатомба).

Запевняю, що ваша князівська милість *не кине хліба Христового собакам*⁶⁹⁶ від столу свого, але дасть *на поживу*⁶⁹⁷ вдячним за те і помилування гідним овечкам, у вівчарні своїй від хижих вовків схованим, які за прикладом моїм повернулися вже *із хибного шляху*⁶⁹⁸ в обійми Церкви вселенської. Нагадую також ласкавий пам'яті Вашої князівської милости милостиву обіцянку, якою мене власне своїм із Дрезни листом, 20 серпня 1719 року датованим, несхибно обнадіяв,

380 verso (арх.)

392 О

що маєш *діяльністю своєю*⁶⁹⁹ успішно в короля його милости і Речі Посполитої потреби⁷⁰⁰ мої спостерігати, зумовивши наказом своїм, аби зі Швеції на той бік моря перебрався і дав про себе знати Вашій князівській милості. Наголошую Вашій князівській милості, що не тільки від Балтійського моря, але й *від Середземного*⁷⁰¹ прошу, аби мені, *потерпільцеві кораблетроці*⁷⁰², Ваша князівська милість хотів милостиво *сприяти*⁷⁰³, смиренно прошу і залишаюсь *навіки прихильний*⁷⁰⁴.

Лист до його милости пана Кришпіна, каштеляна Жмудського (латинські вставки пер. Людмила Шевченко)

Такою голосною є слава великого імени пана Вашої милости, що на батьківщині *ніяких*⁷⁰⁵ не можуть їй створити перешкод, та й навіть тут, в Орієнтальному краю,

⁶⁹⁶ *non projicet panem ... Christi canibus* – „не кине ... хліба Христового собакам” (від лат. projicio, jeci, jectum, ēre – впустити, кинути; panis, is, m. – хліб; Christus, i, m. – Христос; canis, is, m. – собака). Алюзія на фрагмент Святого Письма: „Qui respondens ait: Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus. At illa dixit: Etiam Domine nam et catelli edunt de micis quae cadunt de mensa dominorum suorum”. – „І сказав [Ісус]: «Не годиться забирати хліб у дітей і давати його собакам». Тоді вона [жінка] каже: «Це правда, Господи, але навіть собаки їдять ті крихти, що падають зі столу їхнього хазяїна»” (Матв. 15: 26–27).

⁶⁹⁷ *patibulo* – на поживу (від лат. patibulum, i, n. – пожива, харчі).

⁶⁹⁸ *ab erronea via* – з хибного шляху (від лат. ab, a (Abl.) – від, з; erroneus, a, um – хибний, заблуканий; via, ae, f. – дорога, шлях). Єресь від грец. αἵρεσις – особливе віровчення.

⁶⁹⁹ *activitate sua* – діяльністю своєю (від лат. activitas, atis, f. – ; suus, a, um – свій).

⁷⁰⁰ *desideria* – потреби (від лат. desiderium, i, n. бажання, потреби).

⁷⁰¹ *a Mediterraneo* (від лат. ab, a (Abl.) – від, з; mediterraneus, a, um – середземний).

⁷⁰² *naufraganti* – досл.: тому, хто перебуває в кораблетроці (від лат. naufrango, fregi, fractum, ēre – ламати, трошити).

⁷⁰³ *succurrere* – сприяти (від лат. succuro, curri, cursum, ēre – підбігати, сприяти).

⁷⁰⁴ *aeviterno cultu* – тут: навіки прихильний (aeviternus, a, um – вічний; cultus, us, m. – служіння).

⁷⁰⁵ *nullis ... repagulis* – досл.: ніякими перешкодами (від лат. nullus, a, um – ніякий; repagula, orum, n. – перешкода).

вона підтрималася витонченою своєю гармонією, аби підтвердити, що *для великого один світ затишний*⁷⁰⁶; і мені, який сидить тут майже у *полоні*⁷⁰⁷

381 (арх.)

393 О

ніби Вавилонському, *на втіху смутку*⁷⁰⁸ оголосила *звістку*⁷⁰⁹, що пан Ваша милість *для ходіння славетними слідами*⁷¹⁰ знаменитих своїх предків досягнув уже *вершини*⁷¹¹ високої сенаторської чести, посівши *заслужене* Жмудського каштеляна *крісло*⁷¹². Вітаю тоді Вашу милість пана із таким високим званням, *вищого*⁷¹³ усім серцем бажаю, бо великі Вашої милости пана *риси*⁷¹⁴ і його честь *заслуговує*⁷¹⁵ [на се]. Прошу смиренно, аби Ваша милість пан коли-небудь і на мене, упалого *з високо-сти*⁷¹⁶ зглянувся, і тому, хто при боці панському сидить, *у підупалих справах втіху подав*⁷¹⁷ у нещасті моєму, до якого мене *рвійність до батьківщини призвела*⁷¹⁸, не занедбував [мене], і був переконаний, що *навіки відданий*⁷¹⁹ є я.

Лист до ксьондза Затенського

(латинські вставки пер. Людмила Шевченко)

381 verso (арх.)

394 О

Пам'ятаю, що Ваша милість пан із подорожі колись писав до мене, аби пристав на ту пісеньку: *Бога Славимо, дорогою ідімо*⁷²⁰, однак мені, який зараз достоту у *Вавилон-*

⁷⁰⁶ *unus magno non sufficit orbis* – досл.: великому одного світу не досить (від лат. unus, a, um – один; magnus, a, um – великий; non – не; sufficio, feci, fectum, ēre – вистачати; orbis, is, f. – коло, світ).

⁷⁰⁷ *in captivitate* – у полоні (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; captivitas, atis, f. – затримання, полон).

⁷⁰⁸ *in solatium doloris* – на втіху смутку (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; solatium, i, n. – втіха; dolor, oris, m. – біль, смуток). *Solatium doloris* нині функціонує у цивільному праві деяких країн (наприклад, Канади) як юридичний термін на позначення форми компенсації за емоційну, а не фізичну чи фінансову шкоду.

⁷⁰⁹ *nuntio* – тут: звістка (від лат. nuntium, i, n. – звістка).

⁷¹⁰ *insistendo gloriosis ... vestigiis* – для ходіння славетними слідами (insisto, stiti, –, ēre – наполягати, вимагати; gloriosus, a, um – славетний; vestigium, i, n. – слід).

⁷¹¹ *apicem* – вершину (від лат. apex, icis, m. – верхівка).

⁷¹² *emeritos ... curules* – досл.: заслужені крісла (від лат. emereor, meritus sum, ēri – заслужити; curulis, is, m. – крісло, посада).

⁷¹³ *altiora* – вищого (від лат. altus, a, um – високий).

⁷¹⁴ *qualitates* – якості (від лат. qualitas, atis, f. – якість).

⁷¹⁵ *meretur* – заслуговує (від лат. mereo, ui, itum, ēre – заслуговувати).

⁷¹⁶ *ex alti* – з високості (від лат. ex (Abl.) – з, від; altum, i, n. – височінь).

⁷¹⁷ *lapis solatia rebus dare* – розрадити в підупалих справах (від лат. labor, lapsus sum, i – сповзати; solatium, i, n. – розрада; res, ei, f. – річ, справа; do, dedi, datum, dare – давати).

⁷¹⁸ *zelus Patriae redegit* – рвійність до батьківщини призвела (від лат. zelus, i, m. – заздрість, рвійність; patria, ae, f. – батьківщина; redigo, egi, actum, ēre – віддавати, передавати).

⁷¹⁹ *perpetuo cultu* – тут: навіки відданий (perpetuus, a, um – вічний; cultus, us, m. – служіння).

⁷²⁰ *Te Deum laudamus, in via ambulamus*. Див. примітку 38.

ському ув'язненні⁷²¹ *осіле життя*⁷²² *продовжує*⁷²³, не *підходить* жодна *канцона*⁷²⁴, а радше жалісний трен, тільки над ріками *Вавилону тут сидимо і плачемо*, однак *хто дасть мені джерела сліз*⁷²⁵, щоб міг доста оплакати нещастя моє, з яким від давніх літ доволі *мужньо*⁷²⁶ змагаюся, однак не можу його ані *подолати*⁷²⁷, ані від того, як мене тисне і пригнічує *прикрощами, дихати*⁷²⁸, ані в такій тяжкій біді *на радість сподіватися*⁷²⁹.

Якось трохи хиткої надії блиснуло було минулого року, коли тут великі
382 (арх.)

395 О

на війну проти Москви чинено препараменти, резидентів московському наказано від *Порти своєю дорогою*⁷³⁰ виїжджати, і мене звідси до Стамбулу от-от мали спровадити, про що, *на втіху смутку*⁷³¹, повідомив мене був листом своїм через посланця свого його милість пан посол англійський, але *народжували гори, а народилася жалюгідна миша*⁷³².

⁷²¹ *in captivitate ... Babylonica* – в полоні ... вавилонському (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; captivitas, atis, f. – затримання, полон; Babylonicus, a, um – вавилонський).

⁷²² *sedentariam ... vitam* (лат.) – осіле життя (від лат. sedentarius, a, um – сидячий, осідлий; vitam).

⁷²³ *kontinuuicetum* – тому, хто продовжує (макаронізм від лат. contineo, tinui, tentum, ēre – утримувати).

⁷²⁴ Від італійського *canzone* – пісня. Канцона – форма середньовічної лірики трубадурів Провансу, пісня про лицарську любов, пов'язана з культом дами, з лицарським служінням їй. Властиво, саме дамі присвячувалася остання, яка виглядала коротшою, строфа – торнада. Із Провансу канцона поширилася у Північну Францію та Італію, були спроби її канонізації. Розквіт канцони припадає на лірику Ф. Петрарки, яку ймовірно добре знав Пилип Орлик. Не виключено, що він знав і творчість Аліг'єрі, Дж. Бокаччо, які також користувалися канцонаю. Відомі були й канцони, написані жінкою: поетеса Беатриса де Дія є авторкою канцонів про любов до талановитого трубадура. Поменшена форма канцони, що вживалася в Італії, називалася канцонетою, у Франції – шансонеткою. В Україні канцона відома за перекладами Івана Франка та ін. У поетичному циклі *Весна* Володимира Самійленка знаходимо, крім сонетів, дві канцони (див. про канцону: *Літературознавчий словник-довідник*, Київ 2006, с. 329).

⁷²⁵ *quis mihi dabit fontes lacrimarum* – хто мені дасть джерела сліз – алюзія на рядок із Книги пророка Єремії: „*Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrimarum* – Хто дасть мій голові воду і моїм очам – джерело сліз” (Єремія, 8: 23).

⁷²⁶ *forti animo* – мужньо (від лат. fortis, e – сильний; animus, i, m. – дух).

⁷²⁷ *superare* – подолати (від лат. supero, avi, atum, are – подолати).

⁷²⁸ *calamitatibus, respirare* – прикрощами, дихати (від лат. calamitas, atis, f. – прикрість; resiro, avi, atum, are – дихати).

⁷²⁹ *laetiora sperare* – тут: на радість сподіватися (від лат. laetus, a, um – веселий; spero, avi, atum, are – сподіватися).

⁷³⁰ *in vias suas* – досл.: на свої шляхи (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; via, ae, f. – дорога, шлях; suus, a, um – свій).

⁷³¹ *in solatium doloris* – на втіху смутку (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; solatium, i, n. – втіха; dolor, oris, m. – біль, смуток).

⁷³² *parturiebant montes natus est ridiculus mus* – народжували гори, а народилася жалюгідна миша; цього разу в часто повторюваній Орликом сентенції з Горація він замінив

Все те у мить *раптово через випадок*⁷³³ розсипалося, коли конференції Порти про ратифікацію миру з Московою були відновлені; а потім і сподівання, *помудрувавши*⁷³⁴ з якими, я надумав собі щось *краще*⁷³⁵ і формував нові виміри⁷³⁶ скерування інтересу мого *на шляхи ширші*⁷³⁷, назад повернулися; і zostався я без надії на втечу *з дороги інтриг*⁷³⁸, якою з *гризотами сумління волочитися*⁷³⁹ мушу. Але ж
382 verso (арх.)

396 О

такий наглій переміні не треба дивуватися, оскільки той немудрий поганський народ [турецький] *позначений мінливою зіркою*⁷⁴⁰, завжди *змінюється, як Місяць*⁷⁴¹. Мали мене звідси транспортувати *до околиці*⁷⁴² Стамбула, до Родосту, де князь Ракоці резидує, але і те змінилося, з тієї, яку візир повідомив перед його милістю паном послом англійським рації, що той князь всіляко *тримається*⁷⁴³ біля царя його милости та інтересів його, а затим не міг би я там із задоволенням *залишатися*⁷⁴⁴.

Зостаюся тоді тут власне *як між молотом і ковадлом*⁷⁴⁵, явним гонору і життю моєму *явною*⁷⁴⁶ небезпекою, зокрема коли цар його милість домігся [в ході] *пертрактації*⁷⁴⁷ від Порти, аби йому видано Військо Запорозьке, що за наказом Порти напевно б у найближчі

теперішній час на минулий: *parturiebant* (імперфект) і *natus est* (перфект) замість *parturiunt* і *nascitur* (в оригіналі).

⁷³³ *subito casu* – раптово через випадок (від лат. subito (adv.) – раптово; casus, us, m. – випадок). Таке словосполучення використовує Овідій у *Листах із Понту*: „et subito casu quae valere, ruunt” – „випадковість раптово руйнує те, що колись було сильним” (IV: 35).

⁷³⁴ *sagamente* (adv.) – мудро (лат.), тут: помудрувавши.

⁷³⁵ *meliora* – краще (від лат. melior, ius – кращий).

⁷³⁶ *mensury* – виміри (макаронізм від лат. mensura, ae, f. – міра).

⁷³⁷ *in vias planiores* – на шляхи ширші (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; via, ae, f. – дорога, шлях; planus, a, um – широкий).

⁷³⁸ *a via scandali* – з дороги інтриг (від лат. ab, a (Abl.) – від, з; via, ae, f. – шлях; scandalum, i, n. – спокуса, плітки).

⁷³⁹ *cum remorsu conscientiae tradere* – якою з гризотами сумління волочитися (від лат. cum (Acc., Abl.) – з; remorsus, us, m. – прогризання; conscientia, ae, f. – сумління; traho, trahi, tractum, ěre – тягнути, спрямовувати).

⁷⁴⁰ *mutabili insignitus astro* – позначений мінливою зіркою (від лат. mutabilis, e – мінливий; insignitus, a, um – позначений; astrum, i, n. – зірка).

⁷⁴¹ *mutatur ut Luna* – змінюється, як Місяць (від лат. muto, avi,atum, are – змінюватися; ut – як; Luna, ae, f. – Місяць).

⁷⁴² *in vicinum* – в околиці (від лат. in (Acc., Abl.) – у, на; vicinum, i, n. – сусідство).

⁷⁴³ *adhaeret* – тримається (від лат. adhaereo, haesi, haesum, ere прилягати).

⁷⁴⁴ *subsistere* – залишитися (від лат. subsisto, stiti, –, ěre – спинятися, залишатися).

⁷⁴⁵ *inter malleum et incudem* – між молотом і ковадлом (від лат. inter (Acc.) – між; malleus, i, m. – молот; et – і; incus, dis, f. – ковадло).

⁷⁴⁶ *expositus* – явний, чіткий, виставлений на щось (від лат. expositus, a, um).

⁷⁴⁷ *per tractatum* – досл.: через угоду (від лат. per (Acc.) – через; tractatus, us, m. – угода). Імовірно, Орлик, пишучи, мав на думці польське слово pertractacie (від лат. pertractatio, onis, f. – заняття) – перетрактації, тобто переговори, розмови через представників держав у справах політики, культури, торгівлі та ін. (Władysław Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych...*, s. 391; *Leksykon PWN...*, s. 875). Або ж, швидше, сплутав *per tractatum* та

383 (арх.)**397 О**

роки вчинив, коли б любі брати наші татари про те не узнали, хана до біса з *трону*⁷⁴⁸ не скинули і до Порти не писали, виговорюючи їй *небачене*⁷⁴⁹ *порушення*⁷⁵⁰ в народі Османському закону магометанського, ще й за такого *збігу обставин*⁷⁵¹. Не відаю тоді, чи Порти по тих *невдоволеннях*⁷⁵² і по такому великому татарському катабалику⁷⁵³ *отямилася*⁷⁵⁴ і чи ще захоче знову *повертатися в своє блювотиння*⁷⁵⁵. Писав я до візира, дорікаючи йому політично, що я сі *чутки*⁷⁵⁶, які тут про екстрадицію Війська Запорозького *скрізь розповсюджуються*⁷⁵⁷, вважаю фальшивими, і не маю до них віри, загалом хочу помилитися в тому, що Порти і *закон магометанський*⁷⁵⁸, якому є *найзапекліша оборонниця*⁷⁵⁹,

383 verso (арх.)**398 О**

і *права народів*⁷⁶⁰, що їх *найдбайливіше*⁷⁶¹ обсервує, хотіла б *зневажити*⁷⁶² такою дією, яка б і гонор її ганебною *плямою*⁷⁶³ забруднила, і цілий світ публічним

pertractate (adv.) – звичним чином, як завжди (лат.). Схиляємося до останнього варіанту, тож цей фрагмент слід перекладати: „коли цар його милість зажадав, як завжди, від Порти, аби йому видали Військо Запорозьке”.

⁷⁴⁸ *ex solio suo* – з трону (від лат. ex (Acc., Abl.) – з, через; solium, i, n. – крісло; suus, a, um – свій).

⁷⁴⁹ *impracticatam* – небачене (від лат. impracticatus, a, um – незастосований, той, що не траплявся). У рукописі слово важко прочитати, є імовірність того, що написано *impraehecatam* – прокляте (від imprehcatus, impreccatus, imprecatus – проклятий; переважно означення щодо зла).

⁷⁵⁰ *violationem* – порушення (від лат. violatio, onis, f. – порушення).

⁷⁵¹ *occurenciach* – збігу обставин (макаронізм від лат. occurro, curri, cursum, ěre – збиратися).

⁷⁵² *exprobraciach* – невдоволеннях (макаронізм від лат. exprobratio, onis f. – докори, невдоволення).

⁷⁵³ Катабалик – див. примітку 604.

⁷⁵⁴ *resipuit* – отямитися (від лат. resipisco, ui, –, ěre – отямитися).

⁷⁵⁵ *ad suos redire vomitus* – повертатися до свого блювотиння (від лат. ad (Acc.) – до; redeo, ii, itum, ire – повертатися; vomitus, us, m. – блювота). Це частина приповідки зі Святого Письма: „Sicut canis, qui revertitur ad vomitum suum, sic stultus, qui iterat stultitiam suam” – „Як вертається пес до своєї блювотини, так глупоту свою повторює глупа” (Прип. 26: 11; український переклад Івана Огієнка).

⁷⁵⁶ *rumory* – чутки (макаронізм від лат. rumor, oris m. – шум, чутки).

⁷⁵⁷ *passim sparguntur* – скрізь розповсюджуються (від лат. passim (adv.) – скрізь; spargo, sparsi, sparsum, ěre – розсипати, поширювати).

⁷⁵⁸ *legem Mahometanam* – закон магометанський (від лат. lex, gis, f. – закон; Mahometanus, a, um – магометанський).

⁷⁵⁹ *acerrima propugnatrix* – найзапекліша оборонниця (від лат. acer, cris, cre – гострий, сильний; propugnatrix, icis, f. – оборонниця).

⁷⁶⁰ *iura gentium* – права народів (від лат. ius, juris n. – ; gens, ntis – рід, народ). У сучасній юридичній термінології *jus gentium* – міжнародне право.

⁷⁶¹ *tenerime* – тут: найдбайливіше (від лат. tener, era, erum – ніжний).

⁷⁶² *violare* – зневажити (від лат. violo, avi, atum, are – шкодити, принижувати).

⁷⁶³ *macula* – плямою (від лат. macula, ae, f. – пляма, ганьба).

згіршенням приголомшила, який нещодавно, *вражений*⁷⁶⁴, дивився на героїчну тієї ж Порти резолюцію, коли при останньому договорі Пасаровицькому⁷⁶⁵ так міцно претензіям цезаря його милости про видання князя Ракоці протилежало, що воліла *після укладення благодатного миру*⁷⁶⁶ половину держави своєї втратити, ніж гонор свій *на привселюдне посміховище виставити*⁷⁶⁷. Додав і те для підтвердження моєї замаскованої opinii, що цар його милість над Прутом не тільки собі, далеко більше Кантимірові, господареві волоському, не міг салютувати; візир однак не наполягав на екстрадиції того,

384 (арх.)

399 О

аби показав світові, що Порта сама *непорушно*⁷⁶⁸ *права народів*⁷⁶⁹ обсервує і не примушує *переможених*⁷⁷⁰ порушувати їхню *цілісність*⁷⁷¹. Були й інші рації, але бажаючи лаконізувати, не поширююся з ними. Бачиш тоді, Ваша милість пане, як *першим горить Укалегон*⁷⁷², і як мене та фатальна пожежа *хвилює і мучить*⁷⁷³. А потім зважиш і уважиш Ваша милість пане, чи *то є біль насправді, мій біль*⁷⁷⁴ etc etc etc...

Інших листів тут не вписую, бо їх була б ціла книжка, оскільки багато їх таких було, які на двох і на трьох аркушах ледве могли поміститися, і той самий лист до ксьондза Затенського зайняв два аркуші паперу, такий є красномовний

⁷⁶⁴ *attonitus* – приголомшений (від лат. attonitus, a, um – вражений, приголомшений)

⁷⁶⁵ Пасаровицький (Пожаревацький) мир – мирна угода, укладена 1718 р. між Османською імперією та Австрією і Венецією. Османська імперія поступилася Габсбургам частиною своїх володінь в Європі.

⁷⁶⁶ *alma[m] post posita[m] pace[m]* – після укладення благодатного миру (від лат. almus, a, um – благодатний; post (Acc.) – після; pono, posui, positum, ẽre – розташовувати; pax, cis, f. – мир).

⁷⁶⁷ *publico exponere ludibrio* – на привселюдне посміховище виставити (від лат. publicus, a, um – привселюдний; expono, posui, positum, ẽre – виставляти; ludibrium, i, n. – глузування, посміховище).

⁷⁶⁸ *illibate* (adv.) – непорушно, бездоганно (лат.).

⁷⁶⁹ *iura gentium* – див. примітку 760.

⁷⁷⁰ *victos* – переможених (від лат. victus, a, um – переможений).

⁷⁷¹ *integritatem* – цілісність (від лат. integritas, atis, f. – цілісність, збереження).

⁷⁷² *proximus ardet Ucalegon* – першим горить Укалегон (від лат. proximus, a, um – найближчий; ardeo, rsi, ẽre – горіти; Ucalegon, onis m. – Укалегон).

⁷⁷³ *tangit et angit* – хвилює і мучить (від лат. tango, tetigi, tactum, ẽre – торкати, зачіпати; angō, anxi, anctum, ẽre – тиснути, мучити). Це словосполучення було поширене в середньовічному християнстві й пізніше; наприклад, є частиною гасла до емблеми: „In Cruce suspensi diros perpende dolores, Quem Crucis impositae tangit et angit onus” – „Осягни страшні муки розп’ятого на хресті, Якого яtringить і тисне тягар того накладеного хреста”.

⁷⁷⁴ *si est dolor sicut dolor meus* – частина рядка зі Святого Письма: „Attendite, et videte si est dolor sicut dolor meus! Quoniam vindemiavit me, ut locutus est Dominus, in die irae furoris sui” – „О, гляньте, подивіться, чи є біль, як мій біль, що мені заподіяно? Що ним побив мене Господь у день палаючого гніву свого!” (Плач Єремії: 1: 12; український переклад Івана Хоменка).

сум⁷⁷⁵. У неділю тоді цілий день аж до ночі я витратив⁷⁷⁶ на опечатування та підписування тієї [листовної] експедиції.

384 verso (apx.)

400 O

18/7 У понеділок пополудню відніс я сам ту всю [епістолярну] експедицію, вчора опечатану, до пана Стефансона, англійського консула, віддав йому до рук, прохаючи, аби її при певній нагоді відіслав до Стамбула до його мости пана посла англійського, що мені декларував і обіцяв її через надійного Кучудзю відправити. Застав там пана Джонса, старого консула англійського, туди також надійшов пан Еспенет, француз; у тій тоді компанії пробув я з годинку, а потім відійшов разом з паном Джонсом, що запросив мене до себе, а також панів Еспанета і Вінштейна, англійця; і частував нас пивом англійським спеціальним, якого три пляшки ми випили, бо стільки його

385 (apx.)

401 O

й було, а потім після заходу сонця повернувся я до своєї господи.

19/8 У вівторок пополудню, в час кіндії був я у ксьондза єзуїтів, який між різними розмовами повідомив мені, що Порта затримала пана Боннака не як французького посла, але як уповноваженого до трактату з Московією, і вмовила його, аби затримався *до січня*⁷⁷⁷, поки той трактат не завершиться, який почав *свої справи*⁷⁷⁸. Однак учора в пана консула англійського розповідали мені, що екстраординарного цезарського посла, який до Порти з Відня їхав, паша затримав у Нісі⁷⁷⁹ до розпорядження Порти.

20/9 У середу, в день непорочного зачаття Пречистої Діви вислухав я службу Божу в церкві

385 verso (apx.)

402 O

святого Теодора, яка відправлялася приватно, оскільки ж його [свято] у церкві тієї парохії принципалів святих Костянтина та Олени не святкувалося так, як у нас з *урочистостями*⁷⁸⁰. Бо ж греки *хулять*⁷⁸¹, що непорочна Мати Божа

⁷⁷⁵ *disertus dolor* – красномовний сум (від лат. disertus, a, um – красномовний, промовистий; dolor, oris, m. – біль, сум).

⁷⁷⁶ *consumpsi* – я витратив (від лат. consumo, sumpsi, sumptum, ěre – тратити, марнувати).

⁷⁷⁷ *ad Januarium* – до січня (від лат. ad (Acc.) – до; Januarius, i, m. – січень).

⁷⁷⁸ *sua opera* – свої справи (від лат. suus, a, um – свій; opus, eris, n. – справа, дія).

⁷⁷⁹ Ніш – місто в Сербії, на річці Нішаві. Поблизу міста багато теплих джерел. Пилип Орлик послуговується тут німецькою назвою сербського міста Ніш – *Nissa* (сербська назва *Ниш*, найдавніша назва – *Naissum*, *Nissus*, німецька – *Nissa* і *Nisch*).

⁷⁸⁰ *cum solemnitatibus* – з урочистостями (від лат. cum (Acc., Abl.) – з; solemnitas, atis, f. – урочистості).

⁷⁸¹ *blasphemant* – хулять (від лат. blasphemo, –, –, are – хулити, злословити).

є в гріху первородному зачата, і тому того свята не святкують. Пан Фабер, купець французький, запросивши мене до себе на завтрашній день на учту нового французького консула та його дружини, приходив сьогодні до мене вранці, просячи позичити карету для запровадження пані консулової до своєї господи.

21/10 У четвер написав я два листи, один до його милости отця патріярха Єрусалимського, другий до ксьондза Таріллона, ректора святої патріяршої місії Смирненської, обидва до Смирни надіслані, оскільки патріярх Єрусалимський зараз перебуває у Смирні. Тих листів копії сюди *вставляю*⁷⁸².

386 (арх.)

403 О

Лист до його милости отця патріярха Єрусалимського

(пер. із лат. Володимир Литвинов, Людмила Шевченко)

Обійшовши різні перешкоди земель і страхів, я не маю громадянства постійного, де зі сплаканою моєю родиною голову прихилив би. І доки на краще сподіваюся, марні надії розповсюджую з глибини мого серця. І серед величезних шквалів поразок, не шукаючи щасливі острови, мис Доброї Надії досягаю. Зрештою, у вирі своїх справ, оминаючи Сцилу, натрапляю на Харибду. Невже ж Богові як творцеві, все що коїться, до вподоби: і те, що він щосили грається моїми справами і що зробив з мене, протиборця моєї нещасливої долі, видовисько для світу. І, напевне, у тій запеклій боротьбі і на такій слизькій сцені його театру упав би я, якби не переконало мене Боже пророцтво, що так ідуть до зірок. Нехай же лиха,

386 verso (арх.)

404 О

що змовилися проти мого життя і сили свої на мені випробовують, накидаються звідси і звідти на мене, непорушну основу синівської поваги і любові до В[ашої] Святости не розхитують і не ворують – „Бо ж любов ніколи не проминає”. Ось чому ані несправедливість часів, ані кривда обставин, ані тривале блукання землею і морем, ані найбільша від місця віддаленість, не можуть мене позбавити цієї любови, до якої мене В[аша] С[вятість] милістю своєю батьківською і ласками навіки собі зобов'язала. Оскільки від того часу, коли випала мені честь познайомитися з гідною і заслуженою Вашою особою у костелі Божому, якась таємнича сила симпатії наклала на мене такі нерозривні пута любови та пошани, що хотів би ніколи не бути віддаленим від В[ашої] С[вятости] і завжди тішитися солодкою можливістю бачити Вас. Оскільки

387 (арх.)

405 О

немилосердна доля тісними кордонами обмежила мої бажання, і мої прагнення тих кордонів порушити не можуть, тому листом натомість відшкодовую свої збитки. Хай

⁷⁸² *insero* – вставляю (від лат. *insero, serui, sertum, ěre* – вставляти).

він відплату мою поповнить, хай буде думки моєї тлумачем, що настільки живий образ В[аш]ої С[вятости] у вдячній пам'яті, і викарбований у серці моєму оприявленою любов'ю до особи В[аш]ої С[вятости], що звідусуди я випромінюю, і так палким бажанням побачитися увесь я горю, і безпосередньо синівською повагою В[ашу] С[вятість] ушанувати. Обіймаю стопи В[аш]ої С[вятости], доторкаюся до благословенної правиці, тисячу поцілунків на руку кладу, не перестаючи, скільки життя триватиме.

До ксьондза-ректора Таріллона

(пер. із лат. Володимир Литвинов)

Залишила мене П[оштивість] В[аш]а, як сироту,

387 verso (арх.)

406 О

що бореться із долею, позбавила найсолодших своїх розмов і побачень з гідною Вашою особою. А що більше, не дала мені останньої втіхи – прощального благословення. Якби ж я знав годину й мить відбуття П[оштивості] В[аш]ої, то окрилений любов'ю прагнув би Ваших обіймів і не випустив би Вас, допоки не отримав би благословення. Молитвами супроводжував сліди П[оштивості] В[аш]ої, незважаючи на те, що на морі не буває слідів. І не маю сумніву, що П[оштивість] В[аш]а дісталася до Смирни з попутним вітром і зі щасливим результатом і після несприятливого о сій порі мореплавання вже відспівала свою пісню *Ось дісталися порту оздоблені вінками кораблі*. Дуже тільки прошу, аби зараз, коли П[оштивість] В[аш]а змінила клімат, не змінила одночасно свого настрою стосовно мене, і коли приступить до Божого вівтаря для здійснення зворушливого обряду, аби хотів пригадати стомленого Пилипа, що Вас дуже любить, що таким бути і так казати не перестане.

NB Сьогодні *втратив силу*⁷⁸³ термін тридцяти днів таїну

388 (арх.)

407 О

мого, завтра ж, однак, *розпочинається*⁷⁸⁴ [наступний].

22/11 У п'ятницю сьогодні треба було почати відбирати таїн на тридцять днів, але мені ще за жовтень і листопад не виплачено.

[Напис перпендикулярно:] **NB! NB!** від **22/11** замість до **20/9** січня.⁷⁸⁵

⁷⁸³ *expiravit* – втратив силу (від лат. exspiro, avi, atum, are – видихати).

⁷⁸⁴ *incipit* – розпочинається (від лат. incipio, cepi, ceptum, ěre – починати).

⁷⁸⁵ *A 22/11 pro ad 20/9 Jan.* – від 22/11 замість до 20/9 січня (від лат. ab, a (Abl.) – від, з; pro (Acc., Abl.) – для, замість; ad (Acc.) – до; Januarius, i, m. – січень).

23/12 У суботу нічого не було *ad notandum*.

24/13 У неділю пополудню послав з привітанням завтрашніх свят Різдва Господнього до французького консула, оскільки тут такий є звичай, що в Вігілью і Різдво, і Вознесіння віншують як зі святами. Однак я сам був у консула англійського не для повітання, позаяк англійці спільно із греками тримаються старого календаря і свята відзначають, але був для прогулянки і щоб довідатися від нього, якщо і коли листи мої до Стамбула відіслав, про які сказав мені, що в минулу середу, тобто 20/9 *тепер*⁷⁸⁶ віддав на руки одного тутешнього купця на ім'я

388 verso (apx.)

408 О

Мануїл, що виїжджав того ж самого дня до Стамбула, і запевнив мене, що вся та [листовна] експедиція дійде безсумнівно рук його милости пана англійського посла.

25/14 У понеділок, у свято Різдва згідно з новим календарем, був я у французькій каплиці на трьох службах, а опісля богослужіння запровадив пані консулову французьку до її господи, де пробув на різних бесідах близько години; а коли виходив, наказав пан консул французький двом перекладачам своїм і яничарові, аби асистували мені до моєї господи, що [вони і] вчинили.

26/15 У вівторок, **27/16** у середу, **28/17** у четвер, **29/18** у п'ятницю, почавши від понеділка, упродовж усіх сих днів, готувався я до причастя, а сьогодні, у п'ятницю ввечері, висповідався у гріхах

389 (apx.)

409 О

моїх перед старим капеланом, якого собі, приїхавши сюди, обрав за сповідника⁷⁸⁷.

30/19 У суботу вислухав я Службу Божу в церкві святого Теодора, мученика, і прийняв покірно негідний тіло Христа, Господа і Збавителя мого.

31/20 У неділю о кіндії виїхав я звідси на полювання – з тією надією, щоб у середу на ніч тут до Салоніку повернувся; так і вчинив, *нічого не досягнувши*⁷⁸⁸, коли у понеділок не більше як одного зайця, а куріпки жодної, у вівторок, однак, і в середу через непогоду і плюту⁷⁸⁹ дощову не випадало полювати, і зазнали ми великих незручностей.

⁷⁸⁶ *praesentis* – тут: тепер (від лат. praesens, ntis – теперішній).

⁷⁸⁷ Отець Діонізій, болгарин – сповідник гетьмана.

⁷⁸⁸ *infectis rebus* – нічого не досягнувши (від лат. infectus, a, um – незроблений; res, rei, f. – річ, справа).

⁷⁸⁹ *плюта*, и, ж., діял. – негода.

Виїжджаючи, однак, на полювання, залишив тут на місці Михайла, сина мого, і відрядив його до консулів французьких

389 verso (арх.)

410 O

нового та старого, також і до інших французів, купців, аби їм повіншував, сам, однак, виїхавши, прибув уночі до села, яке називається Балез, за провідництвом селян того ж самого села, і став у господі у батька того хлопця, який був мені провідником, де застав зятів його чотирьох, які їли й пили, а коли казав добути риби печеної і запросив їх на неї, не хотіли їсти, говорячи, що недавно приймали причастя; а деякі з них ще готуються до причастя, постячи цілий тиждень, не їдять ані риби, ані жодної потрави з тлуцем і олією, ані вина

390 (арх.)

441 O

не п'ють – і то не всі, але тільки ті, які *вільніше* [*багатше*]⁷⁹⁰ живуть.

РІК 1725⁷⁹¹

Januarius y nowy rok według nowego kalendarza

Січень і новий рік за новим календарем

⁷⁹⁰ *laxius* – вільніше (від лат. *laxe* – просторо, вільно).

⁷⁹¹ Діарій 1725 і 1726 років Пилипа Орлика видано у Варшаві: *Filip Orlik (1672–1742) i jego Diariusz*, odczytanie z rękopisu, opracowanie, wstęp, komentarze Walentyna Sobol, Warszawa 2021, 2023.

Діярій Пилипа Орлика
1724 року

336.
 Smutku chodząc, cich' ierzdz. c. uto 2172
 wstaliśmy ich 14 Lipczych Siłki
 y powracając do folwarku Łanow.
 waliśmy tam.

31 W piątek wstawając rano wy-
 20 iachaliśmy do Salomiku dołoga, a
 gdzie po różnych miejscach wstawa-
 liśmy, gdzie nam wiatr przeszedł
 dła gwałtowny, utworziliśmy jednaki
 do Łanowatow, Łukrych Łanow-
 ten do Łanow, a 6 Lipczych Łanow-
 wie. Tanden przybyliśmy do Salo-
 miku Łanowem 36 Łanowatow
 jednym Łanowem y jednym Łanowem
 przed Łanowem Łanowem

Januarius wotug
 nowe kalendarza y no-
 wy

Janvier

4 Newy 10 10 11 12. 4. Itory
 Day Bare ablyt fawster of fir
 tunatur.

11 January W Soboty rano posy-
 21 December
 taten Larwa do Consula Granu-
 zkie winszuję mu W Roku q.
 postaten mu 4 Lunczatur 2, 2, 2
 we, 2, 2, 2 iako ofierowey
 barzoby i tentend. Eodem posta-
 ten takze 4 Lunczatur 2, 2, 2
 a dare Lar Lunczatur Consulus An-
 gielshu?

2 11 medkief nie meiniaten do
 22 W pi samia wten to Diariusz

3 W 11 medkief posy taten Lar
 23 Wla

338
173

Santa do Consula Franuuzhego, pro-
 sige go o Communikaiz gatel Fran-
 cuhuuk Ekre w tych dman dostat
 z Oluptu Franuuzhe z to przylgite,
 przystat mi tedy one ale y dawne
 Jak Augustu Septembri, y nie
 w Sobie que maig se Curiosi. fit
 Sami Luyey Franuuzey, Ekstly
 tu z Oluptami lwemi przylgite, do-
 niesli tu ze' Olwitu Xyge Flo-
 renski; y Xce Orleanski Re-
 gent Franuuzki umarli; lew
 Drugi inopinata morte na Eu-
 lepsiz.

4 We Wroch w Virgity Forre
 24 Nandzeni powtadmi przed
 tring guding w tasme kedy

Już wychodzi do Berlina na Stue-
 Berg, przyszedł do mnie dwóch stu-
 marów ofensula Franuska i
 powinszowaniem krypt, a z ofensula
 dwóch pułków Wodni i roszlis
 a mnie Culow rohm i t.
 Po odbyciu Las moim do Berlina
 był Vigor Superior z tymi w-
 winowaniem, lecz iul i mne
 Lasat, Po nakazanie byłem
 w Nowy w Łodzi Turckiej, a
 idąc z tamtę do wstąpienia do Star-
 ruszke byca me Duchownego,
 Etremu wyzwiadate i zgrze-
 chow moich.
 5 We środę na Porcie namie
 25 me

340
174

Sądźcie w, statek rano o pier:
 wszej góścinie z ludnocy na nar-
 bożensku, zhrę wysłuchatek
 na cześć chwaty Boga wae:
 le dudzich Nowonawdńoneg,
 y przywtego w Nasuzgłstym
 Sakramenue lubo megidny dla
 meżliżonych mowk grzechow
 tak urekney tajemnicy. Tego
 dnia zadoweg chwaty Boga me:
 cy to zgrablaciami, opowied:
 ne z hrę Lanfonsut Hngrethi
 przytę z dwi inszowanien.

26 We Kwartch w Suche
 Bolej przychodili do mnie
 Lwopzpa tutey szę z dwoma
 Pzami swemi Communi'stami

592. 173

Zastawsky wiez w cato nocnym prauie
 nabozenstwie spigie, zostawia u La-
 wla dure Leczki dla mnie iedne Gram-
 matyke Francuzko Italianstug a drugę
 Dictionarz Italianstho Latinsthi.
 Po odlysciu Las jego byt takze Lperon,
 Lzowa mem Xdz Lperon, lekny mi
 Lemunikuwa List do Lehe pisany z
 Sambute, 18 Xbris Nal. w lekny pi-
 sty mu ze Wrysha Lperue, unitis
 armis z Morlug Lnierst naglowe
 Wrysha Emir Wrysa Wurypatra
 z Turckie awaxliarne, y odebrali
 od nie omast Leczki. Lowiada Son
 ze Leczki List do iedne Lperue Fran-
 cuzkie o'm temu dni z Sambute
 pisany, w lekny o'znay onung ze
 Cesarz Turckie ma tey Lperue z Sam-
 bute

do Adrianopolu przesiedlić się
 i Chedencu, a Wrytha tam sięgać.
 Dziś rano Las i Ci i Gwintowani
 u mnie interesy mieli. Dnia 1. Lipca
 cy, a Pan i mł. Angielstajny
 był tam dać Dnia, że ma być u
 mnie w Chedencu. Także i mł.
 i Ci i Gwintowani i mł. i Ci i Gwintowani
 o Lindy, a mł. i Ci i Gwintowani
 a waz prosid zegn u jego Dnia i Ci i Gwintowani
 w pomiedziach mł. i Ci i Gwintowani.

8 W Sobote nie mialem ad Notarz
28 dum posyłać ty mł. i Ci i Gwintowani
 la Angielstajny, i Ci i Gwintowani
 ta, a mł. i Ci i Gwintowani i Ci i Gwintowani
 na utrzepki dzień do siebie na Chedencu
 także i Dnia i Ci i Gwintowani i Ci i Gwintowani.

9 W niedzielę miałem u siebie na Chedencu
29 Dnia i Ci i Gwintowani i Ci i Gwintowani

599

Na Obiedzie wyzey wczora wspomnianych 176
zaproszonych goſci na Obiedzie, zabra-
mi bandiey na diſkursie, a wicek na
konkamenue, zabaurendygo do Lach-
du Stonca.

10 We poniedzialek bytem na Obiedzie u
30 tego goſci, ktory miſi traktowal
doſci kymie z Splendide, zaproszeni
takre byli in Societatem Adz Super-
rior z Surin Swinszen Adz Super-
rior, Didaskad, Frey y Henesh.
po Obiedzie zabaurendygo do Lachdu
Stonca, na diſkursach, z konkamen-
ue herbos they Lachy.

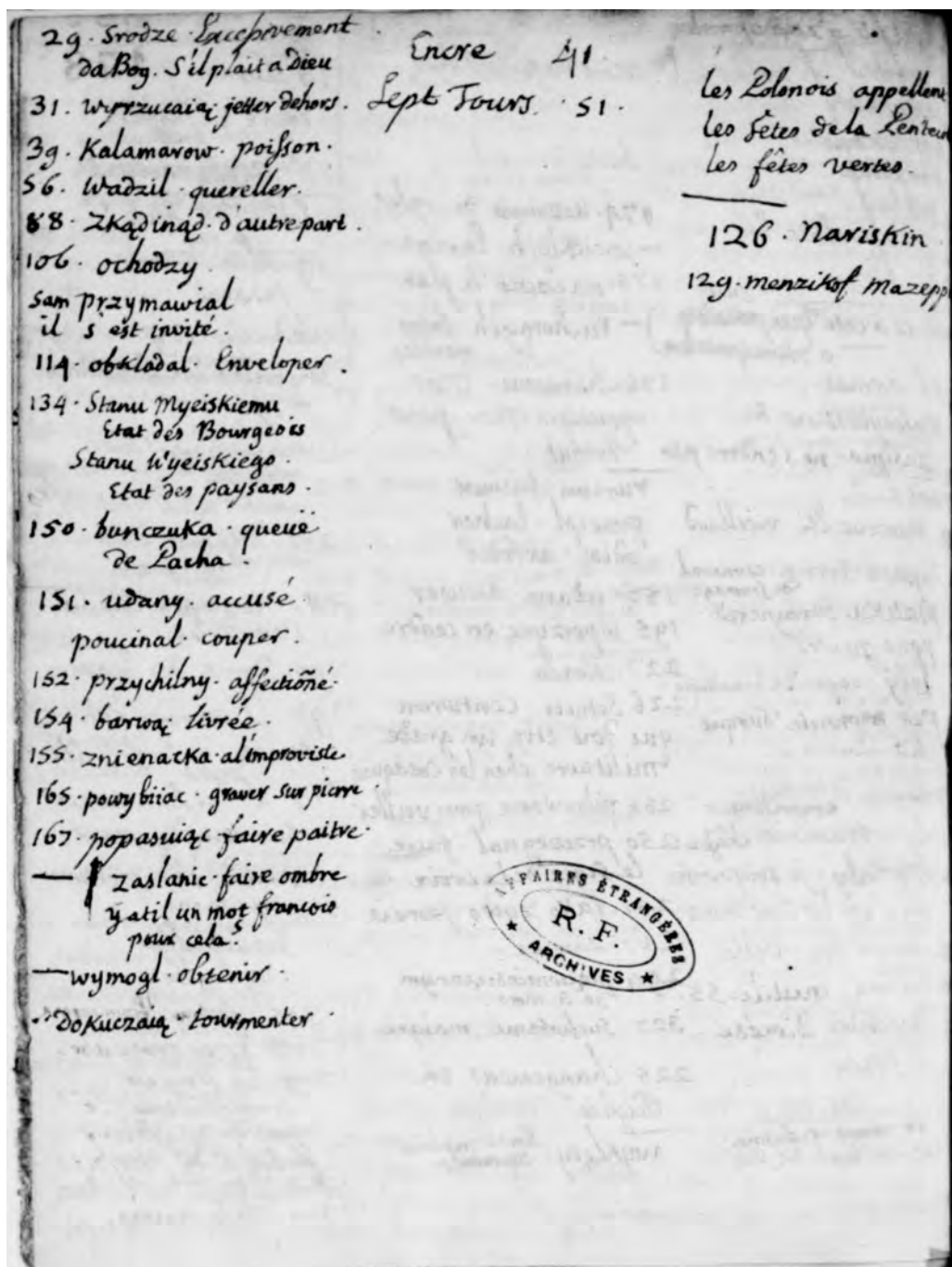
11 We Wroch chytalen gazet Wro-
31 che, z amunhowane mnie goſci Adz
Superior ptez goſci w Lachy
Kacz Hunt Notablworn: z Lachy.

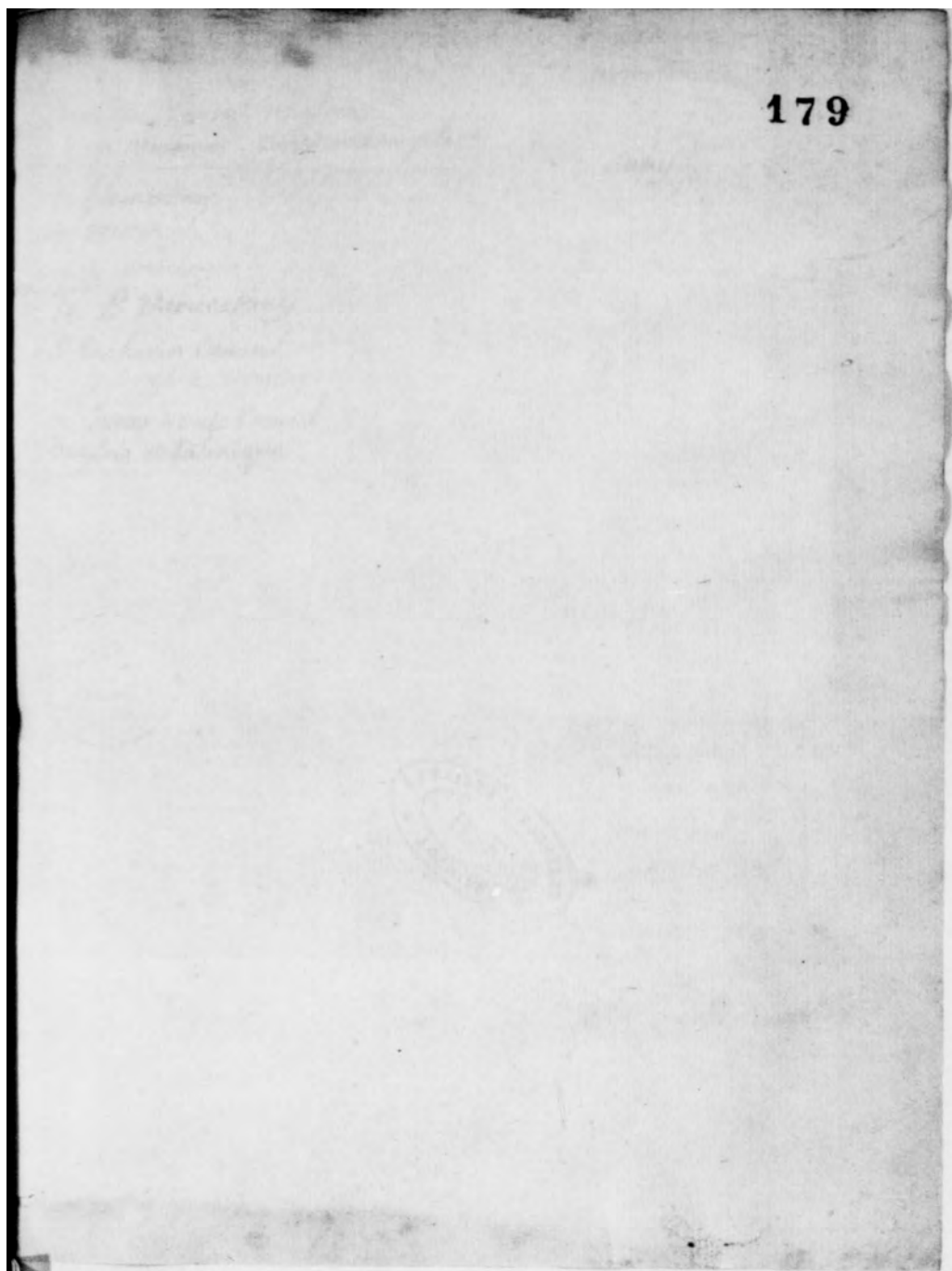
August ułczył alians z Cesarzem
 z Elektorem Bawarskim, yżi chyni
 sprzparamenta. Ze Cesarz Imśi chce aby
 Kzeta od pretensy swoich respektu
 Inflant y durlandyi nie odstępowal
 ta. Ze Car Imśi intendit atakować
 primo vere Ldanskę, dla cze' in om-
 nem eventum Ldan szekanie posyła
 Deputatów swoich do Anta Pruski
 prosi go o Succurs, in quantumby
 Car Imśi chciał co przeciwstawiastu
 ich moli, wchyn Ant Pruski
 im nie odmówi. Ze Ant Dąnska
 także chyni sprzparamenta naby-
 wa przeciwstawiastu Austrii. Ze Cesa-
 rowa jest brzemenna, dla czego
 wszystkie w Ldanskę Cesarzowi
 i po Losach

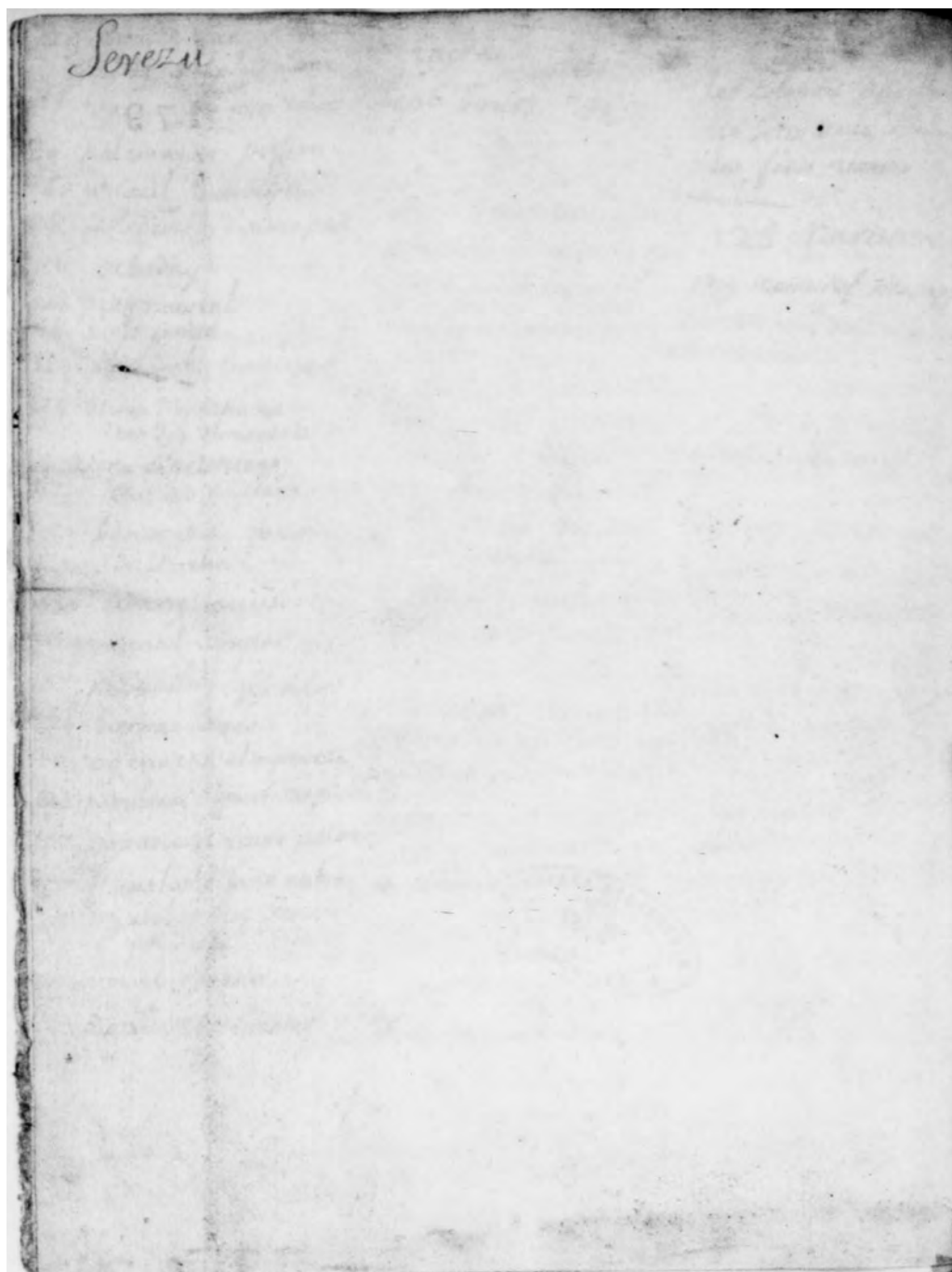
177
 O Losciach Te Deum laudamus in gra-
 tiarum actionem faciemus. Le Anthon
 greblich za Wnuka swe Lhry sie z Syna
 Le Starsze und z, poslubid Wnucze
 Lhry z und z z Carli Le Anlowey
 terazmiej sie z Pusluy, a Wnucze
 Lhry talre z Syna und z, poslubid
 za Syna Anla Purluc Wnuka swe
 z Carli Lhry und z. Pipline mat-
 zenstus wlasnie wedlug Zahanu Chre-
 scianskue, kaziala Wnara talay ofa-
 ro.
 Onie tego roku za Lhry
 mek bode Wiczna chwata
 mistonzoney dobroci y mi-
 to siendzu. Pozskil z me
 w nim zachowa z drowe
 y me zachone z Lhry me

73	zomypowalam ^{balmer} une salve	Wysienia & & Semenes	269	wygralo. veposev. vno
74	kwietora. fleur	8 ^e Cahier. p. 168.	270	znier & Detruire.
75	fastakulik. paquet	770 ^{dy} Wykopala & &	277	ostfliku. Maison de camp peutetre pour la
78	oszukano. envoyer			Belau ville de Rufre
81	Kurzenia. division de Cosaques.	174. pie & v. ci acote	278	zupalismy. primus
	Wslad Sur les talons.	5 Turekmych tupaux.	279	charzhaach
	Esclav. &	6. odyot & & lacher	282	Zakraznlem. etre ou
	Evoparow. forme de devotion	Zrabowaly piller.		- Wyprawdzilem se debarra
	Pokindiey	179. Wagafram. poids. Dragme.	283	Bericy Ville.
91	Subrosa.	182. S. Miny	284	Garysznikom
	spartolil. preparer	185. uiaze Zrancher	285	lozy
	Tamassur. ande. paine	189. polsahata. nom Turc de lieue	289	panachia
96	Szepnac. parler a l'oreille	196. Kromanu & & boutique	290	linny. compter.
	Dorwawszysia &	207. pio Kondiey. a 4 heures du	293	wskurac. reussir
	Szcziry & sinceres	208. Gromi Graci Syli.	294	podwiod gater. malic
106	mediani. artiere moreenne	- Parahlis.		kostowego. nom de lieu
	Skukami & peaux	210. la ville de Semau		ocerkostiezo n.p.
116	Rozminol. s'entendre pour tromper.	212. Tubego. nom d'un de ses Vals	295	motasingla n.p.
	Swiatek Zielonych	214. Zasniesmy w sali. n.p. epornime	298	do lei mosta a maja
126	Syna. 2 L.	217. druid. glowa. ils se trompent		- Lesule
	Xiestwa	219. wprawiony. Enchasse	299	pisarzo. Secretaire
29	mai. 1 ^o 12	224. akatiewo	305	fatra & Doublure
	Zarmat	przejmowano. Ycus	306	Kromie. boutique
132	Wiezach. Tours	chlopcom. & &		ou Kramie
	Dzamiach	226. Kymore & &		Kunenoz. habit de destul
	Oszusta. fripon	229. opano palinea. siulawoc.		Stepowama. mouller
	Wiestkiego et Mieyskiego.	235. o Kondiey a 4 h.	309	Wywarle. eclaircir.
19	Luin. rzeciego & &	apros. midi	313	Klitora
	Sahatow. & &	jeerns que c'est un mot	314	roffwille. fleuris
154	Woznia & &	247. Obiecam & &	317	przypwilo. saluer
	Rodostu. ville	248. bosmy. car	319	niepokalanezo. immu
160	Laska. baguette	bezniky	325	przeie & pourtant
	rosthukel. briser.	Zaryc. enfoncer.		Dakale. Ecole ou Nom
	przybitek. Comandemens	250. michael & &	326	Swieta. fete
	Wirutny. faux. inventi	256. przedoboszawal. Dissipe		postli. se repaitre
	podzisden. jusqu'aujourd'hui	262. pono. peutetre	327	rzadkaia. rare
	Wysok. & &	267. ok. peutetre une	331	uszczutac. prendre

8. avril	Mort du Grand Duc de Toscane	18. avr. 178	Encre de poisson
Janlykuli	boite de cerche	28. ambassadeurs	Exéc. de hiel
07. szukano	074. uczniow disciples	19. Juin. guerre	P. 134
kurzenie	- wscieklych. Enrage	Sahakow.	medailles 179.
wslai	175. na czczo à jeun	Incendie de Stockholm	P. 196
nipwolnic. &	- ruchomych. biens meubles	22. g. Opera Turc	Eaux minerales
suit	176. haracz. Mot	252. Dépense des chevaux	287. Cosaques évalués
ci à côté qui précède	peutetre sure pour	287. Cosques évalués	180. Jalen
a z Koniepowalem	Tribut	295. Droit des Juges	297. il envoie cent
1. l. armat.	Rurami tuinaux	297. il envoie cent	à sa famille
Maleeyozikow. &	przeiol. lacher	304. il loi fa caver	Son arm. bourgeois
Zasiepa. ne s'endort pas	odiol. arrêter	305. f. f. f. f. f.	308. mer orageuse
mars.	185. udano. accuser	309. Les Anges	transportent le
Starzec & vieillard	195. wperzyne; en cendre	Coronion. arce. p. r. r.	corps de S. Catherine
Zapusta Sirne. carnaval	227. Koslu	Sur la r. r.	325. Meustre
piatiku. ivrognerie	226. Setnici. Centurion	medailles	329. Missionnaires
pono peutetre	qui doit etre un grade		
Lafy. gages de domestique	militaire chez les Cosaques		
par monnoie Turque.	234. pilnowanie. pour veiller		
Oka	250. prizecgnal. faire		
icdykuly wtroni	le segr de la croix.		
emprisonner	251. iako zywo. jamais		
Staly wtroni	267. Zawiec.		
chape	294. piecomiesiecznym		
icdykuly. je soupconne	de 5. mois.		
que c'est les Sept Jours	327. Suchotami. maigre.		
Larsu & rille	225. Changemens en		
Smarna inutile	Rupie		
Eparchiei Biocése.	wyklety. Encornie		
ozerca.	encornie		
335. Zmierzalismy			
p. n. memes en chemin.			
346. Ze Krol. & c.			







Stanian Consul anglois
a ~~Vienne~~ Constantinople

C. Flemming

B. Mennich

Capit. Descloues.

Le P. Vanieskiy

S. Sophorin Consul
d'Angl. a Vienne.

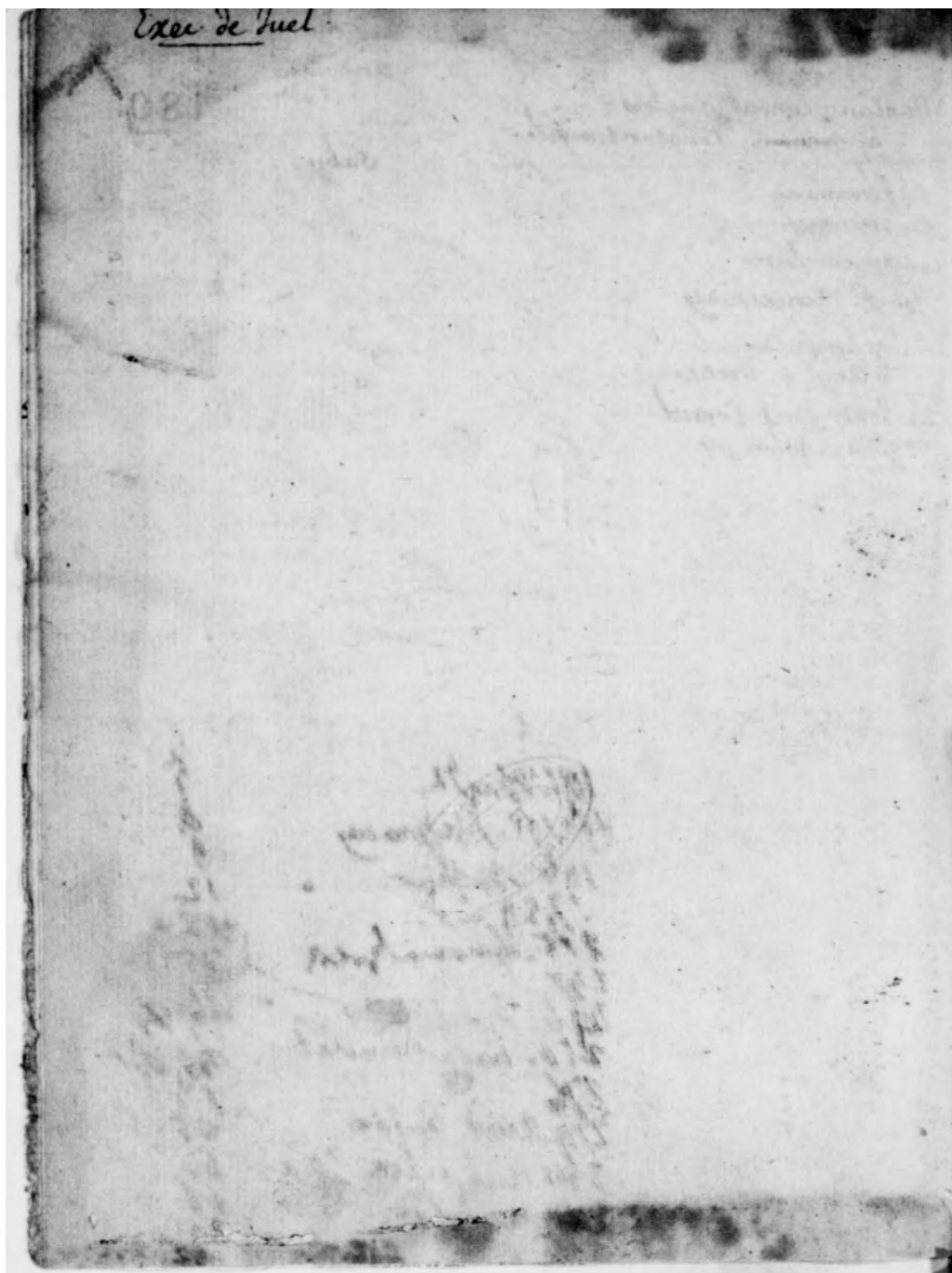
m. Jones etoit Consul
anglois a Salonique

S. Demetry - 5 Nov
25 Oct

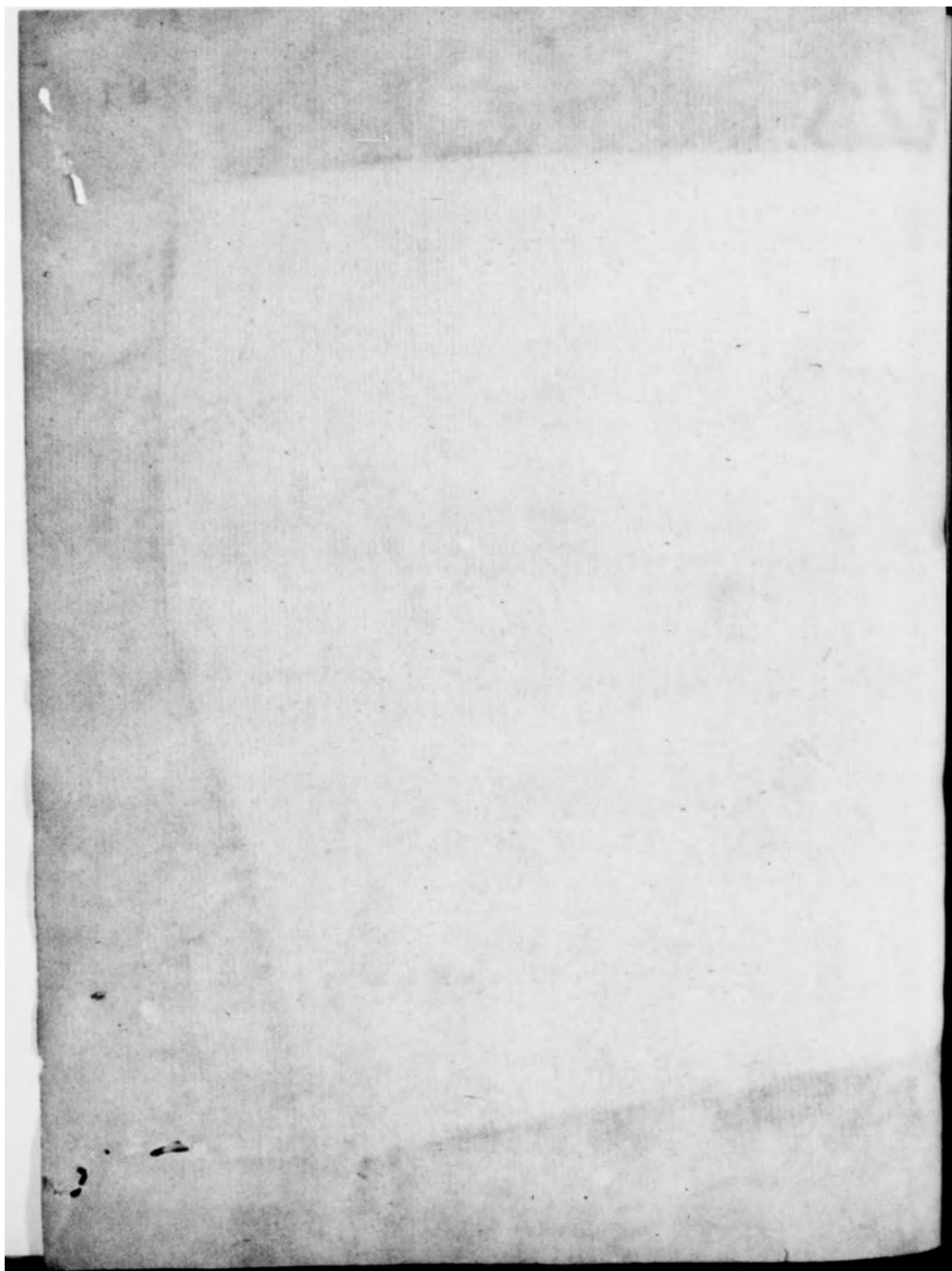
Anastase 9. n
2. 180

Saby. 16. D.
5. 2.





101. <i>Staph.</i>	181
141 <i>Staph.</i>	8
146 <i>Staph.</i>	9
151 <i>Staph.</i>	12
154 <i>Staph.</i>	13
155 <i>Staph.</i>	14
158 <i>Staph.</i>	15
161 <i>Staph.</i>	16
164 <i>Staph.</i>	17
167 <i>Staph.</i>	18
170 <i>Staph.</i>	19
173 <i>Staph.</i>	20
176 <i>Staph.</i>	21
179 <i>Staph.</i>	22
182 <i>Staph.</i>	23
185 <i>Staph.</i>	24
188 <i>Staph.</i>	25
191 <i>Staph.</i>	26
194 <i>Staph.</i>	27
197 <i>Staph.</i>	28
200 <i>Staph.</i>	29
203 <i>Staph.</i>	30
206 <i>Staph.</i>	31
209 <i>Staph.</i>	32
212 <i>Staph.</i>	33
215 <i>Staph.</i>	34
218 <i>Staph.</i>	35
221 <i>Staph.</i>	36
224 <i>Staph.</i>	37
227 <i>Staph.</i>	38
230 <i>Staph.</i>	39
233 <i>Staph.</i>	40
236 <i>Staph.</i>	41
239 <i>Staph.</i>	42
242 <i>Staph.</i>	43
245 <i>Staph.</i>	44
248 <i>Staph.</i>	45
251 <i>Staph.</i>	46
254 <i>Staph.</i>	47
257 <i>Staph.</i>	48
260 <i>Staph.</i>	49
263 <i>Staph.</i>	50
266 <i>Staph.</i>	51
269 <i>Staph.</i>	52
272 <i>Staph.</i>	53
275 <i>Staph.</i>	54
278 <i>Staph.</i>	55
281 <i>Staph.</i>	56
284 <i>Staph.</i>	57
287 <i>Staph.</i>	58
290 <i>Staph.</i>	59
293 <i>Staph.</i>	60
296 <i>Staph.</i>	61
299 <i>Staph.</i>	62
302 <i>Staph.</i>	63
305 <i>Staph.</i>	64
308 <i>Staph.</i>	65
311 <i>Staph.</i>	66
314 <i>Staph.</i>	67
317 <i>Staph.</i>	68
320 <i>Staph.</i>	69
323 <i>Staph.</i>	70
326 <i>Staph.</i>	71
329 <i>Staph.</i>	72
332 <i>Staph.</i>	73
335 <i>Staph.</i>	74
338 <i>Staph.</i>	75
341 <i>Staph.</i>	76
344 <i>Staph.</i>	77
347 <i>Staph.</i>	78
350 <i>Staph.</i>	79
353 <i>Staph.</i>	80
356 <i>Staph.</i>	81
359 <i>Staph.</i>	82
362 <i>Staph.</i>	83
365 <i>Staph.</i>	84
368 <i>Staph.</i>	85
371 <i>Staph.</i>	86
374 <i>Staph.</i>	87
377 <i>Staph.</i>	88
380 <i>Staph.</i>	89
383 <i>Staph.</i>	90
386 <i>Staph.</i>	91
389 <i>Staph.</i>	92
392 <i>Staph.</i>	93
395 <i>Staph.</i>	94
398 <i>Staph.</i>	95
401 <i>Staph.</i>	96
404 <i>Staph.</i>	97
407 <i>Staph.</i>	98
410 <i>Staph.</i>	99



8. 8. 1726.
 Pour les m. de Courcelles 217.

182

Duchesse	30
Perru	24
Cher. de Courcelles	4
Yaclos	6
Livres	10
bas	4
nini	3
Tailleur	8
Darros. Tailleur	12
Mutras et lit	7
volaille	24
Dolbois	34
lait	7
menage	20
m.f.	24
	217

88-100

217

Pro memoria

183

Na cześć y chwale Bogu w Trój-
cy Świętey i edynemu Amen

Urodziłem się w Roku 1672, ^{Octobr 11 wry} we Wsi Łos-
cie, w powiecie Oszmianskim, obrzezony
tamże, trzymał mnie do Litzo Jan Łam-
Puracki, nie mogę wiedzieć jaki Urzędnik
a z kim nie pamiętam, gdyż chto ja
jeszcze będą, Synzaten d. J. Redziel-
ki, młodey, o tej Matce dżesney, ale
dla dawności lat, poszedł w Za pomnienie.
Ożeniłem się z As' na Ukrainie w mies-
cie Pottawie, z Jym Linną Anna Her-
cykowa, Potkowinowa Pottawską
Potku

Roku 1698 Octobris 23.

Anastacia Theodora Corta moja pierwotna
urodziła się na Łonie moim w Poltaurze, z
niedzieli na poniedziałek, w nocy, o godzinie
nie czwartey. Roku 1699 Nowembra
6. Odrodziła się przez Grzesz Sierstę
tęsam 9. Trzymali ją do Grzesz, Jan
Pan Hryshon Hercyk Dwagier mój,
z Lejpm Panią Marią Maximowiczko-
wą siostrą swoją rodzoną, y Jan Pan
Jan Lewenec Aspał na ten czas, a po-
tym Polkownik Potawski, z Lejpm sio-
strą Panią Parascura Hłozyna Potaw-
ska Potawską.

Hrekory Piotr syn mój, urodził się w Pa-
lucie

184

w Raturynie w nocy z Szody na Ozwartek 1702.
 Roku 20 Nowembra ~~1702~~ bez bytności mój, kiej.
 dym był ordinowany na Commisji do Siew-
 ska. Obrzezony za powrotem moim ~~tego~~
 roku 21 Decembra. Trzymaligo do Arzta
 S. p. JWm Pan Jan Mazepa Hetman
 Woysk Saporozkich, Kawaler S. Andriei
 Apostola, z Tymciaż Panią Lubowią
 Łoczubeiową, Łódzina Generalną.

Michał Syn mój urodził się w Raturynie
 w nocy z Szody na Ozwartek, o godzinie
 trzeciej 170⁴ roku 29 Julij. Obrzezony
 w tymże roku 30 Septembra, miał go trzy-
 mac' do Arzta S. p. JWm Pan Heb-
 man Mazepa z Tymciaż Panią Łatejską
 Łothownitową Lubenską, za powrotem z
 Campanij, ktorąśmy na ten czas mieli,
 ale kiedy był in periculo śmierci tenże
 Syn mój, obrzezono go w niebytności

mincy, Lhre Kzymali do Litzu Im Pan Jan
Czernis i teraz Levia Generalny Wojsk
Sapworzlich, z Lym Lania, Tatiana Lau-
czowa, Piarzowa, Generalna. Urodzili sie
Na Sonie moim

Barbara Costa moia urodzilasie w Poturynie
na Sonie moim, w niedziele o godzinie i edynastej
1707 roku 7 Xbris vs. Ochrzczona 1708 roku
4 Januarius, trzymajac do Litzu Sp. PW H
Pan Herman Mazepa z Lym Lania Anna
Obidowska, Polnaka, z Polnaka, Polnaka, Polnaka
Jakub Syn mury urodzili sie za Urzedu mego,
Lanshere Tureckim, na Sonie moim, w Penderze
w nocy z promiedia tka na Wtorek o godzinie 12
1711 roku 23 Octobra vs. Ochrzczony ciurdom
25. Trzymajac do Litzu Protniebszeick
Sweicki CAROLUS XII z Lym Lania
Anna, Woynarowska. Ale na nieznomy
ymierliwa

185

ynie i konczony do Lyonu Lysie me^l Lat umarł w Wro-
clawiu w Lennickie O^o Sekuitow 1721 roku 7^{ty} May.
y tamże w Kościele S^o Inkubana przedmiejscu
pogrzebiony.

Martha Corla m^{ie} urodzilas^y w Benderze z j^onie:
działka na Wrocl w nowy o godzinie 2. N^o 1713.
Junij 5. Chrzcizna eiuudem Junij 10. Trzy-
matia do Litzu Proł Stanisław, X^{te} Im^{ie}ie
Michał Lorybut^h ~~Michał~~ Preibureicki Lan-
clerz teraz Wrethi W^o A^o L^o, y W^o Im^{ie}ie Pan
Jozef Potruti Wroclwoda Lijowski, z Corla
m^{ie}na Anastazja y z Im^{ie}ie Lania Wroclwoda.

Marina Anna Corla m^{ie} urodzilas^y
na Insule Rugiey, podczas same^o Obłożenia,
od Im^{ie}ie Danthie y Pruskie^o Transulduj^o Polij
Wre^o Altesferre, w Dworze nazwanym Tral-
szewhoff, w roku 1715 Ocho^otr 18 w nowy
o godzinie 10 z Rżody na Okwastek. Chrzciz-
na tamże eudem 28. Trzymat^oia do Litzu
w Osobie Proła Im^{ie}ie Stanisława, Im^{ie}ie

Generał Poniatowski, teraz Podskarbi Wielki
W. X. L. a w osobie Prokuratora Lejtnanta
Prokuratora Szwedzkiej Wzrostki Eleonory
Lejtnanta Pani Graffowa Poinszeldowa Feld
marszałkowa Szwedzka

Latharyna Corta moja urodziła
się w Skanii, w Anlewshure Szwedzkiej, w
mieście Christianstadzie roku 1718 Nowe-
bra 5 V. S. we Wzrost 3 godzinie 3 po południu
Chrzczona eiuudem 13. Trzymali ją do
Arztu Schmitt ^{PP} Generał i Gubernator
Skanii Hardh, Generał Lieutenant
Kultz, Generał Lieutenant Albedell, P. S.
Lejtnant i Commendant Christianstadu
Feitz, z Wielu Damami. Ale mi nie-
długo żyła, gdyż ad parandam aram do nie-
ba bratu swojemu Najmilszemu Jakubowi umarła
w roku Wzrostu 1719
niekiedy ta dochana para stała
w mecie Bogu

186

Pok Lanski 1724. Etry aby
 byt farsch fortunatir nad in-
 sze przenie, Supplirung Ritor-
 nie do wredureczne Tharesstatu
 Przshie.

12 Januarius We Szrodę w Szuchie
 1 Przsz wstąpił do mnie Didaśka
 tutaj się z pewnemi Luceami Zna-
 nieyszemi, z powinowatmi now-
 garotami. Decatens niłogo męły to
 tego dnia, z siedzia ten wgoz wodzie
 Luthoy nie

13 We Czwartek nad wieczor byten
 2 u Kręty tutaj się ich Alifsimarzin
 z Zabaurtem z memi na Luthoy
 Linwersacyi z w Gorkiny.

14 W piątek nic Zgotan non occorre
 3 baś.

2
381
15 W Sobotę byłam o Linde i u Pana
7 Konsula Angielskiego z którym Zabawa
wstąpiła na Uniwersytecie do Zachodniej
Stolicy.

16 W niedzielę w Urzędzie Eupha-
nia. Gni byłam na Służbie Królewskiej w
Cerkwi Cietni w hrabstwie Latheda-
ney, która jest bardzo odgrażona,
i Zaraz po Służbie Królewskiej nie
wychodzi, wsiadając Wodę, a lue-
wym powrócił do gozwdy miasta
u Siebie z sztych gości. Pewn
i Germani tutaj sztych uiny i
podrugich wtychodzących z Wo-
dą Turcun, i Antinurczycch ze Wo-
dą aż do samego południa, dla
czego niektórzy musieli deparow-
wać.

187³

De ransonnas

17 W poniedziałek W dzień Epiphaniis
 Jm. byłem na Nabozenstwie w Cerku
 St. Konstantina y Heleny, Etre także
 to się właśnie o jedności, y kontinuuwa
 to się aż do Ośmiej godziny. Po Ośmiej
 byłem u mnie z tej na Etre mądrzejsze
 do ulicy ludzkie, imieniem swoim y Wstę:
 Stwierdziłem też ulicę, którą mieszkam, a
 oż najmuje, iż Br. Garcha tuż we:
 dle gospody mniejszajca forta
 z forty chce Cerku suria przejechać.
 Aż do Lebe z jednego C. y flicha
 alias folwarka Turcie. Zapowre:
 trzone, Etry się natywa Tekin. Za
 duc godziny Etry i. a. d. y. y. p. w. s. z.
 m. c. a. b. n. i. e. y. t. e. g. o. z. a. b. n. i. e. y. m. e. d. o.
 p. u. s. c. i. e. Na tego posyłałem

4 582
 do ney grzy, iz iesli by noga wstypu
 ta Cerka iey do gospody gdzie mieszkala
 to poszly do Lasz, mowiz, aby zt
 zab Lewszyschem Wystrucic y durn
 Labic. Poradaig takze ze y nam
 szyl meysach po Wsiach Oho,
 licznym Zachynaczj pwrictze, od
 Akre' Pami' Pntzj pte & Wielkie
 mnterendie surie Zachoway y wy
 smwadz' Nas Ltego ptech fse'
 Lrain.

18 We Wtorek ¹⁹ We Srode
 7 non occurabat

20 We Czwartek y 8 nad wieczor u-
 minie Pan konsul Angrelos y 2
 bawilscy Antyq anwensacig do Zach,
 du Stonia

21
 10

188

21 W przed nic nie było do wpisania
10 tu.

22 W Sobotę nawiedził mnie rano the-
11 mair Consula Angielskie, który będy
od niego postany w interesach Supie-
lich do pewnej części, zabawił się tam kil-
ka miesięcy, i przeszedł czwartą pow-
rót, rełauig swoje potracenie do
Moshura unitis viribus z Persami i z
Ormianami, zmiesli Emir wezła z
Wyrzka Auxiliarne Turckie i a lida,
lece że z siedmiu Partew Turckich i eden
był to uuehł, a wszyscy na placu ro-
legł, i wszyscy stali obok i m Labano.

23 W niedzielę nic nie było ad notandum
12

24 W poniedziałek właśnie w po-
13 dnu pod Las obrad, kiedyś m w
tu.

6
 138
 139
 — Siedzieli byto w tej samej Ziemi; Alas dwo-
 drotnie myślenie, ale insi bierzą, że siedzieli
 25 We Wkrak odstaliem Zydomi. Istnia-
 14
 niemu 30 talarów za Sukno y za at-
 tas, które przed Sądami wkrakow-
 bre' na parę Sukien.

26 We Pzodzie uniahuł to rumowca-
 14
 tym mieście, o Wojnie deklarowany
 od Pety Moskwi, y iakoby uż mi-
 no w Pambule solenne nabożenstwo
 o szczytliwychcy Sukcesach odpra-
 wiać, y tuteż Cesarzkie przed pata-
 cem wystawic. Tu Las przyszedł uż
 ordynans, aby użycy Francuzom Lbota
 Augura, y w ludze Lraie hanżer-
 Inzi me' pozwolano, a Augione w
 imbarach

W Imbarach pprzeżmano. ~~Pa~~¹⁷⁸⁹
 Wreckar iuz po Zachodzie Flona byt
 u mnie Lascensul Angielski i konfir-
 macij teyże samey wiadomości, y do-
 muniu wad mi gadey Francuzkie
 wletryb o nie wchodzący Wojnie
 Turckiej z Anglią o znaymiz,
 De casten ma to byto tam curiosi;
 tyllko w mektrzy i Lascensul styl
 poumerali a manousie Wrecki
 Wre Flenski; Carwa Theodorowa
 y insi.

27 We Quaranta raz sama urado-
 wani o Wojnie Turckiej Lascensul
 awalaz, y barciey sz nżnem plew.
 nem relacjami poturenata i gład
 Wreckar byt kdz Superior u mnie
 i konfirmacij teyże samey urado-
 wani, o kym byta i dist dżisay



8.
 u redne' Francuza z Hamburghu pisa-
 ny, w którym ysto adungetur, i aboły
 Weydyr Wreku nie bodey sa-
 Wymy abdikacii dwemu litzdow;
 28. W pigtelu rano doniosł mi Syd
 17. Thumax moy, że ten nowy ptychad
 te z Hamburghu od Lity Lapyckiy bar-
 ska z fermanami Cesarstwie, ktor-
 re do w lity sonant, i e szekisig ne
 w zgłosz. O Trucemiu Weydyra
 Wielkie, a Janickar Agi tenże samy
 Syd wyszad, o czym y cd in rzyck wra-
 tu wyszatan, poradzay takze że y sam
 Cesarz rest in periculo depozicyi
 Lurey z Cesarstwie skła. Cieda-
 ley bodey, czas nam revelabit. Ja
 czas za powzycientyck uradnosci
 prawi,

Po Wstępie do miasta w dniu 190
 Lutego w tedy Im Jan Łasicki An-
 gielski; namienić mi toż w Liście
 swoim przed tym pisanym o tejże sa-
 mej Wzynie, że upewnić że miż ma-
 ę do Hamburta prowadzić, chciał
 był w oddzielnym in dees na Cathe-
 goryzki o tym uradować. Owe
 Powstanie z Synajskiej gory, po-
 uradował wczoraj z Swym peti-
 cyi, nauredzić miż dżisay, że miał
 u mnie obiad, dispensował się so-
 bie na usilny mój próżny, y dla
 do Antonie Urellue flegrego dżi-
 say solennitatem celebrum na-
 rzyły, ahas iaku wstępsy Grey
 we Szlady y pignu choway by
 by to y Surgh Urellue w te dni
 nie cedyły, tak y on lubo meier

10.
 Grekale natchone Rusin Zedurwa je-
 runeły mieia d, gdy byn go natch me-
 namowit.

29 W Sobotę w dzień S. Athanaszego
 18. chciatem być w cerkwi S. Iohana ces-
 tu celebrir na Nabożensztwie; ale że po-
 dździał codziennych prawi tygo-
 dniowych po ulicach mstow było, a
 dotego w nowy chodzie nie bliskie od
 go spodz murey, tedy wyszedł
 go na ckeś Boga w bliskiey te
 cerkwi S. Istenstantina. Lohatki
 dździen wspomnianych meidżer-
 cki te natchowac' że tyłko w mie-
 sceu Nowembrie Zastraszyta nas
 było Lima, gdyż przez dółha dni
 ostre gościnne Wiatry z Linnem
 przydymy i przerażliwym dołun-
 ciał nam, y ojiny chymity
 ZC

191¹¹

Jesmyse obawiali tak czuły Limy
 iaka była prosekterowa z Smycan
 z Limy i Logim, lub między
 trwała ale przecie nie zmieniła dołu z
 była w rzbacki tutejszych na Limy
 nie wygodnych, z nie mała szkodę
 w byde a naybarziej w Owcach du-
 dżem użyciła, gdyż w wtem dymie
 Lowi wrellich z smięm gwałtowny
 nyk na lutha przycich wcho-
 licy Thezale niciey w polach
 wyzdychał. Lecz ta opinia nas
 myśla, ponieważ w ostatnich
 dni Nowembra, aż do tego czasu, ani
 znaku reszty nie widzieliśmy
 Limy, owszem wgląda reszta
 parzenia do Wiosny niż do Li-
 my z ceptu z przędz własne
 iakby poszedł Wiosny konti-
 nuując

12

— Tak dalece, że nietylko różne Lwów
 w Ogrodach ^{"z wywodach"} i Drzewa, a naybar-
 dziey Migdały, ale nawet boby
 kurtny i garstiny wszelakie tak-
 — że Łatały w grzędach rąbły po-
 średnia Zielone Łostaję, i z
 ogrodów one przedaig.

— Surge Athanase Grej marj w
 Urshiey użeciursu; tak, że cały
 tydzień do mego wszeźdźbawie,
 co czynię i do Surge Di'mitro
 naybarzdey tu w Thessalonice,
 gdzie go Sobie Grej kuteys; La
 Osobliwe Łatoma maig, pome-
 waz tu reliquie jego Surge Cle-
 — rek wzięte były, a teraz gdzie
 są Ładno nie może uwrzeć.

30

19

192¹³

30¹⁹ W niedzieli w valutę rumer
w całym mieście; że w Stambule
wielkie jest zamieszanie, y cenzu-
racia nie była na Węgrzy ale
y na samego Cesarza, że dożył Wę-
grzy z Moskwy nie zażyнали, y dali
im czas wolny do wstąpienia
ty w Persy, y do Węgierskiego.
Omiciały w tamtym kraju.
Ale na to trzeba czekać confirma-
cyi.

31 W poniedziałek powrócił do

20²⁰ m. od Guumruk, do którego chodził
po reszty piemiędzy tainnymi za pro-
szty między należą do, doniosł mi
że tenże Guumruk powiada, iż już
Wryna z Moskwy nie pójdzie, ponie-
waż iabły Cesarz Luit Franciszek
Luit Angreli, y Holandia przez

14
 Surin Ambasaduraw obstant oney,
 y cheg medaig Surig te controwersie
 smiedy, Pertz y Moskwa Zachodzce us-
 polwie, y iakoby Latano y poturkano Jan-
 ukuom Inowu Zbore przedawai. Lin-
 drey zas Striny turendy o nie rocki-
 bney Woyne, y to pewna ze Janita-
 omie Lu Stambula odami Swemi idy-
 y w przeslych dniach medaleho od
 Thepalmih siedm Odow Janitaraw
 przeszo, luty Zhy. La durigedki
 ny W. Araply i nowali. Czym
 ze ta scena zalowety zas skien-
 Februarius wedlug No-
 wego Kalendarza
 1 We Wtorek 10 Stuzhe. Przey rano
 21 poruciwszy z Berlui dogoszady
 Lomuruseghu

193
 Zdrowa i renli w rdnym momecie
 zachowatem, takim sposobem. Ma-
 dtem na tyżanie, y wżwtem dżyż-
 y Franciszky czytai, iahamie tam
 nawineta, a mate pżecztauszky
 chciatem wstać, leż kiedym się po-
 ruszył, z dżyż mi się nogi bole w,
 krzyżu y pży padła mi mdość
 chciatem tedy wodki się napić, y le-
 dwom się mógł dowlec do kżyż, lek-
 y iah pżyho otworzyłtem, tak na-
 żył maś omolatem, y nie jany-
 tam iah na holara upadłtem, y omur-
 gbow y partem się, pżecie w tej
 mdości mi uirem zupełnie rati do
 Łożha dowlokłtem y zacił pżyho
 wtożyltem się odeszła mi mdość y
 pży odleutyl się. Niatem rednale

16

821 Proxaty dzień cegłue bole, y daza
 tem zawoni Lyda Medyca, a try mi
 Leczat dai Krystery, y dat iahicpos
 — Cierhu dla smarewani i Lityziru
 Lany, rednak mie u tutej szki
 22 We szkodę też same bole tra juty
 mie, y drugi raz dawad mi Kryst.
 23 Po wtodni nauredzi mi
 Jan Pan Paster Angelohy y daskat
 z ludzimi Discipulami Prok.
 24 y drugim Zaluomniem. Chwila
 ta mie Linszey racyi przypada, y
 sumo ze wczora w Cierhu i ta tem
 ludzias szkodę szkodę z meinalny
 by glos a powiekrzy to zle racyi
 25 to, y cale mie zdrowe. Grey tu
 y wszyscy prauie tutejsi, y ludz.
 Linszey

y ludzozemscy obywatel, wyskre-
 gajęcy cię w wa- głą dla powie-
 wa czesko Leczniczego, y mnie
 czesko wczestregali, abym w Cesar-
 bez starali me stał. ~~Stad~~ w
 no zię powiekre uderzył w głowę
 y Lecznicza spada per fluidum
~~now~~ w Artyze, Medyk Las-
 poradził że to epilepsia, y
 sta w Artyze. Ale ten medyk nie był z uszperfekt.
 3 We Czwartej Lecznicze same-
 23 mi bolami bedzie ten rz, y baw-
 temby lekarstwami, y smawu-
 niem przestano ciemni, y bry-
 namy. Był w toż J. Kadurster
 dożył do mnie Jan Piuset Angat.
 Shi, douwagażetiz o moim Lecznicu.
 4 W Piętej Lecznicze Lecznicze
 24 waty

18

ybaueret de Sedan twan u l'bre m. Lp
 voredit suppedabat. Had urectin
 p'lysyta d' Lanfinsu Angrethi Flu-
 maita dwe, do araduz i'is o moim d'or-
 uui, l'itry m'ischulit o me p'ochibney l'ly-
 nie Turechey, q' ze Lanfarcue inie
 Lanter La d'egz d'nia p'it'chid'z oda-
 mi d'wem m'imo Salinib' traltem
 do p'instan'ly p'la, T'yllos co uy-
 ized p'mieniny thumait z i'z l'z ar
 tegy m'emento w'zed d' d'z l'perur
 T'chuto, z l'umunibaciz d'ish do l'che
 z Amstan'ly p'la p'iane, w'chm'p
 mu O'lnaym'iz ze L'ista La media-
 ciz L'osta Francuzhuc compenit L'ur-
 u d'iferenue z M'osbur, q' ze u tegy
 L'osta cod'ienne maiz conferenue
 o l'ambinany; M'uristrue Turechey
 Posed

19
 Poset Permi, q. Resident Moskiewski. 195
 wyfotiter obstat imenem Le Princepa,
 to, szymoz odzywaz. Le Car Impe, ani
 najidz mekie ustzpic tej Liemi, ab-
 iz acquirabit iure belli q. p. i. k. traktat
 z Kachem w Persie, an super m. k. k.
 ditresh'huys. Adieu, l'hy Turcy w
 et dolo wydarci omu z. w. szeszy, q. de
 Lestana Kesi medzy przymierze
 z Moskwa szyni, da deliberacy, i. k.
 ma w. szyn postzpic, q. co szynic. per
 mu W. szyni, thamu niedaj wian, nay
 b. szyni o pretensy. Adieu, l'hy
 pewne Turkow w. szyni, thamu, q. b. szyni
 do Wryny robudeta, i. k. i. k. Car Impe
 w. szyni, thamu, q. szyni, thamu
 w. szyni, thamu.

25 W sobotę wzięto laxativum dke
 26 Józ. Lda, ubrydżę i mnie rano por
 uredka dmi ze 12 nathone z Portugal
 27 11 z wraata Algarby i miasta Faro
 28 12 gdzie sy widać y wychował, y kły
 29 dżesue lat 12 u nżemia mażi wyszał
 30 Ltamby. Obedy mni poredka, ze
 31 w Hiszpaney y Portugalley polwyg
 32 nani Ltamby. Syden, one wolno m
 33 me szhae, ambywa, dżouredka dmi
 34 nato, iz w obadworu tych Ltlew,
 35 swach jedno jest Syden polostar
 36 tyk, kły Chrześcian rzy w rary
 37 przylowscy pod pretekstem iey me
 38 szhae, udaje sy za Chrześcian, dke
 39 ci lunc' Lrkke, do Lsusta chor
 40 dze Luradazę sy Communika
 41 cę, y Wsypstnie Pacemnie Owe
 42 Lczanę

Chrześcianaśkie wzuriczkownie ob- 196
seruniz, a w Samey sęckizy w ser-
ca sz Lydani, z wyznad to na siehe-
zgo tam w Portugaliy ~~Pod~~ ^{Pod} ~~zice~~
ego medyby urodził obierki, ale
w ~~Wierzigo~~ ^{Wierzigo} ~~Swier~~ ^{Swier} ~~dy~~ ^{dy} ~~dowskiej~~ ^{dowskiej} ~~up~~ ^{up}
curizli, z labi Lawski do Lesu to
chodzi, z tajemnice Chześcianaśkie
wzlymurat, iednak intrinsecie z
Lyden, z wyszedzli z Portugalliej
^{W w Ligorniej. Wierzigo}
obestno działo jak Laszko, w
temu 14 w. i. d. Tacy to sz, Logar-
me Lawandiale w Lurich Luper-
sh'ciak z medowranstwie. Podras
ztnosia tegoż da medyka w Lysk
Ociei Lwobzggied Synayshina
tine Lurranin, aby mę nauredził

22
 301
 y Zabaridzie blisko godliny, a podobno
 mi y wtegnat dux'cie Chodźno-
 = un Wyjechał do Perieydaley
 dla zabrania iadmutny do swego
 monasteru Synayskie.
 Had wiektor byt uannie Panfinsul
 Angielski namerstaige Zdrowia mego,
 y Zabaridzie do samego Wiekora na
 wstynach di'skursach, pod czas bytnosci
 Las'iego przyszedł Sidaske dla
 nawiedzenia. O Wymie Turckiey
 Lenkinowatoye rumny oknie, a sta-
 mat' tgoz Panafinsula Angielskie-
 go poradał, iakoby miał Sidaske dzie-
 dy byt u Kuley Intersze, ze tam chę-
 tano German Cesarowi; aby etyż znowo
 Turylew wygotowano na Woyne tur-
 ockie jest porównosi idy przed Woy-
 skiem

Wypisem drogi chęć się z przetrzymać, 197
 bić z przetrzymać.

26 W niedzielę wstąpił do szpitala chwata
 Januszowu urokliwy na zdrowie meks-
 rancji, z nim mętyłko mętyłko do białego.
 Długo, ale z potrośnięciem schyłku, mętyłko
 reszcie choć one urokliwy do białego
 bole. O, Podłomni wypotywanu tu
 wszędzie po ulicach ułaski Ładysław
 słus, aby więcej Ładysław nie walczył. Fran-
 cuskim z walczym Cudzoziemcom Ładysław
 przedawaj, dla transportowania meks-
 w Cudzoziemcom, z tego ułaski opier-
 ma u Wszystkich Ładysław Wójcie
 unsta. po z tego daleko będzie słus
 prohać.

Ładysław przyniesł od Ładysław
 47 talarów ładysławskich
 nadmienić

24
 Na miesiąc February Luty się weszły
 Cursu Niebieskie $\frac{26}{15}$ Kurs, gdy z Tur-
113 cy liczą same miesiące od Biegu Niebies-
 kiego. Restant tedy iest ziti u Kursu
 między ia morch pienędzy 73 talary
 $\frac{7}{27}$ W komendzie uctworszy dwadzie-
 ciu waleścen ciz w Sobie, chciało dli się
 do Solemnizacyi św. Jana Chrysto-
 ma poysci na służbę Prozi, ale że był
 Wiatr, a bole iest ziti w Litych nie-
 Lewsky stum ustaty, nie chciało się pa-
 zardować, y pilnować iest ziti i zby.
 $\frac{8}{28}$ W Włroce przysłał do mnie Pan Con-
 sul Angielski z przesługą, aby Liden z
 Ludzi moich do Cerkwii Egerzkiej nie bar-
 zodał od goz. wody mory zostaić ciz, nie
 chodząc na Cmentarz u izbie cedney my
 z Lina na cownicze wumierali, a y tam
 in Vicinij Konsula Liska Ludzi więcej
 domu.

25
2
198

Somu wymarło zapowietrzonych. Panie
 Boże zachowaj nas z dwojch gwałtów
 od tej plagi swojej straszney, a wypro-
 wadz nas z tego Babilonu.
 Ktż Pijem. Sekretar tutejszy był u mnie
 nad wieczór, a powiedział mi, że jeden
 Creytsz przysiąg wziętych z Stambu-
 tu, który in relati suis damosł mu, ca-
 doby tam Janizarynie Obiad im według
 Łowcań w pigtel od Cesarza postawio-
 ny nogami wyrwali, rączy tego od
 Cesarza tedy pytano odpowiedzieć iako-
 by mieli, że Weysser wszystek w deki-
 ciach zamieszony nie starasgo cadości
 Lanstwa, leix o ogródzie swym który
 funduży iuż wydał prokies, a Mo-
 dal Lrew Crau naszymi Prins-
 mansz rozlewa, a tak blisłw się
 iuż

26
 801
 Iuz; Zuyuzheni orszem ad Persyi do
 Panswa Ottomanlie jazykuni,
 yiakeby to wymowitzy wszyscy hur-
 mem mieli szucic' na palac do Wyz-
 zyra, y rozsiedac go szablami na
 szklu. O szym trzeba czekac' confr-
 macyi; gdyz' to dozde' czasu takow-
 we y tym podobne plotki rozsie-
 wacz' y mgdy choc'by naylew-
 nym szym relation nie potrzeba
 szepetney dawac' wracy.
 I We szrodz' wyiacha' szant na w-
 szlowanie; meuren tedy szczy szew-
 wii. Cia sziszic' smarrwami.
 szyszic' mwiech' baurten szic', gdyz'
 od szkow' ych szczy szowich, reszerem-
 szczy szepetney meunwstus, lubochwa-
 ta szowu szaczina szczy szocz.
 20
 30

№ 30 - We Czwartek w dzień Śl. bżecz 199

Hierarchus i doktorów, Biskupie W.
Grzegoria Theologa, i Jana Chryzostoma
był ten pierwszy raz w Cesarstwie
nabożenskim w chorze mojej. Alie-
dym powrócił do gorądy, przyszedł
syd Hamarz mój, i powiadził mi, że
teraz dopiero nad morzem będą, sy-
ział de faktu Weyłya W. toż samo co
mi Xdz Lipery oznajmował, od Jan-
czarnu tutaj szę, o czym wieba cze-
ści pewniejszej confirmacji, gdyż
tu u inszych Turku i u Prelata w
miesie tutaj szę altem o tym Llen-
tium. Po wtudni o Lindy chęci
przechodzić się był ten u Pałacu
tutaj szę, Bagiet plus, altem gome-
zastab, Ledy ten przeto divertisse-
mamus

Porada, y przezli ten Grek lity mied 200
referabat, by sprzytomny w Stambuli
le jndexas tej tragedyi; Na coodpo-
wedziad mi ze mi od Greka to sty-
szad, ale Consul ich Francuzli mo-
wid mu otya ex relatis Cyrul-
la Turkyja, lity go goti. Tedy con-
stat, ze muszy bydz plotki. Pan
Consul Angielski by tu mme o Lan-
dy, y zabawdzy do Wreizira, lity
ry poradad mi ze stydzad, iahu-
by te fata Weydyra ominety, litych
uchodzy i lity miad uciec do Hare-
mu Lady Synotie, y tamty sahur-
wad w rzy Samarskich, ale yto
musi bydz uiruty fater, gdy

30.
000 11 Turku o tabore sąbity nie trudna.

13 Wnieść mi nie non occurrebat.

2 14 Ujawniłem sobie w dzień Naro-
dzenia Maryi najmiłszy mi

3 Lubi, najcięższe Lądowe iey dure Alu-
by Dwie, których wystuchano przyci-

4 Boga Wszechmogącego, aby ię w najlep-
szym Zdrowiu y w przewidzeniu swo-

5 rey Linscrwa 8, z najmiłszymi
6 dziećmi, y mnie z tej Ziemi wyprze-

7 wadziwszy, pozwolił oglądać ich, y
8 zię Linscrwa w szczytniejszym powo-

9 dzeniu sławynie.

15 10 Wtorek prawił Michał
4 do Monasteru tutejsze Opat
nazwane,

31
 201
 Hakuane, gdzie mabył dżisay, Dadas,
 had ze Wszystkimi swemi dżisaj-
 tami; kżdy go tam maig traktował
 y pomenady Lajji, dla cżegw gżi-
 chad iako dżisajub iego chęci
 dotego traktamentu nży Lajji i jone
 brwał aby mu Lwrens pasztet
 y ciasta Amazone, co kara ten
 ukłynie!

Eodem w nocy iakby o drugiej gżiwinie
 przyszedł dżid thumax my, y przysprowa-
 dził z sobą dwóch takich dżidow braci
 Hukgeyuk u Dworu Laszjinskie, kżdy
 mi doniesł, że dżisay o potudni przy-
 iachad z Sambuta Lapidzibassia
 z fermanem Cesarskim do Laszj taty-
 tze, aby się gotował y wyberał na Woy-
 nę.

32

108

także wyjeżdża do Hamburгу. Ceterum
kręba iesthere czekał kutek meyszey
y prawdziwszey Confirmacyi.

26 We środę nic nie było ad notandum.

27 We czwartek przyniosł mi urado-
wanię Łódź kłamać mój od iednego
tu poturczyńskiego Lawośka, że mój
na flocie zostaje, że w tym dniu
przyszedł tu z Hamburгу, ieden także
od floty Turckey z tym uradowaniem,
że Łódź za Ordynansem Padyjszym ma
z wychodzić na morze czarne Oby-
wa fregaty, y galery wszystkich
Łódź Sk.

28 W piątek nad wieczorem u
mnie Adz Superior, y poradał
mi że do niego pisano z Hamburгу
całko

33
202

Jakoby miał stanąć między
 Moskuzą a Portą za mediacją Fran-
 cuzką, a jakoby z Lakonickonym tra-
 ktatem miał zwiachać synowice Pos-
 ta Francuzki do Cara Rusu we-
 dwadziestu dniach i między których
 dwieście miały być Francuzów, a dwie-
 sić Turków, a jakoby w ten sta-
 naj miał schretnie, żeby posyła-
 liw nie urodzić. Ale mu nie pozwolili,
 że system dowodził, gdyż o tym
 król nie chciał, ale nawet
 a Sydyj powradowi król urodzić
 mantaż, a ja sam nie raz tego
 dowiadczyłem

19 W Soborze nie było adneta-
 dum

34.

208

20 W medzecz na Zapuszy męsz-
ne byli u mnie na obiedzie Lwów-
ska tutęszy, y Dydański, a nad
wieczernawiedzi 8 mię Lanfuszul
Angielski.

21 W po medzecz doniesł mi Dy-
dański, że będzie u Dworu Pałacy
swoego urzeczadzić się tam przy-
braniem do marszałka, namioty wby,
y zlotnicy takre srebrne pasy
dla jego kawalerii.

W Wrester Imrohem przystał
do mnie Lanfuszul ~~Angielski~~
przez Hugla Janitaradwicz
Rudego mego Hugla wresutnego
pianca, wszytkego w bloce, mar-
two pianego, które Janitarane
znalezły na ulicy w bloce ta-
kajemy

203

Taszaigiewisz, y rozumieja byde
 Płociska Francuzkie, przy mrowie
 dżeligu do jursala, a on go do mnie
 odestał, z czego mi urzeczke tam
 fundował, Muszę jednak w me-
 dostatkach być w awarym braku, Lw.,
 11c.

22 We Włosek nie mężył adnotam-
 11 dum, tylko że Rudy będzie wsielne
 w Zamłynie, wywalił w scianie
 dżurę y uciekł do Ojca Duchow-
 nego nasze, który go wydał, lew-
 udy go do gospody przy mrowadło-
 nu pod czas bymowa murey natencas
 w Jerhus na Stwiec Półcy, pow-
 brnie uciekł do gospody gospo-
 darza mego, z czego c. d. Lw.

36

Imponere de gressu murei, y p^{ro}no
intro sedy multa flagella peccat^o
trium. Syda dzis nay cazy dzien
melyto, y meirem co tego rest za
prylykynad.

23 We szody przyszed sz^o sz^o sz^o sz^o
12 w ludniu pijany, y ludy mu Jan wyma
wiad ze pienigze za twardzenie be
ste, a szody ludy me pilnuie, adhe
d z guhami, In zas churata y woko
raz dzis nay bydx u Laszky, dzis z
prylykyny melytosi tego Loganiem,
nie mogly bydx

24 We szwastek chodzie sz^o sz^o sz^o sz^o
13 menady na mur miewski; sz^o sz^o sz^o sz^o
ten Francuskow pijanyet sz^o sz^o sz^o sz^o
chodze

204

Przedziwne, a to że Salome teraz przedsta-
 pustami dni ma, w które y upiawia-
 się, y Saley w maszkarni, z cke, z
 gosz Grey smutke gorszy, naybardziej
 ze Zapusty. Sprawu, y Saley, a
 wrost nie poszły, gdy x nie był
 z masteu, ale y z miejscem iednym, co
 im Xiepa powalaia, y na Ekanie
 di z pensy na mielo daia, pod ty lund-
 ci, aby kto chce mogło iesci, Zapust, cty-
 li dał na okazy do Losusta. —

$\frac{25}{14}$ W piątek nad wiektor był ten u Pa-
 consula Angielskie, y do Zachodastu-
 cu Labaurtensy na dirkursach

$\frac{26}{15}$ W sobotę nad wiektor był ten u Di-
 laskata, gdzie do mieszkum Laba-
 urtensy

3803

$\frac{27}{16}$ W niedzielę na Łopusz, miasteczko u Sie-
 bie na Obiedzie Przybyły tużysze, Me-
 dyka Czernca, Łaptana uedne talire
 Czernca y Didakata, Lukremi, y Obi-
 Ladtan, y po Obiedzie zgidziłoby Łaba-
 rytan. Po mieszporce idąc z Cz-
 Łu Łopusz, ten do siebie uedne Thume-
 na z Łas z Monasteru natłwanego
 Coty, do gory Athenskiej do mona-
 steru dwu zgidził na tamte Thur-
 mentus, wstany, porucznik, który
 y posturze Bzicy d'ziś nay był u
 mnie na Wodce, Tętedy z czuroni
 gidził, wsiadł Summe'a y w tym
 zeszł był z młotem do gory
 Łudy Łuicy. Poradał zę p' d'cas
 ued

39
205

Iego bymusa w Bukaresztach, ludy
tu iackat, odebrał Kozjodar Kullam
shu German ad Lottę, aby się gotował na
Wynę.

~~28~~ ~~17~~ ~~W poniedziałek~~ ~~29~~ ~~18~~ We Wk.
red, nic nie było ad notandum, tyllu
Ze weżera przystał do mnie przez
Santa Gummelę Kurt po Turcku
odemnie napisany list na cętyla-
nymy kaimowu khoru przesyłać roku
a ama Marty ad amam Cucudlu w
tym roku odebrał ad niego, przysy-
łym do niego pięćć mura przysyłać
a resztę pienięży khoru należy, za
te dni ad amam Marty według Ka-
rego Kalendarza. to jest 50 tabz

40.
 Obiecał mi wyjechać. Długo się waha-
 tem tedy ten kurtę odświeżał, mu ony.
 W noce o pierwszej godzinie pora-
 dzie mi ludkie mi, że u Luma Micha-
 towe, który tu natężył, gdzie on ma-
 rest gozypda in vicinity mieszka-
 w rzuć się powietrze, ahaś iako tu
 Turcy i Grecy natężyli, Luma, na-
 kazał im iść do szpitala i Czeszka ma-
 le, który Michał był ma-
 zachowali. Lume Port i wielki-
 go młotem iia łwe zachowaj nas,
 od tej Turcy plagi, i wypraw-
 nas z tej przelętej ziemi, i po-
 ganskiej potęgi.
 Martius wedlug N. A.

1 We środę chodź do Łan do Lium.
29 ruski tyra je resztę pieniędzy, których
jeszcze nie oddałeś, proszę go, aby
Lijm Lurtem który mu wetera Łapie
odpisał, poszedł do Choty, y imie
niem moim proszę go, aby się natym
że Lurcie dla Łuradewa podpisał.
Lium ruski Łas ŁataŁ mi powiedzieć
że iutro expediruje do Kamienie Łwe
Łetnicka, y resztę mam co do Łogopi
Łas, aby Łm inar Łe Łe Łas Łas
Ły, Łh Łe on Łh Łe Łe Łe Łe. Łuta
Łas Łh Ły Łe Łe Łe Łe Łe Łe Łe
Łe Łe Łe Łe Łe Łe Łe Łe Łe
Łe Łe Łe Łe Łe Łe Łe Łe Łe
Łe Łe Łe Łe Łe Łe Łe Łe Łe
Łe Łe Łe Łe Łe Łe Łe Łe Łe

2 We Erwartet Euer wieder um 8
20 m. C.

42

Był Szwedz Syn Muz Michał, bolema
 gtony, hwiey na kłopoty Sharyt, a nay-
 barziej hiedy mi. ~~Jan~~ pownedzał, że
 przeszłego Wtorku od Kamyiego, kł-
 ocy Syny Corezha Zapowetklyng
 y Zachorwali, tegor Same dnia, przy-
 miesiono mu chustki jego, tam wy-
 onyły, kłora oburzyłwał dła dła bo-
 lu zbow twarz, y ledow mu Lant
 y Jan mogli wy perswadować Zapow-
 etkiem Władymosia o Zapowetklynu
 tamte domu, aby oddał tamte chust-
 ki, kłora Ja kłazalem tegor momeutu
 wzięć y spakować.

3 Wziętek umarł na powietrze
 21 tenże kłora chłopiec Syn Kłuma
 Michał

43.

Michatowego, a porokowanego przed 207
 do dnia, a Corezha Ertesna
 Michat, Bory wie iezel'ig wysho-
 dzi. Dziś iay użym ten protesta. 113
 cy przed Bogiem i przed światem, że 113
 mam się pomszczyć za honor Boga i 113
 Państwa nasze Chrystusa Pana
 nadiedną bestię Sarchiego pčenas-
 wistsey niewdzięczna Łacharzem
 moim Litensher, który wotora swa,
 szczerz z Woznica Iwanem, ychli-
 bacię głupeczardzie że on iemu
 nie jest równy, kiedy mu Woznica
 odpowiedziad że jo Chrystus i es-
 te my obie Porania odpowiedziad
 mu Głuche, i dży rpha piraie
 z Chrystusom wprost i chłopcem

Postać jest cicho tego czasu dnia
według obojha sfery. Plan ta-
po Synch. Turcine, chęć mu-
dai w nich według historyi Lury-
kain, ale i alios umiast. Z tego
judy, lecz co się przewodzi me-
nie, Lurastika według moim w
Conndracy, aby się z desperacy-
me i historyi.

4^o W Sobotę umarła na cievietzi Co-
reuzha Litzema Michata Barbara,
Anrey Brat wizeru także na toż poro-
tze umarł, qy pogrzebony iest. Pami-
otę nasz Zadrucy Nas w całości
od tej Zarady, qy Wyprawać Nas z tej
Ziemie

45

Ziemi, dla Wrochle m. Buerdian Turgo. 08
 28. W. Niedziela nad wierzchołkami przychodzą
 do mnie ieden Lapiet Grecki; Lhryten
 do piwo z Ukrainy przyjechał, a tam
 uż od kilku nastu lat w Bixynie mie-
 szka handluje. Ten mi czyni zbeta-
 cie, że po Smierci niebratki Sylwa-
 packie dobytej czas reszty Heimana
 na Uraimie nie ma, z. ponowić
 dzie, ponieważ uż Cesarz Smierci
 Hoshore Moskiewskie Collegium
 postanowił, które całe Ukrainę w
 dzie; Siedzi; podatków i inbrat Hei-
 manskie na Cesarz Smierci odbiera,
 poradał także że Jan Potowski
 Potkumie z Czerniurliu od catego
 Wrysha jechał do Cesarz Smierci

16. *1801*
 Lwów & Hełmana, ale jeszcze nie pow-
 rocił. Wyprawa Moskiewska
 12. *1801* *1802* *1803* *1804* *1805* *1806* *1807* *1808* *1809* *1810* *1811* *1812* *1813* *1814* *1815* *1816* *1817* *1818* *1819* *1820* *1821* *1822* *1823* *1824* *1825* *1826* *1827* *1828* *1829* *1830* *1831* *1832* *1833* *1834* *1835* *1836* *1837* *1838* *1839* *1840* *1841* *1842* *1843* *1844* *1845* *1846* *1847* *1848* *1849* *1850* *1851* *1852* *1853* *1854* *1855* *1856* *1857* *1858* *1859* *1860* *1861* *1862* *1863* *1864* *1865* *1866* *1867* *1868* *1869* *1870* *1871* *1872* *1873* *1874* *1875* *1876* *1877* *1878* *1879* *1880* *1881* *1882* *1883* *1884* *1885* *1886* *1887* *1888* *1889* *1890* *1891* *1892* *1893* *1894* *1895* *1896* *1897* *1898* *1899* *1900* *1901* *1902* *1903* *1904* *1905* *1906* *1907* *1908* *1909* *1910* *1911* *1912* *1913* *1914* *1915* *1916* *1917* *1918* *1919* *1920* *1921* *1922* *1923* *1924* *1925* *1926* *1927* *1928* *1929* *1930* *1931* *1932* *1933* *1934* *1935* *1936* *1937* *1938* *1939* *1940* *1941* *1942* *1943* *1944* *1945* *1946* *1947* *1948* *1949* *1950* *1951* *1952* *1953* *1954* *1955* *1956* *1957* *1958* *1959* *1960* *1961* *1962* *1963* *1964* *1965* *1966* *1967* *1968* *1969* *1970* *1971* *1972* *1973* *1974* *1975* *1976* *1977* *1978* *1979* *1980* *1981* *1982* *1983* *1984* *1985* *1986* *1987* *1988* *1989* *1990* *1991* *1992* *1993* *1994* *1995* *1996* *1997* *1998* *1999* *2000* *2001* *2002* *2003* *2004* *2005* *2006* *2007* *2008* *2009* *2010* *2011* *2012* *2013* *2014* *2015* *2016* *2017* *2018* *2019* *2020* *2021* *2022* *2023* *2024* *2025* *2026* *2027* *2028* *2029* *2030* *2031* *2032* *2033* *2034* *2035* *2036* *2037* *2038* *2039* *2040* *2041* *2042* *2043* *2044* *2045* *2046* *2047* *2048* *2049* *2050* *2051* *2052* *2053* *2054* *2055* *2056* *2057* *2058* *2059* *2060* *2061* *2062* *2063* *2064* *2065* *2066* *2067* *2068* *2069* *2070* *2071* *2072* *2073* *2074* *2075* *2076* *2077* *2078* *2079* *2080* *2081* *2082* *2083* *2084* *2085* *2086* *2087* *2088* *2089* *2090* *2091* *2092* *2093* *2094* *2095* *2096* *2097* *2098* *2099* *2100* *2101* *2102* *2103* *2104* *2105* *2106* *2107* *2108* *2109* *2110* *2111* *2112* *2113* *2114* *2115* *2116* *2117* *2118* *2119* *2120* *2121* *2122* *2123* *2124* *2125* *2126* *2127* *2128* *2129* *2130* *2131* *2132* *2133* *2134* *2135* *2136* *2137* *2138* *2139* *2140* *2141* *2142* *2143* *2144* *2145* *2146* *2147* *2148* *2149* *2150* *2151* *2152* *2153* *2154* *2155* *2156* *2157* *2158* *2159* *2160* *2161* *2162* *2163* *2164* *2165* *2166* *2167* *2168* *2169* *2170* *2171* *2172* *2173* *2174* *2175* *2176* *2177* *2178* *2179* *2180* *2181* *2182* *2183* *2184* *2185* *2186* *2187* *2188* *2189* *2190* *2191* *2192* *2193* *2194* *2195* *2196* *2197* *2198* *2199* *2200* *2201* *2202* *2203* *2204* *2205* *2206* *2207* *2208* *2209* *2210* *2211* *2212* *2213* *2214* *2215* *2216* *2217* *2218* *2219* *2220* *2221* *2222* *2223* *2224* *2225* *2226* *2227* *2228* *2229* *2230* *2231* *2232* *2233* *2234* *2235* *2236* *2237* *2238* *2239* *2240* *2241* *2242* *2243* *2244* *2245* *2246* *2247* *2248* *2249* *2250* *2251* *2252* *2253* *2254* *2255* *2256* *2257* *2258* *2259* *2260* *2261* *2262* *2263* *2264* *2265* *2266* *2267* *2268* *2269* *2270* *2271* *2272* *2273* *2274* *2275* *2276* *2277* *2278* *2279* *2280* *2281* *2282* *2283* *2284* *2285* *2286* *2287* *2288* *2289* *2290* *2291* *2292* *2293* *2294* *2295* *2296* *2297* *2298* *2299* *2300* *2301* *2302* *2303* *2304* *2305* *2306* *2307* *2308* *2309* *2310* *2311* *2312* *2313* *2314* *2315* *2316* *2317* *2318* *2319* *2320* *2321* *2322* *2323* *2324* *2325* *2326* *2327* *2328* *2329* *2330* *2331* *2332* *2333* *2334* *2335* *2336* *2337* *2338* *2339* *2340* *2341* *2342* *2343* *2344* *2345* *2346* *2347* *2348* *2349* *2350* *2351* *2352* *2353* *2354* *2355* *2356* *2357* *2358* *2359* *2360* *2361* *2362* *2363* *2364* *2365* *2366* *2367* *2368* *2369* *2370* *2371* *2372* *2373* *2374* *2375* *2376* *2377* *2378* *2379* *2380* *2381* *2382* *2383* *2384* *2385* *2386* *2387* *2388* *2389* *2390* *2391* *2392* *2393* *2394* *2395* *2396* *2397* *2398* *2399* *2400* *2401* *2402* *2403* *2404* *2405* *2406* *2407* *2408* *2409* *2410* *2411* *2412* *2413* *2414* *2415* *2416* *2417* *2418* *2419* *2420* *2421* *2422* *2423* *2424* *2425* *2426* *2427* *2428* *2429* *2430* *2431* *2432* *2433* *2434* *2435* *2436* *2437* *2438* *2439* *2440* *2441* *2442* *2443* *2444* *2445* *2446* *2447* *2448* *2449* *2450* *2451* *2452* *2453* *2454* *2455* *2456* *2457* *2458* *2459* *2460* *2461* *2462* *2463* *2464* *2465* *2466* *2467* *2468* *2469* *2470* *2471* *2472* *2473* *2474* *2475* *2476* *2477* *2478* *2479* *2480* *2481* *2482* *2483* *2484* *2485* *2486* *2487* *2488* *2489* *2490* *2491* *2492* *2493* *2494* *2495* *2496* *2497* *2498* *2499* *2500* *2501* *2502* *2503* *2504* *2505* *2506* *2507* *2508* *2509* *2510* *2511* *2512* *2513* *2514* *2515* *2516* *2517* *2518* *2519* *2520* *2521* *2522* *2523* *2524* *2525* *2526* *2527* *2528* *2529* *2530* *2531* *2532* *2533* *2534* *2535* *2536* *2537* *2538* *2539* *2540* *2541* *2542* *2543* *2544* *2545* *2546* *2547* *2548* *2549* *2550* *2551* *2552* *2553* *2554* *2555* *2556* *2557* *2558* *2559* *2560* *2561* *2562* *2563* *2564* *2565* *2566* *2567* *2568* *2569* *2570* *2571* *2572* *2573* *2574* *2575* *2576* *2577* *2578* *2579* *2580* *2581* *2582* *2583* *2584* *2585* *2586* *2587* *2588* *2589* *2590* *2591* *2592* *2593* *2594* *2595* *2596* *2597* *2598* *2599* *2600* *2601* *2602* *2603* *2604* *2605* *2606* *2607* *2608* *2609* *2610* *2611* *2612* *2613* *2614* *2615* *2616* *2617* *2618* *2619* *2620* *2621* *2622* *2623* *2624* *2625* *2626* *2627* *2628* *2629* *2630* *2631* *2632* *2633* *2634* *2635* *2636* *2637* *2638* *2639* *2640* *2641* *2642* *2643* *2644* *2645* *2646* *2647* *2648* *2649* *2650* *2651* *2652* *2653* *2654* *2655* *2656* *2657* *2658* *2659* *2660* *2661* *2662* *2663* *2664* *2665* *2666* *2667* *2668* *2669* *2670* *2671* *2672* *2673* *2674* *2675* *2676* *2677* *2678* *2679* *2680* *2681* *2682* *2683* *2684* *2685* *2686* *2687* *2688* *2689* *2690* *2691* *2692* *2693* *2694* *2695* *2696* *2697* *2698* *2699* *2700* *2701* *2702* *2703* *2704* *2705* *2706* *2707* *2708* *2709* *2710* *2711* *2712* *2713* *2714* *2715* *2716* *2717* *2718* *2719* *2720* *2721* *2722* *2723* *2724* *2725* *2726* *2727* *2728* *2729* *2730* *2731* *2732* *2733* *2734* *2735* *2736* *2737* *2738* *2739* *2740* *2741* *2742* *2743* *2744* *2745* *2746* *2747* *2748* *2749* *2750* *2751* *2752* *2753* *2754* *2755* *2756* *2757* *2758* *2759* *2760* *2761* *2762* *2763* *2764* *2765* *2766* *2767* *2768* *2769* *2770* *2771* *2772* *2773* *2774* *2775* *2776* *2777* *2778* *2779* *2780* *2781* *2782* *2783* *2784* *2785* *2786* *2787* *2788* *2789* *2790* *2791* *2792* *2793* *2794* *2795* *2796* *2797* *2798* *2799* *2800* *2801* *2802* *2803* *2804* *2805* *2806* *2807* *2808* *2809* *2810* *2811* *2812* *2813* *2814* *2815* *2816* *2817* *2818* *2819* *2820* *2821* *2822* *2823* *2824* *2825* *2826* *2827* *2828* *2829* *2830* *2831* *2832* *2833* *2834* *2835* *2836* *2837* *2838* *2839* *2840* *2841* *2842* *2843* *2844* *2845* *2846* *2847* *2848* *2849* *2850* *2851* *2852* *2853* *2854* *2855* *2856* *2857* *2858* *2859* *2860* *2861* *2862* *2863* *2864* *2865* *2866* *2867* *2868* *2869* *2870* *2871* *2872* *2873* *2874* *2875* *2876* *2877* *2878* *2879* *2880* *2881* *2882* *2883* *2884* *2885* *2886* *2887* *2888* *2889* *2890* *2891* *2892* *2893* *2894* *2895* *2896* *2897* *2898* *2899* *2900* *2901* *2902* *2903* *2904* *2905* *2906* *2907* *2908* *2909* *2910* *2911* *2912* *2913* *2914* *2915* *2916* *2917* *2918* *2919* *2920* *2921* *2922* *2923* *2924* *2925* *2926* *2927* *2928* *2929* *2930* *2931* *2932* *2933* *2934* *2935* *2936* *2937* *2938* *2939* *2940* *2941* *2942* *2943* *2944* *2945* *2946* *2947* *2948* *2949* *2950* *2951* *2952* *2953* *2954* *2955* *2956* *2957* *2958* *2959* *2960* *2961* *2962* *2963* *2964* *2965* *2966* *2967* *2968* *2969* *2970* *2971* *2972* *2973* *2974* *2975* *2976* *2977* *2978* *2979* *2980* *2981* *2982* *2983* *2984* *2985* *2986* *2987* *2988* *2989* *2990* *2991* *2992* *2993* *2994* *2995* *2996* *2997* *2998* *2999* *3000* *3001* *3002* *3003* *3004* *3005* *3006* *3007* *3008* *3009* *3010* *3011* *3012* *3013* *3014* *3015* *3016* *3017* *3018* *3019* *3020* *3021* *3022*

47.

6 We immediatek ⁷ 25 We Wrocl mi 209
 24 nieyfto ad notandum, tyllio 26 dki:
 iay przyniosł Kant 28 talerow
 Summ rubelżyia tainowych pienieży
 Akre mi należę po skanieniu me-
 sieca wedlug regu niebeskiego ad
 primam Martę, gdyż ad 17 d. kaitnie
 mi de novo stać tain, a restant
 ieżce u regu Summ rubelżyia 28
 talre talerw.

8 We Szodę mi meyfto ad notandum
 26

9 We Ożwartek Caci Duchowny myfta
 27 rusick, był u mnie na Wieżę, y przyni-
 osł mi 2 pora karmianki Włcha,
 mi; trzeszmiami; Syperzhami drew-
 nianemi; y 17 kydami talre drewna-
 nemi y 12 kanemi; List od Cyca An-
 mena 8

48

609

monaster dwadzieścietu gromad. Atkin
 Iugrafskij naturalny. Kto jest Poutu
 Hu; a Iugrafskij naturalny Samowalowy,
 sumienaxi Obrat do Jerzy, my oten
 nika, nie iradny o wicurdungialny
 ofly tan jest namalowany, pod kure.
 go imieniem Berlew jest a fundowa
 na, a monaster naturalny dla tego.
 Obratu Iugrafskij. W lasie swom
 imieniem woskistwy. Praci tamy
 szey, praci ten. Ciele Thumen oist
 muring na Stry monaster, a kelym
 onu byt Ekoren, ale nie znalaz
 mie w tym stanie; kelym codawa
 nemu dat go na habet.

20 Wpiszeł 2.9 w soboty nie nie
 28 cyt ad notandum. Mathus

Martill. według Starego Kalend.

3⁴⁹
210



12 Wniedzię druga kosta, w Chrystu
celebrnie jamigłha Gregorzia Patry-
my Arcybiskupa tuteysze Thepalo,
nichiegi, (chrege y ciasto to też) nie był:
to tu w Drezi, a naybarżey w tym mie-
sue ale y na Ukrainie, gdyż w Trio-
di osobliwie na pochwaty tego w to-
żno nabożenstwo, y w tym niedzielę
ustanowiono solenniżany tego, nie-
było w całym miesiecu we wszystkich
Cerkwach Łucyjanego nabożenstwa,
juniewa z wszystkich iah Duchowni-
kahl y świecsey schodził się do
Cerkwi Katedralney Metropoli-
tanśney do reliquiy tego Patry-
y na nabożenstwo, gdzie wielki

50

8

012



był audyencyj, ale ja nie byłem na
 tym narodziu, z tego racją, że w tym
 roku świątek w historyi. Długość
 na Gregorij natiwie Grech / Chry
 zym Palama dieputat de lumi
 ne Divino, lewre Chrystus Pan na
 Thabrze, w karcie / Zelyt hercep
 y Wreku / Chrystus, w inskiej Kas
 Ludyka Grech / Lavinia, talie
 cypa ten tki / Chrystus wydane pub
 liczne pricciu tegoż Palamy / Syno
 dalnee cd Patriarchi Konstantino
 w / Chrystus / Chrystus / Chrystus
 go / Ignac, go / Synodu / Chrystus
 ten / Chrystus / Chrystus pricciu
 dera / Chrystus / Chrystus Konstan
 tinow / Chrystus

52.

118

O Philathea Labianhi Linstanki
 nowobliwego, ahny i Siego Jirswut
 y takie Heretianke, ahny wie-
 he go panegirizowa i w Triodi
 Lannonen od hehe napysany
 y tam jst y Linyu. Steytedy
 mianu mien ten na Nabr Linstanki
 tym, ahre cate yst in laudlu pra-
 ure hyperbolicean tego Lab-
 any uztajzi o siego hurgobli-
 woru, ahny i zeli u st chysty
 niech in cete Linstanki Lise-
 mi mudli. Boga y La m nise,
 In seus, nie mam racy mne
 go La Sijre.
 W nowy omd dkiwysty godi-
 ny i pad Liny de xde, Lure-
 uen 8

53.
212

Lurelliemi byshawsami i gozmo
tami, calie wozied lata nie mogy
bydz wglusie,

$\frac{13}{2}$ W poniedzialek $\frac{14}{3}$ W wtorek

$\frac{15}{4}$ W srodę $\frac{16}{5}$ W piątek

nie Gota nun occurrebat,

$\frac{17}{6}$ W piątek w nocz kilka godzin
mi przeddmem, uderzono Liedney
Armady, i Cezar Enae, i musians
Logos i Turkow Ex decreto La:
Dusie, goz i talowce Caechue i Luy
stajnie tu w Turckim Pansku
Kyniz w nocz, a ogloszajone
Arclaniem i Armady

$\frac{18}{7}$ W sobotę według afektacy i
Lumruli i na piątek Luro MB

241

918

na odebrane za 16 dni pienizke tu-
nowe, ~~za~~ dobre mi obcia i wyptanie
a sama Marty ad 18 ciusdem at do
nowego miesieca, w dobrej Zar-
cznie mi znova potale wrzucenie
zainowe pienizke wy dawai.

19 W niedziele w nowy eliot dres
wzrosty giedliny, spad gwałtowny
deszcz, i grzmotami gołoznemi.

20 W poniedziałek 21 We Wkrak
cate nie zgola non occurat

22 We środę zyd Thomasz moy,
12 Chy niedziele temu kilka odred
z yd odemnie, dżiray znova po-
wrucit. Wrekeg poluzay pmt.
by abyn go wżiob. Kadure
czar

[illegible]

56

219 а́л он, а́ Па́ Турчи́ розпе́та
 в́ду Адрианополь. Да́ стего́ на
 За́бутъ гано́ нато́, в́у Турчи́ дві
 а́ Паста, а́ Па́ Турчи́ і́ врієт
 о́че́ ратоміа́ми. За́ міаста́м Турчи́
 Турчи́ Турчи́.

$\frac{23}{12}$ Ве́ О́вартелъ члв́тєтємъ Лан
 де́ Турчи́ Е́ху́мєго, у́ лє́пєтє
 у́ мєго́ на́ бару́ да́ Турчи́ о́че́
 ладзі́ Турчи́.

$\frac{24}{13}$ В́ рїзтє́ в́ рїтуднї́ бѣ́т у
 мнє́ Ланъ Ансє́л Ансє́л
 а́ За́вартє́ і́з надурє́ годїє́ на
 Лє́мвє́ртє́.

$\frac{25}{14}$ В́ Собо́тє́ Ду́ховнє́ О́чє
 мнє́ бє́дє́ дї́сє́ а́ мнє́ до
 мнє́ мнє́, і́ Прото́по́па́ тубє́
 124

57
214

Inteyskly na pomina dgo o to, ze
 on moim Zostajze Spowiednikem
 me Sabatunc, me alym kerak w post
 we dni medzielno y Subotne, ra
 zim Ludy d'ekynic' ryby nieiad
 alias meda mi Communiey. Tu
 bouren w Freygi tak Stricki post,
 Wrethi obseruung, ze narwet d'he-
 cion wedurak y wrethek leuek
 nie dacz ryby iesi, y ieskly d'hoj
 Preb radz, to go medzpusakly
 do Communiey.

$\frac{26}{15}$ W medziel $\frac{27}{10}$ W w medziel

$\frac{28}{17}$ W Wrech $\frac{29}{18}$ W Szodnie dgo.

La non Occurrebat, niedziatem tyllow
 gos w d'he tak w Wyzieniu in manre
 cordis cze kazy de super Jaslu Roz

licey

418
 Aż w x. d. 1. m. j. o. d. t. y. m. i. e. u. b. i. e. t. e. j.
 w. z. i. d. e. n. e. j. i. a. b. a. r. d. e. j. u. g. n. a. m. i. u. p. z.
 w. o. l. i. a. d. t. a. d. e. n. s. o. l. a. c. j. i. y. w. t. e. r. y. a. m. i.
 t. e. s. t. n. o. t. y. o. f. r. a. s. u. n. i. a. p. r. e. u. r. o. d. k. i. t. e. m.
 z. F. r. a. n. c. u. z. k. i. e. n. a. P. o. l. s. k. i. e. j. e. s. t. K. r. o.
 t. n. i. g. o. S. c. h. i. z. m. i. e. P. r. e. d. k. i. e. j. u. b. i. e. c. e. n. t.
 a. e. t. e. r. w. e. d. t. e. j. d. i. e. j. w. z. i. c. y. i. a. u. t. h. o. r. a.
 w. L. i. e. s. u. L. i. z. g. a. c. h. z. a. k. r. y. c. h. u. i. e.
 t. y. d. a. w. n. e. j. p. r. e. u. r. o. d. k. i. e. j. a. d. L. i. s. a. y.
 O. z. w. a. r. t. e. j. d. o. k. o. n. c. h. y. t. e. m. w. t. a. s. m. i. e. i. n.
 p. r. i. n. c. i. p. i. u. w. y. c. h. o. d. z. e. n. i. a. d. o. C. e. s. t. u. r. i. a.
 N. a. b. o. z. e. n. s. t. w. o. N. o. w. e. L. a. n. o. n. u. P. o. l. s. k.
 O. r. d. e. n. i. a. A. n. t. y. q. u. e.!

D. O. W. e. O. z. w. a. r. t. e. j. n. i. e. m. e. l. y. s. t. g. o. d. n. e.:
 19. g. o. d. o. W. y. p. i. s. a. m. i. t. u. t. o. u. d. n. a. l. p. r. o. c. u.
 n. i. s. t. a. t. e. u. m. y. s. l. i. t. e. m. N. a. n. o. t. u. w. a. i. i. z.
 a. d. L. i. s. a. y. w. W. r. i. e. c. z. e. r. u. d. k. i. a. t. u. w. o. b. l. i.
 z. z. e. j. t. u.

59

15
 Wobliższy to Dłamiy Turckiey Wierzył
 Wierzył Złoty Cantmore Turckiey na
 nabożenswo Turckie Turtywaig, y na
 niey. Statuti temporibus rano o po-
 ludnia przed Wierzeniem, w noc, y
 o przednoy i piewaig, u postłony y ob-
 szony do uoła Lampami Zapalonemi
 a to Za duszę i aliego, i mar tego. Gdyż
 Turcy Za dusze i mar tych czynią mod-
 lity ofiary y iatmużny, a naybarżey
 psem uarmig, y ieżeli sy domu i nich
 przysłni i umarłych i to, Ociaci albo
 Matka, albo z krewnych, to ustawy-
 rano nakupe chleba y chodzą po
 ulicach gdzie obaig rożdaig psem.
 Pew zas dla tego maig Turcy wstawy-
 obserwaney, y mniemaig ze u Boga

60
 318
 wielkie to jest za medanc Mahometa
 meritum kiedy ich miasto i tutejszy
 Larmia, że tenże Mahomet excre-
 mentow psich do rzemiosła swego Gar-
 barstwego Łazgwał, bez karyk to re-
 miosło nie może być, a szlany by nie
 mogły bez nich jako uniadaigry,
 Wzrost, ponieważ Mahomet był Gar-
 barcem, dla czego u Turkow w nay-
 wględz estymie i obserwanii
 to Garbarskie rzemiosło zostaje,
 a nie może być przesył być Ła-
 den Chrześcianin, a ni in szey i-
 lacy relig ludzie pod Władz Tur-
 recką zostaiągry. Garbarsi Ła-
 talcy mają mroc i Wolność, że daw-
 sze mogą samego Cesarza napomi-
 niać

65
216

Adominas, iest ię coży nię pręci
 prawa g. Sakena Mahometanskiego,
 y pręmusić go alę tego nie cę nię.
 Tiesi widię w cę pręci Sakena
 Mahometanskiego iakę exorbitancę
 cę z Ariny Cesarshę, cę. Mus-
 tego, cę. Wejtyra, cę. inszych iak
 kę Dignitarów, tedy nie ucontento-
 wania swęgo w cę daig Inak, Tam-
 knięciem Wszystkich swouk Dugien
 to iest Lemer, w których skurę uprta
 Maig, prędaig y pa pnie nbię, co
 lędy uctynię uępię w cę na
 uedne pewne y dęzicęne męysce
 na których rady swię firmę, iak
 maig postępić. Wolno uednak
 Chreścianom Szwecami być, a lę me
 wolno skur uprta, ani z Lötter

63. 80

1 21 W Soboty nie talie non occurrebat **217**

2 22 W niedzielę po Obiedzie byłem u Pa
Consula Angielskiego, gdzie nadzedł
i dytiedu Kupiec, nie dawno tu na
Oluzie z towarami przybył, nato-
we Kiszpan, który poradał mi
że bywało w Poliszce i w Moskwi
i w Petersburgu, i we Wszyskich
krau Ewropie i Azjach.

3 23 W umiedziach 4 24 W Whreku w Mi-
ligrze Suraskwane Sasurysze, Pa-
nny, o prozie należącego nabożeń-
stwa nie Łota non occurrebat.

5 25 W Soboty na Suraskwane Sa-
surysze, Panny byłem w Nowy na
Nabożenskie, ale się one nie tal od-
prawiało



64

719

Jak u Nas z Wielką obywatelnością Lur
 — Ali odprawiać, nie było imi. Poilew
 ani Ewangeli na iutrin, z Inai z
 Pabterza niekrytano tylko jeno jne.
 — maruotawszij Exapstamy Zastę
 to Lanon, gdyż iako pżytko Laku
 Latano chodzący po Włocy na Nabu
 Zenshu, tak Larak ubrawszy się
 poszedł do Cerkwi i podkiewa
 ięszy Zastai na pżytek, lecz
 już pżyzedł na łodnia przesł
 Lanoni, a po koniżeniu iutrin
 Larak bez Czasu barzo rano
 szło. Pży odprawino niemy
 chodzą z Cerkwi. Postrego nar
 brzenstwa

65

Sabazenswa nie zgoda nie mieszka 218
 no, y tuż oba. Grał bez Wresterm
 w tym czasie z dygnacją ordinaru
 horn w Wrester. Wsenozickny
 brest. Wrigit inweny nigdy tu nie.
 Znaiz w Mayurgharta dąpta nawet
 y na same. Pore namidzenie nie
 bywa.

26. Obe Okwarbek jortalen przez
 Lania Lunt na tainone pemy. AB
 dze, ukre nalezato. Latta. Gra na
 ten mieiaz wedlug kursu mekes. AB
 kreg. d 17 kumis, gdyz 16 wyszł
 z kydiesue dni. Dato w tym
 twine w d. 17 kumis, a ter-
 min kydiesue dni ad Novilunium

66

31^o

Luty 15. ¹
 Tego samego dnia iux Emroluon w
 Wiczer, przystat do mnie Pan Jan
 sub Angre solui przez thumara swe
 go pakciak listow z Sambutu
 do siebie adressowany, w których
 znalazłem list od Pana Kapitana
 Des Olera, yd Familij moiej.
 Pan Kapitani oznaymił mi Laor
 dinansom in Pana Posta Angre
 siego, że Weysser budy tenże Pan
 Posta instanciuwał za mną
 do niego, tak o awdziej tajnu
 iako y o odzupaniu mi z La
 tniak, ^{popowiadano} że nie więcej nie chcia
 tyłto jowrto synowa ctyli
 Reskrenc

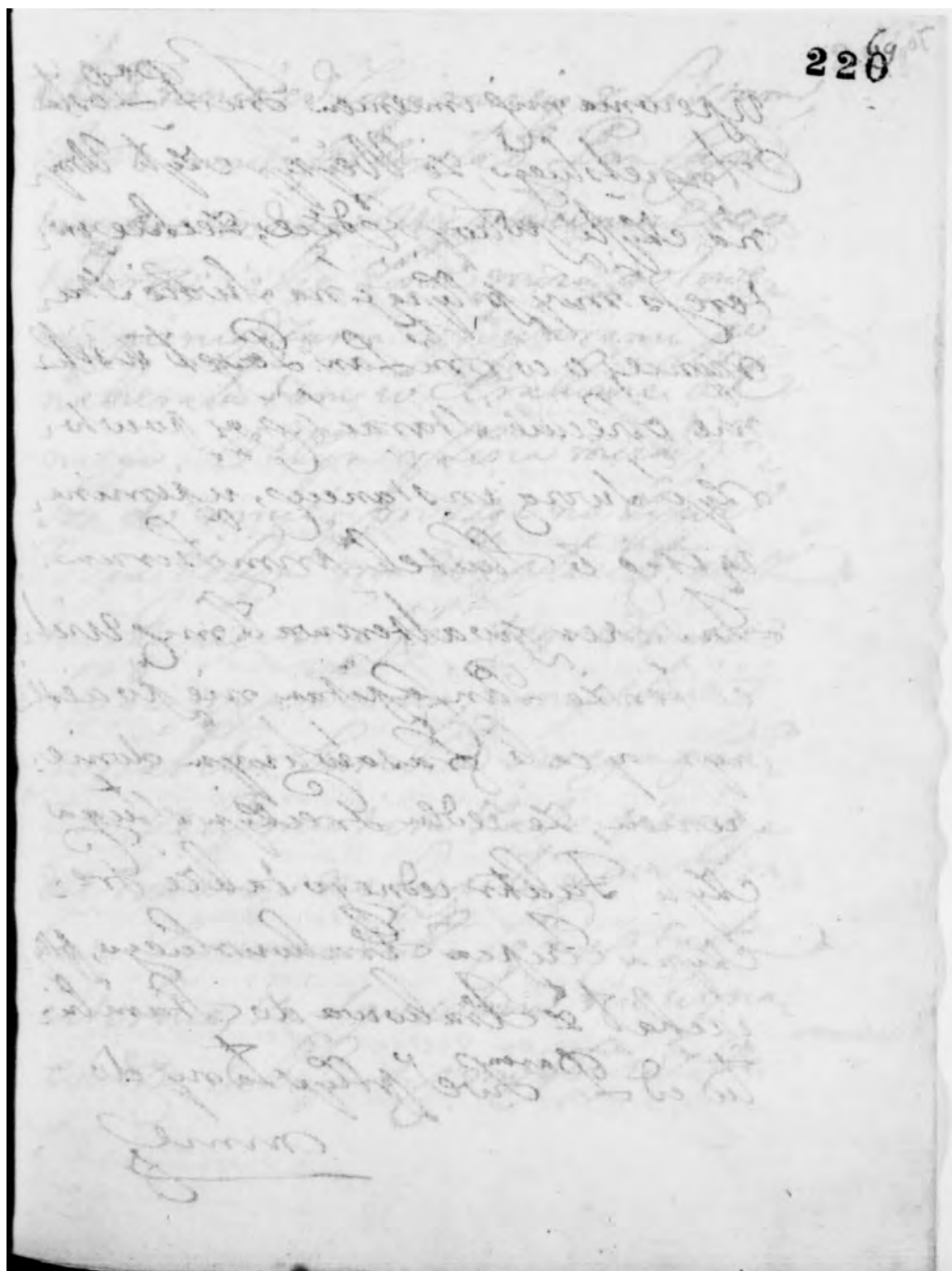
67

Restrenia Posta Francuzuega d. 219
 Para Insa, za ktre z ostatnig
 Lokucj porownem, wykupi ommiedzi-
 polica, q. Leche przigisij za moy
 intere. Canaymnie q. d. z. iuz
 Wrynabyta in promptu d. Mosku,
 q. iuz Resident Choslewski iuz
 byt in provincia wyjazdu ad propria
 z Kambuta, lez. Post Francuz.
 di. wynataz d. spsob, reasumowa-
 nia Konferencyj Suwik, o uspo-
 korenia konferencyj miedzy Porta
 q. Carem Insuz, q. wyprawo
 Synowa, czyli Restrenia Suw-
 do Cara Insuz, po Ostatnig
 Lokucj z sumitami umowieniami
 od Siebe z. Porty. Da Janee
 upewnio

68

C 12

Іншого ж вміре зє мааші ієднего
два листки і зюіоне преувіта, та
схм стхтє і мєла со на другом листку
І другеу Імну напісану.



76
 32
 53
 Upewnia mię imieniem Sm. Ł. Łosta
 Angielskiego, że Wejść się to Wojsko
 na czele jedyń. Redzie, ze chce mi
 towarzyszyć, przysięga na swoje star-
 ranie, o co Sm. Łan Łost usi-
 nie obiecuje starać się, a powo-
 dzi się swoja instancją, upewnia-
 14111 o skutek promissorum.
 Insuper poalterwa Sm. Łost
 ce tenże Łan Łost nie poa-
 nym a całe Gasowickim donie-
 sieniem, że iedln Greckim Ługa
 czele Falatr jednego talce Gre-
 ckiego Łupca Łrahowskiego, prz-
 iachad z Łrahowa do Kam-
 tu w Ł. Łwe przystany do-
 mne

221
 O mnie ed Long murey z Listami,
 Chce mnie: ~~po~~ stał Panfajur
 tan pretenduje Wyptacenia 2000
 talarow, i chce Lona mora gotowe
 mi pieniędzy tam i tywarami po
 nabierata tam w Krakowie aut
 mego, O czym o Lona mora pi-
 sze do mnie, proszę na dywe
 Boza Leby mu wyptać, gdyż
 ten Lujciec m. ten tego oddomnie
 dłużej wyptacenia, umyslnie
 został do kambru swego zah-
 tora, Leby mu tam Late pieniży
 dle tywarow nabużyć, a do Kra-
 kowa zaprowadzić. O miastach
 alternie, że sposobem nie uyna-
 chudzę, i takymy mogą być

72

198

y tego Lupa a ducz wyptacie!
 Chęć in szemu s cękami jure
 do mnie Lona moja, że dwa razy
 pisata do mnie Pa Te tomars za Hua
 Fleminga, suplikując o subkurs
 niem pny, ale się z tego wymo-
 wid dwoma listami, które do mnie
 in Originalus przysłała, fusie
 oraz że na Lona Lipa zely
 wspomogł me trzeba się por-
 szewac, gdyż Pan Lipa chce
 wżyc, natywago Generatowa a
 Bashusia Generatowa, a pewnie
 me łogw insze y słow Pan Inat.
 Zten glicata, y ożnaymure że
 o Wriethey nowi spodzierwai
 się trzeba Wnuka albo Wnuczkę
 a nie Zgotę

73

4
222

Anie Zosta o tym nie oznajmuje
 kiedy się wesela odprawia, na
 jakim miejscu, i jakim sposobem
 y gdzie teraz mażenstwo
 nowe Zostaje, O czym wstyd-
 lim Zureklyz impauieniz y
 uteshmenien, bydy ociekuwai ura-
 domosiu.

21 W piątek przyńm. S. Land o-
 ziemraketya tainowych me-
 medy 55 talarow na tenakry NB
 teraz currit, y kure'ntro 60 NB
 plenilunium miesięc, a reszta
 restant u me 63 tab.

22 W Sobotę 29 W niedzielę 30
 23 W poniedziałek 31 We Wtorek

71
 222
 Ładnych nie było occurrence, co było gódce
 do wpisania Łabauriali smysłu tyłko
 postem y modlitwami na chwałę Pr.
 Łę, gotując się do Nasunietzego Sak-
 ramentu.

Aprilis według Sta- rego Łalendarza

12 We Łzodę powrócił terminować
 List po Franuuzhu do Imł Łosta
 Angielskiego, ahas nie było do wpis-
 ania te gódne.

13 W Wreśli Czwartek wy. powra-
 dalem się grzechów moich przed Odnia-
 rijnym moim Śwurednikiem Staro-
 tłem, Natone Pulyarem, po południu
 Łaczeł się Łuyłayne Nabożenstwo to
 jest

To jest hro Canonical, mieszczący 233
turgia, na Ekrey lubo niegodny przy-
iotem And y drew Pansu przyenay.
drwiesz z Alrichalem Synem z
Puziemni mnie.

14 W piątek byłem na całonocnym
3 nabożeństwie Pałacy Państwa, które
re wieczora z Wreżora o pierwszej
godzinie w Zachodnie Tonia, alias
o Osmey godzinie po południu
Zaczęło się, y kontynuowało się przez
całą noc, aż do Świtania. Pre-
saw się trochę w nabożeństwie
(bo mi Turcy chcieli przed obna-
mi gospody miłej na Włocy graje
Wreżim Łyżnem y Szalenstwem
nie dale dłużej spaw) chwałę

76
 Loysi do Francuzkiej Kaplicy na La-
 zanie, Etre miał Xigdz Lipcy, leie
 Lant wszedzy, przedm dla spom-
 dzi, wysuchał sam tego Łazania
 niego miewumieia, tyllko znaiz ze
 po Francuzku prauo, nieda mu
 znae lubm mu wydatywał, Lp-
 diewaigety ze Lip, a tak mu z-
 sadem na Łosku Łostai, metywoty
 natm Łozaniu, Etregu wiatencie
 Lawosi Łuchai.

Jwana Woźnię postateno do
 Łaławty dla Łupienia Wnia na
 Łupę gdyż iuz reszty gimij tego
 Wnia tak dobre, Etrem sam prze-
 szty iesiem wrodo, miewem tedy
 iakig ten choty prauo z Łupie-
 niem

57
 224
 Dziwieniem tego Wina.

15⁴ W Sobotę Wretek o Lindy' pody syta
 li domnie Consulowi piewney Angiel-
 ski, potym Francuzlu swoich Thomaitas
 z powinszowaniem Surgt Wrethkonow-
 nyth, gdyż tu Dziwizay maiz Winsto-
 wania Surgt w Wigilizonych iako
 to Dzielcy Narodzenia, nowe roku y
 Imartuzyk Wstania.

16⁵ W niedziele na Wrethkonow mijo gida
 dżidzysk zimno przez cały dzień con-
 tinuwał, dla czego ni huzo z Trechow
 niemiat z powinszowaniem, y sam
 po Dziwizaynym Nabżenshnie Trechow
 sedział przez cały dzień w izbie,
 nigdzie nie wychodził. Chciałbydz
 na mszę y na Łaźaniu u Francuzas
 ale my niedopuształo mijo gida.

17⁶ W poniedziałek Wrethkonowny wy-
 jędzit z Trechow. Do Dziwizay

129

78
 Rano byli u mnie Zpovinszowanem
 Surge, Kapitani Berhar. St. Hinstam
 tina y Heleny, ze wszystkimi swymi
 Parochianami, po lekrych odlysciu tro
 chy zabawiwszy sie w gorsach, chod
 zili tem na jety na msze do Fran
 cuskow, ale latania niely to.

18⁷ We Wtorek po Liturgii rano, byt
 u mnie Didakht tutaj z zwoie
 ni Diszjutami, po Zpovinszowanem
 Surge, po lekrych odlysciu chodzili
 na msze do Francuskow. Po obe
 dzie, chodzili do Pensaly Angiel
 skiego, a przed wysiudem mam godzi
 na, byt u mnie Alde Superior tutaj
 szey misyji Jezuitow, y powinszowa
 ni Surge, a jety ofinych diskursach
 domosl mi La Schret, ze Stefanowa
 Angiel

225

Lucei Angielska tu zostaję w Sa-
 wniku, miał Ołtymai diploma na
 Consulstwo tuteysze z Londu od Jem-
 panicy Luceichy, z czego był
 Ławny, że przez to subsekwent-
 derozica, a oddalenie od tej Star-
 zy Łana Jonaesa Consula terak-
 meysze Angielskie, przyciąła
 mego dobrego, a przychłonie mnie
 we Wszystkim La ordinansow
 In Łana Posta Angielskiego al-
 ludmowużego się. Pojdę u Łanu
 Consula Angielskiego, Ołtymai
 od mego Komunikowane mi gale-
 ty Francuskie, ale dawne, w których
 ma to co est curios, tyflę wyphę-
 ten w nich traktat Ławarty me-
 dy Łanu Insuz, a Ławem miedzy



Terazniejszemu Terrum, vigore Ekspres
 trakta deklaryc'ni Car Impe
 wszelka assistance i subsidia
 przeciw Wzburzeniu Państwa
 Jego i Rebelizanta Emir Wyżni
 i pot che auxyliarnym Wyśchem
 swoim kontynuować unitis z Pa-
 chem Viribus przeciw tegoż Wzbur-
 zeniu Wyżni i ten tego Państwa
 jako legitimum kowieda nie ustrze-
 gi na Macieście. Paść zaś ni-
 reumpensam tego Adversus ustę-
 pnie Carui Impe miastko Der-
 bent cum adiacentis, y kę prz-
 usnuć nad morcem Kaspijs-
 kum Gilan, Mazanderan, y
 Asterabat, Alterum ujęty i
 taten

226

Wy stę taten w tyk ze gacetach ze
Car Imie uhoromwab cum omni-
bus Solemnitatibus w Moskwie
Dzię Jura, tetrakniey sz, iako so-
ciam Wtaly imperij, na kroy
Germanij Linardunab do Moskwy
wszyscy Stany Ruskie.

12 We Stryj pisaten expedicij
Leshony do Imie Losa Angiel-
skiego u Porty Losaigie, do Imie
Capitana Des Oloira, do Lony
murey a do Cierli Lorkaney Anas-
tazy, a ludym by d in Opere rego-
sania, nad szed pierwiey Angiel-
scy z powinszowaniem a wotym
Pan fonsus Angielski, ad exbre-
mum pierwony Lurieu Lerechi,
Lstry mi przeszkodili a pier-
wali.

Continuuacij tegoż pisma, y Liba-
 wli się prawić do Wiestora u mnie
 na otzrych dyskursach, między de-
 remi Atydz Lipcy, wuraadał się
 z Stambulu do Atydz Lyncyora ni-
 sano, iż iestare Kiełkiewicz Pos-
 ta Franużkie idąca Amśa z ostat-
 nię deklaracij nie jowuie, z czego
 Turcy wreke niekontenii, y wstępnę
 wstępnę aby traktat, w hoini dosied,
 Lutażera ludy iakoty mieli Mos-
 lewskie Wyryha tera z recenter
 Lmiesi Emirwyla, y dwadzieś-
 ty rzy Wyryha Turckich awse-
 liarnych, po z tego in Successum
 by się czas w hase.
 9 We Czwartek Continuuata
 72

839

227

Je x same expedicię do Stambutu
y dokonczyten ię w nowy.

21
10 Wzruszek w służbie Porcy
rano, przysławsz list Francus-
ki do Ind. Porto Angielskiego
odmnie zwrócić przynatemi-
nowany, wpieczętował wstępną
expedicię y wdestat ię na ręce
Lana Jussula, który onę dżis ię
w swoz wyprawę drogę do Stam-
butu. Listy zaś mne wstępnie
god datz 8 presentis piśane dę,
a iaku piśatę list do Ind. Porto
Porto Angielskiego, tego to Cyprij
pro memoria annect.

Monseigneur
Il a plu à V^e de me consoler

no. 1.

84.
733
Par la lettre dont Elle eut la bonte' de m'honorer le 11 de Decembre de l'année precedente, me donnant avis, que le grand Viscir avoit trouve' bon, de me faire plaisir. Depuis cela je ne songe tous les jours qu'à me tenir prêt à partir pour Constantinople, pour y communiquer mes vœux à V^{re}, et par Elle au premier Ministre de la Porte, mais par dessus tout, pour avoir l'honneur et la joye de Vous montrer de plus près Monseigneur, toute la vivacité de mon respect, et des respectueuses remercissemens, pour toutes les Signales faveurs que j'ai reçues de la si genereuse bonte, et pour si grand
Finis

228

Souviens, que V^{re} a bien voulu prendre
que si Elle eut été mon pere, pour
relever et retablir ma fortune et
toutes les esperances. Toute ma
peine est Monseigneur, que les pre-
paratifs de mon voyage demeurent
depuis quelques mois et que de toutes
parts, et des Turcs mêmes j'apprends
chaque jour mille choses, qui jointes
au silence de mes Protecteurs, me
donnent fort à penser. Après tout
ce ne sont peut-être là que de fines-
ses de la part des François, dont
ils se servent pour amuser la Por-
te, et pour la détourner de son en-
treprise en faveur du Czar, à fin
qu'il peut gagner le tems, pour

Pour se mieux établir dans la Perse.
Quoy qu'il en soit C'est un seigneur j'en
quis toujours, et j'en me consume à ve
d'œil dans ce double Exil. Le char
grin de Voir long tems mon épée
inutile contre l'ennemy l'accable
ment du triste état de ma famille
desolée par mon absence, la noire
et profonde melancholie que ces deux
obligantes veilles me jettent con
tinuellement dans l'ame, tout cela
j'ose prendre la liberté de le dire
à V^{re} m^a cause deux terribles
maladies, l'une provenant des cha
leurs excessives de ce climat trop
brulant pour moy. L'autre a été
un accident

Un accident subit que les medecins du pays ont qualifié d'apoplexie, et qui m'a conduit à deux doigts de la mort. Pour dernier comble de disgrâce, la peste est venue s'emparer de cette ville, où elle fait de jour en jour de grands ravages. Ce n'est pas que je craigne ma mort, jamais grâces à Dieu elle ne m'a fait peur, je crains seulement de n'être pas à tems de la faire acheter cherement à ceux dont le mauvais cœur m'a mis moy, et ma maison dans les dures extremités où je me trouve. Je reviens donc à supplier tout de nouveau V^e, par toutes les bontés

88
033
passés, et présentes, de daigner donner encore quelques uns de ses soins à ce qu'en me rappellent incessamment de Salonique. Vous êtes Monseigneur après Dieu toute ma grande esperance. Le Ciel me dit, que je n'en serai jamais ni abandonné ni confondu. C'est dans cette agreable attente de la continuation de ses bons offices passés en ma faveur auprès du Visir, que je supporte la vie, qui sans cela me seroit insupportable. Le grand credit de V^{re}, et la haute et juste estime où Elle est à la Porte ne me fait
Se

89.
230

Laissez aucune doute, sur le prochain
changement de ma destinée. J'ai
l'honneur d'être respectuellement
avec un très profond respect.

Votre seigneur de
Vôtre Excellence

²²
₁₁ W Soboty dziedzic Limna me:
pogoda mraz caly dzien kontinuuar
wata, y od promienady lekcy dziszay
chiaten latye ukrymata miz.
Eodem uicizorem przystal do mnie ja:
Zety talce iak y pierwsi z Francuzkow
ale surzeysze Pan konsul Angielski
wlotnych inter Cetera to wytystano
ze Posta wyprawa do Para Indii
z ostatniy deklaracy jedney Agl
z audzmi Posta Francuzkow, po ostat
niz

40.
 069
 Tabie' resolution, iezeli sechue z Persy
 ustypic, y waffery tamysze nie inter
 resowac sie, y co wzios oddac, ter
 min Las powrotu temu Adze natz
 nacz, to Lotta to dni, atyr chasem
 na Wryng wiechue czynic nie ustare
 preparamenta, czego y Starzysci
 nie Lasypia, ale sie potypnie armine.
 Se Hetman Wiechi Seronny lethali
 ter paraliżem iest Zaradony, dla czer
 gu Chize La Tywota swego wrocie
 Corly Suraziedynatka w Madzon
 shum stame, arda sig za Im
 Denhofa Hetmana Polnegodiz
 tworskiego, dawnego oto gnatzem
 Ihw Linhurventa, y katab pty
 Loxhu swini na ktrym smiertelz
 me lera

91

Lezał w Stryku siłą da, zicy ostat
 na pociechę pty Ameryi Stryku mo.
 gd Władze pociąg Pontawa Ubr.
 da, małyż oddana Am. Lanie Prius.
 Słemu Hetmanowi Polne L. rymne.
 mu, a mniesza L. y ch ~~Am. Lanie~~ dno
 albo Am. L. L. rymne Władze Stryku.
 itie, albo Am. L. Chomptow Słemu Ubr.
 uwdzie C. Mazowiecie, albo

Insuper inter cetera qd est Curiosum
 ze czterech Polnowichu L. Władze
 pty iachate do S. Peterburga od Catey
 Władze y od Catey nacy: do fara Am.
 L. Stryku, proszę aby im prawa
 dawne y Wolności były pty wrone
 y vigore onych, aby mogły Wolności
 gd sami obrać Sobie Hetmana
 bez akregio tak dawno L. rymne pod

92
 182
 Przyden sohe inderależnym Moskiew-
 skim Ministrow, Za co Car Impe-
 ratorka do Samu Legrowadziey
 do wprzienie wtraci, a po inszych
 Podsumunkach dla wstapienia ich talce
 do Wprzienia do Ukrainy powstał.
 y tuzi wszy sey, ze ten Wtzyd Hec-
 manina Ukrainie bydzie anni-
 kilowany.

23
12 Wtredziey Lintimowate czytame
 bychze samych gazetno, z Chrysz mi-
 dzy inszemi wiadomosciami to occur-
 rit, ze Car Impe' rednemu D'ktrho-
 wi powierzył Lito Laminia drugie-
 go, dla robienia z nich Ornamentow
 Imperatorskich, na Koronaciy Sany
 Leczneysej Imperatrowey, a ten
 D'ktrik w swocy Skuchalby z mi-
 sterney

93

Misterny ze Ztych Samieny, umiad 232
 Sze onych przy w d. zityc. owd. staty-
 segy, czerwonych Ztych, co siedzą po-
 szkodzino domesino & Camu. Tm. Sc. l. k. r.
 ny Lada go Wzyc do Wzyczenia, gdzie
 codziennie go męczy Srogimi & Niek-
 rownemu torturami, a nie na nim nie
 moga wymyślić, & całe się do ułtyku
 nie przynajmniej, dla czego ogłosiłono
 wszędzie obietnicę w recompensam
 ty sze rublow, & w kołowach i alu. d. n. k.
 albu co kołowach od tych Samieny & Strony
 tego & t. n. k. m. i. a. b. o. t. n. g. y. m. e. d. o. t. y. m.
 Item ze Congress Paryski, & t. n. k. r.
 t. n. g. y. b. o. t. k. e. m. i. e. c. t. e. n. i. e. e. z. u. h. i. n. t. e. n. t.
 waniem całej Europy, & z u. p. o. t. w. o. r. e. n. i. e. m.
 Lubeckym Chryścianskim Monar-
 chow,

94
 Co day Lane Prie.
 Item ze List Hiszpanski do Hisz-
 panow w Lwowie, y chie z An-
 lowa Solitavie dze, ato in favorem Syn-
 we Ludowika Xzpus Asturyskie,
 Starzy iuz La Linsensen Ca te Landwa
 ogłasziny jest w Madrydzie 9 Febr-
 arij Anlen Hiszpanstwu, z Ceremo-
 niami Luyzaynemi,
 Item w Paryżu ieden Wrethezgo uwode-
 ma Lubozaty przez nieszczęście, y przez
 proces prawny, one maize Goszcie rok
 dzignieniu fortuny Luricy, pisad Lin-
 do Bankiera tamey szego Paryzkie,
 go bez podpisu imienia swego, pro-
 szę go na Imie Paryskie, aby go za-
 ratował 40000 frankow, y oddał
 ten list in wgnie przez Odd Luric
 rego itgo

95
233

Oddzielnego jego, me' obiauraze
 o'by mi' imienia dwego, po te La' per
 mydte i'etchly mie' dobre' one
 mu dae' obicad sam talare in ygnito
 p'ysci' na iutrey, sz' dzien, y odbrui'
 me' w tej oddzielnego, Franke
 wy' p'ecy' tawst' tamten list a no
 mine pi'sany Ladziurwa sz' y y
 tak Wre'liuy dobrei, po' Ladziurwa
 mi' sz', y Lempa syi O'presuam
 luey, ze ani o'by, a imienia luey
 y y nie wiedze, wy' bitye' Ladziurwa
 4000 frankow, y w' bityu' w' d'wa
 Wre'li Ladziurwa one swoy me'
 sz' y dae' na o'by oddzielnemu
 Wre'li z talum Ordynansu aby temu
 Luey p'ecy' w Wre'li o'by

96
 Godzime ju te pienizdke ddał one, gdyż
 ten Anonimus na Licy Byg prosibter
 go postkuiwego Panhem, żeby sam nie
 wychodził, nie urodził, a nie jstana-
 wał go, by zdesperacyi umarł.
 Kiedy La's ten Anonimus na Naktar
 ożony d Siehe termin w Wreiter
 o podmy gółenie 8 Febmarij w tym
 roku przyszedł do Wrot Panhem,
 znalazł u Oddkuiernego gotowe pie-
 nizdke, a odobrawszy one a w dół
 szły pod Suknie kiedy powracał, prze-
 iżył na Ulicy był od Warty, a tam po-
 wadzony do Wreiteria, gdyż w Lany-
 ku niewolno pod Srogim Laranicem
 chodzić w Wreiter o tej gółenie a
 w nowy po Ulicach. I gdzie kiedy

234⁸⁷

Proszę, abyś przekażąc owszem
 iakoż stało, gdzie był o dla tego, o
 coż pisał z Wroclawia do Frankfurtu
 na obywatelu ma Lurri'innu, o pro-
 szę go abyś starał uwolnić go
 z tego Wroclawia. Frankfurt tedy
 dowiedział się, że Lurri'innu był, i
 biegł prosto do Lieutenanta ukry-
 mia nadty Warty. Commendę, o pro-
 szę przekaż mu ten list, pierwszy
 taki był anonimnie pisanym, prosił
 aby go uwolnić z Wroclawia, Lieu-
 tenant zaś nie miał tego uchy-
 nić bez Woli Wójcicia Potłona
 szego pierwszego Ministra, który
 Lurri'innu na miejscu jego szego

98
 168
 Kuzycia Orleanskiego, w którym
 list, o dnoś go do domowego Kuz-
 zycia. Oznajmiwszy mu o wszystkim
 tam, a Panhier zbiegłszy wprost
 do Versały rezidencyi Anta Fran-
 cuskiego, i upadłszy do nog tego
 Kuzycia prosił go aby łaskawość
 mi z więzieniem tamtego arestanta
 Henry'ego Consiliarsz parlamentu
 Prowenskiego. Kuzie tedy przyja-
 szli bardzo łaskawie tego Panhier
 i pociągali wstępnym, i jego gene-
 ralitatem o dobre serce, o pranie i
 dając że lubo Łatę Łakalang, pro-
 chadzając ten Consiliarsz godzien
 jest aby był Łarany Exemplarnie
 udomak

235

Jednak dla tego tak ucieszyli się do-
broci, uwolnił go od tej kary, ale
uwolnił mi może od więzienia, i
musi być zaprowadzony do Rosyji.
List zaś tamten anonimnie pisany,
iako gdyby iest więzieniem kampa-
ny; La veuve Huskyns oszdzęciła
wpisując go do dla pamiątki; Ehy
taką gwolił ma.

Monsieur



La proposition vous paroîtra Nouve-
velle, Monsieur, et peut-être extraor-
dinaire; mais si elle n'est pas digne
de moy, elle convient à ma malheu-
reuse situation, et à Votre charité,
qui ne sauroit paroître dans une occa-

siens

Plus digne de pitié. Je suis un Gentilhomme, je puis dire de très bonne maison; ruiné par le système passé, et par la perte d'un procès occasionné par le même système; qui ne me suis certainement pas attiré mon malheur, par aucune sorte de dérangement, chargé d'une femme, et de quatre enfants, à la veille de n'avoir point de pain; qu'une somme de 40000^{liures} remettrait en état de subsister encore honorablement, et à couvert pour toujours de la misère dont je suis accablé, sans l'avoir mérité. Vous êtes comblé d'honneurs et de biens, très en état de soulager les misérables. Ayez compassion d'une famille desolée,
digne

101

236

Digne je Vous assure de votre pitié, qui devra son bonheur, si Vous lui faites un si beau present, qui saura perpétuellement qu'elle Vous doit tout. Vous serez flatté un jour, d'avoir relevé ma famille abattue, car je ne Vous laisserai pas ignorer long tems qui je suis, et qui Vous sera redevable de toute la fortune. Rendez moy plus de justice, que de me prendre pour quelque Aventurier, quoique j'y ressemble assez par la demarche, que je suis obligé de faire, par un excès de misere, d'autant plus terrible, qu'il n'y avoit pas d'apparence, que je d'usse jamais la repentir. Au nom de Dieu soulagez-moy. Attirez la grace par une action si charitable, et soyez persuadé

102-

Que je suis digne de votre pitié. La somme
me est véritablement grande, mais elle
ne l'est pas pour Vous, une moindre
me soulageroit véritablement, mais
elle ne feroit que reculer ma misere.
Gardez qu'il faut être aussi pressé que
je suis, pour faire une semblable de-
marche, si contraire aux sentimens de
mon cœur. J'irai Mercredi sur les
6 à 7 heures du soir recevoir moi-
même votre réponse, de votre portier,
car je ne me confie à personne; Mais
que votre curiosité, ne Vous porte pas
à me vouloir connoître malgré moi,
vous me mettriez au desesperoir, et
j'en mourrois de chagrin. Vous me
connoîtrez, je Vous en donne ma pa-
role; Si Vous,

103

Si Vous m'accordez la grace que je Vous 237
demande ou en soulageant mes peines
qui sont extremes. à Paris ce 7
Fevrier 1724.

Perulez je Vous prie ma lettre, et trou-
vez le moyen, de me faire recevoir se-
crettement, si Vous m'en jugez digne.

²⁴
₁₃ Wpomediatel miata bolnie gtoxy
alias nie non occurrebat

²⁵
₁₄ We Wbrek tez same bole gtoune
rano brapty mif, Etne prex catynoc
brwat, pouruiewsz Las & Gerbur
po Stuzhe Portey dannerj szty am,
niata Lbre Lchanshwo Tureckie in
bolnie gtoxy me raz odemnie dos-
wadzone, Gataed Stue Kosnlu
q w bawetne Laurinowsz go podt-
zety podiztyk, hny bymadem

104.

pod izpytaniem podkladaję go z awymur
 ię i Litwa racy, nie mogę dłużej wy-
 mac, dla wresztego grypienia, ale
 w iednym momencie ustaję mi bole-
 g łone, czego mi raz doświadczy-
 łem. Podczas Zatywania tego
 lekarstwa, pływierino mi od Pana
 Gondala Angielskiego gazetę Fran-
 cuzkie, w której między innymi
 Ubrek wieściami confirmatur du-
 petno abdikacja Filipa V Króla
 Hiszpańskię i Leonie tamęszey,
 z ustatpienie onę z fuzyaynemi
 ceremoniami audourbori I. Kar-
 ziemu Synowi. Aż ten obrat
 Lohi z Andruz Solitariam Vitam
 rezerwowawszy wickę pientay
 na Subsistenciję

105
 Ha Subsistencię, q meurzey tytu 238
 60 ludzi dla ustrzeg Surick Zostan
 uroszy, z jednym tytu Ducharow
 Wszystkie insignia Regalia i d
 zyd, q meiche ich urzey Latywar
 Zedy mu nigdy tytu Maiestatis
 medawarw Latata d, q Wasty Lad
 nej do rezidenci Suricy Osobney
 Chry obrad w patacu Se J. den
 fonsa nie dopusci d, lubu mu onq
 Syn Jezu Nony Ant. wysyta d, qusd
 nie prosid, aby pty namniey 24 obu
 dety pro custodia pty p d. Abdi
 kacyi tey iaki Wyda d de hret wpu
 sue go tu dla panuzci.

Ayant depuis 4 ans fait de serieu-
 ses et mûres reflexions sur les

106

888

Miseres de cette vie, en me repen-
nant les infirmités, les guerres, et
les troubles, qu'il a plu à Dieu de
me faire éprouver dans les 23
années de mon Règne, considérant
aussi que mon Fils aîné, Prince
jure d'Espagne, se trouve dans
un âge suffisant, déjà marié, et
avec la capacité, le jugement, et les
qualités propres pour régir et gou-
verner avec succès, et justice cette
Monarchie, J'ai résolu d'en aban-
donner absolument la jouissance
et la conduite, y renonçant, et à
tous les États, Royaumes, et Seigneu-
ries, qui la composent, en faveur
du dit Prince DON LOUIS,

mon

Mon Fils aîné, et de me retirer avec ²³⁹
 la Reine, en qui j'ai trouvé une prompte
 disposition, et Volonté à m'accompa-
 gner avec plaisir dans ce palais et lieu
 de St Aldefonse, pour servir Dieu,
 et de'barassé d'autres Soins, penser
 à la mort, et travailler à mon salut.
 J'en fais part au Conseil afin qu'il
 s'en vienne pour instruit, qu'il en
 donne avis aux personnes qu'il con-
 viendra, et que cette resolution par-
 vienne à la connoissance de tous.
 Au palais de St Aldefonse le 15
 Janvier 1724

Taki Las list pisat ten Int Filip du
 Syna swego Ludowika nowe Krola
 Hiszpanskiego dla instrukcyi
 Jego

108.
Ten tu sequester.

D'autant qu'il a plu' mon tres
Cher Fils, à la Majesté Divine
par Sa miséricorde infinie, de
me faire connoître depuis quelques
années la vicissitudes des choses
de ce monde, et les neants de Ses
grandeurs; et de m'inspirer en
même temps un desir ardent pour
les biens celestes, infiniment plus
estimables, que ceux de la terre,
qui ne Nous sont accordez, que pour
Nous conduire aux autres: J'ai
crû que je ne pouvois mieux
repondre à la grace d'un si bon
Pere, qui m'appelle à Son servi-
ce, et qui

109
240
Et qui pendant cours de ma vie
m'a donné tant de marques d'une
protection visible, en me deliv-
rant de mes ennemis, et des cala-
mités dont il luy avoit plu me vi-
siter, en me secourant dans la pe-
sante administration de ma Regen-
ce, et en me faisant conserver la
Couronne, non obstant les efforts
de tant de puissances Alliées, qui
vouloient me l'enlever: Je ne puis
dis-je, en mieux témoigner ma
reconnoissance qu'en remettant
cette Couronne devant Ses pieds
pour être d'autant mieux en
état de le servir, de pleurer mes
pechez, et me rendre moins indi-
gne de comparoitre en Sa presence

110
Lorsqu'il luy plaira de m'appeller
devant son tribunal, qui sera beau-
coup plus redoutable pour les Roys
que pour les autres créatures.
J'ai pris cette resolution avec d'autant
plus d'ardeur et de joye, que j'ai
vu pour mon bonheur, que la Reine,
que Dieu m'a donnée pour femme,
estoit aussi dans les memes sen-
timens que Moy, de fouler aux
pies la vaine gloire de ce monde.
Nous avions resolu de concert, il
y a quelques années moyennant
le secours de la Sainte Vierge
Marie d'exécuter ce dessein: je
m'en acquitte presentement avec
d'autant plus de satisfaction
que

III
241

Que je remets la couronne a un
Fils que j'aime tendrement, qui est
digne de la porter, et dont les quali-
tez m'assurent, qu'il remplira
les devoirs de cette dignité, qui
sont beaucoup plus pénibles, que
je ne puis exprimer. Ainsi Mon
cher Fils, connoissez bien le poids,
de ces obligations, et ayez soin
de Vous acquitter, de tous vos enga-
gements, sans Vous laisser détour-
ner par la splendeur éblouissante,
qui Vous environne: pensez que
Vous n'êtes Roy, que pour faire
glorifier Dieu, et rendre V^{otre} peu-
ple heureux; et rappelez Vous que
Vous avez au-dessus de Vous un
Seigneur, qui est V^{otre} Createur

112.
148
et Votre Redempteur, qui Vous a
comblé de Ses bienfaits, et à qui Vous
devez rapporter tout ce que Vous
possédez, même Votre personne.
Empressez Vous donc à travailler
pour la gloire, et employez Votre
pouvoir à contribuer en tout ce
qui peut rendre à l'augmenter: De-
fendez la et la Sainte Religion
de tout Votre pouvoir, aux dépens
de Votre Couronne, et même de
Votre Vie, s'il est nécessaire; et
n'épargnez rien de tout ce qui
peut contribuer à l'étendre jusqu'
aux extrémités de la Terre, ayant
pour principe, que de faire Ser-
vir et connoître Dieu, est un bon
heur

113
242
Bonheur plus veritable, et plus grand
que celui d'étendre Votre domina-
tion dans ce pays là. Evitez autant
qu'il est possible, que Dieu ne soit
offensé dans tous Vos Royaumes,
et employez toute Votre puissance
pour qu'il soit servi, honoré, et res-
pecté dans toute l'étendue de Votre
domination. Conservez toujours
une grande vénération pour la très
Sainte Vierge, et mettez Vous, et
Vos Royaumes sous Sa protection,
puisqu'il n'y a pas de moyen plus
efficace pour obtenir, et pour Vous,
et pour tout ce qui Vous sera
nécessaire. Soyez toujours comme
Vous devez l'être, obéissant au
Saint Siège, et au Pape comme
Vicaire

114

Vicaire de Jesus Christ. Prote-
gez, et soutenez toujours, le tribu-
nal de l'inquisition, que l'on peut
nommer le Bouchier de la foy, et à qui
l'on est redevable de la pureté
dans le pays Espagnols, en sorte
que les heresies, qui ont causé tant
de tristes et d'effroyables ravages,
dans les autres Etats de la
Chréienté, n'ont pu s'introduire
en Espagne.

Respectez toujours la Reine la conside-
rant comme V^{re} Mere, non seule-
ment pendant que Dieu me conserve-
ra la vie, mais aussi après ma mort,
en cas que la volonté soit, de me reti-
rer le premier de ce monde. Remem-
dez, suivant V^{re} devoir, à la tendre
amitié qu'Elle Vous a toujours tenu.
gnée.

243
Temoignee. Ayez soin qu'il ne Luy
manque de rien, et que Vos Sujets
ayent pour Elle les egards qui Luy ap-
partiennent. Aimez Vos freres, et re-
gardez les comme si Etiez leur Pere,
Vous établissant en ma place, et faites
leur donner une education, convenab-
le à des Princes Chrétiens. Faites
droit à tous Vos Sujets, tant grands que
petits, sans acception de personnes.
Protegez les moindres contre les vio-
lences, qu'on voudroit leur faire, et
remediez aux concussions dans les
Indes Occidentales: Soulagez Vos
Sujets, autant que Vous pouvez, et rem-
plissez à cet egard tout ce que la mi-
sere de tems pendant ma Regence ne
m'a pu permettre de faire, comme
je l'auroit souhaité, en reconnoissan-
ce du Zele et de l'affection qu'ils
m'ont

116.
248
M'ont toujours engravé dans mon Cœur,
et à quoy Vous devez, continuellement
faire attention.
Enfin ayez toujours devant les yeux
deux Saints Rois, qui sont la gloire
de la France et de l'Espagne, sçavoir
St Ferdinand et St Louis: je Vous les
propose pour modele, afin de suivre
leurs traces; à quoy Vous êtes d'autant
plus obligé, que Vous avez l'honneur
d'être Illustre par leur sang. Ils ont
été également de grands Rois, et des
grands Sts. Imiter les dans l'une
l'autre vertu; mais sur tout dans la
seconde qui est la plus éclatante.
Je prie Dieu Mon très cher Fils,
qu'il Vous fasse cet grace, et qu'il
Vous accorde tout ce qui Vous est ne-
cessaire pour Votre Regence, afin que
j'aie la consolation d'entendre dire
dans ma

117
644

Dans ma retraite, que Vous êtes un
grand Roy et un grand Saint: Quelle
Satisfaction cela ne donnera-t-il pas
à un Pere, qui Vous cherit, et qui ne
cessera de Vous aimer tendrement,
et qui espere que Vous conserverez
toujours les mêmes sentimens qu'il
a reconnus en Vous jusqu'à present.
A St Ildefonse le 14 Janvier 1724
Signé Moy le Roy

Pisz w tych gazetach że Jmci Hiszpan-
ski wziot na siebie habit in Solitudine
podobny Pielgrzymstwu, a miasto kr-
ciny Łatyną i ręką, i tam Łatyni
Łatyna.

W Berlinie Jmci Pruski Łatyni
w Łatyni arexit Łatyni Łatyni
Łatyni mego Ministra Łatyni Łatyni
Łatyni



118
do, Duem tanto Berlin, luogo, talre
y ludzi. jego, y kara d'egitric' w mes-
nie, ab' Ludy ab' byllis como do tego
Grifa, albo do ludzi jego, o Znay-
mawal, Laco zas ten mu danoware
nie o Znaymuj.

26 We Srodki ledym powrocil z
15 Berlin rano, w Sluzbie Przeydo
mesli mne ludzie mi, ze u jednego
szkucha, tamte na Cmentarzu przy
Berlin mieiszkaacego Corezka ma
Zapowestine in Ekremis Zostac,
dla czego jedna Wdowa w drugim
domu ~~duem~~ na tymte Cmentarzu
y przytupie Berlin mieiszkaacego
czetke wynosić z dziećmi, na
drugę gospodę, y insi Frey Z mas-
Zaczeli z

119.

245
 Lacteli uix od powietrza do Wsiy
 obdługich między gory wyjeżdżać
 y Diakona 82 Surveni Discipula
 tam talce wyjeżdża d'Kisay. Insu-
 per y to mi powiedzieli iudzie moi,
 że Pukał z tej przysięgi nocą uślad-
 ał na gospodzie mojej pukał, a
 ten rest pukał fatalny, iako to ex-
 perienca jest comprobata. Lene
 Porci Zachowaj nas przed Wrołce
 mi d'Kisay d'Kisay, d'Kisay d'Kisay
 straszney plagi; y wyprowadź mi
 z ludźmi moimi od tak wielkiego
 y raunego niebezpieczeństwa Smu-
 telnego.
 D'Kisay wyszedł uix 30 dny odebranych
 pienięży taimnych.

120

27 We Czwartek umarła na powiekach
 113 16 ta dziewczka o kroy wierzona pieta
 i Zimay. dla czego wzięty w Cerkwi S. Józef
 należał, tnia mi służy, q Cerkiew Tamblinigt,
 wbera na bożenstwo zaś przeniesiono do Cerk-
 wainawekur S. Theodora in Vicinio będzey,
 gdzie q dotęży parochyi należicy.

28 W piątek rano wyprawułem Lar-
 17 la do Łatauty, ziednym Łupcem An-
 gielskim, q z Łanizarem Łansula
 Angielskiego dla Wypalczenia tam
 gospody dla mnie, q dla tegoż Łana
 Łansula, iako też q innych Bągiel-
 czyhu, chcących ze mną uciekć
 od tej plagi Powstęły Straszney
 powietrzney.

29 W Sobotę przedawano w Ławie
 18

126

246
 Landa na noc z Lataczy a lego nie
 cy, tymczasem dasz pouredziano mi,
 ze tu takze medale od murey gos-
 dy, reden Polgar zachowaw na po-
 wiekre, y ze Didaska q jego Disi-
 putow, nie chę pty muwa: w Lata-
 cice ludkie tamęsi, y Latah mu
 ze Wsi Wystypic, co mię barzo pod-
 terowa.

30 W niedziele dwadzieścieru persi-
 19 na służbę przy do Cesarz The-
 odora, lubomę obawia tam chorba,
 dla tego, ze y Laj nad ty diewięć na
 kora We Czwartek na poniedziałek umier-
 ta czy tak jakies mudiłoy, kiedy jest-
 cie chrowata, y gospodarz my tam-
 ze na Cementarzu mieszka y
 w tym domu ad czas choroby z insee
 mię

122.

Gwiał, Lejtnant nad Weisterjow-
 wits Land, & Palatitz, & powiadał
 mi, że Ludzie tamci, wicera re-
 zolowali się byli dać mi gozpodę
 u Siebie we Wsi, a dżiśaj maigę
 radę rano przed Czerwem, po Służbie
 Potęż miłogo niejusticia, posta-
 nowił. Churick Ahmet Za, te-
 raz na miejscu Potęż Zostaję,
 stęsta tam dżiśaj Szymenow
 & Ordinansen, abo miłogo & Grekow
 & z inszych Ludzi, niejusticia
 do tamtej Wsi, a to & tej racy
 że on, Muta, niech & to & ma-
 sta, ani Grekow, ani Liden ay-
 justicia, potu im Frey & dżiśaj
 Jahre

Tahre 6 Dies me dady 20 uctym
6000 talerw, Sur' tady Gray dady dury
Dies, ale me iz Lentenui.

Majoredding N. Salom-
darza

1. W poniedziałek przed wtorkiem
20. Byłem u Kuchmistrza Ahmet Agi, Damie-
Sukha Laszynańskiego prosiłem go aby dał
ordinans do Ludzkiej Sztacyi słuch, że
by mię tam przysłał z jego pod nacz.
naczono, ale mię wyznawia że to do
niego nie należy. Leż do Muty, z-
tem tedy u Muty, lecz mię Logann
Waltherma, powredziawski że u
Ordinansie Cesarzowim nie napisano
żebym ja gdzie chciał i gdzie, gdzie

124 22
 chciab gos pod sobie obiecat, lecz pi-
 sano tu, Żeby w tym mieście gos-
 de mi nadnaciano, q Żelym w nie-
 tu siedział. Cierowatim Lnim dła-
 go rozniemi ruciami ale surd nar-
 rari fabulum. Otricia siednał
 radzie i sy o tym z tutey szemi szga
 mi iutro, q mnie idelkarwai co
 natey glupiej radzie postanowiz.
 21 We Wroch przecat noc mie-
 Lawsz, ~~Chciał~~ myshy i store
 mie agitwaty respektem witoray.
 szego resunsu i troy cdebratem
 Muty, iexdzitem rano do Luctak
 Ahmet Agi, q opowredział mi
 o wszystkim, iak mi idporredzał
 Omuta

125
248

Nuta, prezentowałem mu oraz Chy-
 tyżary z Ładyżynsku, to jest przyni-
 ley na wiekły z Szalberskyj prote-
 leij mi dany, traktat z Janstwem
 Krymskim, z list Welykysku do
 mnie pisany zchynsiej, przel brothi
 czas zabawo w Seleniku, nim
 czas będzie iacki mi do Stambula.
 Dowiedzi ty, że tu ja nie jestem me-
 wtnik, a gość Ładyżynski, z me-
 sadowien mi stało użyci mowa-
 ić Kiewotnika w mieście, pod
 czas tak Wielkiego Lysa iego nie-
 bezpieczeństwa. Exkurrował tedy ten
 Lurule Ahmed Aga z Maty, że on
 tu nie dawno przyszedł, z nie jest dob-
 re o mnie informowany, ułohre

26.

mi dżu w Dreizer albo w trobie
 y rozmowic' z owym sthem, a tym
 czasem radko abym mi dżu
 te wszystkie dokumenta prezen-
 tował dla lepszej informacyi.
 Wyobrażajcie mi od niego czy
 u tego poganina Maty tety mi
 toż samo co y wetera puerada,
 nie cheć nie pukać nad fer-
 man Lady Szyński, ale obcażni-
 sci do Kambrę pytać czy ja
 ma postąpić z nim na konie
 purredia z mi tu nie kćm
 y wolno mi pisać gdzie chce
 ale mi na górze żadnego na
 górze niech dać piśma
 insuper

128
249

Insyder odprawia mij z tym ze i
ma radzie dzisay w Wresteralbu
i uko rano z Bogami tutaj zemi.
Dzisay nad Wresteralbu przedzieli mi
ludzie mi; ze Bulgar ten, który w
Lobok tu in' wicini gospody murey
na powietrze zachorował, teraz ogro-
w u mar. smierci bardziej walke-
rował i ustraszł.

3 We środę 23 We Qwartel w
wiedzi ano mi ze natymże Cmentarzu
nagrobek P. Konstantina uedna Ba-
ba na powietrze zachorowała, i w tym
noiz z miasta, co mię było albow-
wato z nię wyprzedzi ano mi tra-
pito pasjami zutaz z zia licy Mu-
ta nę ujęto swaim obstarad, nie-
chey mię ale wypuszczac z miasta.

29.

848

3
24 We pigłek donieśsimo mi, że jedna
nieurasta na tymże Cementarzu, tyłko
murem błażenskim od gospody murey
przeznaczona zachowawata, co mię bar-
żey, ielszeże zachowawat.

6
25 W Sobotę nad Wieżerbytem u
Consula Angielskiego, a niedym już znowu
kiedy do gospody murey porwaid, powie-
dziano mi, że Syn młodszy gospody
zła mego zachowawat, co mię tyłko mię
ale yin szęch, La siaden dżę w dżę-
że gospodzie murey mieszkał, u-
tracił, tak dalece że wszyscy smy
po uicchu k z gospody, y rēi-
nasze, także Caretę na Whiggu-
wynosili, pty dżęch Sudży tam-
że na ulicy na dżęciu nocowali,
a ta z Synem Michalem uprosi-
tem

250¹²⁹

Uprostemsig na nas do iednego do-
mu Monasterskiego do gory Athon-
skiej nalezace w Etrurii. Ociec nasz
Juchenny Samuszek mieszkał gdzie
przenocowaliśmy z Wrothem Sta-
chem.

26 W niedziele rano o touchatach Służ-
by Porcy w Parku Zgorzalej, nie-
miejscu iść do bliższej parochial-
nej St. Theodora, a po tym byłem w
Francuskiej Kaplicy na mszy i na
Łaźniach, po nabożenstwie zaś, według
zwyczaju do tejże samej gospody gdzie
nocowaliśmy, widzieliśmy Syna gospo-
darstwa młodsze ubry wieczorem był
Zachorwad Pioski i biegał z jego
zigranicego, co nas powieszyło, i
obeszliśmy powrócić do Surrey

130
 8
 27
 gosjody, co y insi se sedy uctynili
 W comediantek wystachaw szę
 mszy hrótey, w La Nicy Frangur
 licy, wysłatem Ławta do ~~Ławta~~
 Akmer Hgi na miejscu Ławta
 szim tu Łostajce, pytaigie sig jak o mme
 Muta na guprey swey, khorz 2 min, y 2 in 2
 szem i Agami miał radzie, rezol
 wowa 8, y do wszę mu, że cato mar
 ure ulica na khorz mam gosjody
 jest Ławurickina, a Nay barkiey
 szty legły do mrey gosjody Donu, w
 khorz Ławray do jure Mieurasta
 ta calley Ławricka onegdaj na ju
 wiekce umarta, takież Ławur
 kity, y in Extremij Łostajce, y
 że Ła sam y ludźie mus w gosj
 8 xie

W gospodarstwie nie pozwolę. 251
 a wtedy Karol z mego iżmę re-
 lacji od tego Karola Ahmet Agi, k-
 ry go z tym odprawia, że Mustafa ca-
 mechie mi potwolić wyjazd do Egi-
 ptu do Kairu, ale od siebie ten Aga
 Egiptu, abym ja iachab, kiedy chie-
 g do Egiptu chie, w tydzień drugi. Aga
 tam Losaiguy lehy wartę kęjma w
 Brumach, odzwadzi z tym iż mi-
 żadny miary nie może wypuścić
 z miasta, ponieważ ma d. Mustafy
 Ordynans, nato, że ani mnie ani
 Ludziey moich, ani Consulow nie
 wypuszcze z ich ludźmi. Po-
 stała tedy do Mustafy Karola Sen-
 wintu i z go z Włochami i rami
 z pociągającymi i rami z pociągającymi

132

zt ludźmi moimi me bezprerentow
 ktre zezabymy to marnie utra-
 cił tedy medk inszy Ładysz, i pu-
 ure t. ko on, lecz kndu narravit
 fabulan, y me mogło go słuchnie
 aby my z miasta wypuszc, odpr-
 urd iednak Ławla z ty ostatni
 deklarac, aby byt uerphing, do
 ukreyszego dnia nim jst uedkie to
 do miasta z gołwaszku abegu, Emir
 Behier tga iumruahy, kresz et
 nil tuteyszy, z ktrym ma sy radzie,
 a barożcy in formuwa si ad niego
 iak In tu Łostaj, y dla czego restu-
 tu przystany w Łoty, daige ty raic,
 ze tamten Poy Abdula, ktry my
 to za Ordinansen Łoty, wcy mwa
 dła 8 milia 8 mu iumruahy-
 ior

133
252

Summa kityjini opowiedziei zeszlo
 nim Linwentuże, pod czas dyktowania
 Surrey w tymże mieście, do tegoż
 licy, y ordinans do niego miał aby
 mi na lachy i den, trzynastu pie-
 niędzy wypłacił w całym talary.
 Lecz my ten reszuns nie ułubien-
 twa, y zaden nie był nadziei
 aby mi wypłacił z miasta, ow-
 zem mi barłey walterował.
 Jan pisał do Angielskiej dwore:
 dawać się z relacyi Karla, że
 Muta rozkazał w branie, aby jego
 y zadenich dykców Angielskich
 y Francuzich nie wypuszczać
 z miasta, posyłał do niego kuma:
 że lwegu pyta się, czy nie
 y to czynić, na co mu ten Logann

134-
 212
 Відповідно, że on przystąpił do
 w tym miesiecu zostawiać, a nie na
 Wsiach, że wprawdzie tym że nie-
 może ich wyjechać z miasta. Lecz
 kiedy powrócił przez dwoma
 dostrzegł, że ma dniem z nową
 wyjechać Curiera do do Sam-
 bora do Post. Angielskiej, odnaw-
 mując mu, że Mała cyprińska Wro-
 lenia nad Laubelaig między Lwów
 Lwówem Angielskim z Portyul-
 mion, przystała Larax do Cur-
 hadara daige Wolnosci wyjazdu
 z przez tegoż Curhadara posłał
 do Brany ordinaris, aby przysła-
 la z Wsielstwie Angielskiej
 wyjechać z miasta, a omni-
 futuralnie

135
 253
 Potrzeba, aby żadnego miarę nie
 wypuszciano. Trajita mię to
 tak Wrethum frasun hen, Lemma.
 to nie oszalał, y nie mógł cały
 now Lrac.

28
 I We Wtrock wstawiać rano y nie
 onoga daley Lmiesi tak ciężkiego Lir
 lu y frasunhu, spowzedem do Ljuz
 sula Angielone, proszgo preek
 miteserokie Porche, aby chiał
 sam Osoby Swiędyści do Aluty y
 reprezentować ma, że ja nie restan
 nie wolnie, żeby mię tak bezecnie
 traktował, y marnie mię gubił,
 na koniec iezeli by, pty Lacięm y
 u partosci zostawał, aby się za
 mnie y pty, y dał to na piśmie
 że mię w całości dotę ma. Pot

136
 tedy Sam Jan Consul, u tego jechł^o
 Loganina, y lubo mu wedlug mowey
 informacyi, wszystko remonstrował
 iednak bezskutecznie, y
 Aspidi' Sunde to mowil, aże ad ex
 tremum ledwego mogł^o Sklonić
 do Consensu żeby mi wypuscił^o
 z miasta, obligując się wzięci
 mi na Sumie Summe nie, Wiary
 y prościwości, że mi a ni Włos z
 głowy nie spadnie, y że iako na
 Wsi w Satalanie wespół Lemny
 w iedney gospodzie będzie Zosta-
 wał, tak y wespół Lemny do mia-
 sta powroci, iako prosto z młot-
 kowatki Porzuczył ta iego Skat-
 na Plaga powrętki na ustanie
 Lebat

137.
254

Lebat tedy, Muta wiele. Agur
 na Suradectwo, żeby przystomni
 byli, a styszeć obligacje. Pan
 sula, a kasab, nę Wszystkich
 tych Suradkach Zapisać, że Pan
 Consul wziął mię na służbę ura-
 dy Summienie a powściąwosi, a
 obowiazat musieć do kłymać me
 w całości. Że ja żąd nie miał
 aże od rozbrzmienia me będzie
 mi w tamtej Wsi. Żadnego nie
 bezpieczeństwa. Ogłosi pretext,
 Wrista ma więcej niż 300 do-
 mu, a żadnych me tylko tam
 ale a mi po drogach nie stycha-
 tu rozbrzmienia, ale tym szatunym
 pretextem, wkręcał służbę.

138
 138
 y naspiwie Lebn me uiecht.
 Musiaten tedy dac Lisarskiu iego
 Za napisanie tego Suradctwa
 y obliżuyi orak, Keturwego
 Z tego.

20 We Przemyslu pisywał do
 29 gozwd Pana Pensula: do ktoroy
 wicem ze w szysktemi i Kestami
 y z ludźmi z gozwd murey pre-
 mostenij: Okuhadara swego Mur-
 te, daici mi znać, ze on go posyla
 do Poramy z Ordynansow, aby
 my z Miasta wypuszczono z
 ludźmi muremi, ktoremu Okuhadu
 roni daten baczetyści. Z towaru
 ofulta bity, ale sta odbrany
 tego baczetyści, kiedy z kum-
 skem

129
255

Pana (pousta) chodzil do bramy
y o powrocie do Warne ordynans
o mne' do Muly, niechciano go
wstuchac, bez wyposu swego Com-
mandiera, dla czego thumacz
musial chodzic do Muly, so kci-
tuzego, aby poslal do Chorbadzia
Janiczarskiego, do kregu sie naybur-
zey ta Warta referowal, pokleba-
lyz alzy do niego byt przytany Ozu-
hadar z Ordynansem dla wypusz-
czenia miy z Miasta. Co tedy
mni thumaczil Pana pousta donios
rozgiewal sie na Chorbadzia o sta-
raz do niego poslal, aby przykhal
swoim Janiczarom nieinteresowac
sie w takowem cieply y Ordynansu
jego

140.
 842
 Suckai, i eśli orszakę Jego Z miastem
 wypuszczać. Miał tedy Główny
 Zarząd na Sumasie że drugi raz
 chodzić do Muty, y mieć naymiedzi
 etym że Janitarowre nie ustrachal
 Ordynansu jego, y zaraz postę do
 bramy tego Okładarni, y mij
 przez bramę z ludźmi i morem pte
 puszczeni ludy będąc z raka z
 Gensulew. Musiał tedy y temu
 Okładarni dać balicyk z Shik
 11 We Gwarantano ludy smy
 30 przybrali w drogę do Łatacety
 y iść wszystkie rzeki, y zabrać
 li y poić się, w tamie in prowinie
 wyjazdowi naszeg z przylbiczen
 Reymen z listem do mnie y do
 Gensulew

191-
7256
 omnia ad Catey W. La Teuff pisany
 w którym oznajmili nam, że W. K. na
 nasza prośbę radzie Surrey postanowi-
 ały Nas do W. i. g. milożę L. g. nie just-
 ciano, q. mogli nas zech. smy do nich nie-
 iachali; sinseus tedy z. p. k. w. s. g. smy
 Surrey pozda W. s. i. s. g. w. g. m. Die maiz
 tedy w. Z. adn. s. g. Consideracy. by. b. O. b.
 st. k. p. z. r. s. g. w. g. i. a. c. h. e. i. s. m. y. w. i. m. e.
 L. a. n. s. h. e. w. p. r. e. d. i. e. u. s. i. t. y. D. r. o. g. e. d. o. L. a. t. e.
 c. i. y. o. d. i. e. s. i. g. e. y. g. a. d. i. o. n. i. e. p. r. e. d. p. o. t. u. d. m. e. i.
 q. d. o. g. n. i. u. s. z. y. L. e. f. e. d. a. n. s. o. n. a. L. u. p. c. a. B. n. z.
 g. i. e. l. s. h. i. e. g. o. L. e. f. a. m. i. l. i. a. L. u. n. a. w. e. d. n. e. y. z. e. L. e. m.
 p. a. m. e. y. L. e. n. a. m. i. d. o. L. a. t. e. c. i. y. L. a. b. i. e. r. n. i. a. j. e. g. o. z.
 L. e. t. r. y. W. o. t. o. w. e. m. W. o. z. a. m. i. a. c. h. a. l. i. a. c. h. a.
 l. i. s. m. y. L. e. m. i. n. w. e. s. p. o. d. p. o. W. o. l. i. n. o. g. a. L. a. n. o. y.
 d. l. a. W. o. t. o. w. p. o. n. i. e. w. a. z. u. p. r. e. w. n. i. l. i. s. m. y. g. o. z. e.



142
 035
 I mebydziemy jego familyey od Stepana,
 Dłabeszeiceastwa iey wpiaszkos od do-
 wstnykh ludzi naybarzkiey Janitaras
 y Stanowstży własnie o Samym pślad-
 niu w iednym folwarciu Turcilem
 natwanym Za 3 górnym drogą
 od Saleniku, Ziedli śmy tam obiad na
 Limno, wszędy wes pśd co śmy mogli
 mieć gotowe so Wotach. Stamtż das
 ruszyszży Stanclisomy Wresterem we
 Wsi Wasilhack Za 2 górnym drogą od
 Saleniku, gdzie śmy na podworstie pod dnie-
 wami wzbiszży namiot nocowali.
 Mauswedtug Stewid.
 12 W piżek ruszyszży Z noclegu po-
 stali śmy przodem żyda me Stumacka
 do Saleniku

[illegible]

149.

Parali cztętae, po kręgu przestępanie
 oty Wrelicie Lentradiuie o ha tasy, pa-
 nie wzbudził między chłostuwa seden.
 Daj cala nie lekwałże, y do tego Wstę-
 Thuk na swię King wiodze, aby nas
 nie justerano do Wsi, lecz insi. Daje
 Obshterunt temu, o tchor wyper swoda
 wale Wstę, which Lekwałme iednosty-
 ne, że nas nie ułymowano, o potwornu,
 abyśmy łohę goz pod nacieli, lehrz nau-
 tenie samy Daj lhyj perucey Lentradi-
 lura, w haka, y do umogdo do ułymie-
 ma Lentradiu, co mamy dae Lanig,
 a talu za 16 talaru umowistę goz-
 pod, o medli'ony Wniey Lantemyn-
 sulen, o haka l'ony o cztę nasze do
 mey transportowai.

$$\frac{13}{2}$$

258

13 W Sobotę na S. Arkanażego, Uretho
² festiuii iure festiuii, ubi ego memo-
 riam Dreij. Solenniter celebrigay, stu-
 chatem w Cerkwi bliższej tuż by. Prozy
 w nuchę b. d. na Urph. z chw. d. d. d.
 Po południu przespał się trochę, cho-
 dźmy, da Ures, & Panen fensulem, tak dla
 promenady, iako gdyla widzenia taniec
 Greckich, gdzie Wielki był Miurast d. d. d.
 weh, & samych Grekow tuż by. Ures
 wiahu, a napakł wstęgi, iętych taniec
 & nastuchawstęgi, iętych taniec, iętych
 powracaliśmy do przedy.

14 W niedzielę go Nabożenské w. d. d.
³ Michał pokrowienie odemnie iachae
 do Didaskata, który w Monasteru
 Anastasiey z Surremidijs. jutro i. d. d.
 taie d.

147

Wystuchatem w bliższej Cerkwi 259
 Bielutia, a kłj na jutro do Łow,
 16 We Włoch w dzień Imienia
 S. p. Rodzicielstwa naszego wystucha-
 tem za duszy rey Starby Potey. I
 kreść chore sy dżisiny odprawowaty
 iedney. Później tedy z Wmuchaen Łow
 z Łubem y z Wmuchaen Łow
 Thartynz dżisiny moimi naymils-
 szimi represent in benedictionibus
 Gm. Eodem wyprawien Łubie
 morich do iedney Wsi. Za dżyry goti-
 my drogi dla kłjmenia iagniey, Łub,
 iacie y masz, gdyż tu całpi wsi-
 sto drżey niż w mieście przedaj-
 y z wielkoy trudności dostacemy

480

928

Lupin.

17 We środę jowraich Ludzie mi
 znowu zię Lupin, aha: nie należy
 ad notandum.

18 We Świątek Wzdziałimy z Pa-
 nem Konsulem y z jednym Kupcem An-
 gielskim, do Wody Szej Parascewy
 gdzie in solitudine pod górą jedna jest
 Kapliczka Murwana Łopuszkińska
 Opuszczenia, y Truiniwana, choć
 tam jedna z processji w dzień Szej
 Lipy, y idprawuż w tej Kaplicy
 i Lurzy Lurza gdzie jest w samym
 Otwartu Studnia, o której wodzie po-
 wradają że różne choroby leczy y pić
 uch y w Łobaczu, miejsce tam
 jest.

149

Jest dla meazdiki zuphne y weslo 260

t.

19 W piątek ²⁰ W Sobotę nie było

ad Notandum

21 W niedzielę rano wstawszy i z dziećmi

do Monasteru S^{te} Anastazji za jodło

rygodziny drogi od Łataczi zostając

gdzie wystuchatem Pierzyskiej, y obad

Łiadzi ²² W niedzielę tam w swo-

imie dzieciutami Subiiskim zabawiliśmy

do Międzyzura, którego także wystuchawszy

porowitem na noc do Łataczi.

22 W poniedziałek przez cały dzień mia-

łem głowę boleć, jono od S^{te} nieszczęśliwego upa-

tu, na którym Wczora i z dziećmi do monas-

teru byłem.

23 Wtorek przyszedł mi Ociec Episkop

150.

032 *Wstępną na Łachny baranka młodego,
 z Janem potym ofensie nauredził mi.
 Ja zaś wzajemnie chęć mu oddać Wzi-
 łą chodząc tam do niego, lecz mi zastat-
 go, który do cedney Wzi. bliższy drach-
 dla celebracji tam jest Wstępną
 Łachnie w Niebo.*

*24 We Szkodę po przyjeździe do Łach-
 13 Włosy z Łachni, uchodzą w dżurętki
 o którym poradali że barższy korat mi
 przedtem wiedziedzi w Łachnie.*

*25 We Gwarantę na Wnieb wstępną
 14 me Łachnie okazywał z Włachy pięmi
 List do siebie L. Jnsut Angielski, w
 którym mu pisał, że Cesarzowa powróci-
 ła, z czego w całym Europeum prze-
 ścianstwie Wnieb jest radość. Bm.
 grejny*

Congregie Lambeyshin także mu 261
 pisał, że się jeszcze nie skonczyło
 26 Wątek wyjechał z Lid Thumae z W
 15 my Jakub z Lid do Saloniki dla cełownictwa
 lehrwana horub kuzetel przez tutejsze
 regisatorem do X^o Superiora
 27 Wątek 28 Wątek 29 Wątek 27
 16 Wątek 27 Wątek 18 Wątek 16
 pomedziatem nie non occurrebat Tainie
 30 We Wątek wyjechał z Lid z obywatelami
 19 dzi Włosey odprawiający kuzetel na terak
 kuzetel do Saloniki, z Lid z Lid maiz miesiąc
 powraci do Italii a dnuży to Liron
 do Galaty, z Lid z Lid z Lid z Lid
 Legarek my dla pługobremi w Lid
 mika z Lid, kuzetel z Lid z Lid
 31 We Lid z Lid z Lid z Lid z Lid
 20 Lid z Lid z Lid z Lid z Lid

152

108

Legareh my z Littery pisyjowanym.
 Summis veditug n. kalendary

21 We Czwartej porannosci, z met-
 surn zastalen w gos podnie m. Rely u
 insule Angielskiej, z Stephan
 Anna Luiza talerz Angielskiej
 z caly tego familij to iest z Long
 z dwoma dynamy z durema
 Gerharni, lehrig dy zabawili polie z
 Litka godzien Greivaniem y tanca,
 mi Francuzkami, talerz y Grechiet-
 mi, clyne y mme twich w Kage-
 nach morich powiesyli.

22 We piateli zastalen pisac expe-
 dicy do Sambuty y nateterminowa-
 ten do Wazyra W. 23

23 W soboty nateterminowated listy 262
 Francuzin do Im^o La Posta Angre-
 lskiego referuize swoje wstępienie
 na list mój do Im^o Capitanu de
 Gwera, który także do niego obcią-
 nie wyraża ię ostatecznym mój stan
 napisatem. W Wreizerbyten
 dla niego już w Cerkwi Epiuskiej
 świąt, do której wstępię tuż si^o Dop
 y dłużej nie chcąc schodzić się
 na rabienictwo, gdyż w Ładneytu
 leżący Cerkwi mój to nie jest, a
 także y iutro nigdzie nie będzie
 Lichney Lichney, tylko w tejże ied-
 nej Epiuskiej Cerkwi. Epiuskiej
 za mój, który wyprowadzi wko-
 ra do Wy^o Racony do łowy dier-
 Ley należą. Lowriowski

154

208

Wieszum odebrat list wierz Lieba
 na Francuskie od Adra Superiora
 on mi przysłał nowy Listy do
 Heg. in Octavo Lamykany do
 Brac w różnych materiach
 rum Europejskich Ministerwy
 Now, także o tabaku trach.

24 W niedzielę wystachawszy rano
 ni, Hurly Prycy, wieszum, o
 litew do P. Ducha w Berks Episkop
 Hurly, powiada do goz Judy o na
 jatk list obszyony do Thumasta
 W. Lety Othman Hurly, o
 jatk list do Francuskie do
 Lorda Angielskie.

25 W poniedziałek Zielonych
 wystachawszy rano Hurly Prycy
 w Berks

156

809

Lettre de Vasylyr Melchuk

Jam tertius currit annus ex quo reli-
 cta in alienis terris ad dimidium so-
 lum anni familia mea, in ditiones Pr
 fulgida Porta, ad clementiam et pro-
 tectionem Eius confugiendo venerim,
 ubi lacrymae mihi non satis sufficient,
 ad deplorandum nescio quid magis,
 an extremam Eiusdem familiae meae
 desolationem et ruinam, ad quam
 illam precipitavit, tam diu herna
 absentia mea, an etiam tristem in-
 consolabilem, ac fatalem, his in par-
 tibus detentionem, dicam potius cap-
 tivitatem meam, cuius hucusque ignarus
 fuissim, nisi Dominus Mella Shepa-
 ronicensis, et mihi et universis Urbis
 ad publicum
 J

264
Ad publicum extraneorum Gallorum mi-
rum et Anglorum scandalum, ma-
nifestasset eam. Tunc enim
ac indies magis saeviente in Urbe
Thessalonicensi peste, opus mihi
erat, ad evitandum vitam periculum
salubriorem in vicino pago Salautis,
in societate Consulis Anglicani
quiescere aerem, suadente id mihi
etiam Ahmet Aga, qui Thessaloni-
ci vices Lapsi gerit, post seculum
cum ab utroque hospitij meo latere,
non solum vicina, verum contigua
domus, mortifera illa luce infecta,
evidentissimum mihi cum filio et
servis minarentur interitum.
Requiebat solum ut Mulla

58
 408
 pro conduendo occupandoq; ibidem
 Galatiae hospitio, mandatum in scrip-
 to daret, quod non solum recusavit
 verum etiam contrarium ad omnes
 urbis portas misit, ne Officiales cus-
 todiam ibi agentes permitterent mi-
 hi ex urbe discessum, Post dui-
 turnas autem et crebras de Violan-
 di hospitalitatis iuribus contesta-
 tiones, tandem res ad eam pervenit
~~Restitutio~~ Ex remissione, quod
 Dominus Consul Anglicanus, videndo me
 desperandum, ex amica compa-
 sione tandem Nullam in persona
 sua adiret, ac fidem suam ipse pro
 me publico scripto obligaverit, ad
 tollendam cuius pravam, et nomine
 meo

Meo indignam eximioque, quam
 animoolvebat, ne ego evadirem.
 His peractis, dedit mihi libertatem.
 Ex pestifera urbe, una cum fide
 fore meo D^{no} consule Anglicano,
 ad pagum Salicis dirigendi, nemo
 tamen erat, qui iam dubitaret non
 esse me Caphurum. Tunc
 ne et d^{grum} hoc sit, perpendit.
 Si hudo, & alio primo Tuo iudicio, mi-
 hi tamen videtur ad exprobrum Port-
 fulgidis Portis actum hoc esse, quod
 sicut tenerissime iura gentium ob-
 servat, ita neminem ad protectionem
 suam confugientem in captivat, et
 immerito exilio multat, quoniam
 talis iniusticia, cuius nec umbram
 Praefulgida Porta gestat, erubescit

159
265

208
 in admirationem operet. Non enim
 privata est persona mea, sed publi-
 co Ducali munere insignita, ne-
 cessarius meus. Ex Suevia ad Lon-
 gitudinem Portam multis Prince-
 pibus ignotus est, uti Celvindo
 Valulentus hac de re exre-
 latus magni Interpretis G. Goe-
 gerij Litteris informabitur. Super-
 plico solum ut Oct. V. benigni-
 time revocando sibi in memoriam
 promissa sua, quod anno 1722 men-
 se Octobri in honorabilissimis suis
 literis per Abdulam Bey ad me
 datisclare expressit, velle se
 post paucos dies reducere me
 Thessalonica Constantinopolim
 Grathoffm

Gratosissime ea adimplere, & his
rebus meis ultimam manum im-
ponere dignetur. Pro pio actu
et opinionem de captivis
fate mea in mentibus omnium
Thesalonica altera radicatum. Et
trahabit, et me à tot tribulationi-
bus, ac extrema desperatione
liberabit, et familiam meam ex
abyssum tot malorum prae-
fatum, in meliorem speciem exiget,
meque obligabit ut perpetuo
cuius sum.

62.
383
L'honneur de renouveler ^{à vous} très mes profonds respects, à V^e E^e, et d'implorer
toujours sur moy le secours de Sa sainte
protection. Celle ci Monsei^{gneur}
gneur, n'est, que pour supplier V^e E^e
de vouloir bien donner quelques mo-
mens d'audiance à ce que j'écris
à Mr des Ombres touchant mon
état present. Je n'ai pas vou-
lu cette fois ci en importuner V^e E^e pour
ne pas interrompre si souvent les
grandes et très importantes occupa-
tions. Toute ma lettre à Mr des
Ombres roule N^o sur l'augmentation
du mal contagieux, qui s'enflamme
ici tous les jours, et dont presque
tous les morts passent sous mes
fenêtres.

16.
267

Fenêtres. 2^o Sur l'incivilité ou plutôt
sur la cruauté du Mulla de Salonique,
qui a fait difficulté de me laisser aller
habiter une maison que j'ai prise à la
campagne pour laisser passer le grand
feu. Je supplie V^{re} E^{te} de vouloir
faire dire sur cela un mot au Grand
Visir, lequel n'entend pas je croy qu'
on me trette ici de la sorte. Et sur
tout je prie très humblement V^{re} E^{te} au
Nim de Dieu, de me délivrer de cet
exil, et de cette Captivité si cruelle
où je ne saurais avoir la liberté
de sauver ma vie. Croyez ampa-
sion Monseigneur de ma famille
desolée et abattue, digne j'assure

164

702

Ve^{ce} de la pitié, laquelle est réduite à
l'extrémité, et elle est précipitée
dans l'abîme de malheurs les
plus horribles à cause de mon
exil. Ve^{ce} sera flattée un jour
de l'avoir relevée, et elle lui dev-
ra son bonheur. Pour moy je
ne cesserai jamais d'être avec tout
le profond respect.

Le d'ua listy, yenne iako to do sm^u des
Glory y do Plomasti W^o by ty dato:
wane 25 presentis.

Eodem die dy smy wyszli z Cerkwi ju
nie sz, co ze doniosl mi Hradzi Jan Lu-
pici Thepsalomicli; ze Wysoka Moskow-
skie w Persiey oblegli Potecznie mia-
sto Izpahan, y ze Wysoka Mifromie
Dierz

165
8
268

To jest Egypcie i tak przeto wyszły do
Stambuła, tak Taraz Ordynowano one
do Anablicy. Pisad Taraz do mnie
onegdy. Xdz Superior, że z Adria-
nopolu pisano, iakoby Frakourska
Ordynansom Lety ~~idz~~ magnis itine-
ribus do granicem Cesarstwa do H-
su, cy iakoby Turcy oddają Azow
Morzowie cum territorio, et mu-
nee daig wian.

#6 We Wkrest o chwartej godzime po
złudniu, porucił Jan Taraz Sulman
Pasza z Salnibu, z reszponsem do
Pa Onesta, Lety w rum i zynsulo.
w Angielskimu Oznaym, że
dzinayorano o z godzime expedio-
wat listy mae do Stambuła, przez
iednego nieżego Expressa, Lety Taraz
21

8
 809
 dzień obliżwał się natad z Sambut
 z res unsem pourvoir, y nie ujęszyć
 wtey drodze władzy w poted idąc zaba-
 uric, chyba zely go zillca dni ro Stam-
 bule utrzymano. Umourionego Las
 za m talaxo, y dano potuztych
 jennedy, a reszte za pourvoir d-
 bierze. Tenże Lan Onestopirze
 ze im daley tym bardziej rozszerza-
 sie w Saloniku pourvoir, y Wskys-
 y Grecy y żydzi principaliores po-
 wychodzili z miasta, do Wsey.
 Muta Las wydał Ordynans, aby La-
 den z Chorescian, z Turban, y ży-
 dow, ieszly by tgdzie La miastem
 pourvoir.

68
902
Tu do Wsi Łona Thomaśa Francuskiego
z piekarsz juno coś dawszę lubaszę.

30 W Sobotę nie mębyło ad notandum
opowić że od Samey Rządy deż dze
ustawicznie z grzmotami piorunami
z gradem kontinuuje się.

31 W Niedziele na Zapusty wieżorem
z Wnocy aż do północy wziępzięte
we Wsi zo Wszystkich domach byt
Lusztę z jednę Lwieńian.

Junius według Stareklat

22 W poniedziałek pofyiało te uideu
Luzie Francuski z Thomaśa, uchodzące
zwyczajnie do Salomiku im daley tym bar-
dziej rozszerzającego się. Był ten
Fobro u nas Luritz na Wrecker, ale
go Langensul nażył frigidę pty
158

Przyjść, jeno dla tej, która między temi 270
dwoma narodami, Francuzów i Angli-
kami implābilis intercedit an-
gustia.

13 We Wtorek miało rano atak:
na zdrowiu i boleściem od Włok:
rasy i dmięstwy, dla której wczoraj
z na Turków Bożej pomocy, i z re-
nowacją bolu i rzyżowych, lub me-
dycy przybyły.

14 We Środę rano odjechała in-
żeniera Turcy do Słomki i z nimi
młody Angielski i drugi towarzysze
Pezan i ona, i konducent do polu-
iska. A z na Turków Bożej po-
mocy i lekarstw i pomocy przybyły. Turcy
Francuzi i Anglii rano o 10
godzinach i 15 minutami godzin. I tak
denusiem

170
 052
 Zadych z dworzy niemiast. Zabawisz
 to iesterej pty, Lome młodey Surij Lhe
 na mogyby, ucyty dz' Wmuryby albo
 prawomutky, pemuwa x niema ucy.
 cy nad 18 lat, gdy z iz, jurob w 14 m
 Lu, a tyje Lniqz Wtu, On Las' ma ucy.
 cy do 20 lat, a perycy, pery 7 lat
 mestyb z pod Lniqz, Lix dudyta
 chrowat Xijta dymili mu Lhu
 Luty, q nazomniem wyperwado-
 wali mu Lz iz qpusu, a kiedycen-
 wakiut jowit h dxiwetyqz, iedne
 Leroty z undzenia Francusky, Lhe.
 sa se po Smery Cyca q Mathu
 w Salomihu Lystala. Starci bohu
 iz Urethemi amirami, dxiu me
 ma, a w ma w stythw cy legowat.

16 We Czwartek nie nic było do notowania 271

4 Był tu też August młody Angielski król,
 który wczoraj przyjechał do Salonika z
 królem z tamtych nad Wierchów powrotem, i
 on powiadał że powrócił z Indji, i
 że tam tak dalece że go do ludzi umar-
 tych z urzędu podkarskiego z miasta wypro-
 szli.

16 W piątek był tu rano z Wierchów i
 król, gdzie zastał tu Fiermanta Fran-
 cuzkiego, z Labawitenskiego, przysła-
 wiadomości z Saloniku że jeden Ociec
 Jeźdźca, który w przeszłych niedawno
 dniach przybył tu na Oropuc z Smir-
 ny powrócił z Karakony, umarł tu w
 Saloniku.

17 W Sobotę był tu na nieczynności w Ber-
 kurii Episkopu, gdzie wszyscy

17
 Dziś tuż się schodził na tenże wieś,
 Jaz, leży w Ładnej, Gerlaur, młody był
 do wrednej Episkopowej, a jutro nig-
 dzie także nie będzie. Stałby Portej,
 tylko w tejże Samej Gerlaur, gdzie by
 gdzie celebrował Sam Episkop.

18 W niedzielę Stuchatek Stałby Portej
 Zay w Gerlaur, Ładnej, Episkop
 Episkop celebrował. Alny, po nabo-
 żeństwie, watawawski się z Pol-
 ami, a z Licheim. Ludźmi tuż się
 mi. Zaywid, nazi, do Siehe na Łaf.
 Ałasy, zaś był z tej strony.
 Powroza tuż się, a z dwiema Star-
 miał brata dwiema, a w którego
 Smierci, a brat w tuż jego. Lubston
 Cyg

173

272

Substancji, nie respektując że duri Cor
 ki seroty dostają się, które niedys-
 oty swym trywof zality przed Epi-
 tosem, decydując że sprawa aby im
 wszystko co zabrali oddać, lecz Pon-
 topora nie tuchając tej decyzyi, ude-
 rzę do Sypu Turckie przed Mostem
 Thezalonickim, który według pra-
 wa Sułtana Mehmetanowskiego potur-
 dkić mu że zabrang od tyłu. Słot
 brata tego Substancji, gdyż z prau-
 Mehmetanowie kate, jeśli w Cyru
 albo Matie nie zostają się Synowie
 tyllko Cerkwiedy brat niższy Zmar-
 te potony Substancji ma zabrali
 a druga potura na Cerkw ma p-
 dać.

Vigore teij tego prawa y decreta Shu-
 ty, utkymadzi Prokopia mty
 Jusefuy Labaney d Siebe u Sie-
 rot Suwit Synu i Substancyi,
 in contemptum decreta Episcopalis.
 Ceterum licet Episcopus pisa by od-
 naymiedzi Patriarchi Constantin-
 polue, mty i to mu Dambid w
 resursie deuidia, aby go i sacris
 odtych, y poty nie jodwala b one
 administrowac, juty nie jowrowi
 Substancyi Labaney Prokopa.
 Leoz ten Prokopa nie nato niedba-
 rac, upowituri mty decreta Shu-
 ty utkymadzi, y popowstren
 gandy

175

273

Ładzi, miechże mi Ładzi powodzi
 tym Ładzi. Episkop tedy po
 Ładzi Ładzi wyszedłszy z Ładzi,
 y usiadłszy w Ładzi na Ładzi
 Ładzi na Ładzi Ładzi Ładzi,
 y wymawiaŁadzi Ładzi Ładzi
 od Ładzi Ładzi Ładzi, y Ładzi
 Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi, między
 Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi y Ładzi
 Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi. Oco
 Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi
 Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi,
 y Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi,
 Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi,
 Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi,
 Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi.
 Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi
 Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi
 Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi
 Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi Ładzi

6
 Chybać sam mój O. Starzyński Elżbę
 w tej Sprawie. Dure Dobro to
 teysze prowadzić się o poswa-
 ty się z sobą, a uinym poswa-
 redna drugi, natwać Jurwa,
 o zadatki że miała iedwałgoś
 — potrasie, potrajać tedy ta potwar-
 na do Jurwoja, o prosit go, aby
 Elżbę wydać o publichować na
 tegoż o cżynida, to iest iusta
 o Jurwarsie. Atak Episkop
 wedlugrey mój publichować
 talę Elżbę, i akiey prosit.
 Writu to iest w Grecy abusus
 tych Elżb, gdyż za marny star
anathematizing

17
274

Anathemat. Lucij publice in Ber-
lino. Atb chynij metyflus Bos-
tupi; ale o prsou Lopy.
Eodem przysła wiadomość ze Adz
Episy Sekuita Zarazony jadzi:
nieu chorui.

Eodem nad Wreszt przegnał na-
themat Franużki; odrachad
do Saloniku przez Ekrepu jura:
tem do Kiepsza Superiora undolen
do Smierci rednego, a drugiego cho-
roby letalney Communiſtrum regu.

19¹⁷
8 Wpomediate przysła tu z
Saloniku Franużow dwóch dla pre-
mierzłania w hi tam powetkre
ustanie; lekty przyniesli tu z Lopy

178

Infatigabilem nuntium de Xiadze Episcopo
umard powietrzem Laramony, Lasygo
Porze, goyze Xiadze byt dobry, qy Zycia
przyladnego, natone z Cyca Wtoch
a z Matki Gek, z insuty Spj, my
przyladnet. Ehy requiescat in bene-
dictionibus Domini.

20 We Wtorek rano przed poledniem
9 nawiedzil nas Ocie Episcop tutejszy,
alias nie nic byto ad notandum

21 We Srode nie nic byto ad notandum

22 We Czwartek rano przed poledniem
Bayram Turcki; Rano kiedy smy
wyszli z Cerkwi po Stuzbe Porze, Stuz-
chac byto Stuzlanie Armadne wmu-
cie, Ahre Gdziej zentinuowac przez
Kty dni

Trzy dni tyk przeszłych Sura 8 rano
w Wiercku przy Zachodzie Słońca.
23 W Piątek W dzień 5^o Ono greg.
12 Latna mego osobliwie wystuchana. Nie
by Rzęcy w Cerkwi 5^o Terze.
24 W Sobotę obstał mój duchowity
13 sły ryba na żuwang. Cierza tam i jarami
iżgi Las na męszpowsze. Wzrostem, że red-
nemu młodemu 20 let ma-
iziemu na gładzie casu pa li w byk dnia:
Spad on w czerwiec na letrego spiziego
na padły tróć ludzicy z bił go obrut-
nie obuchem, powybił mu w rękach
zby, głowę mu w kilku miejscach
Veteliter i tuchli; boli z pierś, z pło-
dżuważes, że go zabili na smier, po-
dżuili go w pód martwe. Letrego na
Zaimpż. Kordice znalazł i ledwo żywe

84
 Ludy go pytali co by muszeli i dlugo to sta-
 to, ledar moglo przemurze, ze Lupa Lopa
 tutaj sie Berhar. So Kilstaia, i kreg
 w now. La pierwszym udlowieniem jest
 na, q mia dgo pytae co by mu byt
 winien, q La co go go Labiat, lez damb
 napad sie iedni na glowe q rze, a om-
 gi na nogi, klymab go q iedni La-
 biat. Lopusz ten na kaim kze po-
 tykawasz, ze Lye' uuech, a Luba
 La dga tutaj sie, na Lhary, Lohi:
 coo Lata d Wkiaz Lopa pod arest
 kly muszeli goaly Lupa wyda,
 Lary ludy, q calkowad ze me'
 uuech, o mi gdzie byt, Lata d
 — go w pytyliannibie, ytz Lenge-
 szab dawsz mu apro deynehow
 kly muszeli

276
 Potymusd go, że rad nie rad musiel
 przyprowadzić o wydas do rzyby
 Syna dwe. Siachawsky tedy tu w
 Prebyste Loganina Mator. Da-
 m esnie tego litrigo tu w Turcku
 natrywaj. Daj, cżynę inquiri:
 cia tej sprawy, a liedy Pozwicz nie:
 przyprowadzić do Lwowy a liedy, a
 Lódzie tego Smertelnie Złitego sy-
 na dwe uiz nie nie morizce, y prawie
 in Agonis Lostaigje instabant, że
 on go bryze Siebe poknad, y racia
 że uiekt gyt unvinebant, y to gbe-
 rebant, że ten Pozwicz miał Złoty-
 rig na Syna ich. Za iedno dżiew-
 ę tutey szę, do Lwowy Pozwicz y ich
 Syn Lenburwali, o mtyjażn do
 Lypwoty ale barżęcy ona ich Syn

183

277

Sodem nad Weitzer uderzył tu Lilla
 raty, piorun, y zabił Latyracht.
 pios. Lili so od Lilla niedziel, iak
 prauie codziennie kontinuuje się
 tu gwałtowne dżdżi z Wreliem
 grzmotami, Płytkauriami y piosu-
 nami, we dnie, y Wnoy, alternatim
 uednak gwiaz poga.

24 W niedzielę nad Weitzer był syn z
 Lanem, insulem Angielskim u zis-
 kowa tutejsze nad Weitzer, Etry go-
 wiadał że uedla Metropolita Greki
 Gdaz przez siedm lat Wł. Morauce
 dla iak młukny, niedawno teraz z tam-
 12 powrucił, y jest w Gwie Athens-
 wey, u niego w tym dniu Spodzie-
 wany tu do Lality. Gdaz go

184

Ozkae & Wella, im paucinej, ad lib.
 rego de statu presentu mogessij in
 formuue, co tez tam w Moskure
 y w Ukrainej powiedziuj.

M3

2. 8. Wyszlo 30 dni tamnych
 1. 1. W poniedzialek rano poatterwar
 ta męzniej powieszna wiadomosi, lew
 oz mi powiedziانو, ze chotz ieden
 krysztal będz w Saleniku Zaratid:
 sy tam powetkiem, y przysachawstij
 to dżisay umarł. Insi Las powa:
 daiz, ze go iesze kiedzy we swymie siono
 La Wier, zeby inszy ich nie Zaratid:
 Lane Inre Sachoway nas Inist:
 sendia dwel millic, a tey dwęstr:
 sinej plagi.

M3

~~Wzrost~~ expiracja tainu Ithrego odcz
 bratek Aroth na Bo dnyj. ^{przebalij}
 przebalij

18

278

Trzebały natęrazimyszy mieżę Łazę
 odherai, leż yśa przeszy reszki nie;
 wypłacono, y tyłko 20 talarow przysta-
 mi Łupia Ławnicki Ewstymij, k-
 on ma pełnię potencji edmnie w-
 brania tego tainu, pisad iednak
 do Łupia Hadzi Jana ukryte we
 Wsi Łostac, aby mi ośnaymy, że
 ma reszki przysta mi 30 talarow
 nieurem co temu Ła przysta na że
 mi przysta.

27
10 We Wkrek napisat Łurta
 pełnię tainowe ktore należ do W-
 Łazę, że dnia odherai, y prosiem Ha-
 dzi Jana Łupia że, w brechu na-
 pisad edmnie iest do Ewstymiego.

187

279

28 We środę przed południem odda-
 mi' Worzitz Aga, który tu jest prze-
 tożony nadty wsią. Pogoda sygnu-
 knuwała aż do kwartej godzi-
 ny po południu, potem dech zjadł
 gwałtowny z grzmotami i błyska-
 wicami. Także blisko miejsca
 talia alternata kontinuię, a codziennie
 zranabywa pogoda w dżepczina,
 a o południu, albo po południu
 dech zjadł gwałtowny z grzmotami
 straszemi i błyskawicami spa-
 dać, a podczas y wnoy toż y dech
 na przemian z pogodą.

29 We Czwartek, w południu umarł ten
 z powracający z touru. Siedzi zaden

nie odważa się pogrzebić go, z Łaleduw
W Wreizer uyna leży niednego u bogie
człowieka litny rezolucyabij za 2.5
talenas pogrzebić ten trup Łapowitko-
ny, Głaz obourapany id Ludzkiej tutej
Szylb, aby w domu Łapowitko-
nymarte z Matkajego wesz wst, ni-
gdzie nie wychodzić, z niżliw nie
Linwenszige zostawać.

30. Wzipped chęć się wtrócić
19. dnie z Panem Jankiem do Monast
ra Świętego Ananaskij, pisano do
Dieda skąd z Surwernia Disuputami
tam Łostajcie, aby ~~zostali~~ ^{zostali} nasze
Odnajmit Cywili Thumenar, a to
dla tego użę nitem, że Lępić The
sakonicki Hadzi Jan tu dla po
wretna

Dla powrotu w Saloniku grafski
 rezydency, przekazy Smierci
 tamte Zapowietzinego, checa Zdra-
 mi swoiemu Zby do monastera me-
 niescy, lecz Oycami tamci si me-
 pozwolili mu te, dla czego wytrze-
 aby nas tam przeszkono, badale-
 zgot przez list, na który mi Dy-
 kat odpisał, ze Ociec Thuma-
 Oycami tamci szemi, pozwolac
 nam na jeden dzien wstapiac,
 byliby nie na dluzszy rezidencje.

Finis wedlug Wskalen

20 W Sobote, w czwartej godzinie,
 wyjechaliśmy po jstnie do mo-
 nastera, gdzie nas wjeżdżno
 cewaliśmy



190

21. W niedziele wystuchawoży Stuzi
 Ley, z Panem Konsulem, byliśmy w Le-
 feltarzu ex curiositate chego widzieć
 co yialo iedzą Bytowie tamcy, leż
 Zdało nam nay mizerneyse Lye,
 gdyż iale Thumer tale yins. Wstępy
 do Nayposledneysego chłopa, wż
 cej mieli do redzenia tyllho liard
 Z nich po cztory ryblu mate stone
 ysurwce maas. Medziow bez Ladney
 pręprawo y bliwa; a Warzonego
 nie mialo, y rzadko ludy bywa chi-
 ba W Wehuc dwoy to y to redna po-
 trawa. Ryb z as to ston tyllho w
 medzie y seboz dany ordinaruyne
 a w insze dni, rednem tyllho oliw-
 kami Stonemi Lye, lechych tam
 rest don

281⁹¹

Jest dosi. Wskromne dni ludz
 me masz pothu, w Lubow z przednie
 z daiz w Refektarzu dla Ojcow
 z dla Wszystkich Syn, a winisz
 Wszystkie dni iako to wyprzedia
 tek Worek z kwartek megodni
 sy nie mlekne ani Sumniewiesi
 Wedlug reguty tamejsze monaste
 ry, kocz w gorze Atinskiej ob.
 Krwawej. Wstacy na iukznia
 a potnocy, gacz do Sustancia w
 Gerburisze baur, przedstacy
 Nabozenstwo ckytamei Lyrwotow
 Lirgzyk, a lly Latain dnu lwa
 nyk. Obiad ziedli sony mi
 zerny, ia Lataz z Okiwami ulow
 tenkwatow sy, a Jan Gonsul, na zi
 mmo

192.

188

niekonym Turczem. Ozechaliśmy
do Wreckowa dla upatowania, a w Wre-
cku przed Zachodem Słońca wysta-
chawszy nieźliżora wyjechaaliśmy
do Łatacicy.

22 W przeddzień 23 We Wrocku
nie mieliśmy adnotandum

24 We Przędze w dzień Świąt
między Janem Arzycielą i
chatem Stuzki Przyjeżdżającemu
teyższej pod Imieniem tegoż Arzyciela.

26 We Czwartek wzięliśmy ura-
dzenie z Łabonik, że tam nieustannie
ale barziej ieszkie i zszerszą się
po wrochcie najbarziej między Tur-
kami i Polakami, tak dalece że wroch
umartyje

Umarłych natęż powrocie wyne:
 siono z miasta 250. Tureckie
 chwata Poręgu Najwyższemu ta
 Smiertelna Zaraza nie wahać się
 w Smierci tamte przeważnie
 tu w przeszłych dniach na powie-
 trze, Zarazony będący w Salo-
 niku na Okropcie z Smierci przy-
 był, umarł.

26. W piątek rzedem Łyd wtyrachaw.
 Łyżki z Saloniku oddał mi przez Mi-
 chala fascykul listów, protestany z Stan-
 brtu od Im Pana Capitana Des. Alona
 w którym znalazłem list od Łony morej
 najmilszej od Syna mego Łochana Łe-
 goża z Łakomej pisane dwa, yd Im
 Lana

94
 O Menmika, takre od In L^{ca} Sen Sa
 frena L^{ca} Angielskie u Dworu Wre-
 denskie, ate wszystkie listy by tyres.
 sunsa na mare, ktore przesze rolu
 mscu Nowembra ¹⁹ pisalem, pwy-
 taize mizerney Lulazeman Lonie mierz
 naymilszey 100 czerwonych, na rze
 umienione In L^{ca} Sen Sa frena do Wre-
 dnia, ktore chwata Porzu dosty rak
 Lony mierz Naymilszey, ktore mizerney
 Stana Lwojewia kum teraz Lostaie Lato.
 nie wy rusie, y oznaymie ze Corla
 mura Luchana Anastakia iuz chwata
 Porzu Klub wkeia z Panen Gene-
 ratem Sztenglichem, o czym y Symmy
 Progorz takre oznaymie, ale nie
 ure miejsca do tego Pan Generat
 Lymnadet

193
283

Zaprowadzić go gdzie sądzisz, a także do
 niego pisać list i ednać z nim miły i
 przyjaźni. Pisz także królowi że
 Jan Jan Łewicki i Feliks Marszałek Grot
 Fleming od Krakowa szli go z Luatery py-
 tać, i czy ma ochotę ze mną i ednać sam.
 Jan z sprawi miłai. Pisz także
 do dla ogół szynę tam miłai. Pisz
 z Moskwy raptury, i czy w liście na
 Wólcę Jego. Pisz także, karać mu aby był
 gotowy wólcę drugą domniemy i ednać ter-
 dinansu. W drugim liście pisać że
 tenże Jan Jan i z Fleming od Krakowa
 i z Saxeńczy do Polku i z Grolu
 Łonski, karać mu i ednać do Krakowa
 i tam i ednać i ednać i ednać, i ednać
 pytać i ednać, i ednać i ednać, i ednać
 i ednać aby był i ednać i ednać

197

differencie, et hoc si magis prestatum 284
 a consequenter ymura tu me iuxta
 y uterionaria rehedencia puztne jura
 w delaty Lutaszica hedy celow tenze
 Jordan Putan Des Poires oznay-
 mune, ma Porta wyprawic do Caru
 Im Loruwa Les Curriers, et regu
 expectativa omne tu utrum ma upew-
 nia rednak imieniem Im Loruwa, An-
 ge blue za Ordinansem de, ze puzt
 fuerutze audieneyi u Weykyn Lh-
 w Spidkewatze Imi omne dehe
 reprezentuac viru uteribis omne
 y Familiey omne miterony Stan
 timur Weykynsi.

8 W Soboty nie nielysto ad notandum
 27
 9 W niedziely jowu de Express
 28

Lury

18.
 Iżny był ordynaryj odemnie pisachoty zhi-
 stami do Samboru pisanemi, to jest do
 Im^{pa} Łosia Angielskie, do Im^{pa} pa-
 sitana Dcs Floria, do Węszyra Wo-
 y do Thmaria Łosy pierwszemu, który
 niósł mi odespons iedłoty lwo od Im^{pa} pa-
 Caputana La Ordynansen qe damente
 Im^{pa} Łosia Angielskie pisanym, w
 Iżnym odnawmnie, że nietylko między
 Łosy i Ruska nie jest już w obojętne-
 wany, ale tak jest daleki od ratyfi-
 cy, jako nigdy nie był dalszy, ponieważ
 La powrotem Luriera Turckie i ofara
 Im^{pa} Innowasy Luricy Angielskie
 dla tego Im^{pa} Łan Łosia Angielskie
 nie już kiewasy aly sic stantibus rebus
 oreshowatoy

199
 285
 Exaltował się Węży Wreli i duka
 my 24 do Kamble, litry w wielkiem
 Gosobani chrońcy ruythor 2 Prokary,
 y niekie najmniejszej umby, jstha.
 Zai jwobhe Węży, u pewna uednak
 Insi Pan Poseb, że jstly audienicy
 u Wężyra litry, jwodziwasiz miec
 w krotkich dniach, by jstly sz Starai
 Annurinkuaci onego tak onowemira-
 cianni, że musi w krotkich efciere
 na jstny miec, dla czego listy mne
 do tegoż Wężyra, y do Kamble Wę-
 u siehe u krotkim, chego one 2 rozjoch-
 ich Oni Soddai jstly audienicy, y jstly
 Pan ony reprezentowat, a nay barziej
 u pewna, że ante omnia multe mi jstly
 wie Awohcy jstly. Piżte talce

Im Pan fuzian, ze Węstyn nie chie mi
 Zbyj smradac ani do Chocimu, ani do
 Rudostu, o czym sam przedtem przed
 Panem Gostem deklarowa, daige teraz
 cię ze Chocim jest daleki od Stambulu
 a w Rodosie i ze Rakoy, który jest
 addictissimus intereseom Cara Insu,
 i przyciuciem jego Wreckum. Bedz
 tedy czekać z Wreckum uterkumieniem
 cotez tam na Audiencyi o mnie cembu.
 Letur. Dorez tegoj Expressa pisam
 od Im Gosta do Pana konsula, aby
 konsulat w Pustyni z Panu Stefan
 Loru, koremu wilka dmiann przedtem
 wystawo nater konsulat Angielski
 patent, na instancij dem panicy Oni
 talney Angielski Loru, Loru
 in favorem

286

In favorem regis & Pa. Stefandona rexol-
 worata offert regis Consulate Saloni-
 chiege, a dommie Im. Lan. Capitane de
 Poires jui'ze, & Im. Lan. Posed. Anger-
 shi daś Ordinans ternu newemu (num-
 lomi; ab mi. we Wszelkim tu. Staty, &
 10 Wymediate na Adm. Petron
 29 & Pawła, wystuchawszy wedlug tutey sz-
 Luytani baro rano Staty. Brzeż. ppw.
 croten trucha, q. biedym. Szad. miz. sed
 do gospody Lan. Stefan Im. Newy. Consut
 Angielski; q. zely. miz. me. obred. & Am.
 Porwad. ordym. ucho. & zep. & Lanem
 Consulem. Starym, a biedym. obred. &
 z. wrek. Lubny. sz. prezentow. mi.
 list. do. Siehe. id. Im. Posta. Angielskie
 pisany, w. którym. by. & wy. raki. wy. zey
 Spen. filow
 wany

202

y mme' d'In Les Poiras oznaymo-
ny ordinar, aby mi we Wszstun
Suzg, y ofiarował mi wstępnego
Suzn' officia.

30 We Wtorek barto rano przedem,
wyjechał z byd w swoich interesach
Pan konsul Pan Angielski my Com-
mensalis do Salmu, tak ci cho, że nie
mogłem, choć dośi' ckafe Suzg obudzi-
ty y styreci' ego odiażd, a In zby
niekwestanoly to bez ego by dnosy' sm.
wadził tu do Siehe' z Monasteru
Si'darku, który o dżeszter gudinie
prybył tu do mme, y radł u mme' ośrad
wespół z Suznem grechem Thepaw.
niczym Hadzi Janem, który to z Synar
mi swem. Na powietrzu Lostaie.

Juhus

26
1787

Julius wedlug starego

12
We środę nad Wieżę Wyższą u Pana
Refan Sina Consula nowe Angielskie
z powinszowaniem mu nowej godności, przez
H. m. k. m. i. i. D. d. d. d. d. d.

13
We czwartek immediate przed jęz
g. z. i. n. s. p. a. p. t. a. d. m. i. c. d. i. a. c. h. e. d. o. d. e. m. n. i. e.
do Monasteru Pan. d. i. d. a. r. k. a. d. a. d. a. c. a. m.
in. s. p. e. p. u. w. o. t. h. e. P. a. n. a. C. o. n. s. u. l. a. S. t. a. r. e. g. o.
Angielskie zastawienie w gospodzie
ktory już w nową przystąpił do
gospody o dziełach tej godności, i. p. t. y.
p. r. o. w. a. d. z. i. e. d. z. S. o. b. a. H. u. m. a. c. t. a. S. t. a. r. e. g. o.
z. S. a. l. o. n. i. k. u. k. t. o. r. y. t. e. p. r. o. t. y. p. t. o. d. l. a.
u. t. y. m. i. e. n. i. a. C. e. n. t. r. a. k. t. u. z. N. o. w. y. m. C. o. n. s. u. l. a.
m. k. u. m. n. a. i. a. k. i. e. h. C. e. n. d. i. c. i. a. c. h. o. m. a.

W Służbie Angielskiej Consulate
poły nim Zostawiać.

~~24~~ W piątek nie mógł do Notariusza

15 W Sobotę, dnia 8^{tego} Stycznia

4 do Sekretarza ułężniowskiego Contraktu
nowego Consulu. A W Wrecker

domosdomi Jan Jones Consul przyszedł
Angielski; że Matka tamte na po
wieści tu umarła, że turecka, jest

taż sama choroba powrotna ataku
wana, co nas, przeraża, że trzeba

je obawiać, aby ta zaraza daleko
tu we Wsi nie rozszerzyła, gdyż szara

medy, a ludzie tutajsi ustrawili nie

w miesiąc dla przedania Wina
dwie tydzień, a druga Wrester.

ambasciador

Tuż in Vicinio nagrocie powrotem
jest Ławakina.

16 Wmedzieł nie mógł ad notam.
Dum, tyłus to że rakiety w Salniku
przez cztery dni przeszedł Ładen
na powrocie nie zachorował, choć
zaś przed temi czterema dniami
chorował powiemeraki.

17 Wummediate powrót tego
Ławaka przeszedł z Salnika
chrześcijański Łosławski dla swoich
interesów, a przeguroż nam nie
co przeszedł, postney y inszychże:
chłopów potrzebnych. Porada że weto-
ra nie ma to wyniesiono umarłych
na powrocie z miasta, a postures =
długo że przez cztery dni Ładen
nie zachorował

206.

18 We Wtorek $\frac{19}{8}$ We Przodę, $\frac{20}{9}$ We
 Żwartek, $\frac{21}{10}$ W piątek $\frac{22}{11}$ W Sobotę
 nic zgosta nam occurrebat, tytko że Prasz-
 ne y meżnosne gorzka pitek te Wszyst-
 kie dni inkommodowały mię a naybarszy
 W noy dla lekrych y dla kierzbi odte-
 goż gorzka pociągaje żadną miarą nie
 mogłem spać.

$\frac{23}{12}$ W niedzielę wysyłałem Jwana Włosini-
 y z listem do P. Euphime Dupes
 y Creditora mego, aby teraz dla pomeżenia
 w Leżesie wrednygo szwarlu za dursz-
 dziny drogi do Salinu dostać, przysta-
 go aby mi resztę pienięży za May
 uszczęśliwie należących mi do przysięgi mo-
 rey lekro podomniat odebrać do Liem-
 mabitych 42 talary przysłać. P. Włosini
 ruc

207
 289
 Pownia Stedy Jan przed Wroclawem
 przyszedł mi do kłopotu że przyszedł
 u mnie jeszcze że miły meodbratniak
 od Główności, a me imie imię odbrat-
 niak, a posyła do Saloniku dla perestro-
 karego i szkieł kontinuuie, co za pier-
 woy przysłał 30 flr a teraz co posyła
 40, to Lwów Władowych, a nie d. Główn-
 włości odbratniak. Odnajmuję że
 metylu w Saloniku strasznie grzanie
 perestroce, ale w Chęciach, Wł-
 z Lwów tamże przywatek w szkiełko-
 uchodzik w gory, a Lwów ustrój powo-
 dzili tam byli z Saloniku dla ukro-
 mien perestroce wyniesli z tamtych
 w ustrój gdzie tabrami strz. Tu za-
 w Galacii Poba matka Lmariego

002
 210
 wejść, a potym zacząłiśmy do idney wo-
 dy mineralney kłanay natywa Turcy
 Parasceny dla celui ukm tam mejdys byto
 a teraz tyllowey rudery zostaię. Woda
 ———— Zaiest mineralna wykyskaia ied-
 tem murem opadym przwalonym opito-
 na, zlugi Znac ze przetylniejsz bytye-
 plicy, bo ywoda ciepła letnia, maigwa
 ———— dzyneat, Turcy nie reparauię tyed no-
 padu, zely nie zdali Cerhwi re-
 rowai, a Chryścianie bez Loskto wiet-
 kie nie mogą, na coby trzeba starac się o
 podwołenie w Kamble, a jenięzke dae,
 Odprawia iednak tam coroku Nabozon-
 Two w dzień Turcy Parasceny, a chry-
 scianitas nępada w tym miesiecu
26, a bywa tam wielkie ludkie zebranie
 Z Frezbalu

211

Z The Salomii, & ze Wsi odbliskinych, 291
 gdzie wielkim taborem Szw. przetrzymali
 smy, & kompanię w tej Wodzie, iako
 & my dłużej zostaliśmy iedną Tur. Kyn
 kompanię. Tam trochę pod drzewem
 posiedziawszy, iachaliśmy do folwarku
 Kućka & Thmeta. Był na miejscu Pastry
 teraz zostawiono, gdzie jest ieden Kuchyn
 poturczony Lubasz, mający także Long Pas-
 szę & wędrowną także poturczoną. Pół-
 iachaliśmy tam przed południem, gdzie pół-
 był do mnie Pan Eufimij Łepiej The-
 salonicki, & synem swoim, & miał ze
 mną obiad prosty, & weszedł z nami
 nocować. Oddzielił się z nami zasygnalizacją MB
 27. We Czwartek jechaliśmy do folwarku
 folwarku, & osto Wsi & Sedes w której
 teraz dla jurvetra, P. Eufimij, & fami-
 lij swoj. zostawie, lecz infectis rebus pos-
 wiciamy

212

Do folwarku Luciak Ahmetabgi gdzieś
 my nocowali; y tam obiad ziedli my, y
 rano ktre przysiahał yst ieden Salunnik
 medyk, z iednym talco obywatelom Sa-
 lonichim, y wstał yst do Nas do galeryi;
 gdzieś my iedli; ale Luciei Francuzka
 Panet, w przygotowaniu jego puredkał
 po Grecku y w firmie mu, aby to z nami
 metyli w galeryi, ale y w folwarku
 niechł, dla tego, że przysiahał z Ław-
 urekioney Wsi Chorciacy, z kedy w sły-
 cy obywatele w gory w powietrze pacho-
 dziłi; a ludkie Salonnicy ktery tam byli
 wzbiegali, w pole w szpili. Tedy
 Salunnik, musiał wyiahać z folwarku
 y popaszy łune pod drzewem przy
 Shumie

213
292
Шури, узяв в суріжку, мы за-
обиди у віктерсе там Лядль поновали.
ру, а Пан Евфимий допонує на-
паней в рожегу дружини.

28 У ригтех вставши рано узявша-
17 ру у восте а ораж у до Гатаути, ле-
іак узяв, таке ж повод не пошерева-
се нам в потовані, ідного ж владіа-
мтоте" усіхвалилиши Діарі, а пры-
гышкы до фолварку Туречке в ригтех
баро по то дині под горз мідь дичеуані
достави сего in Vicinis Wsi Wasiłkows,
Лядлиши там ме в сары в фолварку
але под дичеуані в сары пры Лигні-
а Лимней обрад пошты, Лигні в сары, а на
у блуек в Wasiłkows, а над Віктер
порукалиши до Гатаути.

29 У ригтех не мей і ад нотанд
18

214

30 W niedzieli nic takre nie byt ad notan.
 Idem, tyllis ze Lan Lanet iupiei Fran.
 curli pragnios d mi Liazly Franuuzly
 per modum Katchestmu ju zang edat.
 Lupa de Montjellier Santa Joachima
 Holberta, pod intybulauig talig: Instru.
 ctions generales en forme de Ca.
 techisme ou l'on explique en
 abrégé par l'écriture sainte, et par
 la tradition, l'histoire, et les dogmes
 de la religion, la morale Chrétienne
 les sacremens, les prieres, les ceremo.
 nies et les usages de l'Eglise. L'Esp.
 la ta uiele recty w Sobie Lamyha ce.
 haupk, y urodzenia Chriscianinaw
 potrebnych, gdyz Lamyha w Sobie w sy.
 stek Starz y nowy Testament, y w sy.
 Hae

wszystkie racjonalne Urządzenie
humanitarne, jest in ⁸vo, y pierwszemu
a wszelkie resztant ⁴omy.

³¹
²⁰ W poniedziałek w dzień Ś. Klementa
rano przed obradami tu nas Biełogus,
Łop. Łutycz, który do czasu powrotu z
Kimmispry Lwowej, iakuż miał na
siebie w Łodzi i Metropolicy Thesala-
nickiej, aby zjechał do pewnej iakuż
Episkopiej, pod Olimpem góra Łost-
kiej, y do Metropolicy Thesalnickiej
należącej, y tam z Łop. i Polca Ep-
iskopa tamęjże, lecz Episkop tamten
deniut, y obświłt de pozycij Lwowej
pretendując aby mu oddano pieniężne
kasy dał Metropolicy za Episkopij.
Taka to tu u Trebna Symonia wieści-
ta, że wszystko tu sacra i upnatio

216

y nie byłto Episkopie ale y Cerbur
 Wszystkie sa w Brendie. Pojda
 Dnie o trzej godziny rezydujemy
 Panu Jonezem Consulowi przesyłam
 Angielskim La Wier na to miejsce
 gdzie dźiay solennitas. Po Heliasza
 odprawiamy se inter rudem Cerbur
 iego, gdzie zostali'smy reszcie Trebur.
 Seta, jingeych y tanuigeych, a insteych
 Spothali'smy powracacych, Lore:
 Dzielis'my tam pod drzewem wieniu
 przy Cerbur talce rozpadley Key La.
 nasceuy, gdzie jest Wie Kłodna Bryni
 ca Limney Wody, y Wzrosty me:
 Dziel y gdzie tam odprawowi nabo:
 zenstwo na Kuchy Larasceuy. Sa:
 bawiszy si tam Le dure godimy, uw:
 wulimuy

Augustus

August według Kalendarza

217
294

1. We Włosek nie było ad notandum
 21. dżiray przy pomniatem Sohe, czego za
 sumniat tu dla samizci napisać, iż w
 pomiedziach, wżira ty dżien temu mi-
 not to jest 24. July, w nowy, w pód do
 dżewigrej godziny dziwnym sposobem
 mierzcy przy zachodzie swoim mie-
 nitcy w samym środku zda się być
 jak nadwoje rozzerwany, a ze dwóch
 stron tej scispy były bardzo czarne dnie
 linie, które zaimuty były te czysu
 mierzcy, które zgranowały były, z tak
 mierzcy zaszęd, z przy zachodzie
 zda się jak kureca gorzkiego. Lillen
 zaś dmy przed tym widziało tu na in-
 szych miejscach w nowy o dżewigrej

218

209

Godzime na powieksze światła wielkie
 na sztaft Łopu ognistej łopie
 tamtegoż samego tygodnia Pan fonsant
 Angielski chwałę wzięnie ziemie
 go ja nie uważałem, ale że sam
 noturędzem Pan Dąbka dyent
 między innymi nocowali w folwarciu Monas-
 teryum $\frac{25}{14}$ July że y on także chwałę
 wzięty był wrocie ziemie Łatęstów,
 $\frac{2}{22}$ Kłoda $\frac{3}{23}$ Oczwartek mieliśmy u siebie
 na Obiedzie trzech Francuzów Łopow Fabra
 Lpaneta y
 $\frac{4}{24}$ W piątek $\frac{5}{25}$ W Sobotę nie mieliśmy
 notandum, tylko że dzisiey był ten na miesz-
 kaniu w Cerhurskiej Łarascey Akrejs-
 lennitas ułtro młoda, gdzie był Episkop
 tutejszy zewszęsthem Łopami y Lew
 Kysstuch

219
 295
 26. W niedzielę wysłuchawszy nabożentów
 y służby Bożej w tej Cerkwi samej Stey
 Prasey, iachaliśmy do Państwa
 z tymi, y teraz mieszkają Stefan z
 Familij, który to jest z tego z domu
 Synami, y z domu Cerkami, item Wn
 Stey. Kupiec młody Angielski, y Wł
 Kupcy Francuzscy Faber Izpanet y
 Dobry. Za godzinę szedł drogą do iednej
 Krynicy, nad którą Cerkwie jest Stey La.
 rascy murwana, mała, y przewa-
 lana, gdzie u wielu było ludźmi tutejszych
 Zebranie, tam tedy wysłuchawszy Służby
 Bożej na chwałę y z Epi'skopa tutejszy
 z innymi Duchownymi, iedliśmy Obrad

27 We poniedziałek mielen u Siebie na Obiedzie 10
Didaskata de cetero nic meliſt ad Notan- 296
dum

8 We Wtorek 29 We Srode nic non
28 occurrebant.

10 We Ozwartek na Zapusty na jost do
30 Wnieb wzrocia sta Surie przy Panny mi-
tem na Obiedzie u Siebie Didaskata. W Wri-
cier Las Francuzi uſzyli. Anſly ochotę
w ogrodzie in Vicinio naszego Ogrodu, gdzie
był Pan Steven Son z cety Surig Fami-
liz y ſtoma ſtumaſta Francuzkie! do lekrey
ochoty y mnie inuſtowali. Jeden Las
Pisarz Oſroſtuy, lekcy w tych dniach Mar-
sylii, Kapitalne miasta Prowancalohie,
wſyſt do Salenu na Oſroſce, graſt
jedną reſtę na flue a drugą wſyſenit.

22-

Przyprowadził go tu z łobz z Salomilem
Pan Faber Francuz, który mi z inożemi
swemi kolegami powiadał, że taka Mur-
zyha w Łęskiem w Pomwanciey.

11
31 W piątek był u mnie Pan Faber za-
proszając mnie na piątkową niedzielę do
siebie na uczy, o których się niedzielnym wy-
mawiał poskrow, o powrocie do mi z łobz
długo dla mnie mieć orby, o które został
staran się, a tak nie mogłem się odmo-
wić.

Augustus według
Starego Kalendarza

12
1 W sobotę byłem na Nabożeństwo
w Cerkwi Episkopskiej, gdzie po Sta-
wie Potey Pan Episkop ze Wszystkie-
mi Łozami ubrawszy się, wychodził
z procesją

I pociąg na rynek, y tam poswiatek 97
 Wody, a po poswiesceniu powrót do
 Cerkwi, y tam ię ludźmi drogi, polk.
 sey ceremonie zaprosił mię do de:
 re na Wodę. Przyjechał tu dzi:
 szy orar z Salembu Sanderz Con:
 sulat Francuzkie Sandomie, z La:
 pitaniem Ołrytu nowo przybył z Por:
 wanczy, którego jest Lisardem pome:
 niony to Muzykant, a to na ochotę
 intrygę, na którą Jan Faberich za:
 prosił.

13 W niedzielę byłem na Uroczu u Fran:
 cuzow to jest u P^{ra} Fabry z P^{ra} Loley.
 Dypedzeta, która przedtym była z do pier:
 wskiej gminy po podrocy, ta jednak
 po obiedzie uchlita się w oney yodę

Ze ichowy sony miech prebrai zaprosz 298
 ty rta 48 talarow. O jurekku po
 wiedz mi Land Ze przez 8 dni Ladu
 w miesie nie umar, a ni zachowat.
 Lan Onesto Las do Państwa piixi
 Ze przez dwa dni Ladu nie umar.
 O Sydie Thumacki moim donios mi
 Ze oturwany za Skye za poprieb, &
 Lurghanemi z tytu z tam siech w
 Wrosciem Turckim, poniewaz z inze
 mi dzieje an Sydam Wyhrad siedzi
 Sydnst Magatyr chryst on tyt Skew.
 y Analekiono u jego rozne kleynoty ma
 nele, z inze mi. Stetami, przez mi
 przez Land, ochym w przeszyt dnat
 y pisat abym go uwrtni & wrosciem

26.

Obiecaje mi przez cety wte gratis sta z
 Lp, ale Lp mi nie bedzie. Had
 wiecior dyd ligowski Rafael luty
 tu dla penetra lubistit, odebrał
 list z Saloniku, w którym mu oznay-
 muje, że Enowu 12 demow dydowstul
 La penetruy porypam ze w Saloniku. Bal
 Luno tuteyszi nasza rezidencja prier-
 dlujig. Okienko dyd iachai ex
 woto do gory Othunbey, luty he am-
 munter Wzlysy a Wrenia y meuer
 ni natyway dwyz gory, ale ze ma-
 to odebrał taimnych prier dyd La-
 kumator dyd tey iakdy, luty tam
 dla expensow iakum dy informu-
 wat prierbue.

$\frac{15}{4}$ We Wrocl mi nelyt ad Notandum

$\frac{16}{5}$

16. We Kłodz postać do Okręgu do Pa-
 łać, a także mijskiej przez Pa-
 łać, Państwa my Pała Seymowski i in-
 szemi Turkami, także mijskiej i Pała Pa-
 łami. I Salnika przyszedł wiadomości
 że nie tylko 12 domów Żydowskich Pałace;
 Kłodz, ale y inszych Pała Chrześcijańskich
 y Turckich, z między których redla in Vi-
 cino goziedy I Consula Finesa Kostajny
 w Kłodz wpadł mejskiej.

17. We Ożward na Przemienie Pa-
 łać i stać do Liturgii Turckiej w Kłodz
 szczytu Ożward Pała Biskupia.
 Umysł ten tu nanotować dla potrzeb
 mijskiej redne oświeckanie Chrześcijaństwa
 Pała Onestus Turckowski Pała in Pała
 y Kłodz Szary in Commercij Pała

24.
 Jonesa Consula przeszedł Angielskie.
 szeszy Wrośny immediate przed Suro
 Wrośno nemi przeprosił w to
 lonika udne miedziana & potorem pory
 thymie miedzi & Tyrolu dla przedania
 Chyba kimsi sposobem poryb Turku
 Koniewy nim anstat, ty, kow, zegorcedu
 Mchopulita od miedzi & Tyrolu, y don
 go honeste u siebie Enserwowatad
 dalece zego sobie poryb & Tyrolu
 y wszystko co miał z kow, miedzi w
 insze kow, lez kow, widział z
 wszystko marnie wprasza o pub
 tai, widł od nie p admini strauj,
 co on maże sobie za afront, me
 chiał Turcy tam zostawac, ma
 miedzi

229
300

mianując go byłem Synem Generalissem
 y nalegać na Metropolitę aby
 go gdzie indziej przesłał. Później
 sensu, y nie chcąc kłócić w szeregach,
 przesłać, karać go zaprowadzić
 do Saliny. Z tego tam był
 z Franciszkiem albr. z Anglii. Wtedy
 Casu tedy trafili, że go zaprowadzić
 no do gospody Pana konsula Angielskiego,
 który widząc, że przychodzi do
 diana y znowu się z Panem On-
 stem swoim towarzyszem w rednej
 gospodzie z sobą zostawiając, y na
 redon górze z sobą handlowca
 Lucila go spólnie z Compagnie
 ym w Chrześcijańskie. Zwi-
 ci

30.
 Того ж таки дня бачив Ляна садего
 нежа богачего друга, у неї був з
 Очеладзія П'янсала ам'єсі ам'єн-
 денсвал, а потім ам'єн у Штат Кон-
 суліні з регіс Конжамови Шукіє.
 Очеладзія мав Пан Очеладзія П'янсала
 Пана П'янсала уймавав, поведиав
 му, де му того урядице регіс ме-
 пошала, пмева з ієст Ляна іє-
 неж Генерала з Губернатора Тинтс.
 неж набуває регіс Барон де
 Конвіллі, з мови Пана Очеладзія
 абу інаїє обсервовано змена
 Ляно, сего бачу не чуав Пан
 Консул Шукіє з недавав Керму
 урану пмеває, ієст нахо не
 утніт

Niezłotnik chęć był Generałowi 301
 Synu prawnym Słucki, to jest córce
 Ładziada, a w tym czasie córka
 była do noszenia, potem urodziła się.
 Brat otym że jest Syn Generała
 Łubieckiej wiadomości, że kłopotliwym
 mem obciążę go u Młodego
 Ładzi, a ustronię go tak iako Sam
 a technicznie, a obserwuję go inquam.
 Ładzi charakterem Ojca Sępa, że
 Pan Onego uwrężywszy relację
 Pana Ładzi, że Ładzi Ładzi Ładzi
 firmawit ieden uiechł w Turstyn
 z Smirny niezłotnik, że on jego
 był Sępa, a Ładzi z nim wespół
 wzięty był w niewolę, proszę

232

Inesa (pamięć) a by swary z tego co za
 niego zapisał u sty pib z pretensy
 y prawem ktre onia dowiego raho
 do dwe mienstnika. Zgodnie z
 part. y Jan Onesk dajemy pismo
 ze chy zyske chy utraty wzdzie
 wstytko k tego, a Jan pismbuka.
 um munda pismo ze cedzt prawo
 do mego, pod ty cednak condicaz
 go wezwd metasada z mien
 ushto, y a parte amie wregos.
 podne zostawat. Paistomate.
 dy gozpod y 188 Jan Onesk, us.
 kwiid go pglunie y czelednikowie
 aby posunadza z li syn rest se.
 nemblu

233
302

Generalski, którym to ogłosił pa-
tam przed Francuzami, że w ha-
gwałtate oddawał Witki, a że
sukces Francuzów, a mianowicie Janem
ymię, a pretendował Włocław-
miejch Sobie Witki, aże i plem-
dide, nie contentując się tem, mien-
dził, że on dawał Jan Onesk,
przy stał onych u Włocław insygn,
a Jan Onesk uważał na ich
Włocław obligacji, których miał
wzrokować w Oycu jego, do kore-
ze iść przez kilka dekad, pisat
oznawmuje o Sobie potwierdzał.
Interca w tych dniach Jan Onesk
odebrał list od Prezydenta Cesar-
stwa

[illegible]

36.
608
w kłodzie rozkazywawszy im
posyłać do Linowicy na galery, na
leżących im wyobrazić się jenerała
leżąc wydat, czeka tylko dla odsta-
nia iek statku.

18 W piątek 19 W sobotę 20 W.
Medzie nie miało ad Notandum, tylko
że z Alonika o poręczeniu nie ustaj-
ają wary rumores varie sparge-
bantur.

21 W poniedziałek w Ureizer domost-
wie Pan Jones, że Lujzei Francuski
Pan Ljanet, który był niedawno w
przeszłym tygodniu od Linjaney
Lujzei odjeżdżając z drachą do
Alonika jechał z Pambą do Pa-
fabra

237
304

Fabry iakoby traktat miedzy Moskuz
 a Polz do zedd, a iakregu Portama
 wozgi iednazy parta z Persyey.
 Car Mosk drugi, a na breuey egi-
 pti ma sy zoska. Lasy Moskuz
 hereditarius Persyey Paek, giale-
 by od Ladyzki mia odebac. Lasy
 Francuzki. Markez Bonaher
 pretenue dwore lony bogato
 ustronyet, yfuto. Sobole in cen-
 sideratione pch prau, akre tely
 przez drugi czas w tem birowanie
 Polz z carem Moskuz. Oke wozgi-
 the trieba ydke czelai dnfir-
 mainy, gdy z tu tal z Arny Fran-
 cuzney iakoz y Turczney miedzy

Saltherische Academosii.

22 We Wroch nad Wroclaw pory-
nad nas Pan Faber cheje odiaclai
zhd do Salomitu bez powrotu do
Salomitu, zostawia jednak tu i eskire
dwe in commerey, towarzystwo i Duple-
feta, ktorych Faber tu przez kilka
dni.

23 We drodze przed mienioduchem
120 Pan Faber, rano zas ieden Duple-
Theolog natywarzy sie z naiomym mne
nauredzi mi, q domos sie Pukar-
dar thumara Wrethel Gregorasz
przyjach do Salomitu, iada do iaz
lugos tu miasta, zhd ma powrot
w niedziel, z adiaclai wburg
gd do Hambur. Porada yb
20

239

305
 Ze w Saloniku iessze nie ustatie
 perietrie, q iabohy mia na ulicy
 tej gŏle mura jest gozjuda kno,
 wusz zactze, ale z tym wsky st.
 Lim sensim ta plaga porzla mi-
 tesit, q nietali iak pwesty p
 suie.

Doniesuno mi dx. nay ze Spisłop
 sey inognit odiahad zhd do Hambur
 do thewpslity lwe litry iessze pce
 z tego mlu sta zickhad, Epistoplas
 La permisia iego intendit udati na
 Wlorning ydaley na Moskow dla iadmar
 ny, at podobno dla wyplacenia tego
 lwo thewpslity litry u niego pre
 tendit cztysen dies, z ad spiskuzia
 Gatchy, me respektuzy ze mu stuty



40

Z Kieinswa, y w naszey sui go ostat-
 nini meid szepid, kiedy przeszy Wey-
 — Lyr Oli Pasza Wymadze w kady
 riach, y chciat mu gdnuz wziac, wly
 bez pokuty wyjedniet, gdyby mlyst
 pod Terniwarem Sality, ptyplad-
 sziedniek y posmierni rigo y optacit
 — kung gdnuz osmdzesyt diesami.

24 We Oxwartel nie mlyst ad notan-
 dum tytko ze Continuuatysy urado-
 nosti o powrotku ze w Samym mies-
 cie iakoby ustat, ale z obelichnycha
 Wsiy Zarazen przychodza da miasta
 y tam umieria. Tego zdma nadere-
 — ciet yst u rannic Jan Steven Sm m.
 subteratneysey Angrekskim, z Synem
 Juvna

241.
306

Swaim Starszym Immanuel, Leżego
 Ztąd iutro rano wysyła mł. Janu Wm.
 szteymu Swaimy, kę Swaim in Commer
 cys do Seleniku, Ztamtę na Olszycie
 do Smurny, y daley do Angliey, po
 nieważ on na rednym Olszycie Leżycie,
 umi rest Kapitane, dla czego prośen
 twa, ni go aby mię potęgnał, potę
 iotem ten Complementary wdzięcznie,
 y Właścinnie Wreckoren pomieszk
 porze ukryntem Właścinnie Comple
 ment, będąc w jego gozpodzie, Dyktu
 y Wm szuże Synowi Leżego, kę
 drugi: Dziś rano stępnę, to go do Seleniku. W3
 25. Wpogodzie, mł. iachabli thumant
 14. Starzy Francuzi dla wzięcia ztąd
 ny Surrey mł. dżuchray, y dla dżuchray
 ztena

oney do Salonicu, ten porada że por
 wiekta w samym mieście u nich,
 umierać; jednak tam przychodzi że
 Wszy świątecznych Zaważeni; waf-
 pic tedy trzeba żeby ci i innych w
 mieście nie Zaważili; i nie dowiedzieli
 Znowu powrótney Zaważy. O Loh-
 u między Leta i Morsu, strachu-
 wanym i ręką pływającym, donosił
 Jano, co w przeszłych dniach pisał
 Jan Janet Franuiz do Compatrio-
 tow Lurik, ale na to trzeba czekać do-
 formy. Długo Wierter był u mnie
 Ocie: Prosyngiet Patriarchi Lur-
 Lohimiel, czego mi aśsi skwa na
 niżej do Jerusa Wniebroszan
 Latury

243
307

Sasnejszy Panney Ichre' dorwina
 Solennitas intro przypada, y pytałem
 iehli b'p' pisac do Patriarchi Jeruz
 Solimskie, poniewaz on w ponedzia
 tek przyszedł expedować listy swie
 do Jeruzbolskie i mowem przez
 koirne do Stambula, na co odpowia
 dzielem condonate iehli mi conie
 przeszkodzi; a na niezapracie Lwin
 cytem, Ichre' przedkazy Stugin
 Spiewaniem, poniewaz pora Bogosta
 i w Stambule cypaniem modlitwy obla
 tuncy a swetas to jest Lucia, Ichre'
 cyto dosi, y khrz potmiesz pora w szyn
 hum ci khrz przynosili offerabant
 do uderenia. ~~Ca~~ dzisiejsze dnia nalezy MBMB
 odherac tainowe plemadze.

26
15

26 W Sobotę na Wniebowzięcie Pa-
 15¹
 15² 15³ 15⁴ 15⁵ 15⁶ 15⁷ 15⁸ 15⁹ 15¹⁰ 15¹¹ 15¹² 15¹³ 15¹⁴ 15¹⁵ 15¹⁶ 15¹⁷ 15¹⁸ 15¹⁹ 15²⁰ 15²¹ 15²² 15²³ 15²⁴ 15²⁵ 15²⁶ 15²⁷ 15²⁸ 15²⁹ 15³⁰ 15³¹ 15³² 15³³ 15³⁴ 15³⁵ 15³⁶ 15³⁷ 15³⁸ 15³⁹ 15⁴⁰ 15⁴¹ 15⁴² 15⁴³ 15⁴⁴ 15⁴⁵ 15⁴⁶ 15⁴⁷ 15⁴⁸ 15⁴⁹ 15⁵⁰ 15⁵¹ 15⁵² 15⁵³ 15⁵⁴ 15⁵⁵ 15⁵⁶ 15⁵⁷ 15⁵⁸ 15⁵⁹ 15⁶⁰ 15⁶¹ 15⁶² 15⁶³ 15⁶⁴ 15⁶⁵ 15⁶⁶ 15⁶⁷ 15⁶⁸ 15⁶⁹ 15⁷⁰ 15⁷¹ 15⁷² 15⁷³ 15⁷⁴ 15⁷⁵ 15⁷⁶ 15⁷⁷ 15⁷⁸ 15⁷⁹ 15⁸⁰ 15⁸¹ 15⁸² 15⁸³ 15⁸⁴ 15⁸⁵ 15⁸⁶ 15⁸⁷ 15⁸⁸ 15⁸⁹ 15⁹⁰ 15⁹¹ 15⁹² 15⁹³ 15⁹⁴ 15⁹⁵ 15⁹⁶ 15⁹⁷ 15⁹⁸ 15⁹⁹ 15¹⁰⁰ 15¹⁰¹ 15¹⁰² 15¹⁰³ 15¹⁰⁴ 15¹⁰⁵ 15¹⁰⁶ 15¹⁰⁷ 15¹⁰⁸ 15¹⁰⁹ 15¹¹⁰ 15¹¹¹ 15¹¹² 15¹¹³ 15¹¹⁴ 15¹¹⁵ 15¹¹⁶ 15¹¹⁷ 15¹¹⁸ 15¹¹⁹ 15¹²⁰ 15¹²¹ 15¹²² 15¹²³ 15¹²⁴ 15¹²⁵ 15¹²⁶ 15¹²⁷ 15¹²⁸ 15¹²⁹ 15¹³⁰ 15¹³¹ 15¹³² 15¹³³ 15¹³⁴ 15¹³⁵ 15¹³⁶ 15¹³⁷ 15¹³⁸ 15¹³⁹ 15¹⁴⁰ 15¹⁴¹ 15¹⁴² 15¹⁴³ 15¹⁴⁴ 15¹⁴⁵ 15¹⁴⁶ 15¹⁴⁷ 15¹⁴⁸ 15¹⁴⁹ 15¹⁵⁰ 15¹⁵¹ 15¹⁵² 15¹⁵³ 15¹⁵⁴ 15¹⁵⁵ 15¹⁵⁶ 15¹⁵⁷ 15¹⁵⁸ 15¹⁵⁹ 15¹⁶⁰ 15¹⁶¹ 15¹⁶² 15¹⁶³ 15¹⁶⁴ 15¹⁶⁵ 15¹⁶⁶ 15¹⁶⁷ 15¹⁶⁸ 15¹⁶⁹ 15¹⁷⁰ 15¹⁷¹ 15¹⁷² 15¹⁷³ 15¹⁷⁴ 15¹⁷⁵ 15¹⁷⁶ 15¹⁷⁷ 15¹⁷⁸ 15¹⁷⁹ 15¹⁸⁰ 15¹⁸¹ 15¹⁸² 15¹⁸³ 15¹⁸⁴ 15¹⁸⁵ 15¹⁸⁶ 15¹⁸⁷ 15¹⁸⁸ 15¹⁸⁹ 15¹⁹⁰ 15¹⁹¹ 15¹⁹² 15¹⁹³ 15¹⁹⁴ 15¹⁹⁵ 15¹⁹⁶ 15¹⁹⁷ 15¹⁹⁸ 15¹⁹⁹ 15²⁰⁰ 15²⁰¹ 15²⁰² 15²⁰³ 15²⁰⁴ 15²⁰⁵ 15²⁰⁶ 15²⁰⁷ 15²⁰⁸ 15²⁰⁹ 15²¹⁰ 15²¹¹ 15²¹² 15²¹³ 15²¹⁴ 15²¹⁵ 15²¹⁶ 15²¹⁷ 15²¹⁸ 15²¹⁹ 15²²⁰ 15²²¹ 15²²² 15²²³ 15²²⁴ 15²²⁵ 15²²⁶ 15²²⁷ 15²²⁸ 15²²⁹ 15²³⁰ 15²³¹ 15²³² 15²³³ 15²³⁴ 15²³⁵ 15²³⁶ 15²³⁷ 15²³⁸ 15²³⁹ 15²⁴⁰ 15²⁴¹ 15²⁴² 15²⁴³ 15²⁴⁴ 15²⁴⁵ 15²⁴⁶ 15²⁴⁷ 15²⁴⁸ 15²⁴⁹ 15²⁵⁰ 15²⁵¹ 15²⁵² 15²⁵³ 15²⁵⁴ 15²⁵⁵ 15²⁵⁶ 15²⁵⁷ 15²⁵⁸ 15²⁵⁹ 15²⁶⁰ 15²⁶¹ 15²⁶² 15²⁶³ 15²⁶⁴ 15²⁶⁵ 15²⁶⁶ 15²⁶⁷ 15²⁶⁸ 15²⁶⁹ 15²⁷⁰ 15²⁷¹ 15²⁷² 15²⁷³ 15²⁷⁴ 15²⁷⁵ 15²⁷⁶ 15²⁷⁷ 15²⁷⁸ 15²⁷⁹ 15²⁸⁰ 15²⁸¹ 15²⁸² 15²⁸³ 15²⁸⁴ 15²⁸⁵ 15²⁸⁶ 15²⁸⁷ 15²⁸⁸ 15²⁸⁹ 15²⁹⁰ 15²⁹¹ 15²⁹² 15²⁹³ 15²⁹⁴ 15²⁹⁵ 15²⁹⁶ 15²⁹⁷ 15²⁹⁸ 15²⁹⁹ 15³⁰⁰ 15³⁰¹ 15³⁰² 15³⁰³ 15³⁰⁴ 15³⁰⁵ 15³⁰⁶ 15³⁰⁷ 15³⁰⁸ 15³⁰⁹ 15³¹⁰ 15³¹¹ 15³¹² 15³¹³ 15³¹⁴ 15³¹⁵ 15³¹⁶ 15³¹⁷ 15³¹⁸ 15³¹⁹ 15³²⁰ 15³²¹ 15³²² 15³²³ 15³²⁴ 15³²⁵ 15³²⁶ 15³²⁷ 15³²⁸ 15³²⁹ 15³³⁰ 15³³¹ 15³³² 15³³³ 15³³⁴ 15³³⁵ 15³³⁶ 15³³⁷ 15³³⁸ 15³³⁹ 15³⁴⁰ 15³⁴¹ 15³⁴² 15³⁴³ 15³⁴⁴ 15³⁴⁵ 15³⁴⁶ 15³⁴⁷ 15³⁴⁸ 15³⁴⁹ 15³⁵⁰ 15³⁵¹ 15³⁵² 15³⁵³ 15³⁵⁴ 15³⁵⁵ 15³⁵⁶ 15³⁵⁷ 15³⁵⁸ 15³⁵⁹ 15³⁶⁰ 15³⁶¹ 15³⁶² 15³⁶³ 15³⁶⁴ 15³⁶⁵ 15³⁶⁶ 15³⁶⁷ 15³⁶⁸ 15³⁶⁹ 15³⁷⁰ 15³⁷¹ 15³⁷² 15³⁷³ 15³⁷⁴ 15³⁷⁵ 15³⁷⁶ 15³⁷⁷ 15³⁷⁸ 15³⁷⁹ 15³⁸⁰ 15³⁸¹ 15³⁸² 15³⁸³ 15³⁸⁴ 15³⁸⁵ 15³⁸⁶ 15³⁸⁷ 15³⁸⁸ 15³⁸⁹ 15³⁹⁰ 15³⁹¹ 15³⁹² 15³⁹³ 15³⁹⁴ 15³⁹⁵ 15³⁹⁶ 15³⁹⁷ 15³⁹⁸ 15³⁹⁹ 15⁴⁰⁰ 15⁴⁰¹ 15⁴⁰² 15⁴⁰³ 15⁴⁰⁴ 15⁴⁰⁵ 15⁴⁰⁶ 15⁴⁰⁷ 15⁴⁰⁸ 15⁴⁰⁹ 15⁴¹⁰ 15⁴¹¹ 15⁴¹² 15⁴¹³ 15⁴¹⁴ 15⁴¹⁵ 15⁴¹⁶ 15⁴¹⁷ 15⁴¹⁸ 15⁴¹⁹ 15⁴²⁰ 15⁴²¹ 15⁴²² 15⁴²³ 15⁴²⁴ 15⁴²⁵ 15⁴²⁶ 15⁴²⁷ 15⁴²⁸ 15⁴²⁹ 15⁴³⁰ 15⁴³¹ 15⁴³² 15⁴³³ 15⁴³⁴ 15⁴³⁵ 15⁴³⁶ 15⁴³⁷ 15⁴³⁸ 15⁴³⁹ 15⁴⁴⁰ 15⁴⁴¹ 15⁴⁴² 15⁴⁴³ 15⁴⁴⁴ 15⁴⁴⁵ 15⁴⁴⁶ 15⁴⁴⁷ 15⁴⁴⁸ 15⁴⁴⁹ 15⁴⁵⁰ 15⁴⁵¹ 15⁴⁵² 15⁴⁵³ 15⁴⁵⁴ 15⁴⁵⁵ 15⁴⁵⁶ 15⁴⁵⁷ 15⁴⁵⁸ 15⁴⁵⁹ 15⁴⁶⁰ 15⁴⁶¹ 15⁴⁶² 15⁴⁶³ 15⁴⁶⁴ 15⁴⁶⁵ 15⁴⁶⁶ 15⁴⁶⁷ 15⁴⁶⁸ 15⁴⁶⁹ 15⁴⁷⁰ 15⁴⁷¹ 15⁴⁷² 15⁴⁷³ 15⁴⁷⁴ 15⁴⁷⁵ 15⁴⁷⁶ 15⁴⁷⁷ 15⁴⁷⁸ 15⁴⁷⁹ 15⁴⁸⁰ 15⁴⁸¹ 15⁴⁸² 15⁴⁸³ 15⁴⁸⁴ 15⁴⁸⁵ 15⁴⁸⁶ 15⁴⁸⁷ 15⁴⁸⁸ 15⁴⁸⁹ 15⁴⁹⁰ 15⁴⁹¹ 15⁴⁹² 15⁴⁹³ 15⁴⁹⁴ 15⁴⁹⁵ 15⁴⁹⁶ 15⁴⁹⁷ 15⁴⁹⁸ 15⁴⁹⁹ 15⁵⁰⁰ 15⁵⁰¹ 15⁵⁰² 15⁵⁰³ 15⁵⁰⁴ 15⁵⁰⁵ 15⁵⁰⁶ 15⁵⁰⁷ 15⁵⁰⁸ 15⁵⁰⁹ 15⁵¹⁰ 15⁵¹¹ 15⁵¹² 15⁵¹³ 15⁵¹⁴ 15⁵¹⁵ 15⁵¹⁶ 15⁵¹⁷ 15⁵¹⁸ 15⁵¹⁹ 15⁵²⁰ 15⁵²¹ 15⁵²² 15⁵²³ 15⁵²⁴ 15⁵²⁵ 15⁵²⁶ 15⁵²⁷ 15⁵²⁸ 15⁵²⁹ 15⁵³⁰ 15⁵³¹ 15⁵³² 15⁵³³ 15⁵³⁴ 15⁵³⁵ 15⁵³⁶ 15⁵³⁷ 15⁵³⁸ 15⁵³⁹ 15⁵⁴⁰ 15⁵⁴¹ 15⁵⁴² 15⁵⁴³ 15⁵⁴⁴ 15⁵⁴⁵ 15⁵⁴⁶ 15⁵⁴⁷ 15⁵⁴⁸ 15⁵⁴⁹ 15⁵⁵⁰ 15⁵⁵¹ 15⁵⁵² 15⁵⁵³ 15⁵⁵⁴ 15⁵⁵⁵ 15⁵⁵⁶ 15⁵⁵⁷ 15⁵⁵⁸ 15⁵⁵⁹ 15⁵⁶⁰ 15⁵⁶¹ 15⁵⁶² 15⁵⁶³ 15⁵⁶⁴ 15⁵⁶⁵ 15⁵⁶⁶ 15⁵⁶⁷ 15⁵⁶⁸ 15⁵⁶⁹ 15⁵⁷⁰ 15⁵⁷¹ 15⁵⁷² 15⁵⁷³ 15⁵⁷⁴ 15⁵⁷⁵ 15⁵⁷⁶ 15⁵⁷⁷ 15⁵⁷⁸ 15⁵⁷⁹ 15⁵⁸⁰ 15⁵⁸¹ 15⁵⁸² 15⁵⁸³ 15⁵⁸⁴ 15⁵⁸⁵ 15⁵⁸⁶ 15⁵⁸⁷ 15⁵⁸⁸ 15⁵⁸⁹ 15⁵⁹⁰ 15⁵⁹¹ 15⁵⁹² 15⁵⁹³ 15⁵⁹⁴ 15⁵⁹⁵ 15⁵⁹⁶ 15⁵⁹⁷ 15⁵⁹⁸ 15⁵⁹⁹ 15⁶⁰⁰ 15⁶⁰¹ 15⁶⁰² 15⁶⁰³ 15⁶⁰⁴ 15⁶⁰⁵ 15⁶⁰⁶ 15⁶⁰⁷ 15⁶⁰⁸ 15⁶⁰⁹ 15⁶¹⁰ 15⁶¹¹ 15⁶¹² 15⁶¹³ 15⁶¹⁴ 15⁶¹⁵ 15⁶¹⁶ 15⁶¹⁷ 15⁶¹⁸ 15⁶¹⁹ 15⁶²⁰ 15⁶²¹ 15⁶²² 15⁶²³ 15⁶²⁴ 15⁶²⁵ 15⁶²⁶ 15⁶²⁷ 15⁶²⁸ 15⁶²⁹ 15⁶³⁰ 15⁶³¹ 15⁶³² 15⁶³³ 15⁶³⁴ 15⁶³⁵ 15⁶³⁶ 15⁶³⁷ 15⁶³⁸ 15⁶³⁹ 15⁶⁴⁰ 15⁶⁴¹ 15⁶⁴² 15⁶⁴³ 15⁶⁴⁴ 15⁶⁴⁵ 15⁶⁴⁶ 15⁶⁴⁷ 15⁶⁴⁸ 15⁶⁴⁹ 15⁶⁵⁰ 15⁶⁵¹ 15⁶⁵² 15⁶⁵³ 15⁶⁵⁴ 15⁶⁵⁵ 15⁶⁵⁶ 15⁶⁵⁷ 15⁶⁵⁸ 15⁶⁵⁹ 15⁶⁶⁰ 15⁶⁶¹ 15⁶⁶² 15⁶⁶³ 15⁶⁶⁴ 15⁶⁶⁵ 15⁶⁶⁶ 15⁶⁶⁷ 15⁶⁶⁸ 15⁶⁶⁹ 15⁶⁷⁰ 15⁶⁷¹ 15⁶⁷² 15⁶⁷³ 15⁶⁷⁴ 15⁶⁷⁵ 15⁶⁷⁶ 15⁶⁷⁷ 15⁶⁷⁸ 15⁶⁷⁹ 15⁶⁸⁰ 15⁶⁸¹ 15⁶⁸² 15⁶⁸³ 15⁶⁸⁴ 15⁶⁸⁵ 15⁶⁸⁶ 15⁶⁸⁷ 15⁶⁸⁸ 15⁶⁸⁹ 15⁶⁹⁰ 15⁶⁹¹ 15⁶⁹² 15⁶⁹³ 15⁶⁹⁴ 15⁶⁹⁵ 15⁶⁹⁶ 15⁶⁹⁷ 15⁶⁹⁸ 15⁶⁹⁹ 15⁷⁰⁰ 15⁷⁰¹ 15⁷⁰² 15⁷⁰³ 15⁷⁰⁴ 15⁷⁰⁵ 15⁷⁰⁶ 15⁷⁰⁷ 15⁷⁰⁸ 15⁷⁰⁹ 15⁷¹⁰ 15⁷¹¹ 15⁷¹² 15⁷¹³ 15⁷¹⁴ 15⁷¹⁵ 15⁷¹⁶ 15⁷¹⁷ 15⁷¹⁸ 15⁷¹⁹ 15⁷²⁰ 15⁷²¹ 15⁷²² 15⁷²³ 15⁷²⁴ 15⁷²⁵ 15⁷²⁶ 15⁷²⁷ 15⁷²⁸ 15⁷²⁹ 15⁷³⁰ 15⁷³¹ 15⁷³² 15⁷³³ 15⁷³⁴ 15⁷³⁵ 15⁷³⁶ 15⁷³⁷ 15⁷³⁸ 15⁷³⁹ 15⁷⁴⁰ 15⁷⁴¹ 15⁷⁴² 15⁷⁴³ 15⁷⁴⁴ 15⁷⁴⁵ 15⁷⁴⁶ 15⁷⁴⁷ 15⁷⁴⁸ 15⁷⁴⁹ 15⁷⁵⁰ 15⁷⁵¹ 15⁷⁵² 15⁷⁵³ 15⁷⁵⁴ 15⁷⁵⁵ 15⁷⁵⁶ 15⁷⁵⁷ 15⁷⁵⁸ 15⁷⁵⁹ 15⁷⁶⁰ 15⁷⁶¹ 15⁷⁶² 15⁷⁶³ 15⁷⁶⁴ 15⁷⁶⁵ 15⁷⁶⁶ 15⁷⁶⁷ 15⁷⁶⁸ 15⁷⁶⁹ 15⁷⁷⁰ 15⁷⁷¹ 15⁷⁷² 15⁷⁷³ 15⁷⁷⁴ 15⁷⁷⁵ 15⁷⁷⁶ 15⁷⁷⁷ 15⁷⁷⁸ 15⁷⁷⁹ 15⁷⁸⁰ 15⁷⁸¹ 15⁷⁸² 15⁷⁸³ 15⁷⁸⁴ 15⁷⁸⁵ 15⁷⁸⁶ 15⁷⁸⁷ 15⁷⁸⁸ 15⁷⁸⁹ 15⁷⁹⁰ 15⁷⁹¹ 15⁷⁹² 15⁷⁹³ 15⁷⁹⁴ 15⁷⁹⁵ 15⁷⁹⁶ 15⁷⁹⁷ 15⁷⁹⁸ 15⁷⁹⁹ 15⁸⁰⁰ 15⁸⁰¹ 15⁸⁰² 15⁸⁰³ 15⁸⁰⁴ 15⁸⁰⁵ 15⁸⁰⁶ 15⁸⁰⁷ 15⁸⁰⁸ 15⁸⁰⁹ 15⁸¹⁰ 15⁸¹¹ 15⁸¹² 15⁸¹³ 15⁸¹⁴ 15⁸¹⁵ 15⁸¹⁶ 15⁸¹⁷ 15⁸¹⁸ 15⁸¹⁹ 15⁸²⁰ 15⁸²¹ 15⁸²² 15⁸²³ 15⁸²⁴ 15⁸²⁵ 15⁸²⁶ 15⁸²⁷ 15⁸²⁸ 15⁸²⁹ 15⁸³⁰ 15⁸³¹ 15⁸³² 15⁸³³ 15⁸³⁴ 15⁸³⁵ 15⁸³⁶ 15⁸³⁷ 15⁸³⁸ 15⁸³⁹ 15⁸⁴⁰ 15⁸⁴¹ 15⁸⁴² 15⁸⁴³ 15⁸⁴⁴ 15⁸⁴⁵ 15⁸⁴⁶ 15⁸⁴⁷ 15⁸⁴⁸ 15⁸⁴⁹ 15⁸⁵⁰ 15⁸⁵¹ 15⁸⁵² 15⁸⁵³ 15⁸⁵⁴ 15⁸⁵⁵ 15⁸⁵⁶ 15⁸⁵⁷ 15⁸⁵⁸ 15⁸⁵⁹ 15⁸⁶⁰ 15⁸⁶¹ 15⁸⁶² 15⁸⁶³ 15⁸⁶⁴ 15⁸⁶⁵ 15⁸⁶⁶ 15⁸⁶⁷ 15⁸⁶⁸ 15⁸⁶⁹ 15⁸⁷⁰ 15⁸⁷¹ 15⁸⁷² 15⁸⁷³ 15⁸⁷⁴ 15⁸⁷⁵ 15⁸⁷⁶ 15⁸⁷⁷ 15⁸⁷⁸ 15⁸⁷⁹ 15⁸⁸⁰ 15⁸⁸¹ 15⁸⁸² 15⁸⁸³ 15⁸⁸⁴ 15⁸⁸⁵ 15⁸⁸⁶ 15⁸⁸⁷ 15⁸⁸⁸ 15⁸⁸⁹ 15⁸⁹⁰ 15⁸⁹¹ 15⁸⁹² 15⁸⁹³ 15⁸⁹⁴ 15⁸⁹⁵ 15⁸⁹⁶ 15⁸⁹⁷ 15⁸⁹⁸ 15⁸⁹⁹ 15⁹⁰⁰ 15⁹⁰¹ 15⁹⁰² 15⁹⁰³ 15⁹⁰⁴ 15⁹⁰⁵ 15⁹⁰⁶ 15⁹⁰⁷ 15⁹⁰⁸ 15⁹⁰⁹ 15⁹¹⁰ 15⁹¹¹ 15⁹¹² 15⁹¹³ 15⁹¹⁴ 15⁹¹⁵ 15⁹¹⁶ 15⁹¹⁷ 15⁹¹⁸ 15⁹¹⁹ 15⁹²⁰ 15⁹²¹ 15⁹²² 15⁹²³ 15⁹²⁴ 15⁹²⁵ 15⁹²⁶ 15⁹²⁷ 15⁹²⁸ 15⁹²⁹ 15⁹³⁰ 15⁹³¹ 15⁹³² 15⁹³³ 15⁹³⁴ 15⁹³⁵ 15⁹³⁶ 15⁹³⁷ 15⁹³⁸ 15⁹³⁹ 15⁹⁴⁰ 15⁹⁴¹ 15⁹⁴² 15⁹⁴³ 15⁹⁴⁴ 15⁹⁴⁵ 15⁹⁴⁶ 15⁹⁴⁷ 15⁹⁴⁸ 15⁹⁴⁹ 15⁹⁵⁰ 15⁹⁵¹ 15⁹⁵² 15⁹⁵³ 15⁹⁵⁴ 15⁹⁵⁵ 15⁹⁵⁶ 15⁹⁵⁷ 15⁹⁵⁸ 15⁹⁵⁹ 15⁹⁶⁰ 15⁹⁶¹ 15⁹⁶² 15⁹⁶³ 15⁹⁶⁴ 15⁹⁶⁵ 15⁹⁶⁶ 15⁹⁶⁷ 15⁹⁶⁸ 15⁹⁶⁹ 15⁹⁷⁰ 15⁹⁷¹ 15⁹⁷² 15⁹⁷³ 15⁹⁷⁴ 15⁹⁷⁵ 15⁹⁷⁶ 15⁹⁷⁷ 15⁹⁷⁸ 15⁹⁷⁹ 15⁹⁸⁰ 15⁹⁸¹ 15⁹⁸² 15⁹⁸³ 15⁹⁸⁴ 15⁹⁸⁵ 15⁹⁸⁶ 15⁹⁸⁷ 15⁹⁸⁸ 15⁹⁸⁹ 15⁹⁹⁰ 15⁹⁹¹ 15⁹⁹² 15⁹⁹³ 15⁹⁹⁴ 15⁹⁹⁵ 15⁹⁹⁶ 15⁹⁹⁷ 15⁹⁹⁸ 15⁹⁹⁹ 15¹⁰⁰⁰ 15¹⁰⁰¹ 15¹⁰⁰² 15¹⁰⁰³ 15¹⁰⁰⁴ 15¹⁰⁰⁵ 15¹⁰⁰⁶ 15¹⁰⁰⁷ 15¹⁰⁰⁸ 15¹⁰⁰⁹ 15¹⁰¹⁰ 15¹⁰¹¹ 15¹⁰¹² 15¹⁰¹³ 15¹⁰¹⁴ 15¹⁰¹⁵ 15¹⁰¹⁶ 15¹⁰¹⁷ 15¹⁰¹⁸ 15¹⁰¹⁹ 15¹⁰²⁰ 15¹⁰²¹ 15¹⁰²² 15¹⁰²³ 15¹⁰²⁴ 15¹⁰²⁵ 15¹⁰²⁶ 15¹⁰²⁷ 15¹⁰

307²⁴³
bis

Z tamtęd iachae do iedney Wody Lwasney
 Za dure gudiny drugi'd Pawny, Ahm Lrey
 nazywaie Agiasma to iest Suroz woda,
 y o lhray pouadaie, ze z Lkudta z gory
 wynika Lwasna, a na lulla Spziny
 Stawiey in meate suo Stodla y obra-
 case w Skat. Iachali'my tedy z
 Lataity drugo nazbyt przylaz do Paw-
 ny przez gory Shali ty wdziaraie se
 na One z Uretha trudnosaz przez siex-
 ci przylhre Lante, y tal ci asne, ze led-
 wo ieden den moze przejsci, a tal den
 za deniem Iachali'my do Samey Paw-
 ny dure gudiny drug, gdzie nam Star-
 szyna Samey sa naznaczy to gospody
 w belyku to iest goscinny dom
 przed lhraym Iachali'my gmin

Wrethi dziewek, meirastymy ⁱⁿ ~~in~~
 kancuizyck. wrog maniera, w ledny
 — Lole dosi' obszyronym jowrawszych
 sz fargce, lity taniec trwa tak do
 zachodu słońca. Wres'ta jest Wrethia
 w pódzienia jizhnyj między gorami;
 dla czego nie tak Wrethie są gorze, a
 nowy do Spania wygodne chłodne
 — Gony są Wszystkie dachowaty, juty;
 te, a miedzy ludynkami i Wrethosy;
 Trwonai i miasteczkiem nie jedyń
 ludzie są dostatni, lity są Wszystkie
 handlowy Wrethem, a niekiedy nagnie
 obdo Wsi maiz obszyrony Wreth
 Ogrodow, kancuizyck taniec sz
 hradezy to nam Wszystkie arili
 tatem

308

Głębokość La nasze przemyśle. W kon-
 paney był z mądrym Pan Jones Con-
 sul przesyła Angielski, a zyd Wł-
 ski z Angorny Lujer Lmactny, k-
 rogo to w Salonicu Wszyscy Lujer
 Franuży a Angielscy obserwują,
 a rest samą rzeźbę godny obserwować,
 zydzi to dobry a w Limpaney
 wessy a Uessy, Naży wady La-
 fact Wiloroial. Nocowaliśmy
 tam w Lawonie dobrze wygodnie dla
 ochłodzenia aeryi, a z ułoy nie.
 $\frac{28}{17}$ W pośrodku wstawy rano
 równo zewschodem Słońca, wyjecha-
 liśmy z Lawny do tej Wody, grackali-
 my przez przykrętsze i szersze gory

y Skaty cieszmy szemi y luyt szemi
 Lecz kami, za przewodnictwem ledne
 Lapa Lachy szego, przebrał my
 lednali do tej Wody Anna Zgony
 listy Wynika, y firmuje z Lehe
 Dure Skaty z których ledna jest
 Dauna, y codziennie padaniem nache-
 he Wody accrescit, a druga jest mi-
 barco Dauna, gdy z Turcy nie urosz
 Złota Skata y to z Wody pusili
 Drugi Strumień przepawczy na
 dotek, y odwrócił na insze miejsce
 atresy tyła y tyczy z pierwsz Szka-
 ty chęci Experiri, jeżeli natym micy,
 Su u firmuje Skaty, lecz sama co
 perionna wiarata że jest w samy
 ricty

219
309

Prawdę tak jak Grecy porażają, gdyż
 nie pływają. Tała obok ma wzięta
 tam zęby na doś. Zgry woda spada
 z rozlewając w góry, ale nawet
 z dole ten wstrząs woda zmusza
 strumieniem ciecze obwiesza
 mien, nawet gdzieś holić na drzewa
 spada z gąłtzie oblewa, te gąłtzie
 z liwie na nich wiszą na drzewach
 zamieniste, wtaśnie jakby były cukrem
 wstrząs oblane. Zgry ciecze stru-
 mieniem, z Inac' że było drzewo przed
 tym jako Nam ten Łop przewodnik nati-
 czył się relacji, z podłotki kserienien
 Wynikał ten krumen, gdyż zwi-
 dkić wszystkie kserienienia kłędz

W Łanien obwiesy y Łatow one pisał.
 Woda tam gdzie Wymyka jest Łatowa
 y pływają wody do picia ma gęstość
 re' wody gorzkiej, y Łatow i'abio
 pływają mineralny, lecz Łatow
 po kłószowaniu pierwszemu wypla-
 nu nie mogącie i'ę pic, Łatow nie kłósz-
 tuzę wyjść ledno y drugę Łatow
 duszkiem y mnie do picia pstryknie,
 Wyjść tedy ledno Łatow i'abio
 ledno mnie Łatow nie pływają, wyj-
 tem na j'ohym dnie y nie pływają
 nie Łatow, Owszem mogły i'ę
 y pływają, y Łatow po niej że
 ma w sobie wirtutem Sanatiram
 Akrey wiele dosiada Łatow, y d'ni
 nyk

251.

310

yd wanny chowby jiny pieszky
 dni tej wody uwolniony z najbar-
 dziey a terciany y dwantany, cze-
 widzielis'my dokumenta, y znaki,
 gdyz kholmurek sie tam uwolni od
 iakiey chowby na znak tego Zasta-
 wisc tam wyzpetek iaki z pismem z
 redwaku z materij et idgenus, ob-
 urzawszy im galcz na drewnie
 y wielka jest moc tych tam wyzpet-
 kow, Zaraz przy tej wodzie y talu-
 dy's Cerkwia murellka murwana
 Lutycki z woskow Lio raz Lawta
 krey teraz jedna tylko Sciana mur-
 wana przy gorze Zostala, y de cotten
 rudera tylko extant, na myscie
 Las'tey Zruinowanej Cerkwia.

52
 016
 Wtępnik Grey nad Samą Wodą Drugą Cer-
 kiewką sine arte bez murowania tyłko
 z kamienią i dęszki, a gaty ziemi nabity
 w której raz wrzucił na Suroch Bzo-
 szkow celebny Lichydz, a inne pty-
 Lwoite nabżenstwo in larden tyłko
 Suroch Bzoch, a bywa tam Wielki
 Ludy Lichydz. Pod Samym Strumie-
 niem tej Wody gdzie Wymila, wtępnik
 Grey własnica i adżaweczko obsta-
 wiwszy kamieniami, a zatamował był
 mead tej Wody, lecz poprostem wyp-
 znęto i już pty tej adżaweczki a
 wtępnik i mead wotny. W adż-
 wiecie tej jest łwana a gorąca woda
 o tej zaś słynie dney Bzochow-
 dzina. In refigno fa delineacia
 leguey informabit sub numeris se-
 quentibus



255
312

A ciekłe formuie wszędzie szat, odte
 gożas miejsca, gdzie woda wypłynie
 z pod ziemi, y otworzy ta sobie mead
 za kę. Wznieję pokynasiz. Stodha
 bydz Woda, y im daley tym stodsza
 y wdziz miejsca do picia stacisz
 nie w sobie mimaiz, ni kwasności,
 ni gorzkości, ni mineralne zapachu.
 O szata Wretha Kewtha y Wysola
 ktry z siebie ta Woda ukszynita, y im
 daley, tym ukszysiz iak szym, wlewa-
 rzisz po Ony, y przez operaing st-
 neizna obracaiz sz w szat, a gdzie
 ciecie, po szale, tam wlasnie iak by.
 Wapnoty to wzstworzone co sensum
 szysiz y stacisz szat.
 7. Extremitaskey szaty, ukrasiz ufor-
 muwata wlasnie iak pasziz zoda iak

36.
 Otwarta, gdzie jest dość miejsca prz-
 nego, tak dalece że dillia ludzka może
 tam siedzieć w spai, y jest co się bez
 chodzenia na stronę, gdy do tam wy-
 szynasz y pada też sama Woda, ale
 wodha y wódzeczina, y sadzi y woliat
 przez operaciy Stencina

8 Meat wody Chry Turcy używili
 chęć experiri w skutem iey iezeli
 y obraca w skat, uieże matym str-
 mikiem Wodzie wydryżynym, który
 w skat y obróci, y Wtanie iakby
 w skale yf ten dotele dla meatu wy-
 ciaty.

9 Mała druga Nowa lina z gory
 z wody używili, rozlewaig się
 z obney

58
 1724
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698
 699
 700
 701
 702
 703
 704
 705
 706
 707
 708
 709
 710
 711
 712
 713
 714
 715
 716
 717
 718
 719
 720
 721
 722
 723
 724
 725
 726
 727
 728
 729
 730
 731
 732
 733
 734
 735
 736
 737
 738
 739
 740
 741
 742
 743
 744
 745
 746
 747
 748
 749
 750
 751
 752
 753
 754
 755
 756
 757
 758
 759
 760
 761
 762
 763
 764
 765
 766
 767
 768
 769
 770
 771
 772
 773
 774
 775
 776
 777
 778
 779
 780
 781
 782
 783
 784
 785
 786
 787
 788
 789
 790
 791
 792
 793
 794
 795
 796
 797
 798
 799
 800
 801
 802
 803
 804
 805
 806
 807
 808
 809
 810
 811
 812
 813
 814
 815
 816
 817
 818
 819
 820
 821
 822
 823
 824
 825
 826
 827
 828
 829
 830
 831
 832
 833
 834
 835
 836
 837
 838
 839
 840
 841
 842
 843
 844
 845
 846
 847
 848
 849
 850
 851
 852
 853
 854
 855
 856
 857
 858
 859
 860
 861
 862
 863
 864
 865
 866
 867
 868
 869
 870
 871
 872
 873
 874
 875
 876
 877
 878
 879
 880
 881
 882
 883
 884
 885
 886
 887
 888
 889
 890
 891
 892
 893
 894
 895
 896
 897
 898
 899
 900
 901
 902
 903
 904
 905
 906
 907
 908
 909
 910
 911
 912
 913
 914
 915
 916
 917
 918
 919
 920
 921
 922
 923
 924
 925
 926
 927
 928
 929
 930
 931
 932
 933
 934
 935
 936
 937
 938
 939
 940
 941
 942
 943
 944
 945
 946
 947
 948
 949
 950
 951
 952
 953
 954
 955
 956
 957
 958
 959
 960
 961
 962
 963
 964
 965
 966
 967
 968
 969
 970
 971
 972
 973
 974
 975
 976
 977
 978
 979
 980
 981
 982
 983
 984
 985
 986
 987
 988
 989
 990
 991
 992
 993
 994
 995
 996
 997
 998
 999
 1000
 1001
 1002
 1003
 1004
 1005
 1006
 1007
 1008
 1009
 1010
 1011
 1012
 1013
 1014
 1015
 1016
 1017
 1018
 1019
 1020
 1021
 1022
 1023
 1024
 1025
 1026
 1027
 1028
 1029
 1030
 1031
 1032
 1033
 1034
 1035
 1036
 1037
 1038
 1039
 1040
 1041
 1042
 1043
 1044
 1045
 1046
 1047
 1048
 1049
 1050
 1051
 1052
 1053
 1054
 1055
 1056
 1057
 1058
 1059
 1060
 1061
 1062
 1063
 1064
 1065
 1066
 1067
 1068
 1069
 1070
 1071
 1072
 1073
 1074
 1075
 1076
 1077
 1078
 1079
 1080
 1081
 1082
 1083
 1084
 1085
 1086
 1087
 1088
 1089
 1090
 1091
 1092
 1093
 1094
 1095
 1096
 1097
 1098
 1099
 1100
 1101
 1102
 1103
 1104
 1105
 1106
 1107
 1108
 1109
 1110
 1111
 1112
 1113
 1114
 1115
 1116
 1117
 1118
 1119
 1120
 1121
 1122
 1123
 1124
 1125
 1126
 1127
 1128
 1129
 1130
 1131
 1132
 1133
 1134
 1135
 1136
 1137
 1138
 1139
 1140
 1141
 1142
 1143
 1144
 1145
 1146
 1147
 1148
 1149
 1150
 1151
 1152
 1153
 1154
 1155
 1156
 1157
 1158
 1159
 1160
 1161
 1162
 1163
 1164
 1165
 1166
 1167
 1168
 1169
 1170
 1171
 1172
 1173
 1174
 1175
 1176
 1177
 1178
 1179
 1180
 1181
 1182
 1183
 1184
 1185
 1186
 1187
 1188
 1189
 1190
 1191
 1192
 1193
 1194
 1195
 1196
 1197
 1198
 1199
 1200
 1201
 1202
 1203
 1204
 1205
 1206
 1207
 1208
 1209
 1210
 1211
 1212
 1213
 1214
 1215
 1216
 1217
 1218
 1219
 1220
 1221
 1222
 1223
 1224
 1225
 1226
 1227
 1228
 1229
 1230
 1231
 1232
 1233
 1234
 1235
 1236
 1237
 1238
 1239
 1240
 1241
 1242
 1243
 1244
 1245
 1246
 1247
 1248
 1249
 1250
 1251
 1252
 1253
 1254
 1255
 1256
 1257
 1258
 1259
 1260
 1261
 1262
 1263
 1264
 1265
 1266
 1267
 1268
 1269
 1270
 1271
 1272
 1273
 1274
 1275
 1276
 1277
 1278
 1279
 1280
 1281
 1282
 1283
 1284
 1285
 1286
 1287
 1288
 1289
 1290
 1291
 1292
 1293
 1294
 1295
 1296
 1297
 1298
 1299
 1300
 1301
 1302
 1303
 1304
 1305
 1306
 1307
 1308
 1309
 1310
 1311
 1312
 1313
 1314
 1315
 1316
 1317
 1318
 1319
 1320
 1321
 1322
 1323
 1324
 1325
 1326
 1327
 1328
 1329
 1330
 1331
 1332
 1333
 1334
 1335
 1336
 1337
 1338
 1339
 1340
 1341
 1342
 1343
 1344
 1345
 1346
 1347
 1348
 1349
 1350
 1351
 1352
 1353
 1354
 1355
 1356
 1357
 1358
 1359
 1360
 1361
 1362
 1363
 1364
 1365
 1366
 1367
 1368
 1369
 1370
 1371
 1372
 1373
 1374
 1375
 1376
 1377
 1378
 1379
 1380
 1381
 1382
 1383
 1384
 1385
 1386
 1387
 1388
 1389
 1390
 1391
 1392
 1393
 1394
 1395
 1396
 1397
 1398
 1399
 1400
 1401
 1402
 1403
 1404
 1405
 1406
 1407
 1408
 1409
 1410
 1411
 1412
 1413
 1414
 1415
 1416
 1417
 1418
 1419
 1420
 1421
 1422
 1423
 1424
 1425
 1426
 1427
 1428
 1429
 1430
 1431
 1432
 1433
 1434
 1435
 1436
 1437
 1438
 1439
 1440
 1441
 1442
 1443
 1444
 1445
 1446
 1447
 1448
 1449
 1450
 1451
 1452
 1453
 1454
 1455
 1456
 1457
 1458
 1459
 1460
 1461
 1462
 1463
 1464
 1465
 1466
 1467
 1468
 1469
 1470
 1471
 1472
 1473
 1474
 1475
 1476
 1477
 1478
 1479
 1480
 1481
 1482
 1483
 1484
 1485
 1486
 1487
 1488
 1489
 1490
 1491
 1492
 1493
 1494
 1495
 1496
 1497
 14

259
 w hamien' sy obrucił. Szpakajw³¹⁴
 szysy Las ad Sahetatem tego dżiwars²
 sha, y udelektowawszy się tak ciekawym
 diwertyssemanem, powróciłszy
 na noc do Rawny, gdzieśmy wygodnie
 spali.

29 We Włocławku wysiadawszy z Raw-
 ny do Ławicy, staliśmy o ósmej go-
 dzinie u rędnej Wody, tuz przy drodze
 między drzewami w ciemni wodzie sta-
 nym, natrafiliśmy na zimny, z góry fontany
 z rębny ciekący, chłodny wodzie kłose
 y zimnawsi przy ujęciu u rębnych
 słonecznych ukrywał nas przyob-
 rę, żeśmy godziny tylko dręgi y to nie
 zapędno uiażdżawszy zastanowiliśmy
 tam, y paraliśmy obradę gotować, uk-
 ryżaliśmy smaczno przy trunku

Minnym dobrym w tej Wodzie ochł-
 dzonym, yd chłodzi z tej Wody miesz-
 nym, który jeliśmy w łasnie iakby z
 Łodu wyjęty. Po Obiedzie zjaliśmy
 w cieniu pod drzewami w Złotybach
 krajem bityjskim i patach rzymskim
 aż do czwartej godziny, Wstawszy
 zaś iachaliśmy do Łatauty, do ko-
 rey nas prowadził Łop, drogą bli-
 zką ale przykryjącą słońce. Stałszy
 wiasny śpieszły, gdyż z gór wyso-
 kich y stałszy w łasnie iakby s-
 ony w miedzi iachali; pni si. Łas-
 nie duży i cieniu jest szło zliż-
 ię i radu, okryty na koniach nie
 młodych i łowionych radze nie trud-
 Leix

261.
315

Leix moi Poluy dobrze do ta kowu idny
 przykryciem: Latur te Labry nhy
 przybyli: Przyachawszy do Latury
 ni nowe nie wyszedłszy, tylko że od
 kilku dni, Lada w miesie Saloniku
 na powietrze nie zachorował ani umarł.
 30 We środę przed Wroctorem pow.
 19 rwał Pan Wm. sztein Lipiec br.
 getrli z Saloniku, ekspediewawszy
 syna Karze Pana Hevenona syna
 sula teratmayskiego Angielskiego do Smur-
 ry, który donosił, że przez 8 dni
 w Saloniku Lada nie umarł ani za-
 chorował na powietrze, dla czego
 Pan Hevenon z familiją swoją
 P^{an} Dorodzet Lipiec miedy Fran-
 cuzki, a także i powneiny Wm. sztein

316

Wzajemnie się mogli z miasta Wro-
 cy przez mury wysłuch, i przez
 Warze przebrać. Przywózł mi
 tenże Jan Weinstejn, list p. Lau-
 ne' pisany od jednej Helmy Kuma-
 cza me' Jakuba Zyda, w którym mi
 powtórnie prosi, abym go z wykie-
 nią wykupił, lecz w te Kelmow-
 skie jego alicia niechce się wdać.

31
20 We Ożwarok w Wresterbyli
 u nas żydzi Ligorneyscy i potęg-
 nali nas, chcąc i u trawo ~~zabici~~
 dmem wyjechać z byd ze wszystkich
 do Saleniku.

September wedlug N. Lat.

1
21 W piątek przedednem ~~poranku~~
 regły

Linie mure' wszystkie uciekły z Sta-
 da z Ławtata, Łbhe w górze pod kł.
 murey we Wrota, co usty skawsz
 Woznica wstał, z otwożył
 Ale Stadnika nastraszyl, który
 wszędzie porozszytał chładow
 kowich kłóba'onych, Ingermo-
 wawszyl tedy że tam mał res-
 paszy, karatał tu ich biewac' do
 wygrodu on.

21 W Sobotę wyjechał rano Pan Steven
 Lin Consul rannemyszy Angielski z
 swą familią z Towarzystwem Swam
 in Commercy, Georgim Wingersteynem,
 także Francuzim młodym Dupice Dope-
 zet, do Saloniku ze wszystkimi to-
 warzystwami

263

317

Los traw i wstąpił z Panem Inesen Ginde,
 tem pociągłszy Angielskim tu samych w
 Łatawie, zwłazł za liedy tenże Pan Ines
 na podagrze zachował. A tak uix Łata-
 cta mego nie widzieć ujęcy z Słyszcie
 ochot, piaty, k, tuncow, Liewania, groy,
 drzydanu Vivat Francuzick, co wszyst-
 do woddien prawie stychiwali z widywar-
 li, tak dalece że chłopy butey szły. Oby-
 watelow Łataciy szła naukę wszy się
 od Francuzow wykrzyknij tenż jonnick
 qu'il vive. Pozignali nas nad Wie-
 cior ci Panowie wszy się, Adisay rano,
 Wozami Wolowami wszy się Wyjechał.
 La Las informowawszy z Pana Inesa,
 że chce Procy radę zhyd Wyjechał i Hesam
 zhy Sobie w Limzaniej postać poprostu z
 nu z

718
 Santa do Alomiku do Muty & do Lu-
 cian Almet Agi; proszę o inszego
 podf. pomeiwar gos podarż mny nie Lat
 com tam Stad u mego mat nie pierz
 dwa wthi ani od miasta, ani z Harbu
 Padyżynshe nie cdebrawsz, pisad do
 onnie na dyuz Pry proszę aby m się
 o insza gos podf. Starad.

3 W niedziele nie maly & ad notandum

4 W poniedzia tek rano przede dnem w. d.
 24 szę iędzitem w polu na Lunpatur, zna-
 leżliomy tedy Stadu onych, lecz uleciały
 nam w Winne ogrody, gdzie nie im me-
 mogliomy użyci, of straciwszy nadzieję
 wstawn, przysiadaliomy do Krynicy
 nad którą jest Perluwka Murwana
 desolata Surzty męzkennicy Laras-
 ceuy

Parasceay, gdzie w samym Ostarze ³¹⁸
 jest Anymia, do której w chorobach kurw
 wziętych nie tylko Przeciwnie, ale i Tur.
 cy recurrunt. Także dzisiaj podczas
 nocy tam Naszaj przyszedł niechota z La.
 tawiz Dure nieurasz jedna Para adnugu
 mada z dziećmi na febschory,
 y przyniosły z sobą dwie litry Zaja.
 kowszj postawily na Ostarze, przynie
 sły Turcy iakajmy tam z ~~z~~ taligo.
 rniem, y kadłuba, które na wagle w
 sznurze wzięwszy kadłub Ostarz
 y cały Cerbient, y postawily gotym
 na Ostarze, a Wody z Anymii wzięw-
 szy opka obmyły dziećmi gdzie y
 który by one na dzień w tamtej Cerbiew-
 ce, a same dugo zagnaję się z La-
 niaż się do Ziemi przed Okrasem Turcy

81
 Parascowy, który żadnego niemaskinego.
 braciema, tylko Znak, że kiedyś obraz
 był, go tylko Las' postanowił wstawić
 do tej Krynicy, przemiędz Turcchi, per
 czli aszraf. My Las' go rannym
 wstawił, przesławszy się w cieniu
 o południu Ziedziomy brach, cośmy mie-
 li, a pod Las' iedzenia nad Ziedzieden
 Pox Zatajmy, że posiedział z nami
 Zedziogdiny, który czynił nam ocla-
 ciz, że ieden Mulla Turcchi w Salo-
 nilu długi choruży, przycieżdł tu do
 tej wody, która między Zmy i Zbuz o Z-
 dnirad Zuredne, a w rekonpensę
 go dałby Zatacianom pozwolenie na
 piśmne, aby bez żadnej daty restaw-
 rowali te Cerkwie, co oni nater-
 Chas.

269
319

Glas Lameichali; a tymczasem sam ten
 Muthabodac Lutzowany wiachał, y
 mi' p'lyszd ad Effectum to pozwolenie.
 To tu jest na r'nych m'yscach st'ł
 L'atmiku talich Wod, które Grey na-
 L'yzwaił. Agiat'm to jest, k'rzysz woda,
 y gdzie ona jest, wszędzie ma'y albo
 k'rzyszki poru'niwane, albo k'rzyszki r'nd-
 ra y m'ysca gdzie k'rzyszki, w
 r'nd r'ndnak y w d'zien tych k'rzyszki
 k'rzyszki L'umemani. Te nat'ywaił sygna-
 dy ad prawu'y p'ly frequency m'edma-
 ley aud'ney L'urzyg. Atak in defe-
 ctu Med'low, recurrunt aud'ne ch'ry
 do tej k' Wod, gdzie i'ek k' reu'va-
 lesut, na znak tego L'ostawu'e tam
 L'emat'ch L'uenha L'urzygany y p'ly
 urzygany do tej k'ryny

70.
 416
 In We Wroclaw po południu powiadom
 Jan z Salomona, y otrzymam, że
 Loganin Mutha, niechciał z powiżt.
 Tu dawac mi gospody, chyba pódta domu.
 Dicia, Zebym La niz Sam placid, y zebym
 nagrodzić gospodarzowi memu Latę
 gospody w której siedmnaście mieżcy
 Stala. Lecz w tym informowałeś się
 od Antuka Ahmet Agi y z Germanu
 Padyşynskiel resimint y przywoław.
 By gospodarca me Goskara domu aby
 mi niebudo przez lalkadziezigt dni
 tam w przeszły gospodzie Stai, nim
 imię upatry. Tenre Jan z powiad
 dał, że Zbigniew Franciszek uhmig
 manował ydź synem redne Genenta
 y Gubernatora y Stuga iego, La pusci
 tuż

320

Samisubing w nichszy kweziemi
 w Nowy d. ~~2~~ ¹ ~~Homesta~~ ^{du} ~~Belgradu~~
 preheranger, piekora, a kiedy u chł.
 sam pytali o drogę do Wiednia, a
 chł. pytali ich iezeli są niekui
 i widdzi z Panem Freiem Augiem
 Angielskim który tam był z Lonia
 Lura, da powietria, a dworci Lura z
 Lura, a weszli do nich prosto, Pan
 Frey zaś do chł. sam dowiedziawszy
 się o tym postąpił do niemi do pogoni
 i kiedy ich dogoniono i prosto prowadzono
 do mego, postąpił ich do Saloniku
 do ~~2~~ ¹ ~~Onesta~~ ^{du} ~~Belgradu~~ na drodze ucie-
 ki sami przyskili do Saloniku, thęga
 tedy poszedł do Turku, i przyskili
 Logan'ku wiarę a bantney Superskuy

17
 088
 a Pan Generałowi Synowi szedł do
 Lijwa Francuzkie. Poprzedził
 go o instancję do Pana Onesta ab
 go tak me traktował, y tak czepłun
 wzięciem nie trapił, obiecując mu
 uwrnie. Tędy. O Złoty Kuma
 cze moim referował. Lant, że uder
 go przed. Nulła bito w rękę Lianni
 iaku traktament codziennie dawał. Jm
 wykłamał, więcej odzwad, że
 chiełby. By burmanem, lecz Nulła
 odzwadzał mu, że miał na to, przed
 tym dość czasu, a me teraz uder, jest
 z todzie, swoje przeliczany, y karat
 go więcej bił, za prowadzone go uder
 potęgi bicia do dworu Pałacyńskiego,
 że tam zostawał do deliberacji
 o do ostatku.

273

y do Ostatney rezolucyi, iże tego ma-
 ry przyjeżdż do Wiany Lwowej, iże do
 nię odtrząci, y z miasta wyprowadzi,
 Wszakże tedy wżamnież tego nie jedy-
 nym y wyprowadzi, to jest uwerucony kul-
 tury Lwowskiej y Kälherz. O Po-
 wreku że całe ustało w Saleniku
 powadał Lant, ale feby malony
 na to miejscu successerunt, Chre-
 tam bardzo Lapsy, y dla tego Dydas-
 hat bogu w swoim domu siedzieć,
 z Monastem Lwowskim Anastazyi,
 przyjechałszy do miasta wlaź tam
 w drugi Pausz Monaster, y tam Kos-
 taie.

26 We Rodznie niebył adnotandum

27 We Qwartek talre nie non Accurrebat

274

8
28 Wziątek wyprawden Karla mi-
len do Saloniku z Rudyn dla zapro-
wadzenia tam melitrych i kochan-
cia dla obstarowania gospody czy to tepe
samey wlewoy zostawiam czy lin-
zey, sam zaś wy kienatem się chęć
iako za Porzsha pomog tamże do Sa-
loniku Wyjechać.

29 W Sobotę w dzień Ścięcia Święto-
gana Trziciela wystuchawszy nabo-
żenstwa w Berku i se wyjechałszy
z Łatauty Pan Consul dla podagry
borywotami w Woźie a ja po nim
w kilka godzin Wierżchami, a przetyk-
szy do Czyfliku to jest folwaru
Monastera Świętej Anastazii za-
nowałszy my

322

Zanocewaliśmy tam, Ludy postawili
do Monasteru prosić aby to Kapitan
iedu przyjechał, a wprawdzie Nam Ludy
okazyne Nabozhenstwo dżiśraj guntro
w Orlow, zaka to jest w Orlu, Słobu,
Jakoś nad Wrester poprostudni, przy-
jechałszy ieden Kapitan, odprawił
nam dżiśraj mie dżiśraj.

10 W Niedzielę po intronie w postu
30 bie Porey ziedliśmy extraordinary
nie o dżiśraj guntro obiad, dla
wypazdu żeli przed Zamknieniem
Prac do miasta mogliśmy pojechać
szęć, iakoż wyjechałszy z Orlu, Słobu
przybyliśmy do miasta przed Lach-
dem Słobu, a stanęli w pierwszym
gozpodzie, Ludy z malikonteca gozpodar.

76.

21. W poniedziałek byłem u mnie z Włochami
 z Franciszkiem P. P. Taberą z podjętą
 talerzami i dwoma Florensy z Liver-
 my, nad wieczór zaś po tych Włochach
 tak chodząc do Pensula Stare
 Angielskiej Jonesa, do którego idąc
 po drodze na Ulicę z Kupcami
 moim i naszym z Wielkim Tutaj
 Lanem Malatium, który mi powiedział
 że wczoraj przysięgali Kupcy z
 Samobitą, którzy twierdzą że iście
 pełny mioty moshu z Portu nie jest
 utworzony z traktat moshu
 my, dla trudnych pretensyj z mo-
 zolizacji, które są bardzo zadane
 i tak te doniesienia będą czas będą
 nas informować.

September

September według Starożytności

²⁷
823
¹²/₁ We Włochach w południu przyjechał
pierwszy z Włoch Diakona z Szwaj-
carni diacyjantami. Po przyjeździe
w domy Salomonów i Lactanów
władza ich tuż nadto. Książę
Superior Schmitt, ystegoż prawni-
kamentu przybył Jan Stevanow
terakmiejczy Gensul Angielski
z Winstem Angielskim
z Synem swoim młodszy, Książę
Superior Lammunhowe i migate-
ty drukowane w przyłku Francuz-
kim, ale już dawno de Februaru
y Martho, ymarcho rest curio-
w nich, tylko o Smierci Papieża
Innocente.

78.

13 We środę byłem u mnie i z
 Wzity Franciszek Pan Izrael,
 Jakaś po jutro dni o trzech godzinach
 me chcieliśmy wzajemnie oddawać
 Wzity tym były mi one skyniki
 14 We Czwartek $\frac{15}{4}$ W piątek $\frac{16}{5}$
 3 W Sobotę $\frac{17}{6}$ W niedzielę $\frac{18}{7}$ W po-
 niedziatek nie było ad Notandum
 19 We Worek byłem u P^a Jones a Con-
 sul przeszedł Angielskie z Anglii na
 Conversacji zabawiłom się ze dwiema godzinami
 20 We Środę byłem u mnie o Lindy Pan
 Consul Jones, podczas którego bytowa-
 nadzedł Lord Superior, który mi obre-
 cał komunikować gazetę in Supple-
 mentum przeszłych, kilka dni temu
 komunikowanych mi, co któryś
 Inter cetera

Inter cetera uisitatae de Car. Ioseph²⁷⁹
noua funduab Academię, hęc plan³²⁴
ten tu iest. Article premier

L'Academie sera composee de 12. membres,
d'un Secretaire et Bibliothecaire, de
4 interpretes, et de 12. Eleues.

II. Les sciences qu'on traitera dans l'Academie, seront distribuees en trois Classes, dont la premiere s'appliquera a toutes les parties de Mathematiques, la seconde a la Physique, et la troisieme aux belles-lettres.

III. Chacun etendra ses recherches sur les sciences connues, et tacherá de perfectionner, et d'augmenter celle, a laquelle il s'est adonne en particulier.

Tous les membres examineront, les decouvertes qui pourront leur etre proposees, tant par ordre de l'Empereur, qu'a la sollicitation de quelque Savant, et ils declareront

80
 sincèrement, si elles sont nouvelles, utiles, et véritablement telles, qu'on les veut faire passer. Ils tireront des Extraits des livres publiés en Russie, et dans les pays étrangers, qu'ils jugeront avantageux aux sciences, et belles lettres. Et ils les remettront entre les mains du Secrétaire, avec les observations, qu'ils auront faites sur chaque matière.

IV. Et afin que chacun puisse profiter des lumières et des remarques de ses Collèges, et vérifier en présence de l'Académie, ~~les~~ ~~les~~ expériences qu'il a faites en particulier, tous les membres seront obligés de s'assembler une fois par semaine en particulier, et trois fois par an en public.

V. Comme par cet établissement l'Empereur n'a pas seulement en vue de favoriser

1281
12325

De favoriser l'Academie des Sciences,
mais aussi de procurer une fondation uti-
le à la Nation, L'Académie veut que chaque Aca-
demicien ecrive un Systeme de la Scien-
ce, dont il fait profession, et donne une
leçon publique par jour. Il leur sera
permis de donner aussi des leçons par-
ticulieres à leur profit.

VI. Pour remplir à l'avenir les places,
qui viendront à vaquer, chaque Membre
aura sous sa direction un Elève, qui aura
déjà une bonne teinture des Sciences, et
qui sera pourvu d'une pension suffisan-
te, pour sa subsistance, et s'il fait quel-
que progrès dans la science, à la quelle
il s'est appliqué, il succedera à celui qui
l'aura instruit.

VII. En reconnaissance de cette faveur
les Elèves seront obligés, d'enseigner
les



les premiers elements à la jeunesse, et
de la former d'une maniere, qu'elle pu
se avec le tems mettre en usage, les
leçons des Academiciens,

VIII. Ce Corps ne dependra que de l'Em
pereur, qu'il a pris sous sa protection
particuliere, et ceux qui le composent
ne pourront sans le consentement du Pre
sident, être citez, devant aucun autre
Tribunal de justice, que celui de l'Aca
demie.

IX. La Bibliothèque, la chambre des ma
chines, le Cabinet d'Anatomie, et des me
dailles, seront à leur disposition, et on leur
fournira d'argent nécessaire pour
les experiences, qu'ils seront obligez
de faire, tant particulieres que publi
ques.

X.

326

X. Chaque membre touchera ses appointemens une année d'avance du fonds de l'Académie: ils auront maison & bois francs, et ceux qui viendront de dehors seront remboursés des frais de leur voyage.

XI. On ne pourra faire aucune loy dans l'Académie, sans le consentement de tout le corps.

A. St Petersbourg le 10 Fevrier 1724.

Signé PIERRE

21. We Özwarted miaten u shebie na
Obiedie Proksingeta Patriarchi Seru
Zalemshie, y Didaskata, z Atremi Liba-
witemna do Linder d resor do 4 gubiny
w poludnie. Didaskat pourade mi-
le Antinunizji rebaue pster Lupens
z Sambutu pcyie xdrui gcyen, rehsly

84
 1128
 Jeśli młody Sack Pershi miał przyni-
 ęć Wiary Chrześcijańskiej, o którym pisał
 to w Salmie z Turcy węgla sz-
 li; czemu nie dać wiary, ty kto zię
 aby było tak State

22 W Dytek nie należy ad Notandum
 11

23 W Sobotę dzisieją wyszło 30 dny ki-
 12
 nowym pieniędżom

24 W Niedziele ad dnia dzisiejszego
 W 13 kzebaby Łachy odhierać faim na 30 dny
 leż i jeszcze 3a przeszło podpora miesiąc
 ce nie uypłacono mi w Liumrubu.
 Gospodarz mój wty prowadzić mi był
 dwóch ostatnich ludzi od Nudy
 od W. kilku tutejszych Lwów imie-
 niem ich pretendowali aby mi się z tej
 gdzie teraz być powinien być de
 Drugi

Do drugiej gospody cale nie wygadney. 327
odprawien ich tedy z tym res ponsem,
aby Muta y Weskilure miało mne
psow do tego domu, i ktry mi jesta:
Luzj wymwadzi.

25 W poniedzialek na S. L. 1724
14 wysluchawszy Luzj Kayne nabozn-
stwa, i z dżitem do Muty tak Lwi:
Lita, i ako z pytaig, iż iekeli za ura-
domosia y roshataniem iego ptycy:
tak Weskilure ludki y Surich, aby
z gospody wystyp do drugiej
dosć niewczesney y nieporzesney
prociwiosd iż ktry mi odpowiedziat
ze iako Ljw o tym nie wie, y nieka-
za b mi z oney ustpowac. O dia-
chawse i Muty tytem z W. L. 1724
Ludak Ahmet Ag. Ljw, tu rices

86.

Paszgerit. Ten tedy oznaymiamnie,
ze Dewter Pereira zinsuły Chio od
szuchano do Stambulu dla reasum-
kcyj Hanstwa, poniewaz całe Pan-
stwo Krymskie, niechce wiecej su-
ferre Ladet Pereira Hana.

Giedym powrocil do gos wody, przę-
szli do mnie od Mule Pisarz, Chio-
hadar Le' y Wekilow, ktorzy mi oz-
naymili, ze na Skarze gos wodaści
mego Zestani tu są dla rewizy-
tey ruiiny o calkej on Mule donow-
sed iakobym ja miał ja uctynic
w domu Le, tedy tedy Szatali go z
Spodarkowi, aby im te ruiiny pokazal,
nie miał onic Zgoda do pokazania
owszem ja przeciwnym sposobem
pokazalem

287

Pokazatem mi separację litrzymu mi-
 nist. prosid mi tedy goz podark, abym
 instancie mojej wniozł. Za nim te-
 by go nie bit, a potym sie w Weitzer
 przedmna exkurrowad, ze scholy go
 nad mien na mowic. Wehilerz, ze-
 by nie shart. Wtedy niono z nim kon-
 trakt za goz podark, za litrzym maig mu
 z miasta placic go 4 talary na mie-
 sice, q uiz mu za przestę wte dano
 ad rationem 30 th, a 18 mag dac.
 26 We Wroch rano joracha z Shi-
 chad z Janem q z Iwanem Woz-
 nicz na Lempatur, za Las wko-
 tem Leharstow, Salonnik reden w-
 dem ze Lurwa, ktry przestę w Stary
 za Ohta na, u Lancellary sty mego
 Przykierista dya Ladaiego Gene-
 ralne

58
 nawiadł mój Dżisay, który kabir
 brat u gory Smagshicy, y z tamtych
 był w Jeruzalem u grobu Por-
 tucygo, z kąd tu Laszed & bodey, per-
 wrey u gory Aghenshicy, y powia-
 dał, że u nasznie nyczed & do
 Cyca Ahylla Portsingeta Sm-
 nayshe, który tu był, y wiachał
 na insze miejsca, dla zebrania
 na Monaster Sury i a Smukiny, ale
 ona znouu tu pourrać.

27 We Przede tenże Samy Lachon-
 10 nia nyczed & do mnie, y ofiaro-
 wał mi miarę grobu Portucygo,
 y my Surice, które palone były tu na
 ogniem, iaku na grobu Portchischo-
 dzi coroku w Wielkij Loboty.
 Wecora

[illegible]

tamey slym q postroenny w Berli-
ur smartych wstania Panshego
godne rest grob iego burzty Lachyja
Luythayne nalukenstwo, litani
si mwiefuz, q mly szedty przed grob
Borchi pada Lityzem modly sie
q pot me wstaje potly sie na grob
re Borchi me potacie ten Luy-
ty ogien, a barciey iakas dyperna,
turalna duratose, krys Opausz
Turcechi id Pasza ordinaryj pil-
nime, q iak proftu postieki sz-
nay mnie, Lachyja Hamieinik
Latriantzy wszedty do grobu Bor-
luego, zhera te duratose, q plann,
akrasie z wityktem upiakme iak
Luyple dzidyste alw rosa, ta-
craych

291

Tactaiacze na grobie Przelim 830
 a potem walcem w pólne, q nie
 widome Zapali Lampy Zgastki z
 nie przed Ostarciem w Orestliu.
 Gerhar, q dniec lekce w pólne Hym
 ma Patriarstę, Hannie Dnie, a ltr
 Sam Patriarcha, luecy tam jest mdr
 lens, z lekremi Zapalonemi dnieca-
 mi wychudki w grobie Przeliego
 Ologostawice dniecy temni Zapalo-
 nemi dniecani, a ltrch dwa wielkie
 pólne Hyma w pólne, q pólne
 One do brdy q do Włosu, valida-
 lece Ze ten ogien calag dnie z wst-
 sami q brdy ogarnie, q nie Zgast-
 ani redneg. Włosha nie pali, od kbr-
 raga

92
 Wszędy lekkość z Zagadką Tur-
 ce Turcji z kani natumyśle
 Wymaig. Płaca ta zgażasz
 ze Wszędy mi relacjami, które
 które przed tym występem ad not.
 nyj Pielgrimow, a w Samego Pa-
 triarchi Jeruzolimskie w Adona-
 nowa w roku 1723, kiedy tam
 był w interesach moich u Poty
 Othomanskiej, już czas był nosi-
 łam Cesarza Turckiego, a u dw-
 la Niebożczyka Pawła.

$\frac{28}{17}$ We Czwartek $\frac{29}{18}$ W piątek $\frac{30}{19}$

w Sobotę nie było ad notandum

October według Nowolat
 $\frac{1}{20}$ W niedzielę był u Pa Lina
 zinsula

293.
331

Consula pieszte Angielskiego, Liko.
nym Zabawstendij. Le dure g. d. King na
Linnwersaey.

21 We poniedzialek w d. 11. ten. Liko.
nieboszcyh Ksiazka Herman u mar.
w Benderu roku 1709 wyszczetend
dusz: id. ex voto tu. Liko. D. King
Linnwersaey pro regie. d. Herman pieszte
La dusine, Liko. nieboszcy L. Wrethie
m. d. uen. d. Liko. d. puszci. wszysk. Liko. g. re.
chi.

22 We Wroch. Liko. pieszte u. d. i.
d. d. d. Liko. ex. re. l. a. t. i. s. p. i. s. t. y. t. y. t. u.
Liko. d. i. n. s. t. a. n. t. i. n. o. p. o. l. a. p. o. m. a. d. a. t. m. i.
Liko. Moshwa unites armis. Liko. Wroshiem
Liko. m. d. d. i. m. i. a. t. d. i. n. e. s. i. w. Liko. d. e. y.
Wroshie Turchie. Liko. d. e. n. w. a. n. g. Liko. d. e. y.
Emir Wroshie, pieszte u. d. i. p. e. n. d. a. t. u.
Liko. d. e. y.

présente Angélique, l'ayant le même
nomme confirmait. P. C. P.

4. ²³ We Siostry Służby Pracy
przewiedł do mnie. Ziemie okryte
tu wyżej wspomnianą rathie dłu-
warian, a postyżenie dyngusie,
jedne "Cretyna młode" cz. durska i na-
proste, których wpr. rtha w Lyonie
a tamże wyszedł z martwych
nia ten tedy referował mnie z. Oraz
Jmci Podhounika Czernobowuskiego
Podłotka, który z Consilio publico wy-
stąpił przeciw Ukrainie i z-
dł. do z. Carstwejskiej i in. szemi
Colegami z. Suppliku przysięgłym
wstąpił według praw d. r. i. d. o. b. a.
Hetmana, a także w. i. g. do w. i. g. e.
ma

332

Do Wroclawia wszyskie' dobru rego. u.
 chome y letze zabrac, y same na St.
 bry zaprowadzi, Heimana Las nie.
 ma' na Ukrainie, lecz Moskow y z.
 dze po Wszyskie' miastach, ma' y
 nowi Wszyskie' nie tyflu od Siwce.
 i' ale y d' Monasteru podhermas,
 Lahonniem Las gotowe nie nig d' pro.
 vodu y amiche daig, Moskiewskie'
 Wyszko' So' i' wszyskie' w Ukrainie.
 me, in' super y to poradat' ze' Pan
 Jons. w Liowie rob' Galery wore.
 nne na Stach, dla Satmeryski'
 Ziemi' transpordowania dolego' Lachie
 a podobno na O'zarne moze' du' O'la.
 kurwa.
 5 We' Pzawstek na Siwryz, l'bre
 24

96

Dmierzca Anna coożę dąb młody
 Lęz tuteż, szę medyk calęz potonem
 y Linz let, ktre lekarstwa wedzaj
 Le informacy; wy pitemy P. Kila.
 nie rano, lecz pitem calę dzien y
 pitem calę noc nieznosne wlegdę
 ne małe z Wariacia na kōtę
 ktre urzeczy nie myszę brai.
 25 W puzek po catenym gdu bu.
 leniu, wziętem cztęry pōgutę domu.
 we me lekarstwa, dla wykożenienia
 weteraryszę dydenskie lekarstwa,
 po ktrych wziętem Enaking Adwera
 mehoraciz, a kiedym Wzōste pizet.
 hi nauredkē mę Jan Jnes Consul
 pmeszty Angielski, ktry mi inter
 cetera

298
 y u regimencie to gozudy, obreiat
 tedy z wrochly ochoty w tymim Strye,
 lub wrochly meluzhosci pte z caty moy
 hiteysza mierzysliuz rekudenig dok-
 naten od nich, poniewaz ani Sambor,
 ani Francuzki, ani Francuzki, i pte
 ku pte iazda me az podis dzien me-
 uctymil mi Ladne raku Wrochly, uho-
 dzaj zhom iakowey i Mosluz Lis-
 picy, zeh pte to nie naruszaj. Cara
 Ansa pte iazni, uha intercedit my,
 dz. 16 m y Francuz, ale tace
 glupia raku.

8 W medelcyten pierwszy raz w
 27 Lipcy Francuzki na me, powo-
 ciwszy z Lataity, po Nalzenawie
 Las convenerunt mij Francuzki z
 perohma

299

I Powtórna prośba króla o Lareta. P. 334
 Obieście o Lindy, przekształcając się
 nem Gensułem, przesłany Angielstun
 do Syda Lierneyshu. Ezechia Wilkera,
 zala który nas przysięgł co do siebie.

I Wprowadzić mi należy adne,
 28. tandem, tyllis że dourednia ten o prz.
 byciu tu na jednym Olszpie który w dło-
 ra z inożem do jutu kutey, że appu-
 lit, Leskrenia Lona Gidaskala, La-
 stana młode Lureche, ale nie Lona,
 te, który Młody się w Wenecyji w dło-
 mie Lajach do Młoty, a tam przez
 kilka lat Zostawał, aera dla tronu
 celebracji a administracji. Młody
 Superior kutey, Lajcha, a Sumnie
 Dłisay, a powiedzieć mi Lajcha na
 Woyne

Wielki niejoch. In. Janowski
 Cesarzem & Anglii & iedney, a kow-
 gey między Franciij & Hiszpani-
 y, abyś kongress Lamberski nie-
 doszedł. Inter cetera qd powołał
 iakoby Posel nowy Francuzki, na re-
 zideniij do Loty Ordinowany, mają-
 cę Arta swe' zlecone z Anglii
 Rakocym konferenciij o Wojnie pój-
 szey, a idąc mimo Podostu, gdzie ten
 Anglii rezidenie, kazał ~~zająć~~ ^{zająć} ~~zająć~~
 cie, ym wicinity miasta Łastan-
 wic Obrot, do kow' za danie Sobie
 umowione Łanah ierzdu ~~Przenieść~~
 ze, y konferować z Postem na d-
 la godzin, a kow' iakoby miałoby
 40 chorwackich przystanęch Sobie
 od Arta

333
 Od Anta Franuazhe. Ale tym wstę-
 szem relation: medaie Urany, ponie-
 waż ten dykt Ławrze Tę, q Sami
 Franuazi to ma o nim poradzali, że
 ierek nie maże gazet, to on Sam one
 wymyszeł, kumpenue, q wstęwa,
 wstę, dkie, poradzaci że ma o tym
 list do siebie pisane.

29 We Włoch był ten pierwszy udi-
 daski, ułkre wstę, iego
 go krestnieniem, ale nie mógł z
 nim Hugo conferre, ponieważ Ła-
 waż wstę Łamng nad krest pier-
 wcy Matalu krestyn, a po tym od
 krestyn, wyrozumiał, tylko że ma
 Łnowa porozić dykt do Maty, ale
 i daski wstę, wstę, wstę

2
 228
 Zostaje dla niego Kraków, obawiają-
 sy się, by się Turcy nie doiredzieli, że
 z Krakowa przegraczą, a tam w Suckie
 Zostaje. Sabawirski się tam trze-
 ni dał, a tak do szedł, a naire:
 dół Consula przeszedł Angielski.
 11 / 30 We środę karate Karłowina
 febr chorował, arew puszc, a
 w przeszedł febr, a w omi-
 rum, a w usta febr, a w
 jednak wogtina gorzka oman-
 sit, dla lekrej sterwania, a w
 oceniemia, wozelne, a w
 ocenie. Ad Weizer po kin-
 dy, a chodzą do L. Fabra Fran-
 za, dla informowania się, iak ma-
 bie Wino manera, Franu-
 12

October wedtug Staro Lat 336
 124 We Ozwarteck w dzien Prosk
 cy: Swiatskiej Panny daten na
 Swiatskiej Proskcy na Parahis, o jak
 moglen in honorem Matki Proskcy
 Proskchru mieny cy prau ten
 Solennitatem, lewego Swiatskiej Prosk
 cy mieny lebnicy, cy w Ksiggau
 Lorch mieny cy mieny cy.
 Do Swiatskiej Proskcy Zaproszen dohe:
 bre Lopa Staro Lat 336, cy Lorch,
 i tantma Cykur, cy jedne Ksiggau
 Katione Lorchina Cykur i Ksiggau
 z Monastera St. Laurenta Lorch,
 iud Chas Ksiggau Cykur i Ksiggau
 do mne mieny Cykur i Ksiggau
 Lorch i Ksiggau

04
 Synayshu Oueitiry & Lwowsku
 wdzimiec, aby ieszke w mie:
 syu Januaria, prachawstye &
 dla Libania i dmutory na
 monaster Lury Synayshu, teraz
 do jemu powracu, a w dlu stym
 u mnie a goscem, gdy & gosc
 cham dla wtykadne dyia, a te
 z nastę & będy Eracim, osobu
 w do mnie ma inu linac. Wty
 onatę & będy na obad, a hacat
 dla me & goscim & mastu, a &
 rybami; a sam mizny obad &
 ten, & Ociem & będy tu te & będy
 mierzny, poniewaz nomen &
 gzdnowu

337

13

Godmoci na sobe nas a profita Ladne, qob-
 serwaney charakteru swego nalezytey
 me ma, nawet ani jawnij ani Cerkwi
 yomnie iak insi. Lopi, ludy sobe Laaren-
 due iak Cerkiew u Metropolit na rok
 w tej samey do wyjscia roku ne
 minu celebrue, q z tej dochod macy
 Lye. Dischurige z nim, q z Cyem
 Probsingiet Synayskim, o roznych
 wezrach, jst pomniaten sobe, iz lue-
 dym Wyierdzat z Latacy, q ludy iak
 La Vres wyiakhat jst honcu, ogro-
 dow Na samy do Wsi Wierdzie q wy-
 uezdzie, miedzy durrema Wrokkemi
 Arzewami, po Obadwu Strnach drogi
 jst plotak Strzemni, odeluad z Wor-
 nica moy La mna z ty w iadze, iz

6
 61728
 Drey Göttercy Obdwate, bym tam dle
 wam kłonię się, a adomować one.
 „a. kłonię się” ^{„a. kłonię się”} ^{„a. kłonię się”} ^{„a. kłonię się”}
 Legnacię, „a. kłonię się” ^{„a. kłonię się”} ^{„a. kłonię się”} ^{„a. kłonię się”}
 talem gos w dora me La Ures nas
 pieszoty wyprawdzące, i szelby to
 w samey szelby to, odpowiedzia mi
 nate confirmative, daię tego rana,
 iż dotych drzew chodzą Lopi z Pro
 cessia na te Surota, którym Cerhure
 ich są dedikowane, a maie z sobą
 szelby od hostey, szelby przed temi
 drzewami ewangelij a parabolis
 Kasuretszcy Panne odprawia, a
 potem w drzewie wyureniaowszcy
 Surorem szelby, wchodzą tam te
 szelby

338

Casthe od naszey, y Zabraniać dzim
 goz dnuem, luezym zaś go pytać, da
 tego by te superstycie chynili, ad pa-
 wredniać mi, żeby do Wsi spioru me-
 wchodzie, żeby grady Winogrodow
 ich nie robiać, y żeby w polach
 y w ogrodach uradzać by. Sądzi-
 wowa wysytemu głębstwa, y tak
 wielkoy superstyci, nie douciestatu
 temu duze dnie, az nowize w folwar-
 ku minastera Stey Anastazyi, infor-
 muwalem y od Kapłanategoz minas-
 tera Oycy Iohanna, który mi to wstę-
 wo confirmavit, y młg dać, iż wszędzie
 to po Wsiach czynia, tż samo mi pot-
 wredniać Ouyi Lubowiczki Gersto-
 limeru, y młg nadmienić że y sam

Był w Ławacine watey proceśney, y w:
 Dnia 8. okryma swem. to ceremonia gło:
 sia. Protopożadł wedyng go pisał,
 ierzeli o tym wiedział, tadyż proce:
 demny Inac wysyłać go w kamienie
 swoim tak szalenie praktykujących
 się superstycy, gdyż on intercedo
 rest monachus, y wchodzący był,
 jako y teraz reszcie lunhommie swy
 re i studiu, u dydaktyka dutey sze i stu
 charge Filozofey.

$\frac{13}{2}$ W piątek $\frac{14}{3}$ w Sobotę $\frac{15}{4}$ w
 niedzielę $\frac{16}{5}$ w poniedziałek $\frac{17}{6}$ w
 Worek nie zgosta nam occurrebat,
 $\frac{18}{7}$ w Środę był u mnie Pan Jones
 Consul przeszły Angielski, y zabrał
 w dół

309
339

q. Tabernaculo de mna. f. m. the. Anversa.
cis. Ego. d. n. f.

19. We Oczwartek powrócił Lasza z
Swirey, Campagney, liprz. g. d. k. s. tam
za. H. d. w. e. n. s. z. W. o. y. s. l. e. m. p. r. e. z. c. a. t. e.
lata. l. u. n. t. i. m. u. r. a. d. o. b. s. e. r. u. i. n. g. z. o. b. o. r. t. y.
O. b. s. e. r. u. i. n. g. z. o. b. o. r. t. y.
W. i. a. d. r. e. g. u. f. u. b. d. n. i. e. z. W. e. l. l. a. m. t. r. i. u. m. f. e. u. t. y. l. l. u. z. e. L. a. n. i. t. a. r. e. n. s. e. i. n. y. c. h. e.
d. z. e. l. i. n. o. t. a. m. i. s. w. e. m. i. d. l. a. p. o. t. h. a. n. i. g. u.
q. l. u. e. d. y. w. i. a. c. h. a. d. d. o. m. i. a. s. t. a. d. a. n. o. s. a. l. u. z. y.
z. k. r. e. c. h. a. r. m. a. t.

20. W piątek wrz. d. s. i. d. s. y. t. u. z. e. L. u. z.
K. u. k. A. h. m. e. t. o. t. y. m. a. d. O. r. d. i. n. a. n. s.
z. L. o. t. y. z. e. b. y. 1000. L. y. m. e. n. u. s. L. a. u. a. g. =
n. o. d. z. b. y. t. g. o. t. e. n. y. d. o. m. a. r. s. k. i. t. a. k. i. e.
q. o. t. y. m. z. e. k. t. y. d. u. r. g. t. a. W. o. i. e. n. n. e. m. a. z.

In maysie do portu dla Zabrania
 Otwieram prochem, y do Zagrova dlema
 legu do Sambatu, mierzem wyz
 legu będkie, jono pasturient munte,
 nasectur ridiculus mus, tak iate
 wyprze sie wnu, & tak urellich pre
 paramentow.

21 W Soboty nic męgło adnotandum

22 W niedziel w dzien Patrona mego
 11 Joz. Filija dalem na duple Stryz. Por.
 ze' z litych cedney wystuchalem u So
 Constantina, a drugy u So Antone
 Dzieluic Progu meomu Wszecznego
 cem La Urellich Je nie skunione y
 me Lichone do brui, ze dla Urellosu
 greckow

340³¹¹

Gracioso miuch mezh kromy, me
 sluzeb dnuj, dnuj me, leet pcedu
 Alek mi, do tego dnuj, protegendo mi
 Surig, Lasz, w tak uceluich prygad -
 kach z mebes meczenswach, a pruzi
 o do Iharestatu Le. Brzkiego Sup.
 plikinge, aby mi z wdalszy etas do
 Wroli Surig, Surig z nachwat
 Surig, Surig, kinservwad, mejo
 mnuzi Le. Surig z me prauwcy mo-
 ich. Duen ten Lahnay narv.
 dencia me, id prauwtem inuignito.
 bez Ladnyh bankietw z ceremony
 Sit nomen Domini benedictum
 ex hoc et usq in saeculum
 Bytem tegoz dnuj u L. Roseta Sup.
 La Francuzue z Wizita z dla Lubna

Angielskie, pokazat mi niedynguz. ¹²
 mił koloru karmazynowe, które w V. ¹²
 biał, y mił. Lichodzie. Stonia zdawata.
 mił gładkie y dobre, Luta szita lue i
 dy parlem swoim upewnić że jest praw.
 Lwie Angielskie, obiecał wtró po
 me przystać.

23 W po mediatek posyłałem kawał
 rano do Pa. Roseta w Sulno wstró
 rąszyć żeby mi go pod stróżem
 oddał na Luntusz y na swome
 rzecz, lecz ludy mi go przyniosł
 postrzeżtem y ale nie wolał żeby
 ten oszukał, gdyż Sulno w grube
 y nie podobno mi go na Luntusz
 Łatwie chęba na Opanie
 W. Zima y uszko taintu Bodny 24
 13

$\frac{14}{13}$ We Wreth nie mehr da Notanden.

25 We Przychytem u Lupa Greckiego

14 Hadzi Jana Ha Lupienia Submajor

Chroćmy powracać do gospody, su

Glad mi je na drugie Lip, ožnaymaje

P L L L P L L L

Le Lan Stefan Son Consul Angl.

Ski, czeka mię pilno w górze podłosem

vey, domyslitemy tedy ze musime
byti v lidu a P. 17. a 18.

do mme Lisy & Stanislas et Frs
Père. Poste. Amusez vous à l'heure me com

Lana Soslo longuet me, rakiz me om
liter. i. 2 w morem opinier. a dux me

W. W. Moorey, Quincy, 9/17/81
To the Western Union Co. for the purchase of the

La powrotem moim do gośpody wóci
 i alchic' tishu w tym m. i. i. i. i.

Patulicic list, which was a translation
from the In. Lana Costa list

Oprijet ušku mrtana zoslo dicit
d' Luna me' Hrehore' z' Irakowa

August: pisany, w którym

20 July 1891

To mi oznajmuję, imię mien. Jędrzej
 że 100 czerwonych Wenecluck vde²
 brata Jędr. od Jędr. Pa. St. Saffrona
 Posta Angielskie u dworu Wredn²
 służe rezydencje Jędr. Jędr. powstał,
 że Pan Bengli Kupiec czyni wiel-
 ką trudność Jędr. Jędr. Jędr. Jędr.
 2000 t², meichę Jędr. Jędr. Jędr.
 afchuracę mora, Jędr. Jędr. Jędr.
 ten do Stambule do rzek Jędr. Jędr.
 jego na rękę Jędr. Jędr. Jędr. Jędr.
 Clorra. Pi. że tedy do mnie tenże Pan
 Bengli że ma posyłać powrotnie do
 Stambule posyłać mnie albowiem ten dług
 wypłacić do rzek jego Jędr. Jędr.
 Jędr. Jędr. Jędr. Jędr. Jędr. Jędr.
 Jędr. Jędr. Jędr. Jędr. Jędr. Jędr.

342

Prętym oznajmuję y to mi Syn mój
 że Synowi meuy placemien te długi
 pwaletowana zachowuję, y mać
 w Łosiele mecondat, comi sene
 mełnosnym kalem pricratit. Ze
 on Łostac w Arakoure, y Rehaode,
 mnie ordynansu ierch mularę do
 Siebe iachac. Ze Syn od Łoziny do
 Ochton, ołchrym wazpiz aby miał
 luncy pomysłny dla interesu An.
 la Pruskie, aby pretenducia by
 go Rępta La Anla Pruskiego
 przycznat, takre y dla interesu
 iakiego Cara Rusu. Ze Basti-
 sia mura lochana Cerha pierw,
 wdna iuz wle mind, iak mać.
 Zenshi Luriztek Zawarda z Panem
 Stenflintem Generatem, y Pan
 Bry

Proch z Wresche m. t. rendia swo
 oddawaj Synem a mme Wmiliem
 ukrym natywa Carl Gustaw,
 ukry mek nachwaj se furtaj z
 cyphare wnie. Ale to m. m. i
 dy ze to m. d. zenshow O. Gustaw
 prechaj Minister Luterski. We
 sele odprawaj se w. cognit w. P. t. i.
 w. i. u. Lana Wegierskie w. g. o. r. e,
 z. e. s. i. j. u. n. o. m. i. t. w. W. r. e. t. a. u. r. a, n. a
 ukrym ani. S. e. y. n. i. s. m. u. r. a. n. a. y. m. i. b. r. a.
 m. a. d. i. e. n. k. a, a. n. i. L. a. d. u. z. d. i. e. n. y. m. o.
 i. c. h. m. e. b. y. l. i. n. a. t. y. W. e. s. c. h. e, a. y. m. i. e. u. r.
 d. i. e. l. i. o. m. i. n. i. y. a. z. w. t. e. n. c. h. a. s. S. e. y. n. i. s.
 d. o. u. r. e. d. i. a. t. a. t. u. r. e, k. i. e. d. y. t. a. j. a. r. a. n. a. y.
 m. i. b. r. a. p. r. e. d. t. y. m. w. t. a. s. n. a. t. e. n. k. y. r. y.
 z. e. h.

317.
343

Lurpeli w Bogostawina przyjechał
do Krakowa w Bogostawstwo do
Legni Mathi Lurey. Sic erat in
fatis. Niech tedy Bog ich błogos-
ławia na długie lata, a wzmocni
i nich family na chwytę i horę.
Im Pan Poseł Angielski pisze
do mnie że reprezentował Wey-
zyrski brutalitatem a barbariem
Matha tutaj sze, że mię meichu-
stąd pod czas powrota i użyszczenia
do Łatwicy, a że Weyzyr pisał
do me ganie mnie to łowić, a przy-
kazując aby mię niewolnym miewa-
liście i szagrinować. O interesach
moich resztę z Wexirem mowa-
ferował, czekać na audyencję

18

Uhry ma mlec i męgo, ale niemożę się
 ucy dojechać, lubo często o niego proszę;
 Dla Uhry obierał sam Wętyr do
 Wsi Belgradu in vicinity Stambolu
 gdzie teraz Imię Pan Poseb dla powie-
 wa w Stambule grafsuizje w rexi i
 dwie Liechac, a kiedy do będzie niemożę
 że Wredzie, za Lasty ty, mę się
 i kuz jak długi expectation, mę
 hę kuz.

26 We Dworzech przechodziłem na
 15 wuiter pierwszy do Dydaszkiego potu
 do Pana Jonesa, gdzie zastalał Panu
 Consula Argrethue, Freia i Wini
 Heynaldurum, trahungu ich po
 przechadze do Lasty, u którego był
 dżisay z przywitaniem, poniedział
 Lumbedy

319

344

Poslednia tedy Zmemi Zgodzina
 w tym porzeczku do goszody miecey
 a barthey do Wzkienci.

Stisnay douredziatek sy Ze XDX Lu.
 perier odiaha b uik wetera do Smir-
 ny a Stisnay narego miecey se Ztam-
 ty drugi ptyrachat, ale ani muf
 ani Angielszykow ani Francuzkow
 melchuyk me ptegnat, a ptaichy
 w sobie w tym pthara b Zgodzine i
 nula Wreki incirakaten.

$\frac{27}{16}$ Wjuzek $\frac{28}{17}$ Woloboz ni
 melchto ad notandum.

$\frac{29}{18}$ Wniedziel na Poluchastaw
 dzien narodzenia Iochaney morey
 Coreilu Marysienki, dater na tute-
 by Brzy, a ptywachateniey nainkeny

alij. Był węgostaw, szerszym
 wznosiem dżugiem latami wżymen
 notami i szerszym nachwał szary
 kuz. Woditarsz na na insule
 Augrey w roku 1715 kruius, wż
 mąż do Lirku w Osche Lirka
 Lirka Stanisław Lirka Lirka Gene-
 ral Lirka Lirka, a w Osche Lirka
 wż Lirka Lirka Lirka Lirka Ele-
 chun, Lirka Lirka Lirka Lirka
 wa Grażwa Lirka Lirka, a tak
 szedn Lirka Lirka Lirka Lirka
 Lirka, a wż Lirka Lirka Lirka Lirka
 Lirka Lirka Lirka Lirka Lirka Lirka
 Lirka Lirka Lirka Lirka Lirka Lirka
 Lirka Lirka Lirka Lirka Lirka Lirka

30 Wpomediatek nie męlyhad

19 Notandum

31
20

We Wrocl nad Wreizer pływost
 mi Lirka

324
345

Lędz Lwowie z Synem Swym parę dni
 heszow nowo zrobionych reben na tyse
 a drugi na lisie futra. (i tedy Lędzi baci
 z Synem wlasnie w ten zachowawaly
 li na powietrze, wedy In z Panem bin
 subem Angielskim ucho dzę hej Lwaw
 wyprzedzają z byd do Lwawicy, y pływ z
 namisic Lwaw do pionu, że reben z
 nich syn iux był Lwawicy powie
 trzem y miał znaki one pod prau
 pachy y na palu prauy y li w ten
 czas, wedy mi przynosił parę Lwaw
 now biatych na lato, y w goz podziem
 rey siedzi poprawował one gdzie był
 z lewszty, y ledur myś do kinsty
 hej swej roboty dla boku wchre go
 Ledy mowały, giale przys pown.
 at.

22
 Do domu swo, zaraz się zwalc
 na Łozku. Połudym usłyszał
 mi słow na mnie Zadrzota d Szar
 chu, oddatę tedy Poryu Wszelchno,
 gac dżepu; że mój Sarsky kuni,
 y nieśmionym miśierdkiem
 zachował z Synem y z ludźmi mor
 iem w tej swej plagi w całości
 y nie przerwał dny życia mego,
 w tymże cudym Grain, Za co much
 Bógie pochwalony na Wieki.
 Ja te Lupaoy biata nosiłem w sata
 cini przez całe lat, y to przez cały
 miesiąc September, nie miewałem
 o Zarazie powrót zney tyk Lędow,
 y połudym ich pytał dżisay dżak
 goły

346

Dla czego by o tym mnie nie przeska-
gli; wprawdzie ich pykanie; że gdyby
Ja o tym wiedział, to bym się u Lu-
dowu odstąpił, a mogłym appre-
hendować, a za apprehensję mogł-
bym zachować natęż. Sama cho-
roba.

November w niedzielę 12 lat

1. We środę rano, o 8mej godzinie
nie potyszedłszy do mnie Th. Marx
Francuzki konsul swe skłony mi
mi że konsul mój Francuzki, uż do
jutra tutaj się potybył, a prosidmie
imieniem stare konsula y wszy-
stkich tutaj szczyt Limpaney o ka-
net dla zaprowadzenia Leuy

Nowe fonsula pierwej do Loscia-
 ta, a potym do gos Judy, am Loch-
 ty wstypni, y karat postalen du
 murta karoty miaz, gotie u Por-
 sty cata kompania tutey szegh,
 Luyun Francuzkich wyslanet
 Stata dla ptyustania, uzi kienia
 y ptyigui nowe fonsula,
 aliedy wysiadat Lotarptu, dawar
 no taluz ze Wsyzstuch Oluf-
 tw Francuzkich Chretu szepur-
 tu Lavonaty.

2. We kwartek przed jutro pty-
 gta do mnie Consul nowy Francuzki
 Humata oznaymuje ze ma do mnie pty-
 stai po Obredzie Deputata nacyi Luyey
 Laddaniem mnie kinnu, y z Judy ho-
 waniem

347
 aże podziękowaniem Za Ławę Ło psta:
 dnia tedy o tżeciey godzinie był u mnie
 ten Deputat z Complementary asseku-
 ruiąc mi imieniem Ław Gensulla, że Łe
 chce seprejsz ze mna Comportować z
 oddaniem Wszelkich respektów, niż
 jego Antecessor, który adpoczęcia psta-
 iazdu mego do Thestambika Ładnego
 raka miał u mnie był, z podzi-
 wieniem, aże zgotowaniem Wszelkich
 potrzebnych Tranquillów, Chirz na jego
 prośbę Łajakuzetiz nieopwala u
 mnie. Po odwołaniu tego Deputata
 Ławat pstał z pićcia Tranquillów, Łosob
 Chirvuk ale nie z imienia mnie Łna,
 Łomysk, który Wzrost mne iddaizę
 całkowali. Po Łoseta Łupia Tranquill
 Łiego

348

Po sta ora z prahumachnia Panu Puzu
 Wszelkomych z'my w stancie madzen-
 shen do tych czas, choc w Wrethick
 Egoz nich y nie i kety dui z naymil.
 Izy miz madzeniz kuzyl zachwyt
 wyburaize a stas ketycaize nas odwul-
 tick Lyca y honora nie des nie kety
 gdyz, begy w tamie dnia na so Jaly.
 Ca i ty w dui kuzyl madzen shi
 Bogostourzhew Lajdonskui y stas
 yst shuendeny w wtem 1698. Day-
 malyz Las miz kuzyl Jaly w dui
 w Benderie w wtem 1711 kuiu 23
 umar d'as w Wrotauri w wtem 1721
 msa maia dnia 4. Stak nam d'israg
 iak w madzensture Lyemy shuendeny
 20 at La lo nie ch b'edzie na wrethick
 churadny

28.

848

Ignarus Lat memu nagmelszemu Stan-
 cyjstojemu d. Luray 13 Lat, lecz trudno
 woli. Dostaję. p. k. m. r. a. c. i. g. W. L. d. o.
 go do chwale. Luray. g. r. o. n. i. a. n. i. a. p. l. a. c. i. t.
 G. n. o. a. n. i. m. a. S. u. i. s. a. m. n. i. e. L. a. t. m. e. n. a. n. i.
 c. i. n. y. L. o. s. t. a. n. d. t. h. y. n. o. u. r. d. i. s. t. i. c. i. y. i. n. u. r. d. i. s. t. i. c. i. y.
 s. z. e. b. y. d. o. W. L. d. i. s. t. i. c. i. y. n. a. z.
 d. i. e. i. d. l. a. z. a. d. i. e. i. n. d. o. m. a. d. o. w. c. i. p. a.
 o. y. n. s. k. r. e. n. o. s. u. Represeat. L. e. d. y. i. n.
 p. a. c. i. m. y. L. o. c. h. a. n. e. b. m. y. i. e. d. y. n. a. m. o.
 r. e. b. o. y. n. e. c. k. L. a. n. a. s. m. a. i. e. s. t. a. t. P. o. z.
 u. d. a. g. a. O. m. i. a. t. u. n. a. S. t. r. e. d. i. e. n. s. i. e. b. i.
 O. g. i. a. d. u. c. h. u. n. e. m. e. g. o. y. i. a. d. i. e. n. s. i. e. b. i.
 L. a. n. o. b. i. m. a. n. n. i. s. e. t. d. o. l. e. n. i. s.

24 W Sobotę po południu byłem z W. L. d. i. s. t. i. c. i. y.
 u nowo. G. e. n. e. r. a. l. a. F. r. a. n. c. i. s. k. i. e. L. u. r. y. m. y. p. l. a. c. i. t.
 i. o. d.

349

Płynędo Wrethom honorami, y zięlowat
 mi Wespół z Long hury za suppedukwa:
 nie im Garet z denmi, alicz tam Sie:
 dła d pływ do Waj Olorby Turckie Wore:
 nne cł Głoty do portu huteysze, dła dła:
 nra te amunicij iako te prishow y ad:
 win y dła mowadema cnyka do Lenstanti:
 nopolu. Consul ten dła d mi z p d z p d:
 z mierz cł pieszte, y ruzcey mierz
 Cxpeniency. Po dła mierz dła mierz dła
 rze, wlyb Sekretarzem Poselstwa Francuz:
 lue do dła d Othman shiey, y w Stam:
 bulu dła mierz dła mierz dła, jednak
 niechcał ani słowa do mne p d d d d
 wymowic, lez ca d d d d d d d d d d
 dła w dła mierz dła mierz dła mierz:
 ten dła mierz dła mierz, y z Long dła
 dła d d d d d d d d d d d d d d
 me ma d

30.

038

Nie ma być do służby w Francusku.
 25 W niedzielę chciał być na mszy w
 francuskiej kaplicy, y siedział tam
 u Adm. Laperriere, kregom d'Aras pier-
 wszy raz przyszedł do francuskiej, cke-
 daigi Consula nowe Francuskie, lecz
 kiedy już udy nastąpiła godzina była a nie-
 widzi appearance przyszedł do muska-
 tem odwieść do gospody, eksultowawszy
 przed Adm. Laperriere, że ma Tabak-
 wy. Przed tym zaś Lawozie bywał msta-
 odcieraniey godziny, gdy pierwszy Con-
 sul był celos, y nie miał przeszkody
 do przysiedzenia na mszy ordinarney
 godziny. *Przypomnienie*
 Adm. d'Aras kregom Laperriere nanat-
 wał

Karolowi, że przeszedł Consul Angielski
 Pan Jones, który w piątek 23 Junia o 2
 nagnął mnie do Lorda Angielskiego i miał
 umowę, ale resztę czekał o tym dłużej.
 macy, Byłby ten rok fatalis na
 Anglię, gdyż dwa dni nie stałby,
 ponieważ pewnie coś nowego umarł
 Lord Hiszpański on tedy w fureurze
 ku sobie, o musiał znowu Deciecia
 Sumere Rabenas regni ad maiorem
 tem Syna ducim do dnie, a teraz już
 to drugi Angielski umarł. Ale dnie
 dnie ku nasu antygist mury resztę
 Sarcuno Smiere Anglię & Amiot
 kani 27 Ładney dishnacy porowa
 Płaczem dnie u Sebrionice na Oke
 dnie 2 Indamata & Sebrionice

028
 Pojem Nabytchu ale miuz wy noma
 siostem, jemuważ Iren durz medicki
 nayvondley tu w Samulu juszety do
 So Dimitra, letre solennitas iutro ply
 pada, a letre religiozne kuzse oteck
 I hebe trizje, nim impietas Turcka
 te massa mewkietu tu zostawaty, te
 rak das gdieta padu mionste wredka
 26 W Lmiedziatki bystem na Nabozenstwie w Cer-
 kwi katedralney w dzien solennizacyi So
 Dimitra, gdzie celebruwał liturgij, jentifi-
 caliter sam Metropolitita tuteyszy, in asistenti
 cktorech dyw diecezji Turcy, po Naboz-
 stwie bystem zaproszeni do legat Metropolit-
 ty, ktory miuz traktował wndzy a kuz, ydzy-
 kuwał ten ptyt na Nabozenstwie, a cnot
 pwsed miuzo wybażenie, ze pourwiciu
 z Samula

2 Sambatu do huchetias da Tabaco Luvich, 351
 me mogly byt' u zede u mne obreucie ust-
 mity by od nich nauredie moj. Po tre-
 die stalo Andyj nauredie moj pier-
 wsz raz Lapan Grecki z Naty
 przysly tu do Luvich Arwongh do
 Lapanu aby byl manudulebrem do-
 mne Wey jego dacz na d' tute szj.
 Poniewaz ich obudam na Obad na dzien
 iuk Cysty

7 We Wtorek bey dzinay celebna,
 27 i Samprzemnia Hestra solenniter
 iako Lw' Anuiewy Com patro z gdy
 on tusz miedzi, wywodzi z Luvich do
 mny tu miedzi szj Luvich szj
 ma. Da prozreni gosce Wizerassi
 yli u mne na Obredie

8 We Srody iuk nad Wreczer gedzina
 28

108
 przed Łachodem Stolica, przyjechał do
 mnie mój Consul Francuzki Stoma,
 cza łwe daige mi znać, że chce u mnie
 być z Władzą, lecz że uż był przyjeżd-
 no, a dla przyjazdu Ładney niema-
 ten gotowści, wymourtem się expediowa-
 niem listów do Stambulu, iakoż w sa-
 mey stęży Łastał mię ten Stoma z
 nad piśaniem listu po Francuzku do
 Łada Ambassadors Angielskiego,
 a proszę Consula na dzień jutrzey
 szę o dziesiętej godzinie.

29
 W czwartek o dziesiętej godzinie
 był u mnie Consul Francuzki, który
 Łabawie wszę się u mnie z godzinę na
 wżęch diśkursach przy traktamencie
 Łuffy

335
352

Constitutum y Wodki ad Szkołę, z Wschod-
ni obligaciami y Supplementum
Francuzom polu Kurierem

$\frac{10}{30}$ W piątek $\frac{11}{31}$ W sobotę nie miało
ad notandum.

November według Sł

$\frac{12}{1}$ W niedzielę wystęchawszy, w Cesarst-
wie Konstantina byłem na mszy w Kap-
licy Franciszkiej gdzie ostatniuk pokawa-
geby na Łazanie, gdzie te mechuatu
wstępowai do Łesciata we Wngroz, ale
w Łabrydziej chiatu wystęchai y Łar-
Łania y mszy, lecz przeszkodził Con-
sul prosząc męzdo Łesciata alim obrot
Łbec ex gwisit dla mnie wygshwa-
ny Łobrzkiem nadryto musiałem
Łedy Łudy nie Łdzy obligowany preb-
Łemus

Ceremoniami, ju m. s. z. Las udyntem
 ten Linor y p. t. h. z. Consuloz, Ten z
 wżowz z. Las z. u. p. m. w. a. t. e. z. z. Las
 c. a. t. e. z. z. Las m. w. a. x. i. z. do g. o. z. p. d. y. g. o. t. h. e
 m. y. Consuloz u. t. h. y. m. a. t. u. Liebenau. z. a. d.
 z. b. a. k. t. w. a. t. m. y. z. U. r. e. l. l. i. e. m. Linor.
 m. i. d. o. s. i. d. o. b. r. e. z. e. P. o. O. b. r. e. d. k. i. e. z. a. b. a.
 u. i. w. s. z. y. z. t. r. o. c. h. e. c. d. s. z. e. d. t. e. n. z. y. p. r. i. e. c. h. o.
 z. a. t. e. m. z. y. d. o. Consula. A. n. g. e. l. s. t. h. i. e. u.
 z. h. r. e. z. a. s. t. a. t. e. z. y. p. u. o. w. A. n. g. e. l. s. t. h. i. e.
 z. F. r. a. n. c. u. x. t. h. i. e. z. h. r. o. m. z. a. b. a. u. s. w. z. y. z.
 z. n. a. U. n. i. w. e. r. s. a. c. y. z. g. i. d. i. n. g. u. d. s. t. e. d. z.
 T. e. n. d. o. g. o. z. p. d. y.

13
 2 W. p. m. e. d. i. a. t. e. k. y. t. e. n. p. i. e. w. s. t. y. n. a. z.
 u. z. a. s. z. y. z. a. p. u. r. o. t. e. n. z. e. y. z. z. a. m. p. a. r.
 m. e. y. z. e. i. x. z. e. d. z. z. a. b. a. u. y. z. e. p. i. e. w. a. m. e. n.
 z. i. s. t. u.

333

Li Pan, proszę mię na dzień wtorek 12.
 Powracając z Lasu do Łaszy wstąpiłem do
 Janickiego Stęgi, i nauczając tam go pier-
 wszty raz, lecz wstąpiłem do niego ga-
 zety niejowej, że Węgrzy Łasę
 i wydać Murkure Wierów miedzi,
 jowite, i pisać o tym do Hana, który
 ten Ordynans chciałby honować, ale Skry-
 ymnie i całej Państwa Brymskie jow-
 ite Łasę na Hana i Brzuchigę z
 Hanswa, a Węgry nie wydać i pier-
 wali o tym do Łaszy, że go będą bronić
 prosić oraz o imię Hana, a najbar-
 dziej o Dewlet Gereci które z Łaszy
 Łaszyta sprowadzić z Lechit i jest
 z Insuty Ohio, do Hamburga, lecz wy-
 mowili się o tej gwałtowności nie chcą iey

38
 128
 Leasumwac, dla cke Zosta brata rego
 imieniem ^{Quercia} postata
 na Hanstow. Sabaurbiy zemngnu
 rżnych dursach ten Janitar Bzu
 urcy id gubny, ukrenni miż uluntan
 toat, gdyż jest cżturch nie maty ex
 xerioniy, y na Wy nacywaty

14 We Wtorek $\frac{15}{4}$ We Srodek $\frac{16}{5}$

3 We Czwartek $\frac{17}{6}$ W piątek nie nacyt
 ad notandum

18 7 W Sobote prositen Consula Francuz
 kie do Siebie na ~~Plutro~~ na obiad wes-
 pud z Tymscij Fe, ale miż wymand
 stabszaj z dnaz Fe deklarwad sednak
 nagnidzie mi to ybez fasonu sam ptyga
 do mne z Ling surry prosie o Tuff.
 Feby, y ptyga

339
354

Schyzi to jednak mi stowit w niure, co
 yst przygotował dla przyjcia ich Zapru-
 sowa na ich miejsce. Państwo An-
 gielskie z rodziny Le, P. Finesa i in-
 szych przeszło także Angielskiego,
 Weinsteyna, ystomacka, aby ucho i mnie
 tenie Lamy strach Liede.

19 W niedziele Wyjeżdżam na mszę z na ka-
 zania w Kaplicy Franciszkiej, a po-
 tym stehatla za przemyślnych gościach,
 w gozpodzie mojej, stry endinaria
 kora przyszedli do mnie, ystediach
 Labau i wstępn do Wreckera, a kiedyś
 myjesze Gedzieku i Seta, przyszedli
 do mnie z Wzeta Lupie naysnau z
 meyszty Franciszki Roset, z twa-
 rzyszem swoim.

Tegoż dnia nim goście przyszedli przed
 strachin

90
 206
 Pismiesiono mi dwa listy z Sereku
 udeu od P^a Nachimowshue pisaney
 z Przeczan Juny 20, w którym mi
 Odnaymuie ze reszcie tan. u Jana
 Rencawshue ju Areszttem zostaje
 ale ma wszelkij wbornosi, y ze Car
 Imie requirewac ekstradicji tego
 na przestyp Sejmie, ale Ręba
 nie pozwolite na niz, y tego nie
 raz upewniał Jan Rencawshue
 ze mieten Areszt ma uzmysli na
 dobre, chremu na przestyp Sej-
 mie w Warszawie miiano uclynic
 Seniec. Drugi List list do Mus-
 tafa Agi Faszshue Potkmishka
 z Płanashue, którym Odnaymuie ze
 posyla list do mnie Jana Nachi-
 mowshue

341
355

І Бахмунше, з пр. м. о. Тур.
д. Турек. List ten datowany 26 Sierp.

20 W poniedziałek 21 We Wto-
rest nie męsto ad notandum tyłko
że pisane w ręk. Liskuna expe-
d. do Sambora y dalej do Hosi-
niec y do Poltvi.

22 We Srode wyszedł 30 dny
11 Tajnos memu za C. A. W. a. l. m. W3.
go uszere owszem y za Sierp.
ben niedobra. Sachotwa. rakatar

23 We Czwartek kreba by to L. A. z. i. W3
12 odberne tajn na 30 dny tygodnia.
wytesaz currit meszga. Depu-
tat Franciszki pr. chodit domne
pr. w. o. W. y. z. e. m. i. L. A. z. i. z.
L. i. m. i. dla L. y. p. r. o. w. a. d. e. n. i. a. m.
subwa.

392

Francuzacy do gospody tego nabaw
 kiet na lekysia przez dwatgodnie
 przyberab, czego u siebie dżisay
 kachwac jmsula Nowe Swę z Ło
 na tego z wszęstuckto zostay
 cych Francuzow, ale byt tak mu
 wiks, że mi nie usty mł Ładne Com
 plmentu, y mnie inirirwab naten
 swy banuot, lubomby negady ne
 wszęst. Miaten u siebie na
 mywatny. O chedie. L. Ladas.
 Łada z Łowby tutey sę, lub
 mi Łatar dotuwał.

24 W Lipcu kontynuowalam pi
 tamie kistow, libe w pcesztych dnach
 Łastota pi sa. Łatar mi do
 Łuwa Łiny z Łowby Ład mi
 napew

343
356

Dziękuję

25 W Sobotę nad Zpuszczadłem

14
 Hore, nrtogo niemiatem u Siebie na Obce
 dzie, lekry samowtr z Synem Michalem
 prywatnie ziadtem bez Wrezerzy, y nig-
 dzie tego dnia niebytem dla Latharu
 Lekry my trapił.

26 W niedzielę między Consulami Fran-
 cuzkimi Starym y nowym ułożyli się
 wielki Łatabaty kum skanda-
 lo Turku y Greku, a to Ltey przyby-
 ny. Stary Consul mieszka iść sze-
 wgo podzie Turcy w Lurea Fran-
 cuzkie. Po seta na iſtey, y do Consulat
 mienależcey, y gdzie chce subsistere
 do Wrośny, nim się otworzy nawyga-
 cia na morze bezpieczna w Wrośno
 zely w ten czas Ltey mógł ambar.

Lewawożył

14
838

Do Francuysachac, Nowy Las Consul
 La Zte maig, ze mu nie ustępietey
 gospody, tait w sobie alta mente reu-
 him vulnus malcontentey, dze Kay
 Las wy na la z d oha zez do wywaru go,
 gdyz widze ze nie wysoho podniesio-
 na chorgiew na Standarze, Lhry
 w gospodzie stare Consula icieze
 Lhry, a Luy Kay to maig Consulaire w
 niedzie, y w Luyta wyureszac y pod-
 nosic na Standarze chorgiew nacy
 Luyey, postat do niego Luyey, Luyey
 aby on, Luyey wyzey podniesi, Kay
 Las Consul oprowadz wstannych Lhry
 republi, iz tako ja prawi nie estem
 Consulen, tak ani ten Standar, ani Cho-
 ra giew do mnie nie nalezy y niech Lhry
 do Luyey gospody wszykto do Luyey
 suł

14. 357
 Consul Lari Zabrai, gócie i ah Lechie tak
 tobie Lniemi postępi, La Zas nie pozwolen
 teraz chęć gw. judnosie, ani onęj stawa-
 nia miec. Rozmowa ta tamże była
 Consula nowe, który powtórnie postab do
 niego impetore q desputacje rozkłada-
 ię: aby La Zas chęć gw. judnosie, ahaś,
 będzie przymuszony wnet do udyńie,
 Liedy Zas stary Consul Ltalim kores-
 suntem, iah q pierurey wprawdę pus-
 tanych, Nowy Consul La Zas z Ocho-
 two Francuzkiel przymuwał do mate-
 lotw 12. z flintami, q postab ich do
 gozwdy stare Consula, Ltalim Ord-
 nansem, iż resli by nie chciał La Zas
 chęć gw. judnosie, aby do niego, iah do
 jnia Hzelno, co nie borał udyńe
 Ze nie La Zas, musiał z Confukiz Surry

Tożajmie czego po nim pretendowano,
 Ansager chęć go nowy Consul gwałtem
 Zgodziwszy się, w Żelazka Obw.
 wai, y ambasadowawskiego. Lewszy skum
 do Francyi posyłać, lecz przez Sekui-
 two ubłagany Zamiechał tego, powstał
 rednak Curiera do Stambulu do Los-
 to Francuzkie, starając na niego, drugi
 Las z Surrey Anny nie zasypując
 gruszek w pył, także powstał dwu
 Curiera z Sargaj, iaku tej sceny
 będzie epilog, kias potać.

27. Wpomediatek był u mnie Depu-
 tat Francuzki z Rosetom d'Albuzi
 La Larete, ukroczył wyzyskaniem dla
 Zagrowdzenia do niego na banliet Com-
 Pulewy Francuzkiej. Katharomi
 uszyje dżuklat, dżym rednak w tęg-
 hum Continuuatę expedycję do
 Stambulu

347

Do Hamburhu do Niemiec do Szwecji 358
 y do Lohu.

28
17 We Wrocl 29 We Szwedz Jani:
 nuowate i z samą expedicją, pod has-
 łem pisaną nad Ureiter nauredził
 miś Jan Consul stary Angielski Jo-
 nes, który na różnych dyshursach Laba-
 ur był Lemmę, Egwling y daley.

30
19 We Oczwartek rano iahly o dzie-
 szcey godzinie był u mnie Ciec Cy-
 ryllus Prohsingęstowy Synayduy,
 powracający z Peretu dohodzić
 dla iadmułiny na Lury monaster Sy-
 nayshi: Lalky mater gotedy u Siebe
 na Obiad, który z nim Liadtem, y pe-
 dnia Lalkotę przepisowai murg expe-
 dicyj do Weyzyra do Losta Angiel-
 shiego, a do innych Cyframi, które
 iahy memmę w Sobie maig, mudni

8
Także mnie nie mało piśaniem trudny
y zabawny m. b. filowaty
December według no-
wego kalendarza

1 W Lipsku w dzień narodzenia y
20 lat m. b. najmilszego Syna Hrehor-
re, datem za zdrowie jego y za szczę-
śliwe powrozenie na służbę Bożą,
chrozę lekarstw w Cerkwi św. Antoniego
Wreszcie odprawić y samiey na kęsi
y chwalić Bogu wystuchalem Łanie.
A po służbie Bożej, kiedy w był w gos-
podzie przyszedł do mnie Łakunnik
Draha z Wotymia z Monastera do-
ciażowskiego, który peregrinuje do Jeru-
zalemu, nazywając się Porrechi; był z nim
tym za Lwiwaka u Ławony Ła-
Hartyny

349

Łaskawym / Hosty Czaa Jmsu 359
 bywał na Łowcu na Ukrainie
 ex obediencia z monastera Świętych
 tary, w tym roku. Ten mi misiblik
 zwracał w tym teraz w Ukrainie
 dzie, opowiadając że Hetmana nie
 ma, a niebawem Potemkinów z
 Karskiej wysłany z Ukrainy
 na Moskwy zabrano, Potemkin
 Potemkin Ożernichin, Zagubio
 no, który z Supplik iedzie do celi
 Wysła do Czaa Jmsu prosić o
 Hetmana Karły wszystkie inne
 dobra ruchome na Czaa zabrano
 tylko Potemkinów Ukraininów.
 Moskwa w Ukrainie wszystkie
 y celi y sobie subiekt, owy zgotowst-
 wo to teraz się dzie, coohurek mebox-
 dy

Marceja porządek w tym ma stać.
 młodym duchem mekkańskim się żyć
 o leknych kunsztach, że mają w Sob-
 oty zabrac. O Polowinich Mur-
 kowiczach porządek, że także w tym
 y meurety, i eżek. Lpę, czy umar. Chy-
 li Zagubiono. O Polowinich Mur-
 twich. Korkenku, o Maximowicku Pi-
 sarzu, y o Antonowicku porządek, że
 w ten czas kiedy on zostawał i eżek
 przy Parcuwie Karkachynie na Mur-
 kowiczach, oni tamże, y mieżkali. Za-
 mowu, pod Diurickim Monasterem,
 gdzie ich uprzedzają z Mowu, w
 Smierci tejże Parcuwy zostawia.
 Po odysciu tego Zakonnika kontin-
 owatem przepisowanie Cyferny i
 Listy

360

Listów, których dwa przepisał jeden
do Grafa Flemminga Feldmarszałka
a drugi do Zięcia mojego Generała Hen-
richa. Do Państwa Łowczych przepisał
tenże przepisał list do Francis-
ka, potem na niedzieli byłam w Ber-
linie z S. Konstantyną i Heleną,
które przyjechały aż do nowo sługom
przeżyciem dla festu wkręszając
zwania Nasuryskiej Panny.

21 W Sobotę w dzień ofiarowania Nasur-
yskiej Panny byłam na Łuczajskim
nabożeństwie w tejże samej wstęgu
cerkwi. Byli na Obiedzie Dwie
Przysłany Synajski i Drahon Le-
ciałowski; których brachnalem wstęgu

22 W niedzielę aż sami Ojcowie byli
u mnie na Obiedzie, a kasa ośmiem osu-
rebat, byłam też przepisał list do

Do Cyra Terasima Zakummita Bernikow
 Hue' w Monasterze tera z Ruslim Bogor
 lum to jest w Athenstuey gortie meizha-
 iziet.

²³ 4 Wniedzialek nie meizto ad Notandum
 23 4 Hue' z' pisatem list do Bazma Hoff-
 kiena Kureta sta status Ruedel-
 cyframi.

²⁴ 5 We Wtorek odrachab 24 5 Drahon
 24 5 Zakummita Lokauondu Genady Porre-
 chi do gory Athenstuey do Monasteru
 Turise St. Anteleimuna, po 24 5
 do 24 5 odrachab list do Cyra Terasima
 24 5 Po 24 5 studniem nauredkeli imnie Pan
 Expenet Francuz 24 5 Druzini tak 24 5
 Francuzem.

²⁵ 6 We Srodę 25 6 we Czwartek 25 7 W piątek
 25 6 9 W sobotę 25 9 Wniedzialek 25 11 W ponie-
 25 8 dratek nie non occurrebat do Wpisania
 Linharum

to the top of same expedient.

16 W. Labat chwata Progu Hundstent
to taliduzg exped'ing, dosi mi upi Cyhroci
naz, ale cō jetyu laboramus et nihil ca-
rimus.

[illegible]

362
 Cat. exped. quad. res. p. m. a. n. a. p. s. e.
 In. p. s. o. t. a. A. n. g. i. e. l. o. h. e. Do. w. g. e. m. l. a. s.
 p. i. a. d. u. y. r. a. n. t. h. e. S. p. e. c. i. f. i. c. e.

Do Wągrza Wiethe dwa listy, jeden w
 prywatnym moim interesie prywatnego
 Supplement dla rodziny mojej, a na drugi
 listy dla Wyprawienia Długów Euro. Pała-
 rowi z Późnemu Długowi Treściem
 w Armoire commercia duors adprawa-
 izem, drugi w publicznym interesie
 wymawiając mu potężnienie ze La. Ord.
 hansem Loty. Chy. p. m. d. i. e. y. t. e. g. o. L. o. g. a. n.
 na Wągrza chwał przeszedłata La-
 det. Dł. e. y. t. a. n. u. y. d. a. u. A. r. m. i. e. W. a. g.
 s. h. o. d. a. n. o. h. e.

Do Lorda Angielskiego

Do Lorda Angielskiego

Do Lorda Angielskiego

Do Lorda Angielskiego

Do Lorda Angielskiego

357.
363

a do Archre Syna me.
 Do Im. Kapitana Des Cloers
 Do Thoma Wrethie Lt. Col. Phiman
 Do L. Bogle Supra wrethie Credit.
 na Long murei.
 Do L. Naichimonslie.
 Do Mustafa Agi Tasinslie do Bo.
 cimu. Do L. Saphorina Post Ex-
 traordinarijue Anta Angielslie do
 Duron. Zarlie w Wredni. Postajr
 ce na kure i re caty z expedicij
 adresnowan.
 Tych listw wszyskich nie kure to
 in sen dla pamiatki; Leby na potym mud
 dukem proteridrum recordationem
 ieteliomuz Prog wydziurigne. Dasy
 kury. Kursta z te. Mieszkisica, a p
 tak Wrethie z a p. kure ukupienia

8
246
List de Mr de Lorraine Angiers

La peste ayant entièrement cessé, je suis
retourne de la Campagne en mon Exil,
à Salonique, pour y être assis comme
sur les fleurs de Babilon, et pour
y deplorer mes cruels destins, où
j'ai reçu la tres noble lettre, dont V^e
a eû la bonté de m'honorer et conso-
ler le $\frac{17}{28}$ de Septembre, par laquelle
ayant appris, que le grand Vizir, un-
dint par l'adresse de V^e, a fait écrire
au Mollah, pour le mettre à la rai-
son et pour luy apprendre à me trai-
ter désormais, d'une autre maniere,
et que V^e s'empresant bruyers plus
que personne du monde, à reparer et
relever ma fortune abbatüe, va em-

ployer

35
364
Employer son tres puissant credit,
aupres du Vexir, pour le faire au-
gmenter mon pauvre taquin, et chan-
ger mon triste sejour, je ne saurais
trouver des termes assez forts, pour
en exprimer à V^{re} mat^{re} respectueu-
se reconnaissance. Je luy ma-
teste seulement, que rien n'est capable
de l'effacer de mon esprit, où elle
est gravée si bien, qu'elle ne finira,
qu'avec ma vie. Mais, M^{gr},
daignez juger s'il vous plait,
quelle consolation, quel plaisir, ou
quel avantage pourrai-je tirer
de ce ~~changement~~ de mon sejour?
En effet ce me seroit tout un, si
l'on m'y laissoit languir plus long-
temps, pour redoubler mes douleurs,
et pour m'en faire mourir cent fois
le jour. Que je m'estime
vostre

60
heureux, si j'avois l'honneur de m'en
aller au plutôt saluer en personne V^{re} je
me representerois ces momens favorable
bles comme la fin de toute ma cala
mité, et comme le commencement, des plus
douces esperances, du retablissement de
ma fortune ce qu'il ne tient qu'à V^{re}.
Enfin je viens d'apprendre que Mgr
de St Laphorin moyennant la gra
ce de V^{re}, a fait brucher à ma femme
ce pauvre secours, que j'avois osé pren
dre la liberté d'envoyer entre les mains
de V^{re}, afin d'advenir par son moyen
l'amertume de ma famille. Et com
me je ~~re~~ reconnais la qualité de cet
te tres genereuse faveur, que V^{re} veut
de faire eclater l'a dessus, par sa
charitable, et toute bonne hennie pie
te, je vous en rends graces Mgr
de toutz

361.
 De tout mon coeur, aussi bien que de la 365
 peine, que V^e a prise de me faire
 tenir la lettre de mon fils, quoiqu'elle
 ait affligé et pénétré mon coeur de
 la plus vive douleur, et que je ne l'
 aie pu lire sans larmes et sans larmes
 mes, parce qu'en la lisant je fremis
 suis et tremblais pour la vie de ma
 femme, dont elle courroit risque dans
 ce tems là, où mon fils ^mécrivait la
 même lettre. Elle a pensé mourir,
 et ~~est~~ tombée en défaillance à ce mo-
 ment, que le marchand de Cracovie
 son créancier, la pressoit de payer sa
 dette, et la menaçoit de la mettre en
 justice, au reproche de son Commis- 99
 naire, de Constantinople, en l'as-
 sésant à acquiescer de la commission.
 Il est vrai, qu'il eût un peu ap-
 paisé par quelques nos amis, mais

Je ne manque pas de me mander son me-
contentement, et de me demander son
paysement sans le d. ferer. Et c'est
pour cet effet, qu'il s'adresse à un
de ses amis à Constantinople. Voici
là une chose bien triste pour moy.
On jugera à quelle cruelle ex-
trême, nous sommes réduits. Pour
nous en tirer donc, je ne puis trouver,
d'autre voye, que de recourir à V. L. com-
me à mon très assuré asyle, ou plutôt
à mon pere, et d'en supplier au
V. L. L. Voici une requete, à ca-
chet volant, qui va ci jointe, que je
suis obligé de luy faire, par un ex-
cès de misere d'autant plus terri-
ble, qu'il n'y avoit pas d'apparence
que je dussse jamais la ressentir.

C. Ansepe

Au reste, Monseigneur, je conjure 366
 V^{re} par l'amour de Dieu de bien vou-
 loir mettre la dernière main, à ce glo-
 rieux ouvrage, auquel V^{re} a si géné-
 reusement commencé à travailler
 pour réparer ma fortune délabrée,
 et je supplie très humblement V^{re} de faire
 se passer ci-incluses et d'être per-
 suadée que je suis éternellement avec
 un très profond respect, et entière re-
 connaissance Monseigneur en
 Lo napianii tego listu, który za to ten
 napiewu je' sa, bóg i u Janitar
 Hg i Wz kitz douredtemu go d me,
 go Lupa d me, ze Lotta i Moshuz gen-
 venit w traktacie o wydaniu Krysha
 Lajon chie, a ze Lader Lerey Mm
 La Ordinansem Weydyn, chur d go
 wydac

367³⁶⁵

Conte, que sur VE je la supplie tres
humblement, d'avoir pitié et soin
de moy, et d'employer son tres puis-
sant credit à me delivrer de ce
malheur, et tirer de cet abyme où
je suis plongé.

Jaki Laszko do Weyssza pisat
o wydanu tego Weyssza Szpewu
Czasy tego annu to, ofuscowy
Szewrowy list do Szpewu o Sulagement
do mego pisat caly prywatny.

List do Weyssza Wreche

Postquam perceperim ex certis relatis,
Serenissimum Hanum Saded Piercy
voluisse praterita a state, quasi de
mandato Præfulgidæ Porta, extrade-
re Moscis exercitum meum Bar

Lunrensens

Non potui non solum adhibere fidem di-
ctis, verum nec cogitare de hoc, ut Præ-
fulgida Porta, et Legem Mahometanam;
cuius est acerrima propugnatrix et
iura gentium, quorum tenerrima est
observatrix, hoc actu ~~intenderet~~ ^{intenderet} Violare.
Absit hoc publicum Scandalum a Præ-
fulgida Porta, quod et honori eius alter-
nam maculam inureret, et orbem in-
admirationem raperet, qui non adlo-
priclem, a horribus spectabat, tam ge-
nerosam, tamq' Heroicam; eiusdem
Præfulgidæ Portæ resolutionem,
cum se fortiter et magnanimè, prom-
tissimè Imperatoris Romani, quæ
Plenipotentiarii Majestatis Sub,
de Extrahendo Principe Radocy
formabant opposuerit, respicien-
do illas non aliter quàm Temna
Et inde

Et intendendo totius almae possessio-
 nare, arma reassumere, ad defen-
 dendum hoc in passu renorem
 quam tantam infamiam incur-
 re, et sinere vel unicum capillum
 (haec sunt genuinae expressiones quas
 literis Petri Rudonis Vis ad Mediar-
 tores 18 Junij 1728 anno Senae
 Phami scriptis sonant.) de Prin-
 cipe illo auferre. Magna haec
 maiora dicam, ad exaggerandum
 magnitudinem animi, et gloriam
 Praefulgidis Fortis, quam S. C. acq-
 sivit non solum ipsa illibate iura
 gentium observando, Verum nec
 aliis Principes, quamvis à se
 victos, ad infringendam eorum
 integritatem cogendo. Quis
 enim ignorat, Serenissimum Ro-
 num Victoribus Praefulgidis Fortis

367

368



Arms, ad tantas fuisse ad Pruth re-
ductum angustias, quibus necesse
se extricare, multo magis Secur-
tatem non invidendi in manus Vi-
chorum Principi Moldaviae Der-
metrio Cantimir, providere potui-
set. Verum coacta pace, per-
missum illi erat sequi partes suas, qui-
bus adhaererat, et libere in vias quas
sibi praefixerat abire, ut discerent
alii Principes, quanti sibi alii stat,
Præfulgida Porta iura gentium, et
imitando cuius exemplo cendi haber-
ent, sacrosanctè ea observare.
His igitur exstantibus vivis et sole
clarioribus documentis, quis nun-
convincetur, nunquam in mentem
Præfulgidæ Portæ venire, tam ne-
fandam, tamq̃ contrariam Legi Sha-
hmetanis

362

Mahometand, honoris, et Conscientia actio-
 nem extradendi ad cruces Moscorum ma-
 orus Exercitum Sapovvrentem, quem à quin-
 decim iam annis, sub clementissima sua
 ad quam confugit fovet tutele et protectio-
 ne, non triplici solum tractatu 1^{mo} ad Pruth,
 24 Julij 1711. 2^{do} Constantinopoli 5. Ap-
 rilis 1712. 3^{to} Adrianopoli 3. Julij
 1713, inter se et Moscos concluso, verum
 et honoratissimo Augustissimi Imperato-
 ris privilegio confirmata. Nec possibi-
 le erat ut Præfulgida Porta unquam inten-
 deret consentire extraditioni tam validi
 Exercitus Sapovvrentis, qui à tergo foderet
 per solennem tractatum Tartaris conjunctus
 et associatus, tot fidelitatis et fortitudinis
 sue pæcclara edidit fauina, strenue contra
 Moscos in multis locis pugnando, nec par-
 cendo pro gloria cuiusdem Præfulgidæ Por-
 tæ, sanguini et Vitæ suæ. Refle-
 xiones istas, quas hic allego, omnem tollunt
 de corde

Deinde meo credulitatem dictis de Extrahendo Mosui Exercitu Sapienterensi adhibendam. Non possum tamen non credere Moscos apud Profulgidam Portam, fueritis coloribus Exercitum illum depingere, omnem lapidem movere, et eorum technis suis procedere, ut tam convincant ad Extrahendum sibi eundem Exercitum antequam bellum Profulgidat Ports inferant, ne illo fervente habeat Ueraina quo recurrat, et cui arma sua associet, pro Extrahendo eorum iugo. Sciunt enim Mosci Uerainam contra pacta a se jurata oppressam, Duce privatam, regimini suo subiectam, ac stativis militum suorum aggravatam, semper Exercitum Sapienterensem, tanquam asylum suum respicere, quo sublato, tollerentur miseri populo omnia media, redeundi in pristinam libertatem

370³⁷

Libertatem, quae ipsi pretio sanguinis con-
stat. Verum non dubito quin Puffel-
gida Porta re ipsa explorata et perpe-
cta, quo tendunt abscondito Moscorum
sensus, velit eandem, quam Exerutius Sa-
porovicensi dedit, et solenniter praecon-
gio suo, et publicis tractatibus confir-
marit, clementissime continuare proce-
dendum, quam humillime rogo, et omni
observantia maneo.

Si ist do Frä Lana Graffa He-
minga

Non decepit praesagium mentem meam
eventus, quem ultimis meis literis prae-
rito anno ad V. scriptis de bellis Tur-
carum contra Moscos praefaramentis con-
juebam, parturiebant nempe regnantes
natus est ridiculus mus. Ita saepe
solet esse ex magno tritum aut parva
aut

Aut nulla pluvia. Nec saepe ferit cuius
 minabilis arces. Novit enim Caesar
 artem evadendi tales ictus. Erat tamen
 aliqua apparentia belli; cuius de causa vo-
 luit me Viriunz hinc Constantino p^{re}sumi
 accersire, et ^{Legatus} Anglias habuit
 virtutem significandi mihi per suum Cur-
 sorem, hanc eius voluntatem. Residens
 etiam Moscovitius, iussus a Porta, ut in
 aras suas discederet, iam in provincia
 erat discessus sui. Verum mox rer-
 um facies mutata est, et subito Casu,
 qui valere vuerant. ^{Domini}
 Bonae et re et numine bene p^{re}cessit
 in rebus sibi commisis, et invenit modum
 avertendi hanc, qua Mosus imminabat
 tempestatem. Ille enim: ut mihi
 patet ex relatis Passa Thesalonice-
 sis: adivit Viriunz, proposuit ipsi
 quod s^u

373
371

Quod si Porta, implicaverit se bello, contra
Moscos, suscipiendo, Imperator utendo
opportunitate temporis, nanciscetur occa-
sionem, invadendi terras suas, et redigen-
di in ditionem suam, non solum Valachiam
et Moldaviam, sed Prusiam etiam et Ma-
cedoniam, promovendi ulterius arma et
victorias suas. Quare Porta desiste-
rit a bello, quod intendit, et pacem. Moscos
ratificaverit. Quare arma sua, quibus co-
actus fuisset, vobiscum contendere et decer-
tare, et foederis inter se Galliam et His-
paniam pacti, convertet una cum Confoe-
deratis suis contra Imperatorem Porta
autem undique tuta, poterit ope belli nostri,
recuperare Belgradum Temisvarum,
Hungariam, et Principem Palatiz in
suum restituere locum. Et sic invicem
Nos iuvabimur, ad infringendam poten-
tiam

E

74.

Imperatrix. Placuit fucatum Larvalem
 frontis consilium, stulto et effeminato
 Viriis, qui statim iussit Residentem
 Moscoviticum, à via profusa detinere,
 et conferentias de restituenda pace
 resumere. Ego vero remansi hui
 Thessalonica, tanquam inter malleum
 et incudem, unde antea intendebat me
 Viriis, trans portare Rodastum urbem.
 Constantinopoli vicinior, ubi Prin-
 ceps Palatini suam continuat residen-
 tiam, sed postea mutavit suam inten-
 tionem, et interponentis pro me hac in re
 auctoritatem suam, Legatus Anglicus res-
 pondit, non posse me ibi cum voluptate
 subsistere Principe Palatini toto par-
 ti, et ceteris eius adherente. Sed
 igitur hui, tanquam super flumina Ba-
 bylonis, et deflexi iniqua mea fata, mea
 time

372

Maxime vero miserum deploranda mea
 familiae status, quod omni destituta ope
 nec mendicatis, si ubi degit, potest vivere
 res suffragijs. Supplicavit illa ad
 E. M. pro impetrando sibi subsidio, quod
 fuisset usque gratum de hoc locavistum,
 verum perdidit eum et operam, con-
 silium solum recepit, ut recurreret ad
 Regem Sueciae, ubi sum meritis. Sed
 S. M. Praefectus, inspicere eundem Regis
 literas, in favorem meum ad S. M.
 Poloniae scriptas, intellexisset proculdu-
 mo eas, plus me fecisse in gratiam,
 M. H. pro publico Rei publicae quam
 Sueciae commodo. Unus pro cunctis
 G. Palatinus Lodovicus Dux Campi,
 testabitur candida mente, et non suppri-
 met silentio fidem meam erga Regem

76.
 Tanquam Patrem Patria, et Telum ac amo-
 rem erga eandem Rem publicam Matrem
 meam dilectissimam, Cuius utilitatem mea
 propria preferendo, Noli in praeiudicium
 Eius acceptare, et vigore prioris legi^{is} Impe-
 ratoris Turcarum persolvere oblata mihi
 hic cum protectione infidelium Ucraini^{is}.
 Prioris legi^{is} quidem illud, tanquam iudicium
 meae fidelitatis teneo, verum contra hosti^{um} spe-
 rationes et promissa nun habeo civitatem
 permanentem, quamvis Civis sum eius-
 dem Republicae, ubi cum familia mea
 Caput reclinem; imò nec asylum et tu-
 tamen, Ingratam Patriam, à qua
 pro illis rebus laboras, Sed quid
 faciendum, aliud remedium non est, quod
 parentes et spes post Deum in patriam
 civem illi collocanda. Qui me et familia^m
 mea duxerunt.

372
373

Listo In P. Josephina Secretaria
 Hatus Luedt hie

Quamvis non dubito literas meas, tum Peres
 tum Theoponica satis secum vram ad M^{re}
 expeditas, pervenisse ad manus eius, min
 tamen alto illas suppressas esse silentio. Quod
 obstruere ne traditus sum tanquam mortuus
 a corde, ita^{ut} nec gloriosa Beati Regis memo
 ria, compassivam miseri mei meorumq^{ue} sta
 tus valeat exultare reuocantem. Aut
 per illam profundam taciturnitatem, consen
 tire visum est, ut ego ab uxore et caris pig
 noribus tristi et funesta separatione sejun
 ctus, millies in dies meriar, et viduarum tan
 atroci Exilio sepeliar, in quod implet me
 Zelus obsequij S^{ae} P^{ae} M^{re} et Regni he
 cessandi. Sicque placuit gener
 sis Svecorum animus, ut protectio eorum
 talem vix unquam practicum, haberet

Exitum. dicam potius Exilium. Piceine sum-
 ma honoris, conscientia, charitas proximi, Vir-
 tus Christiana, iustitia, pietas, fidesq' data,
 Volunt, ut ego ab ijs propter quos omnia reli-
 qui derelictus, ad extremam redactus, inter-
 nis in Captivitate mea langveam et Cru-
 ciar doloribus, ac tanquam super flumina
 Babilonis sedendo, amaris depleam, deple-
 randam familiam meam lacrymis, quod in
 peregrina sive Brito et amiche deliteren-
 do terra, nec mendicantibus potest vivere
 Supplices, quocumq' enim mendicans, cum Sup-
 plici libello, pro impetrando sibi subsidio
 recurrit, undiq' aut infectis rebus cedit,
 aut ad hec extorremittitur. En copiam li-
 terarum Comitis Fleming his adiunctam,
 quod luculentius M. instruet, quod Supplex
 uxor mea, ab illa retulit avla. Lepo
 in egestate sua auxilium, accepit ansi-
 lum

379

Consilium ut recurreret ad M. Suevis. 374
 Rex dubito de incomparabili M^{ris} Subor
 mitate, quoniam Regis extrema miseria fami
 lia mea indolens pectore, velle ~~est~~ ^{est} clementi
 sime succurrere. Si in tam pio Principe
 idem esset posse quod et velle. Putnam
 gloriosa gens Suevica, imitandum Gallorum
 Exemplum conformi sequeretur mente, qui
 Regis sui defuncti, datam Principi Rakos
 Rex protectionem, illibate observando, annu
 um & provisionem, Edicto olim Regis in
 stitutam, per Legatum nunc suum ad Por
 tam expeditum, pro annis annis, expro
 ex Lathia in has Orientales, discessit regio
 nes, non solum exsolvere curarunt, sed in
 Successum etiam, eandem & exsolutionem,
 usq' ad vita tempora non interrompendam
 promiserunt, licet Porta satis opimum illi
 suppeditet tractamentum. Engenerru

Gallorum indolem, quā extra orbem etiam suū
feruntur, ut opem amico ferant, quamvis
alio orbe; et sub alia iam protectione degen-
t. Quid igitur? plusne fecit Prin-
ceps Poloniz pro Gallis quam ego pro Sve-
cis? minime, immo ille in ipso belli ar-
de agendis in favorem Gallorum destitit,
et desertis eorum partibus in Poloniam se
transtulit, me nulla adversa, nullas cala-
mitates, nulla vitæ et honoris pericula,
nullas rerum angustias, nullusq; propriis
commodis amor, potuerunt avellere et sepa-
rare a Beato Rege, cuius Henrica vesti-
gia, per varios Terrarum, Terrarumq; ob-
iectus, induriduo sequendo passus, illi ad Exi-
tum Vitæ, emerito autem Successori et Regi
suo, usq; ad Exitum belli, intactam serva-
vi fidem. Et quid nun feci, quod gloriosus
Plum

375

Optimi Rex voluit. imposuit reuocant mihi,
onus officij Ducalis, ut sub onere eo lapsu
gravire viderem, non recalcitravi. In-
super ne in societatem armorum Turcicam
ad Pruthum cum copijs meis irem, iussis cum
damno meo parui, ubi, si fuisset, procul
dubio Vixitius et Hannus, adessent. Pa-
rum ad cedendum Ucrainam antecirent.
Mandarit pro interesse suo, in favorem
Polonorum, ne cum protectione Turcica, Ucrainam
Citeriorem acceptarem, mandatis non
renui, quibus nemo non renuisset. Ut
autem abstraheret me à protectione Tur-
cica, fere vi traxit me ad Sueciam, ubi
post dolenda Oth's sua fata, gravam mise-
ram duxi vitam, non opus est pluri-
bus testimonijs M^{ae} V^{rae} una pro cunctis,
testabitur fidem meam. Negatamen
disgustus illi mutarunt in me Zelum et
candorem

2.
 quo ferebar erga Sueciam), pro cuius utili-
 tate pro movenda, quem non movebam sape-
 dem, quam in Polonia et Crimea non na-
 vabam operam, quid ferre et sufferre
 recusavi? Magna haec maiora dicam,
 quod si Princeps Rakotzy fecisset, in alter-
 num Nominis suo Galliam obligasset. Eris
 enim Nos ignorat, Peccatum Regem ex
 favulus fere hostium post prolium Pol-
 taviense Crispuisse, pro incolumitate cuius
 tot sanguinis ad flumen Polh fudisse,
 et usq. Poendram integerrime Mages-
 tatem suam deduxisse, ut et mala fortu-
 nitudo per se posuisse, proprijs stipe-
 dijs militasse, verum pro uris laboribus,
 casu retulisse. Laboravimus et nihil
 cepimus; imo nec Nostram, quae mihi
 et Exercitui Saporoorensi debetur, et
 de consuetudine

376

De consuetudine ac iustitia exsoluenda esset
pecuniam recepimus, Insuper nec Sciri
possumus vitā quā sola remansit nostrā,
præsertim quā Olanus, nunc per tracta-
tum pacis, satisfacienda, cum Porta convenie-
rit, de Extradendo sibi Exeritu Sapru-
viensi, quem Stanus de mandato Eiusdem
Portæ, procul dubio præterita aetate, co-
pijs Moscoviticis versus Petz expeditis
Extradidisset, nisi Tartari se intentis Aus
opposuissent, ipsum de dignitate sua de-
posuissent, et ad Portam scripsissent, ex
probrando illi nefandam Legis Mahumeta-
næ, et iurium gentium Violationem.
Ordet ergo MV quam proximis ardet
Ualegon, et quam magnis periculis ex-
positus sum, manendo in hac Babylonica
Captivitate, tanquam inter malleum et in-
cudem, ubi triplici Crucior tormento,

In istis exiliis, metu extraditionis, et tam
 horrenda familia' mea miseria. Totus
 igitur desperabundus, afflictus, et ab omni-
 nibus derelictus, recurro ad MV cuius
 pietas et charitas erga proximum, in com-
 pertis mihi sunt, ac per amorem Dei in ego
 MV ne gravetur eo candore, quo genero-
 sus eius proditus est animus, hac omnia
 S. R. M. et amplissimo Senatu ex-
 penere activitatem suam interponere
 ut habeant Christianam compassionem
 supra miserorum familia' mea stratu,
 Et non sinant eam, in aliena terra, et me
 ipsum in hoc exilio, in ludibrium derisio-
 nem, et opprobrium protectionis sua' prodes-
 peratione interire. Obligabit me MV
 hac si firmata bonitate et perpetuo cultu
 et gratitudine non cessare esse.
 Est de Fr. Smallwood Lashoe
 H. P. T.
 Antu

377

Mitosi mię z Longmę na niewierwane ty-
 ae in unum coniunctis corpus, mitosi mię du-
 Cytykpine Wroclona, ad mię, Separavit.
 Pwino tedy mam utyskurac na nie skępsie
 nare, bo mi tego Łata & Pukac Zelus in Pat-
 riam, dla lekrey & proteckey Turckey, niechcia-
 tem akceptowac Ukrainy. Tymam in ab-
 solutam prauce iey possessionem dany mi od Br-
 ty pęwiley, indicium Łarkiwey meylurę in
 publicam Pręptey utilitatem ferebar gorli-
 woscu, in recompensam Łat fęgo, non habeo
 Ciuitatem permanentem, gędzielęm mogę gę-
 wzęsklonie, gęresię dny morich & pętyrnie
 post tot calamitates detenuity: gędyż Ła to,
 w odcęgłym dnuu, doleżę mię nie iakowę
 molimina, ale funr Gara Insę ŁagędŁę
 a utragiona męia familia, gękie indkcy in-
 cognito, w Ła nie iak Luper flumina & Paby-
 lenis Sedemus et flemus. Lęix chęłę
 sy w ręstę funesta metamorphosi, pę-
 menty

owsztych w tej, mezdota blym dostatek
 me o tchaj ma szersza mego, Ebre im
 daley tym biondziej de crudescit, y gradatim
 bhe Lemna, postepuje; Zeb finis unius meli
 gradus blyb futuri. Lisales domine
 mm Pan pced tym, abym miat biondziej
 ka uerpliwoś, upewnigigo, Zeb me blyb
 ko privatis meis desiderijs, ale y publi
 cis votis Wygudzi. Jaz tedy w hiehu
 onaste lat, dosi forti animo, Z precioną
 bredke y fortuną, Inosze ię insupportu
 bili pakenha niemogo rednak ani ię su
 perare, ani wotale u pshum utrapieniu
 y dosi pcedukoney uerpliwośi lach
 an sperare. Porukywales mm Wn
 mm Pan w liscie swoim, abym zapowro
 m fide et obsequio ku Panu y Cytylone
 w hiehu, wskatals Wn mm P confer
 mu misu dosi u kynitew, ale co z jety
 diej

Kiedyż Waszemu wymogom być per bractwo 378
 tum na Porcie, aby mu go wydano, co za
 reordinansen pewnieby Stan pręci-
 tego lata uciągnął, iestliby się to Państwo
 Trynithie fortiter nie ucieło, z Hantswa-
 go nie kłóciło, a do Porty nie pisał, wy-
 mażając reytale Lomontre Lelonne Ma-
 himetanskie. Egwaścienie przez Lonsens
 na Cshadricy Morslure i Dajunta.
 Uwarzy się tedy Umm Pan y alafs: musus
 udius Lwatys, iak proximus ardet
 Uealegon, a iak mię iudite ten jutkar do-
 grzewa ubry mię tak Ureklum y iudwy
 Cypenit mebespietens tunc Lwtars-
 tra utego Nandu, u którego fides pe-
 tary nulla. Ale to by to bymnie iest
 ce Uerabilis, gdy by mię trista opta-
 danej murey familiey, a tak murerne
 reytanu reurdato, usq ad offa et medu-
 Uas me pcratata. Toredyne wstępn-
 kie

8.

naty uo mure i pty sy pome superat nie sz
 oisica, ze. Sociam vita y cara pignora nie
 tylos widziei, albo pty namney szko onich
 szyszei, ale ani w cieplem i chotrajie
 nui Etale odleglego Traui succurrere im
 moge. Supplicando Lina mura do Ant
 Feldmarzalka trupa Fleminga, pwtze
 pwtze meo Supplement Anta Linsu
 pwtze y amitte, pwtze w ubraque
 nui suum auxilium, odebrata od Ant
 mura. P' capsilium, Lely se w tym udato
 z pwtze Lury do Anta Linsu Lwede
 kie. Coz chyni talke Prugu judo
 bato, aby to uerpiat, do szego me uo
 dzona du Cyklyme compulsi uolosi;
 Charitas omnia suffert.
 Supplicando pwtze pwtze me alys Wm Lm
 nie chiac od talch uale pne d' Lieta de
 tere, etres Laltod u Anta Linsu Lm
 o pod Lurgnie nui u pwtze meo fortuny op
 car

Operari; Idcirco a orat y utraque nunc me
 Chasby iuxta ultimum impetere orandum.
 Tentens bymby & rex Wrysha & rex Britany
 ierchly by & Dashi. H. Ermsu & Dashi
 in recompensam rogantoney & protchig
 Turcelig Wlarsyny, dulcis Patria fumus,
 na moim wlasnym Lachurly by & Komu i
 ku, Supplidius orat aby Wmmsu
 achiritate sua chias utraque nunc me
 familiey, pro Vritu & amictu mudo siuy
 u Lwla Amu wyrednai Supplement
 y Lam ig de micii Htu Wre Lamsue
 Supplementuwa. Podzieta bardiey
 grata De hosta litry, wrex familiey
 mung & Kierodnolwiey Wmmsu & Dashi,
 ym Oderem odherze swaritatis, nix gdy
 bys' y Wmmsu Lan, ofiarnuaty, Lch
 rym Suffist hecatombe Dostawawcu
 List do Xleia Amu & Brshu
 Erakonskiego.
 Redze tu rali Superflumina Pa
 Cylenis &

Dolez mię młodość i gorliwość, i straszne fern
 du krypty, Cyryl i murey Lapidary ode
 kratem in solatium doloris uradomosi, ze Wła
 wialiwsy sie compassiwo pectore, nad utra
 piennem optataney murey families, miales
 dobre, i supragandi oney, cum extrema ul
 bre i dazez de egestate, y nie inactey tylos
 mendicatis Lygiczy Supragij. God Pedy
 retribeam Domino meo WAMsu, Non
 mi nie istae vox faucibus haeret, dolly
 ratema mu nie smiertelney Wdżecz
 nowu y Winnego podziękowania. Lur
 pleht rednaki me x dolnosci moieg Prunegs
 Pastorum, lety vices ubogich supplet,
 y pty apparycyi iurney, uhoromue ihar
 ritativa se WAMsu opera, prausia,
 lura, lety, wter families moieg, pty
 z letodobliwie, lety, kosham accep
 tam gratam, lety, lety, lety, lety, lety
 lety

380³¹

Pandicem mi res acceptabilis, nix gody
 Włom ofiarowa. B. i. t. m. Chrym. i.
 f. i. t. hecatombe. *Przy* naymiz.
 Szyni Las moim podkigitowanu, Latat
 Wrethz Włom. do brwiz. n. m. s. i. u. k. r. a. p. i. o.
 ney familyi murey u. y. s. u. r. a. d. e. l. o. n. g. *Sup.*
 p. i. d. u. i. g. u. t. h. o. r. n. i. e. o. m. i. e. r. c. e. r. w. a. n. z. o. n. e. y.
 L. i. n. t. h. u. a. c. i. g. U. p. e. w. n. i. a. m. L. e. Włom
 non p. r. o. v. i. c. i. e. t. a. d. S. t. u. l. u. e. p. a. n. e. m. C. h. r. i. s. t.
 i. c. a. m. b. u. s. a. l. e. g. o. d. a. t. i. n. p. a. b. u. l. u. m. u. e. d. i. g.
 i. t. y. m. t. e. g. o. o. p. u. t. i. h. o. w. a. n. i. a. g. e. d. n. y. m. O. u. e.
 k. t. u. m. w. C. u. e. z. a. r. n. i. S. u. o. r. e. y. a. d. d. r. a. p. i. e. r.
 n. y. c. h. W. i. t. h. u. u. u. t. a. i. o. n. y. m. L. t. r. e. p. t. y. z.
 L. a. d. l. u. m. m. o. i. m. p. o. u. r. u. t. u. i. z. a. b. e. r. r. u.
 n. e. a. V. i. a. i. n. g. r. e. m. i. u. m. L. o. s. c. i. o. t. a. p. o. w. s. t. a. t.
 n. e. *Przy* p. o. m. i. n. a. m. o. r. a. x.
 t. a. s. h. a. u. e. y. Włom. s. a. p. a. m. i. z. i. m. i. t. a. s. u.
 u. y. S. e. g. u. d. e. c. l. a. r. a. c. i. a. L. t. r. a. y. m. i. r. a. c. y. t. +
 w. a. s. u. e. s. u. o. i. m. 2. D. r. e. l. n. y. 20. A. u. g. u. s. t. i.
 1719 d. a. t. u. w. a. n. y. m. m. e. j. t. o. n. a. u. k. y. n. i. e.
 n. a. d. k. l. e. y.

103
 Præne Pontificum lator in solatium doloris
 381
 obuirescunt nuntio, et Vm^o m^o Pan
 insisteret gloriosis Walekinych Supch
 Prædicator Vestigijis dosugles iux^{ta} vypo-
 tui Senatoriæ gaudiosci apicem, osiad-
 szy emerito Laszcelanicy Smuydzki
 Curules. Vrszkuig tedy Vm^o m^o Pan
 tak wysolue honori, althora Catyn Ser-
 cem szyci dohdy urethie Vm^o m^o Pan
 qualitates, aspirat y gaudiosci iego mere-
 tur. Supplikuig orat uniter me alios
 Vm^o m^o Pan hedy zolurek y namus
 upadte ex altu wyszka, y posty blem
 Panum sedkay lapsis solatia rebus
 dare w Utrapieniu moim do lthorego
 mij Zelus Patria rededit, nie Lanieich-
 wab, y byt wyperwadowany, y
 petuo cultu iestom
 List do Smolna Lathetue



395

La Woyne; przeciw Moskwy Chyżnia 382
 preparamenta, Residentowi Moskwie
 Szeinowi Gattano ad Porty in Vias suas
 wyprzedzić, y mnie Lp do Stanbula
 iux iux mano sprowadzić, Ockymen
 solatium doleris odnawiać mi tyż
 tem swoim przez expressa Szeina
 Pan Poseł Angielski; ale parturie-
 bant mentes natus est ridiculus mus.
 Wszyscy to w momencie subito casu upad-
 to, kiedy konferencji Porty o ratyfikacji
 z Moskwy ptohou reasumowano,
 a Latyn y nadzieie, z których ptohou
 mente wrożytem sobie melior, y for-
 mulate nowe mensury, wyskierwa-
 ni interese mego in Vias planio-
 res, na ustępić cofnety, y mnie
 bez nadziei umiarkowania a Vias can-
 dali, na kłórey cum remorsu consue-
 tas habere musz zostawty. Tak

Tak nagley odmianie nie trzebasie dżi ur-
 wa, gdyż ten głupi pogan'ski naród,
 mutabili insignitus astro, Lawdę
 mutatur ut luna. Miano mie zby-
 transjertować in vicinum Sambluta
 do Rodastu, gdzie Xigzi Rakocy beki-
 ducę, leżę zto się odmienić, z tej strony
 Weykyn allegować, przed Jmsug Janem
 Pastem Angrethum racy, że ten dżi-
 że wespół zek adhorret Carrur, Jmsu
 y interessum Jego, a Latym niemogę
 bym tam z plezirem moim subsiste-
 re. Zostaję tedy tu wta mie iak inter-
 malleum et in cudem, iawny honoru
 y Jymu expostus mebespieczeństwu,
 Zosta sziza ludy Car Jmsu wymogę
 byt per tractatum na Porue, aby mu
 wydano Weysho Jazun zue, co Labr-
 dynansen Joty, pewnie, Han pre-
 zle Lata

39²

Lata usty mi, gdy by Kościuszko Panna na 383
 si Tatarowie o to się nie uicki; Hana
 do diabła ex solio suo mi strzeli, a do
 Porty mi pisali uymauraiże iey imi-
 prachiatam ieszcze w nardkie Otho-
 manshim, Lakonu Mahometan skie
 w takowych occurrenceiach Violato-
 new. Nieurem tedy iezeli Porta
 potych ex pntbraciach, a potak uet-
 kem Tatarshim Latabalytku resipuit,
 albo ieszcze Lechie ad suos redire vo-
 mitus. Pivatem Ja do Weyssym
 uymauraiże mi politycznie, ze Ja
 te rumory, ktoru tu o extradicyi Weyz-
 ska Dapontskie passim sparguntur,
 mam za fałszywe, a nie daig im
 wray, owszem ani myslie o tym chez,
 aby Porta a Legem Mahometanam,
 ktoru jest acerrima propugnatrix

y iura gentium, littere tenerrime observare,
 chuato raly violare alicui, libraly y hor-
 nor ley, nie wzorna maskuta, amara-
 ta, y cety. Suiat publicum zgorszenie,
 in admirationem wzbudzita, lity me-
 dawno albo nithu patrzat na henwicku
 leyse. Poty rezolucy, ludy, pily. Ostat-
 num tractaue. Paspawicpund, ralsy
 moyno pretensium. Cesarza. Lonsa. Lats-
 tamata ouydani. Oksia. Rakoc-
 Lastanwita, ze wolata almia post-
 posita pace, potowu. Panswa. Luego
 Straine, niz hunc. Suiy publico ex-
 nere ludibrio. *Przydatom*
 dla poturudzienia murey umaszkawa-
 ney opiniey, ze Car. Ins. nad. Lons-
 tem me tyllko siebe, daleko. bandney
 Lantimira. Hospodara. Wotshuey,
 me moge. Saluowai, Weytly. rednah
 nie nalegat na extradiugonego
 aby.

399

Abj. potest. Surata, de Porta, y fama 384
 illibate iuramentum observare, q. me
 p. ly. m. i. r. i. t. o. r. i. n. t. e. g. r. i. t. a. t. e. m. o. n. y. d.
 narusze. Byty y in sz. r. a. n. i. e.
 aleckeg. l. a. b. o. r. u. z. o. w. a. i. m. e. r. o. z. i. s. t. e. t. a. m.
 r. e. z. o. n. e. m. i. W. i. d. z. i. s. z. b. e. d. y. W. i. a. P.
 i. a. h. p. r. o. x. i. m. u. s. a. r. d. e. t. U. c. a. l. e. g. e. m. a. y. i. a. h.
 m. y. s. t. e. n. f. a. t. a. l. n. y. p. o. z. a. r. t. a. n. g. i. t. e. t. a. n. g. i. t.
 C. o. l. a. t. y. m. L. w. a. k. y. s. z. y. p. l. w. a. k. y. s. z. U. m.
 m. L. a. n. S. i. e. s. t. d. o. l. e. r. S. i. c. u. t. d. o. l. e. r. m. e. u. s. e. a.
 e. l. e. e. l. e.

In sz. i. b. l. i. s. t. w. t. e. m. i. w. p. i. s. m. y. b. y. z. e. h.
 c. a. t. a. l. y. s. t. a. L. e. g. g. a. g. d. y. z. i. n. e. l. e. r. e. h. t. a. l. u. h.
 y. s. t. o. l. i. t. r. e. n. a. d. w. o. c. h. a. y. n. a. b. r. e. t. a. r. l. u. e. z.
 z. a. c. h. l. e. d. u. r. u. p. m. o. g. l. y. L. m. e. s. i. e. y. a. p. e. n.
 s. a. m. y. l. i. s. t. d. o. W. o. z. a. S. a. t. y. s. t. u. e. g. o. d. w. a.
 L. a. w. o. d. a. r. l. u. e. s. z. e. j. a. p. i. e. r. u. t. a. l. i. e. s. t. d. i. s. e. r.
 t. u. s. d. o. l. e. r. W. m. e. d. i. e. l. y. b. e. d. y. c. a. t. y.
 d. z. i. e. n. a. z. d. o. n. o. c. y. c. o. n. s. u. m. p. t. i. n. a. p. e.
 c. z. t. w. a. n. i. u. y. i. n. s. l. e. y. p. c. i. a. c. h. l. e. y. e. x. p. e.
 d. i. e. y. z.

18 W pomedziakach w jutro dnia odnowiłem
 samę expedicyę całą wiktora popiech-
 tową, do Pana Stefana Consula
 Angielskiego, y oddałem ją na ręce jego,
 prosząc aby ją przez pewnego szlachtyzode-
 łę do Hamburga do Pana Posta
 Angielskiego, co mi deklarował, y abie-
 cał ją jutro przez pewnego szlachtyz-
 odyę wyprawić. Dostałem tam Pa-
 na Jonesa starego Consula Angiels-
 kiego, gdzie także nadzedł Pan Espe-
 net Francuz, w tej tedy kompanii
 Labaurskiego Egdyńskiego, a jutro
 równo z Panem Jonesem odszedłem,
 który mnie zaprosił do siebie, a tamże
 y P. Espeneta, y Mr. Steynha-
 gelskiego, y traktował nas piwem
 Angielskim specjalnym, którego
 wybuchu wypiłem, co było go-
 dy.

401
 a było, a jutro w Łachodzie Sionid id 385
 przedtem do goz Judy.

19 We Wroclawie w obiednie o Lindy: bitem
 u Ludy Lachow, Lachy między roznemi
 dishursami otnay mił mi, ze Porta ułty
 mał P. Fornally, nie iaku Porta Fran-
 cuskie, ale iaku Plenipotenciariusza
 do traktatu z Moskwa, y ugrus, tego
 albych Lachy mał ad Januariusu roku
 tego traktatu mesłunty, raki Suoper-
 ra Lachos. Włokra Las u P. Cesarz
 la Angielskie, puzadano mi, ze Porta
 Extraordinaryne Cesarskie, do Por-
 ty z Wrednia radze, ułty mał Lachy
 w Lipsye do Ordinansu Porty.

20 We Wroclawie w dzien niejstcalanego
 Zwiżcia Naszycy, Panny wysłuchatem
 Ludy Porty w Cerkwi S. Theodora, obra-
 se prywatnie idprawa, gdyż iey w Cerkwi

tej parochy pryncjalnego sz. A. Konstanc-
 tyna z Melany nie było, z Surgeja d. k. siey sz.
 nie celebruemo, tak i tak u nas cum solenni-
 tatibus, gdyż Frey blasphemant Le. Biegor
 balana Chetka Portka w grzechu rest per-
 curandym pożyta, y dla tego go nie Surzej.
 Pan Taber dypree Tranustki, zaprosi w. sz.
 do Siebie na dzień i. w. sz. na Ustke Con-
 sula Francuskie. Nowe. z. Long. Jego, polz.
 ch. k. d. k. siey do omnie rano przystep.
 wyz. k. nie. Carey dla dygnwad. k. a. Pa-
 n. Con. m. l. wey do ch. w. sz. goz. d. y.

2. We Ozwartek napisz. te dwa listy
 jeden do Am. Cyza Patriarchi Jeroko-
 l. m. st. k. drugi do Am. Tarillena Pek-
 tra S. F. m. sy. i. Am. m. n. sh. wey, obu
 do Smirny ma. z. e. n. e. p. e. d. u. w. a. z. u.
 m. e. w. a. z. Patriarchi Jeroko. m. st. k.
 ten. z. est w Smirnie. Tyk tedy
 listu. Co. z. i. e. to. in. sen.

Do Am.

Do Im^o Cysla Patriarchi Ier^o 386⁴⁰
Solim^o hic

Quocumq; per varios terrarum terrorum
obrectus peragrans, non habes civitatem
permanentem, ubi cum deploranda mea
familia caput reclinem. Et dum melior
Sper, irritas spes profundo foveo pectore.
Nec inter tot calamitatum procellas, forte
natas quodrens insulas, promentur umbra
Speris aegror, Iam in turbido rerum
meorum statu evitanda Syllam inci
do in Charibdim. Ita enim Deus, qui
authore omnia eveniunt placuit, ut po
tentia eius semper in rebus meis luderet
meum cum adversa fortuna luctantem Spe
staculum mundo faceret. Et certe intam
ardua lucta, ac in tam lubrica Specta
culi huius arena, succubussem, nisi
mihi brachium Divinum, sic ire adha
ersuasset. Licet verò ceniurata

104.

In vram meam fata, vires suas in me ex-
 plerant, atq; hinc inde me iactant, non ta-
 men immobitem filialis observantia et
 charitatis, quā erga Sanctitatem Vram
 Senr, basin commovent et laesificant.
 Charitas enim non excidit. Quapropter
 nec inuariat temporum, nec vicissitudo
 rerum, nec longa terrā marisq; peregrina-
 tio, nec remotissima locorum dis-
 tantia, poterunt me separare a char-
 itate illa, ad quam me SV gratio-
 ra paterna, et tot favoritus existerne
 libi obstrixit. Et hoc enim tempore
 quo nactus sum honorem cognoscendi digni-
 nam et meritam in Ecclesia Dei SV
 personam, occulta quaedam sympathia
 Vis, ita me in amorem et cultum Eius,
 inestubili vinculo derivinxit, ut non
 quam vellem a SV divelli, sed Senr
 per SV Eius visione frui. Quam
 votum

403
 Autem iniquas res, velle meum arctis
 cum scripsit terminis, ultra quos vota mea
 Extendi non possunt, igitur vicariā liter-
 rā clamma rependo mea, Hae Vices
 meas suppleat, Rō sit mentis meae inter-
 pres, quam grata memoria vivam P^{ri}
 imaginem Cordi meo impressam gesto,
 quantum amore sacratissimam S^{er}ver-
 senam ubiq^{ue} locorum prosequer, et quam
 flagrantē desiderio totus ardeo, videndi
 et presentaneo filiali cultu P^{ri} vener-
 randi. Nunc verò humillime sup-
 plico, ut S^{er} literalem hanc, camp^{us}
 profundissimam venerationem, quā a
 filio Patri debetur, Paternus dignetur
 suscipere affectus. Complextrin-
 terea pedes P^{ri}, et benedictricem dⁿⁱ
 dextram, mille basijs exosculer moneo
 et non desinens nisi cum vita manere.
 Do V^{ra} P^{ri} Paterni Favilleni.
 Dereliquit me P^{ri} hic tanquam opha-
 trum

Cum adversa luctantem fortuna, praevaluit
 transmissima sua conversatione et visione
 digna huius personae suae, immo ultimum
 mihi eripuit solatium, valedictionis bene-
 dictionis. Pervenit scilicet heram et
 mumentum discessus. Pervenit prope am-
 alata amore, in amplexum eius, et mundi-
 misisse eam, donec mihi benedixisset.
 Vobis tamen prosequeretur vestigia. Ne-
 quamvis in mari investigabilia. Ne-
 dubio quoniam Pervenit prope vento et eventu
 Inimicas appulerit, et post in commodam
 huiusmodi navigationem ceciderit
 iam ibi suum Celeusma: Ecce coronate
 iustum te hunc carina. Supplicio solum
 ut Pervenit postquam coelum mutarentur
 mutet erga me animum suum, et quam
 tremendis mysterijs ad altare Dei asthe-
 rit, recondari vult. Philippum afflicti-
 simum, tamen amarissimum per
 nun desinam et esse et dici.
 NB. LX. nay expiravit terminus. N. G. D. Kest. Dny
 tamh

Tainu megi, iutro Las eni put.

22
11
Wright dr. 1 day travel 24 1/2 ad. 113
bureau train natl. G. & N. & dr. 1/2 ad. 113
cri. La. Oct. & Nov. 1881. 113

$\frac{23}{12}$ WŁozynie męłyte ad notandum. $\frac{22}{11}$ pro $\frac{20}{9}$ Jan

24 W niedzielę po południu wysłatałem
13
pismiszwaniem intercepcyjnym do Konsula Francuskiego,
ponieważ to taki jest urząd jego w Włochach
i w Paryżu, a nie w Rzymie, a Konsul w Rzymie
nie jest w stanie dopisać. Sam zaś
jstem u Konsula w Paryżu i nie mogę dopisać
pismiszwaniem, ponieważ Bóg wie, że nie
względem do Rzymu, który jest w Rzymie,
mażę i sądzić celownię, ale dla promena-
ry, a jeśli się dowiedzieli od niego, jeśli
leży, listy moje do Paryża expedować.
O których pisałem mi się w przesz-
ty Srode to jest 20 presentis odda-
na i ce udne i tutejsze i Dupra imieniem

8

Manuyto wyjeżdżając tegoż samego dnia do
 Sambutu, a przemił mi, że całoga roku
 dnia dożył mi pokłonił się na P. Anzela
 Posa Angielskiego.

25 W Poniedziałek w Lurze Nandkema
¹⁴ Panshe według grove Kalendarza, byłam
 w Franciszkiej Kaplicy na krótki mszał,
 a po nabożeństwie zaprowadziłem Panią,
 Konsulską, do jej gospody, gdzie
 zabawieliśmy na różnych dyskursach
 blisko godziny, a między wychodził, Łukasz
 Jan Gennet Franciszki dwóm tłumaczom
 Lurim i Janitarowi, aby mi aśsiśwał
 aż do gospody mojej, co uczynili.

26 W Wtorek ²⁷ Wtorek ²⁸ Wtorek
¹⁵ Wtorek, ²⁹ Wtorek, poświadczył od
 poniedziałku, przez wszystkie te dni go-
 towaliśmy do Komunii, a który w po-
 tek uważał wyprawdanie grzechów

mar 68

Mich, przed Staroschem Kapitanem, 1784.
garniam, ktorci chci za przyciag dnu tu mian
obratu za spowiednik.

30 W soboty wystuchano Starzy. Por
19 Zeg w Berlin. P. Theodora mekenmika,
q przyciag dnu megrdy. Gato y. Graw
Krysusa P. Stawinska mego.

31 W niedzielo Lindy wypakowano
20 na polowanie, z ty intensywnie w dno
do na noc tu do Salomila potowu iaku
tak q w dymie, ale infestis rebus goje
w pomiedziach me wiecej iaku rednego
Zajca, a Luncatny Ladney, we Wroch
Zas q We Szary dla mi wozdy q p luko,
ty dxdystey mi w dymie q potowai,
q Zadyk somy wrethie mewekasu.

Wyexdzy Zas na polowanie Losaur:
ten tu na omey seu Michala Lya
q Ordinowal go do Consuln Franeu:

End

Nowe Safford, także i do innych Fran-
 cuskich Safford, aby im pozwolili iść na
 wojnę, sam zaś wyjechałszy, po-
 tyłem w nową do Wsi natychmiast
 przyszedł. Za przewodnictwem chł-
 opów tejże samej Wsi, i statku gospo-
 d. u. Cyca tego chłopa Ichry miły
 przewodnikiem, gdzie ostatni Safford
 tego chłopa iedzie i pój, aże-
 dyż Łaska i dotychczas piewkoney, i pro-
 stek ich, na nich, niech ich iść, pawa-
 daże że niedawno Communiowali
 a melitry i ich ierzicie gotny
 do Communiy. Tędy a bourem ludz-
 gotny do Communiy poszedł, aże-
 dzień nie iedzie ani ryby, ani Ładney po-
 trawy, i Oliwa i oleiem, ani Wina piży,
 po Communiy Łas i t. c. i t. c. aże-
 dzień poszedł, aże-
 że nie iedzie Wino
 piży

Licz, qto nie Wskazy, ale tylos, 411
Lazius Lijz. 390

Januarius a nowy rok we- stug nowego Latendaria.

¹
21 Wpomediatku wstawy, barczar,
no wyjachali smy w pole dole, nazyw-
siedak z Synem swoim prowadzili,
z medaleku odel wsi, wskazywali smy
Lazia iedne, qto tylos, iedne wiele,
iednak nie me mogli smy im poradzić
poniewaz Hymnusz sie blesku Wnognu-
ow, w swoich legwach, iednak
do nich ied do swej pewnej Wnognu-
dole, qto Wnognu-
ca dzien daremnie straciwali na
jotowaniu, Laziachali smy na noc
do Inoyny Wsi, gdzie przenocowawali,
rano wyjachali smy w pole, nie nie ²
uwatuzi Wnognu.

Словник латинських термінів і макаронізмів

15 Aprilis inclusive – п'ятнадцятого квітня включно (від лат. inclusive (adv.) – включно).

17 huius – сімнадцяте [число] цього [місяця] (від лат. hic, haec, hoc – цей, ця, це).

Imo – [Sub numero pri]mo – [під номером пер]шим (від лат. primus, a, um – перший).

30 m[ilia] – тридцять тисяч (від лат. mille – тисяча).

40 m[illia] – сорок тисяч (від лат. mille – тисяча).

А

a 1ma Martii ad 17 eiusdem – від першого березня до 17го цього ж [місяця] (від лат. ab, a (Abl.) – від, з; primus, a, um – перший; Martius, i, m. – березень; eiusdem (adv.) – цього ж).

A 22/11 pro ad 20/9 Jan. – Від 22/11 замість до 20/9 (від лат. ab, a (Abl.) – від, з; pro (Acc., Abl.) – для, замість; ad (Acc.) – до; Januarius, i, m. – січень).

a Mediterraneo (від лат. ab, a (Abl.) – від, з; mediterraneus, a, um – середземний).

a sacris – від священнослужіння (від лат. ab, a (Abl.) – від, з; sacrum, i, n. – священний предмет, святе місце, релігійний акт).

a via scandali – з дороги інтриг (від лат. ab, a (Abl.) – від, з; via, ae, f. – шлях; scandalum, i, n. – спокуса, плітки).

A[nno] D[omini] – року Божого (від лат. annus, i, m. – рік; Dominus, i, m.).

ab erronea via – з хибного шляху (від лат. ab, a (Abl.) – від, з; erroneus, a, um – хибний, заблуканий; via, ae, f. – дорога, шлях).

abdikuje – зрікається (макаронізм від лат. abdico, avi, atum, are – зрікатися).

abusus – зловживання (від лат. abusus, us, m. – зловживання).

accrescit – наростає (від лат. accresco, crevi, cretum, ěre – наростати).

acerrima propugnatrix – найзапекліша оборонниця (від лат. acer, cris, cre – гострий, сильний; propugnatrix, icis, f. – оборонниця).

acquisivit iure belli – набув за правом війни (від лат. acquiro, quisivi, quisitum, ěre надбати, набувати; jus, juris, n. – право; bellum, i, n. – війна).

activitate sua – діяльністю своєю (від лат. *activitas*, *atis*, *f.* – діяльність; *suus*, *a*, *um* – свій).

activitate sua – діяльністю своєю (від лат. *activitas*, *atis*, *f.* – ; *suus*, *a*, *um* – свій).

ad efectum – тут: результат (від лат. *ad* (Acc.) – до, при; *efficio*, *feci*, *fectum*, *ěre* – виробляти).

ad extremum – наприкінці, зрештою (від лат. *ad* (Acc.) – до; *extremum*, *i*, *n.* – край).

ad Januarium – до січня (від лат. *ad* (Acc.) – до; *Januarius*, *i*, *m.* – січень).

ad notandum – для нотування (від лат. *ad* (Acc.) – до; *noto*, *avi*, *atum*, *are* – завважити) для нотування.

ad novilunum – до молодика (від лат. *ad* (Acc.) – до; *novilunum*, *i*, *n.* – новолуння, місяць-молодик).

ad parandam viam – щоб приготувати дорогу (від лат. *ad* (Acc.) – до; *paro*, *avi*, *atum*, *are* – готувати; *via*, *ae*, *f.* – шлях).

ad propria – до своїх, додому (від лат. *proprius*, *a*, *um* – власний, близький).

ad primam Martii – до першого [дня] березня (від лат. *ad* (Acc.) – до; *primus*, *a*, *um* – перший; *Martius*, *i*, *m.* – березень).

ad rationem – на мою думку, в моїх інтересах, відповідно (від лат. *ad* (Acc.) – до, при; *ratio*, *onis*, *f.* – міркування).

ad satietatem – досхочу (від лат. *ad* (Acc.) – до; *satietas*, *atis*, *f.* – достаток).

ad suos redire vomitus – повертатися до свого блювотиння (від лат. *ad* (Acc.) – до; *redeo*, *ii*, *itum*, *ire* – повертатися; *vomitus*, *us*, *m.* – блювота). (Прип. 26:11).

adhaeret – тримається (від лат. *adhaereo*, *haesi*, *haesum*, *ere* – прилягати).

adjungitur – приєднався (від лат. *adjungo*, *junxi*, *junctum*, *ěre* – приєднуватися).

aëria – повітряні [потоки] (від лат. *aërius*, *a*, *um* – повітряний).

aeviterno cultu – тут: навіки прихильний (*aeviternus*, *a*, *um* – вічний; *cultus*, *us*, *m.* – служіння).

afferebant – повідомляли (від лат. *affero*, *attuli*, *allatum*, *afferre* – приносити, переказувати).

affirmative (adv.) – ствердно (лат.).

alias (adv.) – поза тим, інакше (лат.).

alma[m] post posita[m] pace[m] – після укладення благодатного миру (від лат. *almus*, *a*, *um* – благодатний; *post* (Acc.) – після; *pono*, *posui*, *positum*, *ěre* – розташовувати; *paх*, *cis*, *f.* – мир).

alta mente repostum vulnus – глибока ураза в серці (від лат. *altus*, *a*, *um* – глибокий; *mens*, *ntis*, *f.* – серце, розум; *repostus*, *a*, *um* – захований; *vulnus*, *eris*, *n.* – рана).

alternata – черговість, зміна (макаронізм від лат. *alternatio*, *onis*, *f.* – чергування).

alternatim (adv.) – своєю чергою, на зміну, по черзі (лат.).

alterum (adv.) – інше (лат.).

- altiora* – вищого (від лат. *altus*, а, um – високий).
altissimo suo iudicio – на свій власний розсуд
ante omne – передусім (від лат. *ante* (Acc.) – перед; *omnis*, е – весь).
apicem – вершину (від лат. *apex*, *icis*, m. – верхівка).
apparycii – при появі (макаронізм від лат. *apparitio*, *onis*, f. – служба, поява).
appulit – причалив (від лат. *appello*, *puli*, *pulsum*, ěre – приганяти, причалити).
Aprilis – квітень (від лат. *aprilis*, *is*, m. – квітень).
aspidi surdo – гаспидові глухому (від лат. *aspis*, *idis*, f. – гаспид; *surdus*, а, um – глухий).
assekuracja – гарантією, запевненням (макаронізм від лат. *asecuratio*, *onis*, f. – убезпечення).
attonitus – приголомшений (від лат. *attonitus*, а, um – вражений, приголомшений)
Augustus – серпень (від лат. *Augustus*, *i*, m.).
aukcia – збільшення (макаронізм від лат. *auctio*, *onis*, f. – збільшення).
auxilarne – допоміжні (макаронізм від лат. *auxilaris*, е – допоміжний).
auxilium – допомоги (від лат. *auxilium*, *i*, n. – допомога).
aversia – відраза (макаронізм від лат. *aversus*, а,um – відразний).

В

- blasphemant* – хулять (від лат. *blasphemo*, –, –, are – хулити, злословити).

С

- calamitatibus, respirare* – прикрощами, дихати (від лат. *calamitas*, *atis*, f. – прикрість; *respiro*, *avi*, *atum*, are – дихати).
sapax – здатний (від лат. *sapax*, *acis* – спроможний).
cara pignora – коштовні застави (від лат. *sarus*, а,um – дорогий; *pignus*, *oris*, n. – застава, за порука).
caritas numquam excidit – (лат.) „Любов ніколи не перестає” (Послання ап. Павла до коринтян 13:8, укр. пер. Івана Огієнка).
caritas omnia suffert – (лат.) „любов усе терпить” (Послання ап. Павла до коринтян 13:4, укр. пер. Івана Огієнка).
casus – випадок, пригода (від лат. *casus*, *us*, m. – випадок).
celebrac – celebрувати, відправляти урочисте богослужіння (макаронізм від лат. *celebro*, *avi*, *atum*, are – прославляти, славити).
celebrior – досить велелюдна (від лат. *celeber*, *bris*, *bre* – велелюдний).
certo certius – певніше певного (від лат. *certo* (adv.) – певно; *certius* (adv., Gr. comp.) – певніше).
civilitatem – прихильність (від лат. *civilitas*, *atis*, f. – прихильність).
commensalis – співмешканець (від лат. *commensalis*, *is*, m. – співмешканець).

comministris – помічниками, побратимами (від лат. *comminister*, *tri*, *m.* – помічник, колега).

communiter (adv.) – на загал, спільно (лат.).

compasia – співчуття (макаронізм від лат. *compassio* – співчуття).

compassivo pectore – співчутливим серцем (від лат. *compassivus*, *a*, *um* – співчутливий; *pectus*, *oris*, *n.* – груди, серце).

compatrona – співзаступника (макаронізм від лат. *compatrōnus*, *i*, *m.* – спільний заступник).

complanacyi – залагодження (макаронізм від лат. *complanatio*, *onis*, *f.* – вирівнювання, згладження).

comprobatum – підтверджено (від лат. *comprobo*, *avi*, *atum*, *are* – схвалювати).

compulit – спонукала (від лат. *compello*, *puli*, *pulsum*, *ēre* – підштовхувати).

conconvem – земляка (від лат. *conconvivis*, *is*, *m.* – земляк, співгромадянин).

concludetur – вирішиться (від лат. *concludo*, *clusi*, *clusum*, *ēre* – завершувати).

condescendo – змилююся, тут: зроблю виняток (від лат. *condescendo*, *–*, *–*, *ēre* – бути поблажливим, змилюватися).

condicjach – засадах (макаронізм від лат. *conditio*, *onis* *f.* – стан, умова).

conditionaliter (adv.) – умовно, за умови (лат.).

confecit – виготовив (від лат. *conficio*, *feci*, *fectum*, *ēre* – виробляти).

confirmacia, confirmacii – підтвердження (макаронізм від лат. *confirmatio*, *onis*, *f.* – здійснення, підтвердження).

confirmatur – підтверджується (від лат. *confirmo*, *avi*, *atum*, *are* – підтверджувати).

confirmavit eidem – посвідчив про нього (від лат. *confirmo*, *avi*, *atum*, *are* – стверджувати; *idem* – той самий).

confirmi nisu – згідно з наполяганням (від лат. *confirmis*, *e* – узгоджений; *nisus*, *us*, *m.* – піднімання, наполягання).

consideracii – взяття до уваги (макаронізм від лат. *consideratio*, *onis*, *f.* – судження).

consilio publico – спільним наміром (від лат. *consilium*, *i*, *n.* – намір, рішення; *publicus*, *a*, *um* – спільний).

consilium – пораду (від лат. *consilium*, *i*, *n.* – порада).

conspiratia – змова (макаронізм від лат. *conspiratio*, *onis*, *f.* – змова).

consumpsi – я витратив (від лат. *consumo*, *sumpsi*, *sumptum*, *ēre* – тратити, марнувати).

contenta – задоволена (від лат. *contentus*, *a*, *um* – задоволений).

contenti – задоволені (від лат. *contentus*, *a*, *um* – задоволений).

continetur – міститься (від лат. *contineo*, *tinuī*, *tentum*, *ēre* – міститися).

continuanter (adv.) – невинно (лат.).

convalluit – одужав (від лат. *convalesco*, *lui*, *–*, *ēre* – одужувати).

convenerunt – звернулися (від лат. convenio veni, ventum, ire – підходити, звертатися).

convenit – домовляється (від лат. convenio, veni, ventum, ire – сходиться).

Cui nasci contigit mori restat – Кому судилося народитися, той і померти має (від лат. qui, quae, quod – який; nascor, natus sum, nasci – народжуватися; contingo, tigi, tactum, ěre досягати; morior, mortuus sum, mori – помирати; resto, stiti, –, are – залишається).

cum adiacentiis – разом з околицями (від лат. adjaceo, –, –, ěre – прилягати)

cum extrema ... egestate – у крайній убогості (від лат. cum (Acc., Abl.) – з; extremus, a, um – крайній; egestas, atis, f. – вбогість).

cum omnibus solennitatibus – з усіма почестями (від лат. cum (Acc., Abl.) – з; omnis, e – весь, всякий; solennitas, atis, f. – почесі).

cum remorsu conscientiae tradere – якою з гризотами сумління волочитися (від лат. cum (Acc., Abl.) – з; remorsus, us, m. – прогризання; conscientia, ae, f. – сумління; traho, traxi, tractum, ěre – тягнути, спрямовувати).

cum solemnitatibus – з урочистостями (від лат. cum (Acc., Abl.) – з; solemnitas, atis, f. – урочистості).

curiosi – цікавого (від лат. curiosus, a, um – цікавий).

currit – триває (від лат. curro, cucurri, cursum, ěre – тривати).

convincebant – переконували (від лат. convinco, vici, victum, ěre – звинувачувати).

D

de Augusto ... Septembri – за серпень і вересень (від лат. de (Abl.) – від, про; Augustus, i, m. – серпень; September, bri, m. – вересень).

de cetero – щодо іншого (від лат. de (Abl.) – від, про; caeterus, a, um – інший).

de fatis – про долю (від лат. de (Abl.) – від, про; fatum, i, n. – доля).

de Lumine Divino – про Божественне Світло (від лат. de (Abl.) – від, про; lumen, inis, n. – світло; divinus, a, um – божественний).

de micis – досл.: із крихт (від лат. de (Abl.) – від, про; mica, ae, f. – крихта).

de novo – тут: заново (від лат. de (Abl.) – від, про; novus, a, um – новий).

de statu praesenti – про теперішній стан (від лат. de (Abl.) – від, про; status, us, m. – стан; praesentis, e – теперішній).

December – грудень (від лат. December, bri, m.).

Decembra – грудня (макаронізм від лат. December, bris, m. – грудень).

deliberacij – ретельного обміркування (макаронізм від лат. deliberatio, onis, f. – ретельне обміркування).

delineacia – замальовка (макаронізм від лат. delineatio, onis, f. – нарис, замальовка).

deposuit – змістила (від лат. depono, posui, positum, ěre – скласти, скинути).

desideria – потреби (від лат. desiderium, i, n. бажання, потреби).

- desistere* – відсторонюватися (від лат. *desisto, stiti, stitum, ěre* – припиняти).
desolata – занедбана (від лат. *desolo, avi, atum, are* – покинути, занедбати).
despitice (adv.) – зверхньо (лат.).
desuper (adv.) – згори, крім того (лат.).
dikcionarz – словник, лексикон (макаронізм від лат. *dictionarium, ii, n.*).
discipul – учень (макаронізм від лат. *discipulus, i, m.* – учень).
disertus dolor – красномовний сум (від лат. *disertus, a, um* – красномовний, промовистий; *dolor, oris, m.* – біль, сум).
domino – паном (лат.).
dulcis Patriae fumus – солодкий дим батьківщини (від лат. *dulcis, e* – солодкий; *patria, ae, f.* – батьківщина; *fumus, i, m.* – дим).

Е

- Ecce coronatae portum tetigere carinae* – „Ото дісталися порту оздоблені вінками кораблі” (від лат. *ecce* – ось; *coronatus, a, um* – увінчаний; *portus, us, m.* – порт, гавань; *tango, tetigi, tactum, ěre* – торкати; *carina, ae, f.* – кіль). (Сикст Проперцій, *Елегії*, кн. 3, поезія 24, рядок 15).
eiusdem, ejusdem (adv.) – того ж [місяця] (лат.).
emeritos ... curules – досл.: заслужені крісла (від лат. *emereor, meritus sum, ěri* – заслужити; *curulis, is, m.* – крісло, посада).
eodem (adv.) – туди ж, до того (лат.).
errore – помилкою (від лат. *error, oris m.* – помилка).
errores – помилки (від лат. *error, oris m.* – помилка).
estimie – ціні (макаронізм від лат. *aestimatio, onis, f.* – ціна, вартість).
et haec meminisse – щоб я це пам’ятав (від лат. *et – i; hic, haec, hoc* – цей; *memini, –, meminisse* – пам’ятати).
et id genus – і таке подібне (від лат. *et – i; is, ea, id* – той, та, те; *genus, eris, n.* – рід).
ex alti – з високості (від лат. *ex (Abl.)* – з, від; *altum, i, n.* – височінь).
ex curiositate – з цікавості, через допитливість (від лат. *ex (Abl.)* – для, замість; *curiositas, atis, m.* – допитливість).
ex decreto – за наказом (від лат. *ex (Acc., Abl.)* – з, через; *decretum, i, n.* – постанов, наказ).
ex mente – з умислу (від лат. *ex (Abl.)* – з; *mens, ntis, f.* – розум, сумління).
ex obedientia – з послухництва (від лат. *ex (Acc., Abl.)* – з, через; *oboedientia, ae, f.* – послух, покіра).
ex opposito – навпроти, осібно, окремо (від лат. *ex (Abl.)* – з, від; *oppositus, a, um* – протилежний).
ex relatis – зі слів (від лат. *ex (Acc., Abl.)* – з, через; від лат. *relatus, us m.* – повідомлення, донесення).

ex solio suo – з трону (від лат. ex (Acc., Abl.) – з, через; solium, i, n. – крісло; suus, a, um – свій).

ex voto – через обітницю (від лат. ex (Acc., Abl.) – з, через; votum, i, n. обіцянка, обітниця)

ex[s]tant – залишилися (від лат. exsto, –, –, are – встояти, зберегтися).

exequialne – жалобне (макаронізм від лат. ex(s)equalis, e – поховальний, жалобний).

exerbitanciā – тут: занедбання (макаронізм від лат. exherbo, avi, atum, are – вкриватися травою).

expedicia – ладнання (макаронізм від лат. expeditio, onis, f. – впорядкування).
Комплект листів, які Орлик писав, також і шифруючи.

expedire – ладнати (від лат. expedio, ivi, itum, ire – готувати, ладнати).

experientia, experiencii – досвід (макаронізм від лат. experientia, ae, f. – досвід).

experiri – випробувати (від лат. experior, expertus sum, iri – випробувати).

expiratio – тут: закінчення (від лат. expiratio, onis, f. – випаровування).

expiravit – втратив силу (від лат. exspiro, avi, atum, are – видихати).

exponit – тут: загрожує (від лат. expono, posui, positum, ěre – виставляти).

exprobraciach – невдоволеннях (макаронізм від лат. exprobratio, onis, f. – докори, невдоволення).

extaza – екстаза (макаронізм від лат. exstasis, is, f. – подив).

extra – зовні (від лат. extra (Acc.) – зовні).

extremitas – край (від лат. extremitas, atis, f. – закінчення, край).

F

fascykul – фасцикула (макаронізм від лат. fasciculus, i, m. – невелика в'язанка).

faustior fortunatior[ue] – сприятливіший і щасливіший (від лат. faustus, a, um – щасливий, вдатний; fortunatus, a, um – щасливий).

faustior fortunatur – сприятливіший вдався (від лат. faustus, a, um – щасливий, вдатний; fortuna, avi, atum, are – ошасливити, вдатися).

febris firma – сильна пропасниця (від лат. febris, is, f. – гарячка; firmus, a, um – сильний).

Februarius – лютий (від лат. Februarius, i, m. – лютий).

ferebor – принесу (від лат. fero, tuli, latum, fere – нести).

feror – тут: проймаюся (від лат. fero, tuli, latum, ferre – нести).

festum – свято (від лат. festum, i, n. – свято).

fides pietasque nulla – віри і доброчесності жодної (від лат. fides, ei, f. – віра; pietas, atis, f. – доброчесність; nullus, a, um – жоден).

finis unius mali gradus futuri – кінець одного лиха став кроком до майбутнього (від лат. finis, is, f. – кінець; unus, a, um – один; malum, i, n. – лихо; gradus, us, m. – крок; futurus, a, um – майбутній).

forti animo – з сильним духом, мужньо (від лат. fortis, е – сильний; animus, і, m. – дух).

fortiter obstat – рішуче протидіє (від лат. fortiter (adv.) – сильно; obsto, stiti, –, are – перешкоджати, протидіяти).

frigide (adv.) – холодно (лат.).

funesta metamorphosi – печальною метаморфозою (від лат. funestus, а, um – сумний; methamorphosis, is, f. – метаморфоза).

furor – гнів (від лат. furor, oris, m.).

G

generositatem – великодушність (від лат. generositas, atis, f. – великодушність).

gerit – виступає (від лат. gero, gessi, gestum, ěre – вести, здійснювати, нести).

gradatim (adv.) – поступово (лат.).

grata Deo hostia – приємна Богові жертва (від лат. gratus, а, um – приємний; deus, і, m. – бог; hostia, ae, f. – жертва).

gratiarum actoria – акцією подяки (від лат. gratia, ae, f. – прихильність, вдячність; actoria, ae, f. – активна).

H

habit – тут: чернечі шати, стрій (макаронізм від лат. habitus, us, m. – зовнішність).

habit[us] in solitudine – вигляд у самотині (від лат. habitus, us, m. – вигляд; in (Acc., Abl.) – у, на; solitududo, inis, f. – усамітнення).

haec sunt notabiliora – досить примітним є (від лат. hic, haec, hoc – цей, ця, це; sum, fui, –, esse – бути; notabilis, e – помітний, визначний).

honeste (adv.) – шанобливо (лат.).

honorifice (adv.) – шанобливо (лат.).

hora canonica – канонічна година (від лат. hora, ae, f. – година; canonicus, а, um – канонічний).

hostiam acceptam gratamque – пожертвування миле і приємне (від лат. hostia, ae, f. – жертва; acceptus, а, um – приємний, люб'язний; gratus, а, um – приємний).

huius [die] – цього [дня], нині (від лат. hic, haec, hoc – цей, ця, це).

I

illibate (adv.) – непорушно, бездоганно (лат.).

impatientia – нетерпіння (від лат. impatientia, ae, f. – нетерпіння).

imperiose (adv.) – владно (лат.).

impietas – нечестивість (від лат. impietas, atis, f. – нечестивість).

implacabilis – непримирима (від лат. implacabilis, e – непримиримий).

impracticatam – небачене (від лат. impracticatus, а, um – незастосовуваний, той, що не траплявся).

- in absolutam possessionem* – в абсолютному володінні (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *absolutus*, a, um – повний; *posessio*, onis, f. – володіння).
- in agonia* – в агонії (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *agonia*, ae, f. – передсмертні муки).
- in captivitate ... Babylonica* – в полоні ... вавилонському (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *captivitas*, atis, f. – затримання, полон; *Babylonicus*, a, um – вавилонський).
- in coetu sanctorum* – у сонмі святих (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *coetus*, us, m. – зібрання; *sanctus*, a, um – святий).
- in commemorationem* – на спомин (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *commemoratio*, onis, f. – спомин).
- in commercii* – у комерції (макаронізм від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *commercium*, i, n. – торгівля).
- in commerciis* – у торгових справах (від лат. від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *commercium*, i, n. – торгівля).
- in considerationem* – на розгляд (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *consideratio*, onis, f. – розгляд).
- in contemptum* – у презирстві, зневазі (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *contemptus*, us, m. – зневага).
- in defectu* – за нестачі (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *defectus*, us, m. – нестача).
- in dies* – з дня на день, днями (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *dies*, ei, f. – день).
- in extremis* – у критичному стані (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *extremum*, i, n. – кінець).
- in favorem* – на користь, за схвалення (від лат. *in* (Acc., Abl.) – в, на; *favor*, oris, m. – прихильність).
- in fide et obsequio* – у вірності та покорі (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *fides*, ei, f. – віра; *et* – і; *obsequium*, i, n. – послух, покора).
- in flore* – у розквіті (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *flos*, oris, m. – квітка, цвіт).
- in hac qualitate* – у цій якості (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *hic*, haec, hic – цей; *qualitas*, atis, f. – якість).
- in laudem* – у славу (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *laus*, dis, f. – похвала, слава).
- in maerore cordis* – досл.: в печалі серця (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *maeror*, oris, m. – смуток; *cor*, dis, n. – серце).
- in octavo* – восьмушка (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *octavus*, a, um – восьмий), восьма частина чогось; формат книги, коли аркуш містить у собі вісім карток або 16 сторінок.
- in odorem ... suavitatis* – досл.: на запах насолоди (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *odor*, oris, m. – запах; *suavitas*, atis, f. – насолода).
- in omnem eventum* – про всяк випадок (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *eventus*, us, m. – випадок; *omnis*, e – всякий, кожен).

- in opere* – у дії, у процесі (від лат. *in* – (Acc., Abl.) – у, на; *opus, eris, n.* – справа).
- in originali* – в оригіналі (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *originalis, e* – початковий).
- in pace* – в мирі (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *paх, cis, f.* – мир).
- in patria* – до батьківщини (від лат. *in* – (Acc., Abl.) – у, на; *patria, ae, f.* – батьківщина).
- in periculo* – у небезпеці (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *periculum, i, n.* – небезпека).
- in procinctu* – напоготові; тут: у процесі, у приготуванні (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *procinctus, us, m.* – готовність).
- in promptu* – напоготові, тут: близька, правдоподібна (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *promptus, us, m.* – наближення).
- in publicam utilitatem* – на суспільну користь (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *publicus, a, um* – громадський; *utilitas, atis, f.* – користь).
- in puncto* – у момент, у часі (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *punctum, i, n.* – мить, точка).
- in qualitate* – в якості (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *qualitas, atis, f.* – якість).
- in quantumvis* (adv.) – скільки завгодно (лат.).
- in recompensam* – на відшкодування, у винагороду (макаронізм від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *recompensatio, onis, f.* – відшкодування).
- in reliquo* – щодо решти, зрештою (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *reliquus, a, um* – залишений, колишній).
- in societatem* – до товариства (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *societas, atis, f.* – товариство).
- in solatium doloris* – на втіху смутку (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *solatium, i, n.* – втіха; *dolor, oris, m.* – біль, смуток).
- in solitudine* – у самотині (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *solitudo, inis, m.* – самотність).
- in spem* – у надії, у сподіванні (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *spes, ei, f.* – надія).
- in suo* – у собі (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *suus, a, um* – свій).
- in unum coniunxit corpus* – в єдине тіло об'єднав (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *unus, a, um* – один, єдиний; *conjugo, nxi, nctum, ěre* – поєднувати; *et – i; corpus, oris, n.* – тіло).
- in vias planiores* – на шляхи ширші (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *via, ae, f.* – дорога, шлях; *planus, a, um* – широкий).
- in vias suas* – досл.: на свої шляхи (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *via, ae, f.* – дорога, шлях; *suus, a, um* – свій).
- in vicinia* – по сусідству (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *vicinia, ae, f.* – сусідство).
- in vicinum* – в околиці (від лат. *in* (Acc., Abl.) – у, на; *vicinum, i, n.* – сусідство).
- inavilis* – негречний (від лат. *inavilis, e* – негідний).
- incessanter* (adv.) – невинно (лат.).
- incipit* – розпочинається (від лат. *incipio, cepi, ceptum, ěre* – починати).

- incivilitatem* – невихованість (від лат. incivilitas, atis, f. – грубість, невихованість).
- inclinaciq* – прихильність (макаронізм від лат. inclinatio, onis, f. – схильність).
- indicium* – доказ (від лат. indicium, i, n. – свідчення, вказівка).
- infaustum nuntium* – нещаслива звістка (лат. infaustus, a, um – нещасливий; nuntium, i, n. – звістка).
- infectis rebus* – нічого не досягнувши (від лат. infectus, a, um – незроблений; res, rei, f. – річ, справа).
- informabit sub numeris sequentibus* – поінформує, під наступними номерами (від лат. informo, avi, atim, are – повідомляти, інформувати; sub (Acc., Abl.) – під; numerus, i, m. – номер, число; sequens, ntis – наступний).
- inopinata morte* – несподіваною смертю (від лат. inopinatus, a, um – несподіваний; mors, rtis, f. – смерть).
- insero* – вставляю (від лат. insero, serui, sertum, ěre – вставляти).
- insistendo gloriosis ... vestigiis* – для ходіння славетними слідами (insisto, stiti, –, ěre – наполягати, вимагати; gloriosus, a, um – славетний; vestigium, i, n. – слід).
- instabant* – стверджували (від лат. insto, stiti, –, are – наполягати).
- insula, insule, insuly* – острів (макаронізм від лат. insula, ae, f. – острівець).
- insuper inter caetera* – на додачу, між іншим (від лат. insuper (adv.) – поза тим, між іншим; inter (Acc.) – серед; caeterus, a, um – інший).
- insuper* (adv.) – поза тим, на додачу (лат.).
- insupportabili patentia* – неймовірною витримкою (від лат. insupportabilis, e – безпідставний, невиправданий; patentia, ae, f. – витримка, терплячість).
- integritatem* – цілісність (від лат. integritas, atis, f. – цілісність, збереження).
- intendit* – наміряється (від лат. intendo, tendi, tentum, ěre – висувати).
- inter caetera* – між іншим (від лат. inter (Acc., Abl.) – між; caeterus, a, um – інший).
- inter malleum et incudem* – між молотом і ковадлом (від лат. inter (Acc.) – між; malleus, i, m. – молот; et – і; incus, dis, f. – ковадло).
- inter rudera* – серед руїни (від лат. inter (Acc., Abl.) – між; rūdus, eris, n. – руїни).
- intercedit* – пролягає, зав'язується між (від лат. intercedo, cessi, cessum, ěre – входити, прямувати).
- invaluit* – посилилася (від лат. invalesco, valui, –, ěre – посилюватися).
- item* (adv.) – також, так само (лат.).
- iura gentium* – права народів, міжнародне право (від лат. ius, juris n. – ; gens, ntis – рід, народ).

І

- Januarius* – січень (від лат. Januarius, i, m. – січень).
- Julii* – липня (від лат. Julius, i, m. – липень).
- Julius* – липень (від лат. Julius, i, m. – липень).
- Junius* – червень (від лат. Junius, i, m. – червень).

К

kantor – співак, органіст і вчитель (макаронізм від лат. cantor, oris, m. – співак).
kontinuuiqcemu – тому, хто продовжує (макаронізм від лат. contineo, tinui, tentum, ēre – утримувати).

L

laboramus et nihil capimus – працюємо і нічого не отримуємо (від лат. laboro, avi, atum, are – працювати; et – і; nihil – нічого, анітрохи; capio, serpi, captum, ēre – брати).

laetiora sperare – веселішого сподіватися (від лат. laetus, a, um – веселий; spero, avi, atum, are – сподіватися).

lapis solatia rebus dare – розрадити в підупалих справах (від лат. labor, lapsus sum, i – сповзати; solatium, i, n. – розрада; res, ei, f. – річ, справа; do, dedi, datum, dare – давати).

laxativum – лаксатив, послаблюючий засіб (від лат. laxativus, a, um – розм'якушувальний; пор. сучасний мед. термін: remedium laxans – послаблюючий засіб).

laxius – вільніше (від лат. laxe – просторо, вільно).

legem Mahometanam – закон магометанський (від лат. lex, gis, f. – закон; Mahometanus, a, um – магометанський).

legitimum haeredem – законного спадкоємця (від лат. legitimus, a, um – законний; haeres, edis, m. – нащадок).

legowal – заповів (макаронізм від лат. lego, avi, atum, are – заповідати).

letaliter (adv.) – смертельно (лат.).

lucem pra[e]teritorum recordationem – світло спогадів про минуле (від лат. lux, cis, f. – світло; pra[e]teritorum – praeteritus, a, um – минулий; recordatio, onis, f. – спогади).

М

macula – плямою (від лат. macula, ae, f. – пляма, ганьба).

magnis itineribus – великими переходами (від лат. magnus, a, um – великий; itiner, eris, n. – шлях).

Majus – травень (від лат. Majus, i, m.).

manuductore – керівником (від лат. manuductor, oris, m. – керівник, церк.: наставник послушників в ордені (катол.); керівник церковного хору (правосл.)).

Martius – березень (від лат. Martius, i, m. – лютий).

meliora – краще (від лат. melior, ius – кращий).

mendicatis ... suffragiis – нажебраними засобами (від лат. mendico, avi, atum, are – жебрати; suffragium, i, n. – засіб, підтримка).

- mensury* – виміри (макаронізм від лат. *mensura*, ae, f. – міра).
meretur – заслуговує (від лат. *mereo*, ui, itum, ěre – заслуговувати).
meritum – заслуга (від лат. *meritum*, i, n. – заслуга, винагорода).
mirabilia – дивовижі, дива (від лат. *mirabilis*, e – дивовижний).
mitescit – послаблюється (від лат. *mitesco*, –, –, ěre – пом'якшуватися, слабшати).
molimina – зусилля (від лат. *molimen*, inis, n. – напруга).
monaculus – ченець (від лат. *monaculus*, i, m. – ченець).
multa flagella peccatorum – „багато скорбот нечестивим” (переклад В.І. Романенка. – К.: 2021. – 232 с.; С. 48) – фрагмент рядка Псалма 31 (32), де Орлик змінив закінчення Р.в. однини *peccatoris* на Р. в. множини *peccatorum* – вочевидь, випадково.
mutabili insignitus astro – позначений мінливою зіркою (від лат. *mutabilis*, e – мінливий; *insignitus*, a, um – позначений; *astrum*, i, n. – зірка).
mutatur ut Luna – змінюється, як Місяць (від лат. *muto*, avi, atum, are – змінюватися; *ut* – як; *Luna*, ae, f. – Місяць).

N

- N[ota] B[ene]* – завваж добре (від лат. *noto*, avi, atum, are – зважати; *bene* (adv.) – добре).
na discursii – на прогулянці (макаронізм від лат. *discursio*, onis, f. – проходження, прогулянка, марш).
natione – за походженням (від лат. *natio*, onis, f. – походження, плем'я).
naufraganti – досл.: тому, хто перебуває в кораблетрощі (від лат. *naufango*, fregi, fractum, ěre – ламати, трошити).
nemine resistente – без супротиву (від лат. *nemine* – ніхто; *resisto*, stiti, –, ěre – зупинятися, триматися).
Nemo dat quod non habet – Ніхто не дає, чого сам не має (принцип римського цивільного права).
nomen – назва (від лат. *nomen*, inis, n. – ім'я, назва).
non constat – не відомо, не встановлено (від лат. *non* – не; *consto*, avi, atum, are – встановлювати).
non habeo civitatem permanentem – не маю постійного громадянства (від лат. *non* – не; *habeo*, ui, itum, ěre – володіти, *civitas*, atis, f. – громада, громадянство; *permanens*, ntis – постійний).
non occurrebat – [нічого] не траплялося (від лат. *non* – не; *occurro*, curri, cursum, ěre – ставатися).
non projicet panem ... Christi canibus – не кине ... хліба Христового собакам (від лат. *projicio*, jeci, jectum, ěre – впустити, кинути; *panis*, is, m. – хліб; *Christus*, i, m. – Христос; *canis*, is, m. – собака).
November – листопад (від лат. *November*, bri, m.).

Nowembra – листопада (макаронізм від лат. November, bris, m. – листопад).
nullis ... repagulis – досл.: ніякими перешкодами (від лат. nullus, a, um – ніякий; repagula, orum, n. – перешкода).
nuntio – звісткою (від лат. nuntium, i, n. – звістка).

О

oblaciones (obligatii) assuetas – традиційні принесення, пожертви (від лат. oblatio, onis, f. – пропозиція, жертва; assuetus, a, um – узвичаєний).
Oblivioni traditus sum quasi mortuus a corde (лат.) – „Я забутий у серці, немов той небіжчик” (Пс. 30(31):13; укр. пер. Івана Огієнка).
observantii – захоплення (макаронізм від лат. observantia, ae, f. – шанування, захоплення)
obstaculum – перешкоду (від лат. obstaculum, i, n. – перешкода).
obstant – протистоять (від лат. obsto, stiti, are – перешкоджати, протидіяти).
obstiterunt – супротивилися (від лат. obsto, stiti, are – стояти перед, перешкоджати).
occurrencia, occurenciach – окуренція, збіг обставин (макаронізм від лат. occurro, curri, cursum, ěre – збігатися).
occurrit – трапилося (від лат. occurro, curri, cursum, ěre – ставатися).
October – жовтень (від лат. October, bri, m.).
od tertciany y kwartany – від терцяни і квартани (від лат. tertianus, a, um – троїстий, триденний; quartanus, a, um – четвірний, чотириденний), терцяна – триденна пропасниця, квартана – чотириденна пропасниця.
offerebant – пропонували (від лат. offero, obtuli, oblatum, offere – приносити, надавати).
officia – обов’язки (від лат. officium, i, n. – обов’язок).
opera – діла (від лат. opus, eris, n. – справа, дія).
operari – займатися (від лат. operor, atus sum, ari – займатися).
ordinans – розпорядження (від лат. ordino, avi, atum, are – порядкувати).
ordinaria hora – тут: у призначену годину (від лат. ordinarius, a, um – звичайний, черговий; hora, ae, f. – година).

Р

panem maeroris et doloris – хліб смутку і болю (від лат. panis, is, m.; maeror, oris, m. – смуток; dolor, oris, m. – біль).
Parturiebant montes natus est ridiculus mus – Народжували гори, а народилася жалюгідна миша; **Parturiunt montes, nascitur ridiculus mus** – „Мучаться гори, а народжується жалюгідна миша” (Горацій, *Ars poëtica* – *Мистецтво поезії*, рядок 139).
passyi – муки (макаронізм від лат. passio, onis, f. – страждання).

passim sparguntur – скрізь розповсюджуються (від лат. *passim* (adv.) – скрізь; *spargo, sparsi, sparsum, ěre* – розсипати, поширювати).

patibulo – на поживу (від лат. *patibulum, i, n.* – пожива, харчі).

patriarchalem sedem – патріярший престол (від лат. *patriarchalis, e* – патріярший; *sedes, is, m.* – сидіння).

Per totam noctem laborantes nihil cepimus – (лат.) „Цілу ніч ми працювали, і не вловили нічого” (Лук. 5:5; укр. пер. Івана Огієнка).

per tractatum – досл.: через угоду (від лат. *per* (Acc.) – через; *tractatus, us, m.* – угода).

pertractatum (*pertractate*) (adv.) – звичним чином (лат.).

per traditionem a primitiva Ecclesia ... retinent – як традицію ранньої церкви ... дотримуються (від лат. *per* (Acc.) – через; *traditio, onis, f.* – традиція; *a* (Abl.) – від; *primitivus, a, um* – найраніший; *ecclesia, ae, f.* – церква; *retineo, tinui, tentum, ěre* – тримати).

perfluxit – проникла (від лат. *perfluo, fluxi, fluxum, ěre* – протікати).

permissiq – дозволом (макаронізм від лат. *permissio, onis, f.* – дозвіл).

perpetuo cultu – тут: навіки відданий (*perpetuus, a, um* – вічний; *cultus, us, m.* – служіння).

plaga – тут: гнів, кара (від лат. *plaga, ae, f.* – удар, ураження).

plenilunium – повня (від лат. *plenilunium, i, n.* – повня).

pono – вважаю, гадаю (від лат. *pono, posui, positum, ěre* – покласти, вважати, передбачати).

posessii – володіння (макаронізм від лат. *posessio, onis, f.* – володіння).

post tot calamitates – після таких великих нещасть (від лат. *post* (Acc.) – після; *tot* – так багато; *calamitas, atis, f.* – прикροщі, скрута).

potionem – пиття (від лат. *potio, onis, f.* – напій).

praeparamenta – приготування (від лат. *praeparamentum, i, n.* – приготування).

praesens, praesentis – присутній, теперішнього, тепер (від лат. *praesens, ntis* – присутній).

preparamentow – приготувань (макаронізм від малът. *preparament* – приготування).

primo vere – рано навесні (від лат. *primus, a, um* – перший; *ver, is, n.* – весна).

principiores – значніші (від лат. *principalis, e* – головний, основний).

privatis meis desideris – приватні мої бажання (від лат. *privatus, a, um* – особистий, приватний; *meus, a, um* – мій; *desiderium, i, n.* – бажання).

pro curiositate – з цікавості (від лат. *pro* (Acc., Abl.) – для, замість; *curiositas, atis, m.* – допитливість).

pro custodia – для охорони (від лат. *pro* (Acc., Abl.) – для, замість; *custodia, ae, f.*).

pro memoria annecto – для пам'яті додаю (від лат. *pro* (Acc., Abl.) – для, замість; *memoria, ae, f.* – пам'ять; *annecto, nexui, nexum, ěre* – додати).

- pro requie aeterna* – на вічний покій (від лат. pro (Acc., Abl.) – для, замість; requies, etis, f. – відпочинок, спокій; a[e]ternus, a, um – вічний).
- pro victu i amictu* – досл.: на харчування й одяг (від лат. pro (Acc., Abl.) – для, замість; victus, us, m. – їжа; amictus, us, m. – одяг).
- procerum Europae* – знаті Європи (від лат. procerus, a, um – високий; Europa, ae f. – Європа).
- promissorum* – обіцянок (від лат. promissum, i, n. – обіцянка).
- propter raritatem* – з огляду на нещільність (від лат. propter (Acc.) з огляду на; raritas, atis f. – нещільність, шпаристість).
- protestacia* – заява, висловлення протесту (макаронізм від лат. protestatio, onis, f. – урочиста заява).
- protosyncellus* – протосингел (від лат. protosyncellus, i, m.), церковна посада; назва кліриків, які жили в одних келіях з єпископом.
- proximus ardet Ucalegon* – першим горить Укалегон (від лат. proximus, a, um – найближчий; ardeo, rsi, ěre – горіти; Ucalegon, onis, m. – Укалегон).
- publicis votis* – публічні прагнення (від лат. publicus, a, um – суспільний, публічний; votum, i, n. – прагнення).
- publico exponere ludibrio* – на привселюдне посміховище виставити (від лат. publicus, a, um – привселюдний; expono, posui, positum, ěre – виставляти; ludibrium, i, n. – глузування, посміховище).

Q

- qualitates* – якості (від лат. qualitas, atis, f. – якість).
- quis mihi dabit fontes lacrimarum* – „хто мені дасть джерела сліз” (Єрем. 8:23).
- quoniam placiut D[omi]no anima eius* – бо душа його сподобалася Господу (від лат. quoniam – бо; placeo, cui, citum, ěre – подобатися, цінуватися; dominus, i, m. – господар, Господь; anima, ae, f. – душа; is, ea, id – цей (він)).

R

- reassumere habenas regni, ad maioritatem* – мусив знову взяти на себе пута королювання, поки подорослішає (від лат. reassumo, assumo, sumpsi, sumptum, ěre – знову приймати; habena, ae, f. – пута, кайдани; majoritas, atis, f. – дорослішання).
- reasumować* – знову прийняти (макаронізм від лат. reassumo, assumo, sumpsi, sumptum, ěre – знову приймати).
- recenter* (adv.) – нещодавно (лат.).
- reclinatorium* – тут: відпочинок (від лат. reclinatorium, i, n. – крісло, узголів’я).
- recompensam* – компенсацію (від лат. recompensa, ae, f. – відшкодування).
- reconvalescit* – одужує (від лат. reconvalesco, valui, –, ěre – одужувати).

- recordatio usque ad ossa et medullas** – згадка аж до кісток і нутра (від лат. recordatio, onis, f. – згадка; usque – аж до; ad (Acc.) – до, при; os, ossis, n. – кістка; et – і; medulla, ae, f. – кістковий мозок, нутро).
- recrudescit** – посилюється (від лат. recrudēscō, crudui, –, ěre – відновлюватися, посилюватися).
- recurrunt** – тут: оздоровлюються (від лат. recurro, curri, cursum, ěre – повертатися, відновлюватися).
- referebat** – розповідав (від лат. refero, tuli, latum, ferre – передавати, розповідати).
- relatii** – розповіді (макаронізм від лат. relatio, onis, f. – розповідь).
- reliquiae** – останки (від лат. reliquiae, arum, f. – останки; моці).
- renuit i obstitit** – заперечив і супротивився (від лат. renuo, nui, ěre – відхиляти, заперечувати; obsto, stiti, are – перешкоджати).
- repudiavit** – відіслав (від лат. repudio, avi, atum, are – відкидати, зневажати).
- requescit in benedictionibus D[omi]ni** – спочиває в благословеннях Господніх (від лат. requiesco, quievi, quietum, ěre – заспокоюватися; benedictio, onis, f. – благословення; Dominus, i, m. – Господь).
- requiescat** – спочиватиме (від лат. requiesco, quievi, quietum, ěre – спочити).
- resipuit** – отямитися (від лат. resipisco, ui, –, ěre – отямитися).
- respectem** – з огляду на, щодо (макаронізм від лат. respectus, us, m. – озирання).
- restant** – залишаються (від лат. resto, stiti, –, are – залишатися).
- retribuam domino meo** – віддячу панові моєму (від лат. retribuo, bui, butum, ěre – віддавати; dominus, i, m. – пан; meus, i, m. – мій).
- retulit** – приніс, тут: зголосив (від лат. refero, tuli, latum, ferre – при-, переносити, передавати).
- revelabit** – відкриє, виявить (від лат. revelo, avi, atum, are – оголювати, виявити).
- rudera** – руйновище, (від лат. rudus, eris, n. – руїна, руйновище).
- rumor** – чутка (від лат. rumor, oris, m. – чутка, гомін).
- rumory** – чутки (макаронізм від лат. rumor, oris m. – шум, чутки).
- ruptury** – розриву (макаронізм від лат. ruptura, ae, f. – розрив).

S

- sacra** – святе, святощі (від лат. sacer, cra, crum – святий).
- sagamente** (adv.) – мудро (лат.), тут: помудрувавши.
- scisiei** – розриву (макаронізм від лат. scissio, onis, f. – розірвання).
- sedentariam ... vitam** – осіле життя (від лат. sedentarius, a, um – сидячий, осідлий; vitam).
- sensim** (adv.) – ледве, поволі (лат.).
- separavit** – віддалила (від лат. separo, avi, atum, are – відокремлювати).
- September** – вересень (від лат. September, bri, m.).
- Septembra** – вересня (макаронізм від лат. September, bris, m. – вересень).

sequit – йде вслід, тут: подається (від лат. sequor, secutus sum, sequi – рухатися вслід).

sequitur – слідує (від лат. sequor, secutus sum, sequi – рухатися вслід).

si est dolor sicut dolor meus – „чи є біль, як мій біль, що мені заподіяно?” (Плач Єремії 1:12; укр. пер. Івана Хоменка).

sic erat in fatis – так написано на роду, досл.: так було в долі (від лат. sic – так; sum, fui, –, esse – бути; in (Acc., Abl.) – в, на; fatum, i, n. – доля).

sic stantibus rebus – так облаштувавши справи (від лат. – sic – так; sto, steti, statum, are – стояти; res, rei, f. – річ, справа).

sin secus – тут: якщо не (від лат. sin – якщо ж; secus (adv.) – інакше).

Sit nomen Domini benedictum ex hoc et usque insaeculum – „Нехай буде благословення Господнє ім'я відтепер і навіки” (Пс. 113:2).

sociam vitae – супутницю життя (від лат. socia, ae, f. – супутниця; vita, ae, f. – життя).

socius – товариш (від лат. socius, i, m. – товариш, приятель).

solennitas, solennitatem – вшанування, святкування (від лат. solennitas, atis, m. – урочистості).

solenniter (adv.) – урочисто (лат.).

solitarie (adv.) – окремо (лат.).

solitarium vitam – життя нарізно (від лат. solitarius, a, um – усамітнений; vita, ae, f. – життя).

sollennizacia – урочистості (макаронізм від лат. sollemnizo, –, –, are – урочисто відзначати) – урочистості, свято, торжество.

sonant – звучать, тут: містять (від лат. sono, avi, atum are – звучати).

splendide (adv.) – блискуче, вишукано (лат.).

statutis temporibus – у визначені години (від лат. statutus – встановлений, визначений; tempus, oris, n. – час).

sua opera – свої справи (від лат. suus, a, um – свій; opus, eris, n. – справа, дія).

subito casu – раптово через випадок (від лат. subito (adv.) – раптово; casus, us, m. – випадок).

sublicius – опора, допомога (від лат. sublicius, a, um – опорний).

subsequenter (adv.) – надалі, тут: майбутнє (лат.).

subsistere – залишитися (від лат. subsisto, stiti, –, ěre – спинятися, залишатися).

subsistit – перебуває, залишається (від лат. subsisto, stiti, –, ěre – перебувати).

substancyi – статків, тут: спадщини (макаронізм від лат. substantia, ae f. – речовина, засіб).

successerunt – тут: розгорілися (від лат. succedo, cessi, cessum, ěre – підступати, вдаватися, підноситися).

successum – успішним (від лат. successus, a, um – успішний).

succurere – зарадити, сприяти (від лат. succuro, curri, cursum, ěre – допомогти, зарадити).

succuri – допомагати (від лат. succuro, curri, cursum, ěre – приходити на допомогу).

sufferre – витримувати (від лат. suffero, sustuli, –, ferre – підтримувати, терпіти)

sufficit hecatombe – досл.: вистачає гекатомби (від лат. sufficio, feci, fectum, ěre – вистачати; hecatombe, es, f. – гекатомба).

suffragandi – досл.: з наміром підтримати (від лат. suffragor, atus sum, ari – підтримати).

Super flumina Babylonis sedemus et flemus – (лат.) „Над ріками Вавилону сидимо і плачемо” (Пс. 136:1; укр. пер. Івана Огієнка).

superare – подолати (від лат. supero, avi, atum, are – подолати).

superditabat – надміру наділяв, призначав (від лат. super-dito, avi, atum, are – надміру наділяти).

supersticia, supersticii – марновір’я (макаронізм від лат. superstitio, onis, f. – марновір’я, забобони).

supplebit – відшкодує (від лат. suppleo, plevi, pletum, ěre – відшкодувати).

supplement – забезпечення (макаронізм від supplementum, i, n. – поповнення, забезпечення).

surdo narravi fabulam – глухому розповів байку (від лат. surdus, a, um – глухий; narro, avi, atum, are – розповідати; fabula, ae, f. – байка).

surripuit per potestatem – відібрав силою (від лат. surripio, ripui, reptum, ěre – видерти, забрати; per (Acc.) – через; potestas, atis, f. – сила, потуга).

suspicyi – підозри (макаронізм від лат. suspicio, onis, f. – підозра).

symonia – симонія (від лат. symonia, ae, f. – симонія), продаж і купівля церковних посад або духовного сану, які практикувалися церквою у Середні віки.

Т

tacere – мовчати (від лат. taceo, ui, itum, ere – мовчати).

tangit et angit – хвилює і мучить (від лат. tango, tetigi, tactum, ěre – торкати, зачіпати; angō, anxi, anctum, ěre – тиснути, мучити).

tardiosissime – дуже повільно, тут: дуже нудно (від лат. tardiosus, a, um – *млявий, повільний*).

Te Deum laudamus in gratiarum actionem – Тебе, Боже, хвалимо з подякою (від лат. tu – ти; deus, i, m. – бог; laudo, avi, atum, are – славити; in (Acc., Abl.) – у, на; gratia, ae, f. – прихильність, вдячність; actio, onis, f. – дія).

tenerrime (adv.) – найдбайливіше, найніжніше (лат.).

tolerabilis – ще стерпно (від лат. tolerabilis, e – стерпний).

tristis recordationis – сумного спомину (від лат. tristis, e – сумний; recordatio, onis, f. – спогад).

U

ultimam imponere manum – досл.: востаннє торкнутися рукою, остаточно поставити крапку (від лат. ultimus, a, um – останній; impono, posui, positum, ěre – накладати; manus, us, f. – рука).

unitis armis – об'єднаною зброєю (від лат. unio, – , itum, ire – поєднувати, єднати; arma, orum, n. – зброя).

unitis viribus – об'єднаними силами (від лат. unio, – , itum, ire – поєднувати, єднати; vis, –, f. – сила).

unus magno non sufficit orbis – досл.: великому одного світу не досить (від лат. unus, a, um – один; magnus, a, um – великий; non – не; sufficio, feci, fectum, ěre – вистачати; orbis, is, f. – коло, світ).

V

V[eteris] S[tili] – за старим стилем (від лат. vetus, eris – старий; stulus, i, m. – стиль).

varii rumores spargebantur – розповсюдилися різні чутки (від лат. varius, a, um – різний; rumor, oris, m. – чутка; spargo, sparsi, sparsum, ěe – розсіятися).

venalia – на продаж (від лат. venalis, e – продажний).

vic[i]les (adv.) – двадцятикратно (лат.).

vicinior – ближче (від лат. vicinus, a, um – сусідній).

vicis – заступник (від лат. vicis, is, f. – зміна, заміна).

victos – переможених (від лат. victus, a, um – переможений).

vigore – силою, зусиллям, міцністю (від лат. vigor, oris, m. – міцність).

violare – зневажити (від лат. violo, avi, atum, are – шкодити, принижувати).

violationem – порушення (від лат. violatio, onis, f. – порушення).

virtutem sanativam – цілющу властивість (від лат. virtus, tutis, f. – чеснота; якість sanativus, a, um – цілющий).

virtutem – властивість (від лат. virtus, tutis, f. – чеснота, властивість).

vivis coloribus – живими кольорами (від лат. – vivus, a, um – живий; color, oris, m. – барва, колір).

vomitatorium – блювотний [засіб] (від лат. vomitōrius, a, um – блювотний).

vox faucibus haeret – голос у горлі завмирає (від лат. vox, cis, f. – голос; fauces, ium f. – горло; haeresco, –, –, ěre – повиснути, застрягнути).

Z

zelotypia – ревності (від лат. zelotypia, ae, f. – ревності).

zelus Patriae redegit – рвйність до батьківщини призвела (від лат. zelus, i, m. – заздрість, рвйність; patria, ae, f. – батьківщина; redigo, egi, actum, ěre – віддавати, передавати).

Словник туркізмів

ага – 1. офіцер в османсько-турецькій армії, старший урядовець. 2. титул гречності, який ставиться після імени. 3. ага яничар (aga janczarski) – генеральний комендант яничарської піхоти (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turczyzmów w języku polskim*, Kraków 2007, s. 7–8).

Адріанополь (турецьке – *Едірне*) – місто, розташоване за 240 км від Константинополя. Правдоподібно, було засноване імператором Адріаном і назване на його честь. Ймовірно, Орлик має на увазі період від 21 лютого до 1 жовтня 1713 року, коли він перебував там разом із Карлом XII. Саме у цей час, як зазначено в словнику Брокгауза, Ефрона, руїна Демір-Таш („Залізний камінь”) не лише була місцезнаходженням шведського короля, а й спричинилася до цікавої гри слів – Демір-Баш („Залізна голова”). Саме так – „Залізна голова” – турки називали Карла XII (*Энциклопедический словарь*, Издатели Ф. Брокгаузъ, И. Ефронъ, Санкт-Петербургъ 1890, Т. I, с. 191–192).

аспр – 1. дрібна турецька монета, дорівнює монеті „1 grosz polski” (Andrzej Dziubiński, *Na szlakach Orientu. Handel między Polską a imperium Osmańskim w XVI–XVIII wieku*, Wrocław 1998, s. 294); 2. срібна турецька монета (У автора XVII століття – Sz. Staropolski, *Dwór cesarza tureckiego i rezydencja jego w Konstantynopolu*, Kraków 1646, s. 2 – порівняння: „Płacę od osoby po 5 aspr, to jest moneta turecka srebrna, podobna dzięgom moskiewskim, co czyni naszych groszy polskich pięć” (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turczyzmów w języku polskim...*, s. 21).

бакчиш – гонорар, подарунок, презент (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turczyzmów w języku polskim...*, s. 33–34).

бей – 1. пан, у турків первісно означав титул головного у роді. Те ж саме значення терміну збереглося в Криму, де його вживали начальники феодалських родів; 2. титул, який ставиться після імени (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turczyzmów w języku polskim...*, s. 244).

великий візір (wezyrazem; azem – великий) – достойник, що виконував функцію прем'єра і головнокомандуючого армією. Це друга після султана особа в османській Туреччині (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turczyzmów w języku polskim...*, s. 355–357).

- вѝзир** – міністр; титул, який носили також особливо заслужені паші.
- вѝкіль** – „plenipotent”, тобто уповноважений, також були уживані поняття: „wekilhardzi” (див. нижче), „wekil mileti” (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 459).
- вѝкільгарджі** (wekilhardzi) – підскарбій яничарської оди, „szafarz, co pieniądze na żywność i wszystkie potrzeby izby wydaje” (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 454).
- гарач** – данина, оплата, „трибут” (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 145–146).
- джамія** – мечеть (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 115).
- кантар** – одиниця ваги; в османській Туреччині – 56 кг (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 199).
- капіджі-баша** (kapidzi basza/pasza) – начальник корпусу жовнірів (капіджі), що сторожують брами султанських палаців (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 326).
- катир** – мул.
- кеса** (kiesa) – розрахункова одиниця в османській Туреччині, яка дорівнює 500 курушів (піястрів) (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 221–222).
- кіндія** (kindia) – від турецького „ikindi” – заклик на мусульманську молитву після полудня між 15 та 16 годинами; час поміж 15 та 16 годинами.
- куфа** – спеціальна міра для вина, якою була так звана куфа: „Kufa turecka (dolia) = 421 garnców lwowskich = 1616,64 litrów” (*Miary i wagi tureckie. Miary pojemności*, w: Andrzej Dziubiński, *Na szlakach Orientu. Handel między Polską a imperium Osmańskim w XVI–XVIII wieku*, Wrocław 1998, s. 294).
- кучук** – 1. „kuciuk oda” – „мала кімната”; 2. „kuciuk oda agasy” – „той, що пильнує малої кімнати”; 3. „kuciuk kapudzi” – сторож, дослівно: „малий оддвірний” (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 248).
- мілеті** (milet) – цивільний представник (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 454).
- мулла** – персько-турецька переробка арабського слова „мевла” (пан). Те ж саме, що арабське „імам”, тобто священослужитель нижчого ступеня.
- наін** – намісник мулли.
- ода** – 1. спальня яничарів, в якій могло розміститися 100–150 жовнірів; яничарське помешкання, хатка; 2. хоругва, яничарський полк (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 303–304).
- надишах** – султан.

паша – титул найвищих достойників в адміністраційній та військовій царинах в османській Туреччині. У Європі титул цей функціонував також у формі „баша” (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 324–325)

паша капічі – „судове приміщення”, „двері паші” (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 326)

Порта Отоманська, Брама Отоманська – офіційна назва османської Туреччини. Слово „отоман” – старожитня назва турків, яка походить від зачинателя династії Отомана (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 315).

сеймен – спершу жовнір окремого формування в османській Туреччині, який служив при султанові. Згодом такий загін було переформовано у 65-й полк яничарів Порти, який складався з піхоти, а частково з кінноти. Назву „сеймен” носив також рід війська на пограниччі з християнськими країнами (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 358–359).

сераскер – міністр війни в османській Туреччині (Jerzy S. Łątka, *Słownik Polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji*, Kraków 2015, s. 13–14).

субаши – титул начальника спагів („spahów = jazdy”) із терену однієї кази (судово-адміністраційного округу) (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 377).

сулазедан – подарунок.

таляр – турецька монета. „talary tureckie: gurusz (piastr) = 40 para = 120 aspr = 3 liwry francuskie = 4 złote polskie; zolota = 30 para = 90 asprów; zelota dziedz = 26,6 para = 80 asprów” (*Miary i wagi tureckie...*, s. 294).

ферман (фірман) – письмовий або усний наказ, розпорядження перського шаха, турецького султана або великого візира (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 128).

чауш – член корпусу на службі Порти, який використовувався як сторожа та як супровідник падишаха під час урочистостей, а також як поручитель листів та розпоряджень султанів та великих візирів – до намісників провінції та високопоставлених чужинців (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 84–86).

чауш-баша – начальник чаушів, який також виконує функцію адютанта великого візира у справах адміністрації та виміру справедливості (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 86–87).

чифлік – земельний маєток, фільварок (Jerzy S. Łątka, *Słownik Polaków w Imperium Osmańskim...*, s. 13–14).

чоадор (чокадар) – „перший камердинер, який крокує побіч коня падишаха під час великих урочистостей” (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 91).

чорбаджі – титул офіцерів у деяких яничарських полках. Може бути з додатком назви офіцерського ступеня – „чорбаджі ага” (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 92–93).

шагрин – від османсько-турецького слова „sagry”, через французьке „szagrin”: шкіра теляти, кози або вівці „z groszkowanym licem”, яку використовували для виготовлення взуття, оправи книжок та ін. (*Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, Poznań 2003, t. 41, s. 193).

яничари (yeniçeri – нове військо) – військові турецької піхоти.

яничар ага (яничарага) – „головний начальник корпусу яничар”, „гетьман яничар, який мешкає при цезарському дворі” (Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim...*, s. 163–164).

Бібліографія

Архівні джерела

Archives diplomatiques du Ministère de l'Europe et des Affaires Étrangères [в 2012 р.: Ministère des Affaires Étrangères], La Courneuve

MD Pologne, P. 18006, P. 18007, Vues: 956 [Journal de voyage d'Orlik, rédigé en polonais], vol. 8, 412 folio

Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie

Рукопис 1977, Filip Orlik, Diariusze

Biblioteka Narodowa w Warszawie

Мікрофільм 16748, Diariusz Podróży ktory w Imie Troycy Przenayswęższej zaczął się в Roku 1720. Miesiąca oktobra dnia 10

Надруковані джерела

Діаріуш Дмитра Туптала, у: В. Соболю, *Пам'ятна книга Дмитра Туптала*, Варшава 2004, с. 23–70.

Діярій гетьмана Пилипа Орлика, опрац. Я. із Токар Токаржевський-Карашевич, Варшава 1936.

Доба Івана Мазепи в документах, упор. С. Павленко, вид. 2, Київ 2008.

Маланюк Є., *Нотатники 1936–1968*, Київ 2007.

Орлик П., *Діаріуш подорожній, який в ім'я Троїці найсвятішої, розпочатий в року 1720 місяця жовтня дня 10-го*, т. 1–5, опрац. О. Ковалевська, І. Дмитришин, Київ 2013.

Орлик П., *Діярій подорожній. По землі Українській Польської держави*, у: П. Орлик, *Конституція, маніфести та літературна спадщина. Вибрані твори*, опрац. і прим. М. Трофимук, В. Шевчук, Київ 2006, с. 209–386.

Орлик П., *Конституція, маніфести та літературна спадщина. Вибрані твори*, опрац. і прим. М. Трофимук, В. Шевчук, Київ 2006.

Перша конституція України гетьмана Пилипа Орлика. 1710 р., пер. із лат. М. Трофимук, передм. і опрац. О. Пріцак, Київ 1994.

- Diariusz kampanii smoleńskiej Władysława IV 1633–1634*, oprac. M. Nagielski, Warszawa 2006.
- Diariusz Ottona Wenzla von Nostitz-Rieneck z lat 1726–1729*, oprac. J. Szymański, współpr. S. Jujeczka, M. Węcki, transkr. i tłum. z j. niem. A. Barwicka-Makula, M. Węcki, transkr. i tłum. z j. łac. A. Brzozowska, Kraków–Wrocław 2019.
- Diariusz Ottona Wenzla von Nostitz-Rieneck z lat 1737–1744*, oprac. J. Szymański, współpr. S. Jujeczka, M. Węcki, transkr. i tłum. z j. niem. A. Barwicka-Makula, M. Węcki, transkr. i tłum. z j. łac. A. Brzozowska, Kraków–Wrocław 2019.
- The “Diariusz podróżny” of Pylyp Orlyk (1720–1726)*, introduction by O. Subtelny, Cambridge (MA) 1989 (Harvard Library of Early Ukrainian Literature. Texts, 5).
- The “Diariusz podróżny” of Pylyp Orlyk (1727–1731)*, introduction by O. Pritsak, Cambridge (MA) 1988 (Harvard Library of Early Ukrainian Literature. Texts, 6).
- Filip Orlik (1672–1742) i jego Diariusz*, odczytanie z rękopisu, opracowanie, wstęp, komentarze W. Sobol, Warszawa 2021 i 2023.
- Kalendarz półstuletni 1750–1800*, wybór tekstów, wstęp i oprac. B. Baczek, H. Hinz, Warszawa 1975.
- OBSERWACYE polityczne Państwa Tureckiego, Rządu, Religii, Sił jego, Obyczajów, i Narodów pod tymże Panowaniem z Przydatkiem myśli partykularnych o CZŁOWIEKU MORALNYM i Edukacji Kraiowej, przez Imci Pana Miłosze, w czasie mieszkania jego w Stambule, cz. 1*, Warszawa 1787.
- Od Augusta Mocnego do Augusta III. Doniesienia z Warszawy Andrzeja Cichockiego z lat 1732–1734*, wyd. J. Dygdała, Warszawa 2016.
- Remarkable Diaries. The World’s Greatest Diaries, Journals, Notebooks, and Letters*, introduction K. Williams, ed. by R. G. Grant, A. Humphreys, E. Ripley, I. Zachek, New York 2020.
- Totius latinitatis lexicon opera et studio Aegidii Forcellini lucubratum et in hac editione post tertiam auctam auctam et emendatam a Josepho Furlanetto alumno seminarii Pattavini. Novo ordine digestum. Amplissime auctum atque emendatum cura et studio Doct. Vincentii de-Vit olim alumni ac professoris eiusdem seminarii*, Prati 1845–1879.
- Wilnianie. Żywoty siedemnastowieczne*, oprac., wstęp i koment. D. Frick, Warszawa 2008.

Опрацювання

- Апанович О., *Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі*, Київ 1993.
- Барвінський Б., *До побуту Ганни Орликової в Станіславові*, у: *Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського*, т. 1, Київ 1928, с. 234–240.

- Бовуа Д., „Щоденник” Пилипа Орлика: від міражу вигнання до українського міфу, „Український археографічний щорічник” (нова серія), 8/9, 2004, 11/12, с. 322–345.
- Бодянский О., Дело гадяцкого полковника Михайла Милорадовича с генеральным судьбою Чернышом, 1716 года, „Чтения ОИДР”, кн. 3, 1870, с. 8–9.
- Борщак І., В книгозбірні гетьмана Орлика, „Літературно-Науковий Вісник”, 11, 1923, с. 260–266.
- Борщак І., Данте й Орлик, „Українська Трибуна”, 22, 1922, с. 2–3.
- Борщак І., Пилип Орлик – книжник, „Бібліографічні вісті”, 2–3, 1929, с. 48–53.
- Борщак І., Пилип Орлик – людина, у: Збірник на пошану Зенона Кузелі, „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Праці філологічної та історично-філософської секцій” 169, 1962, с. 316–326.
- Вандич П., Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення, ред. С. Грачова, Київ 2004.
- Василенко М., Конституція Пилипа Орлика, у: М. Петрів, Конституція України 1710 р., Київ 1997, с. 5–34.
- Вассиян Ю., Степовий сфінкс, „Хроніка”, 3–4, 1994, с. 198–222.
- Дашкевич Я., Іван Мазепа (Іван Мазепа і Росія), у: Я. Дашкевич, Постаті. Нариси про діячів історії, політики, культури, Львів 2006.
- Дипломатія гетьманського уряду Пилипа Орлика. Міжнародні коаліції та боротьба за повернення влади в Україні, у: В. Смолій, В. Степанков, В. Горобець, Т. Чухліб, Дипломатія на „межі світу”. Міжнародні відносини та зовнішня політика Української держави (XVII ст. – 1750-ті рр.), Київ 2016, с. 281–313.
- Дмитришин І., Григір Орлик – польський patriot?, w: *Od Kijowa do Rzymu. Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej ze Stolicą Apostolską i Ukrainą*, red. M. R. Drozdowski, W. Walczak, K. Wiszowata-Walczak, Białystok 2012, s. 359–368.
- Дмитришин І., Григір Орлик та Україна. На матеріалах архівів Міністерства Закордонних Справ Франції, w: *Mazepa e il suo tempo. Storia, cultura, società / Mazepa and His Time. History, Culture, Society*, ed. by G. Siedina, Alessandria 2004, s. 179–203.
- Дмитришин І., Григорій Орлик або Козацька нація у французькій дипломатії, Київ 2019.
- Дмитришин І., Триумф історії, у: П. Орлик, Діаріуш подорожній, який в ім'я Тройці найсвятішої, розпочатий в року 1720 місяця жовтня дня 10-го, т. 1, опрац. О. Ковалевська, І. Дмитришин, Київ 2013, с. 6–8.
- Енсен А., Орлик у Швеції, „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка”, 92, 1909, с. 94–112.
- Зленко П., Українські приватні бібліотеки (Івана Мазепи, Пилипа Орлика, Кирила Розумовського), „Українська книга”, 9–10, 1937, с. 197–203.

- Іван Мазепа і мазепинці. Історія та культура останньої третини XVII – початку XVIII ст., ред. Я. Дашкевич та ін., Львів 2011.
- Кентржинський Б., Мазепа, ред. О. Король, Київ 2013.
- Ковалевська О., *Гетьман*, т. 1: Шляхи. Нариси до біографії гетьмана Івана Мазепи; т. 2: Осмислення. Нариси до історії мазепіани, Київ 2009.
- Ковалевська О., „Діаріум” Пилипа Орлика в історії та історіографії України, у: П. Орлик, *Діаріум подорожній, який в ім’я Троїці найсвятішої, розпочатий в року 1720 місяця жовтня дня 10–го*, т. 1, опрац. О. Ковалевська, І. Дмитришин, Київ 2013, с. 9–25.
- Ковалевська О., *Повсякденне життя мазепинців в еміграції (на прикладі родини Орликів та Герциків)*, у: Пилип Орлик і справа мазепинців: інтелектуальні, політичні та військові контексти, Київ 2024, с. 201–218.
- Ковальський Н., *Источники по истории Украины XVI–XVIII вв. в литовской метрике и фондах приказов ЦГАДА, Днепропетровск* 1979.
- Когут З., *Коріння ідентичности. Студії з ранньомодерної та модерної історії України*, Київ 2004.
- Корсак І., *Гетьманич Орлик. Художньо-документальна повість*, Луцьк 2006.
- Костомаров М., *Мазепинці*, „Український історичний журнал”, 8, 10, 11, 12, 1990; 1, 2, 3, 1991.
- Кресін О., *Генеалогія роду Орликів у наукових дослідженнях Я. Токаржевського-Карашевича (вступна стаття й публікація О. Кресіна)*, „Український історичний журнал”, 3, 2023, с. 197–215.
- Кресін О., *Значення нововіднайдених шведських документів для пізнання діяльності Пилипа Орлика: юридичні аспекти*, у: Пилип Орлик і справа мазепинців: інтелектуальні, політичні та військові контексти, Київ 2024, с. 83–91.
- Крупницький Б., *Гетьман Пилип Орлик (1672–1742): огляд його політичної діяльності*, Варшава 1937.
- Крупницький Б., *Гетьман Пилип Орлик (1672–1742): його життя і доля*, Київ 1991 (репр. вид.: Мюнхен 1956).
- Крупницький Б., *Пилип Орлик і Сава Чалий*, у: *Видання Українського Історико-філологічного Товариства в Празі*, Прага 1937, с. 2–7.
- Кудінов Ю., *Постать гетьмана Пилипа Орлика у студіях істориків США та Канади: від глорифікації до об’єктивного розгляду (1950–2000рр.)*, „Гілея”, 61, 2012, с. 172–177.
- Кульчинський О., *Козак на османському терені: підґрунтя до політики Пилипа Орлика та мазепинців*, у: Пилип Орлик і справа мазепинців: інтелектуальні, політичні та військові контексти, Київ 2024, с. 65–82.
- Кюстін де А., *Правда про Росію*, Київ 2009.

- Лугауцова С., *Піліп Орлік – удзельнік палітычных баталій часоў паўночнай вайны*, у: *Северная война 1700–1721 гг. и исторические судьбы Европы*, Могилев 2000, с. 203–208.
- Луговий О., Ганна Орликова, у: О. Луговий, *Визначне жіноцтво України*, Київ 2004, с. 125–131.
- Маланюк Є., *Illustrissimus Dominus Mazepa. Тло і постать*, Нью-Йорк 1960.
- Маланюк Є., *Сонети про Орлика*, у: Є. Маланюк, *Серпень / August. Book of poems IX*, New York 1964, с. 7–9.
- Модзалевский В., *Генеральный судья Иван Черныш и его род*, Киев 1904.
- Олійник О., Орлик Пилип, у: *Українське козацтво. Мала енциклопедія*, ред. Ф. Турченко, опрац. С. Лях, Київ–Запоріжжя 2006.
- Павленко С., *3 міфів про Івана Мазепу*, у: *Україна крізь віки*, Київ 2000, с. 174–176.
- Павленко С., *Іван Мазепа як будівничий української культури*, Київ 2005.
- Павленко С., *Оточення гетьмана Мазепи. Соратники та прибічники*, Київ 2004.
- Пакти і Конституції Української козацької держави (до 300-річчя укладення і 20-річчя незалежності України)*, ред. В. Смолій, упор. М. Трофимук, Т. Чухліб, Львів 2011.
- Пахльовська О., *Мазепа – архітектор європейської України*, у: *Сила м'якого знака або Повернення Руської Правди*, ред. Л. Івшина, Київ 2011.
- Передача текстів документів і пам'яток*, ред. В. Німчук та ін., Київ 1990.
- Пилип Орлік – гетьман і автор першої конституції України*, опрац. Г. Калюжна, ред. Л. Ясинський, Мінськ 2006.
- Пилип Орлік. Життя, політика, тексти. Матеріали Міжнародної наукової конференції „Ad fontes” до 300-річчя Бендерської конституції 1710 року*, Київ, 14–16 жовтня 2010 року, ред. Н. Яковенко, Київ 2011.
- Пилип Орлік і справа мазепинців: інтелектуальні, політичні та військові контексти. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції до 350-ліття народження Пилипа Орлика*, ред. В. Смолій, Київ 2024.
- Плохій С., *Козацький міф. Історія та націєтворення в епоху імперій*, пер. із англ. М. Климчук, Київ 2013.
- Плохій С., *Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності*, пер. із англ. Р. Клочко, Харків 2016.
- Проезжая по Московии (Россия XVI–XVII веков глазами дипломатов)*, ред. Н. Рогожин, Москва 1991.
- Прокоп'юк О., Яременко М., *На початку кар'єри: катедральний писар Пилип Орлік*, у: *Пилип Орлік. Життя, політика, тексти. Матеріали Міжнародної наукової конференції „Ad fontes” до 300-річчя Бендерської конституції*

- 1710 року, Київ, 14–16 жовтня 2010 року, ред. Н. Яковенко, Київ 2011, с. 41–60.
- Реєнт О., Коляда І., *Усі гетьмани України*, Харків 2008.
- Рендюк Т., *Пилип Орлик: молдавські та румунські шляхи*, Чернівці 2013.
- Різниченко В., *Пилип Орлик (Гетьман-емігрант). З нагоди 175 роковин з часу його смерті*, Київ 1918.
- Родак П., *Письмо, книжка, лектура*, пер. із польської О. Герасим, Варшава 2016.
- Розумний Я., *Ренесанс шкільництва й освіти в Україні Мазепинського періоду. Доповідь, виголошена на Мазепинській сесії НТШ і ОУПК в Торонті*, Торонто 1960.
- Самі про себе. Автобіографії видатних українців XIX-го століття*, ред. Ю. Луцький, Нью-Йорк 1989.
- Скрипник О., *Українська розвідка. Прадавні часи*, Київ 2020.
- Скарби шведських архівів. Документи з історії України*, упор. М. Траттнер, Одеса 2021.
- Славянское барокко. Историко-культурные проблемы эпохи*, Москва 1979.
- Собалева Л., *Імя Піліпа Орлика ў беларускай гісторыі*, у: *Пилип Орлик – гетьман і автор першої конституції України*, ред. Л. Ясинський, Мінськ 2006, с. 73–77.
- Соболь В., *Штрихи до постаті Пилипа Орлика (на підставі його діаріуша)*, у: *Пилип Орлик. Життя, політика, тексти. Матеріали Міжнародної наукової конференції „Ad fontes” до 300-річчя Бендерської конституції 1710 року, Київ, 14–16 жовтня 2010 року*, ред. Н. Яковенко, Київ 2011, с. 61–74.
- Соболь В., *Антропологія родинної пам'яті і філософія витривалості*, „Studia Polsko-Ukraińskie”, 7, 2020, s. 13–29.
- Соболь В., *Антропологія родинної пам'яті. Lieux de mémoire в еміграційних творах. Пасинки України*, w: *Pamięć. Materiały XIII Konferencji Naukowej „Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich”*, Wrocław, 16–17 maja 2019 r., red. M. Borowski, Lublin 2021, s. 171–186.
- Соболь В., *„Biuletyn Polsko-Ukraiński” (1932–1938) про першу політичну еміграцію в Європі*, „Київські полоністичні студії”, 18, 2011, с. 58–63.
- Соболь В., *„Діаріуш” Пилипа Орлика як щоденник українсько-польського пограниччя*, „Слово і час”, 6, 2009, с. 20–26.
- Соболь В., *Діаріуш Пилипа Орлика. Проблеми палеографії, текстології, перекладу*, видання, у: *Доповідь на XV Міжнародному з'їзді славістів*, Мінськ 2013.
- Соболь В., *Доба Івана Мазепи в діаріуші Пилипа Орлика*, у: *Іван Мазепа та його доба. Історія, культура, національна пам'ять. Матеріали міжнародної конференції*, Київ 2009, с. 196–214.

- Соболь В., *Еміграційні твори державних діячів Пилипа Орлика і Францішка II Ракоці*, w: *Emigracja rosyjska, ukraińska i białoruska. Konteksty literackie, kulturowe i życie społeczno-polityczne*, Lublin 2022, s. 155–164.
- Соболь В., *Ідея Мазепи в діях та „Діаріуші” його наступника (на матеріалі факсиміле его-документа Пилипа Орлика)*, „Схід”, 100, 2009, с. 59–65.
- Соболь В., *Лист гетьмана до короля*, „Dialog Dwóch Kultur / Діалог двох культур” (Sulejówek), XVII, 2022, s. 147–161.
- Соболь В., *Методические особенности перевода с древнепольского языка диариуша Филиппа Орлика*, w: *Człowiek, świadomość, komunikacja, internet*, red. L. Szypielewicz, Warszawa 2006, s. 664–670.
- Соболь В., *Наративна структура української барокової історіографії*, w: *Literatura i języki wschodniosłowiańskie z perspektywy końca XX wieku*, red. B. Tichoniuk, A. Ksenicz, Zielona Góra 2003, s. 17–26.
- Соболь В., *Образ української еліти в європейських хроніках – стародавніх і новочасних*, у: *Шостий Міжнародний конгрес україністів*, Київ–Донецьк 2008, с. 19–34.
- Соболь В., *Одяг як комунікат у літературі XI–XVIII ст.*, w: *Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich*, 9: *Ciało*, red. A. Matusiak, Wrocław 2011, s. 523–538.
- Соболь В., *Орлик сам про себе*, „Studia Polsko-Ukraińskie”, 8, 2021, s. 85–99.
- Соболь В., *Помножені часом світи (факсиміле Пилипа Орлика за 1724 рік та копія анонімних польських палеографів: порівняльно-зіставне вивчення, спроба перша)*, „Схід”, 99, 2009, с. 3–11.
- Соболь В., *Програма гетьмана Пилипа Орлика (з „Діарія” 1727 р.)*, у: *Пилип Орлик і справа мазепинців: інтелектуальні, політичні та військові контексти. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції до 350-ліття народження Пилипа Орлика*, ред. В. Смолій, Київ 2024, с. 169–188.
- Соболь В., *Слов'янська щоденникова проза і діаріуш Орлика*, w: *Слов'янські обрії. Доповіді до XIV Міжнародного Славістичного конгресу*, Київ 2008, с. 617–631.
- Соболь В., *Фрагмент дипломатії батька й сина Орликів*, w: *Ukraina – teksty i konteksty. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Stefanowi Kozakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. B. Nazaruk, W. Sobol, W. Aleksandrowycz, Warszawa 2007, s. 111–121.
- Соболь В., *Ціна волі в творах давньоукраїнської літератури*, w: *Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich*, t. 8: *Pieniądz*, red. K. Chrobak, Wrocław 2009, s. 487–493.
- Соболь В., *Чудесне і реальне оздоровлення в час епідемії (Салоніцький 1724 рік Пилипа Орлика)*, w: *Slavica Wratislaviensia CLXXVII: Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich*, Wrocław 2023, s. 103–112.

- Соболь В., *Щоденник Орлика: оригінал та копії*, у: *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*, т. 7, ред. О. Завальнюк, Є. Сохацька, Кам'янець Подільський 2010, с. 237–252.
- Соболь В., *Щоденник Пилипа Орлика про історичні перспективи України*, „Acta Albaruthenica”, 10, 2010, s. 215–223.
- Субтельний О., *Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст.*, пер. із англ. В. Кулик, Київ 1994 (Київ 2019).
- Токаржевський-Карашевич Я., *Передмова*, у: *Діярій гетьмана Пилипа Орлика*, опрац. Я. із Токар Токаржевський-Карашевич, Варшава 1936, с. II–XIII.
- Токаржевський-Карашевич Я., *Рід Орликів з Лазиськ*, „Український історичний журнал”, 3, 2023, с. 201–213.
- Токаржевський-Карашевич Я., *Родовід Орликів (Своїшинів-Змерзликів)*, „Український історичний журнал”, 3, 2023, с. 214–215.
- Трофимук М., *Зображальні засоби літератури бароко (на матеріалі латиномовної спадщини)*, „Слово і час”, 5, 2014, с. 66–75.
- Трофимук М., *Конституція 1710 року: проблема автентичності*, у: *Пилип Орлик. Життя, політика, тексти. Матеріали Міжнародної наукової конференції „Ad fontes” до 300-річчя Бендерської конституції 1710 року*, Київ, 14–16 жовтня 2010 року, ред. Н. Яковенко, Київ 2011, с. 266–275.
- Трофимук М., *Латиновна література України XV–XIX ст. Жанри, мотиви, ідеї*, Львів 2014.
- Трофимук М., *Поетика епохи Мазепи*, Львів 2009.
- Трофимук М., *Синтаксичні конструкції як засіб сугестії барокового письменства кінця XVII – поч. XVIII ст.*, „Историко-филологический вестник Украинского института”, 1, 1997.
- Трофимук М., Трофимук О., *Політичний заповіт Пилипа Орлика*, у: *Пилип Орлик і справа мазепинців: інтелектуальні, політичні та військові контексти*, Київ 2024, с. 189–200.
- Трофимук О., *Біблійна традиція як генеруючий елемент творчого методу епохи Бароко (на матеріалі світських панегіричних поем Пилипа Орлика)*, w: *Sacrum i Biblia w literaturze ukraińskiej / Sacrum i Біблія в українській літературі*, red. I. Nabytowycz, Lublin 2008, s. 379–385.
- Трофимук О., *Етнімічна термінологія у Конституції 1710 р.*, в: *Антипролог. Збірник наукових праць, присвячених 60-річчю члена-кореспондента НАН України Миколи Сулими*, Київ 2007, с. 284–297.
- Трофимук О., *Латиномовні вірші Пилипа Орлика – одного із предтеч Григорія Сковороди*, у: *Григорій Сковорода – духовний орієнтир для сучасності. Наукові матеріали XIII Сковородинівських читань*, т. 1, Київ 2007, с. 283–293.

- Трофимук О., *Літературна творчість Пилипа Орлика*, у: П. Орлик, *Конституція, маніфести та літературна спадщина. Вибрані твори*, опрац. М. Трофимук, В. Шевчук, Київ 2006, с. 623–703.
- Трофимук О., *Пилип Орлик: гетьман в еміграції, бароковий поет, автор першої Конституції*, Львів 2008.
- Трофимук О., *Творчість Пилипа Орлика. Пошук міфу Мазепинської України*, w: *Mazepa e il suo tempo. Storia, cultura, società / Mazepa and His Time. History, Culture, Society*, ed. by G. Siedina, Alessandria 2004, pp. 503–515.
- Україна – Швеція: на перехрестях історії (XVII–XVIII століття). Каталог Міжнародної виставки*, Київ 2008.
- Українське козацтво. Мала енциклопедія*, ред. Ф. Турченко, опрац. С. Лях, Київ–Запоріжжя 2006.
- Фігурний Ю., *Український гетьман Пилип Орлик*, Київ 2008.
- Цуп В., *Маршал Франції Григорій Орлик, похресник Мазепи*, „Визвольний шлях”, 9, 2003, с. 54–63.
- Чухліб Т., *Ад’ютант Його Величності короля Франції Людовика XV, козацький син Григій Орлик*, у: *Пилип Орлик – гетьман і автор першої конституції України*, опрац. Г. Калюжна, ред. Л. Ясинський, Мінськ 2006, с. 100–106.
- Чухліб Т., *Один із найбільших патріотів України*, у: *Пилип Орлик – гетьман і автор першої конституції України*, опрац. Г. Калюжна, ред. Л. Ясинський, Мінськ 2006, с. 83–92.
- Чухліб Т., *Пилип Орлик*, Київ 2008.
- Чухліб Т., *Пилип Орлик: гетьманська булава Війська Запорозького під захистом монарха Швеції*, у: *Козаки і Монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648–1721 рр.*, Київ 2009, с. 485–500.
- Чухліб Т., *Шведська корона на захисті української булав: відносини між Чигирином і Стокгольмом у середині XVII ст.*, у: *Academia: terra historiae. Студії на пошану Валерія Смолія / Academia: terra historiae. Studies in Honor of Valerii Smolii*, т. 1, ред. Г. Боряк, Київ 2020, с. 107–124.
- Шевченко І., *Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку XVIII століття*, Львів 2001.
- Шевчук В., *Гетьман-вигнанець*, у: П. Орлик, *Конституція, маніфести та літературна спадщина. Вибрані твори*, опрац. М. Трофимук, В. Шевчук, Київ 2006, с. 7–23.
- Шевчук В., *Просвічений володар. Іван Мазепа як будівник Козацької держави і як літературний герой*, Київ 2006.
- Яковенко Н., *Вступ до історії*, Київ 2007.
- Яковенко Н., *Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України*, Київ 2005.

- Arct M., *Słownik ilustrowany języka polskiego*, t. 1–2, reprint wyd. 3, Warszawa 1995.
- Axer J., *Rola kryptocytatów z literatury łacińskiej w polskojęzycznej twórczości Jana Kochanowskiego*, „Pamiętnik Literacki”, 73, 1/2, 1982, s. 167–177.
- Axer J., *Sytuacja metodologiczna w badaniach nad źródłami łacińskojęzycznymi okresu nowożytnego*, w: *Łacina jako język elit*, red. J. Axer, Warszawa 2004, s. 25–31.
- Beauvois D., *Ukraińska tożsamość i wahania polityczne hetmana Filipa Orlika w świetle jego dziennika 1720–1733*, „Przegląd Wschodni”, 10, 2(38), 2006, s. 311–337.
- Borek P., *Szlakami dawnej Ukrainy. Studia staropolskie*, Kraków 2002.
- Borek P., *Ukraina w staropolskich diariuszach i pamiętnikach. Bohaterowie, fortece, tradycja*, Kraków 2001.
- Borshchak I., *Łatamanno ucraino Filippo Orlik su Dante*, „L'Europa orientale”, 3, 1924.
- Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, wyd. 4, Warszawa 1985.
- Burckhard J., *Kultura odrodzenia we Włoszech. Próba ujęcia*, tłum. M. Kreczowska, Warszawa 1991.
- Chynczewska-Hennel T., *Świadomość narodowa szlachty ukraińskiej i kozaczyzny od schyłku XVI do połowy XVII w.*, Warszawa 1985.
- Chynczewska-Hennel T., *Wiara – historia – teraźniejszość*, „Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne”, 4, 2009, s. 159–170.
- Curtius E. R., *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, tłum. A. Borowski, Kraków 1997.
- Czermińska M., *Autobiografia i powieść czyli Pisarz i jego postacie*, Gdańsk 1987.
- Czermińska M., *Autobiograficzny trójkąt. Świadectwo, wyznanie i wyzwanie*, Kraków 2000.
- Davies N., *Europa – między Wschodem a Zachodem*, tłum. B. Pietrzyk, Kraków 2010.
- Davies N., *Sam o sobie*, tłum. B. Pietrzyk, red. M. Gablankowski, J. Gromek-Illg, A. Szulczyńska, Kraków 2019.
- Demiryürek M., „*The Levant Company did me ye honour of appointing me consul of this place, Negropont and all Greece*”: *The Institutional Appearance of the British in Salonica*, „Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies”, LXII, 2023, p. 113–143.
- Domański M., *Orlik Stanisław herbu Nowina (zmarł 1559)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Kraków–Warszawa 1979, s. 205–207.
- Dryhynycz J., *Iwan Mazepa*, „Biuletyn Polsko-Ukraiński”, 1936: 15 (154), s. 145–147; 16 (155), s. 154–157; 17 (156), s. 166 (dokończenie).
- Dziechcińska H., *Kształtowanie elementów beletrystycznych wczesnej prozy pamiętnikarskiej*, w: *Studia z dawnej literatury czeskiej, słowackiej i polskiej poświęcone V Międzynarodowemu Kongresowi Slawistów w Sofii*, red. K. Budzyk, J. Hrabak, Warszawa–Praha 1963, s. 74–83.
- Dziechcińska H., *Podróż w druku i rękopisie*, w: *Staropolska kultura rękopisu*, red. H. Dziechcińska, Warszawa 1990, s. 113–121.

- Dziubiński A., *Na szlakach Orientu. Handel między Polską a Imperium Osmańskim w XVI–XVIII wieku*, Wrocław 1998.
- Eco U., *Doświadczenie przekładu*, wstęp J. Kristeva, tłum. R. Ryziński, „Teksty Dru-
gie”, 6, 2006, s. 103–122.
- Encyklopedia powszechna S. Orgelbranda*, przedruk, t. 1–23, Warszawa 1984–1985.
- Erll A., *Kultura pamięci. Wprowadzenie*, tłum. A. Teperek, red. M. Saryusz–Wolska, Warszawa 2018.
- Estreicher K., *Bibliografia polska*, t. 3, cz. 3, Kraków 1896; t. 29–30, Kraków 1933–1934.
- Foucault M., *Sobąpisanie*, w: *Antropologia twórczości słownej. Zagadnienia i wybór tekstów*, wstęp i red. A. Karpowicz, Warszawa 2012, s. 322–327.
- Frick D. A., *Petro Mohyla’s Revised Version of Meletij Smotryckij Ruthenian Homiliary Gospel*, in: *American Contribution to the 10th International Congress of Slavists: Sofia, September 1988. Linguistics*, Vol. 1, ed. by A. M. Schenker, Cambridge 1987, pp. 107–120.
- Friherre Erik Matthias von Nolckens *efterlemnade papper*, „Historisk Tidskrift”, 1, 1881, s. 117–128.
- Fumaroli M., *Gdy Europa mówiła po francusku*, tłum. W. Brzozowski, J.M. Kłoczowski, Warszawa 2017.
- Gierowski J. A., *Orlik Filip herbu Nowina (1672–1742)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Kraków–Warszawa 1979, s. 198–202.
- Gloger Z., *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 3–4, Warszawa 1985.
- Głębocki H., *Hetmana Filipa Orlika plan sojuszu polsko–kozackiego 1720 roku*, „Arkana. Kultura, Historia, Polityka”, 26 (2), 1999, s. 52–60.
- Głowiński M., *Dziennik intymny*, w: *Antropologia twórczości słownej. Zagadnienia i wybór tekstów*, red. A. Karpowicz, Warszawa 2012, s. 328–337.
- Głowiński M., *Dziennikowe kwadratury koła*, w: M. Głowiński, *Rozmaitości interpretacyjne. Trzydzieści szkiców*, Warszawa 2014, s. 135–139.
- Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza*, t. 1–10, Lipsk 1839–1846.
- Hernas C., *Barok*, Warszawa 1998.
- Hetmani zaporoscy w służbie króla i Rzeczypospolitej*, red. P. Kroll, M. Nagielski, M. Wagner, Zabrze 2010.
- Historia życia prywatnego*, t. 3: *Od renesansu do oświecenia*, red. R. Chartier, oprac. Ph. Aries [et al.], tłum. z j. franc. M. Zięba, K. Osińska–Boska, M. Cebo–Foniok, red. przekładu J. Maroń, wyd. 2, Wrocław 2005.
- Horodyski B., *Podręcznik paleografii ruskiej*, Kraków 1951.
- Iwanowska A., *Polskie rękopiśmienne relacje podróżnicze z epoki saskiej*, w: *Staropolska kultura rękopisu*, red. H. Dziechcińska, Warszawa 1990, s. 123–146.

- Jakowenko N., *Historia Ukrainy do 1795 roku*, tłum. A. Babiak-Owad, K. Kotyńska, Warszawa 2011.
- Janion M., *Niesamowita Słowiańszczyzna. Fantazmaty literatury*, Kraków 2006.
- Janowicz J., *Z ideologii politycznej pierwszej ukraińskiej emigracji*, „Biuletyn Polsko-Ukraiński” 3(38), 1934, s. 4–6.
- Jędraszko C., *Łacina na co dzień*, Warszawa 1970.
- Jougan A., *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Poznań–Warszawa–Lublin 1958.
- Karpiński A., Nowosielska E., *Pożary w miastach Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku i ich następstwa ekonomiczne, społeczne i kulturowe*, Warszawa 2021.
- Karpluk M., *Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej*, Kraków 2001.
- Konopczyński W., *Flemming Jakub Henryk*, w: *Polski Słownik Bibliograficzny*, t. 7, Warszawa 1948–1958, s. 32–35.
- Kornacka M., *Kryptocytaty, wyrażenia przysłowiowe i inne obce wtręty w łacińskich listach Filipa Orlika (na podstawie rękopisu z 1727 roku)*, „Studia Polsko-Ukraińskie”, red. W. Sobol, 12, 2025, s. 11–25.
- Kowal P., *Testament Prometeusza. Źródła polityki wschodniej III Rzeczypospolitej*, Warszawa–Wojnowice 2018.
- Kowalski M. W., *Antropolodzy na wojnie. O „brudnej” użyteczności nauk społecznych*, Warszawa 2015.
- Kroll P., *Filip Orlik w polskiej historiografii (345. rocznica urodzin)*, „Studia Polsko-Ukraińskie” 4, 2017, s. 145–157.
- Kroll P., *Postać i działalność Filipa Orlika w polskiej historiografii*, w: *Пилип Орлик: життя, політика, тексти. Матеріали Міжнародної наукової конференції „Ad fontes” до 300-річчя Бендерської конституції 1710 р. Київ, НАУКМА, 14–16 жовтня 2010 року*, ред. Н. Яковенко, Київ 2011, s. 143–159.
- Krupnyćkyj B., *Philipp Orlik und die katholische Kirche*, „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas”, 5, 3/4, 1940, S. 427–439.
- Księga imion i świętych*, t. 1, 3, 4, oprac. H. Fros SJ (hagiografia), F. Sowa (onomastyka), Kraków 1996.
- Lejeune Ph., „*Drogi zeszytanie...*”, „*drogi ekranie...*” *O dziennikach osobistych*, tłum. A. Karpowicz, M. i P. Rodakowie, wybór, wstęp i oprac. P. Rodak, Warszawa 2010.
- Lejeune Ph., *Wariacje na temat pewnego paktu. O autobiografii*, tłum. W. Grajewski [et al.], red. R. Lubas-Bartoszyńska, Kraków 2001.
- Lepszy K., *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, Wrocław 1953.
- Leszczyński S., *Esquisses, reflexions et maximes philosophiques / Szkice, refleksje i maksymy filozoficzne*, wybór J. J. Jadacki, tłum. W. Fijałkowska, Warszawa 2021.
- Linde S. B., *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Warszawa 1994.
- Link-Lenczowski A. K., *Sieniawski Adam Mikołaj h. Leliwa (1666–1726)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 37, Kraków–Warszawa 1996, s. 105–115.

- Lubańska M., *Praktyki lecznicze w prawosławnych monasterach w Bułgarii. Perspektywa antropologii (post)sekularnej*, Warszawa 2019.
- Lubas-Bartoszyńska R., *Między autobiografią a literaturą*, Warszawa 1993.
- Lubas-Bartoszyńska R., *Wszystko o teorii i historii dziennika osobistego we Francji*, „Pamiętnik Literacki”, 104, 2, 2013, s. 265–269.
- Łątka J. S., *Słownik Polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji*, wyd. 2 popr. i uzupeł., Kraków 2015.
- Łobodowski J., *Książka o hetmanie Orliku*, „Biuletyn Polsko-Ukraiński”, 23 (262), 1938, s. 245–246.
- Madeyska D., *Historia świata arabskiego. Okres osmański 1516–1920*, Warszawa 1988.
- Markunas A., Uczitiel T., *Leksykon chrześcijaństwa rosyjsko-polski i polsko-rosyjski*, Poznań 1999.
- Mazower M., *Saloniki miasto duchów: chrześcijaństwo, muzułmanie i żydzi w latach 1430–1950*, tłum. A. Nowakowska, Wołowiec 2017.
- Mencwel A., *Wyobrażenia antropologiczne*, Warszawa 2006.
- Nora P., *Między pamięcią a historią*, red. P. Kłoczowski, Gdańsk 2022.
- Padurra T., *Jan Mazepa*, w: *Pyśma Tymka Padurra*, Lwów 1874.
- Pietkiewicz K., *Paleografia ruska*, Warszawa 2015.
- Polski słownik biograficzny*, t. 1–52, Kraków–Warszawa 1935–2019.
- Praktyczny słownik łacińsko-polski*, wyd. 3 rozsz., oprac. J. Mańkowski, współudz. J. Mańkowska, Warszawa 2008.
- Pritsak O., *Editor's Note*, in: *The “Diariusz podróżny” of Pylyp Orlyk (1720–1726)*, Cambridge (MA) 1989 (Harvard Library of Early Ukrainian Literature. Texts, 5), pp. XIII–XV.
- Pritsak O., *Introduction. Pylyp Orlyk's Concept of the Ukrainian Present, Past and Future*, in: *The “Diariusz podróżny” of Pylyp Orlyk (1727–1731)*, Cambridge (MA) 1988 (Harvard Library of Early Ukrainian Literature. Texts, 6), pp. XV–XXVII.
- Rawita-Gawroński F., *Filip Orlik, nieuznany hetman kozacki*, w: F. Rawita-Gawroński, *Studia i szkice historyczne*, ser. 2, Lwów 1900, s. 29–70.
- Rawita-Gawroński F., *Geneza i rozwój idei kozactwa i kozaczyzny w XVI wieku*, Warszawa–Kraków 1924.
- Rawita-Gawroński F., *Kobiety na tronie carów moskiewskich w XVIII wieku*, Warszawa 1919.
- Reychman J., *Pierwsza polityczna emigracja w Europie*, „Biuletyn Polsko-Ukraiński”, 8(43), 1934, s. 1–3.
- R[eychman] J., *Polityka wolności*, „Biuletyn Polsko-Ukraiński”, 4 (195), 1937, s. 37–39.
- Rodak P., *Pismo, książka, lektura / Rozmowy: Le Goff, Chartier, Hébrard, Fabre, Lejeune*, Warszawa 2009.

- Rodak P., *Dziennik osobisty jako praktyka piśmienna: działanie, materialność, tekst*, w: *Antropologia pisma. Od teorii do praktyki*, red. Ph. Artieres, P. Rodak, Warszawa 2010, s. 175–192.
- Rostworowski E., *Historia powszechna. Wiek XVIII*, Warszawa 2006.
- Rostworowski E., *Czasy saskie (1702–1764)*, Kraków 1964 (nadb. z: *Wydawnictwo Jubileuszowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364–1764*, t. 21, s. 354–424).
- Rostworowski E., *Legends i fakty XVIII w.*, Warszawa 1963.
- Rostworowski E., *O polską koronę. Polityka Francji w latach 1725–1733*, Wrocław–Kraków 1958.
- Rostworowski E., *Orlik Grzegorz (Hrehory) Piotr h. Nowina (1702–1759)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Kraków–Warszawa 1979, s. 202–205.
- Rzemieniecki K., rec.: П. Орлик, *Діаріуш подорожній, який в ім'я Тройці найсвятішої, розпочатий в року 1720 місяця жовтня дня 10-го*, Видавництво „Темпора”, Київ 2013, „*Historia Slavorum Occidentalis*”, 1 (10), 2016, s. 286–294.
- Sajkowski A., *Nad staropolskimi pamiątkami*, Poznań 1964.
- Semkowicz W., *Paleografia łacińska*, wyd. 2 popr., Kraków 2002.
- Słownik biograficzny historii Polski*, t. 1–2, red. J. Chodera, F. Kiryk, Wrocław 2005.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 1–15, Warszawa 1880–1902.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Indeks nazwisk*, oprac. S. Konarski, słowo wstępne S. Górzyński, Warszawa 1995.
- Słownik języka polskiego*, t. 1–10, red. W. Doroszewski, Warszawa 1958–1968.
- Słownik języka polskiego wydany staraniem i kosztem Maurycego Orgelbranda*, cz. 1–2, Wilno 1861.
- Słownik języka polskiego XVII i 1. połowy XVIII wieku*, t. 1, red. K. Siekierska, Kraków 1999–2004.
- Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce / Lexicon mediae et infimae latinitatis polonorum*, t. 1–8, red. M. Plezia, J. Mrukówna, M. Rzepiela [et al.], Wrocław 1953–2014.
- Słownik łacińsko-polski*, t. 1–5, red. M. Plezia, Warszawa 1998–1999.
- Słownik łacińsko-polski terminów teologiczno-moralnych*, red. S. Olejnik, Warszawa 1986.
- Sobol W., *Dyskurs życia prywatnego w „Diariuszu podróżnym” Filipa Orlika (ujęcie komparatystyczne)*, w: *Memuarystyka w dawnej Polsce*, red. P. Borek, D. Chemperek, A. Nowicka-Struska, Kraków 2016, s. 161–167.
- Sobol W., *Hetman Orlik (1672–1742) i król Leszczyński (1677–1766)*, „*Teksty Drugie*”, 1, 2025, s. 312–329.

- Sobol W., *Mentalność pogranicza kulturowego w „Diariuszu podróжным” (1720–1731) Pyłypa Orłyka*, w: *Polska – Ukraina. Pogranicze kulturowe i etniczne*, red. M. Buchowski, Wrocław 2008, s. 101–106.
- Sobol W., *Międzysłowiański przekład. Polskojęzyczny diariusz Filipa Orlika (1672–1742) w tłumaczeniu na ukraiński*, w: *Literaturoznawstwo, kulturoznawstwo, folklorystyka. Prace na XVI Międzynarodowy kongres slawistów w Belgradzie 2018*, red. B. Zieliński, Poznań 2018, s. 243–253.
- Sobol W., *Multikulturowy dyskurs w ego-dokumentach Filipa Orlika herbu Nowina i Karola Chojeckiego herbu Lubicz*, w: *Międzynarodowy Kongres Naukowy „Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej”*, Warszawa 2012, s. 225–227.
- Sobol W., *Multikulturowy dyskurs w ego-dokumentach Filipa Orlika herbu Nowina i Karola Chojeckiego herbu Lubicz*, w: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 6, red. W. Walczak, K. Łopatecki, Białystok 2013, s. 515–529.
- Sobol V., *Różnorodność kulturowa w diariuszu podróжным Filipa Orlika (Pyłypa Orłyka)*, w: *Rzeczpospolita państwem wielu narodowości i wyznań: XVI–XVIII wiek*, red. A. Filipczak-Kocur, T. Ciesielski, Warszawa 2008, s. 419–427.
- Sobol W., *Tragizm w ukraińskiej historiografii barokowej*, w: *Problemy tragedii i tragizmu. Studia i szkice*, red. H. Krukowska, J. Ławski, Białystok 2005, s. 185–195.
- Sobol W., *Österreich und österreichische Motive in der Handschrift des Pylyp Orlyk*, in: *Österreich und die slawischen Länder Fragen des Kulturtransfers im Lichte von Literatur- und Kulturgeschichte*, Lausanne–Berlin–Bruxelles–Chennai–New York–Oxford 2023, S. 13–26.
- Sondel J., *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 1997.
- Stachowski S., *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim*, Kraków 2007.
- Staropolska kultura rękopisu*, red. H. Dziechcińska, Warszawa 1990.
- Staropolskie przepowiednie i mirabilia*, red. M. Eder, Wrocław 2007.
- Subtelny O., *Introduction*, in: *The “Diariusz podróжны” of Pylyp Orlyk (1720–1726)*, Cambridge (MA) 1989 (Harvard Library of Early Ukrainian Literature. Texts, 5), pp. XVII–XXXVII.
- Subtelny O., *The Mazepists. Ukrainian Separatism in the Early Eighteenth Century*, New York 1981.
- Szaruga L., *Ukraiński kalejdoskop*, Warszawa 2022.
- Szymański J., *Nauki pomocnicze historii*, wyd. 6, Warszawa 2004.
- Temcinas S., *Języki kultury ruskiej w Pierwszej Rzeczypospolitej*, tłum. A. Naumow, w: *Między Wschodem i Zachodem. Prawosławie i unia*, red. M. Kuczyńska, Warszawa 2017, s. 81–120.
- Tischner J., *O człowieku. Wybór pism filozoficznych*, wyd. 2 przejr. i uzupeł., Wrocław 2013.

- Trofymuk M., *Ukraińska literatura baroku. Problem tożsamości ukraińskiej w literaturze XVII–XVIII wieku. Filip Orlik*, w: *Hortus (In)Conclusus. Polska i Ukraina: Rozmowy o filozofii i literaturze*, red. A. Marczyński, Warszawa 2017, s. 61–71.
- Trofymuk M., *Commentarii Philippi Orlik*, „Meander”, LXXVII, 2022.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1–4, red. S. Dubisz, Warszawa 2003.
- Vademecum historyka mediewisty*, red. J. Nikodem, D. A. Sikorski, Warszawa 2012.
- Wagner M., *Filip Orlik hetman kozacki (1672–1742)*, w: *Hetmani zaporoscy w służbie króla i Rzeczypospolitej*, red. P. Kroll, M. Nagielski, M. Wagner, Zabrze 2010, s. 429–434.
- Wielka księga świętych*, t. 1, Kraków 2003.
- Wierzbowski T., *Vademecum. Podręcznik dla studiów archiwalnych*, wyd. 2, Lwów–Warszawa 1926.
- Wierzbowski T., *Vademecum. Wykaz skrótów i słowniczek łacińsko–polski*, przyg. do dr. i wstęp E. Potkowski, Warszawa–Łódź 1984.
- Yas’ O., *Борис Крупницький – історик–філософ державницької школи*, in: *States, Societies, Cultures: East and West. Essays in Honor of Jarosław Pelenski*, New York 2004, pp. 1227–1247.
- Zbiór nazwisk szlachty z opisem herbów własnych familiom zostaiącym w Królestwie Polskim, i Wielkim Xięstwie Litewskim przez urodzonego Piotra Nałęcza Małachowskiego ziemianina Woiewod. Czernichowskiego ułożony*, Lublin 1805.
- Żychliński T., *Złota księga szlachty polskiej*, t. 1–10, Warszawa 2002 (repr.).
- Żychliński T., *Złota księga szlachty polskiej (indeks rodzin)*, Warszawa 2007 (repr.).

Резюме

Монографія, яку підготувала Валентина Соболев *Діялог Пилипа Орлика зі світом довжиною в три століття*, є оригінальною за змістом, формою, часом, який укладено в її приготування і переклад українською. Понад 20 років тривало відчитування і переклад саме цієї частини Діяріуша, яка є багато в чому винятковою. У 2024 сплило 300 років після того, як Орлик написав щоденник 1724 року. І через три століття знайдемо в ньому чимало паралелей, контекстів і співвідношень, які допомагають збагнути як минулі, так і сучасні проблеми.

Сентенція **omne trinum perfectum** має відношення до книжки: пропонуване читачам видання рукопису Пилипа Орлика за 1724 рік у перекладі сучасною українською – справді виходить у світ із третьої спроби. У цьому виданні кожна картка рукопису, який у перекладі друкується вперше, зверифікована в 2024 році з оригіналом в архіві в Міністерстві Європи та закордонних справ Франції в Парижі: Ministère de l'Europe et des Affaires Étrangères – на противагу до першої архівної кверенди в 2012-му. У паризькому архіві, який тоді називався Archives du Ministeres des Affaires Étrangères, у 2012 пощастило працювати лише з копією.

У результаті доступу до п'яти томів оригігалу установлено, що рукопис 1724 року має потрібну нумерацію, яку відображено в спеціальній таблиці. З оригігалу вдалося відчитати непридатні до розшифрування місця копій, сколігувати пагінацію, дослідити палеографічні особливості і, як результат, підготувати до друку більш якісне, ніж досі, відчитання і переклад тексту діярія. Набутий досвід власне міжслов'янського перекладу було апробовано в публікаціях, присвячених цій проблемі. Читач може переконатися в якості відчитання рукопису: як і у попередньому виданні 2021, 2023 років, тут також є копія оригігалу, зичливо надана паризьким архівом у 2024-му. Унікальність рукописного тексту 1724 року, який перекладено зі старопольської, латини та французької – сучасною українською, складається на кілька важливих прикмет.

Унікальність пропонованого до видання рукопису 1724 року засвідчують такі ознаки:

1. Діялог Орлика зі світом розгортається через ряд мотивів, що маючи своїм джерелом реальні події, виявляють вражаючу співзвучність із сучасними українськими та світовими тенденціями. Є щось знаменне і повчальне в тому, що державний діяч барокової доби передбачає час, коли доля України стане глобальною проблемою. Орлик побачив серцем те, що було правдиве й очевидне та що, власне з огляду на очевидність, як зауважив Тімоті Снайдер (Timothy D. Snyder), є найважчим для сприйняття.
2. Діяріуш Пилипа Орлика в цілому повертає до реалій так званого „довгого” XVIII століття. Показує неоднозначну політичну та дипломатичну атмосферу у світі. Інспіруючи до роздумів, рукопис сигналізує діяльну незгоду його автора на недотримання домовленостей, на маргіналізацію ролі України. Незаперечне значення особистого документа в тому, що він „реєструє усвідомлення української ідеї в Європі”, яка однак – доводить цей особистий документ – тримає далеко „не тільки на вірі в заяви Орлика”¹, як вважав Даніель Бовуа.
3. У тексті щоденника 1724 року більше, ніж у рукописі наступних років, певності і щирої надії Орлика на повернення до родини. На перший погляд, тут значною мірою домінує приватний дискурс: від січня до вересня в Салоніках шаленіла чума. Небезпека загострила увагу до пошуків шляхів уникнення очевидної смерті. Однак самі лиш скопійовані до щоденника листи – то як вершина невидимого айсберга, з яким можна порівняти тягар державних обов’язків, який гідно тримав на своїх плечах гетьман.
4. На цьому тлі вирізняються протоновели Автора про монастир Ізуграл, про грецькі свята, про заботони, про тогочасні ліки і лікування святою водою „агіазмою” etc. Тільки в рукописі цього року є власноручний малюнок Пилипа Орлика, з детальним авторським коментарем зображеного. Це візуальна антропологія у співдії зі словом сдемонструє науковий метод, який переконує: Автор був ученим Dei gratia.
5. Виключно в рукописі 1724 року знаходимо автобіографічний (певною мірою загадковий, єдиний без нумерації Орлика) розділ *Pro memoria. Na cześć i chwałę Bogu w Trojcy Świętej jedynemu Amen* – про час власного народження, одруження, приходу на світ кожного з восьми своїх дітей, про обставини їх хрещення й хресних батьків. Тут Автор подає концентровану інформацію, в той час як відомості про вдачу й таланти дітей знаходимо в різних місцях, в рукописах усіх 12 років. Так, у діяріуші 1730 року це розповідь про зустріч з найстаршим сином-дипломатом, який прибуде до Салонік incognito. Розділ свідчить, що в час заслання гетьман практикує

¹ Даніель Бовуа, „Щоденник” Пилипа Орлика: від міражу вигнання до українського міфу, в: „Український археографічний щорічник” (нова серія), 8/9, 2004, 11/12, с. 326.

письмо і читання в приватному просторі, в тиші – у різкому контрасті до буремних років війни, тривоги, зміни місця свого проживання та поневіряння великої родини.

Орлик реально започатковує один із жанрів, який, згідно висновку Р. Шарт'є (Roger Chartier) та Й. Буркгардта (Jacob Burckhardt) „лежить у підстав нових стосунків автора з самим собою”.

6. Автор не лише розумів колоніальну залежність України від Московії. На основі інформації, яку отримував з газет та від європейських послів, консулів, мандрівників до Святої Гори Афон, він окреслив небезпеку провінціалізації України та передбачив фатальні наслідки такого явища не лише для українського народу, але й для всього цивілізованого людства. Своїми листами до володарів Європи Орлик будив їх сумління, відчуваючи, що Україна може стати „центром сильного колоніального тиску” протягом століть, як згодом підтвердить Тімоті Снайдер (Timothy D. Snyder), автор шести книжок про Україну, який її вивчає понад 25 років.
7. Рукопис 1724 року має потрібну нумерацію, яку було встановлено в процесі опрацювання оригіналу в паризькому архіві. Її відображено у поданій вище таблиці. Повертає до реалій, які колись окреслив вираз Байрона: „Вистачить однієї краплини чорнила, аби спонукати думати мільйони людей”. Але в стосунку до Орлика дефініцію класика могло б доповнити і увиразнити арабське прислів'я, яке твердить: „Чорнила мудреців так само цінні, як і кров мучеників”. Скопійовані до щоденника листи Орлика свідчать про це. Упродовж останніх 25 років праці знахідки, гіпотези, але й помилки пощастило зверифікувати в доповідях на наукових конференціях, на Міжнародних конгресах Славистів в Охриді (2008), Мінську (2013) сербському Београді (2018), Парижі (2025), а також на Конгресі дослідників XVIII століття в Римі у 2023 році: 16th International Congress for Eighteenth-Century Studies, Rome, 3-7 July 2023. Власне кажучи, наукові контакти, обговорення проблем, які порушив Пилип Орлик у своїх щоденникових записках, дали можливість усвідомити актуальність його участі в діалозі про майбутнє України, Європи і світу.

Засади видання рукопису 1724 властиво такі ж, як у попередніх виданнях: *Filip Orlik (1672–1742) i jego Dziennik. Odczytanie z rękopisu, opracowanie, wstęp, komentarze* Walentyny Sobol. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2021, 2023. У процесі відчитання діяріуша і підготовки до друку було дотримано головних засад праці *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku* (за ред. К. Лепшого), в якій наголошено на можливості запроваджувати власні засади. У пропонованому виданні орієнтація на згадану авторитетну інструкцію поєднана з випадками модернізації

тексту у перекладі українською. Це рішення є узasadненим з огляду на факт, що у книжці представлено також оригінал. У виданні осучаснено пунктуацію. Однак, в окремих випадках її було збережено з метою відтворити атмосферу часу, місця, психічного стану Автора. Додатками до видання є словник латинських термінів та латинсько-польських макаронізмів, словник туркізмів, іменний та географічний покажчики, бібліографія. Діарій заслуговує на вивчення і переклад іншими мовами. Це твір неоднорівний, багатоголосий, у ньому резонує велика дипломатія і велика політика. Він містить різножанрові нотатки, різномовні листи, коментарі до прочитаного і того, що в світі діялося, філософські та ліричні рефлексії, пронизані ідеями волі, гідності народу і людини. Тому мета цього видання – заінспірувати молодих науковців до занурення у вікопомне Слово гетьмана з настановою почути його, зрозуміти, осмислити. Діарій Пилипа Орлика може слугувати джерелом інформації для істориків культури, які знайдуть відомості про багатонаціональні Польщу, Францію, Україну, Швецію, Туреччину, де був написаний щоденник, зможуть простежити діалог різних культур доби бароко. Істориків релігії зацікавить розмаїття інформації, яка стосується перебігу Служби Божої різних віросповідань у турецькій провінції. Для політологів пізнавальною може бути складна міжнародна дипломатія XVIII століття: гетьман невтомно писав листи до володарів Європи, у надії створити антиросійську коаліцію з метою визволення України. Етнографів та етнологів вочевидь зацікавить опис різних звичаїв, обрядів та забобонів. Рукопис 1724 року становить також цінне джерело для мовознавців. Приміром, для дослідників балканських мов (наприклад, ономастів) дискусійною може бути проблема ідентифікації топонімів, які Пилип Орлик досить часто подавав у формі турецьких назв, або ж у тому звучанні, яке записав на слух: приміром, ім'я генерала Стенфліхта, Штенфліка, дефініція митника (турецькою – це Гіумрукчи, Гіумрульчий). Або ж назва села, де гетьман врятувався від пощесті чуми в 1724 р. – Gałacita, Halacita etc. Фахівців латини, церковнослов'янської, старопольської, французької й інших мов у першій половині XVIII століття зацікавить їхня роль та місце в діяльності європейських дипломатичних еліт. Актуальним надалі залишається розшифрування рукопису наступних частин п'ятитомного щоденника Пилипа Орлика, який міг би стати важливою частиною таких видань як наприклад: *Remarkable Diaries. The world's greatest diaries, journals, notebooks, and letters.* Foreword Professor Kate Williams. Contributors R.G.Grant, Andrew Humphreys, Ester Ripley, and Iain Zaczek. First American Edition, New York, 2020, 256 pp.

Omne trinum perfectum – досконале те, що робиться потрібно. Тож властиво третя спроба донести до читача рукопис і в оригіналі, і в перекладі українською стає успішною, і то завдяки Видавництвам Варшавського Університету, які взяли на себе цей складний, але шляхетний виклик.

Summary

Valentyna Sobol's monograph, *Діялог Пилипа Орлика зі світом довжиною в три століття* (The Dialogue of Pylyp Orlyk with the World Spanning Three Centuries), is a unique work in terms of content, form, and the time spent on its preparation and translation into Ukrainian. It took more than two decades to decipher and translate this exceptional part of Hetman Orlyk's five-volume *Diary*, written in 1724. We find in it many parallels and contexts that help us better understand both past and present problems, even 300 years later.

This is actually the third attempt at publishing this portion of Pylyp Orlyk's *Diary* in modern Ukrainian translation. Not only is the manuscript of the text from 1724 reproduced here for the first time, but unlike during the first archival search in 2012 when the editor only had access to a copy of the text kept in the archives of the French Ministry for Europe and Foreign Affairs in Paris (Ministère de l'Europe et des Affaires Étrangères), in 2024, she was able to check each page of the present edition against the original kept in the same archive.

Working with the original text allowed the editor to decipher difficult passages, resolve the question of pagination (it turned out that there were three different systems of page numbering in the 1724 manuscript), and analyse palaeographic features, thanks to which the edition and translation of this part of Orlyk's *Diary* is greatly improved compared to the ones published before. The present edition, like the previous one of 2021 and 2023, includes the reproduction of the original, kindly provided by the Paris archives. The text was translated from Old Polish, Latin, and French into modern Ukrainian.

The part of Orlyk's *Diary* written in 1724 has the following features that contribute to its uniqueness:

1. The hetman's dialogue with the world is filled with themes rooted in real-life events that show striking similarities with present-day Ukrainian and global trends. There is something significant and instructive in the fact that a statesman of the Baroque era foresaw a time when Ukraine's fate would become a global issue. Orlyk had a deep understanding of what was true and obvious, which, as Timothy D. Snyder noted, is something that is most difficult to perceive.

2. Orlyk's work allows us to study the realities of the so-called long 18th century, especially the ambiguous political and diplomatic atmosphere of that time. The diarist refused to accept the breaching of agreements and the marginalisation of Ukraine's role. The undeniable value of this personal document lies in the fact that it "records the awareness of the Ukrainian idea in Europe", documenting its shared character and praxis so that we do not have to rely "only on faith in Orlyk's statements",¹ as Daniel Beauvois mistakenly believes.
3. The diary entries from 1724 testify to Orlyk's sincere hope that he will be able to return to his family. It is worth noting that they are dominated by reflections of a private nature: from January to September, an epidemic raged in Thessaloniki, and survival was the author's main concern. However, the manuscript from this year also contains copies of letters that demonstrate the burden of state duties which the hetman bore with dignity.
4. Orlyk's descriptions of the Zograf Monastery, Greek holidays, superstitions, contemporary medicines, and the treatment with *aghiasma* (holy water), etc. are an important element of the 1724 manuscript. It also contains a drawing by Orlyk (the only one in the whole *Diary*). The detailed commentary on the image that supplements it proves that the author was a scholar *Dei gratia* (Lat. "by the grace of God").
5. The 1724 manuscript contains an autobiographical section that does not appear elsewhere in his work. Titled *Pro memoria. Na cześć i chwałę Bogu w Trojcy Świętej jedynemu Amen*, it is the only part of the text without Orlyk's page numbering. It is a concise account of his birth and marriage as well as of the birth and baptism of each of his eight children, including the names of their godparents. (His children's character and talents are described in more detail throughout the five volumes of the *Diary*. For example, an entry from 1730 refers to the hetman's meeting with his eldest son, a diplomat, who arrived in Thessaloniki *incognito*.) This passage shows that during his exile, Orlyk wrote and read in private, in silence, which was in stark contrast to the turbulent years of war, filled with worry, displacement, and hardships for his large family. In so doing, he was a pioneer of a genre which, according to Roger Chartier and Jacob Burckhardt, "lies at the heart of the author's new relationship with himself".
6. The diarist was aware of Ukraine's colonial dependence on Muscovy. Based on information obtained from newspapers, European ambassadors, consuls, and travellers to Mount Athos, he outlined the dangers of Ukraine's provincialisation and predicted its fatal consequences not only for the Ukrainian people but also for all of civilized humanity. In the letters he wrote to people in power in

¹ Даниель Бовуа, "Щоденник" Пилипа Орлика: від міражу вигнання до українського міфу, "Український археографічний щорічник" (нова серія) 8/9, 11/12, 2004, p. 326.

Europe, Orlyk appealed to their conscience, sensing that Ukraine could become a “centre of strong colonial pressure” for centuries. This notion would be later echoed by Timothy D. Snyder, author of six books about Ukraine. As George Gordon Byron wrote, “a drop of ink may make a million think”. In the case of Orlyk, however, this remark by the famous English poet may be supplemented by an Arabic proverb that says: “The ink of the scholar is holier than the blood of the martyr”.

7. The pages of the manuscript written in 1724 were numbered in three different ways (a fact discovered during the work with the original text in the Paris archives).

The editorial principles of the present edition are the same as those adopted in the publication of the entries from 1725 and 1726 (*Filip Orlik (1672–1742) i jego Diariusz*, odczytanie z rękopisu, opracowanie, wstęp, komentarze Walentyny Sobol, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2021, 2023). The editor followed the guidelines for publishing manuscripts from the 16th to the first half of the 19th century proposed by Kazimierz Lepszy, adapting them when necessary. Therefore, in this edition, the translation of the text into Ukrainian has been modernised. Punctuation has been modernised too; however, in some places, the original punctuation has been retained to convey the atmosphere of the time and place, as well as the emotional state of the author. The edition of the text from 1724 is supplemented with glossaries of Latin terms, Latin-Polish macaronic words, and Turkish words, an index of names, of places, and a bibliography.

The aim of this publication is to inspire young researchers to truly hear, appreciate, and comprehend the timeless words of the hetman. Orlyk’s *Diary* is a source of information about multinational Poland, Ukraine, Sweden, and Turkey (where it was written), giving cultural studies scholars an opportunity to follow the dialogue of different cultures of the Baroque era. Historians of religion will find in the text descriptions of religious services of various denominations in the Turkish province. Political scientists may study the specifics of the 18th-century international diplomacy: the hetman wrote numerous letters to European rulers and hoped to form an anti-Moscow coalition to liberate Ukraine. Of interest to ethnographers will be the descriptions of various customs, rituals, and superstitions. Orlyk’s *Diary* is also a valuable source for linguists. For example, an interesting problem for researchers of Balkan onomastics will be the identification of toponyms since the hetman often used Turkish names recorded by ear and thus written in different ways (for example, the name of General Stenflucht was given as Shtenflik; the Turkish term for a customs officer was mistaken for a proper noun and written with a capital letter—“Güm-rükçü”; the village to which the hetman retreated during the epidemic in 1724 was called either Gałacita or Halacita, etc.). In turn, scholars of Latin, Church Slavonic,

Old Polish, French, and other languages of the first half of the 18th century will find information about their role and place in the activities of European diplomatic elites.

Over the past 25 years, the results of the research on Orlyk's *Diary* have been presented in reports at scientific conferences: the International Congresses of Slavists in Ohrid (2008), Minsk (2013), Belgrade (2018), and Paris (2025), as well as at the Congress of the International Society for Eighteenth-Century Studies in Rome (2023). In fact, it was thanks to the scientific discussions of the issues raised by the hetman in his work that the editor realised the relevance of his participation in the dialogue about the future of Ukraine, Europe, and the world.

Hetman Orlyk's *Diary* requires further study and translation into other languages, as it is a multidimensional and polyphonic work that concerns high diplomacy and high politics. It also contains notes of various genres, multilingual letters, comments, as well as philosophical and lyrical reflections on personal will and human dignity. The deciphering of the subsequent parts of this five-volume work will continue, becoming an important part of such publications as *Remarkable Diaries. The World's Greatest Diaries, Journals, Notebooks, and Letters* (New York 2020).

This successful third attempt at publishing of a part of the original manuscript of Orlyk's *Diary* in Ukrainian translation was made possible thanks to the University of Warsaw Press and its staff, who provided generous assistance in preparing this edition. The Latin phrase *omne trinum perfectum* (everything that comes in threes is perfect) is thus very apt here.

Résumé

L'unicité du manuscrit de 1724 proposé à l'édition est attestée par les caractéristiques suivantes :

1. Le dialogue de Philippe Orlyk avec le monde, développé à partir d'événements multiples et réels, démontre une concordance étonnante avec les tendances contemporaines en Ukraine et dans le monde entier. Il y a quelque chose de profondément significatif et instructif dans le fait qu'un homme d'État de l'époque baroque a pu pressentir un moment où l'avenir de l'Ukraine deviendrait un enjeu mondial. Orlyk pressentit avec son cœur une réalité que la vérité seule rendait difficile à admettre, comme l'aurait souligné Timothy D. Snyder
2. Le *Journal* nous fait revenir aux réalités de ce « long XVIII^e siècle » et témoigne d'une atmosphère politique et diplomatique contrastée dans le monde. Invitant à la réflexion, le manuscrit signale l'opposition active de son auteur face au non-respect des accords et à la marginalisation du rôle de l'Ukraine. L'importance non négligeable de ce document personnel, loin d'être négligeable, réside dans le fait qu'il « enregistre la réception de l'idée ukrainienne en Europe », ce qui dément, comme ce document le prouve, l'affirmation de Daniel Beauvois selon laquelle cette idée ne reposerait que « sur la foi dans les déclarations d'Orlik »¹.
3. Le texte de 1724, plus que ceux des années suivantes, est imprégné de la certitude et de l'espoir sincère d'Orlyk de pouvoir retrouver sa famille et de retourner au pays natal. De prime abord, c'est la narration personnelle qui y domine : de janvier à septembre, la peste fait des ravages à Salonique. Ce danger renforçait le désir de trouver un refuge contre une mort atroce. Mais les lettres copiées ne sont que la partie émergée d'un iceberg invisible que l'on peut comparer avec le poids des obligations que l'hetman en tant que chef d'État assumait avec dignité.
4. Sur ce fond, se distinguent les protonouvelles de l'auteur sur le monastère Izougral, les fêtes grecques, les superstitions, les médicaments et le traitement à l'eau

¹ Daniel Beauvois, *Les hésitations identitaires d'un hetman ukrainien d'après son « Journal » 1720–1733*, « Slavica Occitania », n. 22, 2006 : *Monde slave et interculturalité (civilisation, linguistique, littérature)*. *Mélanges offerts à Roger Comtet*, p. 269.

sainte « aghiasma » de l'époque. Pour cette année seulement l'on trouve un seul dessin de l'auteur avec ses commentaires. Cette anthropologie visuelle, en interaction avec la parole démontre une véritable méthode scientifique qui confirme : Philippe Orlyk apparaît ici comme un savant *Dei gratia*.

5. Uniquement dans le manuscrit de 1724, on trouve un chapitre autobiographique — en quelque sorte mystérieux, singulier, sans pagination — intitulé : *Pro memoria. Na cześć i chwałę Bogu w Trojcy Świętej jedynemu Amen*. L'auteur y relate sa naissance et son mariage, la naissance de chacun de ses huit enfants, les conditions de leurs baptêmes avec les noms de leurs parrains et marraines. Ces informations, très précises, sont complétées au fil des douze prochaines années par des détails sur les caractères et les talents de ses enfants. Ainsi, en 1730, nous avons le récit de sa rencontre avec son fils aîné Grégoire, diplomate, venu à Salonique incognito.

Le chapitre montre que dans sa vie privée en l'exil, l'hetman continue à écrire et lire, en silence, ce qui fait un contraste frappant avec les années tempétueuses de la guerre, de l'angoisse, de ses déplacements et des errances de sa grande famille.

Philippe Orlyk est réellement à l'origine d'un des genres qui, suivant l'idée de Roger Chartier et Jacob Burckhardt, « sont à la base de nouvelles relations de l'auteur avec lui-même ».

6. Orlyk ne se contentait pas de comprendre la dépendance coloniale de l'Ukraine vis-à-vis de la Moscovie. Sur la base des informations qu'il recevait des journaux, ainsi que des ambassadeurs, consuls et voyageurs européens se rendant au Mont d'Athos, il décrivit le danger de la provincialisation de l'Ukraine et a prévu les conséquences fatales – non seulement pour le peuple ukrainien mais pour toute la civilisation européenne. Envoyant ses lettres aux souverains européens, l'hetman Orlyk tentait d'éveiller leur conscience, il pressentait que l'Ukraine pourrait devenir « le centre d'une forte oppression coloniale » durant les siècles à venir, ce que serait confirmé par Timothy D. Snyder, auteur de six livres consacrés à l'Ukraine.
7. Le manuscrit de 1724 possède une triple pagination comme cela a été confirmé lors de l'étude de son original à Paris. Elle est reflétée dans le tableau présenté ci-dessus.

Il renvoie aux réalités qu'exprimait jadis la formule de Byron : « Il suffirait d'une goutte d'encre pour faire réfléchir des millions de gens ». Mais, appliquée à Orlyk, la définition de l'auteur classique pourrait être complétée et éclairée par un proverbe arabe qui affirme : « L'encre des sages est aussi précieuse que le sang des martyrs ». Les lettres d'Orlyk copiées dans son journal en témoignent.

Au cours des vingt-cinq dernières années de recherches, nos découvertes et nos hypothèses – y compris nos erreurs – ont été discutées lors de conférences

scientifiques, aux congrès internationaux de slavistes à Ohrid (2008), Minsk (2013), Belgrade (2018), Paris (2025), ainsi qu'au XVI^e Congrès international des huitiéristes à Rome en 2023. En fait, les contacts scientifiques et les discussions autour des problèmes abordés par Philippe Orlyk dans son *Journal* ont contribué à mieux comprendre l'actualité de sa pensée dans le dialogue sur l'avenir de l'Ukraine, de l'Europe et du monde actuel.

Les principes de l'édition du manuscrit de 1724 sont en général les mêmes que dans les éditions précédentes : *Filip Orlik (1672–1742) i jego Dziariusz*. Odczytanie z rękopisu, opracowanie, wstęp, komentarze Walentyny Sobol. Warszawa 2021, 2023.

Dans le processus de lecture du *Journal* et de préparation à la publication, on a respecté les règles fondamentales exposées dans l'*Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku* (éd. K. Lepszy), où il est souligné la possibilité d'introduire ses propres principes. Dans l'édition proposée, l'orientation vers cette instruction reconnue mentionnée se combine avec des cas de modernisation du texte dans la traduction ukrainienne. Cette décision est fondée sur le fait qu'on y trouve également l'original du *Journal*. La ponctuation a été modernisée, mais dans certains cas, elle a été conservée afin de restituer l'atmosphère du temps, du lieu, de l'état psychique de l'Auteur.

Les annexes de l'édition comprennent un glossaire des termes latins et des macaronismes latino-polonais, un glossaire des turcismes, les index des noms et des lieux géographiques, ainsi qu'une bibliographie.

Le *Journal* mérite d'être étudié et traduit dans d'autres langues. C'est une œuvre multidimensionnelle, polyphonique, où résonnent la grande diplomatie et la grande politique. Il contient des notes de genres variés, des lettres en plusieurs langues, des commentaires sur ses lectures et sur les actualités du monde, des réflexions philosophiques et lyriques imprégnées d'idées de liberté, de dignité du peuple et de l'homme. L'objectif de cette édition est donc d'inspirer de jeunes chercheurs à plonger dans la Parole mémorable de l'hetman, avec l'injonction d'écouter, de comprendre, de réfléchir.

Le *Journal* de Philippe Orlyk peut servir de source d'information aux historiens de la culture, qui y trouveront les données sur la Pologne, la France, l'Ukraine, la Suède, la Turquie – toutes multinationales – et pourront suivre le dialogue entre les différentes cultures de l'époque baroque. Les historiens des religions s'intéresseront à la diversité des informations concernant le déroulement du culte de diverses confessions dans la province turque. Pour les politologues, la complexe diplomatie internationale du XVIII^e siècle pourra se révéler précieuse : l'hetman écrivait inlassablement aux souverains d'Europe dans l'espoir de constituer une coalition antirusse afin de libérer l'Ukraine. Les ethnographes et ethnologues, quant à eux, seront naturellement intéressés par la description des coutumes, rites et superstitions.

Le manuscrit de 1724 constitue également une source précieuse pour les linguistes. Par exemple, pour les chercheurs en langues balkaniques (onomasticiens notamment), la question de l'identification des toponymes peut être sujette à discussion, car Philippe Orlyk les donnait souvent sous une forme turque ou dans la transcription phonétique qu'il en avait notée (par ex. le nom du général Stenflcht, Štenflik ; la définition du douanier, en turc *Gioumrroukchi*, *Gioumrroultchiy* ; ou encore le nom du village où l'hetman échappa à la peste en 1724 : *Galacita*, *Halacita*, etc.).

Les spécialistes du latin, du slavon d'église, du vieux polonais, du français et d'autres langues de la première moitié du XVIII^e siècle s'intéresseront à leur rôle et à leur place dans l'activité des élites diplomatiques européennes. L'examen et le déchiffrement des parties suivantes du journal en cinq volumes de Philippe Orlyk restent d'actualité : il pourrait devenir une partie importante d'ouvrages tels que : G. Grant, Andrew Humphreys, Ester Ripley, Iain Zaczek, *Remarkable Diaries. The World's Greatest Diaries, Journals, Notebooks, and Letters*, New York 2020.

Omne trinum perfectum – est parfait ce qui se fait trois fois. Ainsi, c'est en réalité la troisième tentative de transmettre au lecteur le manuscrit, à la fois dans son original et dans sa traduction ukrainienne, qui se révèle fructueuse, grâce aux Éditions de l'Université de Varsovie, lesquelles ont relevé ce défi difficile mais noble.

Іменний покажчик

- Аарон, засновник монастиря Зографу 167
Абдула Бей 198, 207
Август II Саксонський 136, 144, 146, 177, 185, 220, 284, 289, 290, 292
Август III Саксонський 145, 146
Аврелій Марк 153
Акіндин 168
Аксер Єжи (Axer Jerzy) 38, 39, 77, 117
Алі Паша Дамат Сілахдар 235
Аліґ'єрі Данте (Dante) 294
Альбеделл (Albedell), генерал-лейтенант 30, 68, 108, 147, 203
Анастасія Теодора, донька Пилипа Орлика, див. Стенфліхт Анастасія Теодора
Андрій Критський, святий 172
Антіохійський Ігнацій 169
Антоній Великий, святий 152
Антонович 276
Апостол Данило 142
Атанасій Великий, святий 152, 153, 202
Ахмед III див. султан
Ахмет ага див. Кучук Ахмет ага

Байрон Джордж Гордон (Byron George Gordon) 18, 56, 96, 787, 791, 794
Барвінський Богдан 138
Бауман Ричард (Bauman Richard) 12, 52, 90
Беатриса де Дія 294
Бенґлі, купець 262
Блюментрост Лаврентій 249

Бовуа Даніель (Beauvois Daniel) 35, 40, 74, 79, 114, 119, 344, 786, 790, 793
Бодянский Осип 142
Бокаччо Джованні 294
Болеслав Сміливий 150
Болеслав Хоробрий 150
Бонвіллі (Бенвіллі) де, барон 232, 233
Боне 283
Боннак, маркіз де (Usson Jean Louis d') 234, 298
Борецький, чернець 275
Борисюк Зоя (Borysiuk Zoia, Zoia) 46, 84, 125, 182, 188, 190, 191, 208, 249, 279
Борщак Ілько (Borschak Élie) 33, 73, 112
Брехт Бертольт (Brecht Bertolt) 40, 79, 119
Брокгауз Фридрих 139, 765
Бругіра Ісидор (Вухірас Ісидор, В[r]uhira Issidor) 169
Бурбонський, князь див. Орлеанський, князь
Буркгардт Якоб (Burckhardt Jacob) 41, 80, 120, 787, 790, 794
Буценко Олександр 147
Вельямінов Степан 166

Ванеський, ксьондз 278
Варвара, донька Пилипа Орлика, див. Орликівна Варвара
Варлаам Калабрійський 168
Василій Великий, святий 159, 160
Вейбуль Йорген 147

- Великий візир див. Дамад Ібрагім
 Венгерський (Węgierski) 30, 69, 108, 109, 262
 Вергілій (Virgil, Virgile) 33, 73, 112, 289
 Вежбовський Теодор (Wierzbowski Teodor) 37, 76, 115, 132, 248, 252, 253
 Вишневецький Міхал Корибут (Wiśniowiecki Michał Serwacy) 29, 68, 107, 145
 Вілерояль Рафаель 231, 238, 257
 Вінштейн Георгій, купець 211, 228, 229, 236, 243, 244, 248, 271, 298
 Владислав Ягайло 145
 Войнаровська Анна (Woynarowska Anna) 29, 67, 68, 106, 107, 144
 Войнаровський Андрій 144
 Войнаровський Станіслав 144
 Вольтер (Voltaire) 35, 74, 113, 137, 140, 147
 Вухірас Ісидор див. Бругіра Ісидор

 Габлевич Марія 169
 Габсбурги 221, 270, 297
 Ганнібал 143
 Гедда, шведський посол 138
 Георг I, англійський король 137, 154, 267, 268, 278
 Георгій, англійський купець 211
 Герасим, отець 276
 Герасим Олесь 12, 51, 90
 Гернас Чеслав (Hernas Czesław) 37, 38, 76, 77, 116, 117
 Геродот (Herodotus, Hérodote) 33, 73, 112
 Герцик (Герциківна) Ганна (Анна) див. Орлик Ганна
 Герцик Григорій (Hercyk Hrehory (Grégoire)) 27, 65, 104, 139
 Герцик Павло 138
 Герцик Симон 138
 Герцики, рід 138
 Гізе Григорій, перекладач 207
 Гіреї, рід 251
 Гірей Девлет див. Девлет Гірей
 Гірей Менглі див. Менглі-Гірей
 Гірей Мохамед див. Мохамед-Гірей
 Гірей Сагіб див. Сагіб-Гірей
 Гірей Садет див. Садет Гірей
 Гірей Селім див. Селім-Гірей
 Гірей Хаджі див. Хаджі-Гірей-хан
 Гірей Шагін див. Шагін-Гірей
 Гнесто (Гонесто, Хонест, Hnesto, Gonesto, Honesto, Khonesto) 43, 81, 122, 135, 206, 209, 230–234
 Гоплен, статський секретар Швеції 278, 284
 Горацій (Квінт Горацій Флакк, Horace) 38, 77, 117, 260, 294
 Горленко, прилуцький полковник 275
 Горн Арвід 147
 Гречаний Федір 139
 Григорашка, перекладач 235
 Григорій XIII, папа римський 131
 Григорій Богослов (Назіянзин), святий 159, 160
 Григорій Нісський, святий 160
 Григорій Палама (Паламас) 168
 Григорій Петро, син Пилипа Орлика, див. Орлик Григорій Петро
 Григорович-Барський Василь 276
 Гусейн, шах 151
 Гьортц (Гьорд, Görtz, Härth), барон 30, 68, 108, 147, 203
 Геровський Юзеф (Gierowski Józef) 9, 49, 87
 Глогер Зигмунд (Gloger Zygmunt) 133, 150
 Голіцин Дмитро, князь 141, 251
 Головкін Гаврило, канцлер 141

 Дамад Ібрагім, Великий візир 151, 152, 154, 159–161, 175, 176, 182, 183, 196, 205, 206, 208, 220, 221, 263, 270, 275, 277–283, 285, 295–297
 Данський король [Фредерік IV] 136, 146

- Дашков Алексей 185
 Девлет Гірей 251, 271
 Денгофф Ернест 184
 Денгофф Йоанна 184
 Денгофф Софія див. Сенявська Софія
 Джонс (Jones), англійський консул
 у Салоніках 7, 47, 85, 132, 133, 135,
 148, 149, 156, 158–163, 171, 174, 175,
 179–181, 183, 194, 197–200, 203, 204,
 206, 209, 211, 215, 222–224, 227, 228,
 231, 233, 234, 238, 244, 248, 249, 254–
 256, 258, 260, 263, 267, 271, 274, 298
 Дзюба Іван (Dziuba Ivan, Dziouba Ivan)
 8, 47, 85
 Димитрій, святий 153, 154, 268, 269
 Діонізій, отець, сповідник Пилипа
 Орлика 133, 167, 171, 178, 301
 Дмитришин Ірина 140
 Дмитро Корибут Ольгердович 145
 Дободжі (Dobodzy), купець 228, 229
 Долгорукий Григорій 185
 Долібор, святий 202
 Допезет (Дупезет), купець 230, 235,
 243, 244, 247

 Еббар Жан (Hébrard Jean) 32, 33, 71,
 72, 111
 Евфимій Крома, купець 171, 216, 223
 Еко Умберто (Eco Umberto) 9, 49, 87
 Емір Бекір ага (Emir Bekir aga), митник
 (гіумрукчи) 43, 81, 122, 154, 158,
 165, 170, 198, 224–226, 230, 231, 251,
 261, 277
 Емір Вейс 254
 Еспанет (Еспенет, Спанет), купець
 224–226, 228
 Еспанська королева [Єлизавета Парм-
 ська] 190, 191
 Естрайхер Кароль (Estreicher Karol)
 177, 226, 264
 Ефрон Ілья 139, 765

 Єкатеріна, царівна 275, 276
 Єремія, пророк 294, 297

 Єропкін Василь 184
 Єрусалимський патріярх [Хрисанф І]
 236, 250, 253, 254, 299

 Жулинський Микола (Zhulynskiy
 Mykola) 46, 84, 124
 Жученко Федір 140

 Заленська (Załęska), полковникова
 Любенська 28, 66, 105, 142
 Замулко-Дюбуше Наталя (Zamoulko-
 Dubouchet Natalia) 10, 50, 88
 Затенський, ксьондз 278, 293, 297
 Зеленський Дмитро 142
 Зеленський Костянтин 142
 Зеленський Михайло 142
 Зизаній Лаврін 249
 Зленко Петро (Zlenko Petro) 33, 73,
 112
 Зріні Гелена 270

 Іван III, князь Московський 251
 Іван XIV, патріярх Константинополь-
 ський 168, 169
 Іван, візник 132, 165, 179, 223, 224,
 252, 277
 Іван, засновник монастиря Зографу
 167
 Іван, слуга 132, 163, 165
 Іван Евхаїтський, святий 160
 Іван Златоустий 159
 Іван Хреститель 143, 158, 159, 218, 247
 Ігнацій, патріярх Антіохійський 169
 Ілля, святий 157, 227, 255
 Іннокентій XIII (Innocenty), папа рим-
 ський 248
 Іриней 169
 Іскра Іван 141, 142
 Іскра-Остриця Яків 141
 Іскрина Параскева (Iskrzyna Paraskewa,
 Iskra Paraskewa) 27, 65, 104, 141

 Йоанн Контакузен, імператор 169,
 170

- Йоанн Палеолог, імператор 169
 Йоахим, отець 259
- Кай Валерій Папіріян 289
 Калабрійський Варлаам див. Варлаам
 Калабрійський
- Кант Іммануїл 137
 Кантимір Димитрій 281, 297
 Кара-Мустафа, візир 270
 Карл Фрідріх, князь гольштинський 177
- Карло XI 144
 Карло XII 29, 139, 144–147, 184, 254, 264, , 284–286, 289, 765
- Кароль Густав, онук Пилипа Орлика, див. Орлик Кароль Густав
 Кароль, слуга 131, 132, 134, 154, 158, 159, 164, 165, 167, 175, 178, 179, 194, 195, 197, 198, 230, 231, 239, 244, 246, 247, 258, 261, 262, 277
- Кассандр 153
 Катерина, донька Пилипа Орлика, див. Орликівна Катерина
- Качковський Зигмунд 210
- Кирило, протосингел синайський (protosyncellus of Sinai, protosyncelle de Sinai) 7, 47, 85, 152, 157, 252, 259, 274
- Кирило, святий 153
- Клуар де (Cloires de), капітан 30, 69, 109, 132, 175, 176, 205, 208, 220, 222, 262, 278, 280
- Коваль Павел (Kowal Paweł) 43, 82, 122
- Колберт Кароль Йоахим (Кольбер де Круасі Шарль Йоахим, Colbert (Kolbert) Karol Joachim) 226
- Контакузен Йоанн див. Йоанн Контакузен
- Контакузен Матвій 169
 Копернік Миколай 131
- Корибут Вишневецький Міхал див. Вишневецький Міхал Корибут
- Корибут Ольгердович Дмитро див. Дмитро Корибут Ольгердович
- Корнацька Малгожата (Kornacka Małgorzata) 39, 78, 118
- Костенко Ліна (Kostenko Lina) 10, 50, 88
- Кочубеївна Любов (Koczubejowa Liubow, Koczubei Lubow) 27, 65, 104, 105, 140, 141
- Кочубей Василь 140–143
- Кочубей Ганна див. Обідовська Ганна
- Кочубей Мотря 141
- Криса Богдана (Krysa Bohdana) 45, 84, 124
- Кришпін молодший (Крішпін-Кіршенштейн Казимир Франтішек), староста Плуґіянський 278
- Кришпін старший (Крішпін-Кіршенштейн Єжи Ієронім, Kryspin, Kryszpin), каштелян Жмудський 45, 83, 124, 278, 292
- Крупницький Борис (Krupnytskyi (Kroupnytski) Borys) 27, 65, 104, 138–140
- Курціус Ернст Роберт (Curtius Ernst Robert) 31, 71, 110
- Кучук Ахмет ага 195–197, 207, 225, 244, 246, 251, 260
- Лев Філософ 167
- Левенець Прокоп 139
- Левенець Ян (Іван, Lewenec Jan) 27, 65, 104, 139
- Левченко Наталія 31, 70, 109
- Леон III, папа римський 169
- Леонтій, імператорський намісник у Салоніках 154
- Ле Гофф Жак (Le Goff Jacques) 8, 11, 12, 48, 51, 86, 89, 90
- Лежен Філіп (Lejeune Philippe) 12, 48, 51, 86, 90
- Лепший Казімеж (Lepszy Kazimierz) 26, 44, 63, 82, 102, 104, 123, 787, 791, 795

- Лещинський Станіслав див. Станіслав
 Лещинський
 Литвинов Володимир (Lytvynov
 Volodymyr) 38, 46, 77, 84, 125, 206,
 284, 299, 300
 Лільо Антоніо 131
 Лільо Луїджі 131
 Лінде Самуель (Linde Samuel Bogumił)
 159
 Луговий Олекса 137–139, 141
 Лука (Łukasz, Luke, Luc), святий 31,
 70, 109, 263
 Луп, купець 232
 Людовік (Луїс) І Еспанський, раніше
 князь (принц) Астурійський 186,
 189–191
 Людовік XIV 177
 Людовік XV (Louis XV), Французький
 король 27, 65, 104, 137, 139, 140,
 145, 154, 188, 257
 Людовік, святий 193
 Ляйбніц Готфрід Вільгельм 137

Магомет 173, 286
 Мазепа Іван (Mazepa Jan (Ivan)) 8, 27,
 28, 31, 35, 47, 48, 65–67, 70, 74, 85,
 86, 104–106, 109, 110, 137, 139–144,
 166, 178, 254, 272, 275
 Максимович, писар 276
 Максимовичева Марія
 (Maksimowiczówna, Maximitch) 27,
 65, 104, 139
 Малакі, купець і Векіл 248, 258
 Малаховська Ірина 202
 Мануїл, купець 301
 Мануйлович Іван 139
 Марина Анна (Марисенька), донька
 Пилипа Орлика, див. Орликівна
 Марина Анна
 Марія, Пресвята Діва (Богородиця,
 Найсвятіша Матір, Матір Божа)
 172, 174, 191, 192, 236, 237, 258, 259,
 276, 298
 Маркович Яків (Markovych
 (Markowytych) Yakiv) 10, 50, 88
 Марта, донька Пилипа Орлика, див.
 Орликівна Марта
 Махмуд I 151
 Махмуд IV 270
 Менглі-Гірей 251, 252
 Менніх (Мюнніх, Münnich Burkhard
 Christoph von), барон 219, 278
 Мефодій, святий 253
 Мешко I 150
 Миколай, святий 277
 Мирович Федір 138, 140, 144
 Мировичі, рід 144
 Михайло (Міхал), син Пилипа Орлика,
 див. Орлик Михайло
 Модзалевський Вадим 142
 Мойсей, засновник монастиря
 Зографу 167
 Мольєр Жан Батист (Molière) 34, 73,
 112
 Монті Антуан-Фелікс де 145, 185
 Мохамед-Гірей 251
 Мюнніх див. Менніх

Набитович Ігор (Nabytovych Ihor) 46,
 84, 124
 Нагельський Мирослав (Nahelskyi
 Myroslav) 45, 84, 124
 Настуся, донька Пилипа Орлика, див.
 Стенфліхт Анастасія Теодора
 Нахимовський Федір 138, 272, 278
 Нестор, мученик 144, 269
 Немцевіч Юліян Урсин 184
 Никанор, ченець 141
 Никифор Григора (Nicephor Gregory)
 169
 Німчук Василь 44, 82, 123, 239
 Нора П'єр (Nora Pierre) 25, 63, 102
 Ньютон Ісаак 137

Обидовський Іван 143
 Обідовська (Обидовська) Ганна
 (Кочубей Ганна, Obidowska Anna,

- Obidovska Hanna) 28, 66, 67, 106, 143
- Овідій (Ovid, Ovide) 33, 73, 112, 295
- Огієнко Іван (митрополит Іларіон) 249, 261, 287, 289–291, 296
- Озимек Якуб (Ozimek Jakub) 45, 84, 124
- Онуфрій, святий 214
- Оргельбранд Самуель (Orgelbrand Samuel) 144–147, 177, 184, 185, 204, 206, 231, 234, 264
- Оріген 169
- Орлеанський, князь (герцог) 132 [Філіпп II], 187 [Людовик де Бурбон]
- Орлик (Герцик, Герциківна, Orlik, Orlyk, Нерсук) Ганна (Анна, Anna) 13, 16, 26, 27, 31, 52, 64, 69, 70, 91, 94, 103, 109, 138, 161, 176–178, 188, 191, 219, 220, 262, 266, 278, 279, 284, 287, 289
- Орлик (Орлі) Григорій Петро (Hrehory Piotr, Hryhorii Piotr, Grégoire) 27, 28, 31, 35, 65, 70, 104, 109, 137–140, 145, 175, 185, 219, 220, 262, 272, 275, 278
- Орлик Михайло (Міхал, Michał, Mykhailo, Michel) 27, 28, 32, 66, 72, 103, 105, 111, 132, 141, 161, 164–166, 179, 185, 197, 202, 219, 252, 273, 302
- Орлик Яків (Якуб, Jakub, Yakiv, Jacques) 27, 29, 30, 64, 65, 67–69, 103, 106–108, 138, 143, 266
- Орликівна (Орлик) Варвара (Barbara, Varvara) 27–29, 32, 66, 67, 72, 104, 106, 107, 111, 143, 178
- Орликівна Анастасія Теодора див. Стенфліхт Анастасія Теодора
- Орликівна Катерина (Katarzyna, Kateryna, Catherine) 27, 30, 138, 147, 157, 202
- Орликівна Марина Анна (Марисенька, Maryna Anna, Marysieńka, Marysia, Marie-Anne) 27, 29, 31, 65, 68, 70, 104, 106, 107, 109, 146, 263
- Орликівна Марта (Marta, Martha, Marthe) 29, 67, 68, 106, 107, 144, 146
- Отвіновський Еразм 177
- Отомана династія 150
- Павленко Сергій 137–143, 166, 272
- Павличко Дмитро 138
- Павло, святий 153, 222, 240, 289, 290
- Паламас див. Григорій Палама
- Парадін Клод 289
- Параскева, свята 225, 227, 245
- Патрона Галіл 151
- Петрарка Франческо 294
- Петро, святий 169, 222, 240
- Пьотр I, цар (tsar) 8, 48, 86, 138–141, 143, 156, 157, 162, 166, 175–177, 180–186, 220, 221, 234, 248–251, 255, 257, 262, 272, 275, 281, 283, 285–288, 295–297
- Пилип, святий 260
- Підляський воєвода див. Ржевуський
- Станіслав Матеуш
- Пілсудський Юзеф (Piłsudski Józef) 43, 82, 122
- Піпері Маттєє, ксьондз 134, 135, 160, 179, 181, 213
- Пліній (Pliny, Pline) 33, 73, 112
- Плохій Сергій (Plokhyy Serhii) 11, 50, 89
- Полікарп, єпископ 169
- Полуботок Артем 166
- Полуботок Леонтій 166
- Полуботок Павло (Polubotok, Poloubotok) 8, 48, 86, 142, 166, 255, 275
- Понятовський Станіслав 145, 146, 147, 185, 264
- Понятовський Станіслав Август див. Станіслав Август Понятовський
- Понятовський Францішек 146
- Поссе Карл 193

- Потоцький Єнджей 146
 Потоцький Стефан 185
 Потоцький Суліслав 146
 Потоцький Теодор 145, 185
 Потоцький Юзеф (Potocki Józef) 29, 67, 68, 107, 146, 278
 Пренглем, краківський купець 277, 278, 280
 Прокопович Сава 142
 Прокопович Феофан 249
 Пруська королева [Софія Доротея Ганноверська] 136
 Пруський король [Фрідріх-Вільгельм I] 136, 146, 193, 262
 Пуже Франсуа-Еме 226
 Пуряєва Наталія 168
 Пфальцська династія 147
 Пшездецький Александер (Przedziecki Aleksander) 145

 Равіта-Гавронський Францішек (Rawita-Gawroński Franciszek) 154, 175
 Радзивиллівна (Флеммінг) Текла 145
 Ракоці Дьєрдь 221
 Ракоці Ференц див. Ференц II Ракоці
 Ракоці, рід 221
 Рачинський Едвард 177
 Регіна, свята 202
 Рейншельд (Ренскольд) Карл Густав (Rehnskiöld Carl Gustaf) 68, 107, 147
 Рейншельдова, графова (Röinszeldowa, Функ Єлизавета, Funck Elisabeth) 29, 68, 107, 147, 264
 Ржевуський Миколай Флоріан 184
 Ржевуський Станіслав Матеуш, Підляський воєвода (Voivode of Podlasie, voivode de Podlachie) 45, 83, 124, 184, 185, 284, 287–290
 Родак Павел (Павло, Rodak Paweł) 8, 12, 32, 33, 35, 48, 51, 52, 71, 72, 74, 86, 90, 111, 112, 114
 Романенко Володимир 163
 Росет, купець 262, 266, 272–274
 Ростворовський Емануель (Rostworowski Emanuel) 138, 140, 219
 Ростовський Димитрій 249
 Рудий, слуга 132, 162, 163, 247
 Румянцев Олександр 166

 Савич Данило 142
 Савич Олексій 142
 Савич Семен 142, 166
 Савичева Тетяна (Sawiczowa Tatiana) 28, 65, 105, 142
 Савичі, рід 142
 Сагіб-Гірей 251
 Садет Гірей (Седет Герей) 251, 278, 280, 281
 Самійленко Володимир 294
 Самойлович Іван 142
 Святайло, священик 141
 Свяцький, хрещений батько Пилипа Орлика 137
 Сегеретин Густав, капітан 177
 Секкацький, ксьондз 278
 Селім-Гірей 251
 Сенсафорен (Сен Сафорен, Saint-Saphorin François-Louis de Pesmes de), англійський дипломат 219, 262, 278, 279
 Сенявська (Денгофф) Софія 184
 Сенявська Ельжбета Гелена 184
 Сенявський Адам Миколай 184, 272
 Сигізмунд I 150
 Сідер 170
 Сітенський, кухар 132, 165
 Скалозуб Олекса 133
 Скорина Людмила 38, 77,
 Скоропадський Іван 166
 Скрипник Ганна 9
 Снайдер Тімоті (Snyder Timothy D.) 40, 41, 79, 80, 119, 120, 786, 787, 789, 791, 793, 794
 Собеський Якуб 289
 Собеський Ян див. Ян Собеський

- Соболь Валентина (Sobol Walentyna (Valentyna)) 9, 10, 11, 19, 20, 24, 28, 31, 33, 39, 49, 50, 51, 58, 62, 66, 70, 72, 78, 87–89, 96, 101, 105, 109, 112, 118, 140, 171, 302, 785, 787, 789, 791, 795
- Соболь Іван (Sobol Ivan) 46, 84, 125
- Солістровський Юзеф 177
- Софі (Тахмасп II), шах 151, 180, 234, 250, 254
- Спанет див. Еспанет
- Станіслав Август Понятовський 147
- Станіслав Лещинський (Stanisław Leszczyński) 8, 29, 48, 67, 68, 86, 107, 138, 141, 142, 144–146, 178, 185, 272
- Стенфліхт (Орликівна, Орлик, Sztenflichtowa) Анастасія Теодора (Настуся, Anastazja Teodora, Anastasia Theodora, Anastasia Théodora), донька Пилипа Орлика 27, 29–31, 65, 67–70, 103, 103, 104, 107–110, 138, 139, 143, 146, 177, 178, 181, 219, 262, 278
- Стенфліхт (Штенфлік, Штенфліхт, Sztenflicht, Sztenflik, Szteinflik) Іван, генерал 139, 143, 177, 178, 219, 262, 276, 278, 788
- Стенфліхт Кароль Густав (Карло, Karol Gustaw, Charles Gustave), онук Пилипа Орлика 27, 29, 30, 69, 108, 109, 139, 143, 146, 262
- Стенфліхт Пилип (Filip, Pylup, Philippe), онук Пилипа Орлика 27, 29, 30, 68, 69, 104, 107–109, 139, 143, 146
- Стівенсон (Стефансон) Еммануель 235
- Стівенсон (Стефансон, Stevenson Robert), англійський консул у Салоніках 180, 200, 205, 221, 222, 223, 228–230, 232, 235, 243, 244, 248, 261, 263, 264, 270, 271, 298
- Стопкен, барон 276
- Страбон (Strabon) 33, 73, 112
- Субтельний Орест 205
- Сулима Федір 142
- Суліман Баша 209
- Султан (цезар турецький) [Ахмед III] 134, 154, 151, 159, 161, 173, 195, 254, 257, 278, 297, 298
- Таїрова-Яковлева (Таирова-Яковлева) Татяна 36, 75, 114
- Таріллон Франсуа, ксьондз 299, 300
- Тахмасп II див. Софі
- Текелі Емерик 270
- Теолог, купець 235
- Тимошик Микола 249
- Ткачук Руслан (Tkachuk Ruslan) 46, 84, 124
- Токаржевський-Карашевич Ян (Tokarzewski-Karaszewicz Jan) 35, 36, 38, 50, 51, 74–77, 114, 115, 117, 219
- Траян, імператор 169
- Трофимук Мирослав (Trofymuk Myroslav) 17, 45, 55, 56, 84, 95, 124, 132
- Туптало Дмитро 249
- Укалегон 286, 288, 297
- Ульріка Елеонора (Ulrika Eleonora) 29, 68, 107, 144, 146, 147, 264, 284
- Фабер (Фабре), купець 210, 228–230, 234, 235, 247, 258, 299
- Фабр Даніель (Fabre Daniel) 33, 35, 72, 74, 112, 114
- Федорова, цариця 150
- Фельтц (Feiltz), комендант Христіянштадту 30, 68, 108, 147, 203
- Фенелон Франсуа (Fénelon François) 33, 34, 72, 73, 112, 113
- Фердинанд VI 268
- Фердинанд, святий 193
- Ференц II Ракоці 221, 257, 270, 281, 283, 285, 286, 295, 297

- Філіп V 186, 189–191, 193, 268
 Філофей (Філотей), патріярх Констан-
 тинопольський 168–170
 Флеммінг Якуб Генріх (Flemming) 18,
 56, 95, 145, 177, 185, 219, 220, 276,
 278, 283, 285, 289
 Флері Анре-Еркуль де, кардинал 138
 Флоренський, великий князь (вели-
 кий герцог Тосканський) [Козімо III
 Медічі] 132, 150
 Франко Іван 294
 Франціско, шахрай і втікач 232–234,
 246
 Фрей, купець 135, 246, 263
 Фрідріх, принц Гессенський 147
 Функ Єлизавета див. Рейншельдова

 Хаджі Ян, купець 209, 216, 217, 222,
 261
 Хаджі-Гірей-хан 251
 Ханенко Михайло (Khanenko
 Mykhailo) 10, 50, 88
 Хинчевська-Геннель Тереса
 (Chynczewska-Hennel Teresa) 45,
 84, 124, 132
 Хоментовський Станіслав 185
 Хонест див. Гнесто

 Цезар турецький див. султан
 Ціцерон (Cicero, Ciceron) 7, 47, 85
 Цуп Володимир 140

 Чарториські (Czartoryski), під 13, 16,
 43, 52, 55, 82, 91, 94, 122, 146, 147
 Черниш Іван (Czernysz Jan) 28, 65,
 105, 141, 142, 166
 Чуйкевич Василь 141, 142
 Чуйкевич Семен 141, 252
 Чухліб Тарас 140

 Шагін-Гірей 252

 Шартє Роже (Chartier Roger) 41, 43,
 80, 120, 787, 790, 794
 Шведський король [Фредерік I] 138,
 284–286, 289
 Шевченко Ігор 169
 Шевченко Людмила (Shevchenko
 (Chevtchenko) Liudmyla) 45, 46, 83,
 84, 124, 125, 281, 283, 287, 292, 293,
 299
 Шевчук Валерій 132, 140
 Шекспір Вільям (Shakespeare William)
 34, 73, 112
 Ширин Петро 271
 Ширин Ян 271
 Ширини (Szygynowie, Zrini, Serini,
 Serin, Schirin), під 270
 Штенфліхт (Штенфлік) див. Стенфліхт

 Юлій Цезар 131
 Юрій (George), святий 32, 71, 110, 167
 Юрухі, бей 158, 171
 Юстиніян, імператор 157, 255

 Яблоновський Станіслав 185
 Яблоновський Ян Станіслав 185
 Яворський 162
 Яворський Стефан 143
 Ягайло Владислав див. Владислав
 Ягайло
 Яків (Якуб), перекладач 151, 152, 160–
 163, 171, 201, 204, 230, 243, 246
 Яків (Якуб), син Пилипа Орлика, див.
 Орлик Яків
 Яків, святий 193, 266
 Яковенко Наталя 10, 50, 88
 Якуб, святий
 Ян Собеський 146, 159, 270
 Ян, шведський капелан 257
 Янсон Микола 205
 Ясінський Мустафа ага, ротмістр
 Ліплянський 272
 Яценко Петро 141

- Albedell див. Альбеделл
 Aleksandrowicz Wołodymyr 28, 66, 105
 Anna Prorokini (Anna the Prophetess, Anne la Prophétesse), święta 26, 63, 64, 102, 103
 Arct Michał 172, 205
 Axer Jerzy див. Аксер Єжи
 Barbara, донька Пилипа Орлика, див. Орликівна Варвара
 Bauman Richard див. Бауман Ричард
 Beauvois Daniel див. Бовуа Даніель
 Borek Piotr 10, 19, 50, 58, 88, 96, 101
 Borowski Andrzej 31
 Borshchak Ilko див. Борщак Ілько
 Borysiuk Zoia (Zoïa) див. Борисюк Зоя
 Brecht Bertolt див. Брехт Бертольт
 B[r]uhira Issidor див. Бругіра Ісидор
 Burckhardt Jacob див. Буркгардт Якоб
 Burzyńska Anna 40, 79, 119
 Catherine, донька Пилипа Орлика, див. Орликівна Катерина
 Charles (Charles Gustave), онук Пилипа Орлика див. Стенфліхт Кароль Густав
 Chartier Roger див. Шарт'є Роже
 Chemperek Dariusz 19, 58, 96, 101
 Chevtchenko Liudmyła див. Шевченко Людмила
 Chodera Janina 137
 Chynczewska-Hennel Teresa див. Хинчевська-Геннель Тереса
 Cicero (Cicéron) див. Ціцерон
 Cloires de див. Клуар де
 Colbert Karol Joachim див. Колберт Кароль Йоахим
 Curtius Ernst Robert див. Курціус Ернст Роберт
 Czartoryski див. Чарториські
 Czernysz Jan див. Черниш Іван
 Dante див. Алір'єрі Данте
 Demiryürek Mehmet 180
 Dobodzy див. Дободжі
 Doroszewski Witold 210
 Dubisz Stanisław 252
 Dziuba (Dziouba) Ivan див. Дзюба Іван
 Dziubiński Andrzej 150, 231, 261
 Eco Umberto див. Еко Умберто
 Emir Bekir aga див. Емір Бекір ага
 Estreicher Karol див. Естрайхер Кароль
 Fabre Daniel див. Фабр Даніель
 Feiltz див. Фельтц
 Fénelon François див. Фенелон Франсуа
 Filip, онук Пилипа Орлика див. Стенфліхт Пилип
 Flemming див. Флеммінг Якуб Генріх
 Fros Henryk 153
 Funck Elisabeth див. Рейншельдова
 George, St див. Юрій, святий
 Gierowski Józef див. Геровський Юзеф
 Gloger Zygmunt див. Глогер Зигмунд
 Gnesto (Gonesto) див. Гнесто
 Görtz див. Гьортц
 Grégoire, син Пилипа Орлика, див. Орлик Григорій Петро
 Härdh див. Гьортц
 Hercyk Anna див. Орлик Ганна
 Hercyk Hrehory (Grégoire), див. Герцик Григорій
 Hernas Czesław див. Гернас Чеслав
 Herodotus (Hérodote) див. Геродот
 Honesto див. Гнесто
 Horace див. Горацій
 Hrehory (Hryhorii) Piotr, син Пилипа Орлика, див. Орлик Григорій Петро
 Innocenty див. Іннокентій XIII
 Iskrzyna (Iskra) Paraskewa див. Іскрина Параскева
 Jakub (Jacques), син Пилипа Орлика, див. Орлик Яків

- Jones див. Джонс
Jougan Alojzy 219
- Karol (Karol Gustaw), онук Пилипа
Орлика див. Стенфліхт Кароль
Густав
Karpowicz Agnieszka 12
Katarzyna (Kateryna), донька Пилипа
Орлика, див. Орликівна Катерина
Khanenko Mykhailo див. Ханенко
Михайло
Khonesto див. Гнесто
Kiryk Feliks 137
Koczubejowa Liubow (Koczubei Lubow)
див. Кочубеївна Любов
Kolbert Karol Joachim див. Колберт
Кароль Йоахим
Kopaliński Władysław 181, 277, 295
Kornacka Małgorzata див. Корнацька
Малгожата
Korybut Wiśniowiecki Michał Serwacy
див. Міхал Корибут Вишневецький
Kostenko Lina див. Костенко Ліна
Kowal Paweł див. Коваль Павел
Krupnytskyi (Kroupnytski) Borys див.
Крупницький Борис
Krysa Bohdana див. Криса Богдана
Kryspin (Kryszpin) див. Кришпін
старший
- Le Goff Jacques див. Ле Гофф Жак
Lejeune Philippe див. Лежен Філіп
Lepszy Kazimierz див. Лепший Казімеж
Leszczyński Stanisław див. Станіслав
Лещинський
Lewenec Jan див. Левенець Ян
Linde Samuel Bogumił див. Лінде
Самуель
Link-Lenczowski Andrzej 184
Louis XV див. Людовік XV
Lytvynov Volodymyr див. Литвинов
Володимир
- Łątka Jerzy S. 152, 158, 161, 214, 767
- Madejska Danuta 151
Maksimowiczówna див. Максимови-
чева Марія
Markovych (Markowytych) Yakiv див.
Маркович Яків
Markowski Michał Paweł 40, 79, 119
Markunas Antoni 149, 162, 168, 174,
254, 258, 266
Marta (Martha, Marthe), донька Пилипа
Орлика, див. Орликівна Марта
Maryna Anna (Marysieńka, Marysia,
Marie-Anne), донька Пилипа
Орлика, див. Орликівна Марина
Анна
Maximitch див. Максимовичева Марія
Mazepa Jan (Ivan) див. Мазепа Іван
Mazower Mark 40, 79, 119
Michał (Mykhailo, Michel), син Пилипа
Орика, див. Орлик Михайло
Molière див. Мольєр Жан Батист
- Nahelskyi Myroslav див. Нагельський
Мирослав
Nazaruk Bazyli 28, 66, 105
Nicephor Gregory див. Никифор
Григора
Nora Pierre див. Нора П'єр
Nowicka-Struska Anna 19, 58, 96, 101
- Olma Marcell 10, 50, 88
Orgelbrand Samuel див. Оргельбранд
Самуель
Orlik (Orlyk) Anna див. Орлик Ганна
Ovid (Ovide) див. Овідій
Ozimek Jakub див. Озимек Якуб
- Philippe, онук Пилипа Орлика див.
Стенфліхт Пилип
Pliny (Pline) див. Пліній
Plochy Serhii див. Плехій Сергій
Polubotok (Poloubotok) див. Полуботок
Павло
Potocki Józef див. Потоцький Юзеф

- Przeddziecki Aleksander див. Пшездець-
кий Александер
- Pylup, онук Пилипа Орлика див. Стен-
фліхт Пилип
- Rawita-Gawroński Franciszek див. Раві-
та-Гавронський Францішек
- Rehnskiöld Carl Gustaf див. Рейншельд
Карл Густав
- Rodak Paweł див. Родак Павел
- Röinszeldowa див. Рейншельдова
- Rostworowski Emanuel див. Ростворов-
ський Емануель
- Saint-Saphorin François-Louis de Pesmes
de див. Сенсафорен
- Sawiczowa Tatiana див. Савичева
Тетяна
- Shakespeare William див. Шекспір
Вільям
- Shevchenko Liudmyla див. Шевченко
Людмила
- Siemkowicz Władysław 36, 75, 115
- Snyder Timothy D. див. Снайдер Тімоті
- Sobol Ivan див. Соболев Іван
- Sobol Walentyna див. Соболев
Валентина
- Sowa Franciszek 153
- Stachowski Stanisław 134, 149–151,
154–156, 159, 161, 165, 171, 172, 183,
195, 199, 200, 209, 210, 219, 247, 248,
253
- Stanisław Leszczyński див. Станіслав
Лещинський
- Stevenson Robert див. Стівенсон
- Strabon див. Страбон
- Sztenflicht див. Стенфліхт
- Sztenflichtowa Anastazja Teodora
(Anastasia Theodora, Anastasia
Théodora) див. Стенфліхт Анастасія
Теодора
- Szulc Marian 137
- Szymański Józef 132
- Tkachuk Ruslan див. Ткачук Руслан
- Tokarzewski-Karaszewicz див. Jan
Токаржевський-Карашевич Ян
- Trofymuk Myroslav див. Трофимук
Мирослав
- Uczitel Tamara 149, 162, 168, 174, 254,
258, 266
- Ulrika Eleonora див. Ульріка Елеонора
- Usson Jean Louis d' див. Боннак, маркіз
де
- Varvara, донька Пилипа Орлика, див.
Орликівна Варвара
- Virgil (Virgile) див. Вергілій
- Voltaire див. Вольтер
- Węgierski див. Венгеський
- Wielgus Stanisław 248
- Wierzbowski Teodor див. Вежбовський
Теодор
- Wiśniowiecki Michał Serwacy Korybut
див. Міхал Корибут Вишневецький
- Woynarowska Anna див. Войнаровська
Анна
- Yakiv, син Пилипа Орлика, див. Орлик
Яків
- Załęska див. Заленська
- Zamoulko-Dubouchet Natalia див.
Замулко-Дюбуше Наталя
- Zgólkowa Halina 205
- Zhulynskyi Mykola див. Жулинський
Микола
- Zlenko Petro див. Зленко Петро

Географічний покажчик

- Австрія 131, 270, 297
Агіязма (Aghiasma) 19, 24, 57, 62, 96, 237, 242, 245
церква святих апостолів Петра і Павла 239, 240
Адріанополь (Едірне, Одрин) 144, 171, 209, 254
Азія 134, 144, 192, 209, 270
Азов 156, 157, 209, 260
Алгарбія, повіт 157
Альтеферре (Alteferre, Altefährr), село 29, 68, 107, 146
Анатолія (Мала Азія) 209, 270
Англія (Англійське королівство) 131, 198, 236
Араплія 155
Астерабат, провінція 181
Астрахань 251
Астурія 190
Атлантичний океан 157
Афонська гора (Athos) 7, 32, 41, 47, 71, 80, 85, 110, 120, 164, 167, 168, 197, 215, 218, 231, 252, 258, 276, 787, 790, 794
монастир Ізуграл (Зографу, Zograf, Zographou) 32, 41, 71, 79, 110, 119, 167, 786
монастир руський Святогірський 276
монастир святого Павла Сербського 258
Балез 302
Балтійське море 264, 292
Бастилія 188
Батурын (Baturyn, Batouryne) 27, 28, 65–67, 104–106, 139, 141–143
Бендери (Bender) 29, 67, 106, 107, 139, 143–145, 266, 286
Бережани 272
Берія 158
Берлін 193
Белград 246, 283
Белград, село по сусідству зі Стамбулом 263
Біла Церква 141
Білорусь 236
Болгарія 131, 133, 167
Борщаківка 141
Борщів 271
Боснія 283
Босфор 134, 270
Брауншвейг 186
Буг, ріка 286
Бухарест 164
Варшава (Warsaw, Varsovie) 11, 39, 42, 51, 78, 89, 118, 121, 139, 141, 145, 177, 184, 185, 226, 272, 302
Васильки, село 201, 209, 226
Велика Церква (Храм Гробу Господнього) див. Єрусалим
Велике Князівство Литовське (Wielkie Księstwo Litewskie, Grand Duchy of Lithuania, Grand-Duché de Lituanie) 29, 30, 68, 107, 145, 146
Венеція 205, 257, 297

- Версаль 187
 Вест-Індія 192
 Вифлеєм 253
 Відень 184, 219, 246, 262, 270, 278, 298
 Візантія (Візантійська імперія) 153, 168
 Вільно (Vilnius, Wilno) 17, 36, 55, 56, 75, 95, 114
 Вітебськ 141
 Волинь (Volhynia, Volhynie) 8, 47, 86, 275
 Волощина 145, 283
 Вольчин 147
 Вроцлав (Wrocław) 29, 30, 67, 69, 106, 109, 143–145, 202, 262, 266
 костел отців-єзуїтів (kościół o. Jezuitów, Jesuit church, église des Jésuites) 29, 67, 106, 144
 костел святого Якова (kościół św. Jakuba, St James's Church, église Saint Jacques) 29, 67, 106, 144
 В'єтнам 132
 Бюртемберг 142
- Гаїті (Haiti) 13, 53
 Галаціта, село 7, 47, 81, 85, 122, 179, 194, 195, 197, 199–201, 203, 204, 207, 215, 218, 224, 226, 235, 237, 238, 242–245, 247, 257, 259, 260, 263–265, 788, 791, 796
 Гамбург 144
 Гетсиман 253
 Глухів 143, 145, 166
 Греція 131, 135, 144, 171, 213, 271
 Голгота 253
 Голландія 131, 154
 Гора (Góra, Gora), місто в Нижній Сілезії 30, 69, 108, 109, 262
 Гортина 172
 Гродно 147, 185
 Губин 271
- Галлія 283, 286
 Гданськ 136, 177
- Дамаск 172
 Данія 131, 144
 Дербент 181
 Дрезден (Дрезна) 145, 292
- Європа 16, 31, 40–42, 137, 143, 145, 161, 174, 204, 206, 211, 297, 785–788
 Еврос (Маріца), ріка 135
 Едірне див. Адріанополь
 Еспанія 131, 157, 190, 192, 193, 257, 283
- Єгипет 132, 153
 Єдиссан 255
 Єрусалим (Jerusalem, Jérusalem) 8, 48, 86, 172, 252, 275
 Велика Церква (Храм Гробу Господнього) 252, 253
 монастир святого Савви 252
- Закавказзя 151
 Запорожжя 132, 139, 140, 272, 281, 288
 Золота Орда 251
 Зрін 270
- Індія 192
 Інфлянти 136
 Італія 131, 168, 204, 238, 294
- Кавказ 151
 Казань 251
 Каліш 184
 Камбре (Cambrai) 186, 204, 257
 Кам'янець-Подільський 184
 каплиця святого Іллі див. Синайська гора
 Каспійське море 143, 151, 181
 Київ (Kyiv) 36, 68, 75, 107, 255, 275
 Китай 131
 Кілан, провінція 181
 Константинополь (Konstantynopol, Constantinople, Царгород, Carygrad, Стамбул, Istanbul, Istanbul, Istambul) 30, 32, 69, 71, 72, 109–111,

- 134, 135, 144, 150–152, 154, 156,
159–162, 165, 168, 171, 175–177, 181,
182, 185, 196, 198, 205–207, 209, 220,
221, 225, 235, 236, 248, 250, 251, 254,
260, 262, 263, 267–272, 274, 280, 282,
283, 294, 295, 298, 301 (див. також
Порта)
Єдикула (Jedykuła, Yedikule) 32, 71,
111
мечеть Сулеймана 134
Свята Софія 134
костел отців-єзуїтів див. Вроцлав
костел святого Якова див. Вроцлав
Косу́та, село 137
Кошиці 270
Краков (Kraków, Krakow, Cracovie) 13,
16, 30, 31, 52, 55, 69, 70, 91, 109, 138,
176, 177, 220, 262, 263, 271, 277
Вавель 185
Крим (Кримська держава, Кримське
ханство) 134, 139, 140, 142, 171,
196, 251, 252, 270–272, 280, 286
Крит 172
Кура, ріка 134
Ку́рляндія 136

Литва 145, 236, 251
Ліворно (Лігорна) 157, 233, 234, 238
Лігу́рійське море 238
Лонд (Лондон) 180
Лотарингія 145
Лубни (Lubny, Loubny) 66, 105
Львів 144, 145, 152, 184, 225, 252
Люблін 177
Люневіль 144, 145

Мадрид 186
Мазарлеран, провінція 181
Македонія 283
Мала Азія див. Анатолія
Мальта 257, 258, 268
Маріца див. Еврос
Марсилія (Марсель) 229, 256
Мереч 145
Миколаївка 271
Молдавія 164, 281, 283
монастир Го́лія (трьох святих ієрархів)
див. Яси
монастир Зографу див. Афонська гора
монастир Ізуграл див. Афонська гора
монастир руський Святогірський див.
Афонська гора
монастир святого Павла Сербського
див. Афонська гора
монастир святого Пантелеймона див.
Синайська гора
монастир святого Савви див.
Єрусалим
монастир святої Анастасії 201–203,
210, 217, 224, 247, 259
монастир святої Катерини див. Синай-
ська гора
монастир Чауш (Влатадон) див.
Салоніки
Монпельє 226
Москва (Московія, Moscow, Muscovy,
Moscou, Moscovie) 8, 41, 48, 80, 86,
120, 134, 136, 139, 142, 145, 149–151,
154, 156, 157, 162, 166, 171, 174, 176,
178, 181, 184, 209, 215, 219, 221, 234–
236, 248, 249, 251, 254–256, 270, 275,
276, 278, 280, 282, 288, 294, 295, 298,
787, 791, 794
Дівочий монастир 276
Мюнхен 141

Нансі 145
Ніжин (Nizhyn, Nijyn) 106, 143, 166
Нікоме́дія 270
Німеччина 131, 144, 272, 274
Ніш (Nisica, Naissum, Nissus, Nissa,
Nisch) 209, 298
Нішава, ріка 298
Норвегія 131

Ові́єдо, провінція 190
Одрин див. Адріанополь
Оливна гора 253

- Олімп, гора 227
 Османська імперія див. Туреччина
 Ост-Індія (Сходна Індія) 192
 Очаків 255
 Ошмянський повіт 137
- Париж (Paris) 7, 10, 13, 19, 21, 24, 39, 42, 44, 47, 49–52, 57, 59, 61, 62, 78, 80, 83, 85, 98, 102, 120, 123, 187, 189, 227, 786, 787, 789, 791, 792, 794, 795
 Персія 134, 151, 154, 156, 159, 167, 182, 183, 234, 254
 Перуджа 131
 Петербург 139, 142, 144, 147, 166, 174, 185, 250
 Петропавлівська фортеця 142, 166
 Підляшшя 184, 278, 284, 287
 Поділля 270
 Полтава (Połtawa, Poltava) 11, 27, 65, 104, 138, 139, 143, 145
 Польща (Poland, Pologne) 38, 42, 77, 78, 81, 116, 117, 121, 131, 137–139, 145–147, 150, 174, 177, 184, 220, 236, 251, 262, 272, 274, 284, 285, 286, 788, 791, 795
 Порта (Porte) 33, 112, 44, 150, 151, 154, 156, 157, 162, 164, 176, 181–183, 193, 198, 206, 207, 209, 219–221, 234, 236, 248, 253, 254, 257, 260, 267, 271, 278, 280–283, 285–288, 294–298, 300 (див. також Туреччина)
 Померанія 264
 Португалія 131, 157
 Почаїв (Pochaïv, Potchaïv) 8, 48, 86, 145, 275
 Пресбург 270
 Провансія (Прованс) 229, 230, 294
 Прусія 144, 145
 Прут, ріка 281, 282, 285, 297
- Равна, село 205, 237, 238, 242
 Рига 131
 Рим (Rome) 7, 19, 42, 47, 58, 80, 85, 96, 120, 169, 257, 787, 792, 795
- Річ Посполита (Polish–Lithuanian Commonwealth, République des Deux Nations, Литовсько-польська держава) 9, 39, 49, 78, 87, 118, 136, 146, 177, 185, 251, 262, 272, 284, 287, 290–292
 Родосто 221, 259, 283, 295
 Росія 131, 184, 219, 251, 252, 255 (див. також Москва)
 Румунія 131, 164
 Русь 150
 Рюген (Rugia, Rügen), острів 29, 68, 107, 264
- Саксонія 219, 220
 Салоніки (Салонік, Тесалоніки, Тесалонік, Фесалоніки, Солунь, Thessaloniki, Salonique, Thessalonique) 7, 16, 28, 31–33, 36, 40, 41, 42, 45, 47, 55, 66, 71, 72, 75, 78–80, 85, 94, 103, 105, 111, 112, 114, 119–121, 124, 132, 141, 151, 154–158, 161, 170, 175, 180, 183, 196, 201, 204–211, 213, 216–219, 222–225, 229–232, 234–238, 243–247, 250, 265, 268, 269, 277, 283, 284, 301, 786, 790, 793, 794
 мечеть Ескі-Джаму 153
 монастир Чауш (Влатадон) 161, 247
 тріумфальна арка Костянтина Великого 153
 тріумфальна арка Марка Аврелія 153
 тріумфальна арка Октавіяна Августа (Вардарські ворота) 153
 Сан Ільдефонсо (святого Ільдефонса), палац (La Granja de San Ildefonso) 190, 193
 Свята Параскева 203
 мінеральна вода 203, 225
 церква святого Іллі 227
 церква святої Параскеви 227–229, 245
 Священна Римська імперія 177
 Сеговія, провінція 190
 Седес, село 223, 225

- Секіз 271
 Сербія 131, 298
 Середземне море 292
 Серез 272, 274
 Севськ (Siewsk, Sevsk) 27, 65, 104, 105, 140
 Сибір 141, 142, 144, 255
 Синай 157, 158, 255, 259, 274
 Синайська гора 152, 252, 274
 монастир святого Пантелеймона 276
 монастир святої Катерини 157, 255
 каплиця святого Іллі 157, 255
 Січ 286
 Сконе (Skania, Scania, Scanie) 30, 68, 108, 147, 203
 Слобожанщина 142
 Словаччина 236
 Смирна (Smyrna, Smyrne) 32, 71, 111, 169, 211, 219, 232, 236, 243, 299, 300
 Солунська (Термейська) затока 153
 Стамбул див. Константинополь
 Станіславів (Stanislaviv, Івано-Франківськ) 29, 68, 138, 146
 Стокгольм (Stockholm) 27, 65, 104, 139, 144
 Странсульд див. Штральзунд
 Саусон 186

 Тарту 142, 143
 Темізвар 235
 Термейська затока див. Солунська затока
 Тесалоніки див. Салоніки
 Тироль 231
 Тифліс (Тбілісі) 134
 Тоскана 238
 Трансільванія 221
 Туреччина (Турецька держава, Османська імперія, Отоманська країна, Państwo Tureckie, Turkey, Turkish State, Ottoman Empire, Turquie, pays turc) 29, 42, 45, 67, 72, 81, 121, 124, 132, 134, 135, 143, 146, 150, 151, 159, 161, 170, 184, 185, 195, 200, 210, 234, 251–253, 264, 271, 272, 283, 285, 297, 788, 791, 795 (див. також Порта)
 Угорщина (Hungary, Hongrie) 39, 77, 117, 145, 270, 283
 Україна (Ukraina, Ukraine) 8, 10, 11, 27–32, 35, 40–42, 46, 48, 50, 66, 67, 69–71, 74, 79–81, 86, 88, 89, 104–106, 108–111, 114, 119–122, 138–141, 144, 145, 166, 168, 177, 185, 186, 215, 235, 236, 255, 272, 275, 282, 284, 285, 287, 290, 294, 786–795
 Умань 138, 139

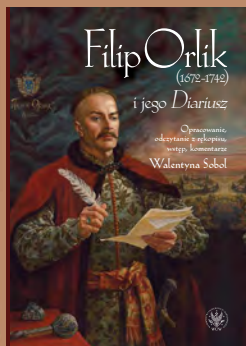
 Фавор, гора 169
 Фаро 157
 Ферм 153
 Філадельфія 169
 Фінляндія 131
 Фльоренція 247
 Франція (France) 10, 11, 13, 27, 32, 35, 42, 46, 49, 53, 65, 71, 81, 87–89, 104, 111, 121, 125, 144, 145, 193, 252, 257, 273, 274, 294, 785, 788, 795

 Харків 142
 Хіос, острів 251, 271
 Хорватія 270
 Хортячі (Hortiachi, Khortiachy), село 32, 71, 110, 224, 226
 Хотин 184, 221, 278
 Хрістіянштадт (Christianstad) 30, 68, 108, 147, 202, 203

 церква Вознесіння Пресвятої Діви 236
 церква Єпископська 205, 206, 211, 230
 церква Марії див. Штральзунд
 церква святих апостолів Петра і Павла див. Агіязма
 церква святих Костянтина і Олени 133, 149, 180, 276, 298
 церква святого Антонія Великого 260–261, 275

- церква святого Іллі див. Свята Параскева
- церква святого Константина (Костян-тина) 149, 152, 194, 196, 258, 260, 266, 269
- церква святого Миколая 202, 214, 231, 277
- церква святого Миколи див. Штральзунд
- церква святого Теодора (cerkiew św. Męczennika Teodora, Church of Saint Theodore the Martyr, église du Saint Martyr Théodore) 31, 70, 109, 194, 197, 298, 301
- церква святого Юрія 206, 214
- церква святого Якова див. Штральзунд
- церква святої Параскеви див. Свята Параскева
- Чернігівщина** 142
- Чехія** 131, 236
- Чорне море** 143, 162
- Швеція** (Шведське королівство, Królestwo Szwedzkie, Sweden, Suède) 30, 33, 42, 67, 68, 72, 81, 106–108, 112, 121, 131, 143, 144, 147, 193, 202, 272, 274, 278, 284–286, 292, 788, 791, 795
- Штральзунд** (Странсульд, Stransuld, Stranzund, Stralsund) 29, 68, 107, 144, 146, 264
- церква Марії 264
- церква святого Миколи 264
- церква святого Якова 264
- Яворів** 184
- Японія** 131
- Яси** (Jassy) 29, 68, 106, 137, 164
- монастир Голія (трьох святих ієрархів) 161

Валентина Собо́ль досліджує історію української літератури в європейському контексті, є авторкою перших трьох підручників для українських ліцеїв у Польщі серії «До джерел», книжок *З глибини віків*, *Літопис Самійла Величка як*



явище українського літературного бароко, 12 подорожей в країну давнього письменства, Пам'ятна книга Дмитра Туптала, Не будьмо тінями зникомими, Українське бароко. Тексти і контексти, Oleksandr Koszyc i jego dziennik „Z pieśnią przez świat”, Słowo w duszy, dusza w słowie (у співавторстві з К. Бродовською, Д. Бзореком) та ін. За її редакцією побачили світ 12 випусків щорічника „Studia Polsko-Ukraińskie”.

У 2021, 2023 році у Видавництві Варшавського університету видала рукопис Пилипа Орлика 1725 і 1726 pp.



У монографії *Діалог зі світом тривалістю в три століття*, читач знайде переклад українською мовою щоденника Пилипа Орлика 1724 року. Він був вивірений у 2024 році з французьким оригіналом, який зберігається в паризькому архіві Ministère de l'Europe et des Affaires Étrangères. Друкується вперше. Завдяки доступу до оригінального манускрипту встановлено, що рукопис 1724 року має потрібну нумерацію, яку вдалося відтворити, уклавши спеціальну таблицю, а також відчитати й розшифрувати «темні» місця оригіналу та з'ясувати його палеографічні особливості, що відображено в коментарях, словниках, індексах.

І через три століття знайдемо в щоденнику чимало паралелей контекстів і співвідношень, які допомагають збагнути як минулі, так і сучасні проблеми.



Щоденник 1724 року засвідчує, що головною турботою гетьмана-емігранта було ділове листування, відкрите й зашифроване, яке дозволяло через послів і консулів впливати на уряди їхніх країн, шукаючи основи для відновлення української присутності в міжнародній політиці. А крім цього, щоденникові записи стали його особистою екзистенційною опорою, фактором самозбереження в умовах гіркої розлуки та чужини. І треба погодитися з думкою Валентини Собо́ль, що це є той випадок, в якому проявляється перформанс слова як продовження дії за допомогою слова [...]. Сам факт збереження у французькому архіві цих щоденників, їх дослідження й переклад українською мовою засвідчує, що місія Пилипа Орлика, отже, діалог з ним триває.

Усе разом дає підстави сподіватися, що ця книга стане справжньою науковою подією, яка суттєво поглибить розуміння історичних процесів і образу самого гетьмана та дозволить за допомогою минулого краще зрозуміти теперішнє.

З видавничої рецензії професорки Богдани Криси